



UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
Facultatea de Litere
Departamentul Lingvistică Română și
Știință Literară

Ludmila USATÂI

Adriana CAZACU-ȚIGAIE

LITERATURA ROMÂNĂ VECHIE

Suport de curs

*Aprobat
de Consiliul Calității al USM*

Chișinău, 2022
CEP USM

CZU 821.135.1.09'01(075.8)

U 89

Recomandat de *Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară* și de *Consiliul Facultății de Litere*

Recenzent – **Dorina ROTARI**, dr. în filologie

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Usatâi, Ludmila.

Literatura română veche : Suport de curs /
Ludmila Usatâi, Adriana Cazacu-Țigaie ; Universitatea de Stat din
Moldova, Facultatea de Litere, Departamentul Lingvistică Română
și Știință Literară. – Chișinău : CEP USM, 2022. – 409 p. : il., tab.

Referințe bibliogr.: p. 407-409. – 50 ex.

ISBN 978-9975-159-43-2.

821.135.1.09'01(075.8)

U 89

ISBN 978-9975-159-43-2.

© L. Usatâi, A. Cazacu-Țigaie, 2022

© USM, 2022

CUPRINS

PRELIMINARII	5
FINALITĂȚI DE STUDIU	7
Unitatea de învățare nr. 1	
CRONICI ȘI TEXTE ÎN LIMBA SLAVONĂ	8
<i>POVESTIRE PE SCURT DESPRE DOMNII MOLDOVEI</i>	9
<i>CRONICA MOLDO-GERMANĂ</i>	14
<i>CRONICA LUI MACARIE</i>	22
<i>CRONICA LUI EFTIMIE</i>	37
<i>CRONICA LUI AZARIE</i>	46
<i>ÎNVĂȚĂTURILE LUI NEAGOE BASARAB CĂTRE FIUL SĂU THEODOSIE</i>	58
<i>Evaluare</i>	82
<i>Repere critice</i>	83
Unitatea de învățare nr. 2	
LITERATURA RELIGIOASĂ TRADUSĂ ȘI CELE MAI VECHI TEXTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ	85
<i>TEXTELE ROTACIZANTE</i>	85
<i>SCRISOAREA LUI NEACȘU</i>	88
<i>Evaluare</i>	89
Unitatea de învățare nr. 3	
MITROPOLIȚI CĂRTURARI ÎN CULTURA ROMÂNĂ	90
PETRU MOVILĂ (1596-1646)	90
MITROPOLITUL VARLAAM (? -1657)	108
MITROPOLITUL DOSOFTEI (1624-1693)	121
ANTIM IVIREANUL (1660?-1716)	134
<i>Evaluare</i>	145
<i>Repere critice</i>	146
Unitatea de învățare nr. 4	
ERUDITUL ROMÂN NICOLAE MILESCU SPĂTARUL (1636-1709)	152
<i>Evaluare</i>	180
<i>Repere critice</i>	180

Unitatea de învățare nr. 5	
MARII CRONICARI MOLDOVENI	182
GRIGORE URECHE (1595-1647).....	182
MIRON COSTIN (1633-1691)	224
ION NECULCE (1672-1745?).....	276
<i>Evaluare</i>	313
<i>Repere critice</i>	313

Unitatea de învățare nr. 6	
LITERATURA ISTORIOGRAFICĂ DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA ÎN MUNTENIA	
CONSTANTIN CANTACUZINO STOLNICUL (1650?-1716)	315
RADU GRECEANU (1655?-1725?).....	326
RADU POPESCU (1650?-1731?).....	336
<i>CRONICA LUI NICOLAE MAVROCORDAT</i>	338
<i>Evaluare</i>	342
<i>Repere critice</i>	343

Unitatea de învățare nr. 7	
DIMITRIE CANTEMIR (1673-1723).....	347
<i>DESCRIEREA MOLDOVEI</i>	371
<i>ISTORIA IEROGLIFICĂ</i>	383
<i>Evaluare</i>	402

MODEL DE TEST	404
Sugestii pentru lucrul individual	405
Privind formele de organizare a instruirii	406
BIBLIOGRAFIE RECOMANDATĂ	407

PRELIMINARII

Prezentul suport de curs este destinat studenților de la Facultatea de Litere, Ciclul I, Licență, dar și profesorilor de liceu, tinerilor studioși și tuturor celor interesați de literatura română veche – literatură ce constituie un capitol foarte important al culturii noastre literare. El are drept obiectiv major parcurgerea analitică a întregului proces literar din perioada respectivă, ca rezultat al căreia se vor defini etapele evolutive și particularitățile distincte ale formulelor artistice din cadrul acestor perioade. Se va contura și sintetiza repertoriul problemelor teoretice ce vizează specificul literaturii române de la origini până în sec. al XVIII-lea.

Lucrarea are menirea de a servi tinerilor cititori drept călăuză în trecutul nostru istoric și cultural și, totodată, sperăm să provoace interesul pentru lectura nu prea ușoară, dar extrem de utilă a unor scrieri, adesea pe nedrept uitate sau studiate ocazional, fără de care nu ne putem imagina începuturile literaturii române.

Din cauza unor puncte de vedere lipsite de suport științific, până astăzi mai persistă ideea cum că istoria literaturii noastre ar începe cu primele scrieri în limba română, trecându-se peste o întregă etapă când vechii cărturari, din varii motive, scriau în alte limbi (slavonă, latină, greacă) decât cea română.

Spre regret, studentul secolului XXI, secolul digitalizării, de cele mai dese ori, nu are la îndemână texte (pe suport de hârtie) aparținând perioadei medievale. Multe din edițiile apărute pe parcursul anilor lipsesc în biblioteci, iar altele sunt atât de vechi, încât abia pot fi găsite în secțiile de carte rară. Iată de ce se impune reeditarea unor suporturi de curs ce ar cuprinde cele mai vechi și cele mai importante texte de literatură română veche.

Istoriografia reprezintă o parte marcantă a culturii medievale românești prin care principatele și-au exprimat propria lor identitate. De menționat că istoriografia nu apare și se dezvoltă odată cu apariția lucrărilor marilor cronicari, ci mult mai devreme. Cronicile scrise la Curtea lui Ștefan cel Mare pun bazele istoriografiei românești, în pofida faptului că sunt scrise în limba slavonă. Iar lucrările cronicarilor călugări Macarie, Eftimie și Azarie au o certă valoare documentară, deoarece reflectă unele evenimente care nu se regăsesc în alte surse.

Literatura religioasă din secolele XVII-XVIII, în special oratoria, este reprezentată de opera mitropoliților Kievului, Moldovei și Țării Românești – Petru Movilă, Varlaam, Dosoftei și Antim Ivireanul, cărturari de seamă, cunoscuți în principate și chiar în unele țări din Europa.

În secolele XVII-XVIII peisajul istoriografic în Moldova și în Țara Românească apare schimbat în comparație cu cel din secolele precedente. Istoriile țărilor se scriu deja în limba română, iar unitatea națională, susținută de latinitatea limbii și romanitatea poporului, stimulează o adevărată „explozie” a conștiinței naționale.

Debutând în secolul al XVII-lea cu opera lui Grigore Ureche, continuând cu cea a lui Miron Costin, istoriografia din Moldova și Muntenia culminează, în secolul al XVIII-lea, cu letopisețele și cronicile lui Ion Neculce, Nicolae Costin, Constantin Cantacuzino Stolnicul, Radu Popescu, Radu Greceanu ș.a.

În perioada vizată, o activitate prodigioasă a avut unul dintre cei mai mari erudiți ai epocii Dimitrie Cantemir, care ocupă în istoria literaturii române un loc aparte. Dotat cu alese calități intelectuale, ale cărui numeroase scrieri au rămas mult timp ascunse prin arhive, personalitatea umanistului român ne suscită interesul atât prin sentimentul de adâncă iubire de patrie, pe care a slujit-o ca domn, cât și prin constatarea înaltei culturi ce se desprinde din întreaga sa operă.

Fiecare text sau fragment este precedat de comentarii, de scurte informații biografice, de considerațiuni privind redactarea lucrărilor, pentru a facilita receptarea acestora (din cauza volumului mare al operelor, în rare cazuri ne-am permis să le includem integral) și a oferi lectorului o imagine de ansamblu asupra creației unui sau altui autor din perioada vizată.

În cele șapte compartimente ale prezentului suport de curs, oferim receptorului o serie dintre cele mai importante lucrări, ordonate în succesiune cronologică și grupate conform unităților de conținut din curriculumul pentru disciplina „Literatura română veche”.

În lucrarea de față, am respectat limbajul (fonetismele, formele și termenii arhaici, regionali sau populari) propus de edițiile științifice sau crestomațiile de literatură română veche din care am selectat fragmentele și textele.

Această ediție conține itemi propuși spre rezolvare, organizați după niveluri (cunoaștere, aplicare, integrare), dar și teste-model ce vor servi pentru evaluările curente și finale.

Autorii

FINALITĂȚI DE STUDIU

La nivel de cunoaștere și înțelegere:

- *a determina* criteriile de discriminare a perioadelor/etapelor de evoluție a procesului literar din perioada veche;
- *a defini* particularitățile literaturii române vechi;
- *a releva* specificul curentelor literare ce s-au manifestat în epoca vizată;

La nivel de aplicare:

- *a argumenta* încadrarea unei opere, a unui autor studiat, într-un anumit curent cultural;
- *a comenta* valențele artistice ale textelor studiate;
- *a generaliza* trăsăturile distincte ale creației unui autor sau ale unui curent cultural din perioada veche;
- *a angaja* în analiza textelor aserțiuni critice ale istoricilor și teoreticienilor literari cu referire la scriitorii și operele studiate;

La nivel de integrare:

- *a argumenta* fenomenul de sincronie și diacronie în evoluția procesului literar din momentul de constituire și până în prima jumătate a sec. al XVIII-lea;
- *a stabili similitudini și particularități distincte* între fenomene culturale/literare, scriitori și opere din aceeași sau din diferite perioade literare;
- *a integra* operele literare în circuitul valorilor naționale și universale;
- *a estima* procesul literar/opera literară din perioada dată prin prisma metodologiei moderne;
- *a elabora* proiecte didactice sau științifice privind aspecte ale literaturii de la origini până în sec. al XVIII-lea.

CRONICI ȘI TEXTE ÎN LIMBA SLAVONĂ

Sub denumirea convențională de *Letopisețul de la Putna* în istoria literaturii române sunt cunoscute două texte scrise în limba slavă.

Denumirea de *Letopisețul de la Putna* se datorează faptului că, așa cum încearcă să demonstreze diferiți cercetători, lucrarea a fost elaborată la vechea ctitorie a lui Ștefan cel Mare (Mănăstirea Putna), despre care ctitorul poate afla mai multe date: știri despre anii zidirii și sfințirii mănăstirii, arderea ei (în 1484), moartea arhimandritului Iosif al Putnei (în 1485), numirea unui nou egumen, Paisie.



Manuscrisul *Letopisețului de la Putna nr. 2* a fost descoperit de Ioan Bogdan la Biblioteca Publică din Sankt Petersburg într-o culegere de texte religioase și istorice, printre care figurează și letopisețele cronicarilor moldoveni Macarie și Azarie, slujba sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, un fragment de istorie universală ș.a. I. Bogdan l-a publicat în *Analele Academiei Române* în 1909, împreună cu *Letopisețul lui Azarie*. Deși cuprinde doar anii 1359-1518, versiunea dată conține o serie de știri care lipsesc în celelalte letopisețe slavo-române din secolele al XV-lea și al XVI-lea. Titlul exact al lucrării este *Povestire pe scurt despre domnii Moldovei*.

**POVESTIRE PE SCURT DESPRE
DOMNII MOLDOVEI**

De la facerea lumii în anul 6867 (1359), de atunci cu voia lui Dumnezeu, s-a început Țara Moldovei: a venit Dragoș voievod din Țara Ungurească, din Maramureș, la vânătoare după un bour și a domnit 2 ani.

Și a domnit fiul lui Sas, 4 ani.

Și a domnit Bogdan, 4 ani.

Și a domnit fiul lui, Lațco, 8 ani

Și a domnit fiul Mușatei, Petru , 16 ani.

Și a domnit fratele lui, Roman, 3 ani.

Și după dânsul a domnit fratele lui, Ștefan, 7 ani.

Și a domnit Iuga 2 ani.

În anul 6907 (1399), a venit la domnie Alexandru voievod și a domnit 32 de ani și 8 luni.

Iliaș, întâiul lui fiu, a domnit 2 ani și 9 luni singur, iar cu fratele său, Ștefan, au domnit împreună 7 ani. A prins Ștefan voievod pe fratele său Iliaș și l-a orbit. Iar Ștefan voievod singur a domnit 5 ani.

Și i-a tăiat capul Roman voievod și a domnit Roman voievod, fiul lui Iliaș, un an.

A domnit Petru voievod, fiul lui Alexandru voievod, un an. Și el a dat cetatea Chilia ungarilor.

Și a domnit Ciubăr 2 luni.

A domnit Alexăndrel, fiul lui Iliaș voievod, 4 ani. Și în vremea lui a fost binecuvântat preasfințitul chir Theoctist ca mitropolit de patriarhul Nicodim al Țării Sârbești, în vremea binecredinciosului despot Gheorghe. Și a murit la Cetatea Albă, în anul 6962 (1454), august, 26.

A domnit Bogdan voievod, fiul lui Alexandru voievod, tatăl lui Ștefan voievod, 2 ani. Și i-a tăiat capul Petru numit Aron la Răuseni.

A domnit Aron 2 ani. Și în vremea lui s-a început darea turcească. Și după câțva timp i-a tăiat capul Ștefan voievod.

În anul 6965 (1457), aprilie 12, în joia mare, a venit de la munteni Ștefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, și a dobândit prima biruință asupra lui Aron, pe Siret, la tină, la Doljești; a doua luptă a purtat-o cu dânsul la Arbic și iar a biruit Ștefan voievod. Iar după aceea s-a adunat toată țara cu preasfințitul mitropolit chir Theoctist și cu ajutorul lui Dumnezeu l-au uns la domnie, pe Siret, unde numește locul acela Dreptate și până acum. Și a luat schiptrul Țării Moldovei.

În anul 6969 (1461), iunie 5, a lovit cu război Ștefan voievod Țara Secuiască.

În anul 6970 (1462), iunie 22, au lovit cu tunul pe Ștefan voievod în gleznă, la cetatea Chilieii.

În anul 6971 (1463), iulie 5, și-a luat ca doamnă pe Evdochia drept-credincioasă, de la Kiev, sora lui Semen țarul.

În anul 6973 (1465), ianuarie 23, joi, la miezul nopții, a intrat Ștefan voievod în cetatea Chilieii și a înconjurat-o. Și a rămas aici joia în pace, și vineri dimineața au lovit și au început să bată cetatea Chilia. Și apoi au bătut toată ziua și s-au luptat până seara. Sâmbătă s-a predat cetatea și a intrat Ștefan voievod în cetate, cu voia lui Dumnezeu și mângâind pe oamenii din cetate. Și le-a pus lor acolo pârcălabi pe Isaia și pe Buhtea. Și s-a întors în cetatea lui de scaun Suceava. Și apoi a poruncit mitropoliților și episcopilor săi și tuturor preoților să mulțumească lui Dumnezeu și să facă rugăciuni pentru aceasta către Dumnezeu. În anul 6974 (1466), iulie 10, s-a început să se zidească, cu ajutorul lui Dumnezeu, sfânta mănăstire a preasfintei născătoare de Dumnezeu, la Putna.

În anul 6975 (1467), noiembrie 19, s-a ridicat craiul unguresc Matiaș și a coborât la Trotuș cu toată puterea ungurească. Și au venit la târgul Romanului și l-au ars. Și apoi au venit la Baia. Și a fost gândul lui Ștefan voievod și a năvălit noaptea asupra lor la Baia. Și i-a dat Dumnezeu în mâinile lui Ștefan voievod și ale oastei lui. Și au fost uciși mare mulțime dintre ei. Și craiul atunci a fost săgetat în luptă. Și apoi s-au întors rușinați pe alt drum mai scurt. Și în același an a răposat doamna Evdochia.

Și după câțva timp, au făcut pace între dânșii, Ștefan voievod cu craiul unguresc Matiaș și încă, după împăcarea cea bună, a dăruit domnului nostru, Ștefan voievod, 2 cetăți, anume cetatea de Baltă și Cicev; în țara Ardealului, precum sunt și până acum.

În anul 6978 (1470), august 20, au venit tătarii, mulțime mare și s-a bătut cu ei Ștefan voievod la dumbrava de la Lipniți lângă Nistru. Și a gonit urma lor și a luat prada lor. Și apoi s-a întors cu izbândă și a venit să sfințească hramul preasfintei născătoare de Dumnezeu, cu ajutorul lui Dumnezeu, cu mâna preasfințitului mitropolit, chir Theoctist și a episcopului Tarasie și cu egumenii tuturor mănăstirilor. Și la liturghie au fost la jertvelnic, de toți în număr de 64 de arhierii și preoți și diaconi, septembrie 3, sub arhimandritul Ioasaf.

În același an, februarie 27, dușmanul binelui, diavolul, a ridicat dușmănie între Ștefan voievod și între Radul voievod. Și Ștefan voievod a prădat Brăila și a ars-o.

În anul 6979 (1471) a fost tăiat Isaia vornic cu Negrilă ceașnic și Alexa stolnic.

În același an, martie 7, a fost război cu Radul voievod la Soci și a biruit Ștefan voievod, și a ucis dintre dâșii mare mulțime și au fost luate toate steagurile lui și mulși viteji au fost prinși atunci, pe care i-a tăiat. A lăsat vii numai pe 2 boieri mari, Mircea comis și Stan logofăt.

În același an, august 29, a fost cutremur mare în toată lumea, pe vremea când ședea domnul la prânz.

În anul 6980 (1472), septembrie 14, și-a luat Ștefan voievod doamnă, pe Maria din Mangop.

În anul 6981 (1473), noiembrie 8, Ștefan voievod a împărțit steaguri oastei lui Milcov și apoi au pornit și cu Basaraba Laiotă asupra lui Radul voievod. Și s-au întâlnit în aceeași lună, la 18, la locul numit pârâul Vodna. Și aici s-au bătut 3 zile. Și a lăsat Radul voievod toate ale sale în ocolul său și a fugit cu toată oastea lui la cetatea lui de scaun, Dâmbovița. La 23 ale aceleiași luni a venit Ștefan voievod cu toată oastea lui și a înconjurat cetatea Dâmbovița. Și în noaptea aceea Radul voievod a fugit din cetate și Ștefan voievod a luat cetatea și a intrat în ea, și a luat pe doamna lui Radul voievod și pe fiica lui, Maria doamna și toate tezaurele lui și toate veșmintele lui și toate steagurile lui. Și a rămas acolo 3 zile veselindu-se. Și apoi s-a întors la cetatea de scaun Suceava. Iar pe Basaraba l-a lăsat să domnească. Și a domnit o lună. Iar Radul voievod a fugit la turci și a luat cu dânsul 15 mii de turci și au lovit pe Basaraba și l-au învins pe el și toată oastea lui. Și el singur a fugit în Țara Moldovei.

În anul 6982 (1474), octombrie 5, a fost luptă cu Țepeluș și cu ungurii în Țara Muntenească și au fost înfrânți.

În anul 6983 (1475), ianuarie 10, a fost luptă la Vaslui cu puterile turcești și a biruit Ștefan voievod din mila lui Dumnezeu. Și au căzut atunci mulțime mare fără număr și au fost prinși vii mulți, fără număr, pe care i-a și tăiat. Numai pe unul l-au lăsat viu, pe fiul lui Sac bașa. Și steagurile lor și cu schiptrele cele mari le-au luat, mai mult de 40.

În anul 6984 (1476), iulie 26, a venit împăratul turcesc Mehmet beg și cu toate puterile sale și Băsăraba voievod cu ei cu toată oastea sa, asupra lui Ștefan voievod și a purtat luptă cu ei la Pârâul Alb și au biruit atunci blestemații turci, și a căzut toată oastea lui Ștefan voievod. Și apoi au prădat toată țara și au venit la Suceava și au ars târgul.

În anul 6985 (1477), noiembrie 8, a răposat preasfințitul mitropolit, chir Theoctist. După dânsul, în luna decembrie, a răposat roaba lui Dumnezeu Maria doamna de la Mangop.

În anul 6987 (1479) a răposat robul lui Dumnezeu Bogdan, fiul lui Ștefan voievod. În același an, august 8, a răposat roaba lui Dumnezeu Cneajna, fiica lui Alexandru voievod. Și Stanciul cel Mare a răposat 3 zile după ea.

În anul 6988 (1480), noiembrie 21, a răposat robul lui Dumnezeu Petru, fiul lui Ștefan voievod.

În anul 6989 (1481), iulie 8, a fost război cu Țepeluș la Râmnic și a biruit Ștefan voievod și au fost uciși mulțime mare fără număr. Atunci, în acel război a căzut și Șandrea. Iar Ștefan voievod a lăsat pe Vlad voievod Călugărul să domnească peste Țara Muntenească.

În anul 6990 (1482), martie 10, a luat Ștefan voievod cetatea de la Crăciuna și a pus pe pârcălabii săi Vâlcea și Ivanco.

În anul 6992 (1484), martie 15, în miercurea mare, la miezul nopții spre joi a ars toată mănăstirea Putnei, cu desăvârșire.

În același an, iulie 14, a venit împăratul Baiazid cu turcii asupra cetății Chilia și cu el Vlad voievod Călugărul cu muntenii în vremea lui Ivașco și Maxim pârcălabi. Și după aceea, august 5 au luat și Cetatea Albă în vremea lui Gherman și Ioan pârcălabi.

În anul 6993 (1485), septembrie 1, s-a dus Ștefan voievod la craiul leșesc și s-au întâlnit la Colomiia. Iar într-aceea vreme au venit turcii cu Hroniot până la Suceava și au ars și târgul, și au prădat țara, arzând-o.

Și după aceea a răposat robul lui Dumnezeu, arhimandritul Iosif, octombrie 29.

În același an, noiembrie 16, a fost război cu turcii și cu Marcolci la Cătlăbuga și a biruit Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu.

În anul 6994 (1486), februarie 15, a pus Ștefan voievod pe egumenul Paisie cel Scurt la mănăstirea Putna.

Și după aceasta a fost război cu Hroet la Bulgari, pe Siret. Și în acel război a căzut Ștefan voievod de pe cal, Dumnezeu l-a păzit. Și lui Hroet i s-a tăiat capul.

În anul 6998 (1490) a murit craiul unguresc Matiaș. În același an a răposat robul lui Dumnezeu Ioan, fiul marelui cneaz Ioan al Moscovei, tatăl marelui cneaz Dimitrie, nepotul lui Ștefan voievod.

În anul 7004 (1496), iulie 26, a răposat robul lui Dumnezeu Alexandru, fiul lui Ștefan voievod.

În anul 7005 (1497) s-a ridicat craiul leșesc, Albert, cu toate puterile sale asupra lui Ștefan voievod, cu înșelăciune, spunând că merge împotriva turcilor, să ia cetățile Chilia și Cetatea Albă. Și Ștefan voievod a trimis în întâmpinarea lui pe solii lui, Tăutul logofăt și Isac vistiernic cu multe și mari daruri. El însă îi prinse și-i băgă în fiare și îi trimise la Liov. Iar el însuși a venit la cetatea Sucevii și a

înconjurat-o, și a bătut-o 3 săptămâni, și nu a dobândit nimic. Iar Ștefan voievod a adunat oastea sa în târgul Roman. Apoi i-a venit ajutor de la craiul unguresc, care era fratele craiului leșesc, 12 mii și cu dânșii era voievodul Ardealului, Birtoc, cuscrul lui Ștefan voievod. Și Radul voievod încă i-a trimis ajutor și de la împăratul Baiazid i-a venit ajutor. Și Birtoc a rugat pe Ștefan voievod pentru pace și domnul Ștefan voievod cu greu a făcut voia lui pentru pace, dar ca ei să se înapoieze pe drumul pe care au venit. Și Ștefan voievod a ospătat și a dăruit pe Birtoc cu mari și multe daruri și l-a trimis la ale sale. Iar craiul nu s-a înapoiat pe același drum pe care a venit, ci pe unde era țara întreagă. De aceea s-a mâniat Ștefan voievod și a gonit pe urma lor și i-a ajuns la marginea Bucovinei Cozminului. Și luând pe Dumnezeu în ajutor și pe preacurata lui mamă, și pe sfântul mare mucenic Dimitrie, i-a lovit și i-a învins, și a fost mare măcel între ei. Și au căzut mulți nobili mari dintre ei, și au fost luate schiptrele cele mari ale craiului și tunurile lui cele mari. Și a venit veste lui Ștefan voievod că vine și altă oaste leșească. Și domnul a trimis pe Boldur vornicul și i-a ucis pe toți. Și astfel craiul a plecat rușinat, abia a scăpat cu câțiva puțini ai lui.

În anul 7006 (1498) a apărut Marcolci Țara Leșească, mai sus de Liov, 25 de popriști. Și după aceea a mers Ștefan voievod în Țara Leșească și a prădat-o, și a luat 2 cetăți: Terebulea și Podhaeț și le-a ars, și a adus mulți oameni în țara lui.

În anul 7008 (1500), mai 11, a răposat roaba lui Dumnezeu, Maria, doamna lui Radul voievod, și a fost îngropată în mănăstirea Putna.

În anul 7012 (1504), luna iulie 2, a răposat binecredinciosul domn Ioan Ștefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, și a fost îngropat în mănăstirea zidită de dânsul, la Putna. Și a domnit 47 de ani și 2 luni și 3 săptămâni. Și după Ștefan voievod a venit la domnie fiul lui, Bogdan voievod, și a domnit 12 ani și 9 luni și 3 săptămâni, și a răposat în anul 7025 (1517), aprilie 22, și a fost îngropat la mănăstirea Putna în pronaosul cel mare în partea dreaptă. Vecinica lui pomenire. Și după dânsul a venit la domnie fiul lui, cu același nume ca bunicul său, Ștefan voievod cel Tânăr, aprilie 22. Și în al 2-lea an al domniei lui, luna august 9, a dobândit prima biruință asupra blestemaților tătari, între Prut și Ciuhru. Și cu ajutorul lui Dumnezeu și cu rugăciunile preacuratei maici a lui Dumnezeu, s-au înecat dintre dânșii o mare mulțime în Prut și s-au cufundat în Ciuhru, și au fost tăiați mulți fără număr pe uscat, au căzut și au pierit de mânia lui Dumnezeu. Și au fost prinși dintre dânșii vii multe căpetenii și a trimis dinte dânșii la împărații și craii și voievozii dimprejur.

Textul traducerii este reprodus după versiunea inclusă în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI* publicate de Ion Bogdan. Ediție revăzută și completată de P.P.Panaiteșcu, București, Editura Academiei Române, 1959.

CRONICA MOLDO-GERMANĂ

Cronica în limba germană cu titlul *Cronica scrisă pe scurt a lui Ștefan, din mila lui Dumnezeu, voievod al țărilor Moldovei și Valahiei* a fost descoperită de istoricul polon Olgierd Gorca în anul 1911 la Biblioteca de Stat din München. Autorul cronicii, contemporan cu faptele povestite, pare să fie un german sau un cunoscător de germană, care a folosit și a prelucrat o cronică internă a Moldovei în limba slavonă, adăugând un șir de date pe care nu le întâlnim în alte cronică ale vremii. Autorul se limitează la anii de domnie a lui Ștefan cel Mare de la 1457 până la 1499.

La începutul cronicii, înaintea titlului, se află o notă cu următorul conținut: „Anul de la Iisus al Mariei 1502, în ziua de 25 aprilie s-a scris Cronica lui Ștefan voievod din Valahia”. Anul 1502 este, se prea poate, data când o solie trimisă de Ștefan cel Mare, în căutarea unor medici, ajunge la Nürnberg. În felul acesta, a fost formulată ipoteza conform căreia cronică adusă de solii moldoveni, – „carte de vizită” a voievodului Moldovei – a ajuns în mâinile lui Hartman Schedel, medic-șef al orașului Nürnberg, care și-a făcut o copie, trecută mai târziu în fondurile bibliotecii din München.

Cercetătorii și editorii acestei cronică au emis și alte ipoteze. O. Gorca a presupus că autorul cronică date a fost un pârcălab de la Cetatea Albă, Hărtman, iar I.C. Chițimia a pledat în favoarea ideii că lucrarea a fost scrisă sau prelucrată de un polon.

Traducere

Anul de la Iisus al Mariei 1502, în ziua de 28 aprilie s-a scris cronică lui Ștefan voievod din Valahia.

Cronica scrisă pe scurt a lui Ștefan, din mila lui Dumnezeu, voievod al Țărilor Moldovei și Valahiei

Întâi. Numărătoare valahă, de la facerea lumii, 6965 (1457).

În anul, cum se scrie de la nașterea lui Hristos, 1457. În luna april, în ziua 11, într-o marți, în săptămâna mare, înaintea paștilor, atunci a venit Ștefan voievod, un fiu al lui Bogdan voievod, care a venit cu putere mică, cu muntenii, cu țăările de jos, ca la 6 mii de oameni. Și au venit asupra lui Aaron voievod la o gărlă sau apă cu numele Hresca, lângă Doljești. Acolo a bătut Ștefan voievod pe Aaron voievod, alungându-l din țară și el însuși a rămas stăpân cu putere.

2-lea. 6969 (1461).

În luna iunie, în ziua 5, atunci a pătruns Ștefan voievod la secui și i-a prădat cu totul și le-a luat multe și a omorât pe mulți dintre ei.

3-lea. 6970 (1462).

În luna iunie, în ziua 22, atunci a venit Ștefan vodă în fața Chilie și nu a putut s-o dobândească, ci a fost împușcat de o bombardă la glezna stângă, apoi a plecat de la Chilia.

4-lea. 6971 (1463).

În luna iulie, în ziua 15, atunci au adus de la Kiev voievodului pe doamna lui, cu care a avut pe doamna din țara Moscovei.

5-lea. 6973 (1465).

În luna ianuarie, în ziua 23, într-o joi la miezul nopții, atunci a venit Ștefan voievod asupra Chilie, cu bună pace dinspre toate părțile și vineri dimineață a lovit cu bombardele și a dat asalt toată ziua la poarta castelului și l-a cucerit cu mare luptă. Acolo a șezut el trei zile și atunci s-au supus și cei din târg cu totul. Atunci a pus Ștefan voievod pe Isaia, cumnatul său, ca pârcălab la Chilia.

6-lea. 6975 (1467).

De asemenea în luna noiembrie, în ziua 19, într-o joi, a venit Mathiaș, craiul unguresc, cu mare putere de oaste și cu multe tunuri la Totruș, unde este ocna de sare. În ziua 29, au venit ungurii la târgul Roman și în ziua de 7 decembrie, într-o luni, atunci au ars ungurii cu desăvârșire târgul Romanului și au pornit cu toată puterea spre Mulda, o capitală a țării Moldovei. În ziua de 14 decembrie, într-o luni spre marți, în timpul nopții a năvălit Ștefan voievod cu oastea sa asupra ungarilor și a omorât foarte mulți dintre dânșii, a căror oase zac până astăzi și vor zace veșnic. Atunci a fost săgetat și craiul Mathiaș cu două săgeți, pe care le-a purtat cu el afară din țară. Dacă i-ar fi fost cu credință lui Ștefan voievod marele său vornic, Isaia, și ar fi călărit acolo unde i se poruncise, atunci n-ar fi scăpat nici picior de acolo. De aceea, a trebuit să-și puie și capul pentru aceasta, el și alții mulți. În ziua de 14 decembrie, într-o miercuri, atunci s-a risipit oastea lui Ștefan voievod, așa încât ungurii și ei au omorât pe mulți dintr-înșii. Și domnul a scăpat el însuși de acolo călare cu două slugi și a căzut în mâinile dușmanilor săi. Atunci s-a răscumpărat Ștefan voievod și i-a înșelat cu vorba, cum a știut, până a scăpat de ei. În același <an> au venit și tătarii în țară și oastea iarăși a venit călare la

voievod, încât a pus în mișcare o oaste mare. Aceasta a auzit-o craiul Mathiaș și a ieșit cu puțin folos din țară. Astfel Ștefan voievod a pornit cu oastea lui împotriva tătarilor și i-a lovit, alungându-i din țară și a omorât pe mulți dintre ei. Totuși mulți oșteni au pornit și pe urma craiului, care au rupt de la el mulți oameni, așa încât craiul nu a scos din țară niciun tun și sunt încă îngropate în munți, pe care până azi nimeni nu le poate găsi.

7-lea. 6978 (1470).

În luna februarie, în ziua 27, a pornit Ștefan voievod asupra Brăilei, în Muntenia, și a vărsat mare și mult sânge, și a ars târgul cu totul, și nu a lăsat în viață nici copii din mame, și a despiciat sânul mamelor, și a scos pe copii din el.

De asemenea, în luna ianuarie, în același an, în ziua 16, a poruncit voievodul să i se taie capul lui Isaia vornicul, cumnatul său.

8-lea. 6979(1471).

În luna martie, în ziua 7, într-o joi, a pătruns Ștefan voievod în Muntenia și în aceeași zi a avut o mare bătălie cu Radul voievod pe un câmp, lângă un târg numit Socii. Acolo a omorât multă oaste și le-a luat 17.000 de țigani cu dânsul în robie.

În același an, în luna august, ziua 29, într-o joi, atunci a fost cutremur cumplit.

În același an, în luna septembrie, în ziua 14, au adus lui Ștefan voievod pe doamna din Mangop, cu numele Maria, ea era o circaziană, și a avut două fiice cu dânsa.

9-lea. 6981(1473).

În luna noiembrie, în ziua 8, într-o luni, a așezat Ștefan voievod oastea lui în tabără și steagul său, în Muntenia, la Milcov, pe partea lui, cu 48 de steaguri și au pornit în 12 cete, împreună cu Basarab voievod, împotriva lui Radul voievod și nu știa de Radul voievod că se apropie. Atunci s-au unit toate cetele împreună, noaptea, încât Radul voievod, nici oastea lui, nu știa nimic despre aceștia și nu credeau altfel, decât că erau așa de puțini, câți văzuseră dintr-înșii. Și s-a întâmplat aceasta în acea lună, în ziua 18, într-o joi; atunci a șezut toată ziua voievodul lângă o gârlă, care se cheamă Potoc și a șezut până sâmbătă seara. Duminică, înainte de răsăritul soarelui, a lovit Ștefan voievod pe Radul voievod și i-a tăiat 64 mii de oameni, așa încât Radul voievod abia a scăpat cu fuga, cu puțină oaste la un castel care se cheamă Dâmbovița.

În aceeași lună, în ziua 23, a venit Ștefan voievod cu toți oștenii săi în fața castelului și l-a asediat cu tărie și în timpul nopții a fugit Radul voievod din castel.

În acea lună, în ziua 24, atunci a luat Ștefan voievod castelul și a pătruns cu forța înăuntru și a luat lui Radul voievod pe soția lui și pe unica lui fiică, cu toată oastea și mari comori. Și ea era de sânge și de viță înaltă, și acum încă este doamna lui Ștefan voievod; cu ea are pe un fiu, Bogdan voievod, și două fiice frumoase și a luat toate giuvaierurile, care le stăpânește de obicei un principe, cu toate steagurile și cetatea de care. Și acolo a șezut Ștefan voievod 3 zile, lângă o pădure, până ce și-a rânduit de tot oastea, căci auzise că niște turci veneau în ajutorul lui Radul voievod. Aceștia au venit în ziua de 28 a aceleiași luni, ca la 13 mii de oameni, cu 6 mii de munteni. Atunci s-a îndreptat Ștefan voievod cu bărbăție împotriva lor și Dumnezeu l-a ajutat, încât i-a nimicit cu desăvârșire, iar pe care i-a prins vii, i-a tras în țeapă prin buric, cruciș, unul peste altul, în număr ca la 2 300. Și a stat acolo, în mijlocul lor, 2 zile. Și oastea lui s-a desfăcut. Și a venit cu multă avere și pace la Suceava, la scaunul țării sale și a lăudat pe Dumnezeu cu vlădicii și arhidiaconii și cavalerii săi și cu toți supușii lui, pentru că de la Dumnezeu a fost că i-a mers așa de bine. Și atunci a așezat Ștefan voievod pe Basaraba voievod ca domn în Muntenia, peste țară. Și după 4 săptămâni, în luna decembrie, în ziua 20, atunci a venit Radul voievod cu 17 mii de turci și 12 mii de munteni și au învins pe Basarab voievod și l-au alungat din țară. Atunci a venit în fugă Basarab în Moldova, la Ștefan voievod și turcii pe urma lui, până la Bârlad și s-au apucat să prade, dar nu au așteptat pe Ștefan voievod, ci s-au întors acasă. Atunci a pornit Ștefan voievod iarăși în Muntenia și a ars țara aproape cu totul în ziua de 14 martie. Era prea frig, încât el nu a putut rămâne cu oastea și s-a întors acasă. Însă a adus mulți oșteni prinși la Suceava, dintre cari a pus de au spânzurat 700 în fața castelului.

10-lea. 6982 (1474).

În luna octombrie, ziua întâi, atunci a intrat iarăși Ștefan voievod cu Basarab în Muntenia cu oaste mare și a venit la un castel care se cheamă Teleajen, și acolo a prins pe pârcălabi și le-a tăiat capul, și a luat cu dânsul pe mulți țigani, care erau acolo, și a pus să fie spintecați mulți țigani, așa încât sângele curgea din castel afară și a dat foc castelului. Și a așezat pe Basarab iarăși ca domn în țară și i-a dat pe mână țara, și pedepsit pe mulți boieri care nu-i fuseseră ascultători.

În aceeași lună, în ziua 4, atunci au venit ungurii cu Țepeluș voievod și s-au ciocnit cu Basarab, și nu au putut să-i strice cu nimic ungurii. Și apoi Ștefan voievod s-a întors acasă în țara lui, atunci au venit iarăși ungurii cu Țepeluș, în ziua de 20 a aceleiași luni, și a dobândit țara de la Basarab și au așezat ca voievod pe Țepeluș. Între acestea a pierit Radul voievod, în așa fel încât nimeni nu a știut ce s-a ales de el și la fel și Basarab voievod.

În același an, în luna februarie, în ziua 9, au luat turcii Caffa și au încărcat 32 de corăbii mari cu averi, cu comori mari și în ultima corabie 12 copii ai orășenilor și 4 turci și i-au trimis pe aceștia și i-au luat cu ei, spre Constantinopol. Atunci s-au sfătuit tinerii, când au ajuns pe mare, cum ar putea să-i abată din drum pe turci și au hotărât ca într-o noapte, pe la un ceas de noapte, trebuie să-i omoare pe toți. Aceasta s-a întâmplat în ziua de 19 februarie, într-o sâmbătă noaptea, atunci au înjunghiat pe toți turcii și Dumnezeu a dat noroc ca vântul să ducă toate corăbiile la Chilia. Și acolo a venit Ștefan voievod cu oastea lui, cu 400 de care și a luat toate averile împreună și cu tinerii și i-a adus pe toți la Suceava, atunci a împărțit domnul pe tineri prin Suceava. În același timp, au aflat caffezii și venețienii că copiii erau la Ștefan voievod și au fost foarte bucuroși de aceasta. Și i-au trimis foarte mulți bani și cereri ca el să lase liberi pe tineri. Iar Ștefan voievod a îmbrăcat pe toți tinerii și i-a lăsat pe toți liberi și care au vrut să se ducă acasă, pe aceia a poruncit să-i călăuzească în Țara Ungurească. Mulți dintre dânșii au rămas în Suceava, cari și astăzi sunt acolo.

În același an, până în luna ianuarie, a trimis împăratul turcesc foarte mulți soli, unul după altul, la Ștefan voievod, că trebuie să-i trimită înapoi comorile și pe tineri, ceea ce el nu a făcut. Aceasta a fost până în luna ianuarie.

11-lea. 6983 (1475).

În luna ianuarie, ziua 10, într-o joi, a avut Ștefan voievod o mare bătălie cu turcii, puțin mai sus de Vaslui, lângă o apă care se cheamă Bârlad. Atunci i-a ajutat Dumnezeu de a învins iarăși pe turci cu totul, în număr ca la o sută de mii și 17 000 de oameni dintre munteni, care erau cu dânșii, astfel că turcul nu a aflat nici o scăpare. Și i-au gonit încă 8 mile întregi pe un noroi greu.

12-lea. 6984 (1476).

În luna iulie, în ziua 26, într-o vineri, atunci a venit Othman, împăratul turcesc cu 200 000 de oameni și s-a ciocnit pe o câmpie cu Ștefan voievod, lângă pârăul, care se cheamă Pârăul Alb. Atunci i-au ucis turcii lui Ștefan voievod toată oastea și pe boierii lui cei mari și pe nobili, încât el însuși a scăpat de acolo cu puțină oaste. Și i-a ars cu totul aproape toată țara, dar nu i-a putut lua nici un castel. Împăratul a asediat un castel cu numele Neamțul. Atunci au tras din castel în tunul cel mare, și au împușcat și pe comandantul artileriei. Atunci împăratul s-a tras înapoi. Și atunci Ștefan voievod avea iarăși o oaste în număr ca la 16 mii de oameni și se înfățișă iarăși turcilor. Atunci au socotit turcii că el a dobândit ajutor de la polonezi sau de la unguri și s-au întors acasă. Totuși, el le-a rupt multă oaste.

13-lea. 6985 (1477).

În luna decembrie, 19 zile, a luat voievodul în căsătorie pe doamna, fiica lui Radul voievod, pe care i-o luase cu forța.

14-lea. 6987 (1479).

În luna iunie, 22 zile, a început voievodul să zidească Chilia și a isprăvit-o în aceeași vară, cu 800 de zidari și 17 000 de ajutoare. În aceeași lună, ziua 16, a născut doamna lui Ștefan pe fiul lor, Bogdan, fiul lui Ștefan voievod, care și astăzi trăiește, din mila lui Dumnezeu.

15-lea. 6989 (1481).

În luna iulie, în ziua 4, într-o duminică, atunci a avut Ștefan voievod o bătălie foarte mare cu Țepeluș voievod în Muntenia, la o apă care se cheamă Râmnic. Și Dumnezeu a ajutat pe Ștefan voievod, de a nimicit pe Țepeluș voievod cu toată oastea lui și a câștigat bătălia, și a ucis pe Țepeluș, și a așezat pe Vlad voievod ca domn în Muntenia, al cărui fiu încă și astăzi trăiește și este domn în Muntenia. Atunci a fost ucis și cumnatul lui Ștefan voievod, numit Șandru.

16-lea. 6990 (1482).

În luna martie, în ziua 10, într-o duminică, a cucerit Ștefan voievod un castel la granița dinspre Turcia, cu numele Ketzo, și a așezat în el 2 pârcălabi, cu numele Vâlcea și Ivanca.

17-lea. 6991 (1483).

În luna iulie, în ziua 14, turcii au lovit și au dat asalt Chilie și o luară. În aceeași vreme, în luna august, în ziua 7, au luat turcii și Cetatea Albă și au dus cu ei populația mai bună la Constantinopol.

18-lea. 6992 (1484).

În luna iunie, 3 zile, a început voievodul să zidească un castel în târgul Romanului. Și în luna august, 11 zile, a plouat sânge asupra aceluiași castel; atunci s-a lăsat voievodul de clădit și de zidit.

19-lea. 6993 (1485).

În luna septembrie, în prima zi, s-a dus Ștefan voievod la craiul Poloniei, la Colomeia și pe când voievodul era la rege, au venit turcii cu Petru Hronoda voievod fără împotrivire asupra Sucevei și pentru că Suceava nu a vrut să se predea, atunci ei au ars târgul și aproape toată țara. Și când craiul l-a lăsat, a

poruncit fiului său, Albert, să pornească cu ceva oștire în ajutorul lui. Dar craiul Albert s-a întors iarăși înapoi de la Colacin, și a lăsat pe unii dintre comandanți să meargă cu el, ca panul Czessny și panul Weyssdorffer și Ian Polag, cu ceva oaste și se purtară cavalereste lângă grația sa, încât atunci încă mulți turci au fost nimiciți la Cătlăbuga.

20-lea. 6994 (1486).

În luna martie, în ziua 6, într-o luni, s-a ciocnit Ștefan voievod cu Hronoda la Bulgari, la apa numită Siret. Atunci a bătut Petru Hronoda pe Ștefan voievod și a câștigat lupta, și Ștefan voievod a căzut de pe cal și a zăcut printre morți de dimineață până la prânz. Atunci a venit călare un boier, cu numele Purice, care a recunoscut pe Ștefan voievod. Atunci a scos pe voievod de acolo, de și-a adunat oastea lui și a trimis la Petru voievod pe un boier anume Pântece, care s-a supus lui Petru voievod și l-a scos afară din bătălie, după ce l-a convins că de acum câștigase bătălia. Și cu ceata lui au tăiat capul lui Petru voievod și au adus capul lui Ștefan voievod. Astfel a rămas Ștefan voievod stăpân în țară cu ajutorul lui Dumnezeu.

Iar după 2 ani a trimis Ștefan voievod pe un boier în țara Rusiei și a cuprins-o până la Halici; după 4 ani a venit panul Micolai Halițchi și i-a învins oastea la Rohatyn. Atunci acel boier a fugit la Cetatea Albă. Voievodul a aflat despre aceasta și a trimis în taină după dânsul și l-au prins lângă Cetatea Albă cu slugile lui <și> 36 de cai și l-au adus la Suceava. Acolo a stat un an întreg prins, dar când a trecut un an, domnul i-a dat drumul și l-a pus să intre din nou în țara Rusiei. Atunci el a cuprins iarăși țara către Halici. S-a întâmplat odată, într-o duminică, pe când ședea el într-un sat lângă Colomeia, au venit asupra lui polonii și l-au prins împreună cu alți 5. Apoi l-au dus la Koț <cu> marele său vornic, anume Rebge negustorul, și îi tăiară capul. Pe boieri cu ceilalți i-au aruncat vii, de pe castel în jos, la Koț.

În anul, cum se scrie, după nașterea lui Hristos, 1497, în luna aprilie, la începutul lunii, a venit craiul Poloniei la Liov, cu ridicarea obștească a oștirii țării sale și a altor neamuri, ca prusienii, cu gândul să pornească împotriva turcilor. Atunci a străbătut prin țara sa înspre Valahia, către Ștefan voievod, toată vara. Și când s-a făcut luna septembrie, ziua întâi, a pătruns în țara voievodului, la Șepenit. Atunci au sosit solii lui Ștefan voievod, anume Tăutul marele logofăt și Isaac marele vistiernic, anume pentru ca să se îndrepte craiul împotriva turcilor. Atunci craiul a poruncit ca boierii și solii să fie prinși și a pus să-i ducă la Castelul de Sus din Liov. Iar el singur cu toată oastea lui a pornit asupra Sucevii și în ziua de 16 a

tăbărât în fața castelului de la Suceava. Și a ținut asediu în fața ei 21 de zile și nopți cu mare înverșunare. Și s-a tras înapoi de la castelul Sucevii, în ziua de 9 octombrie, într-o miercuri, în ziua sfântului Dionisie-Dumitru. Într-o joi, la 17 octombrie, li s-a întâmplat polonilor mare nenorocire, în codrii Cosminului, încât el a scăpat de acolo cu puțină oaste, precum este știut tuturor vecinilor.

În anul, cum se scrie de la nașterea lui Hristos, anul 1499, în luna februarie, a pătruns Malcoci cu mulțime de turci în țara Poloniei, până către Halici. Atunci a venit iarnă grea și ger, zăpadă, de pe urma căreia mulți din ei au murit înghețați și de foame, încât nu au apucat a trece pesta Nistru. Și s-au întors înapoi cu mare lipsă și foame. Și când au venit în Valahia, între Nistru și Prut, au vrut să treacă peste Prut. Atunci a ridicat Ștefan voievod oastea sa și a pus de au omorât pe turci, în toate chipurile, încât el a omorât mai mult de 80 000 de turci. Și a pus de i-a aruncat în Prut.

Textul traducerii este reprodus după versiunea inclusă în *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI* publicate de Ion Bogdan. Ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București: Editura Academiei Române, 1959.

CRONICARII CĂLUGĂRI

CRONICA LUI MACARIE

„Macarie (? - 1 ianuarie 1558) este un reprezentant de vază al istoriografiei din secolul al XVI-lea. A fost unul dintre discipolii mitropolitului Moldovei Teoctist al II-lea. Pe la 1523 era egumen al mănăstirii Neamț, iar din 1531 – episcop al Romanului, până la 1550, când este scos din această funcție de Iliăș Rareș. Ștefan Rareș, urcat pe tron în 1551, îl restabilește în scaunul episcopal, în care rămâne până la moarte.

Din porunca lui Petru Rareș și a marelui logofăt Teodor, Macarie a scris, în mai multe etape, un letopiseț ce cuprinde evenimentele dintre 1504-1551, străduindu-se, după propria sa mărturisire, „să nu las ca lucrurile întâmplare în vremile și domniile trecute și ajunse până la noi să fie acoperite de mormântul uitării”. Continuând cronica începută la curtea lui Ștefan cel Mare, episcopul Macarie povestește domniile lui Bogdan al III-lea (1504-1517), Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546), Ștefan Lăcustă (1538-1540), Alexandru Cornea (1540-1541), Iliăș Rareș (1546-1551) și începutul domniei lui Ștefan Rareș (1551). Miezul povestirii cronicărești îl constituie cele două domnii ale lui Petru Rareș, prezentate în culorile cele mai atrăgătoare. Astfel Macarie descrie războiul lui Petru Rareș cu secuii, apoi cucerirea câtorva cetăți din Ardeal, luptele cu leșii pentru Pocuția. Cu durere în inimă sunt înfățișate uneltirile boierului Mișu, „om foarte viclan”, care „îndemna și răzvrătea pe toți”. Acesta a trimis pe ascuns scrisori la turci, cerând mazilirea domnului. Soliman, fără să întârzie, „suflând ca vântul năprasnic de apus”, s-a sculat „urlând cumplit ca un leu”, năpustindu-se asupra Moldovei, iar boierii, „ca niște câini turbați”, îl părăsesc pe Petru Rareș, care, „mai gol decât văzduhul”, „fuge neștiind încotro” și se ascunde „sub pământ ca luceafărul”.

Ajungând la cetatea Ciceului, domnitorul își găsește doamna și copiii pe care „îi săruta și-i acoperea ca un vultur pe puișorii săi golași”.

Reluându-și după un timp domnia, Rareș pedepsește pe cei vicleni și își petrece în tihnă „bătrânețea norocoasă cu băi și băuturi și mâncări”. Urmașul lui Petru, Iliăș Rareș, le-a tulburat pe toate și în cele din urmă s-a turcit. Scos din scaunul episcopal de către Iliăș, Macarie nu-și poate reține ura față de acest om „moale de inimă și mic de suflet; întru nimic nu s-a arătat asemănător tatălui său”.

După mai multe rele, „atras de dorința înșelăciunii agarene”, Iliăș s-a și „vândut blestematului Muhamet”.

Cronica lui Macarie se încheie cu un elogiu adus noului domnitor, Ștefan Rareș, urcat pe tron la 1551. Acesta, afirmă cu părtinire cronicarul, era un domn

milostiv, „cu suflet luminat, cu privire blândă, frumos la față”. În realitate, Ștefan Rareș s-a asemuit întru totul fratelui său și, după cum se știe, stârnind ura mulțimii, a fost ucis de către boieri. Macarie însă, restabilit de Ștefan Rareș în scaunul episcopal, din care fusese scos de Iliăș, și-a încheiat cronica aici, ferindu-se de a-l defăima pe binefăcătorul său.

Pentru a-și scrie cronica, Macarie, pe lângă izvoare interne, printre care și unele cronici anonime, începute la curtea lui Ștefan cel Mare, și-a ales ca model stilistic *Cronica universală* a lui Constantin Manasses, istoric bizantin din secolul al XII-lea, de la care împrumută unele expresii și chiar pasaje întregi, mai ales când descrie domniile lui Petru Rareș.

Cronica lui Macarie are o deosebită valoare documentară și literară, întrucât ea deschide drumul cronografiei artistice în Moldova. O bună parte din lucrare are caracter memorialistic.

Lucrarea s-a păstrat în trei manuscrise, aflate la Kiev (Biblioteca Academiei de Științe a Ucrainei), Sankt Petersburg (Biblioteca de Stat *Saltâkov-Șcedrin*) și Moscova (Muzeul de Istorie).

Cronica lui Macarie a fost publicată de către Ioan Bogdan, descoperitorul ei, și reeditată de P.P. Panaitescu.

Traducere

Cele de până aici au fost povestite cu meșteșug și bine alcătuite de scriitorii dinaintea noastră, care ni le-au lăsat cu multă cinste nouă, copiilor lor; iar cine anume s-a trudit cu ele ne este cu totul necunoscut, se vede însă că iubitori de bine.

Să ne străduim dar și noi cât ne stă în putere, întrucât ne-am apucat de aceasta, și să aducem firul povestirii până la domnia din vremile noastre, nu fălindu-ne cu înflorituri ritoricești, ci împlinind porunca domnească a lui Petru cel Ales, cel cumplit pentru dușmani, fiul lui Ștefan voievod cel Viteaz, și a marelui său logofăt, chir Teodor. Căci au poruncit nemernicieii mele, celui mai de pe urmă dintre ieromonahi, smeritul Macarie, să nu las ca lucrurile întâmplare în vremile și domniile trecute și ajunse până la noi să fie acoperite de mormântul uitării, ci să le trec în letopiseț, dar nu așa ca prin scurtime să pară că suntem nevoiți a vârî din nou sabia în teacă, nici ca lungind vorba să pară că golim râul cu lingura, nici ca să ne îngâmfăm din pricina ajutorului dumnezeiesc, nici ca din pricina pedepsei să ne pierdem cumpătul, ci ca să dăm pentru toate slavă lui Dumnezeu, care pe

toate spre folos le întocmește, prin urmare și pe acestea. Să începem dar a împodobi cununa povestirii cu vorbe în aur împletite și a împlini datoria poruncii.

După sfârșitul în veci pomenitului și preaslăvitului în viteză Ioan Ștefan voievod, a luat schiptrul domniei rodul coapselor sale, Bogdan voievod, fiind atunci cursul anilor de șapte ori câte o mie și încă zece, iar al doilea fiind în curs, într-a doua din calendele lui iulie [7012, respectiv 1504, iulie 2].

Și după trecerea unui an, ațâțat fiind de Radul, voievodul muntenesc, s-a ridicat cu tărie asupra lui, deși pe dreptate, însă nu după cuviință, pentru că amândoi erau creștini. Și aflându-se între hotarele țării sale, gata de luptă, iar Radul însuși având mare nădejde de biruință, erau gata să pregătească prin vărsare de sânge o mare bucurie diavolului, dacă milostivul Dumnezeu nu i-ar fi împiedicat prin obișnuita lui iubire de oameni; căci le-a trimis un mijlocitor, adevărat fiu al luminii, pe Maxim despotul, care nu după mult timp cu vrednicie a fost înălțat de arhieriei moldoveni în rang de mitropolit, împodobind până la săvârșirea sa din viață scaunul Belgradului. Acesta deci, vorbindu-le despre pace, nu s-a înșelat în nădejdea sa și i-a trimis pe amândoi împăcați la ale lor.

Și după un alt an iarăși, nemaiputând răbda răutatea leșilor, a pornit cu război asupra lor și nefiind nimeni care să i se împotrivescă, a ajuns prăpădind până la vestita lor cetate Leov, pe care de obicei o numesc așa, și a înconjurat cetatea cu oastea, tăind și arzând. Și s-a întors înapoi, lovind cetățile și aducând multă pradă de acolo, și iarăși a ajuns cu bucurie la ale sale.

Dar nu mult după aceea, într-o miercuri, s-a ridicat craiul leșesc cu toată puterea sa asupra Țării Moldovei, arzând și băgând spaimă [în oameni]; au ajuns la Botoșani și prin înconjurări viclene au prins pe câțiva din boierii domnului, iar apoi s-au întors la ale lor.

În anii de două ori zece și șapte mii și o singură dată doi [7022, respectiv 1514], au venit o mulțime de tătari de la Perecop și au năvălit năprasnic și fără veste asupra Țării Moldovei și au luat mult plean, fără de număr, oameni și vite, de la Nistru și până la Prut, toată valea Prutului și a Jijiei, de la Chigheci până la Hotin, și toate vitele de la câmp și s-au întors în pace, împlinind mânia lui Dumnezeu.

În al zecelea an al domniei sale, a ieșit cu răutate din Țara Muntenescă, la vreme nepotrivită, adică în timpul iernii, când tot ostașul se odihnește și războiul încetează, un oarecare Trifăilă, ce se numea pe sine fiu de domn, și a năvălit în Țara Moldovei, neliniștind rău pe locuitorii acestei țări. Și lovindu-se cu oștenii domnești mai jos de Vaslui, la poduri, și-a dat acolo sufletul său cel rău, pierzând și pe mulți alții împreună cu sine.

În anul 25 peste șapte mii [7025, respectiv 1517], luna august, a pornit Alb, unul din sultanii tătărași din Perecop, cu o mulțime de tătari păgâni și au trecut fără de veste râul Nistru și au ajuns la Prut și au început a prăda țara de jur împrejur, după obiceiul lor. Aflând atunci despre ei Ștefan voievod, îndată s-a ridicat cu ostașii săi asupra lor și s-au înglodat în Ciuhru, iar pe câți au rămas, i-au gonit până la Nistru și acolo s-au înecat în fuga lor cea mare; alții au fost prinși de vii. Iar Alb sultanul abia a scăpat cu puțini de-ai săi, rănit și el la cap. Ceilalți câți au putut să fugă, au luat-o pe jos, goi și fără arme, și cu rușine au ajuns în locurile lor. Slavă Domnului Dumnezeuului nostru Iisus Hristos, care astfel a răsplătit atunci pe vrăjmașii noștri.

Am socotit că este drept să spunem celor care doresc să asculte ceva și despre domniile străine.

Pe vremile și în anii aceia domnea în Țarigrad, asupra turcilor, Selim, fiul împăratului Baiazid. Acesta deci a adunat o mulțime de turci și putere mare și a pornit în Țarigrad și a trecut marea și s-a pregătit de război împotriva izmaelitenilor, a împărăției Sofi, ce se află la Răsărit, și a făcut o luptă crâncenă cu dânșii, dar n-a izbutit nimic, ci a pierdut o mulțime dintre ostașii săi. Și întorcându-se de acolo și pregătindu-se a doua oară, s-a dus asupra țării Palestinei și a luat-o împreună cu Ierusalimul; iar de acolo s-a dus împotriva Egiptului, numit acum de către turci Misir, și a luat o cetate și a tăiat o mulțime de misireni și pe fruntașii lor și s-a întors biruitor la scaunul său, în Țarigrad.

În anii treizeci peste șapte mii [7030, respectiv 1522], s-a ridicat din Țarigrad împăratul Suliimen, după moartea tatălui său Selim, și s-a îndreptat în sus, pe râul Dunărea, și a ajuns la hotarele Țării Ungurești și au început a prăda și a arde țara. Și a ajuns la Belgrad și l-a bătut multă vreme și nu știu cum s-au speriat ungurii și nu le-au dat ajutor, nici n-au ieșit împotriva turcilor. În cele din urmă, belgrădenii singuri s-au predat turcilor; și l-au luat, precum și alte multe cetăți, și au prădat țara Sremului și s-au întors înapoi și au luat cu sine moaștele preacuvioasei maicii noastre Paraschiva de la Belgrad și le-au dus în cetatea lui Constantin.

În același an, în luna septembrie, a răposat în Domnul și Basaraba, voievodul Țării Muntenestei, iar în locul lui s-a ivit un turc cu numele Mahmet, care se trăgea din neamul lui; dar ce legătură are lumina cu întunericul? Căci se lepădau oamenii de dânșul, cum fuge cineva de năpărcă.

Și mulți alții, așa-zii pibegi, numiți și nenumiți – vreo șase inși – au încercat atunci să se ridice în domnie; dar toți au pierit într-un singur an.

Între acestea și după aceștia, întărindu-se în domnie un oarecare Radul și luptându-se cu turcii, când bătându-i, când fiind bătut, de patru ori a trecut

munții spre hotarele ungurești, aducând de acolo ajutor; și nu s-a oprit până ce nu i-a gonit cu totul din hotarele sale.

Să ne întoarcem iarăși de unde am pornit, iar despre acestea să aștepte povestirea.

Dormind, cum s-a zis mai înainte, Ștefan cel Tânăr, și-a întocmit cu pricepere cursul vieții ascultând de sfatul celor înțelepți, dar vechiul dușman n-a mai răbdat râvna cea bună, ci a sădit între mai sus pomeniții mari sfetnici nesațiul, muma zavistiei, și vrăjmășie cruntă a semănat. Umblând ei cu acestea, Ștefan voievod a tăiat capul hatmanului și totodată întâiului său sfetnic numit Arbore, în luna aprilie în anii șapte mii și unul lângă treizeci [7031, respectiv 1523], în curțile domnești de la Hârlău.

În același an, în luna septembrie, s-au ridicat asupra lui Ștefan voievod iparhii și eghemonii și ipații și satrapii și întreg sfatul, ca să-l scoată din domnie. Ion Ștefan voievod, neavând ajutor de nicăieri, și-a încredințat necazul său lui Dumnezeu, care a suflat asupra lor duhul mâniei și i-a împrăștiat pe căile pe care el însuși le știe, prin hotarele și domniile dimprejur; puțini dintre dânșii și-au căpătat mai târziu locurile lor, căci mai toți și-au pierdut viața în țări străine, după voința lui Dumnezeu.

În anul al treilea și al trezecilea pe lângă șapte mii [7033, respectiv 1525], din nou au năvălit în Țara Ungurească o mulțime de turci, cu de trei ori blestematul stăpânitor al lor, Suliimen împăratul, la trei ani după ce au supus Rodosul, și au bătut cu desăvârșire prin meșteșuguri viclene pe însuși craiul cu toată oastea sa și au prădat o mare parte din țara aceea și au cucerit și Buda, cetatea crăiască, și s-au întors în pace la ale lor.

Iar de atunci s-a iscat multă nestatornicie în acea țară, căci de la miazănoapte s-a ridicat un crai, iar de la apus altul; cu cel de la apus țineau sașii, căci era neamț, anume Ferdinand, pe cel de la miazănoapte, ungar fiind, anume Ioanăș, îl ajuta poporul cel de un neam cu dânsul. Și, după vremuri, treceau când dintre unguri de partea unuia din ei, când dintre sași de partea celuilalt, ceea ce era o pricină de război între ei și o mare nenorocire.

În anul 34 peste șapte mii [7034, respectiv 1526], s-a ridicat cu mânie Ștefan voievod cu toată puterea sa, împotriva lui Radul, voievodul muntenesc, în săptămâna cărnii, și a ajuns, prădând și arzând, până la Târgușor; iar Radul voievod n-a cutezat a-i sta împotrivă, ci s-a rugat de pace, și Ștefan voievod s-a întors înapoi.

Dar totuși, în același an, toamnă fiind, a intrat Ștefan voievod în țara lor, din pricina obrazniciei lor, și a trecut pe unde i-a plăcut, iar de-acolo s-a întors

purtând în trupul său boala de care și-a sfârșit viața la Hotin, în anul 7035 [1527], luna ianuarie.

În același an și lună, după îndemnul lui Dumnezeu, a fost ales în domnie și împodobit totodată cu cununa domnească Petru cel Minunat, despre care am spus câteva cuvinte mai sus. Și acesta era unul din odraslele în veci pomenitului Ștefan, ascuns ca odinioară lumina sub obroc, și a fost înălțat cu cinste în scaunul domniei, după sfatul obștesc, și sfințit cu untdelemnul binecuvântării de mâna celui despre care am pomenit mai înainte că a uns și pe nepotul lui.

După trecerea unui an, împlinindu-se atunci anii lumii de șapte ori cinci și mii tot de atâtea ori și încă unul [7036, respectiv 1528], în 15 ale aceleiași luni, cu 17 zile înainte de calendele lui februarie, a adormit întru Domnul, la adânci bătrânețe, miruitorul domnesc și dascălul Moldovei, mitropolitul chir Teoctist, în păstoria sa, soartă dăruită de Dumnezeu, iar la săvârșirea sa și-a schimbat, în slăvit și îngeresc chip, numele în Teodor. Era bărbat știutor ca nimeni altul, căci a învățat până la capăt de pe cele vechi, și pe cele noi și multe fapte a săvârșit înainte de plecarea sa către Dumnezeu.

Călugărindu-se din fragedă tinerețe, era făcător de bine, după cum mărturisesc cei ce l-au cunoscut și s-a trudit în egumenia de la Neamț 17 ani fără ceva, la Episcopia de Jos 8 ani întregi a împlinit, iar în scaunul de mitropolit a stat 19 ani și aproape 8 luni; astfel, anii vieții lui închinăți biruinței lui Hristos au fost 60 și mai bine. Și a plecat părintele pe drumul cel lung, ca să-și primească de la dreptul judecător răsplata cea dreaptă pentru truda sa.

Și să nu mă bănuiască nimenea că laud așa pe dascălul și părintele meu sufletesc, căci toți cei ce cugetă bine ar spune aceleași cuvinte. Căci dacă cel ce scrie despre lucrurile lumești nu are folos pentru sine, cu atât mai mult cel ce se îngrijește de cele înalte va fi cu totul vrednic și de cunună. Dar eu, care cu vorbele lui duhovnicești m-am hrănit ca și cu lapte și cu iubirea părintească am fost învățat de dânsul, n-aș fi oare vrednic de ocară robului celui leneș, care a ascuns talantul, dacă n-aș arăta roadele muncii sale și dacă n-aș scoate la lumină vrednicia acestui bărbat și dacă n-aș da, după putință, cinstea cuvenită părintelui iubitor de fiii săi? Și acestea mai ales după ce a primit pace după străduințele sale. Acest sfânt-răposat părinte a fost îngropat cu sfințenie la Neamț, în mănăstirea unde din tinerețe fusese închinat lui Dumnezeu. Cu rugăciunile lui să ne ferească Dumnezeu de rele, amin.

Iar după un an, în vreme de iarnă, pornit-a Petru voievod primul război împotriva secuilor, neam unguresc, și a împărțit ostașii în două pâlcuri și, trecând pe două căi de munte, au ajuns în hotarele lor; și bătăndu-se cu fruntașii lor, și

aici, și acolo, peste tot secuii au fost înfrânți, iar cu armele de război au dărâmat una din cetățile lor și pe cei ce se aflau într-însa i-au tăiat cu ascuțișul sabiei pe toți, până la unul. Și după ce s-au întors de acolo, Petru voievod și i-a făcut supuși.

În același an, în luna iunie, la rugămintea mai sus-numitului crai Ioanaș, ca să-i fie de ajutor împotriva nobililor care nu voiau să i se supună și la făgăduința că-i va da cetatea Bistrițe din acea țară, cu tot ținutul dimprejurul ei și cu toate veniturile, și alte multe pe lângă acestea, spunându-i că va primi de la el dacă va dobândi domnia, a trimis domnul Petru voievod pe cei dintâi dintre boierii săi mari, pe Grozav, marele vornic, și pe Barbovschi, căpetenia oștii, și, încredințându-le o parte din oameni, le-a poruncit să iasă în fața Brașovului, pe drumul de jos, iar pe alții i-a trimis în hotarele lor pe drumul de sus, al Sucevii. Protivnicii însă dintre unguri, dacă au auzit acestea, s-au pregătit bine de război împotriva amânduror părți, dar de cei de sus nu s-au îngrijit așa ca de cei de jos. Și adunându-se nu puțini din fruntașii Ardealului și din episcopii altor ținuturi și aducând cu ei arme grele, iar cei de jos fiind aproape unii de alții, mai sus de Brașov, se ațâțau unii pe alții la luptă. Dar dușmanii se arătau a fi mai tari, și din pricina armelor, pe care obișnuiesc să le numească puști (tunuri), și a altor mai mici asemenea lor, mare mulțime; pe unele le aveau gata, iar pe altele le pregăteau. Iar secuii, care se prefăceau a fi supuși, s-au alipit și ei protivnicilor. Dar creștinii chemând pe Dumnezeu în ajutor și începând lupta cu ei, dușmanii de îndată au luat-o la fugă, dând dosul și părăsind cu rușine armele despre care am vorbit mai înainte, cu căruțe și călăreți cu tot, despre care știu mai bine cei ce se îngrijesc de ele, cât au fost de folositoare atunci. Și au căzut foarte mulți dintre dânșii, lângă râul Bârsei, străpunși și tăiați și uciși. Și erau ca gunoiul pământului, cum zice psalmistul despre Avim cel de demult, de neam străin, la pârâul Chisului.

Și întorcându-se creștinii biruitori din război, împreună cu căpeteniile lor, și luând pradă de la dușmani, au adus-o cu mare cinste domnului Petru voievod. Iar cei de sus, despre care am pomenit mai înainte, arătând și ei nu mai puțină vitejie în fața dușmanilor și întorcându-se cu partea lor, au închinat-o de asemenea celui ce-i trimisese.

Craiul Ioanaș s-a bucurat, auzind de acestea, și pe lângă cetatea făgăduită a mai adăugat încă una, anume Boluanășul.

Acestea dar fiind astfel orânduite, trimis-a Petru voievod pe dregătorii săi în cetățile date lui. Bistrițienii însă n-au vrut să dea acestora cârma ce li se cuvenea, iar alte cetăți, anume Brașovul și cele dimprejurul său, urmându-le pilda, s-au lepădat de craiul Ioanaș. Atunci viteazul domn Petru voievod s-a repezit el însuși ca un viteaz asupra lor, pentru a doua oară în același an, în luna septembrie, și a

mers minunat împotriva lor și a arătat fapte de bărbăție. Astfel unele din cetățile pe care le-am pomenit mai înainte, silite fiind de putere, fără voie s-au supus craiului Ioanș, altele de frică, auzind că celelalte nu s-au putut împotrivi vitejiei acestui bărbat, s-au speriat și au început să se clatine și s-au alipit și ele cu supunere. Și întorcându-se de acolo Petru voievod la ale sale, după o strălucită biruință și bune orânduiri, a adus cu sine o mulțime de talanți de aur și alte lucruri, pe care le-a luat de la locuitorii acelei țări și cu care a știut să îndulcească domnia.

Întâmplându-se astfel acestea, pe celelalte de aici încolo, care sunt lungi, le las pentru cei ce le pricep mai bine, iar noi să mergem înainte cu vorba.

În anul 7039 (1531), luna august, s-a întâmplat ca domnul Petru voievod, îndreptându-și privirile peste tot, să trimită la craiul leșesc cu rugămintele să-i întoarcă moșia părintească, ce fusese ruptă în timpul domnilor de mai înainte. Acesta însă nici n-a vrut să audă, astfel că Petru voievod a hotărât s-o ia cu război. Dar vrăjmașii au fost mai puternici; așa a vrut Dumnezeu nostru cel iubitor de oameni. De aceea îngâmfații au prins îndrăzneală și au prădat rău ținuturile de margine.

Ajungând aici cu povestirea, să amintesc că în cursul aceluiași an, învârtindu-se roata bisericii de a unii la alții, m-a ajuns și pe mine smeritul în suișul ei și m-a așezat în scaunul episcopiei din partea de jos a țării, în aprilie 23.

Și acum să iau iarăși firul povestirii.

Văzând, așadar, cu tristețe [Petru voievod] cum strâmtorau leșii hotarele Moldovei, a ieșit la luptă aprins de mânie și a pătruns în țara lor, socotind că ar fi o lipsă de vitejie și sălbăticiune, dacă nu va răzbuna batjocura suferită. Astfel au căzut ca niște spice trupurile leșilor, care-i stăteau împotriva, și bătând peste tot pâlcurile lor și biruind pe întâii luptători, a acoperit câmpurile de acolo cu trupuri, iar apele râurilor s-au amestecat cu sânge. Și luând cetățile cele tari cu năvală, i-a silit să rămână în țara lor. S-a întors biruitor, mulțumind lui Dumnezeu pentru izbândă, fiind cursul anilor de la început 7046 (1538), în săptămâna cărnii.

Dar, precum mi se pare nu este nimic neschimbător în această viață, nici puterea domnească, nici bogăția, și nu este nici sortă fericită în viață care să nu fie turburată de furtuni și întristări. Dar ce vor să spună aceste cuvinte?

Dumnezeu, vrând să ne încerce, cum a ispitit cândva pe Iov, și împlinind pe căi ascunse [gândul său], a găsit îndată pe cei mai de frunte. Ce și cum s-a întâmplat, vino, cuvântule, și povestește cele vrednice de aducere aminte.

Așadar, în același an, era un oarecare Mihul, dregător înalt, arbănaș de neam, om foarte viclean, care, cum se spune, îndemna și răzvrătea pe toți. Pe față arăta dragoste din inimă către domn, iar în taină pune la cale vicleșuguri și țesea sfaturi

pline de clevetiri, întovărășindu-și pe cei doritori de a pune mâna pe lucruri străine și de a-și înmulți ale lor pe căi nedrepte. Și au început să prindă semințele necredinței, și au trimis pe ascuns scrisori la marele împărat turcesc cerând mazilirea.

Acesta, fără să întârzie de loc, ci îndată, suflând ca vântul năprasnic de apus și ca furtuna ce vâjâie din greu, s-a sculat urlând cumplit, ca un leu, aducând cu sine mulțime de oști. Căci pe lângă turci s-au alipit puterile tătarilor celor cu chip de fiară, iar din față căpeteniile oștilor muntenești și de la miazănoapte cei greoi de minte, scurți la haine și lungi la picioare, s-au revărsat cu vuet ca o apă tulbure, căci și ei aveau același gând ca și turcii și ca un vârtej voiau să înghită Hotinul cel cu ziduri tare și cu turnuri puternice. Într-un cuvânt, toate fiarele păgâne de primprejur le-a ridicat Suliimen, preaîngâmfatul singur stăpânitor al turcilor, întocmai, cum s-ar spune, ca o pasăre uriașă cu aripi mari care se aruncă asupra unei păsărele golașe.

Iar la mijloc se zbătea capul oștilor moldovenești și de nicăieri nu se putea gândi la ajutor. Iar cei ce puseseră la cale acestea, adunându-se unii cu alții, își dădeau pe față greaua lor îndrăzneală, iar viclenia lor vrăjitoarească pe început s-a descoperit. Căci erau minți de pământeni rătăcite și orbite în fața celor viitoare. Iar paznicul palatului domnesc, care se chema Hâra, aflând de acestea, le-a descoperit îndată voievodului și i-a zis: „O, vai, voievodule, boierii se sfătuiesc să te părăsească”.

Auzind acestea, inima i s-a cutremurat, iar spaima și turburarea l-au cuprins; din această pricină lacrimi îi curgeau din ochi și dese oftări îi ieșea din adâncul inimii. Și era o priveliște jalnică și vrednică de plâns. Ce răutate nu era atunci și ce n-au îndrăznit ei, repezindu-se asupra lui ca niște câini turbați. Iar el, poruncind să păzească bine pe cei răzvârațiți, cu inima îndurerată și cu fața udată de lacrimi, a plecat cu puțini, părăsind pe răsculați, în septembrie 14.

Cum nu oftezi, dreptate? Ce cuvinte pot descrie cele întâmplate? Mi se pare că le-a mers vestea de la marginile Răsăritului și până la sfârșitul Apusului.

Și cum mergea el înspăimântat, cu toată graba, ocolind pe turci pe la spate, se îndrepta privind neabătut spre munții cei cu vârfurile ascuțite și a fost primit, spre seară, fără împotrivire în mănăstirea Bistrița, vrând să afle odihnă osteneții. Dar neînvățații și dobitocii, și răii, cum au simțit, au înconjurat mănăstirea și au năvălit ca niște țapi sălbatici. Iar el, disprețuind toate, a luat-o la fugă, căutând scăpare pe un cal iute, despuiat fiind de toate celelalte ale sale, ca un rob fugar.

O, soare atotvăzător! Dar cele întâmplate de aici înainte, ce cuvinte le pot arăta?

Tovarășii săi de fugă, înaintând spre munții nepătrunși, s-au împrăștiat de la el, în toate părțile, unii de nevoie, alții de bună-voie, până când n-a mai rămas nici unul. Și a rămas, vai lui, mai gol decât văzduhul și s-a ascuns ca luceafărul sub

pământ sau ca bătrânul Cronos și s-a îndreptat fugind, neștiind încotro, în septembrie 18. Și a nimerit în niște locuri prăpăstioase și stâncoase și în văi păduroase și neputând să le treacă călare, și-a lăsat acolo iubitul său cal, pe care nimeni altul nu încălecuse. Trecând pe niște căi nepătrunse, pe unde se hrăneau fiarele, și printre stânci înalte, gol, rănit la mâini și desculț, mergea pe un drum neumblat și aspru marele în vitejii și furiosul ca un leu în lupte. Mă biruiește durerea și-mi stoarce lacrimi din ochi, căci munții din față îi vorbeau celui ce plângea și suspina de pierderea copiilor și a puterii. Astfel a umblat șase zile, flămând și fără hrană, fără să vorbească cu nimeni și să vadă fața cuiva, mergea rătăcind măsurând adâncimea sălbaticii pustii, până ce la un pârau ce curgea spre Țara Secuilor, l-au aflat niște pescari din acele locuri, căci Dumnezeu își îndreptase cu mai multă bunătate privirile spre dânsul. Și îndată ce l-au cunoscut, l-au dus la căpeteniile lor, care l-au cinstit cum se cuvine și l-au petrecut până la Ciceiu cel cu turnurile întărite, în 28 ale aceleiași luni.

Dar căpeteniile cetății, cărora el însuși le dăduse această cinste, aveau și ei gând rău asupra domnului și voiau să-l dea pieirii cu orice preț. Voievodul, ca om cu minte, văzând aceasta, i-a scos afară cu meșteșug, dând cetatea în păstrare ungurilor. Scăpând de potopul cotropitor, ca un al doilea Noe și-a mântuit sămânța neamului în cetatea Ciceului, unde cu puțin înainte îi trimisese.

Și ce s-a mai întâmplat apoi? Întinzând brațele sale și cu dragoste părintească îmbrățișându-și copiii mici, îi săruta și-i acoperea ca un vultur pe puișorii săi golași. Și întinzând iarăși mâinile sale, a cuprins plângând pe înțeleapta sa soție, doamna Elena. Iar ea, încleștându-se de gâtul lui, plângea cu jale, și-l săruta din toată inima, nu ca ucigătoarea Dalila pe Samson și ca Tindarida pe soțul său, eroul cel viteaz. Peste tot erau tânguiri și suspine, peste tot se băteau în piept. Dar este cu neputință a le înșira pe toate cu vorba, căci m-ar ajunge anul, dacă aș vrea să le povestesc; însă nici să le pun pe toate sub obrocul uitării, căci a ajuns povestirea să arate și pe corbul cel mai negru.

Deci craiul Ioanaș, despre care am povestit mai sus, om viclean și răutăcios, care cu limba linge și cu coada lovește, cum a auzit de cele întâmplate, îndată a trimis tovarăși de-ai săi, ca să păzească bine cetatea și să închidă porțile și să nu lase pe nimeni să iasă, având de gând sau să-l arunce jos de pe zid, sau, surpând zidul, să dea pieirii întreg neamul lui; turbat fiind de lăcomia averii, s-a arătat ca un al doilea Ghelimer, care a închis pe bătrânul Indirih cu femeia și copiii săi, el care se îmbuibase cu prisosință de binefacerile lui, precum am spus înainte în cursul povestirii.

O, aur prigonitor, chinuitoarele prea îndrăzneț, urzeală de vicleșuguri, tu care dezlegi limba celui fără de glas și închizi gura celui guraliv, tu care calci

așezămintele și legile și alungi rușinea! Din această pricină, frica mare l-a cuprins pe voievod, care suspina din greu și era întristat și se lovea în piept, strigând cu glas tare, și îndrepta rugăciuni către Dumnezeu din adâncul sufletului.

Dar destul am plâns cu cuvântul toate acestea! Dumnezeu s-a aplecat și, văzând ploaia de lacrimi, s-a îndurat de cel ce cu osârdie se ruga și i-a luminat ochii minții, iar el, trezindu-se ca din somn, îndată a trimis pe ascuns stăpânitorului turcesc o scrisoare înaripată, cerând ajutor ca de la un preaputernic. Auzind acestea semețul și marele împărat al turcilor și aflând de cele întâmplare, i s-a făcut milă și i-a părut rău de dânsul și a poruncit craiului Ioanăș să-i dea drumul, căci pe atunci ungerii plăteau bir marelui împărat Suliimen. Căci s-a îndurat și împăratul cel varvar de mult încercatul [domn] și l-a chemat la sine ca să-l facă [din nou] voievod. Acesta a primit cu bucurie, și-a lăsat doamna și copiii și a plecat în fugă, ajungând în zbor la hotarele turcești, după ce a scăpat de cursele rele ale ungerilor. Și sosind în grabă în cetatea împărătească, preafrumoasa cetate a lui Constantin, a intrat între turnurile ei bine zidite. Îndată ce s-a ivit înaintea marelui împărat, pe neașteptate a îmblânzit sufletul cel varvar. Și l-a privit cu dragoste omenească pe voievod și l-a socotit vrednic de odihnă, iar în locul valurilor și neliniștii i-a surâs acum liniștea, din liniștea și bunătatea ta, o, singur stăpânitorule!

Acestea însă s-au întâmplat în anii din urmă. Iar pe când Petru voievod se afla încă în Ciceiu cel cu turnuri bune, război varvar și crâncen [purtau turcii] în Moldovlahia, jefuiau locuințele, veselindu-se de prăzile luate. Atunci și preafrumoasa cetate a Sucevei a fost supusă turcilor și ca pe o mireasă preaîmpodobită și ca pe cea din urmă roabă și ca pe o femeie destrăbălată au batjocorit-o. Bogățiile domnești și râuri de averi ismailtenii le-au secăt; iar semețul împărat al turcilor s-a întors de acolo ca un mare biruitor în cetatea împărătească, lăsând țiitor locului domnesc pe un oarecare Ștefan, în vremea căruia a fost mare foamete în toată Țara Moldovei și a Munteniei. Și nu mult după aceea, înlăuntru, pe patul domnesc, a băut păharul neîndurat al morții.

Iar după el, un altul, un oarecare Alexandru, poreclit Cornea, numai cât și-a uns buzele cu mierea stăpânirii și a pierit înainte de vreme.

Dar să îndreptăm din nou cuvântul pe drumul său și să se isprăvească de scris povestirea.

După ce Petru cel mare la suflet și-a arătat pe încetul puterea sa în cetatea împărătească, în toate cele unsprezece luni era în gurile tuturor dregătorilor. Și ce să mai lungesc vorba? Marele stăpânitor i s-a arătat chiar mai milostiv decât ai săi și l-a trimis cu marele său comis să-și ia domnia pe care o pierduse, fiind întreruptă în anii domnilor Ștefan și Alexandru. L-a ridicat astfel din înjosire la înălțime și

l-a făcut apărător împărăției sale. Și s-a repezit Petru voievod ca o fiară din capcană și ca un vultur din cursă și a ajuns la Istrul cu apele frumoase. Și fiind în Brăila muntenilor, toată mulțimea boierilor moldoveni, îndată ce au prins de veste, s-au revărsat atât cei de la curte, cât și cei ce erau din neamuri de frunte și strălucite, au lăsat în părăsire pe blestematul Cornea și au ajuns ca înaripați la Brăila și cu brațele deschise au primit pe domnul lor, și, căzând [în genunchi], au căpătat iertare pentru îndrăzneala lor. Iar pe cei mai vinovați dintre ei, pe mai sus pomenitul Mihul și pe Totrușanul, mare logofăt, i-a lăsat sub pază în Cetatea Nouă, cea cu turnuri puternice.

Nu mult după aceea, și Cornea a fost prins de niște oameni și dus la Petru voievod și a fost dat pradă armeei și hrană sabiei, în anul 7049 (1541), luna februarie.

Din nou a văzut Petru voievod zi slobodă și din nou schiptrul său a căpătat vrednicia cinstei dinainte; era atunci al treilea an cugetător de când se despărțise de el. Și nu era nimenea care să-i stea împotrivă. A intrat în cetatea domnească a Sucevei cu dregătorii împărătești care-l însoțiseră. Și adunând pe cei ce se lepădaseră de dânsul, silit de împrejurări, s-a îndreptat spre chinuri și cu mâini varvare pe cei prinși, ceva mai sus numiți, fără milă i-a tăiat, le-a luat capetele și le-a trimis marelui împărat, iar pe dregătorul turc l-a dăruit cu daruri foarte bogate.

Nu mult după aceea și-a adus de la Ciceu și pe preaiubita sa doamnă Elena și pe doriții și de neam bun copiii săi, Iliș și Ștefan.

Astfel s-au sfârșit toate aceste întâmplări. Iar noi le-am povestit în scris, cum ne-a fost cu puțință, pe scurt și lămurit, după cum mi se pare, anul purtând numărul de șapte ori câte o mie și de cinci ori cinci, și iarăși de cinci ori cinci [7050, respectiv 1542], în lună de primăvară.

Iar domnul Petru voievod își mângâie bătrânețea cea norocoasă cu băi și băuturi și mâncări, s-ar zice ca o pasăre cu pene de aur sau ca o lebădă deasupra unor clădiri.

Iar ce s-a mai întâmplat după acestea, va scrie povestirea.

Petrecând și cârmuind astfel, cel mare la suflet și cu inimă îndrăzneată s-a îndreptat și a ajuns în Țara Ungurească, pe valea Oituzului, ducând cu sine o mulțime de căpetenii puternice și, apucând cu mâinile de păr pe fălosul și trufașul voievod al Ardealului, Mailat, l-a trimis marelui amira Suliimen. Și după ce a săvârșit fapte vitejești în Țara Ardealului și a adunat o mulțime de aur, s-a întors la ale sale, trecând în zbor peste munții cei cu vârfuri ascuțite, pe la Câmpulung.

Astfel s-au sfârșit acestea, iar noi să ne întoarcem iarăși.

Și pe când le orânduia pe toate acestea ca un om prea înțelept, îngrijea de biserici, zidindu-le, și lucra în frica lui Dumnezeu, iar pe cei din casa sa îi învăța

cu multă înțelepciune, a căzut într-o boală rea, om fiind, și din aceasta i-a venit sfârșitul vieții, al ființei muritoare, puternice ca a unui erou, la Suceava, în anul 7054 (1546), în 3 septembrie. Și l-au îngropat cu cinste în locașul domnesc și de rugăciune de la Pobrata.

Și cu sfatul episcopilor și al întregului sinclit [a fost ridicat] la înălțimea domniei și în scaunul tatălui său Iliș, om moale de inimă și mic de suflet; întru nimic nu s-a arătat asemănător tatălui său, ca și cum nu l-ar fi crescut ca pe un fiu, ci pe toate le-a turburat și le-a clătinat, înțeleg bunăstarea sfintei și dumnezeieștii biserici și legile domnești, iar de săraci nu-i era milă de loc, socotindu-se pe sine preaînțelept și laudându-se cu prinderea păsărilor. Și îndeletnicindu-se cu acestea, îngâmfatul își alegea ziua sfetniciei dintre fiii lui Agar, iar noaptea își apleca urechile și inima la agarence spurcate, până ce diavolul și-a găsit cu desăvârșire locuința în el. Căci niciodată nu voia să vadă înaintea ochilor oameni înțelepți, iar în gură și pe limbă, și mai ales în inimă i se vedea numai pofta de a aduna bogăție, și mare mulțime de talanți a adunat vicleanul: veniturile boierilor în toate chipurile de partea sa le-a adunat, averile mișcătoare și nemișcătoare ale episcopilor și mănăstirilor le-a luat cu desăvârșire, iar pe preoți și pe rugători din toată țara, în chip varvar prăpădindu-i, pe toți i-a umplut de lacrimi și de suspine.

După aceea a dat în cea din urmă nebulă, sabia sortii ascuțind-o împotriva sa și ridicând-o spre tăierea sa. Căci Dumnezeu urăște, precum se zice, faptele de lăcomie. Înmulțind numărul răutăților și adăugând și alte mai rele și necuviincioase, a înnebunit cu totul, căci a tăiat și capul hatmanului său Vartic, iar pe alți boieri – pe unii i-a orbit, altora le-a tăiat nasul, iar alții au fugit și au pribegit în țări străine până la alte vremuri. Și astfel s-a iscat sămânța necredinței.

În anul 7056 (1548) a fost o iarnă așa de aspră, încât și copacii s-au uscat.

Dar, ajungând aici în cursul povestirii, să pomenesc și despre mine, smeritul, ce mi s-a întâmplat în vremea lui. Ce-a căzut asupra, va spune povestirea.

Oameni bucușori de răul altora și pricepuți la vicleșuguri au țesut minciuni pline de clevetire și le-au spus doamnei Elena și mai ales fiului ei Iliș, și am căzut cu strașnică cădere, vrednică de plâns; am fost despuiat de scaun, ca un rob fugar, și cu grele încercări nenorocite m-am luptat și eram mai gol decât văzduhul. Căci zavistea nu se rușinează de dragostea dintre oameni, nici nu se teme de ochiul lui Dumnezeu. O, zavistie, fiară crudă, tigrul mâncător de oameni, săgeată fără de fier, mai ascuțită decât toate! Dar ochiul dreptății n-a trecut cu vederea peste acestea, ci le-a văzut bine.

Acestea au fost spuse de noi în trecut, fiindcă amărăciunea sufletească ne silește să vorbim.

Dar mergi înainte, poveste, despre domnul Iliș, cum a lăsat toate – și domnie, și pe mama, împreună cu frații săi, și, atras de dorința înșelăciunii agarene, a plecat parcă zburând prin văzduh și, înfățișându-se amirei Suliimen, s-a lepădat de bună voie de Hristos și a primit pe diavolul. O, vai de sărăcia noastră, ce-am mai îndurat! O, dreptate, o, soare, cum ai putut răbda astfel de fărădelegi, căci a fost un batjocoritor al lui Hristos și un înșelător al creștinilor, a fost încătușat la minte de ademenitori vicleni, vândut blestematului Muhamet agareanul, al cărui nume l-a luat, de trei ori afurisitul, dar mai ales [vândut] diavolului!

Acestea s-au întâmplat în vremile din urmă, cursul soarelui fiind în anul 7058 (1550).

Iar nu mult după aceea, răspândindu-se faima celor întâmplate, puterea domniei n-a fost amânată, ci de îndată s-au adunat la un loc poporul, episcopii, dregătorii și căpeteniile și tot sfatul și au dat schiptrul îndrăznețului Ștefan ales de sus mai înainte pentru înălțimea domniei, plămădit din același sânge cu Iliș, dar de loc cu aceleași năravuri; pe acestea cu ochii dulci privindu-l, ca de Dumnezeu dăruit, cu mâini grăbite l-au îmbrățișat. Și s-a arătat ca stăpân al Țării Moldovei, un domn cu suflet luminat, cu privirea blândă, frumos la față. Îndată ce au trecut la domnie, de la întâii pași a arătat că nu s-au înșelat cei ce l-au ales și pe toți îi întărea în nădejtile lor de bine. Și iarăși au strălucit razele dreptei credințe, și iarăși s-a luminat zarea binefacerii, și toți deopotrivă laudau pe voievod, și toți cu osârdie iubeau pe domnul Ștefan, căci era milostiv și iubitor de călugări și hrănitor de săraci.

Și îndată după acestea ce s-a întâmplat?

Pe leșii care năvăliseră în Moldova, uniți cu cei ce-o părăsiseră înainte, cumplit i-a înspăimântat, scoțând cu râvnă sabia împotriva lor, plin de îndrăzneală ca un cal tare de gură, și a arătat, de la cei dintâi pași și de la întâiul iureș, ce căldură vitejească avea în pieptul său.

Întorcându-se de acolo, și-a îndreptat fața spre preaslăvita cetate a Sucevei, și, întinzând îndată puternica sa mână, pe mine alungatul, un mort între vii, m-a chemat și cu mâna domniei sale ne-a încredințat iarăși cârja. Iar creștetul său încununat și genunchii săi și i-a plecat înaintea feței împăratului împăraților și, din mila lui Dumnezeu, a primit ungerea cu untdelemnul binecuvântării prin mine, smeritul.

Ei, împărate a toate stăpânitor, după ce ne-ai dat un astfel de stăpân, arată-ne că este și un biruitor ales.

Acesta deci, prin voia lui Dumnezeu, a dărâmat altarele și a închis bisericile în care întunecații armeni aduceau jertfe deșarte și a stârpit necurățeniile josnice și aducerea de jertfe scârnave și toate murdăriile, iar pe ei înșiși i-a adus pe toți la Dumnezeu înțelepciunii și la lumina adevăratului botez, pe unii de bună voie, pe alții și fără de voie. Și a răsunat de la un capăt la altul al lumii trâmbița cea mare, în aur ferecată, trâmbițând pretutindeni credința lui în ziditor.

**Fragmentul este reprodus după *Literatura română veche (1402-1647)*.
Antologie de Gh. Mihăilă și Dan Zamfirescu. București: Ed. Tineretului, 1969.**

CRONICA LUI EFTIMIE

La începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea, *Cronica episcopului Macarie* a fost continuată de către unul dintre ucenicii săi, ieromonahul Eftimie.

Într-o vreme Eftimie era egumen al mănăstirii Căpriană. A fost trimis de Alexandru Lăpușneanul cu o solie diplomatică la țarul Rusiei Ivan cel Groaznic.

Eftimie continuă prima variantă a *Letopisețului lui Macarie*, care se încheia cu anul 1542, și înregistrează principalele evenimente ce au urmat până la 1553.

La începutul povestirii sale, Eftimie mărturisește că scrie din porunca „vitezei mlădițe a credinței”, adică a lui Alexandru Lăpușneanul, pentru că cele întâmplăte, „în trecerea anilor, să nu fie acoperite de adâncimile uitării”. Urmează apoi, în stil retoric, relatarea domniei a doua a lui Petru Rareș, care „s-a ridicat furios ca un leu și s-a înarmat cu mânie și s-a pregătit temeinic de luptă, cu toate puterile sale, asupra lui Mailat, voievodul unguresc al Ardealului”, pe care l-a prins, „l-a ferecat bine în lanțuri de fier” și l-a trimis la împăratul turcilor. Cititorul mai află, din cele ce urmează despre omorârea lui Șeptelici și Avraam Rotâmpan, despre trimiterea lui Iliăș, fiul mai vârstnic al lui Petru Rareș, la Țarigrad, petrecut cu mare pompă până la Dunăre de către domnitor, împreună cu „doamna Elena și cu toți boierii cei mari”.

Într-un capitol aparte, Eftimie descrie domnia lui Iliăș Rareș, care urcă pe tron după moartea tatălui său. Acesta, la început, „se arăta binecinstitor și blând către toți”, dar în adâncul inimii sale viclene „încolțea boala”, căci a săvârșit multe rele, îndepărtându-se de creștinism, preferând „legea lui Mahumet”. Își alesese drept sfetnici și dascăli niște agareni, „de trei ori blestemați”, printre aceștia fiind și Hadâr, „cel mai viclean și mai rău prin meșteșugul său diavolesc și prin vrăjitorie”.

Eftimie este revoltat de comportamentul lui Iliăș, care își părăsește credința, urându-i pe preoți și pe diaconi, numindu-i „vrăjmași și diavoli”. Mânca de fruct în posturi, iar „îndeletnicirea și grija lui erau să se joace cu păsările”. Pe boieri îi căznea „dându-i morții în felurite chipuri”. În cele din urmă, precizează autorul, acest „lup în piele de oaie” și-a trădat țara și credința și, „aruncând crucea într-o latrină, s-a dus la turci cu mare mulțime de bogății, talanți de aur și aspri de argint și vase de aur și argint”.

Eftimie nu-l menajează nici pe Ștefan, fiul mai mic al lui Petru Rareș, descris într-un alt capitol. Acesta „la început se arăta a fi bun și iubitor de Dumnezeu”, dar apoi „a început să cugete și să făptuiască în toate asemenea fratelui său”. Era „sugător de sânge”, plin de mânia femeiască și cea bărbătească. Omorârea lui

Ștefan de către „sfatul boieresc”, la 1552, e considerată de către Eftimie „răsplată vrednică de răutatea sa”.

Ultimul capitol al letopisețului e consacrat lui Alexandru Lăpușneanul, înfățișat în culorile cele mai vii. De aici înainte tonul narațiunii devine encomiastic. Autorul precizează că „viteazul și preaînțeleptul oștean” a venit din „ținuturile leșești cu toți pribegii moldoveni”. Ridicat în scaunul domnesc și „miruit la Hârlău”, Lăpușneanul „vorbea cu dulceață și cu înduioșare tuturor”, fiind „bun și milostiv față de toți oamenii”. Cu aceeași exaltare Eftimie descrie expediția armată, trimisă de Lăpușneanul în Muntenia, sub conducerea vornicului Nădăbaico, pentru a-l detrona pe Mircea Ciobanul, înlocuit peste un an cu Pătrașcu cel Bun (1554).

Eftimie își încheie cronică cu povestirea despre alegerea de către Lăpușneanul a locului pentru zidirea mănăstirii Slatina.

Deși părtinitor în unele privințe, letopisețul lui Eftimie are o netăgăduită valoare istorică și literară. Influențat mai puțin de cronică lui Manasses, Eftimie s-a străduit să urmeze, în primul rând, pe dascălul său – episcopul Macarie. Martor ocular al evenimentelor descrise, Eftimie a găsit adesea detalii sugestive atât pentru a zugrăvi tenebroasele domnii ale fiilor lui Petru Rareș, cât și pentru a elogia din răspuțeri figura lui Lăpușneanul. Alături de confracții săi de condei Macarie și Azarie, Eftimie și-a adus obolul la inițierea cronografiei artistice în Moldova.

Textul manuscris al *Cronicii lui Eftimie* se păstrează la Biblioteca Academiei de Științe din Kiev. A fost descoperit și publicat de către slavistul Ioan Bogdan împreună cu o variantă a Letopisețului de la Putna și *Cronica episcopului Macarie*.

Traducere

Până aci este alcătuirea și truda preasfințitului părintelui nostru, episcopul Macarie de Roman, iar cele ce s-au întâmplat de aci înainte ni s-a dat poruncă și nouă de către binecinstitorul și viteaza mlădiță a credinței, domnul Ioan Alexandru voievod, care mi-a poruncit mie, cel din urmă dintre egumeni, Eftimie ieromonah, să le scriu pe scurt, pentru că nici acestea, în trecerea anilor, să nu fie acoperite de adâncimile uitării.

Deci nu multă vreme după acestea și în același an, după așezarea într-a doua domnie a sa, Petru voievod s-a ridicat furios ca un leu și s-a înarmat cu mânie și s-a pregătit temeinic de luptă, cu toate puterile sale, asupra lui Mailat, voievodul unguresc al Ardealului, și a ridicat și pe Radul Călugărul, voievodul Ungrovlahiei,

precum și pe câțiva din căpeteniile pâlcurilor turcești, ca să-i fie de sprijin în luptă. Iar Mailat, auzind că se pregătesc astfel de război, a fost cuprins de frică și cutremur și a trimis daruri mari și multe lui Petru voievod, rugându-l de pace. Dar Petru voievod n-a vrut să știe nimic despre acestea, ci era neînduplecat și neîndurat, căci voia să se răzbune pentru relele urzeli și viclenia, și înșelăciunea, și necredința pe care le suferise din partea lui Mailat. Și s-a apucat de faptă cu bărbăție și vitejie și a ieșit drept pe drumul Brașovului, iar lui Radul, voievodul muntean, i-a poruncit să iasă pe obișnuita lor cale de munte și să ajungă înainte în ținuturile ungurești. Îndată ce a auzit și a văzut acestea, Mailat și-a pierdut cumpătul și s-a rușinat și n-a mai îndrăznit câtuși de puțin să le stea împotriva, ci în grabă a fugit și s-a închis în cetatea sa cu ziduri puternice numită Făgăraș. Petru voievod, simțind aceasta, a mers cu toate oștile sale împotriva cetății Făgărașului până aproape și a chemat pe Mailat din cetate la Petru voievod. Iar acesta îndată l-a luat, l-a ferecat bine în lanțuri de fier și l-a trimis la marele împărat al turcilor Suliimen. Și astfel a fost prins în cursa din care n-a mai putut să fugă. Iar domnul Petru voievod s-a întors biruitor la ale sale.

După trecerea unui an, în toamnă, în luna octombrie, s-a pregătit Petru voievod iarăși, a doua oară, împotriva ungarilor și a intrat în țara aceea și a cutreierat-o în vreme de iarnă și mulți talanți de aur a dobândit de la domnii acelei țări. Și de acolo a venit pe drumul Bistriței, iar când a ajuns la Rodna, i s-au înglodat acolo tunurile cele mari. Și a venit în cetatea sa de scaun a Sucevei și s-a odihnit de ostenele sale, iar apoi a plecat la Hârlău, unde a tăiat capetele lui Șeptilici și Avraam Rotâmpan, în luna ianuarie.

În anul 7052 (1544), luna mai 15, a trimis Petru voievod pe fiul său cel mai mare, Iliăș, la Țarigrad, la marele împărat singur stăpânitor, cum se zice, la Poarta împărătească, și l-a petrecut însuși Petru voievod cu doamna Elena și cu toți boierii cei mari și cu tot sfatul și cu arhierii și cu toți egumenii moldoveni, până la Dunăre.

DOMNIA LUI ILIAȘ MAHMET

În anul 7054 (1546), luna septembrie 3, a răposat Ioan Petru voievod în cetatea Sucevei și a fost îngropat în mănăstirea cea zidită din nou de el, numită Pobrata. Iar toți anii domniei lui sunt 19 și jumătate.

Și a lăsat domnia țării fiului său Iliăș voievod. Iar la început acesta mergea bine și se arăta binecinstitor și blând către toți și iubitor față de boieri și față de toți cei ce-l înconjurau, dar în adâncul inimii sale viclene încolțea boala.

Deci în al doilea an al domniei sale, prin zavistia dușmanului nostru, diavolul – căci nu-i venea la socoteală să sufere ca oamenii creștini să fie în pace –,

a tăiat capul celui dintâi sfetnic al său, Vartic hatmanul. Și de atunci s-a început sămânța necredinței și a pornit el a se schimba și a se îndepărta de la dreapta și adevărata înțelepciune și, părăsind sfatul bătrânilor și îndemnul celor ce crescuseră împreună cu dânsul, a început să se lepede de creștinism și să-l urască. Căci, deși în tinerețe fusese învățat în tainele creștinești, mai târziu i-a plăcut mai mult legea ismailiteană și musulmană a lui Mahumet, lepădând dreapta credință pentru reaua credință, virtutea pentru înșelăciune și năravul cel rău, și a început cu osârdie a crede și a ține de legea turcilor și de datinele lor mincinoase. S-a împrietenit și și-a ales sfetnici și dascăli pe niște agareni de trei ori blestemați, musulmani de legea lui Mahumet. Iar dintre ei cel mai viclean și mai rău prin meșteșugul său diavolesc și prin vrăjitorie era unul cu numele Hădâr, stricat la năravuri și mai stricat la suflet, și cu el stătea de vorbă și locuia împreună, iar acesta îi era dascăl în cele amare și rele. Și a primit Iliăș sămânța pe care Satana a semănat-o și a crescut-o în amândouă sufletele lor; și parcă punând ceva amăgitor în undiță, l-a atras la sine pe cel fără de minte. Căci adunând toată otrava răutății și amestecând în ea închipuirile cugetului său, a făcut o băutură păgubitoare pentru sufletul lui și, în cele din urmă, l-a târât în prăpastia pierzării pe stricatul și ademenitul, blestematul și nepriceputul Iliăș. Căci ce este mai rău omului decât cuvântul și învățătura care nu vin de la cel binecredincios? Căci dacă vorbele rele pot strica obiceiurile cele bune, cu atât mai mult obiceiul de a sta de vorbă cu cei vicleni! Astfel mintea lui s-a făcut mai rea și s-a umplut peste măsură de deșertăciune și prin multă înșelăciune inima i s-a întărit ca arama și a început a face mari nedreptăți, de parcă ar fi ajuns în adâncul răutăților; umbla ca un nebun și, îndemnat de diavol, se apuca de toate faptele necuviincioase, de parcă ar fi fost cufundat în păcate și întunecat de o negură năprasnică. A trimis să-i cumpere cu multe mii de aspri și ducați de aur femei destrăbălate, agarence spurcate, și le-a adus la sine, și a început, nerușinatul, să se ferească de vin și carne de porc. Și, ce să mai vorbesc mult? Se împotriva în toate binecinstitoarele noastre credințe creștinești și pravoslavnice. Sfintele icoane, chipul lui Hristos și al preasfintei născătoare de Dumnezeu și ale tuturor sfinților, le numea idoli, el care era idol al necinstei și prieten cu diavolul. Pe preoți și pe diaconi îi ura, pe călugări îi numea vrăjmași și diavoli, el care cu adevărat și de la început a fost fiu și moștenitor al diavolului celui ucigător de oameni. Și multe alte hule și batjocuri (făcea) asupra credinței noastre pravoslavnice, pe care nu le-am mai scris cu de-amănuntul, pentru a nu lungi povestirea. Miercurea și vinerea și în cele patruzeci de zile, adică în postul mare, mânca carne ca și în celelalte sfinte posturi. Toate acestea el le înfăptuia cu de trei ori blestematul său dascăl și vrăjitor Hădâr, învățător și taină a fărădelegilor. Iar lucrul și îndeletnicirea și grija lui erau să joace cu păsările.

După toate acestea, la îndemnul mamei sale, doamna Elena, s-a pornit a munci și a pierde, și a căzni pe boieri: pe mulți i-a lipsit de ochi, pe alții i-a dat morții în felurile chipuri amar pătineau și-și aflau sfârșitul.

Dacă au văzut atăta rău, boierii au fost cuprinși toți de o mare frică și au început a fugi în Țara Leșească, făcându-se pribegi. Iar Iliș, care a fost numit și Mahumet, n-a mai putut răbda mult, ci și-a vărsat tot venitul ascuns înlăuntrul inimii sale viclene și a scris pe toți boierii mari și mici, tot sfatul, ba și pe vătafii din toată țara, de la cei dintâi până la cei din urmă, să dea birul cel mare; a poruncit să dea chiar și mitropolitul și episcopii, a scris și toate mănăstirile câte sunt în Țara Moldovei, și pe toți popii și diaconii din cuprinsul hotarelor moldovenești la haraciul cel mare. Și, ce să mai vorbesc multe, toate cele creștinești și bisericești se aflau într-o mare turburare!

Iar necredinciosul Iliș a trimis pe ascuns scrisori marelui împărat al turcilor, cu mari și cumplite jurăminte și făgăduințe, că el dorește și cinstește și îmbrățișează legea lui Mahumet. Împăratul i-a poruncit atunci să vie în grabă la Țarigrad, ca să primească legea musulmană, dorită de el. Dar să vezi, cu ce minciună și viclenie a încercat să se acopere și să se ascundă! Ce a iscodit și cum s-a prefăcut răutăciosul! Spunea cuvinte frumoase, cu blândețe, că – zicea – „eu iubesc legea creștinească și cred în ea, mă duc însă la împărat, ca să ușurez și să micșorez haraciul țării și al săracilor și nu, cum zic oamenii, că merg pentru turcie. Iar cine spune astfel de vorbe împotriva mea, va fi pedepsit cu capul”. Și a trimis în mare grabă slugi în toată țara, ca să adune birul amintit mai sus, zicând că-i trebuie de cheltuială și de drum până la Țarigrad, vrând prin fățarnicie și blândețe să-și ascundă cruzimea, căci era un lup îmbrăcat în piele de oaie.

Adunând apoi și chemând pe toți boierii săi și pe toți cei ce erau mai de seamă și tot sfatul în grădina de la Huși, le-a vorbit cu multe cuvinte înșelătoare, când cu lingușiri și laude, când amenințându-i, ca să nu se lase ademeniți în altă țară, „căci eu – zicea – mă duc la marele împărat și în curând mă voi întoarce iarăși”. Și s-a jurat cu mâinile pe cinstita cruce înaintea întregului norod că crede cu adevărat în legea creștinească și că n-are gând de turcire. Dar în aceeași noapte a sfârâmat crucea pe care jurase și a aruncat-o în umblătoare. Și pe preasfințitul și curatul arhieru și dascăl al Moldovei, chir Macarie, episcopul de Roman, pe nedrept și fără sobor și călcând pravila l-a alungat din scaun, cu sfatul și îndemnul mamei sale, doamna Elena, și a lui Nour și Mitrofan, care a fost și episcop.

Apoi s-a purtat atât de nerușinat, de parcă era un câine turbat și cuprins de farmece, iar dacă i-ar fi fost cu puțință, ar fi zburat prin văzduh până la Țarigrad. Și nu i-a păsat nici de pierderea domniei, nici de mamă, nici de frați și nici de

boierii săi cu care era obișnuit și de tovarășii săi, ci a ridicat o mare mulțime de bogății, talanți de aur și aspri de argint și vase de aur și de argint, bogăție adunată și păstrată de la domnii dinainte ai Moldovei, pe toate le-a luat cu sine și a pornit la drum, punând în mișcare o dată cu el mai pe toți boierii și oaste. Aceștia însă mergeau cu multă întristare și scârbă și grijă, căci se temeau să nu fie dați pierzării celei de pe urmă. Iar Iliăș, cel urât lui Dumnezeu, cum s-a văzut în hotarele turcești, s-a umplut de mare bucurie și, ajungând la Țarigrad, s-a înfățișat marelui împărat și cu multe daruri l-a cinstit. Luând după aceea cu mare bucurie pe cel înșelat și ducându-l, l-au turcit după legea lor și astfel vânătoarea a fost gata, spre bucurie lupului celui sufletesc, diavolul. Și a primit numele de Mahmet, pe care n-ar greși cineva, după cum mi se pare, dacă l-ar numi întâiul născut al Satanei și fiul pierzării, căci și-a pierdut, împreună cu domnia, însuși sufletul său, care arde acum în gheena cea nestinsă. Boierii însă și ceilalți oșteni s-au întors ale lor.

DOMNIA LUI ȘTEFAN CEL TÂNĂR

În anul 7059 (1551), luna aprilie 11, a luat schiptrul domniei Moldovei Ștefan voievod cel tânăr, al doilea fiu al lui Petru voievod. Și acesta la început se arăta a fi bun și iubitor de Dumnezeu și mângâia pe toți și se îngrijea de biserici și era foarte bun creștin, iar pe arhierii, pe preoți și pe călugări îi ținea în mare cinste, cum se cuvinte să facă orice domn binecredincios.

Dar, nu mult după aceasta, s-a preschimbat fără de veste, iar răutatea, ca și cum nu s-ar fi mulțumit cu cele întâmplare înainte, s-a revărsat din nou. Și a început să cugete și să făptuiască în toate asemenea fratelui său, ba în unele să-l întrecă. Căci și acesta a adus femei destrăbălate agarence și hogi turci și alții apucați de diavol. Și a început să vorbească aspru cu oamenii și să-i obișnuiască pe toți, iar din pricina înmulțirii nebuniei devenise obraznic; și cum din obraznicie se naște, de obicei, pofta de lucruri necuviincioase, a început să reverse tot felul de răutăți și s-a dedat la multe nedreptăți și chinuri. Iar acest ucigaș murdar și sugător de sânge era plin de mânia femeiască și de cea bărbătească și se spurca în toate faptele necuviincioase, făptuind desfrânări și jafuri, omoruri și lăcomii, și alte asemenea acestora. Căci era un ucigaș crud și iute și pe mulți cu felurile și nenumărate chinuri i-a omorât.

De aceea era urât și nesuferit tuturor, din pricina uciderilor și a spurcatului nărav de fiară, și toți au început să se întoarcă de la el și să fugă ca de un șarpe îngrozitor. Pe mulți i-a lipsit de ochi, le-a tăiat nasurile și urechile și i-a aruncat în adâncurile apelor.

Astfel, nesocotind judecata lui Dumnezeu, legea cea mai presus de oameni și dreptatea îndelung răbdătoare, a fost pe drept încercat de mânia dumnezeiască cea neprefăcută și neîndurată, la podul de la Țuțora, în prundul Prutului, și a fost lipsit în chip năpraznic, rușinos și fără milă de domnie și viață, fiind ucis de sfatul boieresc. Astfel și-a primit răsplata vrednică de răutatea sa și și-a sfârșit spurcata-i viață printr-o moarte rușinoasă, în anul 7060 (1552), luna septembrie 30. A domnit un an și două luni și două săptămâni.

DOMNIA LUI ALEXANDRU VOIEVOD CEL VITEAZ ȘI NOU

În același an și în aceeași lună, după arătarea lui Dumnezeu, a fost ales și ridicat în domnie viteazul și preaînțeleptul oștean, minunatul Alexandru, aflat în ținuturile leșești cu toți pribegii moldoveni. Și a căpătat mult ajutor de la craiul leșesc și de la nobilii cei mari ai acelei țări, și luptători viteji din ținuturile de margine și mulți pedestrași, pe care obișnuiesc să-i numească drapi. Căci și acesta era unul din fiii în veci pomenitului Bogdan voievod și a fost ascuns ca odinioară lumina sub obroc ori ca luceafărul sub pământ. Și a străbătut ca o stea luminoasă de la miazănoapte și, în drum către miazăzi, s-a îndreptat bărbătește spre patria sa pentru a lua domnia în Moldovlahia. Și a ajuns la Nistru, împreună cu toți pribegii, cu căpeteniile leșești și cu oștile. Boierii moldoveni și locuitorii, cum au auzit, au alergat spre Alexandru și l-au primit cu bucurie și i s-au închinat. Iar el a privit către toți cu ochi senini și preafrumoasă față, cu milă și înduioșare.

Dar Gavril marele vornic și cu Sturdza hatmanul nu au ținut de loc seama de jurămintele și făgăduințele ce le trimiseseră și le încredințaseră pribegilor și le întăriseră mai înainte prin scrisori, ci împreună cu alți câțiva părtași de-ai lor, și-au pus domn la Șipote la blestematul Joldea. Auzind acestea, mărinimosul Alexandru voievod foarte s-a umplut de furie și mânie și a trimis pe Moțoc vornicul în fruntea oștilor, împreună cu ceilalți pribegi și cu leșii, toți bărbații viteji în lupte, și toată cealaltă mulțime a oștilor, ce erau într-un suflet pentru Alexandru, și au năvălit noaptea asupra lor la Șipote și i-au bătut, iar pe Joldea și pe toți boierii mari care erau cu el i-au prins și i-au adus la Alexandru voievod. Dar Alexandru voievod, ca om cu minte și preaînțelept și milostiv, i-a învrednicit de iertare pe toți. După aceea, adunându-se tot poporul și căzând în genunchi, s-au închinat lui Alexandru voievod cu mare bucurie și veselie, căci în chip luminat s-au bucurat.

Iar voievodul Alexandru cel Bun și Nou a poruncit să fie lăsați slobozi toți cei aflați în temnițe și închiși. Și a ajuns la Botoșani cu oștile amintite mai înainte mai înainte, iar acolo i-a cinstit bine și i-a dăruit cu multe daruri pe nobilii leșești; și de acolo aceștia s-au întors înapoi în țara lor.

Iar Alexandru voievod, cel pus de Dumnezeu, s-a dus la Hârlău, unde cu sfatul tuturor și după cuviință a fost ridicat în scaunul domnesc și miruit. Și veneau de peste tot, din toate locurile și din toate părțile, ca să se îndulcească de vederea feței lui, de bunătatea și blândețea și frumusețea lui și priveau la chipul voievodului ca la al lui Hristos, căci li se părea că este vis, iar nu aieva, din pricina necinstei domnilor foști înainte din neamul lui Petru voievod. Credincios lui Hristos, Alexandru voievod vorbea cu dulceață și cu înduioșare tuturor, cu cumpătare cuviincioasă în cuvinte, cu blândețe și liniște și bună rânduială, iar toți câți priveau la dânsul înălțau laudă mulțumitoare Dumnezeului atotțiitor, fiindcă era bun și milostiv față de toți oamenii. Boierii și-au primit cu toții cinstea și averile de mai înainte, iar celor obijduiți și celor care pe nedrept fuseseră osândiți în obezi amare și în temnițe, tuturora le-a arătat pe față mila sa.

Astfel fiind lucrurile, a auzit și marele singur stăpânitor, împăratul turcesc Suliimen, și de bunătatea putării lui, și de marea lui deșteptăciune și că are obiceiuri domnești și înțelepciune și virtute și toate câte sunt spre laudă, a trimis pe unul din dregătorii săi turcești la Alexandru voievod și i-a întărit și așezat domnia cu un minunat schiptru și cu care cinste și l-a cinstit cu daruri împărătești și a încheiat pace trainică. Iar voievodul l-a cinstit bine pe dregător cu multe daruri și l-a trimis înapoi la cinste, dându-i însoțitori chiar până la cetatea împărătească.

Binecinstitorul și marele domn Alexandru voievod, după ce a luat în mâinile sale toată cârmuirea Moldovei și a adus pace dumnezeiească tuturor, a făcut mare cinste bisericilor din Țara Moldovei și tuturor sfințelor mănăstiri. Și făcea voievodul luminoasă sărbătoare și se veselea din suflet și mulțumea lui Dumnezeu care-i dăduse atâtea și atât de mari bunătăți, împreună cu preaiubita sa mamă Anastasia, binecinstitoarea doamnă, și cu toți boierii săi și cu oștenii ce se aflau în palatul său. Pe lângă acestea, era peste tot pace adâncă, care bucura auzul oamenilor, și tuturora le era propovăduită comoara păcii. Și în toată lumea s-a răspândit slava înaripată despre el și despre râvna lui binecinstitoare și despre iubirea lui față de Dumnezeu și față de sfintele biserici, iar numele lui s-a răspândit în toate țările și împărățiile dimprejur. Și acestea dar până aici.

În anul șaiszeci și unu trecând peste șapte mii (7061, respectiv 1553), din porunca marelui împărat al turcilor, a pornit Alexandru voievod pentru întâia dată război împotriva muntenilor, intrând el însuși în hotarele lor, ca să alunge pe un oarecare Radul, care venise din Ungaria în acea domnie. Radul voievod, cum a simțit aceasta, a lăsat locul și a fugit în Țara Ungurească, iar domnia Ungrovlahiei a luat-o din nou Mircea voievod, cu ajutorul lui Alexandru voievod, nefiind nimeni cine să li se împotrivescă. Și s-a întors Alexandru voievod și, bucurându-se, a ajuns la ale sale.

Iar după un alt an, în timp de primăvară, a trimis domnul Alexandru voievod pe întâiul dintre dregătorii săi, pe Nădăbaico, marele vornic, încredințându-i o parte din oamenii săi, ca să scoată din domnie pe Mircea voievod, din pricina purtării sale rele și a vicleșugului, și a necredinței, și a înșelăciunii, căci avea gând asupra domnului nostru, Alexandru voievod. Aflând de reaua credință a lui Mircea, viteazul domn Alexandru voievod a trimis și a căpătat domnia muntenească de la marele împărat Suliimen pentru Petrașcu voievod. Și a luat domnia Petrașcu, iar Mircea voievod a fost chemat la Țarigrad.

În al doilea an al domniei lui Alexandru voievod, în luna august, i s-a născut un copil scump și mult dorit fiu preaiubit, Bogdan voievod.

În anul 7062 (1554), luna septembrie 3, prin iubirea și căldura îndemnelui lui Dumnezeu, s-a aprins de râvnă dumnezească și a ținut un sfat plăcut lui Dumnezeu și a hotărât să-și zidească o preacinstită mănăstire și preafrumos hram cu numele preasfintei stăpânei noastre născătoare de Dumnezeu și pururea fecioarei Maria și cinstului ei acatist. Și a pornit din preaslăvita sa cetate de scaun Suceava și s-a îndreptat spre râul Suha, să vadă și să aleagă lor de mănăstire și să înceapă a o zidi. Dar vechiului protivnic și vrăjmaș al neamului omenesc, preavicleanului și dușmanului binelui, diavolul, nu-i venea la socoteală să rabde aceasta, ci, precum un nour întunecat acopere razele luminosului soare, tot astfel și el a încercat să otrăvească cu săgeata scârbei și întristării și suferinței pe iubitorul de Dumnezeu și preacinstitul domn Alexandru voievod, ca să-i taie drumul și să-l întoarcă de la bunăvoința și osârdia lui.

Să vezi ce-a iscodit răutăciosul diavol! Mergând Alexandru voievod, cum am spus mai sus, spre Slatina, pe când a ajuns între satele Corlătești și Todirești, la mijlocul râului Moldova, calul s-a poticnit și a căzut cu voievod cu tot în apă, căci râul era umflat. Dar domnul Alexandru s-a aruncat pe un alt cal și a mers mai departe neabătut, spre locul dorit și, ca un om cu minte, a înțeles că aceasta fusese o faptă a diavolului și n-a luat-o în seamă, ci privind cu ochi veseli și pășind bărbătește și cu suflet ușor, a ajuns la locul hotărât, de Dumnezeu arătat și dorit de el, pentru a zidi mănăstirea și hramul preasfintei născătoare de Dumnezeu. Și l-a văzut și s-a bucurat și i-a plăcut mult și a adus mulțumire lui Dumnezeu. Iar mănăstirii i-a dat numele Slatina și a pus pe sfântul locaș cu sate și metohuri și cu alte rânduieli, care sunt de trebuință locașului. Apoi s-a întors slăvind pe Dumnezeu și pe adevărata lui născătoare, maica preacurată, și a venit iarăși în preaslăvita cetate a Sucevei.

A scris această carte Isaia de la Slatina.

**Fragmentul este reprodus după *Literatura română veche (1402-1647)*.
Antologie de Gh. Mihăilă și Dan Zamfirescu. București: Ed. Tineretului, 1969.**

CRONICA LUI AZARIE

Azarie este ultimul reprezentant al cronografiei artistice moldo-slave din secolul al XVI-lea. Ucenic al episcopului Macarie, Azarie, la răscrucea anilor 1574-1575, scrie, din porunca domnitorului Petru Șchiopul, o cronică în care relatează evenimentele dintre anii 1551-1574.

Istoriograf oficial, ca și înaintașii săi, Azarie este un cronicar părtinitor, proslăvindu-și patronul și hulindu-i pe vrăjmașii acestuia. Își începe lucrarea cu un cuvânt de laudă la adresa lui Macarie, ale cărui „împletiri ritoricești” sunt cu adevărat „un izvor de apă a înțelepciunii”, care „umple inimile noastre”, apoi relatează drama prin care a trecut Ștefan Rareș, pe care boierii l-au „tăiat fără milă, ca pe un miel, în cort”, la Țuțora, în 1552. Urmează descrierea celor două domnii ale lui Alexandru Lăpușeanul, pe care Azarie îl prezintă cu simpatie, mai cu seamă pentru faptul că pe timpul acestuia „iarăși au strălucit razele binefăcătoare ale pravoslaviei”. În schimb, Despot Vodă, adept al luteranismului, om crud, este privit cu ură pentru constrângerea clerului și a boierimii moldovenești. Cronică mai cuprinde știri despre domnia lui Ștefan Tomșa, Bogdan Lăpușeanul, Ion Vodă, zis „cel Cumplit”, și se încheie cu venirea la tron a lui Petru Șchiopul.

Aprig susținător al intereselor boierimii și mai ales ale clerului, Azarie denaturează anumite figuri istorice, în special pe cea a lui Ion Vodă, pe care îl consideră „învățat în cărți”, dar primejdios, „rob al aurului”, „nepot al minciunii”. Cronicarul a ignorat idealurile de eliberare națională ale curajosului domnitor. Nejustificate rămân și laudele aduse lui Petru Șchiopul: „bărbat de neam bun și iubitor de bine, frumos, cu suflet luminat, milostiv din fire, darnic foarte, urând nedreptatea”. Contemporan și martor ocular al celor relatate, Azarie s-a bazat pe amintirile personale, drept modele literare servindu-i *Letopisețul lui Macarie* și *Cronica lui Manasses*.

Povestitor iscusit, Azarie expune lucrurile printr-o frază curgătoare, degajată, presărându-și scrierea cu reflecții spontane, tirade de exclamații, surprinzătoare figuri de stil. Lui îi aparține și primul portret feminin din literatura română. Doamna Roxanda era „înțeleaptă ca un bărbat, cu suflet mare și împodobită cu bunăvoință, ca un rai însuflețit”, ea vărsa „ploaie de binefaceri pentru neputincioși și săraci”, era ca un râu izvorător de aur, „ca un șuvoi de argint”.

Deși părtinitoare în unele privințe, mai ales față de figura lui Ion Vodă Armeanul, *Cronica lui Azarie* prezintă o certă valoare documentară. Unele date au fost folosite în secolul al XVII-lea de către Grigore Ureche la elaborarea letopisețului său.

Textul *Cronicii lui Azarie*, într-un singur manuscris, se află la Biblioteca Publică M.E. Saltâkov-Şcedrin din Sankt Petersburg. A fost publicat pentru prima oară aproape concomitent de către slaviştii A.I. Iaţimirski, în 1908, şi I. Bogdan, în 1909.

Traducere

Până aici au ajuns împletirile ritoriceşti ale părintelui Macarie. Să începem dar şi noi, care am fost smeritul lui ucenic, Azarie.

Acest sfânt-răposat părinte a împodobit în cuvinte iscusite, începând de la moartea bătrânului Ştefan voievod cel Viteaz şi până aici, povestea domnilor care au fost înainte de noi şi a celor ce au ajuns până la noi, povestire alcătuită din porunca lui Petru voievod cel Bătrân, şi a fost cu adevărat un izvor de apă a înţelepciunii, ce se revarsă în şuvoaie şi umple inimile noastre, dar de care nu ne mai săturăm. Căci şi noi, smeritul său fiu, păşind pe urmele lui, ne vom sili să împlinim porunca domnească, adică a lui Petru al doilea, binecinstitorul domn, cu voia şi binecuvântarea preasfinţitului mitropolit chir Anastasie şi cu mijlocirea marelui logofăt Ioan Golăi. Cer dar iertare dacă, din pricina vremii îndelungate ce a trecut, nu voi scoate din uitare şi nu voi pomeni unele sau altele din lucrurile ce s-au întâmplat în cursul anilor.

Voi începe deci, pe cât îmi este cu putinţă, să povestesc mai departe despre mai sus-numitul Ştefan voievod şi să închei de împletit cuvintele povestirii, de unde s-a întrerupt şi până acum.

Pe când viteazul Ştefan domnea cu cinste creştinească şi pe toate le orânduia, vrăjmaşul cel viclean n-a mai răbdat multă vreme râvna cea bună, ci a vârat ura în boierii lui cei mari, care fuseseră cinstiţi de dânsul cu binefaceri. Şi ce s-a întâmplat deci?

Boierii mai sus-numiţi, care îl părăsiseră, adică pribegii din Ţara Leşească, au trimis pe ascuns scrisoare către sfetnicii de frunte şi prin minciună le-au furat minţile lor cele slabe. „Vreţi oare – ziceau ei – puterea în Moldova? Pe puternicul Ştefan tinereţea îl împinge şi-l sfătuieşte să se ridice în chip varvar asupra voastră şi să se închine ţara turcilor, ca şi fratele său Iliaş”. Şi, vai, ce lucruri făptuieşti tu, zavistie! S-au ridicat ca nişte tâlhari asupra voievodului şi l-au tăiat fără milă, vai, ca pe un miel, în cort, la podul de la Tuţora, pe Prut. Altceva n-a mai zis decât cuvintele acestea: „O, săracă dreptate, pe tine te plâng şi după tine suspin, căci înainte de mine tu ai pierit şi ai murit!” şi zăcea pe pământ, plin de sânge. Era atunci cursul anilor 7060 (1552), luna septembrie. Şi a domnit un an şu patru luni, şi astfel şi-a dat sfârşitul acest domn viteaz.

Dar legile domniei și stăpânirea nu s-au întrerupt, ci, ca și cum ar fi primit sfat de la Dumnezeu, mai sus-pomeniții pribegi din Țara Leșască și-au găsit voievod, în același an și aceeași lună, pe unul din boierii, Alexandru, ales de cel de sus, om voinic și frumos la față, liniștit și blând. Și, primind ajutor de la August, craiul leșesc, au pornit îndată să ia domnia. Și nu era nimenea care să li se împotrivească. Au intrat deci fără nici o pierdică și s-au aduant tot norodul și căpeteniile oștilor împreună cu episcopii și boierii și cu tot sfatul, și au înălțat pe Alexandru la domnie, în palatul domnesc din Hârlău. Și toți erau veseli de domnul lor, căci era binecinstitor și-i mângâia pe toți.

Dar în vremile și în anii aceia a fost multă pieire de oameni în Țara Moldovei. Iar voievodul, cercetând toate casele în care se păstra aurul și văzându-le pe toate goale și neavând nimica, voia să împartă norodului ajutoare, dar neavând de unde, era îndurerat, se întrista și tânjea. Însă nu după multă vreme a adunat comori bogate din daruri și venituri.

După trecerea celui de al doilea an al domniei sale, și-a luat soție pe binecredincioasa doamnă Roxanda, fiica lui Petru voievod cel Bătrân, din care s-au năcut Bogdan și Petru, care au fost bine crescuți și dați să învețe carte și credința cea adevărată.

Iar Alexandru voievod, cercetând cu grijă în toate părțile și întocmind lucrurile, ca un om înțelept – căci știa doar că fiecare care a gustat din bunătățile acestei vieți are să guste și moartea – a trimis înainte de toate în țările de primprejur, către căpeteniile popoarelor, și a făcut învoieli să trăiască în pace cu străinii. După aceea, a început să zidească o mănăstire foarte mare, cu biserică înlăuntrul ei, lăcaș al Dumnezeului meu, numit Slatina, atât de împodobit cu frumuseți, încât, dacă Dumnezeu ar vrea să trăiască în zidiri făcute de mâini omenești, în acesta ar trăi desigur. Și s-a îngrijit și de celelalte mănăstiri mai vechi, întărindu-le averile și miluindu-le, și a ridicat în toate părțile lăcașuri dumnezeiești, pe săraci îi hrănea și-i miluia, iar palatele domnești le-a înnoit, și astfel toate au fost orânduite de el cu înțelepciune și pricepere.

În anul 7064 (1556), la rugămintea uncurilor, marele împărat al turcilor Suliimen a trimis poruncă lui Alexandru voievod și lui Pătrașcu, voievodul Țării Muntenestei, și au intrat cu oștile în horatele Țării Ungurești și, cu sfatul căpeteniilor lor, au pus pe craiul Ștefan în scaunul tatălui său Ioanăș. Atunci a fost în țară o iarnă apringă și ger iute, cu vânturi rele.

În anul 7066 (1558), ianuarie 1, alesul între înțelepți, mai sus-numitul episcop Macarie, părintele nostru și dascălul Moldovei, și-a dat sfârșitul preacuvioasei și lui Dumnezeu plăcutei sale vieți și a fost îngropat cu toată cinstea

și cum se cuvinte unui sfânt, de către ucenicii săi, în mănăstirea Râșca, cea de el zidită. Vai, ce strălucitor luceafăr a apus! Împodobit-a scaunul Episcopiei de Jos, de la Roman, 27 de ani, arătând multă vrednicie întru Dumnezeu și suflet mare în toate. Iar cine ar vrea să înțeleagă marea lui minte, pe acela îl va încredința de aceasta frumosul lăcaș pe care cu osârdia lui l-a ridicat din temelii preacuvioasei Paraschiva. Acest părinte, care a fost numit „cel fericit” încă pe când era în viață, multe isprăvi întru Dumnezeu cu hărnicie a făcut, căci era om cu râvna lui Hristos, destoinic în învățătură, meșter și iscusit în cuvinte și foarte știutor ca nimeni altul, precum mărturisește și letopisețul mai sus scris de dânsul, și alte multe, pe care nu le cuprindem în această scriere, căci nu voim să lungim povestirea.

Iar urmaș în scaunul său arhieresc a fost Anastasie, bărbat blând, liniștit, plin de înțelepciune, împodobit de asemenea cu smerenie și purtând florile binefacerii pe fața și mai ales în inima sa. În călugărie era iscusit și, după ce a cârmuit bine și preafinaltul scaun de mitropolit al preaslăvitei cetăți Suceava.

Dacă s-a convenit să pomenim și despre acestea, să vorbim dar mai departe despre cele ce ies în calea povestirii.

În al nouălea an al domniei lui Alexandru, s-a ivit din Țara Nemțească un oarecare cu numele Despot, care-și zicea fiu de domn, om iscusit în lupte, și adunând în ajutorul său bărbați de toate neamurile, pricepuți în războaie, viteji, aprigi ca leii și cu inimi îndrăznețe, s-a repezit ca vântul aspru de la miazănoapte, ce aduce nori întunecați și plini de grindină stricătoare, fără de veste a ajuns în Moldova, și, fiind în țară, s-a gătit de luptă, voind să apuce domnia. Și s-a înspăimântat Alexandru, auzind acestea. Îndată însă s-a îngrijit de oaste și a trimis-o să stea împotriva vrăjmașilor. Dar înainte ca aceștia să se întâlnească în țară, văzând că vrăjmașii i-o iau înainte, s-a mâniat în inima sa, s-a înarmat bine și, împreună cu cei ce erau cu dânsul, a ieșit la luptă de apărare; și s-a dat bătălia la Verbia, lângă râul Jijia. Dar unii dintre cei dintâi luptători erau haini voievodului și de la început au apucat-o la fugă, alții s-au întors înapoi, care încotro, și s-au împrăștiat, iar voievodul a rămas să lupte singur, cu puțini ai săi. Și înțelegând înșelăciunea, a suspinat zicând: „Vai, mai bine mi-ar fi să trăiesc cu fiarele la un loc, decât oamenii necredincioși!” Și fugind pe cai iuți, a ajuns în fugă în târgul Iașilor și s-a pregătit din nou de luptă.

Despot, însă, luând cetatea Sucevei și găsimd în ea multe bogății, le-a împărțit oștenilor, iar partea de sus a țării i s-a supus. Alipindu-i și pe aceștia de sine cu vorbe mincinoase și ademenitoare, s-a ridicat din nou la luptă împotriva lui Alexandru. Acesta, văzând că dușmanii întăresc, a lăsat pe răsculați și a fugit cu puțini în cetatea Chiliei, unde a găsit pe doamna Roxanda, care fusese trimisă

mai înainte. Și a fost nu puțină plângere din pricina nenorociei și a pierderii domniei. Și a zis domnul: „O, doamnă, să încetăm cu plânsul și cu întristarea în deșert! Dacă am primit, cum a zis Iov, cele bune din mâinile Domnului, de ce să nu răbdăm și pe cele rele? Domnul a dat, Domnul a luat; cum a vrut Domnul, așa a fost”. Și ca un om înțelept, s-a gândit cu mintea pătrunzătoare la lucruri mai de folos și de grabă și-a îndreptat fața spre cetatea împărătească. Dar Despot trimisese acolo mai dinainte și, prin daruri și făgăduieli, ademenise pe dregătorii și oștenii împărătești, care au fost orbiți de mită. Iar împăratul a trimis schiptrul domniei lui Despot, care și-a schimbat numele în Ioan.

Când a ajuns Alexandru în cetatea împărătească, a văzut, în loc de liniște, supărare și amărăciune, căci a fost trimis, o, nenorocitul, departe în surghiun, în cetatea Iconiului, dincolo de mare. Atunci au fost plângere, lacrimi și nu puține suspine din pricina despărțirii de doamnă și de copii și de prieteni. Și a rămas acolo, așteptând să vadă cele viitoare și rugându-se mereu lui Dumnezeu, să nu-l uite cu totul.

Aici să aștepte cuvântul despre dânsul și să spunem celor ce vor să asculte povestirea și despre Despot.

Căpătând stăpânirea deplină, la început se arată blând și vrăjmaș al nedreptății, da după puțin timp a început să-și arate venitul ascuns și rău, pe care îl avea în inimă, și s-a dedat la nedreptăți, asupra oamenilor cu dări grele, de cei săraci n-avea milă și ura datinile creștine provoslavnice; adusesse cu sine sfințici de altă lege, luterani urâți lui Dumnezeu, a căror învățătură o împărtășea și el. Pe preoți și mănăstirile nu le iubea; a adunat la dânsul, vicleanul, vasele de argint și de aur și pietrele scumpe ale sfințelilor și cinstitelor icoane, cele cu mărgăritare înfrumusețate, din toate mănăstirile și s-a împodobit cu ele.

O, vai de sărăcia noastră, s-a arătat ca un al doilea Valtasar la năravuri și la fapte. Căci din pricina lui au fost suspine, plânsete și vaiete din partea tuturor celor obijduiți și prădați fără dreptate și toți se rugau lui Dumnezeu cu jale, din adâncul inimii, ca să-i mântuiască din ghearele acestui tiran. Iar Dumnezeu s-a aplecat la acestea și, văzând ploaia de lacrimi, s-a milostivit de cei ce se rugau cu osârdie. Dumnezeu, care vede toate cele ascunse oamenilor, a dezvăluit, pe căi pe care el singur le știe, un sfat câtorva boieri mari din sinclit, iar aceștia l-au păcălit astfel pe Despot.

Era între boieri un om cu numele Tomșa, frumos la înfățișare, viteaz, cu mâini puternice, piept vârtos și suflet îndrăzneț. Pe acesta deci l-au chemat boierii cei mari și, legându-l întâi cu jurămintele strașnice, i-au dezvăluit apoi sfaturile lor ascunse și s-au încredințat că este un om de nădejde. Iar el, având dragoste caldă

pentru drapta credință, a primit sfatul lor. S-au dus atunci și la Despot și i-au băgat spaimă în inimă, spunându-i că năvălește un tâlhar prevestit cu numele Dumitrașco. Iar el, fără să se gândească, a trimis pe toți oștenii săi de frunte, nemți, unguri, spanioli, leși și alții și o parte din sfat și o parte din sfat și din oameni și le-a dat căpetenie pe Tomșa, neștiind ce fel de om este. Și puțini dintre ei știau despre sfatul cel ascuns. Iar când au ajuns la Ciuhru, au năvălit deodată și fără de veste asupra ungurilor și asupra celorlați câți erau din neamuri de altă credință și i-au lovit și i-au biruit și n-a scăpat nici măcar unul care să ducă vestea nenorocirii. Era atunci numărul anilor 7072 (1564), luna august.

Și după acestea, Tomșa a fost ridicat atunci domn de către oștenii care erau acolo, iar el și-a schimbat numele în Ștefan. Și îndată au pornit de sârg, ca săgețile fulgerului, cu gând să lovească în Despot. Iar el, cum a auzit acestea, i s-a cutremurat inima și o mare teamă l-a cuprins și s-a închis în cetatea cea cu turnuri puternice a Sucevei, iar pe luteranii rămași cu dânsul și pe câțiva creștini, de asemenea, i-a închis cu vicleșug. Ștefan însă a înconjurat cetatea cu oști.

Atunci, aflând acestea, mai sus-numitul Dumitrașco a adus cu sine o mulțime de oșteni înarmați, bărbați tâlhari, căci și el voia să ia domnia. Astfel, pentru creștini era supărare din toate părțile. Însă au chemat pe Dumnezeu în ajutor și, lăsând cetatea și orânduindu-se bine de luptă, au ieșit și împotriva acelora, iar lupta s-a dat la podul Vercicanilor, pe Siret. Vrăjmașii au fost biruiți și tăiați, iar cu sângele lor au adăpat câmpurile și pământul s-a acoperit cu trupurile așternute ale celor uciși. În sfârșit, Dumitrașco însuși a fost prins și mulți din cei care erau cu el au fost prinși vii și au fost cu toții legați și trimiși la cetatea împărătească, la singur stăpânitorul Suliimen. Iar acolo, Dimitrie a băut paharul neîndurat al morții, iar ceilalți au fost osândiți la muncă.

În urma acestora, Tomșa socotea să primească schiptrul domniei de la împărat, dar nădejdea lui a fost zădarnică. După ce vrăjmașii au fost astfel biruiți [Tomșa și ai săi], aprinși de râvnă, iarăși s-au îndreptat împotriva celor închiși în cetate și au înconjurat-o, și au bătut-o cu tot felul de meșteșuguri. Au săpat șanțuri și tunele și au făcut un drum ascuns și au ajuns până la porți și au așezat arme grele și vărsătoare de foc, adică tunuri, și au început a bate cetatea cu tot felul de meșteșuguri. Dar n-au izbândit nimic. O, minune, cine a mai văzut sau a auzit? Cetatea noastră bătută fără cruțare de ai noștri, ca să sfărâme capul șarpelui ce se încuibase într-însa! Și se auzeau zgomote și strigăte din lăuntru și din afară, și câte o dată erau bătute, alteori băteau ei, și a ținut lupta, ziua și noaptea, și vărsare de sânge și pieirea oștenilor până la patru luni. În cele din urmă, lupta între frați s-a sfârșit astfel.

Era [în cetate] un ungar cu numele Deveș Petru, și acesta a făcut vorbe de pace cu cei din afară. Despot l-a chemat la sine: „O, Petre – i-a zis – am înțeles că vrei să predai cu viclenie cetatea și să fii mijlocitor al morții noastre; dar tu îți vei da sufletul înaintea noastră!” Și îndată a scos sabia și a fost tăiat pe loc. Din această pricină ceilalți s-au turburat și ei și le-a părut rău și s-a făcut răzmeriță și necredință între ei, între ungurii și nemții care erau cu Despot. Și apoi au început să ceară pace, rugându-se să li se lase numai viața, cu strașnice jurăminte, în care s-au încrezut. Atunci au scos și pe Despot afară din cetate, și a fost călcat și zdrobit și a gustat paharul rușinos al unei morți blestamate, cursul anilor fiind atunci 7073 (1565), luna noiembrie.

Acum să ne întoarcem iarăși la povestirea despre Alexandru.

Dacă a auzit marele singur stăpânitor al turcilor despre răscoalele, turburările și neorânduiele din Moldova, și-a adus aminte și de Alexandru, car era în surghiun, și îndată a poruncit să-l cheme la dânsul. A privit la el cu ochi blânzi și îndurători: „O, voievodule, – i-a zis – am văzut că ai fost ponegrit pe nedrept; acum îți încredințez schiptrul domniei și cinstea de mai înainte; fii judecător drept și milostiv față de cei săraci!” Atunci Alexandru a primit daruri bogate de la toți câți se afau în dregătorii împărătești. Voievodul s-a umplut de bucurie și a sărit de acolo ca un vultur din laț. Primind și de la împărat oșteni în ajutor, a pornit să-și ia domnia și a ajuns la Brăila.

Îndată ce a auzit de acestea, Tomșa a adunat oaste și, crezându-se mai tare, a ieșit la luptă și a ars o parte a Țării Muntenesti și a prădat-o. Dar cuvântul împăratului a fost mai puternic. Auzind despre acestea și făcând numai un semn tătarilor celor cruzi și cu chip de fiară, aceștia au pornit asupra Moldovei ca niște câini turbați și, luând multă pradă, de oameni și vite, și arzând țara, s-au întors în pace la ale lor. Acestea s-au întâmplat în cursul anilor de la început 7073 (1565).

Văzând Tomșa că nu este cu putință să stea împotriva puterii împărătești, s-a cutremurat în mintea sa și a început să se îngrijească de sufletul său și al boierilor care erau cu dânsul. Căci nimic nu e mai scump decât sufletul, nici înălțimea domniei, nici dulceața puterii, nici stăpânirea de bogății. Și, luând cu sine toate comorile domnești, a fugit în Țara Leșească, crezând că are să scape de mâinile cele temute și atotputernice, dar n-a putut. Acolo l-a ajuns solul împăratului Suliimen și în cetatea Liovului i s-a luat viața lui și sfetnicilor care erau împreună cu dânsul.

Iar cinstea domniei s-a întors din nou la Alexandru și acesta a intrat [în țară], nefiind nimeni care să-l oprească, și și-a pus din nou cununa și s-a arătat a doua oară stăpân – căci fusese lipsit de domnie 2 ani și 5 luni – în anul 7073 (1565), luna martie. Iarăși a văzut Alexandru zi slobodă, iarăși a devenit singur stăpânitor al

Țării Moldovei, iarăși au strălucit razele binefăcătoare ale pravoslaviei. Și s-a stins tăciunele ce răspândea fumul credinței cele rele, căci a fugit iarna întunecată a necuraților luterani și a înflorit primăvara aducătoare de bucurie oricărei ființe, adică bunăstarea boierilor, iar în locul valurilor s-a arătat zâmbind liniștea.

Și ce a mai fost după acestea? A adunat dar pe uneltitorii vicleni de mai-nainte, mai ales pe boierii care se lepădaseră, și pe toți i-a dat morții vrednice de milă, iar pe oștenii împăratului, dăruindu-i, i-a trimis la ale lor.

De atunci s-a potolit furtuna cu valurile cele mari, iar prin genunea vieții se putea pluti fără turburare, căci sufla drept duhul dumnezeiesc, zefirul dreptei credințe.

Nu mult după aceea a adus la sine din Ungrovlahia și pe doamna Roxanda și pe fiii săi cei de bun neam, Bogdan și Petru, și se bucurau cu toții împreună de dulceața bunătaților, și-și duceau viața în frica lui Dumnezeu, și cu milostenii către săraci și cu binefaceri către biserici își ungeau mereu sufletul. Dar viața le-a fost dureroasă și adesea cădeau în diferite boli grele.

Să spunem celor ce doresc să asculte și un cuvânt despre împărățiile din afară. În anul 7074 (1566) s-a ridicat marele împărat al turcilor, Suliimen, și a luat cu sine multe zeci de mii de oameni și s-a îndreptat să cucerească Țara Nemțească, dar acolo și-a găsit sfârșitul vieții, în luna iulie, după ce domnise 42 de ani, și a lăsat împărăția fiului său Selim.

Iar în al patrulea an al domniei sale de-a doua, Alexandru a căzut la grea boală de moarte și, înțelegând că are să moară, a chemat pe căpeteniile bisericesti și pe preoți, și pe toți cei ce erau în dregătorii și le-a împărțit multe învățături dumnezeiești, iar schiptrul domniei l-a dat fiului său Bogdan. Și, fiind încă în viață, a îndrăgit mai mult cele viitoare decât cele de acum, iar în locul porfirei țesute în aur a îmbrăcat veșmântul de lână călugăresc și în locul cununii de mărgăritare și de pietre scumpe a îmbrățișat viața de postrig și și-a schimbat numele, după cinul îngeresc, în Pahomie. Dar n-a mai trăit mult și a adormit somnul cel obștesc al morții, din care nimeni nu se mai scoală. Și piatra, care nu miluiește pe cel rău și nu cruță pe cel bun, ci pe toți îi așază împreună, a acoperit și pe acest mare bărbat, în anul 7076 (1568), luna martie.

Luând Bogdan steagul domniei și fiind încă tânăr, cârmuitoarea domniei era mama sa Roxanda, iar dregători erau Gavriil logofătul și Dimitrie hatmanul, doamna fiind mai mare peste toți. Căci era înțeleaptă ca un bărbat, cu suflet mare și împodobită cu bunăcuviință, ca un rai însuflețit, ce-și hrănește pomii cu binefaceri. Și cinstea darnica doamnă cu mii de binefaceri pe boierii care erau sub stăpânirea ei și cu daruri foarte bogate și preacinstite îi mângâia; și, privind în

toate părțile, cu dărnicie și necruțând aurul pentru alinarea celor chinuți de boli, vărsa ploaie de binefaceri pentru neputincioși și săraci, iar celor ce se trudeau cu bătrânețe grele și pline de dureri le umplea mâinile de daruri; pe preoți cu milostenii mângâietoare îi îndemna la rugăciune, iar călugărilor iubitori de Dumnezeu, care își petreceau viața curată în mănăstiri sau își duceau traiul plin de suferințe în pustie, le răcorea inimile cu dese cercetări. Și peste tot sfintele lăcașuri erau adăpate, căci era ca un râu izvorâtor de aur, ca un șuvoi de argint, iar săracii beau și se adăpau până la îndestulare. Era însă foarte bolnăvicioasă cu trupul și mereu și-l odihnea în pat moale. Și au stăpânit împreună, fiul și mama, doi ani și nouă luni. Și din zi în zi tot mai tare o supărau bolile și cereau să fie dat lutul ființei trupești. Și a plătit [pământului] datoria pe care o împrumutase, adică a răposat, în anul 7079 (1571), luna noiembrie, și cu cinste a fost îngropată în lăcașul de rugăciune zidit de dânșii, Slatina.

După aceasta, a rămas Bogdan singur stăpânitor și a domnit numai el. Și era un tânăr bine făcut, și nu-i crescuse însă mustața. Avea suflet drept la început, era învățat în cărți și nu ținea răutatea în sine, ci era milostiv și blând, întru totul era învățat să semene la obiceiuri tatălui său, arătând și vitejie, căci erau cu suflet îndrăzneț, meșter în a învăța lăncea și a întinde coarda arcului, aruncând săgețile. Mai târziu însă s-au alipit de el niște oameni vicleni, vrăjitori, scornitori și mai ales făcători de rele, porniți spre răutate, care i-au ros inima cu ispite, cum roade viermele lemnul cel dulce, până ce l-au făcut să îndepărteze de la sine pe toți sfetnicii de frunte și să-și apropie alții tineri și nebuni, și măscărîci și și-a plecat urechea la sfaturile lor, ca odinioară Ruvoam, fiul lui Solomon. Și petrecea cu ei în glume și în jocuri, și se îndeletnicea cu alergări de cai, și împărțea tovarășilor săi de joc și măscărîcilor toată averea sa, dăruind acestora din urmă veșminte țesute în aur și blăni moi.

Puțin după aceea s-a împrietenit cu oameni de altă credință și de altă limbă, sfetnici leși, și-și petrecea timpul cu ei, iar toate comorile domnești, cu un cuvânt, rău se risipeau la necurații și spurcații leși. Cuvintele de bună învățătură ale arhierilor nu le lua în seamă și nici nu voia să vadă la față pe sfetnicii cu gândurile bune.

Auzind dar despre acestea, marele împărat al turcilor, Selim, a trimis de mai multe ori să-l oprească de la apucăturile cele rele. Dar el n-a vrut, ci, disprețuindu-și chiar țara și umblând pe ici și pe colo, plimbându-se pe la marginile Țării Leșești, a mâhnit și pe sfetnici, și norodul.

Ajungând însă aici, trebuie să spunem un cuvânt și despre corbul mai negru decât negreața.

Era în cetatea Rodosului un surghiunit cu numele de Ioan, nu știu cine era el și de unde, și al cui fiu era, el însuși zicea că e viță de domn. Era un om foarte

șiret, crud, ascuțit la minte, meșter la vorbă și priceput la carte. Acesta, dar, căuta cu tot felul de meșteșuguri, ba mai ales făcea făgăduieli de mită, ca să capete domnia, și prin viclenia sa a amăgit pe dregătorii împărățești lacomi de aur, iar aceștia i-au mijlocit lui Ioan domnia de la împărat, după ce-l legaseră cu jurăminte, și astfel i s-a încredințat treapta cea înaltă a domniei.

Când a ajuns în drumul său la Istru și auzind Bogdan de venirea fioroasă, a lăsat tronul tiranului și, dându-se de bună voie la o parte, s-a îndreptat în fugă spre țările străine. Și a domnit singur, după moartea mamei sale, un an deplin și 4 luni.

Toți cei ce erau în dregătorii și străluceau prin neamul lor au primit cu bucurie pe domnul lor și i s-au închinat cu niște robi. El însă, cum a luat scaunul domniei, se îngrijea numai cum să adune aur. O, aurule, tirane, rădăcină a tuturor relelor, urzitură a vicleniei, lepădat de Dumnezeu și prieten al diavolului, făcător de rele, omorător de prieteni și vânzător de neam, băutor de sânge, cum te învârtești și le strici tu pe toate, lucești pe dinafară și pătrunzi înlăuntrul inimii, fără să te sature vreodată.

Și ce a urmat apoi? A fost ca un nor întunecos, iar, în loc de ploaie, a început să curgă sânge. Încă de la început răcnea ca un leu, să lingă sângele nevinovaților boieri, căci avea nărav de ucigaș și sângele i se părea mai dulce decât mustul. Și unora le tăia capetele și le lua averile, înmulțind prin răpiri nedrepte pe ale sale, altora le jupuia pielea ca la niște berbeci, pe alții îi sfârteca în patru, iar pe alții îi îngropa de vii, ca pe morți. Și ce să mai lungesc vorba? Multe și cumplite răutăți și chinuri și cazne strașnice a adus oamenilor, căci scornea mereu cele mai istețe viclenii. Iar dacă găsea de undeva aur, el îl lua tot și-l aducea la sine, căci era rob aurului; până și pe oșteni i-a lipsit de lefile lor. Și pe Gheorghe episcopul l-a dat focului atotmistuitor, căci și acela era lacom și foarte zgârcit, și a pus mâna pe bogăția lui cea mare.

Dar nu numai pe acestea le făcea fără rușine, ci și pe călugări îi chinuia cu multe nenorociri, temnițele erau pline de călugări legați, mănăstirile se goleau și li se luau veniturile ce le aveau spre hrana tuturor, iar toate averile lor le aduna la sine vicleanul, și călugării erau alungați de peste tot ca niște spurcați. Și ce credea pe sine mai înțelept decât domnii ce fuseseră înainte de el. Din acestea nenorocitul și-a atras blestematul asupra sa, iar mânia lui Dumnezeu a venit peste el. Căci nu se ținea de dreapta credință, hulea chipurile dumnezeiești zugrăvite pe pereți și pe icoane, arătându-se la nărav ca un al doilea Copronim, silea pe oameni să lucreze în zilele de sărbătoare și de duminică, și în postul cel mare și-a luat soție; și nu numai el, ci și pe alții i-a îndemnat să calce legea, însurându-se astfel.

Atunci, auzind marele împărat turcesc de grozăviile și necuviințele ce le făcea, a trimis să-l cheme la împărăție. Iar domnia a dat-o lui Petru voievod, despre care am vorbit puțin mai înainte, bărbat de neam domnesc, nepot lui Mihnea, voievodul muntenesc, fiul lui Mircea voievod și frate cu Alexandru, voievodul Țării Muntenesti, om vesel la față și la privire, cu înfățișarea frumoasă și vrednică de domn, care a căutat să vină să ia scaunul fără război și fără luptă.

Aflând Ioan voievod de aceasta, s-a aprins de mânie și de îndată a ridicat o oaste numeroasă, arcași, lănceri, oșteni îmbrăcați în zale, și cu paveze, cu tolbe de săgeți, cu coifuri și cu scuturi. Și a ieșit luptă, vărsând foc pe gură, și a ars Tighina și Brăila, cetățile de la marginea Țării Turcești și aproape jumătate din Țara Muntenescă, fălindu-se cu biruința și cu prada și cu bogăția adunată. Dar, vai, a gustat din dulceață, atingând-o doar cu vârful degetului, și a aprins asupra Moldovei de șapte ori șapte mai mult flacăra mâniei răzbunătoare, ce se ridica, vai, în văzduh.

Și ce-a mai fost după aceea? Când a auzit acestea, împăratul a răcnit strașnic ca un leu, în cetatea sa împărătească, a trimis la căpeteniile neamurilor supuse lui de pripriejur și s-a ridicat toată oastea agarenilor, împetrițați cu aur și trufași, pe cai împodobiiți cu aur și cu arme ascuțite. Pe lângă aceștia s-au alăturat și pâlcurile tătarilor celor cu chip de fiară și cu inimă sălbatică; s-au adunat și din Ungaria, iar din față a pornit Ungrovlahia, și de peste tot se revărsau ca apele zgomotoase, mulți ca nisipul. Atunci a ieșit și Ioan voievod împotriva lor, gata de luptă. Dar, cum s-ar zice, era asemenea unei păsăruici golașe care se bate cu o pasăre de pradă, având aripi mari și iuți. Și s-a dat o luptă mare lângă lacul Cahov. Și încăierându-se unii cu alții la luptă strașnică, a fost biruit, vai, tiranul și rușinat și mulți oșteni a pierdut, iar alții au fost prinși de vii; și a fost prins și Ioan și, pe drept, a fost făcut de batjocură, căci a fost legat de două cămile și rupt în două, și astfel și-a dat în chinuri sufletul său de ucigaș.

Atunci au intrat în hotarele Moldovei tătarii cei căinoși, cu rău nărav, și au ars târgurile, jefuindu-le bunurile, iar satele au fost date pradă [focului] mistuitor. Și au ajuns până la Roman, arzând și prădând; femeii frumoase și fete cu păr bogat, copii de țâță și fetițe cu fața fragedă, bătrâni și tineri erau răpiți, mamele erau lăsate fără copii, iar copiii rămâneau orfani, într-un cuvânt, din fiecare vârstă erau duși în trista robie, de la oameni până la vite, o mulțime fără de număr. Și era atunci mult plâns și suspin și vaiet în Moldova.

O, tu, care ești mai rău decât răii, Ioane, nepot al minciunii, fiu al diavolului, prin viclenia și deșertăciunea ta ai dat țara pieirii!

Căci el nu voia să asculte de boierii sfetnici binevoitori. Așa era mai sus-numitul Ioan Golăi, cel dintâi sfetnic, bărbat înțelept și sfetnic cuviincios. Acesta îi arăta de multe ori, învățându-l, că turcii au cuprins lumea întregă, că sunt puternici și făloși și îngâmfați și că ei nu se vor opri până ce nu se vor răzbuna pentru batjocura îndrăzneților. „Ci din două alege-ți pe cea mai bună: ori pleacă-ți capul înaintea împăratului, ori întoarce spatele și du-te în țări străine; dar cu turcii nu te apuca de luptă!” Dar era ca și cum ar fi vorbit unui mort, ori ar fi cântat cântece de laudă unui surd.

Acestea s-au întâmplat în anul 7082 (1574), luna iunie.

Iar când se petreceau toate acestea, puterea domniei s-a arătat zâmbind bunului Petru voievod, bărbat de neam bun și iubitor de bine, frumos, cu suflet luminat, milostiv din fire, darnic foarte, urând nedreptatea, blând cu cei săraci, drept judecător, căci, precum scrie în cărți, cinstea domnului iubește dreptatea. Mulți au primit de la dânsul binefaceri bogate, mănăstirile și călugării s-au adăpat din undele răcoroase ale binefacerilor lui și cântările dumnezeiești au înflorit iarăși în bisericile cele frumos zugrăvite, iar viața tuturor a început să curgă lin și toți trăiau în liniște și neturburare. O, ce liniște dai tu, singur stăpânitorule, ce inimă de domn binecredincioasă, precum este scris, stă în mâinile lui Dumnezeu! Dă-i, Doamne, viață îndelungată și pace pentru mult timp, căci el iubește legea ta, fără șovăire, cum cântă David.

Acestea au fost scrise de mine, smeritul, cu toate că am rămas în urmă întru vrednicie față de părintele izvorător de cuvinte alese; am scris totuși cu dragoste și osteneală, pe cât am izbutit cu mintea.

**Fragmentul este reprodus după *Literatura română veche (1402-1647)*.
Antologie de Gh. Mihăilă și Dan Zamfirescu. București: Ed. Tineretului, 1969.**

ÎNVĂȚĂTURILE LUI NEAGOE BASARAB CĂTRE FIUL SĂU THEODOSIE

Una dintre cele mai importante opere scrise în limba slavonă este *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Problema paternității acestei opere, ca și cea a timpului când a fost întocmită, a trezit discuții îndelungate. S-a considerat că lucrarea a fost scrisă de un călugăr din a doua jumătate a secolului al XVI-lea sau chiar din secolul al XVII-lea. Cercetările actuale au stabilit, cu anumite rezerve, că autorul acestei remarcabile opere este Neagoe Basarab, domnitorul Țării Românești (1512-1521), iar traducerea din slavonă în limba română s-a făcut în prima jumătate a secolului al XVII-lea de către un cărturar înzestrat cu deosebit talent literar. Înainte de a se traduce în limba română, scrierea fusese tradusă în limba greacă, probabil pe la 1530.



Printre sursele folosite de autor sunt diferite scrieri religioase și patristice, din care se preiau un șir de fragmente, în special din *Vechiul și Noul Testament*; din *Omiliile lui Efreim Sirul*; *Cuvântările lui Ioan Hrisostom*; *Scara lui Ioan Sinaitul* (Scărariul); *Umiliința lui Simeon cel Nou*; *Dioptra* lui Filip Solitarul; *Panegiricul sfinților Constantin și Elena*; aparținând lui Eftimie al Târnovei, dar și din diferite cărți populare sau apocrife: *Varlaam și Ioasaf*; *Alexandria*; *Fiziologul*; *Călătoria Maicii Domnului la iad*; *Legenda despre lemnul sfintei cruci* ș.a.

În partea întâi a *Învățăturilor* sunt expuse istorioare și pilde despre Saul, Solomon, Ravoam, Avesalom, David (personaje din *Vechiul Testament*) ș.a.

Partea a doua, cea mai importantă, cuprinde capitole în care Neagoe Basarab dă fiului său Theodosie sfaturi privind relațiile cu boierii și cu slugile sale, precum și diferite „învățături” despre felul cum să se poarte la masă, cum să înfrunte beția etc. În următoarele capitole se dau sfaturi despre modul cum trebuie să fie întâmpinați solii străini, ce trebuie să facă domnul în caz de război. Interesante sunt și sfaturile privitoare la judecăți.

Emoționante sunt paginile din cartea lui Neagoe „către chir vlădica Macarie”, în care se intonează o adevărată elegie a morții, la reînhumarea osemintelor mamei domnitorului, Neaga, și la înmormântarea fiilor săi, Ioan și Petru, dispăruți prematur.

Învățăturile lui Neagoe Basarab, un adevărat manual de educație morală și politică a timpului, „întâia mare carte a culturii românești” (C. Noica), rămâne până în zilele noastre o operă de mare valoare literară.

[Fragmente]

III. Cartea lui Neagoe voievod către chir vlădica Macarie și către alți egumeni și ieromonahi și preoți și către tot clirosul, cându au îngropat a doao oară, în mănăstire la Argeș, oasele mume-sei, doamnei Neagăi, și ale coconilor lui, Petru voievod și Ioan voievod, și a doamnei Anghelinii. Cu cuvinte și învățături de umilință.

Cuvântul al șaselea

Cela ce ești cu mila și cu darul lui Dumnezeu ales și pus înaintea noastră, de ne luminezi și ne strălucești ca razele soarelui, ca să ne înveți calea lui Dumnezeu și noao, preaiubite părinte, chir vlădico Macarie; așijderea și voi, părinți, carii sunteți cu aceeași milă a aceluiași Dumnezeu aleși, și egumeni din sfintele mănăstiri și lavre, și pentru dragostea lui Hristos ați lăsat hrana veacului acestuia și ați pohtit să dobândiți fața lui Dumnezeu cea bună și să ajungeți viața cea de veci, deci și Dumnezeu încă iaste multu milostiv și bun, ci să vă dea după mila lui, să nu să lipsească pohta voastră de vederea lui; și voi, preoților și slujitorii bisericii, carii slujiți sfintelor mănăstiri, să priimească Dumnezeu pohta și ostenințele voastre și să înfloriți în ceriu în veci ca crinul. Așa și voi, boiari mireni, bogați și săraci, bărbați și muieri, pentru că toți dorescu și pohtescu să dobândească milă de la Dumnezeu și toți vor dobândi.

Drept aceia, o, bunul meu părinte, chir Macarie, și voi, iubitorii de Hristos, cinstiți egumeni, și voi, fraților preoți și poslușnici, carii totdeauna lăudați pre Dumnezeu, așijderea și voi toți câți sunteți buni slăvitori creștini și vă chemați mireni și aduceți și voi pohvală lui Dumnezeu în toată vremea, să dea Dumnezeu să nu să despartă slava lui de la voi! Și pre mine ticălosul, încă mă ascultați cu ușurare, și cuvintele mele le auziți și le priimiți fără de dosădire, că am vrut să vă rog și să vă spui un dor al inimii mele, foarte amar și cu foc. Ci să mă iertați într-acest ceas că am puținele cuvinte să vorbescu către oasele maicii mele. Dreptu aceia mă iertați toți, părinții și frații miei, că fără de iertăciunea voastră nu voi putea grăi.

Acum, o, maica mea și născătoarea mea, iau iertăciune de la părinți și de la frați, că voi să încep a grăi cătră tine cu multe lacrimi și cu grele suspini și nenumărate. Ci te rog să mă ascuți cu dragoste, că voi să îndrăznesc să fac orăție cătră oasele tale cele ostenitoare. O, maica mea și dulceața inimii mele și roaba Dumnezeului meu, Neago, câtă dosadă ai avut pentru mine, fiind multă vreme sărcinată cu mine, ziua și noaptea; și încă nu numai ziua și noaptea, ci în toată vremea și în tot ceasul ai fostu însărcinată și împovărată cu trupul meu, până în vremea ceia ce-ți veni porunca lui Dumnezeu să mă naști. Atunce, o, maica mea, atâtea griji și scârbe ai avut, câte ai avut și la moarte-ți. Decii, cu porunca lui Dumnezeu, adaose sfinția-sa ție viață și mie naștere. Și după aceia încă mai multe ostenințe și scârbe ai petrecut pentru mine, cât stau și eu de mă mir de mulțimea lor. Și nu pociu să socotescu și să număr ostenințele tale, cât te-ai ostenit pentru mine. Ce numai ce știu pe albină, că se ostenește și ia multu, că aceia niciodată de dulcele florilor nu să poate sătura nici de osteneală. Așijderea mi să pare să fie ea mai ostenitoare decât alte păsări, ce însă socotiiu și chibzuiiu că aceia numai ziua ce să ostenește, iar noaptea ea se odihnește și să repaosă; iar pre tine, o, draga mea maică, eu te aleș mai ostenitoare decât dânsa. Pentru ce? Pentru că albina noaptea să odihnește și să răpaosă; încă și alte păsări ale ceriului, toate, și peștii din fundul mării, toți atunci să odihnescu. Iar tu, maica mea, niciodată n-ai avut odihnă, nici ziua, nici noaptea, nici măcar într-un ceas, nici te-ai săturat niciodată de osteneală. Pentr-aceia, iubita mea maică, te chem pre tine că ești mai ostenitoare decât albina și decât păsările ceriului și decât peștii mării. Deacii, o, maica mea, când vruseși să te odihnești de ostenele, iar eu întraiu cu dor și cu dragoste în inima ta și de atunce ai luat alte ostenele mai mari și mai multe. Că eu eram înaintea ochilor tăi mai luminat decât razele soarelui și niciodată n-ai avut înaintea ochilor tăi altă lumină mai luminoasă decât pre mine. Drept aceia, o, maica mea, inima și ochii tăi, până la moartea ta niciodată nu s-au putut sătura de mine și de vederea mea, și atuncea nu mi să întâmplă să fiu cu tine, ca să să sature ochii tăi de mine și eu, fiul tău, să iau cătră tine, n-am ajunsu să fiu la moartea ta, ca să să îndulcească inima ta de mine, deaca în vremea vieții tale nu te-ai săturat de dragostea mea, ci încă și la moartea ta îți rămase inima aprinsă de dorul și de mila mea, și ochii tăi nu se săturară de vederea mea. Iar eu, deaca nu mi să întâmplă să fiu atuncea la moartea ta, mi să umplu sufletul de întristăciune, căci rămas sărac de tine, și apoi căzuiu în mirare mare și în nepricepere și nu știui în ce chip voi putea face odihnă sufletului tău. Deacii unii îmi spuseră zicând că te-au întrebat: „După moartea ta, ce vom face pentru sufletul tău?” Iar tu ai zis: „Inima mea niciodată nu s-au putut sătura de dragostea iubitului meu fiu, a lui

Neagoe. Pentru aceia și eu acum dau și puiu nădejdea sufletului meu pre dânsul și zic: cum m-am nevoit și m-am ostenit eu pentru dânsul, așa doar să va osteni și el pentru sufletul meu”. Atuncea eu, maica mea, deaca am auzit porunca și învățătura ta, care ai lăsat spre mine, numai ce ziș pentru ostenelele tale, care te-ai ostenit pentru mine, și eu încă mă voi osteni pentru tine; și pentru dragostea ce m-ai iubit, și eu încă voi iubi sufletul tău și-mi aduș aminte și de păcatele mele și gândiiu cine va fi noao mai întru bunățaiuri. Deacii, maica mea, eu cu firea mea nu aflaiu alt ajutoriu mai îmbunătățit și mai milostiv decât pre Mariia preacurata fecioară și muma lui Iisus Hristos, Dumnezeuul nostru cel viu, pentru că de la dânsa fură toate milele și bunățile și cătră dânsa strigai și ziș: „O, preacurată stăpână, muma lui Dumnezeu și preabună ajutorioare, care ești aleasă din toate neamurile. Că, numai pentru tine își întoarse Dumnezeu fața sa întru bunățate, cătră noi, robii săi! Pentru tine ne-au dășchis, împărăția ceriului! Pentru tine ni s-au dăruit hrana raiului! Pentru tine fu robit iadul și satana să rușină! Pentru tine fum izbăviți den legături și den putrejuni și den temnițele raiului! Tu ești calea vieții și pentru calea ta au câștigat toți dreptii împărăția ceriului. Tu ești vița cea adevărată care ai făcut noao strugurul cel copt, din care ne-au cursu băuta spăseniei, care iaste mai dulce decât miiarea și decât fagurul ei. Pentru tine fură duși dreptii întru împărăția ceriului. Tu ești masa cea dreaptă și curată, carea ne-au adus pâinea cea cerească, din carea au mâncat dreptii și au luat bucuriia cea nespusă și negrăită și pentru tine toți s-au bucurat.

Pentr-aceia și eu, maica mea, am cugetat ca doară am dobândi ceva bucurie de la preasfânta născătoarea lui Dumnezeu și ajutorioarea cea bună, că noi toți din păcate suntem născuți și iarăși păcatului lucrăm. Iar pentru mila lui Dumnezeu și a preacuratei lui maice, dar nu te va lăsa să fii usebită de la fața lui cea bună. Că pre mine așa mă duse firea și cugetul, să nu fie altă bucurie mai mare și mai milostivă, decât maica Domnului nostru, lui Iisus Hristos, cătră toți creștinii care o iubescu.

Dreptu aceia și eu m-am nevoit și am început casă a zidi sfinții sale den temelie. Deacii, pentru păcatele mele, eu nici într-un chip nu gândeam să o văzu sfârșită. Iar preacurata fecioară și nevinovata maică a marelui împăratului cerescu, ea n-au băgat în seamă păcatele mele, ci au săturat ochii miei de dorul ce doream, și văzui casa ei gata și sfârșită. Și deaca văzui așa, mă umpluiu de bucurie și, săltându-mi inima de veselie, ziș în lauda ei: „O, preacurată fecioară, scaunul și lăcașul cuvântului lui Dumnezeu, fie numele tău lăudat de acum până în veci; că eu, robul tău, nu m-am nădăjduit să văzu pohta inimii mele deplin, nici casa ta sfârșită”. Deacii, după acea bucurie ce mă bucuraiu, deaca văzui casa ei sfârșită, eu îmi aduș aminte de cuvintele tale ce mi-ai poruncit la moartea ta zicând, că eu

ce-ți va trebui după moartea ta să fac sufletului tău. Iar eu nu știu ce lucru va fi mare și mai bun, ci voi și aduș oasele tale, să să îngroape în sfânta casă a ceia ce au născut pre Dumnezeu.

Iar la aducerea oaselor tale, eu, pentru păcatele mele, iar nu putui veni la tine, ca să mă satur de dorul tău, ci am trimis în locul meu pre iubitul meu fiu pre Theodosie și pre dragile mele cocoane, pre Stana și pre Ruxanda, care sunt iarși din rădăcina ta și fii și ție, cum îți sunt și eu, ca încai să să sature ei de dorul oaselor tale. Dar, de vreme ce eu n-am fost harnic nici întâi, nici acum să viu la tine, să mă satur de vederea ta, și încă am mai trimis, o, maica mea, și pre fiu meu Petru și pre Ioan și pre fie-mea Anghelina, că și aceia au fost din odraslele tale, cum sunt și eu. Ci Domnul Dumnezeu n-au băgat în seamă fărădelegile și păcatele mele, căci sunt păcătos și nedrept, ci i-au luat cătră cămara cea cerească. Deci te rog, maica mea, să nu-ți pară rău, nici să gândești că doar n-am trimis eu pre fii miei, pre Petru și pre Ioan și pre fie-mea Anghelina la tine. Că am trimes! Iar de nu mă vei crede, iată că am trimes și coruna lui Petru, și surguciul lui, și diadimele.

Pentru aceia, cu multă umilință și cu mare jale și dor grăiescu și către tine, fiul meu Petru, că tu erai stâlparea mea cea înflorită, de carea pururea să umbrea și să răcorea ochii miei de înflorirea ta; iar acum stâlparea mea s-au uscat și florile ei s-au veștjit și s-au scuturat, și ochii miei au rămas arși și pârlți de jalea înfloririi tale. O, iubitul meu fiu Petru, eu gândeam și cugetam să fii domn și să veselești bătrânețele mele oarecând cu tinerețele tale și să fii biruitoriu pământului. Iar acum, fiul meu, te văzu zăcând supt pământ, ca un trup al fieștecăruia sărac. Într-o vreme îmi erai drag, iară acum eu te-am urât; într-o vreme îmi era milă de tine, iar acum mie nu-mi iaste milă și n-ai nici o dragoste de la noi. Într-o vreme erai bogat, iar acum tu ești sărac. Într-o vreme, fătul meu, te vedeam pre pământu, iar acum eu te văzu suptu pământu. Și în puținea vreme te arătași ca o floare frumoasă înaintea ochilor miei, iară apoi numaidecât, iar te supuseși suptu pământu. Că eu pohteam să vezi tu pre mine supt pământu, iară acum, dragul meu fiu, eu văzui pre tine îngropat. O, fătul meu, căci nu acoperi mai bine pre mine pământul decât pre tine, ce mă lasă la bătrânețele mele. Și când fu vremea bătrânețelor mele să să odihnească pentru tine, tu atunce n-ai nici o grijă de mine și m-ai lăsat să fie totdeauna inima mea arsă și aprinsă de jalea ta și ochii miei să fie la bătrânețele mele tot plini de lacrimi zioa și noaptea. Că eu aș fi dat traiul și zilele mele, ca să fii tu viu. Și eu îți găteam haine domnești, ca să te îmbraci cu dânsle și să te împodobeshi, ca să veselești inima mea și să usuci aceste lacrimi multe din ochii miei. Iară acum trupul tău să dezbracă de hainele care i-am gătit eu și să îmbracă în pământu, dintru care au fost luat, după cum zice Dumnezeu,

„că din pământu ești și iar în pământu te vei întoarce”. Iar sufletul tău alte vederi vede, ci nu știi dintr-acele vederi, care va fi văzând sufletul tău. Milostivi-se-va Dumnezeu pre tine pentru păcatele mele, să-ți îmbrace sufletul tău cu mila sa? Ci mă tem ca să nu fie sufletul tău rămas cumva nesătul de fața lui Dumnezeu, pentru păcatele mele. Însă, după acestea toate, iată că-ți zic: „Scoală, fătul meu, scoală, că au venit și oasele moașă-ta la tine, și-ți iaste și ție mumă, ca și mie, ca să aibă și iale odihnă lângă tine! Și cu dânsele am trimes și podoabele tale: coruna și surguciulu-ți și diadimile. Și să să puie cununa și surguciul tău la Pandocrator, să să împodobească cu dânsele, că doar s-ar milostivi Domnul Dumnezeu spre voi și v-ar dărui cununile cele ce nu vor trece niciodată. Iar diadimile să să puie la vășmântul precistei, ca să să milostivească spre voi și să vă acopere supt veșmântul ei, la înfricoșata judecată și să dea voao viața cea de veci, carea nu va trece niciodată”.

Deci acum, iubiții miei fii și avuțiia inimii mele cea scumpă și lumina ochilor miei cea strălucitoare, tu, fătul meu Theodosie, și voi, dragile mele cocoane, Stano și Roxando, acum muma mea și moașa voastră să îngroapă supt pământ după porunca lui Dumnezeu. Pentru aceia vă sculați și alergați cătră îndurătoriu și despuitoriu nostru Domn și Dumnezeu Iisus Hristos și cătră preacurata a lui maică și cu multă frică și umilință cuprindeți în brațe cinstitele lor icoane, pentru mumă-mea și moașa voastră și pentru feciorii miei și frații voștri și ziceți așa: „O, stăpâne Hristoase, împărate atotțiitoriele, bunule și iubitoriele cel de oameni, Doamne și Dumnezeule cel nemincinos, carele ai zis: „cel ce va veni cătră mine nu-l voiu goni afară”. Dreptu aceia și noi, robii tăi, nu aflăm alt dulce decât pre tine, pentru aceia alergăm cătră tine ca să ne miluiești, însă nu după păcatele noastre, ci după mila ta cea multă, carea nu o știe nimeni de unde vine, nici o poate socoti. Că noi, Doamne, suntem zidirea ta, ce nu lasă, Doamne, strămoașa noastră și pre frații noștri și făptura mâinilor tale să fie batjocoriți de satana, ci-i priimește, Doamne, în cămara ta cea bună, nu doar ca pre niște drepți ci ca pre niște argați de cei mai proști”.

Iată acum, cinstite părintele meu, chir Macarie, și voi, egumeni și preoți și alți frați câți vă aflați întru Hristos, toți, iar vă rog, precum v-am rugat și mai întâiu, să aibu iertare și blagoslovenie de la voi, că Dumnezeu v-au tocmit și m-ați blagoslovit ca să fac puținea rugă cătră oasele maicii mele. Pentr-aceia, cât am putut pricepe dentr-o parte oarece, eu am zis și m-am rugat, iar voao încă să vă fie fără mâhneală. Și iar încă mai plecându-mi genunchile și fața jos, pre fața pământului și cu multă plecăciune cătră luminarea voastră, că am multă jale și mare dor cătră voi, de-aciia voi să mai grăiescu cătră voi puținele cuvinte. Ci încă iar vă mai rog ca să vă plecați urechile cătră smerita rugăciunea mea, carea voi să

mă rog cătră voi. Deci voi, sfinți părinți, făr' de părere rea să priimiți această rugă dintr-acestu ceas, că eu pre nimeni n-am cu dor și cu jăluință, ci numai ci caut cu dor cătră dragostea luminilor voastre. Drept aceea, învățătorul și îndreptătorul meu, chir Macarie, și voi, iubiiții miei egumeni și preoți, așijderea și voi, boiari, bogați și săraci, acum eu dinpreună pre voi pre toți vă rog cu umilință și cu plecăciune, că voi să mă rog cătră Domnul și Dumnezeuul nostru Iisus Hristos pentru sufletul maică-mea, că de aș fi vrut să mă rog mai nainte, eu n-am îndrăznit a grăi cuvântu cătră Dumnezeuul meu, că suntu îngreuiat și însărcinat de păcate. Iar cu ajutorul și cu blagoslovenia voastră, acum au voiu îndrăzni de voiu grăi și mă voiu ruga lui Dumnezeu dinpreună cu voi, cu toți zicând: „O, împărate, atotțiitorul Dumnezeuul cel milostiv și iubitor de oameni, cătră tine cad, Domnul meu, și te rog pentru mielușaoa ta și muma mea, să nu fie, după mila ta cea mare, despărțită de turma ta în propastiile cele adânci, nici să fie biruită de fierăle cele cumplite și nemilostive, Doamne, Dumnezeuul meu și păstoriul cel bun, ci întoarce mielușaoa ta în staulul tău și o scoate din adâncul propastiilor și o izbăvește de hierăle cele cumplite și nemilostive și o priimește în turma ta. Că numai pre mila ta ne nădăjduimu, Doamne, Dumnezeuul meu, că mila ta n-are nici început, nici sfârșit. Și pentru dragostea noastră tu ai făcut ceriul și încă te făcuși și fecior lui Adam. Și pentru dragostea noastră fața obrazului tău cea dulce și luminată o ai dat spre lovire de palme și spre scuipire și ocară neamului jidovescu celui nemulțumitoriu. Pentru noi ai stătut la judecată înaintea Caiafei. O, frică și minune, cum robul șădea, iar împăratul sta în picioare, și Anna îl batjocorea, iar împăratul ceriurilor să smerea! Pentru dragostea noastră ai lăsat cetatea cea cerească și te-ai pogorât dă țe-ai răstignit trupul pre cruce”. [...]

V. Altă învățătură, iarăși a lui Neagoe voievod cătră iubitul său cocon și cătră alți domni. Cum și în ce chip vor cinsti pre boiari și pre slugile lor care vor sluji cu dreptate

Slovo 12

Veniți la mine, feții mei, veniți să vă apropiați cătră sfatul meu cel bun și să ascultați sfatul care vă l-oi da întâi. Întâi să aibi credință, dragoste și nădejde cătră Dumnezeu, că dragostea iaste mai mare de toate. Deacii, după dragoste, să aveți laudă lui Dumnezeu, care-i place lui. Iar smerenia încă să o aveți, căci că Domnul nostru Iisus Hristos așa învăță pre apostolii săi și le zise: „Învățați-vă de la mine, că sunt blând și smerit cu inima”. Vedeți, feții mei, cât iaste de bună smerenia, că însuși Domnul nostru au învățat pre ai săi ucenici și le-au zis: „Să fiți blânzi și smeriți”. Așijderea și eu vă învăț, după cuvântul Domnului. Că de veți fi smeriți, Dumnezeu vă va învăța, iar de veți fi blânzi, Dumnezeu va trimite mila sa de va fi cu voi.

Că eu, feții mei, am o grădină. Și această grădină, cu darul și cu ajutorul lui Dumnezeu între multele mele ostenințe și nevoințe, o am făcut și o am crescut frumos și bine. Grădina aceia și creștirile cele frumoase dentr-însa suntu boiarii miei cei mari și cinstiți. Și i-am îngrădit cu gard ca cu un zid de piatră și grădina mea o am apărat, ca nu cumva să îndrăznească cineva să intre într-însa și să strice ceva den ostenelele mele. Deacii acea osteneală a mea și grădină și acele creșteri ce le apăraiu crescură frumoase și înfloriră. Și eu tot sub umbra lor și a florilor lor m-am răcorit, și ochii miei să răvenea de roaoa și de veselii florilor lor. Și nu numai ce mă veselea cu veselii și mă bucura, și încă și capetele să și le puie și sângele să și-l verse toți voia și era bucuroși pentru mine. Iar când veni porunca lui Dumnezeu să mă mut din lumea aceasta și să meargă trupul meu în pământ, cum iaste poruncit de cel ce l-au zidit, iar sufletul să meargă supt ceriuri să să ispitească de toate lucrurile câte am lucrat eu, să să ispitească și de cele bune și de cele rele – atuncea pricepură și cunoscură slugile mele și grădina mea că fără de mine vor să să dăzgrădească, și eu voiu să mă desparțu de la dânșii, și va să rămâie acea grădină neîngrădită și ca o pustie. Veniră toți și plângea cătră mine și eu cătră dânșii și eram toți în niște griji și în niște scârbe multe fără de seamă și suspinam unii cătră alții și cu multe lacrăme și obide mă întreba, zicând: „Doamne și stăpâne, dar acum pre noi, grădina ta, pre a cui seamă ne laș, dăzgrădiți? Dar de va intra cineva într-u noi și ni va pustii?” Iar eu le ziș: „Feții miei, slava lumii aceștia așa iaste fără di rădăcină și fără di credință și fără di tocmeală; că iată, veni porunca Dumnezeului meu la mine, ca să mă desparțu acum di voi și voi di mine, și într-alt chip nu poate fi. Ci nu mai am a răspundi, și voi să zic: «Fie, Doamne, după voia ta și după cuvântul tău»”.

Deci tu, fătul meu, voia lui Dumnezeu să fie și porunca lui Dumnezeu să să umple, iar zidirea lui Dumnezeu, care au fost grădina mea și slugile mele, carii totdeauna mă umbriia cu florile lor și ochii miei să revenea de roaoa lor, acum s-au dezgrădit de mine și au rămas pustie. Iar acum, fătul meu, eu te las să fii gard grădinii mele și să o păzești, cum o am păzitu și eu. Că deaca o vei păzi și vei fi gardul împrejurat ca zidul de piatră, cum am fost și eu, deacii ei cum cugeta să-și verse sângele și să-și puie capetele pentru mine, așa-și vor vărsa sângele și-și vor pune capetele pentru tine – sau pentru fieștecă domn care va face și va păzi aceste învățături ale mele – și niciodată nu vor da spatele vrăjmașilor voștri. Și cum mă umbriia în odihna mea și mă răcorea florile lor, și lua ochii miei roao și veselie din florile lor, așa și pre voi vă vor umbri și vă vor răcori și vor lua ochii voștri roao și veselie de la dânșii.

Iar de va învăța cineva să intrăți în zidirea lui Dumnezeu și în grădina mea cu săcurea, fără di porunca lui Dumnezeu și fără cât vă învăț eu, deacii voi să dați seama înaintea Domnului nostru Iisus Hristos. Că eu nu vă învăț să faciți așa, ci vă învăț că să cade domnului carele își caută de grădina sa, să o curățească di toate nuiale cele uscate, care nu fac rod, însă cu lege și cu judecată. Că și în Sfânta Evanghelie zice: „Pomul care nu face rod bun, din pământ să va tăia și să va arunca în foc”. Într-altu loc zice: „Cel ce va ierta greșalele oamenilor, acela încă va fi iertat de la Dumnezeu. Iar cine nu va ierta greșalele oamenilor, acela nu va fi iertat de la Dumnezeu la casele lui David, unde să va sfârși frica cea mare”. Iar domnului să cade să fie milostiv și, măcar de ar fi grădina și fără de roadă și te vei mâiniia pe vreun pom, nu-l tăia, ci-l curățește de toate cranghinile cele uscate și să sapi gunoiul de la rădăcina lui, până la un an. Dar de va face roadă și va fi iar grădină cum au fost și mai nainte, îl ții; iar de nu să va întoarce să facă roadă, deacii în mână-ți iaste. Ci-i face cum îți iaste voia.

Așa, fătul meu, slugile tale care-ți vor greși, nu le tăia pentru cuvintele oamenilor, nici îl bagă în foc, ci-i iartă greșala, măcar de țe-ar fi greșit, și-l învață. Cândai doar s-ar întoarce, să fie ca alte slugi, care-ți vor sluji cu dreptate. Iar de nu să va întoarce, ești volnic să-l tai, ca și pre acel pomu sterpu. Însă iată că te învățu: să nu fie adeseori păharul tău plinu de sânge de omu, că acel sânge, care vei tu să-l verși fără de milă, vei să dai seamă de dânsul înaintea lui Dumnezeu, cum zice svetâi Efrem Sirin: „O, câtă jale de mare va fi cându vor merge slugile și argații noștri înaintea noastră, să intre cu Dumnezeul nostru întru împărăția ceriului, iar noi, fiindu domni, vom rămânea înapoi, osândiți și batjocoriți!” Deci mai bine iaste să rămânem afară, cu semeția și cu volniciia noastră, și să nu vedem fața lui Hristos, Dumnezeului nostru? Au mai bine iaste să umblăm după cuvintele lui Hristos și să dobândim viața de veci, carea nu trece niciodată în veci! Amin.

VI. Învățătura iar a lui Neagoe voievod către coconii săi și către alții de Dumnezeu aleși domni. Cum vor pune boiarii și slugile lor la boierie și la cinste și cum îi vor scoate dintr-acestea, pentru lucrurile lor

Cuvântul 13

Iată, feții mei și aleșii lui Dumnezeu și unșii lui, și de aceasta, cât mă putui pricepe, vă învăț: cum și în ce chip să cade domnului să-și tocmească boiarii. Când veți vrea să puneți boiari, nu să cade să căutați căci vă vor fi rudenii, pentru aceia să-i puneți, că aceia iaste fățarnicie. Că dar de veți fi avându rudenii multe, sau de

vor vrea rudeniile tale să aibă cinste și socoteală mai multă decât alții, cum s-ar zice, toate măririle pre dâșii să razime, ci nu iaste bine. Căci că cel ce va să fie domn adevărat, aceluia nu i se cade să aibă rudenii, ci numai slugi drepte. Iar slugile care vor fi săraci și să vor fi nevoit de vă vor fi slujit cu dreptate, voi să-i dați îndărăt și să căutați numai rudelor voastre? Sau de vor zice cineva: „Noi suntem feciori de boiari, ci nu să cade să ne scoți pre noi și să pui pre cei săraci, să fie mai nainte de noi”. Dar de vei fi avându neam și rudenie multă și va fi plini de hlăpie și neomenie și nu vor fi harnici, sau den feciori de boiari, de vor fi fost părinții lor oameni buni, iar ei vor fi nevrednici, decii de ce treabă vă vor fi? Crez, știi, că nu te-au ales nici te-au unsu ei domn, ci Dumnezeu, ca să fii tuturor dreptate. Iar aceasta iaste adevărat: de vor fi rudeniile tale și feciorii de boiari oameni buni de treabă și de folos, foarte va fi lucru bun când vor fi ei la cinste și la boierii, că aceasta nu zic eu că iaste vreun lucru rău, ce bun și să cuvine.

Iar pre acei săraci, carii să silescu și să nevoiescu de vă slujăscu, nici pre aceia să nu-i dăpărtați și să-i dăzlupiți de lângă voi, ci să fie și ei aproape de feciorii de boiari, că odată vă vor trebui și ei să vă fie de ajutor mâinele lor cât vor putea. Și de va fi mai harnicu unul din cei săraci decât unul den feciorii de boiari sau decât o rudă de ale voastre, voi să nu dați acelora cinstea și boierii, în fățarnicie; ce să o dați aceluia mai sărac deaca iaste vrednic și harnic și-și va păzi dregătoriia cu cinste. Că mai bun îți iaste săracul cu cinste decât boierul cu ocară. Și de vă vor zice, sau din boiari, sau dintr-acei săraci, să rădicați pe vreun lefegiu să-l puneți spătar sau cupar sau căpitan, voi să socotiți; că unii au avuție și dau mită celor ce-ți zic ție pentru dâșii. Ci să nu vă grăbiți nici într-un chip să le umpleți voile îndată, să scoateți un vrednic și să puneți un nevrednic în locul lui. Ci să chemați omul acela înaintea voastră și să-l vedeți: de va fi harnic și vrednic de acea cinste, el să fie. Pentru că, deaca primește domnul pre vreun om să fie slugă, deacii nu să cade să-l foarte ispitească? Dreptu aceia să cade, cându vei boieri omul și-l vei pune sau la cinste mare sau la mai mică, să nu te pripești să-l pui îndată, ci întâi-l ispitește și întrebă și de sftncii tăi; iar de vei cunoaște tu însuși cu adevărat ce iaste mai bine, aceia și fă, și ce va fi de potriva lui, aceia să și fie.

Deacii, deaca-l vei pune, nu te grăbi pentru vreo părere, sau pentru cuvintele cuiva, să-l scoți numaidecât. Dar de nu va fi vinovat? Ci cu multă socoteală și chibzuială a ta cu care l-ai pus, cu aceia acum ți se cade să-ți dai seama, cu minte bună, și să-l scoți. Deacii, deaca va fi vinovat morții, tu-l poți și piiarde, iar de nu va fi vinovat de moarte, ci va avea vină de altă ocară, tu-i arată vina care o au făcut, să o vază.

Iar deaca va fi drept și pentru aceia va vrea să să iarte de slujbă, aceluia i să cade să i să facă cinste și să-l duci pân' la casa lui cu cinste, ca să vază și alții și să să îndulcească de tine. Iar de va fi cineva vrednic și harnic de cinstea lui și-l va pârî cineva la tine, tu niciodată să nu te grăbești, pentru acele pări să-l scoți din cinste; că deaca-l vei scoate, deacii nu-ți va mai fi priaten. Iar cându iaste vinovat, tu-i arată vina, să și-o vază și să și-o cunoască; deacii nu va mai avea cum să aibă părere rea pe tine. Pentr-aceia, câți vor vrea să vie la tine la judecată, niciodată să nu te grăbești să judeci, pân' nu-i vei pune să stea de față înaintea ta. Că de te vei grăbi pentru pâra lor să le faci judecată sau să-ți umpli voia mâniei tale, ce vei folosi? Nimic, făr' numai cât vei face greșală sufletului tău. Ci să socotești bine pentru greșalele oamenilor și să le arăți toate înaintea lor, măcar de ar fi greșala omului cât de mare. Căci că și tu încă vei să mergi să stai de față, unde suntu cumpenele cele drepte. Dar acolo ce să vor împărți tuturor dreptilor? Acolo să vor împărți dreptățile ce veți fi făcut. Ori de vei fi măsurat cu măsură dreaptă ori strâmbă, acolo toate să vor dreapta. Deacii de vei fi judecat și vei fi măsurat în fățarnicie, tu de totul tot vei fi osândit, iar de vei fi judecat și vei fi măsurat bine și pre dreptate, tu cu dreptățile te vei veseli, în vecii vecilor, amin.

VII. Iar a lui Neagoe voievodul învățatură cătră fie-său Theodosie și cătră alți domni, cătră toți. Cum să cade domnilor să șază la masă și cum vor mânca și vor bea

Slovo 14

Fătul meu, eu am gândit că așa să cade domnului să șază la masă cu boiarii săi cei mari și cu cei mici. Cându șade domnul la masă, întâi pohtește trupul lui să mănânce și să bea. Apoi pohtește și veselie multă. Iar tu, fătul meu, să nu cumva să-ți slobozești mintea de tot spre veselie, că omul în lumea aceasta șade între viață și între moarte. Pentr-aceia să cade să te socotești foarte bine, să nu-ți slobozești mintea de tot spre veselie, nici iar spre întristăciune. Că dă te vei întrista foarte, deacii toți den casa ta și toate slugile tale să vor întrista și să vor îngrija; iar de vei vrea să faci voia lor și să te veselești cu totul, acea veselie făr' de măsură va mâniia pre Dumnezeu și va osebi sufletul omului de la dânsul. Ci în vremea aceia, mai bine să fie plăcută veselii ta lui Dumnezeu, decât oamenilor.

Că nu te-au ales, nici te-au unsu oamenii spre domnie, ci Dumnezeu te-au ales și te-au unsu și a aceluia plăcere să faci. Deci când vei șadea la masă, te socotește să fie toate veseliile tale plăcute lui Dumnezeu. Și lângă tine, mai sus, să șază tot boiari și sfetnici buni și aleși; iar oameni buni și răzvrățiți nicicum să nu

ții lângă tine. Că zice prorocul: „Cu cuvioșii, cuvios vei fi; și cu aleșii, ales vei fi; și cu cei strâmbi te vei răzvrăți”. Dreptu aceia, fătul mieu, și eu după cuvântul prorocului îți aduc aminte și te învăț, că de vei fi în toate zilele cu cei aleși, în toate zilele și în toate ceasurile te vei folosi de sfaturile și de învățăturile lor cele bune; iar de vei fi cu cei nebuni și izvrățiți, deacii și ție îți cade a fi nebun și izvrătit.

Și iarăși să cade domnului să aibă la masa sa multe feluri de tobe și de vioare și de surle de veselie. Așa faceți și voi înaintea oștilor voastre și ce veselie veți ști mai mare, faceți, faceți să să veselească cei ce vă iubesc. Iar voi, deaca auziți răsunându-vă glasuri ca acestea, nu să cade să vă ducă mintea spre dânsule, sau cătră jocurile cele de multe feluri, care să fac și vin pentru numele vostru dentr-alte țărâi. Că omul cela ce-și duce tot gândul spre cântece și spre jocuri ca acestea, acela n-are minte de-ajunsu. Dar cum vei putea fi tu domn și să te chemi oamenilor sare și izvor, den care să să adape toți oamenii, și să-ți dai mintea cu totul spre scopote și spre jocuri ca acelea? Că deaca vor vedea alții cum faci tu, și aceia vor vrea iar așa să facă, și fiind tu domn, vor vrea să privească la ceia ce și tu vei privi. Deci, cum îi vei îndrepta și-i vei învăța, așa vei să le dai și seama.

Pentr-aceia te învăț și eu, fătul mieu, de țe-e voia să fii unșul lui Dumnezeu, ți se cade toate scopotele și jocurile să le lași jos. Că așa să cade domnului să-și veselească oștile; iar mintea să nu ți-o pleci cătră dânsule, deaca ți-e voia să fii desăvârșit și întreg. Ci acele scopote să răsune înaintea ta și voia oștilor tale încă să o umpli, ci însă te nevoiaște să umpli și voia Dumnezeului tău, carele te-au unșu. Și să nu-ți îngreuiezi trupul cu beții, că mulți zic: „Bună iaste băutura cea multă”. Dar cum iaste bună? Că omul, deaca să îmbată, de are și minte multă, el o piiarde; de are mâini viteze, nici de un folos nu-i sunt; de i-ar fi picioarele repede, nimic nu-i sporescu, și de are și limbă dulce și vorbitoare frumos, nici cu aceia nu poate grăi. Deci cum nu iaste rea beția, când toate mădularele omului nici de un folos nu sunt trupului său? Dar lui Dumnezeu și oamenilor cum va putea să facă vreun lucru de treabă? Încă ș-altă răutate izvorăște și iase de la beție, că omul bețiv întâi trupul și-l bolnăvește și-și sărăcește casa și-și piiarde mintea. Deacii, deaca-și piiarde mintea, el își piiarde și sufletul. Sau iani să vedem cu beția, ce lucru de folos am făcut sau am dobândit, făr'decât ne-am bolnăvit trupurile, și ne-am sărăcit casele și ne-am pierdut mintea! Deacii deaca ne-am pierdut mintea, noi am dăzlupit și pre Dumnezeu de la noi. Și cel ce iubește băutura multă, acela nu să va chema următoriu lui Hristos, ci va fi chemat ca un dobitoc. Pentr-aceia, fătul mieu, mai bine iaste să iubești băutura cea multă și să te chemi dobitoc, au mai bine iaste să te chemi următoriu lui Hristos?

Iar slugilor tale le dă să bea din dăstul și cât vor vrea. Și tu încă să bei, ce cu măsură, ca să poată birui munteata pe vin, iar să nu biruiască vinul pre minte; și să cunoască mintea ta pre mințile slugilor tale, iar să nu cunoască mintea slugilor pre mintea ta.

La beție pre nimeni să nu dăruiești, măcar de țe-ar fi sluga cât de dragă. Sau de veți avea vreo mânie pre cineva de la trezvie, tu să nu o arăți pre sluga ta la beție și să-l urgisești. Sau de vor vrea să pârască cineva pre alții la tine la beție, iar tu să-i îngăduiești pân' la trezvie. Sau de-ți va greși vreo slugă, fiind beat, tu-l îngăduie, pentru că tu l-ai îmbătat, deci cum l-ai îmbătat, așa-i și îngăduie. Dreptu aceia-zic: să nu dăruiești pre nimeni la beție, pentru că una-ți vei piiarde den avuție, alta-ți vei pune nume rău. Că vor zice așa: „Blăm acum la cel domn neharnic, că iaste beat, deci până iaste treaz el nu va să ne dăruiască, iar deaca să îmbată, el își piiarde mintea și nu știe cui ce dă”. Iată că suntu 2 răutăți: că întâi îți pierzi din avuția ta, iar a doao tu-ți dobândești și nume de hulă. Și încă-ți mai zic: la beție să nu te mâni, nici să osândești pre nimeni, că și aceasta iaste alt lucru rău și de poveste. Că vor zice toți: „Să nu mergem să dvorim la cel domn, că deaca să îmbată, el își piiarde mintea și are artag, ci ne va înfrunta și încă de nu ne va și piiarde”. Pentr-aceia, fătul mieu, te învăț: la beție nici să dăruiești pre nimeni, nici să urgisești, ci de ți-e voia să dăruiești pre cineva, tu îl dăruiește dimineața la trezvie cu cuvinte dulci, deaca ți-e voia să-ți mulțumească cel ce i-ai dat drumul și să-ți sărute și mâna. Iar dacă ți-e voia să te mâni sau să urgisești pre cineva sau să-l judeci, iar dimineața la trezvie îl judecă, cu toți boiarii tăi, și-i ia seama. Deacii cum îl va ajunge judecata, așa-i fă. Căci că, deaca șazi la masă, nu iaste legea să judeci nici să dăruiești, ci are masa obiceiul său de veselie, să să veselească toate oștile tale și slugile de tine.

Așijderea când șazi la masă și vei să-ți așezi la masă boiarii cei mari și cel al diolea și cei mai mici și pre alții pre toți, iar tu de atuncea să le păzești locurile, ca la a doao șădere să nu le schimbi rândurile, căci că deaca pui sluga la masă într-un loc, iar al doilea rându tu-l pui mai jos, decii într-acei ceas i să întristează inima și să scârbește. Căci că el să nădăjduia dentr-acei loc ce au șăzut întâi să câștige alt loc mai sus, iar tu, pentru unul carele-ți iaste ție mai drag, tu-l dai mai jos. Pentru aceia i să întristează inima și să vatămă ca cu o rană, că inima omului iaste ca sticla, decii sticla, deaca să sparge, cu ce o vei mai cârpi? Drept aceia, fătul mieu, când vei tocmi boiarii și slugile-ți la masă și-ți vor veni cineva din cei ce-ți vor fi mai dragi și vor sta în vorbă, să nu cumva să muți pe vreunii din cei șăzuți mai jos și pre ceilalți să-i pui să șază mai sus. Cei ce sunt la masă, aceia să șază; că pre aceia i-ai tocmit și i-ai așăzat. Iar celorlalți care sunt ție dragi și stau în vorbă,

tu ia pâine și bucate den naintea ta și vin, și le dă cu mâna ta să mănânce și să bea. Deacii, deaca le vei da bucate, tu le dă și cuvinte bune den gura ta, că și Sfânta Scriptură mărturisește și zice: „Unii mai bine să bucură și să veselesc și mai bine mulțumesc de cuvintele cele bune”, decât cum mulțumesc alții de ospete și de băuturi. Căci că omul înțeleptu, cât îi vei adaoge și vei lungi cuvintele cele bune, atâta mai mult să va folosi și va mulțumi; iar de-l vei sili cu băutura și cu mâncarea, mai rea răutate vei ațâța într-însul. Așa și tu, fătul mieu, de-ți vei înfolosi slugile pururea cu cuvinte dulci, tu încă vei dobândi folos; iar de-ți vei slobozi trupul spre beții, făr’de lucru, foarte rău te vei zminti, că băutura cea multă mari răutăți face. Pentru aceia trebuie multă trezvie, că auzi că zice Dumnezeu: „Păziți-vă, să nu cumva să să îngreuiaze inima cu mâncări multe și cu băuturi”. Și iar grăiaște cu prorocul său, de zice: „Treziiți-vă, ceia ce beți vin, de vă îmbătați și plângeți, că s-au luat din mijlocul vostru veselii și bucuria!” Și bun lucru iaste a să feri omul de băutura cea multă, că iar iaste scris, de zice Scriptura: „În lemnele cele multe să face foc mare și în bucatele cele multe să ațâță curvia”. Și „cum ațâță și face untul văpaie, așa și vinul rădică pohte de curvie”. Și „cum nu să va îmbogăți lucrătorul bețiv, așa și sufletele care iubesc beția nu vor înmulți bunătățile, ce și cele ce vor avea, le vor piarde”[...]

VIII. Învățătura a lui Neagoe voievod către fie-său Theodosie voievod și către alți domni, către toți, pentru solii și pentru războaie

O, fătul mieu Theodosie și voi alți domni și frați toți! Din cât am putut cunoaște cu firea și a pricepe de rândul solilor, cum să vor cinsti când vor veni să fie la sfat și vor fi oameni mari și de la domni creștini, carii cred în Domnul nostru Iisus Hristos și preacuratei lui maici, aceștea soli carii vin la voi, unii vin ca să facă jurământ și legătură, iar alții vin ca să facă pace, alții să vorovească niscare lucruri de treabă, iar unii vin pentru dragostea și pentru prietenia. Iar aorea vin alții cu cuvinte aspre și de vrajbă, cum le iaste învățătura și porunca de la domni și stăpânii lor. Că la domni mulți soli de în multe părți vin, și cu multe feliuri de sol. Iar voi să nu cinstiți numai pre cei ce vă vor aduce vești bune, ci să cinstiți și pre cei ce vă vor aduce vești rele, că așa să cade. Și să fie toți cinstiți de voi într-un chip și dăruiți. Că cu acea puținea cinste ce le veți face, iar ei mult vor lăuda numele vostru și-l vor înălța. Că domnul carele are minte nu-i trebuiește într-această lume altă avuție, făr’numai numele cel bun. Căci că deaca va avea nume bun, deacii și avuție încă va face; iar domnul cela ce iaste scumpu și caută tot spre avuție și nu dă pentru scumpetea lui nimănu nimic, acela însuși își piarde

numele cel bun. Deacii, deaca-și piiarde numele cel bun, dar avuția de ce folos va să-i fie? Pentru aceia eu te învăț pre tine, fătul mieu, și pre dumneavoastră alți frați și domni, pre toți, să faceți așa cum zic eu, că mie-mi pare să fie mai bun numele cel bun decât avuția cea multă. Că de veți fi îndurători și darnici în viața voastră, și după moarte încă vă să va pomeni numele de bine și nu să va uita niciodată. Că omului din toată avuția lui cea multă ce are, nimic nu i să va cunoaște, făr' numai numele cel bun și bunătățile ce va fi făcut pre această lume.

Dreptu aceia, frații miei, când auziți că vin la voi soli mari, carii cred în Domnul nostru Iisus Hristos și preacuratei lui maici, iar voi să trimiteti înaintea lor cinste și bucate și băuturi den dăstul, până vor veni și la scaunul vostru cel domnescu. Decii, atuncea toți boiarii voștri să fie strânși lângă voi și împodobiți bine cu rafturi. Iar sfetnicii cei bătrâni niciodată de lângă tine să nu să dăzlipească. Deacii, deaca veți auzi că s-au apropiat solii de scaunul vostru atuncea voi să vă orânduți boiarii carii vor fi mai de ispravă și împodobiți, cu cai buni, să iasă înaintea lor și să le facă cinste până la gazda lor. Și iar pentru cinstea voastră, deaca să vor așeza, voi atuncea încă să le faceți cinste mai multă și să le trimiteti de toate, de prisoseală, ca să uite cinstea ce au avut pre cale iar de la voi. Că cunoașterea și socoteala solului iaste cinstea. Și să aibă de toate de ajuns și să nu-i lipsească nici de mâncare, nici de băutură. Și gazda solilor să nu fie aproape de voi, nici de grădinile care vă primblați voi cu sfetnicii voștri. Deacii să nu-l ții mult, nici să-l zăbovești, ci numai 2 zile sau 3 până să va odihni, după aceia să-l chemi.

Și în ziua aceia ce vei vrea să-l chemi, iar tu întâi să-ți împodobești jățul bine, cu ce-ți va fi dat Dumnezeu, și tot divanul tău și toate casele. Și să te împodobești și cu haine foarte frumoase și mai vârtos să te îmbraci în dragostea și în puterea lui Dumnezeu, deaca-ți iaste voia să-ți fie într-ajutor. Și să ieși cu mare slavă să șezi în jățul tău cu multă smerenie. Și svecnicii tăi cei bătrâni încă să șază pre scaunele lor, unde le iaste locul și li să cade. Iar boiarii cei tineri încă să fie împodobiți cum să cuvine și frumos, și să stea toți de-a rândul, împrejurul tău. Așa și alte slugi, toate să stea pre rându, care unde-i va fi locul. Deacii să alegi denr-înșii câțiva oameni vrednici și să-i trimiți să cheme solul să-și dea solia. Iar tu să șezi și să cugeți de cele dumnezeiești, iar nu de cele lumești și de nimic. Și după ce va veni, tu să socotești toate cuvintele lui cu socotință și cu luare aminte, care îl va fi învățat stăpână-său să zică, măcar bune, măcar rele, măcar cu blândețe, măcar cu mânie, tu toate le ține în mintea ta și nimic dintr-însele să nu uiți.

Și nici să te foarte bucuri, căci va spune cuvinte bune, nici iar să te mâni, căci va spune și va zice cuvinte de rău. Ci-l întreabă de toate cu blândețe și cu smerenie, apoi îi zi așa: „Dar acuma ai a mai zice alte cuvinte de la domnul tău?”

Iar el, deaca va zice că nu mai sunt, „că ce mi-au zis stăpânul meu, toate le-am grăit”, tu să nu-i mai răspunzi nici un cuvânt împotriva, că de-i vei mai răspunde ceva, nimic nu vei folosi. Sau, cine știe, că sau vei zice cuvinte împotriva vorbelor lui, sau ba, deacii cuvântul iaste ca vântul: deaca iase din gură nici într-un chip nu-l mai poți opri și, măcar dă te-ai căi și ziua și noaptea, nimic nu vei folosi. Ci, deaca-și va da solul solii, iar să-l trimiți să-l petreacă cu cinste până la gazdă și după solie iar să-l cinstești. Și toate cuvintele lui, câte au zis, să le ții minte, și nimeni să nu te știe. Ci de-ți vor fi adus vești și cuvinte, măcar bune, măcar rele, tu să nu te întristezi, ci să aibi față și chip vesel cătră toți și să întrebi întâi cu dragoste și cu dulceață pre boiarii tăi cei mari și pre sfetnicii tăi cei bătrâni și le zi așa: „Dragii miei boiari bătrâni și iubiiții miei sfetnici, acum acest sol au venit la noi și am văzut toate vorbele lui și cuvintele lui le-am auzit. Într-aceia întreb pre dumnevoastră, boiarii miei cei bătrâni, pre toți, că sunteți bătrâni și ați văzut multe lucruri, și bune, și rele. Ci acum trebuiaște să vă sfătuiți împotriva sfatului solului, că voi sunteți dreptatea mea și nădejdea mea, și cât veți putea mai bine, atâta să socotiți, ca să putem da răspunsu bun solului împotriva cuvintelor lui. Ca doar de va da Dumnezeu de va fi răspunsurile noastre mai bune și mai cinstite decât cuvintele solului, care au adus la noi de la domnu său”. Așa să-ți întrebi toți boiarii, iar tu nici un răspunsu să nu le dai, ci numai ci-i ascultă pre toți cu dragoste și-i întreabă.

Să nu-ți fie rușine, sau să te ții mare, cugetând sau zicând în inima ta: „Eu, fiind domn, cum poate fi de întreb toți boiarii miei de sfat, și ei sunt slugi mie?” Că și ei robi lui Hristos sunt, și dar de vor fi unii dentr-înșii îngăduind lui Dumnezeu mai bine decât tine? Pentru că tot domnul care nu-și va întreba boiarii de sfat, acela nu face bine. Că singur Pavel apostol mărturisește și zice: „Niciodată nu vom putea noi ajunge urma moșilor noștri”. Și la Evanghelie încă grăiaște Domnul nostru Iisus Hristos și zice: „Amar celuia ce să sfătuiască singur și pre altul nu-l întreabă!” Drept aceia și voi, fraților, nu vă sfătuiți adinsu voi-și, precum zice Domnul Hristos, ci de toate sfaturile întrebați pre boiarii voștri și pre sfetnicii voștri.

O, fătul meu și voi, fraților, cât iaste de bine să mângâiați pre boiari și pre slugile voastre în toată vremea și să vă sfătuiți cu dânșii în tot ceasul și să luați sfat și de la cei mari și de la cei ai doilea și de la cei mai de jos, că așa să cade. Să mergi cu dânșii într-un loc de taină și să sfătuiți toate sfaturile, și care vor fi mai bune voi le primiți în inimile voastre; iar care nu vă vor fi de folos voi le lăsați. Și să nu oprești pre nimeni să nu grăiască la sfat, zicând: „Iată că cuvintele tale nu ne sunt nici de o treabă, că grăiești niște cuvinte în zadar”. Ce toate cuvintele, ale tuturor,

le primești a fi bune, iar și pentru cinstea voastră; pentru că tot sfetnicii și boiarii fac sfaturile, iar deaca să isprăvește și să tocmește sfatul bine și cum să cade, deacii numai lauda și pohvala domnului iaste preste toată lumea, iar sfetnicii și boiarii întru nimica nu să pomenescu. Și zic toți: „Harnic și vrednic și înțelept domn iaste acesta și vrednic de a să pomeni și de a să ferici în toate lucrurile lui”. Iar de să va zminti sfatul și nu va fi sfat bun și cu chibzuială deacii nimeni nu va vinovați pre sfetnici, nici pre boiari, ci numai pre domn și vor zice: „Acesta iaste domn nebun și nu i să cade lui să fie între domni”. Pentr-aceia trebuie să te sfătuiști cu boiarii în tot ceasul, măcar de sunteți și domni și puternici. Că domnul să socotește ca un deal mare și înalt, când are niște păzitori foarte buni de-l păzesc și-l curățesc de toate uscăciunile și secăturile și de alte lucruri care nu sunt de treabă. Deci, până îl curățesc păzitorii și-l păzesc di toate răutățile și primejdiile, el crește frumos și face multe felii de flori și să înălțeze minunat și frumos și să laudă numele lui preste tot pământul. Iar numele păzitorilor lui nimeni nu le mai pomeneste. Iar deaca-l părăsesc păzitorii și nu-l mai păzesc, el să pustiaște și nici locul nu i să cunoaște și numele lui piare și trece ca o umbră. Așa și domnul: până îl păzesc sfetnicii și boiarii lui cei bătrâni cu sfat bun și-l cuceresc de toate sfaturile cele rele și de năravurile cele rele, lauda lui și înțelepciunea i să întinde spre fața a tot pământul, și numele lui cel bun să proslăvește pre toate țările, și zic toți: „Tu ești mai vrednic și mai înțelept decât toți”. Iar nu zic că fac boiarii voștri acele sfaturi, ci laudă tot pre domn și numele lui proslăvesc. Iar boiarii, măcar deși fac ei sfaturile cele bune, nimeni nu-i știe, nici îl laudă. Pentru aceia iaste bine să priimiți sfaturile cu bucurie, ca să nu să umple cu voi cuvintele carele zic în Sfânta Scriptură așa: „Amar celuia ce să socotește el însuși deosebi, iar pre alt pre nimeni nu întreabă de sfat”; că acela nu iaste nici de o treabă domnului său și să piarde el însuși și să va chema nebun pentru semeția. Dreptu aceia, fraților și fătul meu, pre toți boiarii voștri să-i mângâiați și să ziceți cătră dâșii: „Auziți, boiari, iată ce cuvinte ne-au adus solul astăzi! Deci acum vă sfătuiți, să știm ce răspunsu îi vom da împotriva solii lui”. Așa zi cătră boiarii tăi și le dă pace să facă sfat înaintea ta. Iar tu, fătul meu, să taci, să nu zici nimic înaintea lor, ci numai să bagi seama să vezi potrive-se-vor sfaturile lor cu cuvintele solului, au ba. Deacii, deaca vei cunoaște că au cuvinte de a să potrive cu ale solului, tu le zi așa: „Acum păsați toți pe la gazde și vă mai sfătuiți deosebi astăzi și până dimineață, și vă rugați lui Dumnezeu dar ne va dăscoperi alte sfaturi mai bune, ca să nu poată birui solul nici într-un cuvântu. Și dimineața iar să veniți la mine să-mi spuneți cum ați mai gândit”.

Deacii, deaca vor merge ei pre la gazde, iar cuvintele lor să fie înfipite în inima ta, ca și ale solului. Și, sculându-te de acolo, pasă în casa ta cea de odihnă și-ți curățește inima cu toate bunătățile și-ți vino în toată mintea și te roagă lui Dumnezeu și preacuratei lui maici și zi: „Doamne, Dumnezeul meu, pre tine nădăjduiiu, izbăvește-mă di toți cei ce mă gonescu, și mă mântuiaște, ca să nu apuce cândva ca leul sufletului meu”. [...] Și deaca vei găti acestea ce sunt de treabă toate și le vei tocmi, îți învață boiarii cum să vor cinsti. Și să nu treacă de ici colea, sau de colea ici, ci să stea toți întocma. Apoi cheamă câțiva voinici, oameni frumoși și de folos, și-i trimite să cheme solul. Și deaca va veni, tu îl pune la masă cu boiarii tăi și-l cinstește bine, cum iaste legea și obiceiul. Și să nu-l silești cu vinul, ca să-ți vază și el înțelepciunea. După aceia, iar să-l petreci cu cinste până la gazdă. Deacii gătește câțiva din slugile tale și-i trimite dar cu mare cinste. Și iar să-l chemi și-i dă răspunsul de toate pre rând. Și de-ți va fi zis el ție cu mânie, tu-i zi lui cu blândețe; sau de-ți va fi grăit cu scandală, iar tu să-i răspunzi cu cuvinte de pace. Și-i spune tot pre amăruntul și-i zi: „Pentru cutare lucru iată ce răspunsu dăm, și pentru cutare, iată ce”. Și te nevoiaște să fie toate răspunsurile tale mai bune și să fie stăpânului solului ca niște săgeți, deaca le va auzi.

Iar de-ți vor zice boiarii tăi toți că „nu trebuie să-l ospetezi pre acel sol, doamne, ci-l dăruiăște numai și-i dă măria ta răspunsul și să meargă sănătos!”, tu, fătul meu, să te nevoiești să-i gătești dar și să-i trimiți iar pre slugile tale. Și să-l chemi la tine și să-i dai răspunsul tot cu blândețe, precum iaste obiceiul și cum te-am învățat și țe-am arătat și mai sus.

Și când va vrea solul să să întoarcă la stăpânul său, tu iar să-i dai oameni să-l petreacă până va ieși din țara ta. Cum ai trimis și înainte, la întâmpinare, așa fă și la petrecanie, ca să să mire de unde i-au sosit atâta cinste, de care el nu să nădăjduia.

Iată acum toate ale solilor, cum trebuie, le-am vorbit. Iar deaca va da Dumnezeu, cu mila sa, să fie toate cuvintele solului biruite de cuvintele tale, atunce ție mare nume și slăvit ți-i fi făcut, iar stăpână-său multă întristare și mâhnire vei fi trimis pre solul lui. Ci și atunci iar nu să cade să te lauzi în trufă, ci să intri în cămara ta și, căzând cu fața jos la pământ, să te rogi lui Dumnezeu, zicând așa: „Bine-ți mulțumescu, Doamne Dumnezeul meu, că pentru mila ta cea multă ne-ai învrednicit pre noi, robii tăi cei neharnici, de am biruit sfatul potrivnicului nostru. Iar noi n-am fost harnici să facem aceasta, ci tu bine ai voit”. Așa să mulțumești lui Dumnezeu, că Dumnezeu iaste milostiv și îndurător și, de va vedea că-i mulțumești, iar că nu te lauzi, deacii întru toate va adaoge priceperea și socoteala, și sfaturile tale nimeni nu le va putea muta. Acestea toate le-ai luat în

ființă și voia ta și-o ai umplut și pre sol l-ai trimis la domnu-său cu cinste. Deci acolo, vor să-l întrebe și să-i zică: „Ce ai isprăvit?” Iar el, răspunzând, va zice: „Doamne, rău am isprăvit în partea noastră, că acolo am dus pleave și gunoaie. Ci fu tot sfatul nostru biruit și nimic n-au băgat în seamă cuvintele noastre, nici au căutat spre dânsule, că au avut alt sfat bun și pre noi multe ne-au înfolosit. Și în locul cuvintelor noastre cele de nimic, iar ei m-au umplut de multe cuvinte ca mărgăritarul și pre mine foarte m-au cinstit și m-au dăruit bine, și nimic nu s-au temut de noi. Și au sfat neclătit și sunt harnici, cât și eu m-am mirat de înțelepciunea și sfatul lor. Și de acum n-ai ce-i mai ispiti cu cuvintele, că ne-au rămas întru toate soliile ce am solit”. Acestea spuindu solul, domnu său foarte să va întrista, iar numele tău sa va înălța cu slavă, pentru lauda solului său și pentru răspunsurile tale, cu care i-ai înfrânt inima.

Deacii va aștepta și el să-i trimiți sol și tu pre vreun boiaru de ai tăi, cu sfat bun și cu cuvinte neclătite, cum i-au spus și solul lui. Iată acum, fraților, și tu, fătul mieu, toată lauda iaste a voastră și să proslăvește numele vostru cu mărie. Iar când veți vrea să obârșiți sfatul și veți cădea în nepricepere și veți vrea să trimiteți iar la acel domn pre un om nevrednic, care nu va ști purta solia și cuvintele voastre, ce vă va duce în tristăciune și în scârbe, iar pre domnul acela-l va veseli, și de aceasta încă vă învăț cu tot de-adinsul: cum ați silit mai înainte de ați făcut sfat bun și ați biruit cuvintele solului cu înțelepciunea voastră și v-ați făcut multă pohvală, iar pre domnul celalalt foarte l-ați întristat, așa și acum, foarte vă nevoiți de vă sfătuiți bine și să cade și după cum iaste obiceiul.

Întâi să vă rugați lui Dumnezeu cu toată inima, ca să vă întărească mințile. Și cu socoteala voastră să socotiți toți boiarii voștri, și pre cari-i vei alege și-i vei socoti în inima ta că va purta bine și cu cinste cuvintele tale și-i făr'de frică la acel domn, pre acela să trimiți. Însă iară sfātuindu-te cu toți svetnicii tăi și de aceasta.

Ca să nu cumva să grăiască cineva pentru vreun om de-ai lui să-l trimiți, și acela nu va fi vrednic de acea slujbă, iar tu îl vei trimite pentru voia cuiva și el nu va putea umplea voia ta și slujba ta cu cinste. Că și în Sfânta Scriptură mărturisește și zice: „Niciodată cinstea și venitul să nu-l dai altuia”. Așa și tu, pentru ce să-ți pierzi tu însuți cinstea pentru voia cuiva? Că vai de domnul cel ce-și dă cistea altuia și vai de țara ceia care o stăpânescu mulți!” Ci, de-ți va fi vreo slugă dragă, tu ia din avuția ta cât vei vrea și fă pre voia lui, că mai bine să pierzi din avuția ta, decât den cinste-ți. Iar sol să trimiți pre cine va fi înțelept și vrednic.

Deacii, mai nainte, până nu-l înveți de trebile soliei, tu socotește ce daruri te-au adus solul celuilaltu domn care au venit la tine. Așa trebuiaște și tu să trimiți acelui domn cu solul tău. Încă să te nevoiești să fie darul care i-l vei trimite tu mai

bun și mai frumos decât al domnului celuilalt, care ți l-au trimis întâi, ca să să mire el când va vedea darul de la tine și să zică: „Mare lucru! Eu de-abia aș fi văzut un lucru minunat și frumos ca acesta, iar el iată că mi l-au dăruit mie: dar la dânsul încă câte vor fi rămas?” Și deacă te va lăuda așa și aceia încă iaste cinste mare.

Iar de-ți va fi a trimite întâi tu sol la acel domn, tu te sfătuește cu boiarii tăi, să vezi cădea-se-va să trimiți dar acelu domn, au ba. Deci, deaca-ți vor zice ei: „Trebuiește, doamne, solul să să trimează cu dar”, tu să cauți ce dar vei avea mai frumos și mai scump, acela să trimiți, tot pentru cinstea ta. Și atuncea să chemi sluga ta, pre care vei să trimiți sol, și-l învață și-i spune sfatul tău, care-l va fi ales Dumnezeu să fie mai bun și desăvârșit. Și să silești să fie sfat cu socotință și de cinste, și mai bun decât cel dintâi, ca să fie și acolo cu îndreptate spre cinstea voastră. Că întâi țe-au fost mai lesne, că ai avut învățătură den sfatul celuilalt domn și de-ntrebarea boiariilor tăi; iar acum tu vei să trimiți sfat de care vor să se învețe alții dintr-însul. Pentru-aceia să faci sfat bun și vrednic de cinste [...]

Și solii cei mari așa să-i cinstiți și să-i petreceți, ca să vă mulțumească toți și să înalțe numele vostru cel bun. Iar care vor fi soli mici, și pre aceia să-i cinstiți, ce mai prost, precum le va fi și cinstea lor; iar să-i dăruiești și pre dânsii și să le dai răspunsu bun, ca să-ți proslăvească toți numele tău, pentru vrednicia ta.

Iar carii nu cred în Hristos Dumnezeuul nostru, nici preacuratei lui maici, aceia n-au atâta minte, nici înțelepciune, ce toată mintea și înțelepciunea lor iaste mâna cea întinsă și darul să le dai și să le umpli gurile tuturor de toate. Deacii vei avea pace cu dânsii și odihnă. Ce înaintea acestora nimic den avuțiile voastre să nu arărați, nici scule, nici haine; nici boiarii tăi să nu să împodobească înaintea lor, ci să te arăți și să te faci înaintea lor sărac și lipsit și nici într-unile să nu le făluiești. Ci, când vor veni de la dânsii soli mari și vei gândi să trimiți înaintea lor băutura. Iar altă cinste sau avuție să nu arăți înaintea lor, că măcar de vă s-ar făgădui cât de cu prietnicie și cu dragoste, iar tot să nu-i crezi, nici să le arăți avuția ta, ci încă mai vârtos să o ascunzi de dânsii. Și până ai avere în mâinile tale, tot le dă, că toată înțelepciunea lor iaste avuția. Și, când vin la voi, să-i păziți cu bucate și cu băutura den dânsul și cu cuvinte bune. Iar nu cu cuvinte de taină și cu vorbe care sunt ascunse, ci cu vorbe proaste, că eu cât am socotit, așa am aflat să fie mai bine.

Drept aceia, fraților și tu, fătul meu, și eu cât am putut nu atâta de mult, ci puținel oarece, m-am nevoit de v-am adus aminte. Că mai mult ni s-ar fi căzut să vă învățăm și să vă arătăm; ci poate că și noao atâta pricepere numai ne-au dat Dumnezeu și nu suntu nici eu atâta de harnic, să-mi poată da Dumnezeu să vă spui și mai mult. Iar pă voi să vă învețe Dumnezeu să nu știți numai acestea ce v-am spus eu, ci mai multe și mai înțelepte. Și să nu vă fie cu greu pentru această

scrisoare, căci am scris, nici să ziceți: „Dară ce mare lucru iaste un sol, de ne învață el și ne supără cu atâta?”, că de n-ar fi soliile lucruri mari, dar domnii pentru ce le-ar socoti și le-ar chibzui cu inimile și cu mințile lor? Iar cu adevărat mare lucru iaste solia, și mai bine va fi când să va lăuda numele tău decât al celuilalt domn, care am zis mai sus. Că domnul care iaste înțelept și are minte, pentru numele său cel bun nu numai ce socotește și ia învățătură de la aceste lucruri ce am scris eu, ci încă și mai multe să va socoti cu mintea și va chibzui ziua și noaptea, ca să dobândească numele lui cinste. Și pentru cinste, și sângele și-l va vărsa; că cinstea niciodată n-are odihnă. Pentru aceia și mie atâta mi s-au părut că va fi mai bine. Iar pre voi, iar cum vă va duce gândul și firea că va fi mai bine, așa veți face, ce și după socoteala voastră, cândai vă va fi fără părerea rea. Că eu tot v-aș fi mai lungit învățătura pentru acești soli, carii vor veni la voi, și tot mai zic: toate cuvintele ce le vor grăi solii să le ascultați și să le răbdați. Căci că nu sunt acelea cuvintele lor, ci sunt ale stăpânilor lor, carii i-au trimis la voi.

Iar deaca veți vedea că cu cuvintele voastre cele bune și dulci nu veți putea potoli voia și porunca acelu ce va fi trimes solii aceia la voi, ci tot vă va sta împotriva, deacii voi să nu vă dați cinstea voastră lor, ci să ieșiți la dânșii hrăburi, cu numele lui Iisus Hristos. Și pentru căci au început ei cu rău asupra voastră, am nădejde să vă ajute voao Dumnezeu, iar aceia să să rușineze.

Iar de vor păgânii aceia cu oști mai multe și cu putere mai mare decât voi, iar voi întâi să vă plecați lor cu cuvinte bune și blânde. Deci de vă veți putea împăca cu acele cuvinte bune, să știți că iaste aceia din ajutorul lui Dumnezeu; iar de nu vor vrea să să împace cu voi cu acele cuvinte bune, pentru necredința lor, voi să le dați și bani cât veți putea. Iar să nu iubiți răzmirițile și războaiele, nici să vă ducă mintea să vă bateți cu dânșii. Măcar de v-ar îndemna cineva și din prietenii voștri spre vrajbă, voi să nu-i ascultați, văzând că aceia au putere mai multă decât voi. Că și svetâi Varlaam zice: „Ce pricepi că nu vei putea face, să nu să apuce mâna ta să facă, că vei greși. Și cuvântul cel mincinos să nu-l crezi, și deaca faci bine, nu-ți pară rău”.

Deci de vor veni asupra voastră vrăjmașii voștri și veți vedea că sunt cu putere mai mare decât voi, iar priiatnicii voștri vă vor îndemna să mergeți asupra lor fără de vreme, sau vă vor sperea ca să ieșiți afară den țara voastră, să pribegiți, pre acei priiateni și îndemnători ai voștri să nu-i credeți, că nu vă voiescu binele. Că și eu însumi am fost pribeg, pentr-aceia vă spui că iaste trai și hrană cu nevoie pribegia, și ești de toți oamenii dosădit, încă și de copii cei mici, și de cării sunt mai răi. Pentr-aceia să nu faci așa, că mai bună iaste moartea cu cinste, decât viața cu amar și cu ocară. Nu fireți ca pasărea ceia ce să cheamă cucu, care-și dă ouaolă

dă le clocescu alte păsări și-i scot pui, ci fiți ca șoimul și vă păziți cuibul vostru. Că șoimul, feții miei, are altă pildă și are inimă vitează și bărbat întru sine și multe pasări oblăduiaște și biruiaște și nici de una nu-i iaste frică, nici să teme și vânează în toată vremea. Și vânând el așa, odată prinse o pasăre să-i fie lui de mâncare și umbla de zbură cu dânsa prin văzduh. Și zburând să luă după dânsul altă pasăre mare și puternică fără seamă, carea să chieamă vultur. Și începu a-l goni să-i ia vânatul. Iar șoimul deaca îl văzu, zise în inima lui: „Mie nu-mi iaste frică de acest vultur, că eu multe pasări buruiescu; și pre el îl văz mare și puternic și zlobiv, iar inima lui o știu că iaste fricoasă. Ci nu-mi iaste frică de dânsul, nici îl bag în seamă; că de-aș vrea eu, numai ce mi-aș lovi în arepi odată și m-aș înălța tocma pân'la cei, deacii m-aș lăsa asupra-i și l-aș dăspica cu ungiile, că-l știu cine iaste. Ci numai mă întristez de mărirea lui cea multă. Pentr-aceia nu mă voi bate cu dânsul că iaste tare și puternic, ci mai bine să împarțu vânatul meu și să-i dau și lui și voi fi în pace. Iar eu, deaca nu mă voi satura cu ce-mi va mai rămânea, nu voi muri, ci voi trăi până iar voi mai vâna ceva și voi mânca de mă voi satura”. Și dede dentr-acel vânat ce prinsese câtva și să împacă cu dânsul. Așa și voi, fraților, sunteți ca și șoimul și multe biruiți, și iaste vânatul în mâinile voastre, adecă avuțiia. Deci, de veți vedea pre niscare limbi păgâne să se pornească asupra voastră cu oști grele și cu putere mare, voi nu vă potriviți lor și să vă bateți cu dânsii într-acel ceas, ci socotiți ce le veți slobozi din unghiile voastr vânat, adecă avuție, să le dați să mănânce, ca să să părăsească de voi, cum și vulturul lăsa pre șoimu.

Iar deaca veți vedea că nu vor să să întoarcă, voi nu vă temeți de dânsii, nici de oștile lor cele multe, ci luați pre Dumnezeu ajutor în inimile voastre și vă rugați zicând așa: „Stăpâne, făcătoriu tuturilor și Dumnezeu cel bun, noi suntem robii tăi și n-am iubit lucrul acesta. Că tu ești singur știutoriul inimilor, care vezi și cunoști toate inimile, cele bune și drepte și cele rele și hiclene. Iar noi, Doamne, nu suntem bucuroși să să facă această răzmiriță, după cum ne-ai poruncit noao, nici voim să fie vărsare de sânge, nici să să ude mâinile noastre în sânge de om. Iar ei poate că doar să potrivescu puterii tale cei mari; că noi, Doamne Dumnezeul nostru, știm că tot cel ce va veni cătră tine cu smerenie și cu plecăciune nu-l vei goni de la tine. Deci și noi am plecat smereniia noastră lor, iar ei n-au vrut să priimească smereniia noastră, ce s-au potrivit să fie mai puternici decât tine. Că tu, Doamne, însuți mărturisești și zici: „Cel ce să va smeri să va înălța să va smeri”. Pentr-aceia, Dumnezeul nostru, acum nu avem altă nădejde, fără numai singur pre tine, judecătorul cel drept, că toate bunătățile de la tine pogoară. Și acum, într-această vreme de întristăciune la tine alergăm, ca să ne fii ajutor spre vrăjmașii noștri. Nu doar pentru păcatele noastre, ci pentru mila ta cea multă, ajută noao, Dumnezeul mântuirii noastre, într-această vreme cu nevoie și grea”.

Deacii întâi să te îmbraci în dragostea lui Dumnezeu ca într-o platoșă. Așa ieși cu veselie la boiarii tăi și să nu te priceapă cumva și că-ți iaste frică, sau să ți să fie schimbat fața, ci te arată lor vesel și-ți cheamă toți sfetnicii tăi cei bătrâni, și boiarii cei mari și toată oastea ta, și zi cătră dâșii cuvinte bune și dulci ca aceste, grăind: „Iată, dragii miei boiari și voi iubitele mele slugi, că veniră vrăjmașii noștri asupra noastră, nefiindu-le lor noi nimic vinovați. Că cu toate cuvintele cele bune și dulci noi i-am mângâiat și, de ai fi pohtit și avuție, le-am fi dat, și cu smerenie încă ne-am smerit înaintea lor și ne-am plecat, iar ei nu vrură să ia, nici cuvintele noastre cele blânde nu le-au băgat în seamă, nici avuție, nici smerenie. Ce numai au venit acuma să ia capul mieu, și încă nu numai capul mieu, ce să capetele voastre ale tuturor. Deci eu pre voi nu voi să vă las, ci voi să-mi puiu capul pentru voi, că-mi iaste milă de voi. Drept aceia, vă rog să vă învețe Dumnezeu, să vă fie și voao milă de capul mieu, cum îmi iaste și mie milă de capetele voastre, și să chemăm pre Dumnezeu într-ajutor și cu ajutoriul lui să mergem la dâșii. Că măcar de sunt ei și mulți, Dumnezeu i-au înmulțit, iar pentru neplecăciunea lor, dar de-i va pleca Dumnezeu. Și va da vrăjmașii noștri și-i va supune suptu picioarele noastre.

Deacii să-ți tocmești toate tunurile și oștile tot pre cete, cum le va fi rândul. Iar mai vârtos să te rogi lui Dumnezeu, ca să-ți fie tocmirea și orânduiala ta de la dânsul. Pentr-aceia să-ți rădici gândul și mintea la cer, să-ți pogoare și să-ți fie Dumnezeu într-ajutor. Iar tu să mergi dreptu față la față spre vrăjmașii tăi, fără nici o frică; iar căci vor fi ei mulți, nimic să nu te înfricoșăzi, nici să te îndoiești. Că omul viteazu și războinic nu să spare de oamenii cei mulți; ci cum răsipește un leu o cireadă de cerbi, și cum omoară un lup o turmă de oi cât de mare și cum răshiră un glonțu de tun multe cete de ostași, nu căci iaste el mic, ci căci că vine cu mare rane și cumplire, pentr-aceia răshiră și risipește multe cete de oameni, așa și omul viteaz și bărbat și hrăbtor nu să înfricoșază de oameni mulți. Că omului viteaz toți oamenii îi sunt într-ajutor, iar omului fricos toți oamenii îi sunt dușmani, și încă și de ai săi iaste gonit și batjocorit și hulit. Și de aceasta, fătul mieu, încă te învăț să nu umbli cu oamenii cei fricoși, ca să nu cumva să pierzi cinstea mea și moșia ta, că din moarte nimeni nu te va izbăvi, făr' numai unul Dumnezeu. Că Dumnezeu mult iaste milostiv și te va umbri cu mila sa și-ți va acoperi capul tău, iar vrăjmașii vor fi biruiți.

Iar feciorii boiarilor tăi și ai slugilor tale să fie mai înapoi de unde să va face războiul. Iar să nu cumva să lași feciorii boarilor și ai slugilor tale înainte, iar tu să te dai să faci războiul înapoi, și aceia să cază în mâinile vrăjmașilor tăi și în robie. Că deaca vor cădea feciorii boiarilor în robie, deacii toți boiarii și slugile tale te vor

părăsi și vor merge după dânșii. Pentru aceia te învăț, fătul meu: feciorii și fetele și fêmeile boiarilor și ale slugilor tale să fie mai îndărăt de oști, iar războiul să-l faci să fie de față. Și să ieși la vrăjmașii tăi fără de frică, că Dumnezeu iaste mult milostiv. Ci cum îi vei sluji, așa îți va și ajuta și te va milui. Deacii, când vei vrea să mergi la dânșii, tu întâi să rânduiești și să tocmești străji să meargă mai nainte, cum iaste abiceaiul. Și să meargă una mai nainte, alta mai după aceia iară a treia să fie tabăra cea mare. Și să nu fie departe una de alta, ci să fie aproape, ca să să auză și să să știe ce fac. Și de să va întâmpla vreo întâmplare străjii cei dintâi, ia să vie să să amestece în cea de a doao, iar de va vedea și straja de a doao că să biruiaște de vrăjmaș, ia încă să vie să amestece în toiul cel mare. Iar să nu fie departe una de alta, ca nu cumva să nu să poată ajunge curând să să împreune una de alta, să să apere ce să li să prinză primejdie și risipire. Că straja cea dintâi și cea de a doao iaste inima a toată oastea. Deci, să nu cumva văzând toiul cel mare că au pierit străjile, să să spăimânteze și să cază într-o vreo frică mare, și pentru aceia frică înșiși să să dea în periciune. Că străjile sunt capul și coada oaștilor, iar de va vedea toiul străjile nebiruite, ci stând întregi, ei să vor îndârji și cu aceia veți birui pre vrăjmașii voștri [...]

Fragmentele sunt reproduse după ediția *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Chișinău: Litera, 1997.

Evaluare

1. *Analizați*, prin prisma raportului obiectiv-subiectiv, cronicile de la Curtea lui Ștefan cel Mare.
2. *Argumentați* utilizarea limbii slavone la elaborarea cronicilor de la Curtea lui Ștefan cel Mare.
3. *Creionați* portretul lui Ștefan cel Mare așa cum apare el în *Povestire pe scurt despre domnii Moldovei* sau în *Cronica moldo-germană*.
4. *Motivați* prezența scenelor de violență în cronicile în limba slavonă.
5. *Demonstrați* că istoriografia românească își are rădăcinile în timpul domniei și la Curtea lui Ștefan cel Mare.
6. *Numiți* domnitorii din a căror poruncă au fost scrise cronicile.
7. *Caracterizați* cronicile scrise de cronicarii călugări în opoziție cu cele elaborate la Curtea lui Ștefan cel Mare.
8. *Motivați* atitudinea subiectivă a cronicarilor călugări față de unii domnitori.
9. *Identificați* motivul elaborării *Cronicii lui Macarie*.
10. *Comentați* necesitatea prezenței naratorului în cronică.
11. *Pronunțați-vă* asupra modelului utilizat de cronicarii călugări.
12. *Argumentați* lipsa informației asupra domniei lui Ștefăniță Rareș în *Cronica lui Macarie*.
13. *Analizați* portretul Roxandei, fiica lui Petru Rareș și soția lui Alexandru Lăpușneanul.
14. *Realizați* un microeseu cu tema: „Imaginea lui Al. Lăpușneanul în opera cronicarilor călugări și în nuvela lui C. Negruzzi”.
15. *Identificați* motivul elaborării *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*.
16. *Reliefați* opinii ce se referă la paternitatea *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*.
17. *Creionați* imaginea autorului N. Basarab ca fiu care și-a pierdut mama și tată care și-a pierdut copiii.
18. *Argumentați*, exemplificând, utilitatea sfaturilor pe care le adresează autorul fiului său Theodosie.
19. *Comentați* recomandările autorului: „Șederea făr-de lucru face moarte sufletului” sau „Somnul cel mult îngroașă gândul, iar priveghea îl suptie”, sau „Vorbele cele multe ațâță urgie și mânie”.
20. *Realizați o paralelă* între *Învățăturile* lui Neagoe Basarab și *Sfaturile* lui Petru Movilă.

Repere critice

„Este o greșeală a se crede că Neagoe Basarab are ca scop să dea învățături copiilor săi. Scopul lui este de a da o lectură folositoare pentru toată lumea, de a zugrăvi idealul vieții de pe vremuri, idealul bunului creștin, a conducătorului cuminte, îngăduitor și potrivit gusturilor literare de atunci. El recurge la anumite mijloace de exprimare a ideilor și sentimentelor sale și folosește forma de învățături. Chiar episodul cel mai duios și poate mai dramatic din opera lui Neagoe Basarab, tânguirea sfâșietoare cu ocazia morții fiului său, episod care poate să aibă și un substrat real, poate să fie o manieră de a scrie, o formă literară, pentru a arăta zădărnicia acestei vieți.

Din această operă se desprind cultura literară a autorului, lectura lui extraordinar de vastă în domeniul religios. S-a stabilit că autorul citează bucăți întregi din *Cartea Regilor*, din *Varlaam și Ioasaf*, parabile din *Fiziolog*, un fragment din *Viața sfântului Constantin*, a patriarhului Eftimie de Târnova (Bulgaria) și din *Umilințele* lui Simeon Monahul, precum și bucăți din Ioan Scărariul și din alți scriitori ascetici. Cu alte cuvinte, autorul procedează cum a[u] procedat și Vladimir Monomah și, în genere, autorii operelor similare. Axa operei o formează învățăturile, forma lor, amplificată cu exemple din scrieri religioase [re]cunoscute de biserică sau interzise. Acest «mozaic» de citate însă face parte din marea frescă pe care ni se zugrăvesc idealurile vieții unui om, fie el domnitor, fie om simplu.”

Ciobanu Ștefan. *Literatura română veche*. Chișinău: Hyperion, 1992, p. 94.

„Învățăturile constituie marea operă a secolului al XVI-lea românesc, opera unui mare patriot, care îndemna: «Fiți ca șoimul și păziți cuibul vostru», a unui literat și artist, dar și marea operă a Ortodoxiei din acea vreme, așa cum va fi la vremea ei și *Mărturisirea lui Petru Movilă*. Putem cu deplină convingere să vedem în Neagoe pe ilustrul precursor al unui Nicolae Milescu și Dimitrie Cantemir, autori și ei de tratate teologice de mare valoare. Învățăturile își merită numele – așa cum am mai spus la început – de «cel mai de seamă monument al cugetării și simțirii românești», iar Neagoe pe acela de «adevărat voievod al culturii românești», «erudit», și «cărturar», «filozof creștin» și «Marc-Aureliu» al culturii românești, căci ambiționându-se bazileu de tip bizantin, cum zice N. Iorga, ne-a dat prima sinteză teologică românească, într-o lucrare unitară care este în același timp carte de învățătură, tratat de morală, de dogmatică și de spiritualitate. Planul, stilul, argumentarea, bogăția temelor și Ortodoxia cugetării, ne pun în fața unui monument literar care împinge vechimea teologiei românești cu mult

înainte de secolul al XVI-lea, în care a scris Neagoe. Lucrarea lui Neagoe dovedește că noi românii am intrat în epoca Renașterii printr-o operă mare, căreia va trebui să i se acorde locul ce i se cuvine atât în cultura teologică românească, cât și în cultura în sensul larg, românească și europeană.

Plămădeală Antonie. *Dascăli de cuget și simțire românească*. Alba Iulia: Reîntregirea, 2004, p. 61.

Unitatea de învățare nr. 2

LITERATURA RELIGIOASĂ TRADUSĂ ȘI CELE MAI VECHI TEXTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

TEXTELE ROTACIZANTE

Codicele Voronețean a fost descoperit de profesorul Gr. Crețu în anul 1871 la mănăstirea Voroneț din Bucovina. Textul manuscrisului, păstrat fragmentar (lipsește începutul, câteva file din mijloc și sfârșitul), cuprinde *Faptele Apostolilor* și trei *Epistole sobornicești*: una a apostolului Iacob și două ale apostolului Petru (cea de-a doua – incompletă).

În urma unor investigații din ultimele decenii, s-a stabilit că textul *Codicelei Voronețean* este o copie de prin anii 1563-1583, realizată în Moldova după un manuscris mai vechi, care n-a fost descoperit până în prezent.

Vocabularul *Codicelei* conține numeroase slavonisme și arhaisme, un șir de pasaje se descifrează cu greu. Cu toate acestea, alături de celelalte texte rotacizante, *Codicele Voronețean* constituie un prețios izvor de cunoaștere a evoluției limbii literare românești în secolele XV-XVI.

Manuscrisul a fost studiat și publicat mai întâi de către Ion G. Sbiera la Cernăuți în 1885. În 1981 la editura Minerva din București a apărut o nouă ediție: *Codicele Voronețean*. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu. Fragmentele care urmează le reproducem după această ediție.

CODICELE VORONEȚEAN (fragment)

Întru ura de sâmbete adurară-se ucenicii se frângă pânre și Pavel grăia cătră ei că demăreața vrea să iasă și tinse cuvântu pânără la miadzănoapte. Era lumânări multe întru comarnicu, iuo era adurați. Și ședea lângă o zăbleală un giurelu ce-i era numele Evtih. Acela purrtatu cu somnu adâncatu și grăindu Pavelu de multe, plecă-se giurele de somnu și căzu din comarnicu dintr-al treile podu giosu, deaci luară elu morrtu. Deștinse Pavelu și cădzu spr-însu de-lu cuprinse și dzise: „Nu vorovireți că sufletul lui întru elu easte”. Deaci se sui de frânse pânre și gustă și

bășădui de biu până la zori, așa ieși. Și aduseră pruncul viu și fu mângâiere nu puțină (*Faptele Apostolilor*, XX, 4-11).

După dzilele acelea gotovimu-nă și suimu întru Ierusalim. Deaci vereară cu noi urii de ucenicii de Chiesariia. Știa la carele lăcuimu, Mnasonu varecarele, chipriianinu, vechiiu ucenicu. Și deca fumu noi întru Ierusalim, cu iuboste făgăduiră noi frații. Și dimâreața întră Pavelu cu noi cătră Iacovu. Toți bătrării vereră și-i sărutămu ei. Și spurea câte urul cinrescuș de ei ce-au faptu Dumnedzeu întru limbi cu slujbele lora. E ei audziră și slăviia Dumnedzeu. Deaci dziseră lui: „Vedzi, frate, câte înturearece suntu iudei ceia ce au credzut și toți rrevnitori legiei suntu cei ce învățați suntu de tinre că postâmpire înveți de Moisi tot iudeii ceia ce suntu întru limbi graiure a nu-și obrăzui ei feciorii, nece după acelea năravure să îmble. Ce amu easte? Totu gintul cade-se a se-adura. Audzit-am că verit-ai și grăimu cumu aceasta să faceți: suntu la noi patru barrbați și rrugăciuri au de sinre. Aceia-i ia și te curățeaste cu-rușii și te blagosloveaste cu ei cum se-ți tundzi capulu și voru înțeleage toți că nemică nu sunt ceale ce spre tinre au audzitu, ce lăcuiești însuți leagea ferindu. De ceia ce au credzutu, limbile, și noi giudecăm, deaci tremisemu cum nemica acelea se veaghie ei, trecându se ferească-și sinre de cumândari și de sânge și de necătură și de curvie”. Atunce Pavelu luo bărrbații a doao dzi demâreața și se curăța cu-rușii și mearrse în bisearecă. Deaci dzise sfârșirea dzilelor curățitului până cându adusă fu dreptu urul cinrescu de ei aducerea lora. Și ca vrea șapte dzile a se sfârși, ceia ce era dintru Asiia, iudeii, vădzură elu întru sfântutoare. Cădzu spre elu toată gloata și-ș puseră mânrule spri-nsu strigându: „Barrbați izrailiteani, agiutați! Că acesta iaste omul acela ce spre oameri și spre leage și spre locul acesta toți tutindirea învață; încă și eleni duse în băsearecă și spurcă locul acesta sfântul”. Era vădzuți Trufimu efeseianinu în cetatea cu-rusul. Elu lă părea că în băsearecă l-au dusu Pavelu. Și rrădică-se cetatea toată. Deaci fu currere mare oamerilor. Și prinseră Pavelu de-lu trăgea afară din besearecă. Și acieși închiseră ușile cerându elu se-lu ucigă. Ieși veaste cătră miiășul gloatei, spirea că turrbura-se Ierusalimul totu. Deaci acieși luo voinici și șutași și currse spre ei. E ei deca vădzură miiășul și voinicii, cuntiriră-se ceia ce bătea Pavelu. Apropie-se miiășul, luo-lu elu și dzise se-lu leage cu doao lanțure de fieru și întreba cinre easte și ce fapt-au. Iară alții altuceva striga în gloată, cum nu putea înțeleage alesu dreptu voroava. Și dzise se-lu ducă elu întru pâlcu. Și cându fu spre spița, tâmplă-se rrădicatu a fi elu de voinici dreptu greața gloatei. Și merrgea mulți oameni chiemând se ia elu. Vrea să între Pavelu întru pâlcu și-i grăi miiășului „se-mi iaste vreamă se grăiescu cătră tinre”. E elu dzise: „Știi greceaste? Au tu nu ești eghipteaninu cel ce ainte de aceastea dzi le

preavestiși și scoseși întru pustie patru mie de bărrbați șicarei?” (*Faptele Apostolilor*, XXI, 13-38).

Glosar

Ura – una (rotacism); **adurară-se** – se adunară; **pânre** – pâine; **demâreața** – dimineța; **tinse** – întinse, prelungi; **lumănrări** – luminări; **comarnic** – cameră aflată la etaj; **iuo** – unde; **zableală** – ferestruică; **giurel** – june, tânăr; **spr-insu** – spre dânsul; **bășădui de biu** – au stat de vorbă destul (mult timp); **gotovimu-nă** – ne gătim, ne pregătim; **vereară** – veniră; **urii** – unii dintre; **iuboste** – iubire, dragoste; **făgăduiră** – ne primi (ca pe oaspeți), sens învechit al verbului *a făgădui*; **cinrescuș** – fiecare; **e ei** – și ei; **înturearece** – mare mulțime, mii; **revnitori** – geloși; **postâmpire** – îndepărtare, despărțire; întreaga propoziție trebuie înțeleasă astfel: „că-i înveți a se lepăda, a se despărți de Moise pe toți iudeii”; **limbi** – aici cu sens de păgâni; **graiure** – cuvinte (aici cu sens de „spune-le, vorbește-le”); **obrăzui** – a tăia împrejur, circumcizie; **gintul** – neamul, aici cu sensul de mulțime; **a se-adura** – a se aduna; **de sinre** – cu sine; **cu-rușii** – cu dâșșii; **se veaghie** – să (se) ferească; **se curăța** – aici cu sens de „a se curăța de păcate, a se purifica”; **dereptu** – pentru; **urul cinrescu** – fiecare; **de** – dintre; **și ca** – și când; **sfintutoare** – templu, biserică; **mânrule** – mâinile; **spre** – împotriva, contra; **tutindirea** – pretutindenea; **I-au dus Pavelu** – I-au dus pe Pavel; **cerând el** – cerându-l pe el; **spirea (spiră)** – cohortă; **curse** – porni, merse; **cuntiriră-să** – conteniră, se opriră; **ce fapt-au** – ce au făcut; **pâlc** – mulțime, gloată; **spiță** – treaptă, scară; **greăță** – greutate; **preavesti** – a răscula; **șicarei** – ucigași.

SCRISOAREA LUI NEACȘU

Boierul Neacșu din Câmpulung (Nordul Munteniei) comunică lui Johannes Benkner, primarul Brașovului, că turcii pregătesc o incursiune militară în Transilvania.



Scrisoarea, descoperită de N. Iorga în arhivele Brașovului, este unul dintre cele mai vechi texte românești care s-a păstrat până astăzi. Manuscrisul, deși conține câteva formule calchiate din vechea slavă, atestă o anumită tradiție a scrisului în limba română încă înainte de începutul secolului al XVI-lea.

Mudromu i plemenitomu i cistitomu i bogom darovannomu Jupan Hanăș Begner ot Brașov mnogo zdravie ot Necșu ot Dlăgopole

I pak dau știre domnietale za lucrul turcilor, cum am auzit eu că împăratul au ieșit den Sofiia, și aimintrea nu e, și se-au dus în sus pre Dunăre. ***I pak*** să știi domniia ta că au venit un om de la Nicopoe de mie mi-au spus că au văzut cu ochii lor că au trecut ceale corăbii ce știi și domniia ta pre Dunăre în sus.

I pak să știi că bagă din tote orașele câte 50 de ***omini*** să fie în ajutor în corăbii. ***I pak*** să știi cumu se-au prins nește meșteri den Țarigrad cum vor trece aceale corăbii la locul cela strimtul ce știi și domniia ta. ***I pak*** spui domnietale de lucrul lui Mahamet beg, cum am auzit de boiari ce sint megiași și de gineri-miu Negre, cumu i-au dat împăratul slobozie lui Mahamed beg pre io-i va fi voia, pren Țeara Rumânească, iară el să treacă. ***I pak*** să știi domniia ta că are frică mare și Basarab de acel lotru de Mahamed beg, mai vârtos de domniele voastre. ***I pak*** spui domnietale, ca mai marele miu de ce am înțeleș și eu. Eu spui domnietale, iară domniia ta ești înțelept și aceaste cuvinte să ții domniia ta la tine, să nu știe ***umini*** mulți și domniele voastre să vă păziți cum știți mai bine.

I bog te veselit, amin.

Textul scrisorii este reprodus după *Crestomația romanică*. Elaborată sub conducerea academicianului Iorgu Iordan. Vol. I. București :Editura Academiei Române, 1962.

Glosar

Hanăș Begner (Iohannes Benkner), jude al Brașovului; **text slav**: Înțeleptului de neam (mare) și cinstitului și de Dumnezeu dăruitului jupân Hanăș

Begner din Braşov multă sănătate de la Neacşul din Câmpulung; **I pak** – de asemenea, şi iarăşi; **za** – despre; **Nicopoe** – Nicopole, localitate în Bulgaria; **Țarigrad** – Constantinopol (Istanbul), adică Porțile de Fier; **beg** – guvernator, variantă a turcescului *bei*; **de** – de la; **i-o** – unde, de la latinescul *ubi*; Neagoe Basarab, domnitor al Țării Românești (1512-1521); **lotru** – tâlhar; **de** – decât; **text slav**: şi Dumnezeu să te bucure.

Evaluare

1. *Reliefați* particularitățile fonetice (lexicale, sintactice) ale textelor rotacizante.
2. *Motivați* denumirea de text rotacizant a *Codicelui Voronețean* (și a altor texte).
3. *Argumentați* necesitatea introducerii limbii române în acte oficiale la începutul secolului al XVI-lea.

MITROPOLIȚI CĂRTURARI ÎN CULTURA ROMÂNĂ

PETRU MOVILĂ (1596–1646)

Renumitul teolog și om de cultură Petru Movilă e cel de-al treilea fiu al lui Simion Movilă, domn al Țării Românești (1601-1602) și al Moldovei (1606-1607). Viitorul cărturar și-a făcut studiile în Polonia și, după unele păreri, în Franța. A dobândit, prin muncă asiduă, o solidă pregătire teologică și culturală. După terminarea studiilor se stabilește la Curtea cancelarului și hatmanului polon Stanislaw Zokiewski, devenit tutorele tânărului moldovean după moartea tatălui acestuia. În 1620 viitorul mitropolit al Kievului participă în componența oștirilor polone la o bătălie cu turcii la Țuțora.



În 1621 Petru Movilă ia parte într-o altă luptă cu turcii, la Hotin, de data aceasta alături de noul său protector polon, hatmanul Karol Chodkiewicz. Peste puțin timp, renunță la cariera militară și îmbracă rasa de monah. La 1627 este ales arhimandrit al Lavrei Pecerska din Kiev. În această funcție desfășoară o largă activitate culturală: reorganizează școlile din Kiev, înființează un colegiu, care mai târziu se va numi Academia Kievo-Movileană. O altă direcție în activitatea sa culturală o constituie tipărirea unor cărți de cult, care au contribuit la întărirea ortodoxiei răsăritene, amenințată de influența catolicismului și protestantismului.

În noiembrie 1632 este ales în funcție de mitropolit al Kievului, dar a primit aprobarea patriarhului de la Constantinopol abia în aprilie 1633.

La hirotonisirea lui Petru Movilă ca mitropolit al Kievului, după opinia unor cercetători, a asistat și Varlaam, ales mitropolit al Moldovei în 1632. În noua și înalta sa funcție, Petru Movilă și-a continuat activitatea în vederea dezvoltării învățământului și a revigorării vieții bisericești. A tradus și a corectat texte religioase, a scris prefete și comentarii, a pregătit meșteri tipografi și gravori, a restaurat un șir de biserici și mănăstiri ortodoxe vechi, a construit altele noi, îngrijindu-se de pregătirea cadrelor pentru ele.

O largă circulație au avut-o cărțile scrise, prefațate sau redactate de Petru Movilă: *Liturghierul* (1629), *Nomocanonul* (1629), *Triodul înflorat* (1631), *Antologhionul* (1636), *Evangelhia de învățătură* (1637), *Triodul de post* (1640), *Trebnicul* (1646) ș.a. „V-am dat și nu voi înceta până la moarte să vă dau cărți și profesori”, – declara el tineretului în predoslovia *Antologhionului în 1636*.

Cea mai însemnată operă a lui Petru Movilă este *Mărturisirea ortodoxă* (1640), scrisă în latină în scopul de a riposta acuzațiilor de erezie adresate Bisericii Răsăritene, după apariția la Geneva în 1633 a unui *Catehism*, atribuit patriarhului ortodox de la Constantinopol Chiril Lucaris, scriere în care se făceau unele concesii calvinismului.

Pertu Movilă, dându-și seama că lucrarea atribuită lui Lucaris putea să ducă la slăbirea unității țărilor ortodoxe, susține convocarea unui sinod care să ia atitudine față de *Catehismul* apărut la Geneva. În acest sinod, ținut la Iași în 1642, se adoptă *Mărturisirea ortodoxă* a mitropolitului Kievului ca text de bază pentru orientarea bisericii ortodoxe. Aprobata apoi de Patriarhia din Constantinopol, *Mărturisirea ortodoxă* a fost tradusă în toate țările de credință ortodoxă.

În 1645 Petru Movilă și-a tipărit lucrarea în polonă și în slavona ucraineană, fiind cunoscută și cu titlul de *Catehismul cel mic*. În limba română *Mărturisirea ortodoxă* s-a tipărit în 1691 la Buzău. Au urmat, în diferiți ani, alte 18 ediții. La Chișinău lucrarea a fost editată în 1996. În același an a apărut la Chișinău cartea cu titlul *Despre taina cununiei*, care cuprinde discursul de felicitare rostit de Petru Movilă cu prilejul căsătoriei Mariei, fiica lui Vasile Lupu, cu cneazul polon Ianusz Radziwill în anul 1645. Cuvântarea lui Petru Movilă, ținută în limbile română și polonă, a fost tipărită la Kiev în același an, în limba polonă, cu titlul *Cuvântare duhovnicească*. O deosebită importanță istorico-literară are și lucrarea *Sfaturi către Moise Movilă*, scrisă cu prilejul urcării pe tron a fratelui său mai mic, Moise Movilă, în aprilie 1630. Această lucrare a fost inclusă în Prefața *Triodului înflorat*, tipărit în 1631.

Deși i-a fost sortit să-și trăiască cei mai mulți ani de viață pe alte meleaguri, Petru Movilă a fost strâns legat de patria sa. Întreaga sa activitate s-a răsfrânt binefăcător asupra culturii din Moldova și Țara Românească. Cu sprijinul său se instalează tipografiile de la Câmpulung (1635), Govora (1637) și Iași (1640), se deschide Colegiul de la Trei Ierarhi.

Alături de Varlaam și Dosoftei, Petru Movilă este una dintre personalitățile marcante ale secolului al XVII-lea.

SFATURI CĂTRE MOISE MOVILĂ (1631)

PETRU MOVILĂ, din mila lui Dumnezeu, mare arhimandrit al sfintei, marei și făcătoarei de minuni Lavre de Pecerska din Kiev, fiu de domn al Țării Moldovenești,

Preastrălucitului și în dreapta credință luminatului Io[an] MOISE MOVILĂ, din mila atotputernicului Dumnezeu, domn, voievod adevărat și legiuit, prin destinul părintesc moștean al Țărilor Moldo-Vlahiei, frate dintr-o mamă,

Pace, Sănătate, Fericire și în scaunul domniei îndelungă ședere îți dorește și se roagă pentru aceasta:

Deoarece dreapta atotputernicului Dumnezeu, o, prealuminate doamne, preadorite și dintr-o mamă frate, te-a așezat în scaun, moștenitor al locului părintesc, văzându-te destoinic sufletește și trupește pentru această dreaptă cărmuire, căci în tine fiecare poate vedea clar *noblețe, dreaptă credință, evlavie, înțelepciune și, în afară de aceasta, din copilărie, bună înzestrare* pe care toate buzele, mulțumite de tine, le arată deschis ca o mare vrednicie; de aceea, dând mulțumire lui Dumnezeu pentru atâtea binefaceri ale lui, dator ești nu numai să ai grijă de tine, ci să aduci folos supușilor, să te ocupi nu numai de cele politicești, ci și să te deprinzi întru cele duhovnicești, să te îngrijești nu numai de cele lumești, ci și de cele dumnezeiești, nu numai să stăpânești, ci și să fii pildă pentru supuși. Dar aceasta îți aduce toate, fără neajunsuri, dacă iei asupra ta *datoriile unui bun conducător*.

Care sunt oare acestea? Căci știu că cunoști cele de trebuință, ca unul ce le-ai învățat din copilărie; pe scurt, deci pe acestea ți le înfățișez, cu dragoste de frate.

1. La conducerea tronului tău întru cele politicești, să împlinești mai întâi pe acestea: Să alegi și să numești în slujbe (officia) bărbați buni, evlavioși și vrednici a conduce, tot așa cum odinioară pe Moise, cel de-un nume cu tine, Ietro, socrul său, l-a sfătuit, zicându-i (*Ieșirea* cap. 18): „Alege-ți din tot poporul oameni drepti și cu frica lui Dumnezeu, oameni de credință, care să urască lăcomia, și-i pune căpetenii peste mii, căpetenii peste sute și celelalte”. Și adaugă: „De vei face lucrul acesta (...) te va întări și Dumnezeu.

2. La judecăți, vina să fie mai întâi cercetată, și abia apoi hotărârea să fie luată, după cum Dumnezeu a poruncit prin Moise lui Israel (*Deuteronomul*, cap. 17): „La judecată, ascultând cele ce ți se spun, să cercetezi amănunțit, iar dacă va fi adevărat, atunci să moară vinovatul”.

3. Se cuvine să trăiești în pace cu toți cei dimprejur, așa cum a fost Abimelec (*Facerea*, 21) cu Avraam, David, (*I Paralipomena*, 19) cu Hanun, Solomon cu regele Hiram și alții.

4. Pentru libertatea patriei și a supușilor tăi să lupți bărbătește, după cum poruncesc cei cinci regi din Sodoma (*Facerea*, 14), Debora și Barac (*Judecătorii*, 4), Ghedeon și Eftae.

5. Să lupți împotriva dușmanilor, iar pe cei nevinovați să-i cruțe, este datoria oricărui conducător.

Dar toate acestea sunt politicești; mai însemnate însă sunt cele dumnezeiești. Care sunt acestea?

1. Se cuvinte celui pus în fruntea celor creștinești, mai întâi, să se închine credinței pravoslavnice celei adevărate, să fie evlavios, să înmulțească și să răspândească această credință.

2. Închinarea la idoli și toate amăgirile Satanei, potrivnice dreptei credințe și virtuților, să fie stărpite din obiceiurile oamenilor și dezrădăcinate din toată țara, după cum regii izraeliteni Asa, Ieremia, Ezechia și alții au făcut în vechime.

3. Să pui multă sânguință pentru ca învățătura curată și dreaptă a bisericii sobornicești să fie cinstită și întărită.

4. În ortodoxie și evlavie să urmezi pilda și purtarea părinților și strămoșilor tăi.

5. Să fii ctitor, ziditor și binefăcător al bisericii și al școlilor.

6. Să fii totdeauna pentru cei supuși un conducător drept, pildă a evlaviei, a cinstei, dreptății și tuturor virtuților.

7. Pentru a ști cum să domnești și ce să faci în stăpânire, ca toate să fie cu noroc, să ascuți buzele Domnului, care sunt sfătuitoarii spirituali preaînțelepți. Acest lucru l-au păzit împărații cei vechi, când Iosua Navi primea sfat de la Eleazar, Saul asculta pe Samuil, David pe Domnul, Ioasafat și Ahab pe Miheia, regele iudeilor, al lui Israel, și Edom pe Elisei, Ezechia pe Isaia, Sedechia pe Ieremia și ceilalți.

8. Să zidești și să înnoiești clădiri și biserici, în care să se audă neconținut adevărata slăvire a lui Dumnezeu de pe buzele binecinstitorilor lui, iar aceasta să ajungă până la scaunul său ceresc și să facă auzită puterea stăpânitorului.

9. Să păzești cu sfințenie, împreună cu supușii tăi, ceremoniile legiuite de Dumnezeu și de întreaga biserică și rânduite de pravilele sfinților părinți.

10. Tuturor supușilor tăi să le amintești cu osârdie de pocăință și de rugăciuni și să faci aceasta prin porunci scrise.

Aceste virtuți, o, prealuminate doamne, care cunoști și vezi cât sunt de trebuincioase Măriei tale, cu atât mai mult acum când ești în domnie, domnie asupra celor spirituale împreună cu cele lumești, ți le-am amintit pe scurt, pentru ca întru toate acestea să înflorești. Mulțumire dând lui Dumnezeu, îți doresc și mă rog să fii întru toate, și nu numai să fii, ci să le și înmulțești.

De aceea, pentru ca să poți aduce binefaceri țării tale întru învățarea evlaviei și a rugăciunilor, această carte *Triod* înflorit sau *Pentricostar*, înfățișată prin tipar în tipografia mea, Domniei tale prealuminate o aduc și o dăruiesc, împreună cu acest dar înfățișând și dragostea inimii mele. Și tot din inimă rog pe ziditorul meu să păzească pe Luminăția ta sănătos, norocos și întru mulți ani, împreună cu Doamna, asemenea ție luminată; domnia ta și toată țara să le îmbogățească cu toate darurile și să le înconjure cu pace; bisericile, mănăstirile și tot cinul duhovnicesc, mare și mic, să-i facă rugători din inimă; pe dregătorii puși de tine să-i facă credincioși și dreپți, iar tuturor supușilor tăi, după ce i-ai așezat pe fiecare în slujba sa, să le întărească dragostea către stăpânul lor; doresc din toată inima ca toți nu numai să asculte de Prealuminăția ta, ci, mai mult, să și înțeleagă și de aici să se umple de dulceață. Acum, dragostei frățești a Prealuminăției tale mă încredințez pe mine însumi, cu rugăciunile mele.

*Din sfânta și marea Lavră Pecerska de la Kiev,
Al tău frate și rugător pentru tine,
Același de mai sus.*

MĂRTURISIREA DE CREDINȚĂ A BISERICII ORTODOXE

(Fragmente)

Întrebarea I

Ce trebuie să păzească creștinul drept-credincios și sobornicesc pentru a moșteni viața cea de veci?

Răspuns

Dreaptă credință și fapte bune, fiindcă cine le ține pe aceste două este bun creștin și are nădejde temeinică în mântuirea cea veșnică, după cum mărturisește Sfânta Scriptură: *Vedeți dar că din fapte este îndreptat omul, iar nu numai din credință și cuvântul de mai jos: Căci precum trupul fără de suflet mort este, astfel și credința fără de fapte moartă este.* Iar, în altă parte, dumnezeiescul Pavel spune deopotrivă: *Având credință și cuget bun, pe care unii lepădându-le, au căzut din credință și, într-alt loc: Păstrând taina credinței în cuget curat.*

Întrebarea II

De ce trebuie creștinul mai întâi să creadă și apoi să săvârșească fapte bune?

Răspuns

Fiindcă este cu neputință să fie cineva plăcut lui Dumnezeu fără credință, după cum spune Pavel: *Fără credință, dar, nu este cu putință să fim plăcuți lui Dumnezeu, căci cine se apropie de Dumnezeu trebuie să creadă că EL este și să Se face răsplătitor celor care îl caută.* Ca să placă deci creștinul lui Dumnezeu și pentru că faptele sale să-i fie bine primite, mai întâi trebuie să aibă credință în Dumnezeu și, în al doilea rând, să-și îndrepte viața sa, potrivit cu credința. [...]

PARTEA ÎNTÂI

Întrebarea IV

Ce este credința?

Răspuns

Credința este (după fericitul Pavel): *încredințarea celor nădăjduite, dovedirea lucrurilor celor nevăzute. Prin ea cei din vechime au dat buna lor mărturie.* Sau, în așa chip: *Credința ortodoxă, sobornicească și apostolească este să credem din inimă și din gură să mărturisim un Dumnezeu, în trei ipostase, după*

învățătura aceluiasi Pavel, care spune: *căci cu inima se crede spre dreptate, iar cu gura se mărturisește spre mântuire*. Pe lângă aceasta, creștinul ortodox trebuie să socotească drept lucru adevărat și neîndoios că toate articolele de credință ale Bisericii sobornicești și ortodoxe ne sunt lăsate de Domnul nostru Iisus Hristos, în Biserică, prin mijlocirea apostolilor Săi, iar sinoadele ecumenice le-au tâlcuit și le-au cumpănit. Și să creadă într-însele, după cum poruncește Apostolul, când grăiește: *Deci, dar, fraților, stați neclintiți și țineți predaniile pe care le-ați învățat, fie prin cuvânt, fie prin epistola noastră*. Iar, într-alt loc: *Fraților, vă laud că în toate vă aduceți aminte de mine și țineți predaniile precum vi le-am dat*. Din aceste cuvinte este vădit că articolele credinței au întărirea și dovada că sunt parte din Sfânta Scriptură, parte din predania bisericească și din învățătura soboarelor sfinților părinți. Care lucru făcându-l învederat, sfințitul Dionisie astfel grăiește: *Căci temeiul ierarhiei noastre sunt cuvintele dumnezeiești predanii; prea cinstite cuvinte le numim, câte ni s-au încredințat de sfinții noștri învățători, de Dumnezeu însuflați, în scrierile lor sfinte și în cărțile lor teologice, dar și cele în care povățuitorii noștri au fost călăuziți de bărbații sfințiți, printr-o învățătură de taină, nematerială și apropiată cumva de ierarhia cerească, de la cuget la cuget, prin mijlocirea cuvântului trupesc, dar nematerial, adică nescris*. Învățăturile noastre sunt, deci, de două feluri. Pe unele le mijlocește scrierea: cele care se cuprind în cărțile teologice ale Sfintei Scripturi, iar altele sunt învățăturile lăsate prin viu grai de către apostoli și pe acestea două se întemeiază credința. Și nu se cuvine să fie închisă doar în ascunzișul inimii, ci să se și vestească cu gura și să se mărturisească, fără teamă și fără șovăire, după cum spune și sfințitul Psalmist: *Crezut-am, pentru aceasta am grăit*. Și noi: credem, pentru aceasta și grăim.

Întrebarea V

Câte sunt articolele de credință sobornicească și ortodoxă?

Răspuns

Articolele de credință sobornicească și ortodoxă sunt douăsprezece, potrivit cu simbolul celui dintâi sinod de la Niceea și al celui de al doilea, de la Constantinopol, în care în așa chip s-au înfățișat toate câte țin de credința noastră, încât nu se cade să credem nici mai multe, nici mai puține, nici în alt chip, decât cum au înțeles acei părinți. Numai că, unele din aceste articole sunt deslușite și se înțeleg de la sine, și altele cuprind într-însele lucruri tainice, și de la acestea capătă înțeles și celelalte.

Întrebarea VI

Care este cel dintâi articol al credinței?

Răspuns

Cred într-unul Dumnezeu Tatăl, atotțiitorul, făcătorul Cerului și al Pământului, văzutele și nevăzutele.

Întrebarea VII

Ce fel de învățătură se cuprinde în acest articol al credinței?

Răspuns

Acest articol al credinței cuprinde două învățături. Întâi, să creadă cineva și să mărturisească, cum că este un Dumnezeu, în Treime proslăvit, și că în dumnezeire Tatăl este începutul și rădăcina Fiului și a Duhului Sfânt. În al doilea rând, învață că însuși Dumnezeu cel în Treime a făcut din neființă toate cele văzute și nevăzute, după cum Psalmistul, mărturisind, grăiește: *Că El a zis și s-au făcut, că El a poruncit și s-au zidit.* [...]

Întrebarea XIII

Care sunt însușirile lui Dumnezeu, care țin de ființă?

Răspuns

Însușirile lui Dumnezeu care țin de ființa Sa sunt acelea care se potrivesc la fel și tatălui, și Fiului, și Sfântului Duh, anume: a fi Dumnezeu, a fi veșnic, fără de început, fără de sfârșit, bun, atotputernic, ziditor, mai-înainte-știutor, atotveghețor, la toate de față și pe toate împlinindu-le, nemărginit, atotștiutor, al celor ascunse și al celor văzute și – ca să spun pe scurt – afară de acele însușiri personale, de care am vorbit: nenașterea, sau a fi Tatăl și obârșia; nașterea, sau a fi Fiul întrupat; purcederea, sau a fi Duhul Sfânt; orice se spune despre Dumnezeu, toate acelea sunt însușiri ale ființei dumnezeiești, pe care le au, deopotrivă, și cele trei persoane, fără vreo deosebire. [...]

Întrebarea XXIII

Care era starea de nevinovăție a omului, adică de curăție și lipsă de păcat a lui?

Răspuns

De două feluri este starea lipsei de răutate, adică a nevinovăției (după

sfântul Vasile). Întâia este o înstrăinare de bunăvoie de la păcate, când – adică – omul se îndepărtează cu însăși voința sa de la greșeli, datorită deprinderii pe care o are și obișnuinței îndelungate cu faptele bune. A doua este neștiința și necunoașterea răului, adică atunci când nu cunoaște și nici n-a încercat întru nimic răul, fie din pricina vârstei sale, fie din alte pricini. Și, potrivit cu acest al doilea fel, erau nevinovăția și lipsa de răutate în Adam, înainte să păcătuiască, sădite într-însul potrivit cu toată desăvârșirea și dreptatea, atât în privința minții, cât și a voinței. În minte se cuprinde toată știința, iar voința – toată blândețea și bunătatea. Deoarece, cunoscând Adam prea bine pe Dumnezeu (întrucât, în vremea aceea, îi era îngăduit și i se cuvenea), odată ce-L cunoștea pe Dumnezeu, cunoștea toate lucrurile împreună cu El. Și de aceasta avem dovadă, între altele, când s-au adus la Adam toate viețuitoarele ca să le dea nume. Și le-a numit pe fiecare dintr-însele, ceea ce s-a întâmplat fiindcă le cunoștea firea lor, nu dintr-altă învățătură, ci doar fiindcă gândea și cugeta la Dumnezeu și la bunătățile Lui. Cât despre voință, aceasta se supunea întotdeauna judecății, cu toate că era pururi slobodă și omul avea putere să păcătuiască sau să nu păcătuiască. După cum se spune în Scriptură: *Să nu zici: Domnul m-a depărtat, că cele ce El le-a urât nu le vei face. Să nu zici: El m-a înșelat; n-are El lipsă de omul păcătos. Toată urâciunea o urăște Domnul, și nu este iubită celor care se tem de Dânsul. El din început a făcut pe om și l-a lăsat în mâna sfatului său. De vei vrea, vei ține poruncile și credința și vei face cele bine-plăcute. Pus-a înaintea ta foc și apă și ori la care vei vrea, vei întinde mâna ta. Înaintea oamenilor este viața și moartea și oricare le va plăcea li se va da. Așadar, într-o astfel de stare de nevinovăție și lipsă de păcat se afla omul, asemenea îngerilor. Cum însă a greșit, călcând porunca, îndată, chiar acolo, în rai, a căpătat starea de păcat și a ajuns muritor. Căci așa ne încredințează Scriptura, zicând: *Plata păcatului este moartea*. Și atunci, pe dată a pierdut desăvârșirea judecății și a cunoștinței, iar voința s-a plecat mai mult spre rău decât spre bine. Și astfel, odată ce el a încercat răul, starea de nevinovăție și de lipsă de răutate s-a schimbat în starea de păcat, și omul desăvârșit s-a înjosit întru atâta, încât să spună, împreună cu David: *Iar eu sunt vierme și nu om [...]**

Întrebarea XXVII

Ce este cârmuirea de sine?

Răspuns

Cârmuirea de sine a omului este o voință slobodă și neatârnată. Și se naște din socotință, adică din judecată, ca să săvârșească binele sau răul. Fiindcă

făpturile înzestrate cu judecată trebuie să aibă o fire cârmuitoare și să o folosească în chip slobod, sub călăuzirea minții. Și această minte, când omul se afla în starea de nevinovăție, adică înainte de a păcătui, era nestricăcioasă în desăvârșirea ei, iar datorită păcatului s-a stricat. Dat voința, deși a rămas nevătămată, putând să dorească binele sau răul, a ajuns totuși, la oameni, mai șovăitoare și înclină spre rău; iar la alții, spre bine. Pentru care, Marele Vasile grăiește astfel: *Prin însăși voia și hotărârea sa, fiecare poate fi, fie sămânță sfântă, fie dimpotrivă.* Auzi ce spune Pavel: *Căci eu v-am născut prin Evanghelie în Iisus Hristos.* Și cuvintele acelea pe care le spune: *Celor câți L-au primit, care cred în numele Lui, le-a dat putere ca să se facă fii ai lui Dumnezeu.* Acest sfânt dascăl arată că, deși voința omenească a suferit de pe urma păcatului strămoșesc, cu toate acestea și acum, în vremea de față, stă în hotărârea fiecăruia să fie bun și fiu al lui Dumnezeu, sau rău și fiu al diavolului. Toate acestea stau în mâinile și în puterea omului. Iar față de ce este bun harul dumnezeiesc vine într-ajutor; dar el îl întoarce pe om și de la rău, fără să silnicească cârmuirea de sine a omului.

PARTEA A TREIA **DESPRE DRAGOSTE**

Întrebarea I

Ce cuprinde partea a treia a Mărturisirii ortodoxe?

Răspuns

Partea a treia a Mărturisirii ortodoxe vorbește de dragostea pentru Dumnezeu și pentru aproapele. Ea se cuprinde în cele zece porunci dumnezeiești, pe care Domnul nostru Iisus Hristos le-a întărit în legea cea nouă și pe care le-a propăvăduit mai deplin; pentru care spune: *Deci, cel ce va strica una din aceste porunci, foarte mici, și va învăța așa pe oameni, foarte mic se va chema în împărăția cerurilor; iar cel ce le va face și va învăța [și pe alții], acesta mare se va chema în împărăția cerurilor. [...]*

Întrebarea IV

Dintre virtuțile creștine, care sunt cele mai de trebuință?

Răspuns

Cele mai de trebuință, fără de care nimeni nu poate, în nici un chip, să se

mântuiască, sunt acestea trei: credința, nădejdea și dragostea, pe care le arată Apostolul când spune: *Și acum rămân acestea trei: credința, nădejdea, dragostea. Iar mai mare dintre acestea este dragostea.* Iar despre cele două virtuți dintâi, adică credința și nădejdea, am dat învățătură îndeajuns, după a noastră socotință, în cele dintâi două părți ale Mărturisirii ortodoxe. Iar despre dragoste vom vorbi în cea de față (luminându-ne Duhul cel dumnezeiesc), când va veni vorba de poruncile lui Dumnezeu. [...]

Întrebarea XXVI

Ce este setea de avuții?

Răspuns

Setea de avuții este o dorință necumpănită de a avea bogăție și acareturi. Despre acest păcat Scriptura spune: *Cel ce urăște câștigul (nedrept) va trăi multă vreme.* Iar Apostolul: *Inima lor e deprinsă la lăcomie și sunt fiii blestemului.* Iar virtutea care stă împotriva acestei răutăți este dărnicia, după cum s-a spus: *Risipit-a, dat-a săracilor, dreptatea lui rămâne în veacul veacului.*

Întrebarea XXVII

Ce păcate se nasc din setea de avuții?

Răspuns

Din setea de avuții se nasc aceste păcate: răpirea, omorul, înșelăciunea, minciuna, răzvrătirea, silnicia și cruzimea, neîndurarea, neomenia, învârtoșirea inimii, pizma, necredința, nedreptățirea celor sărmani și a altor oameni, zgârcenia, furtul și altele asemenea. Și astfel, cine vrea să scape de acest păcat trebuie să aibă în amintirea sa sărăcia de bună voie a lui Iisus Hristos, Domnul nostru. Precum Însuși spune despre Sine: *Vulpile au vizuini și păsările cerului cuiburi; Fiul Omului însă nu are unde să-și plece capul.* Și trebuie, apoi, să se gândească la aceasta: că este iconomul bogăției și nu stăpânul ei și va da lui Dumnezeu socoteala iconomiei lui, la ceasul judecății.

Întrebarea XXX

Ce este pizma?

Răspuns

Pizma este o întristare și o durere a inimii față de binele aproapelui și bucurie și veselie pentru răul aproapelui. Și aceasta se întâmplă sau când

aproapele nostru este mai bogat, sau dacă și acela are o avuție asemănătoare. Același lucru se înțelege și despre cinste, despre măririi, despre științe și meșteșuguri, ca și despre celelalte virtuți. Pentru acest păcat grăiește Scriptura: *Deci, lepădând toată răutatea și tot vicleșugul și fățărnicile și pizmele și toate clevetirile, ca niște prunci de curând născuți, să doriți laptele cel duhovnicesc și neprefăcut, ca prin el să creșteți.*

Întrebarea XXXII

Ce este lăcomia?

Răspuns

Lăcomia sau îmbuibarea este o folosire fără măsură a mâncării și a băuturii, pe care o săvârșește cineva în afară de rânduiala obișnuită. Pentru păcatul acesta Sfânta Scriptură grăiește astfel: *Luați seama la voi înșivă, să nu se îngreueze inimile voastre de mâncare și de băutură și de grijile vieții, și ziua aceea să vină peste voi fără de veste. Și în altă parte: Să umblăm cuviincios, ca ziua, nu în ospețe și beții.*

Întrebarea XXXIII

Câte păcate iau naștere din lăcomie?

Răspuns

Lenevirea, nepăsarea față de cucernicie, pofta trupească, jocuri și râsete necuviincioase, obrăznicia, neîngrijirea aproapelui, ocările, sfzile, năravuri grosolane, boli grele, desfrâul și cele deopotrivă cu ele. Acestui păcat i se împotrivesc virtutea înfrânării și simțul măsurii, după cum s-a spus: *Toate să se facă cu cuviință și după rânduială. [...]*

Întrebarea XXXVII

Ce păcate se nasc din lenevie?

Răspuns

Lăncheala de bunăvoie, prilej găsit pentru păcat, sminteală, desfrâu, bănuială și altele asemenea acestora. Acestui păcat i se împotrivesc virtutea luării aminte și a sârguinței. Pentru aceasta Hristos, dându-ne îndemn, grăiește astfel: *Drept aceea, privegheați, că nu știți ziua, nici ceasul în care vine Fiul Omului. Iar Apostolul spune: Fiți treji, privegheați. Potrivnicul vostru, diavolul, umblă răcnind ca un leu, căutând pe cine să înghită, căruia, stați împotriva, tari în credință. [...]*

CUVÂNTAREA DUHOVNICEASCĂ

La cununia Prealuminatului Pan Ianusz Radziwill, prinț de Birze și Dubnice, cămăraș al Marelui Ducat al Lituaniei, staroste de Kamenica, de Kazimierz, Sezwen etc., etc., cu preamărita domnișă Maria, fiica preamărutului domn Io[an] Vasilie, Voievod și Domn al Moldovei, rostită de preavenerabilul întru Dumnezeu, părintele Petru Movilă, Mitropolit al Kievului, al Haliciului și a toată Rusia, Exarh al Sfântului Scaun Apostolic al Constantinopolului, arhimandrit al Lavrei Pecerska, în Biserica domnească din Iași, închinată ierarhilor dumnezeiești, sfinții Vasilie, Ioan și Grigorie.

În Lavra Pecerska din Kiev Anul Domnului 1645

[Precuvântare]

Preaputernicului domn preamilostiv Vasilie, Voievodul Domn al Țării Moldovei

Am împlinit cu plăcere prin serviciile mele prietenești tot ce a fost de trebuință pentru încheierea unei legături veșnice între preacinstita casă a Măriei tale și înalta și slăvita casă a prealuminatului domn cămăraș al Marelui Ducat al Lituaniei, și de aceea nu mai vorbesc despre serviciile făcute de mine, ca bun prieten, pentru Măria Ta, Domnul meu milostiv. Să dea Dumnezeu ca și în viitor să pot sluji în chip demn pe Măria Ta. Iar acum, dorind prealuminaților, preamăriților prinți, noilor căsătoriți, toate fericirile, cu dragoste deplină, doresc și Măriei Tale, Domnul meu milostiv, ca la adânci bătrânețe, după nenumăratele împliniri ale Domniilor lor, să te bucuri de nepoții și strănepoții născuți din acești nobili părinți.

Împlinind dorința prietenească a Măriei Tale, cuvântarea pe care am ținut-o la nunta străluciților prinți, rostită parte în limba polonă, parte în limba română, în biserica Măriei Tale din Iași, am dat-o acum la tipar numai în limba polonă. M-am silit prin aceasta să arăt lumii că de slăvită și de îndemnată este legătura încheiată de Măria Ta cu casa Domniei Sale Prințului și să încredințez totodată Măriei tale o dovadă clară de prietenie, ceea ce, dacă am izbutit, rog ca această lucrare a mea să fie primită de Măria Ta, Domnul meu milostiv, cu bucurie și suflet senin.

Al Măriei Tale iubitor prieten, slujitor și veșnic rugător lui Dumnezeu, Petru Movilă, arhiepiscop, mitropolit al Kievului, Haliciului și a toată Rusia.

Cuvântare

...Trebuie deci ca *Voi, Preacinstiți Miri*, să știți și din ce cauze căsătoria este hotărâtă de Dumnezeu, cum să pășiți în ea și cum să faceți pentru a plăcea Domnului celui de sus și, primind binecuvântarea promisă pe pământ, să deveniți demni a dobândi și bunurile cerești.

Văd trei cauze mai importante în Sfânta Scriptură pentru care Domnul Dumnezeu a hotărât căsătoria.

Prima cauză este ca omul să poată avea un tovarăș și un ajutor în viața aceasta grea, așa cum spune Sfânta Scriptură: „*Nu e bine să fie omul singur; să-i facem ajutor potrivit pentru el*”. Aceasta este prima cauză pentru care se iau soții, pentru ca să fie unul altuia tovarăș, sfătuitor și ajutor în îndeplinirea virtuților în dragoste de Dumnezeu și față de aproapele, în îndeplinirea tuturor datoriilor și poruncilor divine și în purtarea poverilor căsătoriei. Acesta este primul scop, pentru care și *Voi, Preacinstiți Miri*, pășind în starea sfântă a căsniciei, *primario* nu vă îndreptați spre altceva intențiilor cerești, stabilite de Dumnezeu pentru miri. Căci Dumnezeu cel atotputernic, atunci când urma s-o creeze pe Eva, l-a adormit pe Adam, iar visul avut sfinții părinți, tâlcuitori ai Sfintei Scripturi, îl explică *extasim* al celor cerești, conchizând că soții trebuie să se ia cu gândul înălțat spre Dumnezeu, cu simțirile stăpânite, căci nu simțămintele, nici părinții, nici averea nu-ți dau soție, ci însuși Dumnezeu, așa cum ne învață înțeleptul: „*Casa și averea părinții le dau copiilor, dar soția înțeleaptă este dată de Dumnezeu, ca să se unească cu soțul*”. Deci nu *primario* pentru averi, ca Adonia, fiul Haghitei, care a voit astfel să se căsătorească și căruia, din această cauză, Duhul sfânt i-a spus prin [gura lui] Solomon: „*Adonia chiar astăzi va muri*”. Soții trebuie să se ia, în primul rând, pentru a se însoți la faptele cucernice, a-și fi de ajutor la puterea greutăților.

Secundario modo, și averea, bogăția, zestrea bună pot fi avute în vedere fără de păcat, deoarece constituie fundamentul care ajută la purtarea poverilor căsătoriei și sunt de mare ajutor în această stare. De asemenea, și strălucirea casei, cine o caută prin această legătură, făcându-și prieteni și rude puternice, nu greșește; totuși aceste cauze nu trebuie să fie primele în căsătorie, ci ultimele și cele de pe urmă.

A doua cauză este nașterea copiilor, spre înmulțirea laudei Domnului celui atotputernic, căci așa i-a binecuvântat Dumnezeu pe soț și pe soție, zicându-le:

„Fiți rodnici și vă înmulțiți și umpleți pământul”. Cu această intenție și tânărul sfânt Tobie, pășind pragul căsniciei, a spus Domnului: „Doamne, tu știi că nu pentru avere o iau pe sora mea soție, ci numai pentru dragostea pentru urmași, în care să fie binecuvântat numele tău în vecii vecilor”. Și îngerul Rafael, învățându-l pe același Tobie cu ce gând să se căsătorească, i-a spus: „Vei lua cu teamă de Dumnezeu fecioara, mai mult din dorința de [a avea] copii, decât cuprins de poftă pentru a moșteni binecuvântarea prin fii, în seminția lui Avraam”. Cu această intenție, *primario*, în primul rând, trebuie să pășească fiecare creștin cucernic, și nu pentru frumusețea chipului sau pentru poftele trupești. Căci cei ce fac căsătoria pentru frumusețe și pofte trupești sunt aspru pedepsiți de Domnul Dumnezeu, așa cum și Sfânta Scriptură spune despre ei: „Fiii lui Dumnezeu, văzând că ficele oamenilor sunt frumoase, și-au ales dintre alte soții, care pe cine a voit”. Dar ascultați ce spune Dumnezeu împotriva unei asemenea căsătorii: „Nu va rămânea duhul meu pururi în oamenii aceștia, pentru că sunt numai trup” și fiind trup, sunt pedepsiți cu potopul.

Totuși, cine ia cea de a doua cauză drept fundament, dacă *secundatio modo* se uită și la frumusețe, poate să fie fără păcat, căci și patriarhul Iacov, alegându-și soție, a preferat-o pe Rahila, alegând-o pentru că era frumoasă, și nu pe Lia cea urâtă, ceea ce a făcut fără păcat. Deci pentru dragostea de copii, pe care nu pentru plăcerea voastră sau pentru înmulțirea familiei, ci *primario* ca prin ei numele lui Dumnezeu atotputernic în Sfânta Treime să fie lăudat, vă luați și Voi, *Preacinstiți Miri*, și de aceea, când Domnul cel de sus vă va împlini promisiunea, dându-vă urmașii așteptați, să nu vă străduiți a-i crește numai în plăcerile lumești, înțelepciunile și obiceiurile veacului acestuia, ci în sfântul botez născându-i, să-i educați și obișnuiți *primario* în sfânta credință ortodoxă-catolică, cu virtuțile, cucernicia și respectarea poruncilor lui Dumnezeu, pentru ca prin ei nu numai să se umple pământul și să se bucure, dar și să se răspândească adevărata laudă a lui Dumnezeu, să se umple biserica și cerul cu ei și voi să puteți primi în cer o răsplată demnă de strădania și munca voastră.

A treia cauză pentru care căsătoria era hotărâtă de Dumnezeu este stăpânirea preacurviei și leac pentru desfrânare, așa cum ne învață Sfântul Pavel, spunând: „Bine este pentru om să nu se atingă de femeie. Dar, din cauza desfrânării, fiecare să-și aibă femeia sa și fiecare femeie să-și aibă bărbatul său”. Deci nu pentru faptă trupească și pentru plăcerile trupului care provin din ea, ci pentru ca omul care nu poate trăi în curăție feciorelnică sau în văduvie să nu supere marea lui Dumnezeu prin desfrâu.

În căsnicie permite să se între Duhul Sfânt, care spune așa: „*Cinstită să fie nunta întru toate și patul nespurcat. Iar pe desfrânați îi va judeca Dumnezeu*”. Deci trebuie să ne ferim de toți cei care intră în căsătorie cu gândul sau cu scopul de a se însura pentru plăcerile trupești, căci asupra unora ca aceștia diavolul are putere, așa cum îi spunea și îngerul Rafael lui Tobie: „*Cei ce se căsătoresc astfel, încât îl îndepărtează pe Dumnezeu de inima lor și-și satisfac plăcerile asemenea calului și asinului, care n-au minte, asupra acestora demonul are putere*”.

Iată deci, *Preacinstiți Miri*, care sunt cauzele pentru care Dumnezeu a hotărât căsătoria și lucrurile de care trebuie să vă păziți, după Sfânta Scriptură, de ce să vă feriți, pentru ca, pășind după cuviință în această stare sfântă, să puteți primi harul Domnului, pe care-l dă această taină. Trebuie ca legămintele pe care vi le faceți unul altuia să le păstrați întocmai. Deci: mai întâi, dragoste reciprocă, pentru că dragostea dintre soți nu numai că orânduiește totul în casă și ca și cum spune înțelepciunea divină: „*Cu trei lucruri m-am împodobit și m-am sculat frumoasă înaintea Domnului și înaintea oamenilor: unirea fraților și dragostea între prieteni și bărbatul cu femeia care se înțeleg unul cu altul*”. Apostolul Pavel, insuflând soților o iubire spirituală reciprocă, spune: „*Bărbaților, iubiți pe femeile voastre*”. Și totodată este descris felul acestei iubiri spirituale, ca să nu fie închipuită și nici prea trupească, ci să izvorască din inimă curată și sinceră și dintr-o adevărată pornire creștinească: „*După cum și Hristos a iubit biserica*”.

În al doilea rând, soții trebuie să fie credincioși în căsnicie unul față de celălalt, așa cum ne învață sfântul apostol: „*Femeia nu este stăpână pe trupul său, ci bărbatul; asemenea nici bărbatul nu este stăpân pe trupul său, ci femeia*”. Căci cine îndrăznește să încalce credința în căsnicie, acela, după cum spune apostolul, va fi judecat de Dumnezeu.

În al treilea rând, soții trebuie să se respecte reciproc, căci așa a spus soților sfântul Pavel: „*Bărbatul să-i dea femeii iubirea datorată, asemenea și femeia bărbatului*”. Iar sfântul Petru spune: „*Bărbaților, de asemenea, trăiți înțelepțește cu femeile voastre, ca fiind făpturi mai slabe, și faceți-le parte de cinste*”. Soții trebuie să-și facă parte unul altuia, după cuviință, de cinste și respect. Soția față de soț e ca față de cap, iar soțul ca față de trupul său, căci după cum spune apostolul, „*nimeni vreodată nu și-a urât trupul, ci fiecare îl hrănește și îl încălzește, precum și Hristos biserica*”. Așadar, așa trebuie să-și iubească și să-și cinstească fiecare bărbat femeia ca pe sine însuși, iar femeia să se teamă de bărbatul său.

În al patrulea rând, pe lângă aceste trei îndatoriri reciproce, soția este datoare să dea soțului ei ascultare, precum capului, după învățătura sfântului apostol, care spune: „*Femeile să se supună bărbaților lor ca Domnului, pentru că*

bărbatul este cap femeii, precum și Hristos este capul Bisericii". Deci soția trebuie să dea ascultare și supunere bărbatului său, dar nu orbește, ci conștient, așa cum și biserica dă lui Hristos, adică în tot ce concordă cu voința lui Dumnezeu și cu împlinirea poruncilor sale și cu obiceiurile bune și cucernice trebuie să fie ascultătoare. Dar dacă, Doamne ferește, soțul o împinge pe soție, folosindu-se de această ascultare, într-o direcție opusă, adică fie s-o îndepărteze de la credința ortodoxă-catolică, fie s-o împingă spre făptuirea vreunui păcat, atunci nu trebuie să fie ascultătoare. Bărbatul să știe că femeia nu este făcută din călcâiul lui, ci din coasta lui, și de aceea nu poate să-i poruncească, ca unui sclav *absolute* și în chip neplăcut, orice ar vrea, ci ca unui tovarăș să-i ceară lucruri care sunt în concordanță cu voința lui Dumnezeu, iar ea lui, precum capului și stăpânului, în toate aceste privințe trebuie să-i fie ascultătoare. Căci și Sara, după Sfântul Petru, îl asculta pe Avraam, numindu-l domn.

În plus, soția trebuie să-l îndemne pe bărbatul său la smerenie, moderație, blândețe, la slujbe, post, rugi dese, pomeni și alte fapte cucernice, ea fiind din fire mai înclinată spre aceste lucruri, să-i fie exemplu, să-l îndemne și să-i dea impuls, mai ales dacă bărbatul nu este de religie ortodoxă sau șovăie în credință, atunci trebuie să depună toată strădania pentru a-l readuce la sfânta credință, sau pentru a întări credința în el, și aceasta prin necurmăte rugi către Domnul Dumnezeu, rugându-l cu rugi fierbinți și lacrimi pentru convertirea lui, postind, dând pomană și preoților, pentru ca pentru ofrandele aduse să jertfească fără de sânge lui Hristos, pentru îndreptarea lui. Unei asemenea cucernice soții sfântul Pavel îi aduce îmbărbătare, spunând: „*Bărbatul necredincios se sfințește prin femeia credincioasă*”, ca și cum ar fi zis: se întâmplă adesea ca soțul necredincios să fie readus la credință creștină de către soția credincioasă.

Soția bună, pentru a putea evita certurile și necazurile, trebuie în supunere și suferință să păstreze tăcerea, căci astfel îndepărtează toate tulburările din casă. De aceea și sfântul Pavel cel mai mult cere tăcere de la femeie, când spune: „*Femeia să se învețe în liniște, cu toată ascultarea. Nu îngăduiesc femeii nici să învețe pe altul, nici să stăpânească pe bărbat, ci să stea liniștită*”. Mai presus de toate virtuțile, ca crinul printre flori, tăcerea o înalță pe femeie, căci aceea care-ți ține gura închisă, care nu e certăreață și vorbăreață, care mai bine tace și suferă, decât să vorbească, păstrează pacea în casă.

Iată, aveți pe scurt aici învățătura cum trebuie să respectați legămintele pe care vi le faceți unul altuia, în fața Domnului Dumnezeuul nostru, *Preacinstiți Miri*, și cum puteți fi pe placul Domnului, trăind în starea căsătoriei.

Scurtând, deci, cuvântarea pe care v-am ținut-o, rog pe Dumnezeu cel de sus, care v-a îndemnat spre această stare, să binevoiască a binecuvânta, după rugăciunile noastre, pe care le vom revărsa pentru voi aici, în fața sa, cu dreapta sa dumnezeiască unirea voastră, pentru ca, împlinind toate virtuțile și poruncile lui și fiind cucernici, să trăiți ani nenumărați în înțelegere și iubire sfântă, până la adânci bătrânețe, câștigând din plin harul său sfânt, dobândind binecuvântarea cea mai de preț în căsnicie, ca pe lângă toate darurile și îndestulările spirituale și trupești, pe fiii fiilor voștri, până la a patra și a cincea generație, să-i vedeți, spre lauda lui Dumnezeu, în sprijinul faptelor lui și spre podoaba casei Prealuminăției Voastre, Prințe.

Amin.

MITROPOLITUL VARLAAM (? - 1657)

Ilustrul cărturar-mitropolit Varlaam a avut un rol deosebit în promovarea culturii și literaturii naționale din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Data când s-a născut nu s-a putut preciza până în prezent. Se știe că era fiu de răzeș din Baloteștii Putnei, cu numele de mirean Vasile Moțoc. A îmbrăcat rasa monahală la mănăstirea Secul, unde a învățat limbile greacă și slavonă. Între anii 1610-1613 a fost egumen al



mănăstirii Secul, renovată în 1602 de Nistor și Mitrofana Ureche, părinții cronicarului Grigore Ureche. Ajuns apoi duhovnic al domnitorului Miron Barnovschi, Varlaam e trimis în fruntea unei mari solii la Kiev și Moscova (1628-1629). Cu acest prilej îl cunoaște pe compatriotul său Petru Movilă, care îi oferă scrisori de recomandare către țarul rus Mihail Fiodorovici Romanov și patriarhul Moscovei Filaret Nikitici. Întors în țară după mazilirea lui Barnovschi (1629), Varlaam se retrage la mănăstirea Secul. La 23 septembrie 1632 este ales mitropolit al Moldovei, funcție pe care o deține pe parcursul a 21 de ani, până la sfârșitul domniei lui Vasile Lupu.

La 1639 numele său figura printre cei trei candidați la scaunul Patriarhiei din Constantinopol. Ca mitropolit, Varlaam, cu sprijinul și cu colaborarea domnitorului Vasile Lupu (1634-1653), a reușit să obțină rezultate remarcabile: zidirea Mănăstirii *Trei Ierarhi* din Iași, inaugurată în 1639, deschiderea pe lângă această mănăstire a unui colegiu după modelul celui de la Kiev, înființat de Petru Movilă, introducerea tiparului în Moldova, promovarea limbii române în biserică, răspândirea cărții tipărite ș.a.

O mare însemnătate au avut-o cărțile lui Varlaam. Printre acestea un loc aparte îl ocupă *Cartea românească de învățătură dumenecele preste an și la praznice împărătești și la svinți mari*, apărută la Iași în 1643 și considerată a fi prima tipăritură în Moldova. Lucrarea, cunoscută și sub denumirea de *Cazania* lui Varlaam, este o prelucrare după surse grecești și slavonești și cuprinde 74 de predici și omilii rostite duminică și la alte sărbători ale anului după citirea în biserică a pasajelor respective din Evanghelie. În partea finală a cărții sunt incluse câteva vieți ale sfinților, printre acestea figurând și legendele despre Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava și Sfânta Paraschiva, ale cărei moaște se află în Catedrala mitropolitană din Iași. Predicile conțin sfaturi menite să înfrâneze viciile și

patimile și să promoveze buna înțelegere între oameni și respectul față de credința ortodoxă. Varlaam, prin această carte, se adresează către „toată semenția românească”, aducându-i „dar limbii (neamului) românești, carte pre limba românească”, care să fie „de folos sufletelor pravoslavnice”.

Cazania cuprinde și trei compoziții versificate, în total 28 de versuri, acestea fiind primele încercări de a scrie versuri culte în Moldova.

De la Varlaam au rămas și alte cărți în română. Una dintre primele sale lucrări, păstrată în manuscris, este o traducere din timpul aflării sale la mănăstirea Secul – *Leastvița* (Scara) lui *Ioan Climax* (Scărarul), starețul unei mănăstiri din Sinai. Scriere cu caracter isihast, *Leastvița* (e vorba de așa-zisa „scară a cerului” sau „scară a raiului”) dezvăluie disputa dintre suflet și trup și se prezintă ca un îndreptar ascetic menit a contribui la desăvârșirea spirituală prin curățenie și credință.

În 1644 apare la Iași *Șapte taine a beseericii*, o lucrare tradusă de Eustratie Logofătul. Predoslovia și stihurile la stema țării din această carte aparțin lui Varlaam.

O altă scriere originală a lui Varlaam, tipărită în 1645, după unele opinii la Iași, iar după altele – la mănăstirea Dealu, este *Cartea carea să cheamă Răspunsul împotriva Catihismului calvinesc*. După cum reiese din predoslovia lucrării, Varlaam, aflându-se la Târgoviște, „cu treabe domnești și a nărodului” (e vorba de stabilirea unor înțelegeri de pace dintre Vasile Lupu și Matei Basarab), a avut prilejul să citească „o cărțulie mică în limba noastră românească”, intitulată *Catihismul calvinesc*, tipărit în 1642, scriere de propagandă calvină, pe care cărturarul ortodox moldovean o consideră „plină de otravă de moarte sufletească”.

Convocând un sobor de fețe bisericești din Moldova și Țara Românească, Varlaam a pregătit Răspunsul, fundamentându-și argumentele pe tradiția strămoșească a unității de neam și de limbă a românilor de pretutindeni. Lucrarea lui Varlaam, prima scriere originală de polemică teologică în limba română, a avut un ecou răsunător între cititorii vremii.

Lui Varlaam i se atribuie și alte lucrări printre care figurează și *Paraclisul născătoarei de Dumnezeu*, tipărit la Iași, în 1645. Tot el este considerat traducătorul unui evangheliar, al unei psaltiri rămase în manuscris.

Bun cunoscător al limbii populare, dotat cu talent oratoric, Varlaam a contribuit substanțial la stabilirea unor norme unitare pentru limba literară de la mijlocul secolului al XVII-lea.

Prin scrierile sale, înaltul prelat moldovean s-a impus ca un talentat creator de proză artistică. Autorul a folosit pe alocuri o limbă viguroasă, bine încheagată, nelipsită de plasticitate și culoare.

„Fraza lui Varlaam, – observa N. Cartoian – bogată în comparații și expresii plastice, se desfășoară, în general, liber, natural și se deosebește de fraza forțată a traducerilor din secolul al XVI-lea. Vocabularul cărturarului este bogat și variat”.

Elementele slavone folosite în textele eclesiastice ale vremii se întâlnesc rar, ele dând scrisului său un ușor caracter arhaic („blagocestiv”, „ciudese”, „iștelenie”, „oteți”, „spăsenie”, „stepenă”, „tâlcovnic”, „tvoreț” etc.). În linii mari, limba cărților lui Varlaam este o limbă literară cu caracter popular, cu anumite trăsături regionale, dar și cu unele influențe ale frazei slavone. Elemente regionale sunt de fapt ele însele elemente populare general consacrate în Moldova, multe poate chiar pe o arie mai largă, și alternează cu o serie de trăsături arhaizante, mai numeroase în morfologie și sintaxă și mai puține în lexic și fonetică (Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*. Vol. I. Ediția a doua. București: Minerva, 1971, p.125).

Cazania s-a răspândit în toate provinciile locuite de români și a trezit un mare interes printre cititori. Deși apărută într-un tiraj mare pentru acele vremuri, lucrarea nu acoperea solicitările, fapt confirmat de numeroasele copii manuscrise făcute de cărturari din secolele XVII-XVIII și chiar în cel de al XIX-lea.

CARTE ROMÂNEASCĂ DE ÎNVĂȚĂTURĂ

Dumenecele preste an și la praznice împărătești și la svinți mari, cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasile Voivodul și Domnul Țării Moldovei, din Multe Scripturi tălmăcită din limba slovenească pre limba românească de Varlaam Mitropolitul de Țara Moldovei.

În tiparul domnesc, în mănăstirea Trei Svetiteli, în Iași, de la Hristos 1643.

STIHURI ÎN STEMA DOMNIEI MOLDOVEI

*Deși vedzi cândva sămn groaznic,
să nu te miri când să arată putearnic,
Că putearnicul putearea-l închipuiaște
și slăvitul podoaba-l schizmeaște.
Cap de buăr și la domnii moldovenești
ca puterea aceii hieri să o socotești.
De unde mari domni spre laudă ș-au făcut cale,
de-acolo și Vasilie vodă au ceput lucrurile sale,*

*Cu învățături ce în țara sa temeliuiaște
nemuritoriu nume pre lume șie zideaște.*

*Laudă ție, Doamne, cu îngerii dau,
când svârșitul acesta Dumenicilor amu.
Trei părți ce sunt într-această carte
un Dumnedzău în trei feațe Svânta Troiță poartă.
Dumenecele cu a triodului sărbători,
lunile cu a praznicelor învățături.
Priimește, Doamne, ca de la un păcătos
să slujesc ție în ceastă lume pân voiu hi sănătos.
Să hie de pururea cinstit și laudat numele tău,
iară eu de la inimă te mărturisesc cu condeiul meu.*

*Valuri multe rădică furtuna pre mare,
mai vârtos gândul omului întru lucru ce are.
Nu atâta grijea și frica începutului
cât grijea și primejdea svârșitului.
Hiece început de folos nevoieța-l arată,
iară svârșitul a tot lucrul ia plată.
Lăudată să hie a lui Dumnedzău puteare,
care după început au dat și svârșire.*

CUVÂNT ÎMPREUNĂ CĂTRĂ TOATĂ SEMENȚIA ROMÂNEASCĂ

Prealuminat întru pravoslavie și credincios întru Părintele nenăscut și întru Fiiul de la Părintele născut mainte de toți veacii și întru Duhul Svânt de la Părintele purcedzătoriu și pre Fiiul odihnitoriu Svânta Troiță unul adevărat Dumnedzău, ziditoriu și făcătoriu tuturor vădzutelor și nevădzutelor.

Io Vasilie voievod, cu darul lui Dumnedzău țiitoriu și biruitoriu și domn a toată Țara Moldovei, dar și milă și pace și spăsenie a toată semenția românească pretutinderea ce să află pravoslavnici într-această limbă, cu toată inima cearem de la Domnul Dumnedzău și izbăvitoriu nostru Isus Hristos.

Dintru cât s-au îndurat Dumnedzău dintru mila sa de ne-au dăruit, dăruim și noi acest dar limbii românești, carte pre limba românească, întâiu de laudă lui

Dumnezău, după acea de învățătură și de folos sufletelor pravoslavnici. Să iaste și de puțin preț, iară voi să o primiți nu ca un lucru pementesc, ce ca un odor ceresc. Și pri însă cetind, pre noi pomeniți și întru ruga voastră pre noi nu uitareți. Să hiți sănătoși.

SMERITUL ARHIEPISCOP VARLAAM ȘI MITROPOLITUL DE ȚARA MOLDOVEI CUVÂNT CĂTRE CETITORIU

De mare jeale și de mare minune lucru iaste, o, iubite cetitoriu, când toate faptele ceriului și a pământului împlă și mărg toate careaș la sorocul și la marginea sa, la carea înțelepciunea cea veacinică le-au făcut și nice puțin nu smentesc, nice greșesc sămnul său. Numai sânșur amărâtul om ce-i făcut pre obrazul și pre chipul tvorețului său, cu mente și cu graiu de la dânsul cinstit domn și biruitoriu pământului și mărei, paserilor și dobitoacelor, peștilor și tuturor fierilor, cum grăiaște și prorocul că „cu puținel îl micșură priâns mai mic decât îngerii”, adecă pre om, numai căci-i cu trup, iară cu sufletul iaste fără de moarte, ca și îngerii. La care margine și la care soroc iaste făcut de Dumnezău să margă, în loc ce-are hi să grijască și să nevoiască, nice leac să nu smentească, nice să scape de acela sămn. Iară el departe rămâne și ticăițeaste să scapă, că și din scriptură nu va afla săvârșit chemărei sale sau altă margine, fără numai viața acea vestită și cu năroc și blagoslovită, carea, săvai că o și doresc și o pohtesc toți oamenii, iară în care lucru stă și se ține aceeaa viață unii cu totul nu-ș știu, nice vor să știe; alții are putea să și știe, iară ei de bună voia lor căotând nu văd și audzind nu înțeleg; ai treii, săvai că și știu și văd și cu drag o pohtesc, iară lucrurile ceale de treabă ce duc la aceea viață - nu vor să le facă. Pentr-acea dintru întâiu ce-au fost bărbați purtători de Duhul Svânt unii după alții și până acmu toți au ustenit scriind și tălcuind sventele scripturi de-au învățat și-au arătat omului în toate chipurile calea carea duce acolo, cum ca să nu greșască hieștecine marginea și săvârșitul acela spre carele-i făcut. Cătr-acea și-altă ustenință s-au adaos acelor bărbați purtători de Duhul Svânt, căci că mărgând de sus în gios și împuținându-se din oameni înțelesul sventelor scripturi le-au căotat a pogorâ și Svânta Scriptură tot mai pre înțelesul oamenilor, pân-au început a scoate așa-și cineș pre limba sa, pentru ca să înțeleagă hiecine să să înveațe și să mărturisască minunate lucrurile lui Dumnezău, cu mult mai vârtos limba noastră românească, ce n-are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înțelege cartea alții limbi. Cât au fost învățând mai de multă vreme, acmu nice atâta nime nu învață. Pentr-acea de nevoie mi-au fost, ca un datornic ce sint lui

Dumnezău cu talantul ce mi-au dat, să-mi poci plăti datoriia macar de cât, până nu mă duc în casa cea de lut a moșilor miei. Adunat-am din toți tâlcovnicii Sventei Evanghelii, dascalii besearicii noastre, și deac-am scris, arătat-am Măriei Sale pravoslavnicului domn Io Vasilie voievodul, cu mila lui Dumnezău domnul Țării Moldovei. Măria Sa, ca un domnu creștin și blagocestiv și iubitoriu de besearică, grijind ca un stăpân bun de folosul oilor lui Hristos, nu numai pentru ceale trupești, ce și pentru ceale sufletești, de unde singur Dumnezău cu mâna sa cea putearnică au arătat Măriei Sale spre acesta lucru îndreptătoriu, preaosvențitul părinte Petru Moghila, fecior de domnu de Muldova, Arhiepiscop și Mitropolit Kievului, Haliciului și a toată Rosiia, carele pre pofta Măriei Sale au trimis tipariul cu toate meștersugurile câte trebuiesc. Spre care lucru Măria Sa domnul ce scrie mai sus, Io Vasilie voievodul, cu darul lui Dumnezău domnul Țării Moldovei, cheltuială nesocotită spre tot lucrul tipăriei au dat și așa cu darul lui Dumnezău după început am vădzut și svârșitul.

ÎNVĂȚĂTURA LA DUMENECA ÎNTĂIA A SVÂNTULUI POST CELUI MARE

Cumu-s iarna vicole și vânturi răci și vremi geroase, de carile să îngreuiadză oamenii și sântu supărații în vremea iernei, iară deaca vine primăvara ei se iușureadză de acealea de toate și să veselesc, căce c-au trecut iarna cu gerul și s-au ivit primăvara cu caldul și cu seninul, așa și în vreamea de demult au fost vicole și vânturi de scârbe și de dosădzi pre oameni, ca și într-o vreme de iarnă. În care vreme împărații cei necredincioși, carii strica sventele icoane și le lepăda din besearică, în multe chipuri dosădiia și munciia pre creștini pentru să nu se închine sventelor icoane ce iară străluci dulce primăvară și liniște mare într-această dzi de astădzi, întru carea ne-am adunat și noi să prăznuim și să dăm laudă lui Dumnezău, căci c-au pierdut ereticii și mucitelii ș-au înmulțit sventele săboară, de-au întărit închinăciunea sventelor icoane. Pentr-acea și noi, o, iubiții miei creștini, să îmblăm și noi după dzisa sventelor săboară și învățăturile a șapte săboară să le primim și într-inimile noastre ca într-un visteariu în veaci să le ferim. Că denafară de tocmala ce-au tocmnit sventele săboară, nime nu să va spăsi, nice într-un împărăția ceriului va întra.

LA SÂMBĂTĂ CEA MARE ÎNVĂȚĂTURĂ LA ÎNGROPAREA LUI ISUS HRISTOS

Când fu Vineri de cătră sară, după ce-ș deade Domnul Hristos sufletul în mânuile părintelui său, când fugiră toți ucenicii lui și de frica jidovilor se ascunsără și toți cunoștinții lui stătură departe di însul, numai sânгур rămasă pre cruce răstignit între doi tălhari, atunce veni Iosif ce era din Arimathei, om bogat și denainte din svatul jidovilor, credincios întru Domnul Hristos. Acesta, deaca vădzu despuitorul și învățătoriul său pre cruce răstignit și de toți părăsit, atunce să obidui și să dusă la Pilat de grăi: „Dă-mi, Pilate, mortul acela, ocărâtu și urătu, ce iaste ca un vinovat răstignit și ca un strein părăsit. Dă-mi săracul acesta și răstignitul, c-au avut ucenici și l-au părăsit de au fugit. Nemică lucru mare nu ceiu, ce puțină rugămente mă rog. Dă-mi trupul lui Isus cel bătut și fără de milă ucis și știuopit și cu cunună de spini încununat, cu oțăt și cu hiare adăpat și cu cuie pre cruce pătruns. Soseaște-i, doamne Pilate muncile, soseaște-i moartea ce-au luat. Iată să potoli zavistiajidovilor și să ostoi mânia fariseilor, și să împlu voia cărtularilor. Dă-mi acest trup fără de păcate a lui Isus, ce-au îmblat pre mare ca pre uscat și vin dintr-apă au făcut, și cu puțină păine pre mulți au săturat. Dă-mi trupul acesta ce-au făcut orbii cu ochi, ologii cu picioare, dracii din oameni au gonit și morții au învins. Ascultă puțină rugămente și-m dă golul acesta, că pentru noi muri. Dă-mi necunoscutul acesta, că eu-l cunosc cine iaste”.

Aceasta deaca auzi Pilat, atunce să umili și deade trupul lui Isus. Iară Iosif luă trupul Svenției Sale a Domnului lui Hristos de pre cruce, împreună cu Nicodim, și-l învâli într-o pândză curată cu unsori de mir. Acolo era atunci și Preacurata Fecioară Maria, maica Domnului, de multă jeale și de mare obidă cuprinsă pentru toate muncile fiului său ce le vădzusă toate însăși cu ochii săi. Că numai Svenția Sa ce fu la toate muncile lui Hristos, ca o maică ce o doare inima de fiul său. Pentr-acea mai mult amar și dureare avu când pogorără pre Hristos de pre cruce. Vădzând ranele lui și moarte rea și groaznică, să împlu de dureare inima și trupul ei cu jeale, începu a plânge ș-a grăi; „O, iubit fiul meu, unde lași maica ta? Într-a cui casă mă tremiți? Lași-mă de acmu, fiul meu, și de astădzi mă desparți de tine. Dară pre cine voiu avea agiutoriu? Pre cine voi avea mângâiare? Că pre tine, fiul meu, am avut nădeajde, pre tine tată și îmă și Dumnedzău de agiutoriu și de folosire. Dară de acmu cine voiu avea în locul tău, fiul meu? Amar mie, singurata de mene! N-am tras nădeajde, fiul meu, când te-am născut de una ca aceasta, n-am așteptat să trag atâta scârbă și dosadă, fiul meu, nice atâta amar și dureare. Când te-am născut, fiul meu, n-am sâmtit dureare, iară acmu cumplită dureare sâmt într-înema mea. În loc de bucurie, fiul meu, iau scârbă;

în loc de veselie – amar, în loc de desvătare – nevoie, în loc de iușurare – greutate. În loc de dzi bună, fiul meu, vădz dzi rea și cumplită. În loc de cât bine am nedejdut să aibu, fiul meu, pentru nașterea ta, acmu atâta rău și dureare am. Unde iaste Gavriil arhanghel, ce mi-au dzis să mă veselesc? Să-l vădz încai acmu, să grăiesc către îns puține cuvente, că el mi-au dzis că mă voiu veseli, iară eu acmu, fiul meu, mă amărăsc și mă dosădesc. Dzisu-mi-au că împărăția ta nu va avea svârșit, iară eu te vădz, fiul meu, nu ca un împărat, ce ca un vinovat. Dzis-au că împărăția ta nu va avea svârșit, iară eu, fiul meu, te vădz mort și cuvântul lui nice aicea pre pământ nu s-a împlut. O, iubitul meu fiu, dulce lumină ochilor miei, nedejdea și veseliia mea, deșchide-ți ochii și vedzi maica ta ce te plânge. Deschide-ți svântul rost și mângâie maica ta. Ascultă, fiul meu, suspinele mele, caotă de vedzi lacrămile mele. Unde ți-s ucenicii? Toți te lăsară acmu. Unde ți-s priiatinii? Toți părăsiră. Unde-i Petru, ucenicul tău ce dzicea, că-ș va pune capul pentru liubovul tău, iară acmu nice el nu să află să plângă cu mene? Toți m-au părăsit. Numai Ioan, cel mai tânăr de toți, acela te iubeaște și acela-ț iaste astădzi ucenic. O, iubitul meu fiu, sabiia cea din îmbe părțile ascuțită, de care-mi spunea Simeon stareț, astădzi pătrunsă inima mea și trecu prin trupul meu, că te vădz mort, fiul meu cela ce înviai morții. Și mânule tale, ceale ce tămăduia bolnavii, le vădz pătrunse cu cuie și rănite. Și rostul tău cel cu învățatură scumpă și dulce acmu-i închis și tăcut. Și frămseața feței tale ponegrită și schimonosită.

O, ceriu și pemente, plângeți cu mene pentru moartea cea cu obidă a fiului meu! Plângeți cu mene, maici, că fiul meu și lumina ochilor voștri să stânsă acmu! Glășiți cu mene, fecioare, că mirele sufletelor voastre gropiei să dă! Plângeți, vonici, că frămseața voastră să schimosi. Și voi, bătrâni, cu amar tânguiți, că tăriiia voastră slăbi! O, pemente și tu soare, întrestați-vă și vă spământați de minunată minune, că tvorețul vostru dzace mort și ziditoriul vostru în groapă să îngroapă! O, ceriu, deșchide-ți porțile tale, și voi îngeri, plecați-vă ochii voștri și căotați de vedeți pre tvorețul și împăratul vostru pre pământ, în mijloc de rod păcătos, lăsat și părăsit în ocară mare și fără de milă ucis și omorât! O, vicleșugul jidovilor și vrăjmășiia și fără-de-omeniia lor! O, rod rău și îndărăpnic, că nice ca pietrile nu simteți! Că acealea deacă cunoscură pre tvorețut lor că-i răstignit, iale să despicară și să răsipiră, iară voi nu priceapeți nice atâta. Catapetazma besearicei să rupsă pre mijloc, iară voi nu vă umiliți. Gropile să deșchisără și inima voastră nu să obidui. Soarele și luna întunecată și voi nu înțeleaseț că iaste Dumnedzău. Ce voi după lucrul vostru veți lua și vă veți duce în locul cel de munci, unde-i gătat voaă împreună cu Iuda, carele vându fiul meu și Dumnedzăul său și acolo în veaci vă veți munci pentru faptele voastre ce-aț făcut asupra Dumnedzăului vostru. Iară

fiul meu iaste împărat și biruitoriu și va zdrobi capetele diavolilor în iad. Pentr-acea, fiul meu, cătră tine ca cătră un mort grăiesc: „Du-te în iad de izbăvește sufletele strămoșilor noștri și învii a treia dzi, cum ai dzis cu svântul tău rost, ca să te vădz iarăși și să mă mângâiu și eu și ucenicii tăi. Învii, Doamne, că tu ești împărat în veaci. Biruiaște moartea, calcă puterea diavolului, zdrobește capul Satanei și iară să te arăți cătră maica ta. Că măcar și pentru spăsenia oamenilor te-ai răstignit fiul meu, ș-ai murit, iară pre mene m-ai lăsat în scârbă și în amar mare. Și măcar numai trei dzile ce veri pesti în iad, fiul meu, iară mie-m pare vreamă de ai mulți. Pentr-acea, iubitul meu fiu, învii a treia dzi, cum ai dzis de multe ori”.

Deaci Preacista așea tângui și plânse după fiul său și trupul lui Hristos fu îngropat de Iosif și de Nicodim. [...]

DUMENECA A TREIA

EVANGHELIA DIN MATHEI ÎN OPTSPREDZEACE CAPETE

ÎNTÂIA PARTE

pentru lumina sufletului și trupului ce o întunecă lăcomia și alte gânduri de păcate

Când petreace omul în fum, atunci-i lăcrămadză ochii și de iuțimea fumului doru-l ochii și orbăsc. Iară deaca iase la văzduh curat și la vreamă cu senin, de să primblă pre lângă izvoară de ape curătoare, atunce sântu mai veaseli ochii și mai curați și sănătate dobândesc din văzduh curat. Așea și noi, fraților, deaca întrăm în fumul păcatelor lumiei aceștiia, întru mâncări fără vreamă și în beții, în lăcomiia avuției aurului și argintului satelor și a vecinilor și într-alte pohte de păcate, atunce și noă foarte lăcrămadză ochii sufletului nostru și de iuțimea aceluia fum înșelătoriu, dureare și orbie foarte cumplită rabdă ochii noștri. Că a nimică altă nu să asamănă isprăvile noastre într-această lume, numai fumului. Și nu numai isprăvile noastre, ce și dzilele și aii și viața noastră, toate ca un fum trec. Și cine va petreace într-aceaste fumuroase și înșelătoare lucruri, aceluia-i iaste mentea întunecată cu întunearecul păcatelor și pohtelor trupului. Pentr-acea Domnul nostru Isus Hristos, vrând să ne slobodzească dintr-această neputință pre noi, aceasta pildă puse și dzise: „Lumina trupului iaste ochiul. Deci de va hi ochiul tău curat, tot trupul tău va hi luminat. Iară de va hi ochiul tău orb, tot trupul tău va hi întunecat”. Căci că deaca iaste sănătos ochiul ce iaste în trupul nostru, veade chiar toate faptele: ceriul, pământul, munții, marea, înălțimea, adâncul, lumina, întunearecul și toate fealiurile copacilor și pomilor, fierilor și peștilor – toate ochiul le veade și le cunoaște. Așea mentea ce să cheamă ochiul sufletului nostru

veade ceale vădzute și ceale nevădzute. Întăiu veade pre Dumnedzău. Deacii veade dvorba îngerilor, cunoaște fapta cea fără de moarte a sufletului său. Dup-acea alege ceale netrecute den ceale trecătoare. Că cum cunoaște ochiul trupului moartea și viața aceasta trecătoare, așa și mintea cunoaște și alege carea iaste moartea cea veacinică și viața cea nesfârșită și ce iaste veselia și plângerea cea veacinică. Pentr-acea să cade a tot omul creștin să-ș ferească ochiul menței sale de gândurile păcatelor, de lăcomii și de apucări cu nedireptul, de strâmbătăți și de asupreale și de tâlhușaguri, și de curvii, și de alte necurății de toate, că atunci va hi ochiul curat și tot trupul va hi întunecat, că cum iaste trupului ochiul cinste și frămsește și lumină, așa și mintea cea curată iaste frămsește și cinste și lumină sufletului.

Dară cine dintru oameni are hi atâta de nebun să-ș dea ochii săi să-i scoată neștine pentru bani, sau pentru galbeni, sau pentru veșmente de mătase? Cu adevărat nime n-are face, că mai draga-i sănătatea decât acelea decât toate. Pare-mi că de-are da nescui și avuția a toată lumea și pentr-acea să-i scoată ochii, încă nice așa nu are da. Iară să i-are da, atunci are hi mai nebun decât toată lumea. Deci, de cruțăm atâta ochiul trupului nostru, cât împotriva lui nemică altă în samă nu socotim, dară cu cât împotriva lui nemică altă în samă nu socotim, dară cu cât mai vârtos suntem datori să ferim ochiul sufletului nostru. Adecă mintea noastră să nu o orbim cu stercuri de păcate și împotriva ei toate frămsețele lumiei să le avem ca un gunoiu. Că toată iubirea aurului și argintului, și sațiul, și veselia, și dulceața aceștii lumi împotriva menței noastre sunt ca nește tină împutită toate. Și cine-și va piarde și-ș va întuneca mintea pentru unele ca acelea, acela iaste mai nebun decât toată lumea. Că cela ce-ș va piarde ochii pentru avuție și pentru aur, ce folosu-i iaste de viața lui? Așa și cine-ș va orbi mintea și-ș va piarde sufletul pentru iubirea banilor și avuției, acela ce schimb va da pentru sine? Sau cu ce să va răscumpără din muncile de veaci? Așa și mintea sa cine o va întuneca, de unde va putea deacii să-i dea lumină?

Pentr-acea grăi Domnul Hristos: „De va hi întunecat lumina ce iaste întru tine, dară întunecarecul cu cât mai vârtos!”. Lumina ce iaste întru tine, grăiaște Hristos, mintea; „deaca întunecadză aceasta, atunci și trupul și sufletul să întunecă și să grozăvăsc. Că deaca să îneacă cârmaciul și să stinge lumina și piare povoața, ce nedeajde va mai hi deacii celora se sânt în corabie și în casa și cu neștiința, dară cela ce să învață di-nsul, ce va hi deacii? Numai întunecarec și nepriceapere.

Luna dechevrie în șase dzile

Învățătura de viața svântului Nicolae Făcătoriu de ciudese

Acesta svânt și mare lumină lumii și agiutoriu de sârg tuturor creștinilor, svântul Nicolae, era dintr-o cetate de la Anadol ce să cheamă Patara, născut din părinți creștini, nice prea bogați, nice foarte iară săraci. Ce atâta avea cât le sosiia pentru sine și pentru săraci ce cerea. Alt fecior n-au avut fără de-acesta, că nice mainte di-ns, nice mai apoi, alt n-au născut îmă-sa. Numai pre-acesta ce avea și întâiu ș-apoi. De mititel arată cum va hi și deaca va creaste, căci că într-alte dzile a săptămânei suga ca ș-alți prunci, iară miercurea și vinerea nu lua țâța în gură, numai dănăoară într-o dzi, ce ș-aceasta când apunea soarele. Iară deaca crescu îl deaderă părinții de învăță și carte. Iară voroavele și cuventele tinerilor ceale de glume și de șagă nice leac nu le iubii. Numai un lucru ce avea pururea: a merge la besearecă și a să aduna cu bătrânii cei înțelepți pentru învățătura și pentru folosul sufletului. Și era cinstit de toți pentru înțelepciunea lui.

Tânăr încă era svântul, când muri tată-său și îmă-sa. Și avuție destulă rămase în mâna lui. Și nu rășchiră el avuția aceea într-u lucruri rreale și fără de ispravă, cumu-i tocma tinerilor din vremea de-acmu, în mâncări, în băuturi sau pre cai buni și pre veșmente scumpe. Ce în toate dzile sătura săracii și îmbrăca golii. Și pentru multă milostenia ce făcea ascultăți una mare și minunată.

Într-aceaea vreme era un om bogat foarte și avea trei feate frumoase foarte și nemăritate. Iară pentru o nevoie oarece să tâmplă de săraci și în sărăcie ca aceea cădzu cât nu mai avea ce face și cu ce să hrăni. Ce gândi să-ș dea featele la curvie și ce vor dobândi de la ceia ce vor merge la dânse să ia să să hrănească și el și featele. Iară în dzua aceea ce să știu sfatul lui, prinsă de veaste și svântul Nicolae și puse într-înima sa să izbăvească aceale trei suflete din mânule diavolului. Și abātu de legă într-o măhramă 300 de galbeni și să duse noaptea da-i aruncă în casa omului aceluia pre o fereastră. Și de sârg fugi de-acolea, că nu-i era voia să să vădească lucrul lui cel bun. Iară tatăl featelor, deaca să sculă a doa dzi dentr-așternutul său, căotă și veade în mijlocul casei măhrama legată și o luă. Și deaca o dezlegă, vădzu într-însă atâtea galbeni și de multă minune îi părea că nu iaste lucru adevărat, ce-ș ștergea ochii și număra galbenii. Și află 300 tocma. Și mulțami lui Dumnedzău și-i păru bine într-u bine ce l-au aflat. Și mai mult să mira: cine poate hi acela ce i-au făcut atâta milostenie? Însă pentr-aceea abātu și îndată-ș mărită fata cea mai mare după fecior de oameni mari, nedejduind într-u Dumnedzău, că cine au grijit de fata cea mai mare, va griji și de cealalte doaă. Deaci tatăl featelor așa făcu. Iară svântul deaca vădzu că pre voia lui Dumnedzău au cheltuit acea avuție, abātu de legă ș-alte 300 de galbeni și iară să dusă de-i aruncă pre-

aceaeaș fereastră. Iară a doa dzi deaca să sculă domnul casei dintr-așternut, vădzu iarăși altă măhramă legată iarăș cu atitea galbeni. Miră-să cine-i face acel bine mare și mulțami lui Dumnedzău cu lacrimi și dzise: „Doamne, cela ce m-ai izbăvit din mânule diavolului, ce și mainte te-ai pogorât din ceriu pre pământ pentru păcatele noastre, arată-mi șerbul tău cela ce-mi face mie atâta bine. Arată-mi să vădz cine iaste acela carele m-au apucat din mânule diavolului”. Acestea dzise și iară abātu într-aceaeaș dzi de mărită și fata ceaea a doa, nădejduind întru Dumnedzău, că acela ce-au grijit de ceale doaa feate, va griji și de aceaea a treia. Dintr-aceaea dzi tot avea grije de va cumva veni acela carele-i face lui bine, să alearge dup-însul să-l agiungă, să vadză cine-i dă lui atâta milostenie. Iară svântul Nicolae, deaca vădzu că s-au măritat și a doa fată, vru să-ș împle binele ce începuse și iară abātu de legă ș-alți 300 de galbeni și să duse noaptea într-ascuns și-i aruncă pre-aceeaș fereastră. Iară domnul casei, cumu-ș avea grije de-aceea, deaca audzi sunetul galbenilor, deșchise de sârg ușea casei și curse să agiungă svântul. Și alergând amândoi, mai sârgui tatăl featelor și câtu-l vădzu așea-l și cunoscu cine iaste, că era cunoscut pentru bunătățile lui și pentru părinții lui. Și cădzu boiarinul acela la talpele lui și cu lacrimi dzise: „Mulțămăscu-ți, șerbul lui Dumnedzău, că ți s-au făcut milă de mene și-mi dedeși atâta milostenie, unui păcătos. Că de n-ai hi sârguit, eu aș hi perit și trupeaște și sufleteaște”. Iară svântul, deaca vădzu că-i s-au vădzut lucrul lui cel bun, dzise cătr-îns: „pentru binele ce ți-am făcut eu, voiui și eu să nu arăți nemărui, nice să spui cuiva cine ți-au făcut acest bine. Și te giur cu numele lui Dumnedzău până voiui hi viu eu să nu iasă din gura ta acesta cuvânt”. Așea dzise svântul și de sârg să despărți di-nsul. [...]

...Într-aceaea vreamă purceasă svântul să să ducă la Ierusalim să să închine gropiei lui Hristos și sventelor locuri. Și mărgând cu corabiia pre mare, veade noaptea în vis unde suie diavolul în vârful catargului și taie funile corabiei. Și când hie a doa dzi dzise cătră corăbiari: „Să știți că mare furtună va să ne lovască astădzi, că eu am vădzut în vis astă-noapte ce ne va împresura astădzi. Însă pentr-aceea nedejduiți întru Dumnedzău și nu vă teamereți”. Acestea cuvante grăind svântul, adecă de sârg să arată desupra lor un nuăr întunecat și cu nuărul vânt mare și valuri mari făcu pre mare, atâta cât era să să îneace corabiia cu oameni cu tot. Iară oamenii de frică mare cursără la svântul de-l ruga să roage pe Dumnedzău. Svântul stătu pre rugă și îndată încetă vântul și marea să alină și corabiiarii mulțamiră. Iară unul din corabiiari să sui desupra catargului să îndirepteadze veatrila și când fu la pogorât de frică și de valurile măriei să spărie și cădzu cu capul în gios în mijlocul corăbiei și muri. Iară svântul Nicolae, deaca vădzu scârba și jealea corăbiiarilor pentru moartea lui, feace rugă și-l învise ca din somn. Iarăși, deaca ieși la uscat mulți bolnavi tămădui și multe ciudease făcu. [...]

...Dănăoară fu foamete mare într-aceaea lature unde era iparhiia svântului, iară un corăbiiariu, neguțător de grâu, împlu corabia sa de grâu să o ducă la Frâncie, să vândză grâu. Iară svântul Nicolae să arată preste noapte curăbiiariului aceluia și-i dzise: „Să nu duci acest grâu la Frâncie unde veri să-l duci, ce-l du în Mirlichia să-l vendzi cumuț va hi voia și-ț na și 3 galbeni arăvonă. Și când fu a doa dzi, deaca să deșteaptă curăbiiariul acela, află în palmă 3 galbeni și dzise cătră alți corăbiiari: „Astă noapte am vădzut în vis un vlădic bătrân și mi-au dzis să duc grăul în Mirlichia. Și iată că mi-au dat și galbeni arăvonă. Deaci să ne ducem acolo să vendem”. Și așa sa duseră și izbăvi svântul Nicolae iparhiia sa din foamete.

Acestea ciudese toate le făcu svântul în viața sa până au fost viu. Și pentru că și Sventiia Lui era om și-i era a muri, să războli puținel și asea adormi, și trupul rămase pre pământ, iară svântul și luminatul lui suflet să sui în ceriu, cu laudă și cu cântări de înger. Ce și după moarte ciudese fără de număr au făcut și face până astăzi, întru slava părintelui și a fiiului și a duhului svânt, acmu și pururea și întru veaci netrecuți. Amin!

Fragmentele sunt reproduse după volumul: Varlaam. Opere. Chișinău: Hyperion, 1991.

Glosar

A închipui – a face, a întocmi; **a schizmi** – a dezbina, a separa; **spăsenie** – ispășire, izbăvire; **a ticăiți** – a lucra încet, a se mocoși; **săvai** – măcar; **a dosădi** – a chinui, a pedepsi; **muciteli** – cel care chinuie pe cineva; **despuitor** – stăpânitor; **sosește-i** (muncile) – sfârșește-i (chinurile); **tată și îmă** – tată și mamă; **ănimă** – inimă; **a împle** – aici cu sens de „a împlini”; **rost** – gură, grai, vorbire; **a glăsi** – a vorbi, a grăi, a glăsu; **a pesti** – a zăbovi, a întârzia; **nescui** – cuiva, unuia; **să custe** – să trăiască; **le sosiia** – le ajungea, le era suficient; **obicină** – obicei, tradiție; **a se spodobi** – a se învrednici; **a clăti** – a mișca, a porni.

MITROPOLITUL DOSOFTEI (1624-1693)

Una dintre cele mai ilustre personalități din jumătatea a doua a secolului al XVII-lea, alături de Miron Costin, a fost mitropolitul Dosoftei, înzestrat poet și prozator, harnic traducător și editor, ctitor al tiparului, înflăcărat patriot al neamului său. Bogata sa activitate a fost remarcată de contemporani și apreciată înalt de generațiile următoare.

Cronicarul Ion Neculce a fost primul care i-a apreciat meritele: „Acestu Dosofteiu mitropolit nu era om prost (=simplu) de felul lui. Și era neam de mazâl; pre învățat, multe limbi știe: elinește, lătinește, slovenește și altă adâncă carte și-nvățătură, deplin călugăr și cucernic, și blând ca un miel. În țara noastră pe-ceasta vreme nu este om ca acela”. Pe lângă cele spuse de Ion Neculce, trebuie să adăugăm că Dosoftei cunoștea, de asemenea, limbile polonă, ucraineană, neogreacă și ebraică.

Conform unor date, Dosoftei (numele său de mirean era Dimitrie Barilă) s-a născut la 26 octombrie 1624. Tatăl său se numea Leontari, iar maică-sa – Misira. O rudă de a sa, Chiriac Păpară, într-o vreme era profesor de retorică și poezie la școala Frăției Ortodoxe din Lvov. La această școală se presupune că și-a făcut studiile viitorul mitropolit al Moldovei. Se consideră, de asemenea, că Dosoftei învățase și la școala de pe lângă „Trei Ierarhi” din Iași.

Între 1647-1648, Dosoftei era ierodiacon la Mitropolia Moldovei, iar în 1649 îl aflăm ieromonah la mănăstirea Probota (Pobrata). În 1658 este ales episcop de Huși, apoi, peste un an, în 1659, devine episcop al Romanului. În 1671, pe timpul celei de a doua domnii a lui Gheorghe Duca-Vodă (1668-1672), Dosoftei este ales mitropolit al Moldovei. În anii care au urmat, s-a străduit să promoveze o politică antiturcească, sperând să-și vadă țara scoasă de sub suzeranitatea Porții Otomane. În 1673 este nevoit să se retragă în Polonia, împreună cu domnitorul Ștefan Petriceicu, înlocuit de turci cu Dumitrașcu Cantacuzino. Revine în țară la începutul anului 1675, dar este închis la mănăstirea Sfântul Sava din Iași de către Dumitrașcu Cantacuzino. Peste câteva luni este restabilit în scaunul de mitropolit. Au urmat câțiva ani de activitate rodnică în domeniul traducerii și tipăririi cărților de cult, contribuind, pe această cale, la introducerea limbii române în oficierea serviciului divin.



Dornic să restabilească tipografia de la Iași, instalată de către Varlaam cu sprijinul lui Vasile Lupu, care se ruinase, Dosoftei aduce material tipografic de la mănăstirea din Uniev, împreună cu meșterul tipograf Vasile Stadnicki. Însă noua tipografie nu era pe gustul mitropolitului, literele turnate fiind greoaie și urâte, după cum se vedea din Liturghierul lui Dosoftei editat în 1679.

În martie 1679 Dosoftei adresează o scrisoare patriarhului Moscovei Ioachim, iar alta – compatriotului său Nicolae Milescu Spătarul (aflat la Moscova din 1671) cu rugămintea de a i se trimite „o tiparniță și câteva slove, cu ajutorul cărora se tipăresc cărțile, și forme din care se toarnă literele, și literele mici, întru cât mare nevoie avem de ele... Căci avem și noi tipar, numai că-i tare neorânduit”. Îndeplinindu-i-se rugămintea (o nouă tipografie și cele necesare au fost trimise prin solul moldovean Ionașco Bilevici), Dosoftei își exprimă mulțumirea prin cele 14 versuri tipărite în cartea *Parimiile preste an* (1683), în care figurează și fraza: „Că și de la Moscova lucește lucoare/ Întinzând lungi raze și bun nume sub soare”, avându-l în vedere pe „Ioachim Sfântul”, care „din patrierșie datu-ne-au tipare/ Sufletească treabă, și bine ne pare”.

De sub teascurile noii tipografii au apărut, în limba română, câteva cărți de primă importanță pentru serviciul divin: *Psaltire de-nțăles a sfântului împărat proroc David* (Psaltirea slavo-română), în 1680, *Molitvenic de-nțăles* (1681), *Sfânta liturghie* (1683), *Parimiile preste an* (1683), cele patru volume de legende hagiografice intitulate *Viața și petrecerea svinților* (1682-1686) ș.a.

În 1684, când în scaunul țării revine Ștefan Petriceicu, Dosoftei e trimis cu o misiune diplomatică în Rusia, dar la Kiev este reținut din cauza unei epidemii de ciumă. Atunci a avut prilejul să viziteze Lavra Pecerska, fapt consemnat într-o notă pe un volum din *Viața și petrecerea svinților*.

În 1686, regele Poloniei Ioan Sobieski întreprinde o expediție militară în Moldova sub pretextul de a alunga definitiv pe turci. Domnitorul de atunci al Moldovei, Constantin Cantemir, se retrage în sudul țării, iar Sobieski, după două săptămâni petrecute la Iași, se întoarce în Polonia. Dosoftei, care întâmpinase cu onoruri pe Sobieski, l-ar fi urmat benevol pe acesta în Polonia. Există însă anumite mărturii conform cărora mitropolitul a fost luat ostatec de Sobieski. Ion Neculce afirmă în letopisețul său: „Atuncea au luat craiul și pe Dosofteiu mitropolitul din Iași, cu toate hainele și odoarale mitropoliei” (printre acestea – mitra mitropolitului, împodobită cu pietre scumpe, racla de argint cu moaștele sfântului Ioan cel Nou, arhiva mitropoliei care cuprindea aproape 400 de acte ș.a.). Înstrăinatul cărturar a fost nevoit să rămână în Cetatea Stryi, aproape de Zolkiew din regiunea Lvov, până la sfârșitul vieții. Mai multe scrisori, trimise țărilor ruși

Ivan și Petru Alexeevici, patriarhului Moscovei Ioachim, exprimă amărăciunea provocată de lipsurile și greutatea materiale în care se afla, dar și mistuitorul dor de țară. La 27 ianuarie 1690 ruga să i trimită „milostenie”: „Liniștiți furtuna mizeriei noastre, liniștiți sufletul ce se chinuiește și adăpați sufletul înșelat, care pribegește acum în al patrulea an... unde pătimesc în mizerie...”. Țarii i-au trimis suma de 100 ruble. Iar Dosoftei, la rugămintea lui Ioachim, tălmăcește în rusește câteva cărți religioase după originalele grecești, printre care: *Istoria bisericească și vedenia tainică* de Gherman, patriarhul Constantinopolului, *Împotriva ereziilor* de Simion, arhiepiscopul Antiohiei, și culegere de *Cuvântări ale lui Ioan Gură de Aur*. Aceste lucrări încheie activitatea înaltului prelat moldovean, care se stinge din viață, în țară străină, la 13 decembrie 1693.

Cea mai de seamă operă a lui Dosoftei este *Psaltirea în versuri*, apărută de sub tipar în 1673, la Uniev, în Polonia (azi Mejgorie, regiunea Lvov). Textul psalmilor a fost tradus de către Dosoftei mai întâi în proză și a rămas în manuscris până la 1680, când s-a editat paralel cu textul slavonesc sub titlul *Psaltire de-nțăles a svântului împărat și proroc David*.

În Europa ideea de a versifica psalmii a aparținut lui Calvin. După el, poetul francez Clement Marot (1495-1544) a versificat 50 de psalmi, iar Theodore de Beze dă o traducere completă în versuri. Cam în aceeași perioadă se fac traduceri în engleză, polonă, germană.

În Polonia circula *Psaltirea în versuri* alcătuită de clasicul polon Jan Kochanowski (1530-1584). De la apariția ei (1579) și până în timpul lui Dosoftei se retipărise cel puțin de 15 ori. Influența acestei lucrări asupra mitropolitului moldovean nu trebuie nici exagerată, dar nici ignorată. N. Cartoian afirma că ea „a servit de imbold pentru traducere și de model pentru versificație lui Dosoftei”.

Asupra transpunerii în versuri a psalmilor, Dosoftei a lucrat, după propria sa mărturisire, „cinci ani foarte cu osârdie mare”. Respectând în linii mari cuprinsul originalului, cărturarul nostru a reușit să creeze, într-un șir de psalmi, muzicalitatea necesară poeziei, fapt remarcat de aproape toți istoricii literari care s-au referit la Dosoftei-poetul. În unele cazuri, textul de bază al psaltirii a fost amplificat sau completat cu imagini care imprimă culoare locală expunerii, „sugerează oameni, locuri și fapte din mediul românesc” (N. Cartoian).

Iată câteva exemple concludente:

Pre vârvuri de munte

S-aud glasuri multe

De buține mare,

Cu naltă strigare,
Că s-au suit Domnul
Să-l vază tot omul... (Psalmul 46).

.....
Cântați Domnului în strune,
In cobuz de viersuri bune,
Și din ferecate surle
Viersul de psalomu să urle
Cu bucin de corn de buor,
Să răsunе până-n nuor... (Psalmul 97).

Sentimentul de bucurie își găsește expresia în versuri de șase, șapte și opt silabe, care ne amintesc de urările din colinde: „Limbile să salte/ Cu cântece nalte,/ Să strige-n tărie/ glas de bucurie...” (Psalmul 46).

În Psalmul 103 apare un frumos tablou al naturii, în care mișună păsări și fiare în căutarea hranei:

Tu strângi păsările-n hoarbă
La pârâu ce vin să soarbă,
De prin pietri, de prin gauri
Slobod cântece și glasuri,
Tu slobozi roauă pre munte
Dintr-a tale cămări multe...

Omul, creație a cerului, e prezent și el în veșnica mișcare a timpului: Și omul, fără de greață,/ Iase-n treabă demineață,/ De lucreză până-n sară, / Zî de iarnă și de vară...

Marea, pe care plutesc corăbiile, apare ca într-o imagine eminesciană:
Preste luciul de genune
Trec corabii cu minune...

Într-un alt psalm, fraza din traducerea în proză: „În loc de pâine, cenușă am mâncat și băutura mea cu lacrimi am amestecat”, capătă sub pana poetului expresivitate puternică: „Am mâncat pâine de zgură/ Și lacrimi în băutura”.

Sentimentul umilinței, al trecerii ireversibile a timpului și al singurătății apare în imagini de profundă trăire lirică:

Pleacă-ți auzul spre mine
Și să-mi hii, Doamne, cu bine,
Și la ce zi te-oi striga-te
Să-mi auzi de greutate
Că-mi trec zilele ca fumul,

Oasele mi-s săci ca scrumul...

Prin alte comparații și metafore psalmistul își exprimă jalea și durerea:

De suspinuri și de jele

Mi-am lipitu-mi os de piele.

De-a tocma cu pelecănu,

Prin pustii petrec tot anul...

Și ca iarba cea tăiată

Mi-este vârtutea săcată...

După *Psalmul 132*, Dosoftei include două strofe proprii a câte patru versuri ca motto la acest psalm, prin care promovează ideea bunei înțelegeri între oameni:

Cine-ș face zid de pace,

Turnuri de frăție,

Duce viață fără greață

Ntr-a sa bogăție.

Că-i mai bună, depreună,

Viața cea frățască,

Decât armă ce destramă

Oaste vitejască.

În textul psalmilor întâlnim cuvinte neoașe, care ne aduc parcă la unele realități din Moldova: ocine, moșii, urice, caftane, boierie, zimbri, buciume, colaci, slănină ș.a.

Desigur, nu toți cei 150 de psalmi demonstrează aceeași îndemânare în transpunerea în versuri a textului biblic. Dosoftei, ca și contemporanul său Miron Costin, a trebui să înfrunte greutăți enorme în condițiile când poezia la noi făcea abia primii pași. Dar truda îndelungată și permanenta revenire asupra celor așternute pe hârtie dă în vileag dorința sa nestrămutată de a se desăvârși. „Dosoftei, – după cum menționa G. Ivașcu, – nu are numai ideea literaturii ca atare, ci și a perfectibilității estetice a textului, are deci o conștiință artistică”. Această „conștiință artistică” se desprinde și din alte scrieri în versuri la care poetul a lucrat cu migală până la sfârșitul vieții sale.

Interesul pentru istoria neamului său l-a făcut să scrie o cronică în versuri, cunoscută sub denumirea de *Poemul cronologic despre domnii Moldovei*, inclus la începutul lucrărilor *Molitvenic de-nțăles* (1681) și *Parimiile preste an* (1683). În timpul exilului în Polonia, Dosoftei a completat poemul cu noi versuri, rămase în manuscris, însumând în total 204 versuri.

Lucrarea începe cu Dragoș-Vodă, care a „descălecat țara”, aducând „românească limbă”. Urmează, rând pe rând, șirul de domnitori până la Duca-vodă și Constantin Cantemir. Autorul laudă mai ales faptele vitejești ale domnitorilor și străduința lor de a lăsa „roadă bună în țară”. Despre Alexandru cel Bun, de exemplu, spune că „a împodobit țara cu beserici”, iar Ștefan cel Mare e slăvit pentru că „au bătut războaie” și pentru că „prin sate și pre la orașe”, prin ținuturi, prin „munți și codri” a zidit „te împle jalea”.

Poemul, deși nu cuprinde versuri de mare valoare în plan estetic, rămâne totuși o operă de cultură, o dovadă de erudiție a autorului.

Din timpul exilului în Polonia datează și *Stihurile la luminatul gherb a Țării Moldovei* care completează cu mult *Stihurile* la stemă din primele sale lucrări tipărite. Aceste versuri, 26 la număr, constituie, după expresia lui G. Ivașcu, „întâiul poem al iubirii de patrie în limbă română, evocând o Moldovă feerică”.

Dosoftei-poetul s-a afirmat și ca un dibaci traducător. S-a păstrat un fragment (154 de versuri) din drama *Erofil* a dramaturgului cretan Gheorghios Hortățis, (Chortatzis), tradus de Dosoftei în timpul exilului său în Polonia. Drama *Erofil* este, de fapt, o imitație după piesa *L'Orbecche* a poetului italian Giambattista Giraldi-Cinzio (1504-1573). Tragedia lui Hortățis s-a editat la Veneția, în 1637. Au urmat apoi alte câteva ediții. Dosoftei a tradus numai *Prologul* piesei, care cuprinde idei asemănătoare cu cele din textele biblice: egalitatea tuturor oamenilor în fața morții, îndemnul de a renunța la ispitele vieții, la avere și la slava iluzorie a vieții pământești.

Prologul este rostit de un personaj – un schelet cu coasa în mână care reprezintă moartea, „sălbatică, fieratică, întunecată-n față”, cu o forță distrugătoare fără limite.

La sfârșitul prologului Dosoftei a făcut o succintă prezentare a subiectului tragediei *Erofil*.

De la Dosoftei au rămas și alte compoziții în versuri. În volumele de *Opere I, Versuri*, Ediție critică de N. A. Ursu (București, 1978) figurează 18 versuri intitulate convențional *Stihuri despre originea latină a românilor* și un *Apostrof* (16 versuri) pe care P.P. Panaitescu le-a inclus în ediția de opere ale lui Miron Costin. În același volum mai găsim *Stihurile la cuminecătură*, *Rugăciunea lui Simeon Metafrast la cuminecătură*, *Stihuri pentru Ionașcu Bilevici* – toate acestea aflându-se în lucrarea *Molitvenic de-nțăles*, tipărită la Iași în 1681, precum și alte compuneri în versuri tipărite de Dosoftei în timpul vieții sau rămase în manuscrise.

O importanță deosebită pentru epoca lui Dosoftei a avut și ampla scriere în proză *Viața și petreacerea svinților*, tipărită la Iași în patru volume (1682-1686) cu

sprijinul lui Duca-vodă. Dosoftei expune viețile sfinților aranjate după luni, începând cu 1 septembrie. Volumul I cuprinde viețile sfinților serbați de biserică în lunile septembrie-decembrie. Volumul II, tipărit în 1683, cuprinde lunile ianuarie-februarie, iar volumul III cuprinde lunile martie-iunie. Din volumul IV a apărut doar prima fascicolă, care cuprinde viețile sfinților dintre 1-10 iulie. Traducerea, după cum se arată în dedicația către Duca-vodă, a fost făcută „de pre grecește și de pre sârbește pre limbă rumânească, ca să înțâleagă toți”.

Viețile sfinților traduse și prelucrate de Dosoftei („...într-atâta lungă vreme scriind și tâlmăcind câte am putut birui în acești veaci grei a țărâi, abia cu mult greu am scris și această svântă carte...”), au trezit interesul cititorilor atât prin conținutul lor religios, cât și prin prezența unor elemente miraculoase, asemănătoare cu cele din basmele populare.

Sfinții Mamas și Iulian, aruncați în mijlocul fiarelor, rămân nevătămați. Sfântul Tiras, pus într-un sac plin cu scorpii și vipere, este aruncat în mare, dar sacul plesnește și sfântul se întoarce pe uscat pășind pe valurile mării.

Sfinții îndură chinurile cele mai îngrozitoare la care sunt supuși de către diferiți împărați păgâni. Unora li se taie limba, altora li se toarnă în gură plumb topit, li se rup picioarele sau mâinile, sunt aruncați în foc. Dionisie Areopagitul, decapitat, merge două mile, luându-și capul în mână.

Sfinții Serghie, Righin și Teofil ajung în India, unde sunt închiși „într-o casă strâmtă” și lăsați fără hrană 10 zile, apoi sunt scoși din țară ca abia după alte 70 de zile să afle „loc cu pomăt frumos și rodit și dulce la mâncat”. Drumul îi aduce în țara căpcăunilor, iar după alte 100 de zile ajung în țara piticilor etc.

În colecția lui Dosoftei întâlnim câteva legende cuprinse și în *Cazania* lui Varlaam: despre Sfântul Gheorghe, mucenicul Dimitrie, sfânta Parascheva ș.a.

Unele prologuri cuprind scurte portrete fizice ale sfinților (Grigore Bogoslovul, Vasile cel Mare etc.), care au servit zugravilor de icoane în pictura bisericească.

De regulă, viața fiecărui sfânt este însoțită de niște distihuri, care pun accentul pe calitățile morale ale celor proslăviți.

De exemplu:

Stih

[Pentru Sfinții Mucenici Gaian și Gaie]

În foc aruncat, cu Gaie – mpreună

Luă Gaian de la Hristos cunună

Sau:

Stih

[Pentru Sfântul Ioan Gură de Aur]

Ioane, din scaun tuturor zâci pace,

De gios, că la Hristos, sus, trăiești cumu-ți place.

Prin stihuri de felul acesta, incluse în *Viețile sfinților*, „zestrea” poetului se completează cu peste 290 de versuri.

În ultima vreme lui Dosoftei i s-au atribuit și câteva traduceri în proză: *Cronograful* lui Matei Kigalas, *Istoriile* lui Herodot, *Mântuirea păcătoșilor* de Agapie Landos. Și tot Dosoftei, după părerea unor cercetători (N. A. Ursu, Al. Andriescu ș.a.), a revizuit textul *Vechiului Testament*, tradus de la București (1688).

Scrierile lui Dosoftei, atât cele în versuri, cât și cele în proză, reprezintă un moment important în statornicirea normelor limbii literare. Însă meritul primordial al cărturarului constă în crearea poeziei culte și a limbajului poetic artistic. Lucrările sale tipărite, ca și cele rămase în manuscris, au trezit interesul cititorilor atât în Moldova, cât și în celelalte provincii românești.

Dosoftei a fost înalt apreciat de scriitorii noștri clasici C. Negruzzi, Alecu Russo, B. P. Hașdeu, M. Eminescu, A. Mateevici ș.a. Operele sale au fost minuțios cercetate de prestigioși istorici literari și filologi, mai ales în ultimele decenii. Autorul *Psaltirii în versuri* și al *Vieților Sfinților* e considerat, pe drept cuvânt, primul creator de poezie cultă în limba română.

PSALTIREA ÎN VERSURI

(fragmente)

Psalmul 1

Ferice de omul ce n-a merge

În sfatul celor fără de lege

Și cu răii nu va sta-n cărare,

Nici a ședea-n scaun de pierzare.

Ce voia lui va fi tot cu Domnul

Și-n legea lui ș-a petrece somnul,

De să va-nvăța de zî, de noapte,

Să-i deprinză poruncile toate [...]

Psalmul 10

Cătră tine, Doamne, mi-i toată nedejdea,
De-m ești razăm tare la toată primejdea.
Zică cât le place ceia ce n-au minte,
De vor să mă sparâe cu a lor cuvinte,
Să fug pre la munte cu pădure deasă,
Ca o vrăbiuță să mîi fără casă.
Că iată păgânii încordară arce,
Pun săgeț în tulbă, să grijesc de lance
Și vin prin tunerec cu arce pre-amână,
Întru să săgete pre cei fără vină.
Giurământul nu-ș țân, hotarăle strică,
Și de-mpăcăciune nu gîndesc nemică [...]

Psalmul 46

Limbile să salte
Cu cântece nalte,
Să strige-n tărie
Glas de bucurie,
Lăudând pre Domnul,
Să cânte tot omul.

Domnul este tare,
Este-mpărat mare
Preste tot pământul
Și-ș țâne cuvântul.
Supusu-ne-au gloate
Și limbile toate,
De ni-s supt picioare
Limbi de pre supt soare.
Alesu-ș-au șie
Parte de moșie
Țara cea dorită,
Care-i giuruită
Lui Iacov iubitul,
Ce-i țâne cuvântul,
Mila să-ș arate

Cea de bunătate
Spre noi, ticăloșii,
Precum ne spun moșii.

Pre vârvuri de munte
S-aud glasuri multe
De bucine mare,
Cu naltă strigare,
Că s-au suit Domnul
Să-l vază tot omul.

Cântaț în lăute,
În zăcături multe,
Cântaț pre-mpăratul,
Că nu-i ca dâns altul
Să domnească-n lume,
Cu svântul său nume,
Cântaț să-nțaleagă
Preste lume largă.

Că Dumnezeu poate
Pre limbi preste toate,
De le îmblânzește.
Și le-mpărățește,
Scaunul dă rază
Unde va să șază
Domnul din direapta,
Să-mpărțască plata,
Pre boieri, pre gloate,
Pre limbile toate.

Și cine să nalță
Din hire sămață,
I-a vedea tot omul
Cum i-a certat Domnul.

Psalmul 101

Doamne, mi-ascultă de rugă
Ce mă rog din vreme lungă,
Și strigarea mea să margă
Spre tine, să să-nțăleagă.
Nu-ț întoarce svânta față
De cătră mine cu greață.
Și la zî ce sunt cu jele
Și cu tângă de greșele,
Pleacă-ț auzul spre mine
Și să-m hii, Doamne, cu bine.
Și la ce zî ti-oi striga-te,
Să mi-auz de greutate,
Că-m trec zâlele ca fumul,
Oasele mi-s săci ca scrumul.
Ca nește iarbă tăiată
M-este inema săcată,
Că stă uitată de mine,
Ce-am gătat să mănânc pâine.
De suspinuri și de jele
Mi-am lipitu-mi os de piele.
De-a tocma cu pelecănu,
Prin pustii petrec tot anul,
Și ca corbul cel de noapte
Îmi petrec zâlele toate,
Ca o vrăbie rămasă
În supt streșină de casă.
Toată zâua mi să strâmbă
Pizmașii miei, de-m fac scârbă,
Și ceia ce mă-mbunează
Fac giurământ să mă piarză.
Am mâncat pâine de zgură
Și lacrimi în băutură,
De fața mâinii tale,
Ce mi-ai dat de sus la vale.
Mi-s zâlele trecătoare,
De fug ca umbra de soare,

Și ca iarba cea tăiată
Mi-este vârtutea săcată [...]

[Comentariu pe marginea Psalmului 132]

Aceste patru părechi de stihuri le-am scornit eu, prăvind acest psalom a lui
[David]

Cine face zidi de pace,
Turnuri de frățâie,
Duce viață fără greață
Ntr-a sa bogățâie.
Că-i mai bună, depreună,
Viața cea frățască,
Decât armă ce destramă
Oaste vitejască.

Psalmul 136

La apa Vavilonului,
Jelind de țara Domnului,
Acolo șezum și plânsăm
La voroavă ce ne strânsăm,
Și cu inemă amară,
Prin Sion și pentru țară,
Aducându-ne aminte,
Plângeam cu lacrimi herbinte.
Și bucline ferecate
Lăsăm prin sălci aninate,
Că acolo ne-ntrebară
Aceia ce ne prădară
Să le zăcem viers de carte
Într-acea streinătate,
Ca-n svânt muntele Sionul
Cântări ce cântam la Domnul.
Ce nu ni să da-ndemână
A cânta-n țară streină.
De te-aș uita, țară svântă,
Atuncea să-mi vie smântă,
Și direapta mea să uite

A schimba viers în lăute!
Și să mi să prinză limba
De gingini, jelindu-mi scârba [...]

Fragmentele sunt reproduse după volumul: Dosoftei. Opere. I. Versuri. Ediție critică de N.A. Ursu. Studiu introductiv de Al. Andriescu. București: Minerva, 1978.

Glosar

Smidă – grindină; **a se zgârci** – a se strânge, a se contracta; **ticăcind** – trăind în suferință, în nevoi; **hlipăt** – vaiet, suspin; **limbă** – aici cu sens de *popor, neam*; **bucin** – bucium; **vântă** – apărare, sprijin, ajutor; **smântă** – sminteală, rătăcire, necaz; **gârbă** – spinare, spate; **cobuz** – instrument muzical, un fel de cobză; **surlă** – un fel de fluier; **tău (tăuri)** – baltă, iazuri; **colun** – măgar sălbatic; **hoarbă** – adunare, sfat, vorbă; **foale** – burduf, abdomen, pânțece; **a încrăvi** (sau încârvi) – a hrăni, a întări; **rodion** – chiparos; **genune** – apă mare și adâncă; **chit** – balenă.

ANTIM IVIREANUL (1660? -1716)

Antim Ivireanul (cu numele de mirean Andrei) era originar din regiunea Iviria a Georgiei. La o vârstă tânără a căzut rob turcilor și a trăit la Constanti-nopol unde învață limbile turcă, greacă și arabă și, mai ales, meșteșugul tipografiei. Era un foarte bun desenator, gravor în lemn și iscusit caligraf.



Este foarte posibil să fi lucrat ca tipograf la Patriarhia din Constantinopol, fiindcă, atunci când Constantin Brâncoveanu reorganizează la București tipografia domnească, Antim vine (recomandat, probabil, de cei de la Patriarhie) în capitala Munteniei la solicitarea domnitorului, în 1690. Aici Ivireanul se recomandă nu doar ca un bun tipograf, ci și ca un abil traducător de cărți; după puțin timp se călugărește și, părăsindu-și numele de mirean, și-l ia pe cel de Antim. Încă din 1691, ca smerit ieromonah, îl aflăm tipărind cărți la București în greacă, apoi, ajuns egumen al mănăstirii Snagov, întemeiază și aici o nouă tipografie domnească. Deși era georgian de origine, învață și limba română și tipărește în 1693 o *Evanghelie greco-română*, iar în 1694 o *Psaltire* românească. Nivelul cunoașterii limbii române era destul de înalt, deoarece Antim Ivi reanul se hazardează să scrie un epilog în versuri:

Precum cei străini doresc moșia să-și vază Când sunt într-alte țări, de nu pot să șază,

Și ca cei ce-s pre mare bătuți de furtună

*Și roagă pre Dumnezeu de liniște bună, Așa și tipografu, de-a cărții sfârșire,
Laudă neîncetată dă și mulțumire.*

Avansează rapid pe scările ierarhiei bisericești, de la ieromonah la episcop, iar în 1708, după trecerea în neființă a mitropolitului Țării Românești Teodosie și, prin testamentul lăsat de acesta, Antim Ivireanul este urcat în scaunul mitropolitan, având și consimțământul patriarhiei din Constantinopol. Anume în această perioadă își redactează și vestitele predici care au fost adunate sub titlul generic de *Didahii*.

Alocuțiunea rostită cu ocazia ridicării la demnitatea de mitropolit, un model de compasiune și de identificare cu oamenii simpli din popor, cu suferințele și necazurile prin care treceau aceștia, are drept obiectiv principal eliberarea țării de sub jugul otoman: ... *nu este minune, iubiții mei ascultători și cinstiți și de bun neam boieri, de m-au rânduit și pre mine Dumnezeu și m-au pus, om mic fiind și smerit,*

păstor mic la mică turmă, la dumneavoastră, pre care eu nu vă am, nici vă știu turmă mică, ci mare și înaltă: mare pentru buna închinăciune și dreaptă credință, care o păziți curată și nespurcată, fiind încunjurați și îndrăgiți între hotarele celor streini de feliu, și împesurați de atâtea nevoi și scârbe ce vin totdeauna neîncetat de la cei ce stăpânesc pământul acesta; înaltă, pentru buna biserică și cătră arhieru: de vreme ce aceste două întemeiază și întăresc biserica, și măcar că eu am fost mai mic și mai netrebnic decât toți, precum au fost și David mai mic între frați și în casa tătâne-său, dar Dumnezeu n-au căutat la micșorarea și netrebnicia mea, nu s-au uitat la sărăcia și streinătatea mea, n-au socotit prostia și neștiința mea; ci au căutat la bogăția și noianul bunătății sale; și au acoperit de către oameni toate spurcăciunile și fărădelegile mele, care sunt mai multe decât perii capului meu și decât nisipul mării și m-au învățat, nevrednic fiind, la această stăpână și mare vrednicie a arhieriei, și m-au trimis la dumneavoastră să vă fiu păstoriu, părinte sufletesc, rugătoriu cătră Dumnezeu pentru buna sănătate și spăsenia dumneavoastră și a cinstitelor dumneavoastră case; purtătoriu de grije la cele ce ar fi spre folosul mântuinții, și să vă fiu de mângâiere la scârbele robiei cei vavilonești a lumii aceștia, ca Ieremia norodului lui Dumnezeu și ca Iosif, al unsprezecelea fecior al patriarhului Iacov, egiptenilor; și dimpreună cu dumneavoastră să pățimesc la toate câte va aduce ceasul și vremea; pentru care lucru am datoria să vă priveghez cu osârdie și fără de lene, ziua și noaptea, și în tot ceasul, pentru folosul și spăsenia tuturor de obște...

Mitropolitul Antim Ivireanul nu a fost doar unul dintre cei mai mari ierarhi ai bisericii române, ci și un consilier de taină al lui Constantin Brâncoveanu. Antim sfătuia ca domnul să se declare aliat al creștinilor. În conflictul dintre ruși și turci din 1711 mitropolitul a insistat ca muntenii să lupte de partea rușilor. Mai mult decât atât, el și-a asumat responsabilitatea pentru contactul boierilor munteni cu țarul Petru cel Mare.

Având o mare frică de turci, în urma unor pârri ce s-au făcut împotriva mitropolitului, Brâncoveanu se văzu obligat a-i cere demisia. Atunci Antim a ținut în fața domnitorului un minunat discurs de apărare, plin de demnitate (la 13 ianuarie 1712); după cincisprezece zile îi vorbește din nou și Brâncoveanu îl ascultă și-l lasă să păstorească în continuare. În final el apelează la rațiunea domnitorului cu rugămintea de a calcula foarte bine deciziile: *Iar măriia ta fă ca un domn creștin și milostiv și nu mă lăsa să ies obidit și cu lacrămile pe obraz, că va fi păcat, și precum nu te pripești la cele politicești a face răsplătite pentru cinstea domniei, așa nu te pîpi nici la cele bisericesti, pentru cinstea lui Dumnezeu, că răul a face este lezne, iar a să desface este cu nevoie.*

După asasinarea lui C. Brâncoveanu și a familiei sale, Antim Ivireanul și-a păstrat scaunul mitropolitan și doar încercările repetate de a influența evenimentele politice care se desfășurau în țară l-au dus la pierzanie. Sub Nicolae Mavrocordat, Antim e bănuțit că ar întreține legături ascunse cu nemții, despre care se auzise că au intrat în țară. Domnitorul fuge spre Giurgiu, apoi, aflând că nu e pericol, se întoarce în capitală. Zadarnic încearcă Antim să se disculpe. Mavrocordat îl aruncă în închisoare, acuzându-l de conspirație, și obține de la Patriarhie caterisirea și exilul acestuia pe Muntele Sinai, unde trebuia să-și ispășească vina. Pe drum, însoțitorii turci îl omoară și îi aruncă trupul neînsuflețit în apele Tungei, în apropiere de Adrianopol.

Activitățile lui Antim Ivireanul au fost multiple și variate: de la traducător la tipograf, de la autor de cărți religioase la mentor spiritual. În acest sens, ocupațiile lui nu se limitează doar în țară. Antim Ivireanul intenționa să facă din Țara Românească un focar de cultură, de unde să se răspândească prin tipar cărțile religioase necesare creștinilor din tot Orientul. De aceea, el își formează ucenicii lui, ajunși meșteri vestiți în arta tipografică, cum a fost Gheorghe Radovici sau Mihail Iștvanovici (Ștefanovici). Acesta din urmă lucrează la tipografia de pe lângă episcopia din Alba Iulia, iar ulterior, la cererea regelui Wakhtang al VI-lea, a fost trimis de către Constantin Brâncoveanu în Georgia pentru a întemeia la Tbilisi prima tipografie. Cu această ocazie, domnitorul Munteniei a trimis în dar părții georgiene litere turnate, posibil, de Antim.

Opera de căpetenie a mitropolitului este culegerea de predici, sau *Didahiile*, devenită un adevărat monument de oratorie religioasă nu doar prin fondul lor, care dovedește o desăvârșită cunoaștere a literaturii teologice, ci și prin limba aleasă, prin stilul clar și viguros, sentențios și colorat. Antim Ivireanul este primul care înlocuiește, în arealul românesc, predica seacă și lipsită de nerv, ce se citea în biserică în unele duminici și la unele sărbători bisericesti mai importante, cu predica vie. De menționat că până în zilele noastre au ajuns 28 de predici ținute de mitropolit cu anumite ocazii în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu și a lui Ștefan Cantacuzino.

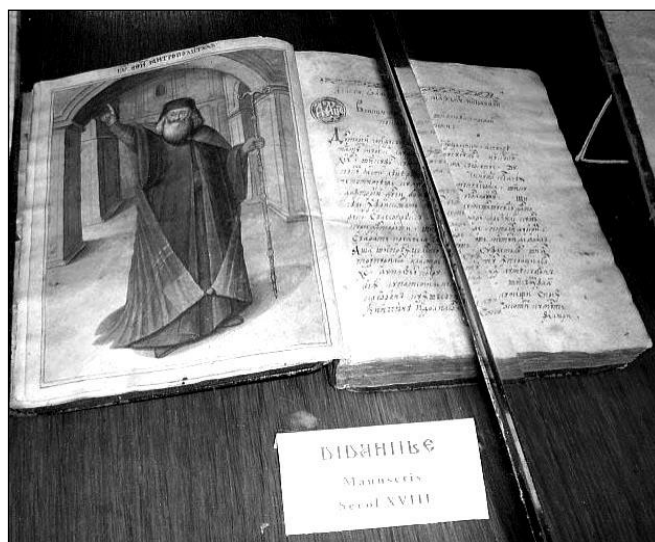
Autorul își personalizează predicile printr-o modalitate inedită pentru acel secol, anume: apropierea ideilor teologice de aspectele vieții cotidiene a societății românești contemporane mi tropolitului sau, altfel spus, critica de ordin religios se suprapunea criticii sociale. Antim orientează critica asupra tuturor categoriilor, indiferent de clasă. Îl deranjează lipsa de sinceritate și onestitate a unor membri ai societății, în special îl supără spovedania la doi preoți, unul de la țară și altul de la oraș, un fenomen, probabil, practicat des de boierii timpului: *Alții iară au câte*

doi duhovnici, unul la țară și altul la oraș: la cel de la țară, ca la un om prost, spune păcatele ce le socotește el că sunt mai mari, iar la cel de la oraș spune păcatele cele ce socotește el că sunt mai mici, neguțătorind și meșteșugind taina ispovedaniei... Și la acea mincinoasă ispovedanie ce facem, cercăm să aflăm duhovnic, om prost, pentru ca să se teamă de noi și să-i fie rușine de fețele noastre și ce vom zice noi, așa să fie, socotind în gândurile noastre că, precum înșălăm pre dânsul, vom înșăla și pre Dumnezeu... Și când mergem să ne ispovedim, nu spunem duhovnicului că mâncăm carnea și munca fratelui nostru, creștinului, și-i bem sângele și sudoarea feței lui, cu lăcomiile și cu nesațiul ce avem; ci spunem cum c-am mâncat la masa domnească miercuria și vinerea pește și în post raci și untdelemn și am băut vin... Nu spunem strâmbătățile ce facem totdeauna, clevetirile, voile veghiate, fățăriile, mozaviriile, vânzările și pâriile ce facem că credem minciunile slugilor noastre mai vârtos decât adevărul celui ce să năpăstuiește, carele de s-ar și jura, nu-l credem, nici îi facem dreptate, ci-l pedepsim cu atâta cruzime de inimă, cât, de am putea, l-am stinge de pre fața pământului...

Inegalitățile sociale sunt de asemenea un motiv de apostrofare a celor bogați și de compasiune pentru cei nevoiași, acestea fiind reliefate și de perechile antitetice utilizate: *Nu să cuvine cinstea și lauda numai oamenilor celor mari și bogați, căci sunt vrednici acestui dar și cei mici și smeriți. Că măcar că cei mari strălucesc cu hainele cele de mult preț și cei mici n-au cu ce să-șiacopere trupul, cei mari se odihnesc pre așternuturi moi și frumoase, și cei mici se culcă pre pământul gol și pre paie; aceia însoțiți cu mulțime de slugi, iar aceștia lipsiți pustii și de ajutor și de prieteni; aceia între răsfățări și între bogății și aceștia între întristăciuni; însă cu toate aceste măririi despărțite, nu să cuvine celor mici mai puțină cinste și dragoste decât aceea ce să cuvine celor mari bogați; nici iaste cu dreptate acelor mari să li se închine lumea și pre cei mici să-i batjocorească...*

Nu putem să nu evidențiem actualitatea predicilor lui Antim Ivireanul, deoarece observațiile pe care le-a făcut mitropolitul acum câteva secole nu și-au pierdut din „prospețimea” de altădată, ba dimpotrivă, carențele comportamentale ale poporului nostru, altfel spus năravurile, s-au înmulțit și adâncit: *Dar tu, căci urăști pre fratele tău atâta cât nici în ochi nu vrei să-l vezi, ci-i porți pizma și-l zavistuiesti pre la unii și pre la alții, ca să-i faci pagubă și să-l supui și să-l sărăcești, tu adevărat nu ești creștin, nici om pre pământ, că ești singur satana, carele au pârât pre Dumnezeu la Adam.*

În totalitatea lor, *Didahiile* lui Antim Ivireanul critică lipsa de credință, atitudinea impertinentă față de biserică, nerespectarea posturilor și multe alte păcate ce pot fi unite sub un titlu comun: abaterea de la morala creștină.



CAZANIE LA ADORMIREA PREASFINTEI NĂSCĂTOARE DE DUMNEZEU

Pohta și dragostea ce văz la această cinstită și sfântă adunare mă îndeamnă și neștiind a vorbi, măcar că vorba mea nu iaste vrédnică niciodată ca să îndulcească cu vreun mijloc auzirile ascultătorilor, iar încăș domnul Hristos, care au săturat cu 5 pâini 5000 de suflete și au îndreptat sărăciia și neputința ucenicilor lui cu bogăția darului său, același și înaintea dragostei voastre, prin mijlocul vorbelor mele céle neritoricite va întinde masă duhovnicească.

De multe ori au stătut în socoteala mea, că doară aș putea afla ceva nou să zic întru cinstea și lauda preasfintei Născătoarei de Dumnezeu și pururi Fecioarei Mariei, dară n-am putut afla nimica. Nu doară că nu sunt cuvinte multe și de multe feliuri de vorbe a se grăi întru lauda măriei ei, ci pentru că fiind mintea mea tulburată de norul neștiinții și mai vârtos întunecată de socoteala dumnezeștilor și prealuminatelor ei daruri, îmi înfruntez și-mi ticăloșesc nevrednicia și neștiința învățaturii mele. Că de vréme ce cei învățați și pedepsiți întru bunătăți stau de să miră de mărirea ei, dară eu, cel neînvățat și departe de toate bunătățile, ce voi face?

Drept aceia dară, îmi caut și făr' de voia mea a conteni de a mai iscodi să aflui înălțimea fecioarei ei, întru caré cu anevoe să sue gândurile omenești și adâncimea darurilor ei, carele nu să pot vedea lesne nici cu ochii îngerești, ci numai cu acel tituluș ce i s-au dat mai nainte de toți vécii de la părintele cel fără de început și

vécinicul Dumnezeu, prin mijlocul îngerului Gavriil. Acela și eu cu cucerie și cu multă frică îl voi zice, întru lauda și cinstea ei: „Bucură-te céia ce ești plină de dar, Domnul e cu tine”. Că mai mare și mai lăudat și mai cinstit titluș decât acesta nu s-au dat din véci, nimănu, nici să va da până în véci, fără numai ei; că au aflat har înaintea lui Dumnezeu, care n-au aflat atâta niciodată, după cum i-au zis îngerul. Iară de să va și afla și vreun (periergos), adecă prepuritoriu să zică cum că acéste cuvinte, de nu cu acest mijloc, iar într-alt chip s-au zis și la alții, precum să vede în multe locuri ale *Sfintei Scripturi*; că întâi la al patrulea cap al Facerii zice pentru Avel: „Că căută Dumnezeu asupra lui și asupra darurilor lui”; pentru Enoh: „Și fu, zice, bine plăcut lui Dumnezeu și nu să afla pentru că l-au mutat pre dânsul”; pentru Noe: „Că a aflat har înaintea Domnului Dumnezeu și-l păzi de potop”; pentru Avraam: „Că crezu, zice, pre Dumnezeu și i să socoti lui întru dreptate și-l făcu părinte a multe neamuri”; pentru Iosif: „Că era Domnul cu dânsul și vărsă asupra-i milă și-i déde lui har”; pentru Moisi, că i-au zis: „Și cuvântul acesta carele ai zis tu și-l voiu face pentru ca ai aflat har înaintea mea și te știu decât pre toți”; pentru David că i-au zis: „Aflat-am om după pofta inimii méle, pre fiul lui Iesei, carele va împlini toate cérerile méle”.

Și pentru ca să nu mai lungesc cu vorba, tuturor prorocilor și tuturor sfinților și celor mai nainte de lége și celor după lége li s-au zis cuvinte de bucurie, prin mijlocul îngerilor și li s-au dat de la Dumnezeu dar și milă, însă acoperit.

Iară sfintei Fecioare s-au dat cuvântul bucuriei ceii adevărate, care iaste mai presus decât toată mintea, în slavă și în cinste mai veselitoare, covârșind pre toți cu darul și cu mila „Bucură-te céia ce ești plină de dar, Domnul e cu tine”. Și nu numai pentru bucuriia aceasta ce i s-au dat să fericéște de toate neamurile, ce și pentru numele ei cel de preacinstit ce i s-au dăruit, de să numéște Mariam. Că precum iaste Fiiului ei mai presus decât toate numele, după cum zice fericitul Pavel: „Și i-au dăruit lui nume care iaste preste tot numele”, așa și numele ei iaste preste tot numele, după al lui Isus.

Și precum întru numele lui Iisus să plecă tot genunchiul celor cerești și celor pământești și celor de supt bezne, așa iaste și ia, mai cinstită în cer decât heruvimii și mai slăvită fără de asămânare decât serafimii și pre pământ mai închinată și mai fericită ca o împărăteasă a lumii, de toți credincioșii pământului și supt bezne mai strașnică și mai înfricoșată asupra dracilor decât toți sfinții; întru care nume Mariam, după a mea proastă socoteală, înțelégem cum mă cuprinde în sine trei lucruri: una pentru că fiind numele acesta de trei (silaves), adecă de trei înjugări, să înțelége cum că au născut o față a Sfintei Troițe, pre Fiiul și Cuvântul lui Dumnezeu; a dooa că are fieștecare înjugare câte 2 slove și să înțelége dooa firi ale

lui Hristos, adică cea dumnezeiască și cea omenească; a treia că sunt 6 slove de toate într-acest nume, cu carele înțelegem cele 6 taini mari și preste fire, adică blagovestenia, nașterea, botezul, moartea pre cruce, învierea și înălțarea la ceriu. Cu blagovestenia s-au descoperit taina cea mai nainte de toți vecii ascunsă; cu nașterea s-au împăcat ceriul cu pământul, adică Dumnezeu cu omul; cu botezul ne-am îmbrăcat cu haina nestrucăciunii; cu moartea ni s-au dat viața; cu învierea ni s-au dat bucuria și cu înălțarea la ceriu, șăderia de-a dreapta lui Dumnezeu, Tatăl.

Așijderea și cu cuvintele cele de bucurie ce i-au zis îngerul:

„Bucură-te de ceia ce ești plină de dar, Domnul e cu tine”, iar înțelegem numele Preasfintei Troițe. Că în cuvântul ce zice: bucură-te, să înțelege Fiiul, că el iaste toată bucuria lumii, în cuvântul ce zice: plină de dar, să înțelege Duhul Sfânt, prin care să dau toate darurile și în cuvântul cel ce zice: Domnul e cu tine, să înțelege Tatăl, că el iaste Domnul a toate, văzutelor și nevăzutelor.

Dumnezeu însă, carele numai cu un cuvânt au făcut și au zidit toate lucrurile cele văzute și cele nevăzute, poate cu adevărat, cu cea desăvârșit a lui preaputernicie, să facă stéle mai luminoase decât acéstea ce strălucesc pre ceriu și lună mai iscusită decât aceasta ce ne povățuiaște noaptea și soare mai strălucitoriu și mai luminat decât acesta, carele stinge cu lumina lui toate céliale te lumini și ceriuri mai mari și mai largi în rotocolime și păsări mai cu dulce glasuri și flori mai cu multe mirosuri și copaci mai nalți și mai roditori și vânturi mai sănătoase și văzduhuri mai de folos și hiară mai multe la număr și mai de multe féliuri și mai multe lumi decât aceasta ce lăcuim poate să zidească în mărimie și în meștersug mai minunate; iară o zidire caré să covârșască în vrednicie pre Maica lui Dumnezeu nu va putea să facă niciodată, măcar că iaste preaputérnic. Pentru că precum nu iaste cu puțință nu zic să socotească, ce nici cu mintea să gândească neștine o ființă mai cuviosă și mai naltă decât dumnezeirea, așa nici o zidire mai covârșitoare decât acéia ce au născut pre un Dumnezeu carele s-au făcut om. Că pre dânsa o au ales Dumnezeu, mai înainte decât toată zidirea, pentru ca să-i fie lăcaș vecinic, după cum grăiește David: „Aceasta iaste odihna mea în vecii vecilor și într-înșă voiui lăcui, pentru că o am ales”.

Aleasă iaste, cu adevărat, ca soarele, pentru că iaste încununată cu toate razele darurilor dumnezeiești și strălucéște mai vartos între célélalte lumini ale ceriului.

Aleasă iaste și frumoasă ca luna, pentru că cu lumina sfințeniei stinge célélalte stéle și pentru marea și minunata strălucire de toate șireagurile stélelor celor de taină să cinstéște, ca o împărăteasă.

Aleasă iaste ca răvărsatul zorilor, pentru că ia au gonit noap tea și toată întunerecimea păcatului și au adus în lume zioa cea purtătoare de viață.

Aleasă iaste, că iaste izvor carele cu curgerile cereștilor bunătăți adapă sfânta biserică și tot sufletul creștinesc.

Aleasă iaste, că iaste chiparos carele cu nălțimea covârșaste ceriurile și pentru mirosul cel din fire s-au arătat departe de toată stricăciunea.

Aleasă iaste, că iaste crin, că măcar de au și născut între mărăcinii nenorocirii ceii de obște, iar nu ș-au pierdut niciodată podoaba albiciunii.

Aleasă iaste că iaste nor carele n-au ispitit nici o greime a păcatului.

Aleasă iaste, pentru că iaste fecioară mai nainte de naștere, fecioară în naștere, fecioară și după naștere și iaste o adâncime nepricepută a bunătăților și o icoană însuflețită a frumoseților celor cerești. Iaste o grădină încuiată dintru caré au eșit floarea cea nevestejită și fântână pecetluită, dintru caré au curs izvorul vieții, Hristos.

Pre aceasta au văzut-o Moisi în muntele Sinaei, ca un rug aprins și nu ardea.

Pre aceasta au văzut-o Aaron, ca un toiag înflorit și plin de roadă.

Pre aceasta au văzut-o Iacov, ca o scară întărită, din pământ până în ceriu și îngerii lui Dumnezeu să suiia și să pogorâia pre dânsa.

Pre aceasta au văzutu-o Iezechiil ca o ușă încuiată, prin caré nimeni n-au trecut.

Pre aceasta o au văzutu-o Ghedeon, ca o lână, Avvacum ca o dumbravă umbroasă, Daniil ca un munte și Solomon ca un pat.

Aceasta astăzi să mută de pre pământ la ceriu; lasă întristăciunea și să duce la bucurie, lasă céle de jos și priméște céle de sus; lasă céle stricăcioase și câștigă céle nemuritoare și vecinice. Astăzi își dă preasfânt sufletul ei în mâinile Fiiului ei și cu cântări îngerești și apostolești să petréce cinstit trupul ei în satul Ghethsimani, spre îngropare.

Astăzi ceriul întinde sânurile sale și priméște pre céia ce au născut pre acela ce nu-l încape toată zidire.

Astăzi să minunează toate puterile cerești, zicând una cătră alta: cine iaste aceasta ce să sue din pustiu, adecă de pre pământ la ceriu? Cine iaste aceasta caré să ivéște ca zorile, frumoasă ca luna și aleasă, ca soarile? Cine iaste aceasta ce să sue de pre pământ în ceriu, albită, înflorită, întru caré hulă nu iaste? Rădicați porțile voastre, zic cétele céle îngerești, una cătră alta și cu cântări de laudă priimiți pre împărăteasa ceriului și a pământului, caré vine să lăcuiască den a dreapta împăratului Dumnezeu, cu îmbrăcăminte cu aur îmbrăcată, împistrită, după cum zice David, căci aceasta iaste céia ce au împăcat ceriul cu pământul și pe Dumnezeu cu omul. Aceasta iaste bucuriia celor dreți și nădejdia celor păcătoși.

Pre aceasta, dară și noi, cu toții trebuie cu dragoste, cu cucerie, cu inimă curată și cu cântări de laudă să o cântăm și să o lăudăm, ca pre o Maică a lui Dumnezeu și cu bucurie sufletească să prăznuim adormirea ei. Ce, o Maică Fecioară, acest norod ce stă înaintea măririi-tale, văzând înălțimea curățeniei tale și cunoscând și ei nevrednicia și smerenia lor, nu îndrăznesc, fără de mijlocitoriu ca să-ți aducă căzuta închinăciune și mulțemită, pentru multele faceri de bine și să se roage ca să te milostivești asupra lor. Pentru acéia eu, nevrédnicul și mult păcătosul robul tău, fiindu-le tată sufletesc, rânduit de Fiiul tău, prin mijlocul mieu să roagă cu toții, cu căldură, dintru adâncul inimii zicând: stăpână de Dumnezeu Născătoare, împărăteasa ceriului și a pământului, cinstea și slava creștinilor, céia ce ești mai naltă decât ceriurile și mai curată decât soarele, Fecioară prealăudată, nădédia celor păcătoși și liniștea celor bătuți de valurile păcatelor, caută asupra norodului tău, vezi moștenirea ta, nu ne lăsa pre noi, păcătoșii, ci ne păziaște și ne mântuiaște de vicleșugurile diiavolului, că ne-au împresurat scârbele, nevoile, răotățile și necazurile. Dă-ne mână de ajutoriu, Fecioară, că perim. Nu te îndura de noi, că pre tine te avem ajutătoare și la tine nădăjduim, ca cu rugăciunile tale céle prea puternice și nebiruite, să împlânzești, pe Fiiul tău asupra noastră, ca să-și întoarcă mila sa cea bogată spre noi; și încăș roagă cu căldură, ca să dea putere dintru înălțimea lăcașului său și prealuminatului nostru domn, pre carele pronia sa l-au ales preste acest norod, ca să poată chivernisi cu înțelepciune întregă turma ce i s-au încredințat, în mulți ani luminat, cu fericită sănătate și să o apere de lupii cei văzuți și nevăzuți. Să păzească și toată cinstita această boerime de toate primejdiile și de toate vicleșugurile vicleanului și să le dea dragoste, unciune, spor și ajutoriu întru toate; și să ne învrednicească pre toți de obște ca să petrecem toată viața noastră cinstită, curată și fără de prihană, ca cu o gură și cu o inimă pre dânsul de pururi să-l mărim și ție să zicem: „Bucură-te céia ce ești plină de dar, Domnul e cu tine”.

CUVÂNT DE ÎNVĂȚĂTURĂ ASUPRA OMULUI MORT

„Nu plângeți, că n-au murit, ci doarme”. Așa au zis Fiiul lui Dumnezeu, când au văzut moartă în pat pre fata lui Iair, mai-marele sinagogului. Și așa zic și eu cătră înțelepția voastră, blagos loviților ascultători și cătră dumneata (cutarele) și cătră céialalte iubite rudenii, carii cu tânguiiri și cu lacrimi vă întristați împreună, pentru această de bun neam și cinstită cucoană care s-au odihnit în Domnul.

„Nu plângeți, că n-au murit, ci doarme”. Fericitul ei sfârșit iaste adormire, iar nu moarte. Drept acéia nu cére de la voi lacră mi, nu pohtéște suspinuri, nu

priimește întristăciune, nici plângere. Vrednic de plâns sunt limbile, că n-au credință, jidovii, că n-au botez, ereticii, că sunt despărțiți din brațele bisericii; pentru căci aceștea adevărat mor, aceștia iau vécinica moarte, precum zice fericitul Pavel, la al șaselea cap, cătră romani: „Că cel ce au murit păcatului, au murit odată”.

Iar o cocoană creștinească, aceasta, ce s-au născut în baia sfântului botez, ce au supt laptele credinții, ce s-au hrănit în casa învățaturii dumnezeescului dar, ce s-au întemeiat cu puterea cinstitelor taini, ce era îngădită cu bunătăți, cu faceri de bine, cu lucruri plăcute lui Dumnezeu, una ca aceasta, adevărat, n-au murit, ci doarme. Așa ni-o adeverează nemincinoasa gura lui Hristos la *Sfânta Evanghelie*: „Acela ce crede întru mine, nu va muri în véci”. Și de vréme ce credinciosul nu moare, iaste lucru adevărat că sfârșitul lui nu iaste moarte, ci adormire. O mărturisește marele Vasilie la cuvântul ce face asupra morții: „Moartea dreptilor iaste (zice) adormire”. Și iarăș, la motivele Rusaliilor: „Că nu iaste, Doamne, moarte robilor tăi, când ieșim noi din trup și venim la tine, Dumnezeu nostru, ce schimbare dentru céle mai cu grijă la céle mai fericite și la céle mai vésele și la odihnă și la bucurie”.

Și adevărat, cât iaste de dulce această adormire și cu cât iaste mai dorită decât adormirea cea firească, de toate zilele. La adormirea cea firească rămâne omul făr'de simțire: nu véde, nu aude, nu cunoaște, să uită pre sine, uită pe fiii lui, pre rudenii, pre priiateni, rămâne lipsit de toate răsfățările vieții și de lumina aceștii lumi.

Iar la adormirea ceastă de pă urmă o, cât să bucură, cât să răsfață și cât înviază, în loc de a-ș piiarde lumina. Își deschide mai vârtos ușa ceriului, a luminii cei adevărate. O zice Isaia la al noaolea cap: „Celor ce lăcuesc în locul și umbra morții, lumină îi va lumina pre ei”. În loc de a să lipsi de răsfățări și de bogății, câștigă frumosețile, carele pot singure să sature toate pohtele lui. O adeverează David, la *Psalomul* 16: „Sătura-mă-voiu când mi să va arăta mărirea ta”. În loc de a rămânea de cunoștința rudeniilor și a priiatenilor, între strălucirile luminii cei neapropiate, véde, în toate zilele, și pre părinți și pre fii și verice alt au avut dorit în lume. O mărturisește marele Pavel cătră corinthéni, în 13 capete: „Acum cunosc din parte, iar atuncea voiu cunoaște, precum și cunoscut sunt”.

Și de vréme ce aici, după adormirea cea firească, să întoarce iar omul la osteneli, la scârbe, la supărări, la patemi, acolo, după adormirea cea de pe urmă, caré o numim noi a morții, tréce din scârbă la bucurie, din stricăciune în nestricăciune, din orașul lacrărilor la locul veseliei, din turburarea vieții la adăpostirea cea lină a mântuirii, din patimile Eghiptului în pământul cel fericit

al făgăduinței, din robia lumii la mântuirea ceriului, din petrecaniia omenească, în ceata fericiților îngerii, ce altă norocire iaste mai mare, decât aceas ta? Ce altă adormire mai dorită, decât adormirea morții?

Drept acéia zice și Duhul Sfânt la *Eclisiastul*, în 7 capete:

„Mai bună e zioa morții, decât zioa nașterii, că nașterea iaste începutul durerilor, iar moartea iaste începutul vieții cei fericite”.

Drept acéia zic iară: „Nu plângeți, că n-au murit, ci doarme”, și cu mine împreună vă zice și cel cu rostul de aur, Ioan: „Să cuvine la moarte să ne bucurăm, iară să nu plângem”. Și pricina iaste, zice sfântul: „De va fi tânăr, s-au mântuit curând din mijlocul rélelor, iar de va fi bătrân, acéia ce i să părea mai dorită a fi, cu sațiu luându-l, s-au dus”.

Și noi, de nu vărsăm lacrimi niciodată, când ruda sau priiatenul doarme, ci mai vârtos liniștim, tăcem și ne nevoim ca să nu-i dăm vreo supărare, măcar să știm cum că adormirea iaste moarte trecătoare „sfârșitul a unii zile”, precum zice dumnezeescul Zlatoust, dară pentru ce să le vărsăm pentru cei morți? Pentru ce să ne întristăm de sfârșitul vieții fraților noștri, ce să odihnesc în Domnul, ce să veselesc în slava cerească, ce lăcuiesc în lăcașurile celor vii? Adevărat, moartea, ca o nemilostivă ce iaste, au secerat făr’de vréme pre această floare aleasă și au răpit prea timpuriu podoaba, frumuseția neamului femeesc.

Iar pentru aceasta nici lacrămele sunt cu cale, nici întristarea cu dreptate. Că precum iaste mai norocit corăbiiariul acela, pre carele vântul cel tare îl aduce cu grabă la liniște, decât acela ce cu mare liniște, făr’de vânt, călătoréște, așa mai fericit iaste și acela ce, fără vréme, de moarte grabnică să mută la liniștea dumnezeesti fericiri. Zice înțeleptul Solomon: „Sfârșindu-se preste puțin, au plinit ani mulți, că plăcut era Domnului sufletul lui”. Au stătut cu bună mulțemită la Dumnezeu și sufletul aceștii cinstite cocoane, pentru multa ei credință, pentru bunătățile ei céle creștinești, pentru curățeniia cea făr’de asemănare, pentru cuceriia cea mare, la céle dumnezeesti.

Drept acéia s-au sfârșit preste puțin, pentru ca să câștige rodurilor lucrurilor ei, celor plăcute de Dumnezeu sau, să zic mai bine, s-au sfârșit preste puțin, pentru ca să câștige zilele ei și să-și facă viața ei vécinică.

O pasăre, ce să numéște finix, de ce să săvârșéște făr’de vréme de acéia mai mult își adaoge zilele vieții lui, pentru căci moartea îi înioaște viața și-i dăruiește ani mai mulți. Deci această cocoană, de ar fi murit pentru ca să se săvârșéască, ar fi fost vrednic de plâns sfârșitul ei, pentru căci s-ar fi perdut un chip minunat ca aceasta al darurilor și al bunătăților. Dară de vréme ce s-au săvârșit pentru ca să trăiască în véci, pentru ca să se bucure, împreună cu îngerii, pentru ca să se nască

de a doă oară, în ceriu, ca finixul, ce trebuiesc lacrămele? Se cuvine (zice fericitul Pavel) acest trup stricăcios să se îmbrace cu nesticăciune și acest muritoriu să se îmbrace cu nemurirea. Încetează, drept acéia, jalea, săvârșească-se întristăciunea, că n-au murit, ci doarme.

Și precum zicea apostolii cătră Hristos pentru Lazar, așa zic și eu pentru dânsa: „De-au adormit, mântui-să-va”. Va așa, fără de nici un presupus, marele Dumnezeu sufletul ei cel creștinesc în sânul lui Avraam și al lui Isac și al lui Iacov, în lăcașurile celor vii, în corturile celor dreți, unde strălucéște lumina cea de pururi a dumnezeéștii lui mărire.

Și de vréme ce între célialte faceri de bine sunt folositoare cererile sfintei bisérici și rugăciunile celor credincioși, pentru ca să câștige fieștecare creștin fericirea cea neschimbată, pentru aceasta vă pohtesc pre toți, preasfinților arhieriei, cuvioșilor ieromonași, cucérnicilor preoți, cinstiților boiari și pre tot norodul ce vă aflați de față, să ziceți cu un glas și cu o inimă, toți deodată, Dumnezeu să o iarte și să o fericească, pentru ca să se învrednicească și ia și noi toți (când va fi voia lui Dumnezeu) să ne veselim împreună întru împărăția ceriului, unde iaste viața făr'de moarte și mărire nedescoperită și bucurie stătătoare și vécinică. Amin.

Fragmente citate după: *Literatura română medievală. Antologie alcătuită de un colectiv condus de Dan Horia Mazilu. București: Editura Academiei Române, 2003.*

Evaluare

1. *Relatați despre legăturile culturale pe care le-a avut P. Movilă, mitropolitul Kievului, cu Moldova și Țara Românească.*
2. *Comentați aserțiunea lui P. Movilă: „V-am dat și nu voi înceta până la moarte să vă dau cărți și profesori”.*
3. *Pronunțați-vă, cu argumente pro sau contra, asupra formulei vechilor slavi: „Nu ceti multe cărți, ca să nu cazi în erezii”.*
4. *Realizați o paralelă între Sfaturile către Moise Movilă și Învățăturile lui Neagoe Basarab.*
5. *Reliefați rolul lui P. Movilă în calitate de îndrumător cultural.*
6. *Identificați principalele activități culturale ale mitropolitului Varlaam.*
7. *Numiți motivele care l-au determinat pe Varlaam să redacteze și să tipărească lucrarea *Carte românească de învățătură*.*
8. *Dezvoltați aserțiunea: „Prin scrierile sale, înaltul prelat moldovean s-a impus ca un talentat creator de proză artistică. Autorul a folosit pe alocuri o limbă*

viguroasă, bine încheată, nelipsită de plasticitate și culoare”.

9. *Enumerați principalele activități culturale ale mitropolitului Dosoftei.*
10. *Argumentați necesitatea introducerii în Psaltire a imaginilor care imprimă expunerii culoare locală.*
11. *Comentați versurile lui Dosoftei: Cine-ș face zid de pace, / Turnuri de frăție / Duce viață fără greață / Într-a sa bogăție / Că-i mai bună, depreună, / Viața cea frățească / Decât arma ce destramă / Oaste vitejească.*
12. *Argumentați necesitatea elaborării predicilor în limba română.*
13. *Identificați elemente de morală creștină în opera lui Antim Ivireanul.*
14. *Relevați expresivitatea artistică în **Didahiile** lui Antim Ivireanul.*
15. *Realizați o paralelă între **Didahiile** lui Antim Ivireanul și **Cazania** lui Varlaam prin prisma predicii originale și a predicii traduse.*
16. *Comentați importanța activității mitropolitului Antim Ivireanul pentru cultura română.*

Repere critice

„Mișcarea culturală din țările noastre de sub domnia lui Vasile Lupu și Matei Basarab este într-o legătură strânsă cu activitatea mitropolitului Petru Movilă. Ajuns mitropolit al Kievului, Petru Movilă nu-și uită obârșia. În cărțile apărute în Polonia sub îngrijirea lui, el se numește «prinț» al Moldovei, iar pe filele de la începutul unor cărți el așază stema Țării Moldovei, pe care el o socoate ca blazon al familiei sale. El se mândrește cu originea lui română, socotindu-se coborâtor din familia legendarului Macius Scaevola.

Era natural ca Petru Movilă să păstreze cele mai călduroase legături cu oamenii mai de seamă din Moldova și Muntenia. Mitropolitul Moldovei, Varlaam, pe timpul când era arhimandrit la Iași, în decembrie 1628, pleacă într-o solie la Moscova, trimisă de către domnitorul Miron Barnovschi în căutarea de zugrăvi și pentru procurarea de icoane. Trecând prin Kiev, el obține o caldă recomandare din partea arhimandritului Lavrei Pecerska, Petru Movilă, care se socoate ca rudă a lui Barnovschi.”

Ciobanu Ștefan. *Literatura română veche. Chișinău: Hyperion, 1992, p. 267.*

„Contemporan cu Varlaam, și trebuie să ni-i închipuim și prieteni, Petru Movilă, mitropolitul Kievului, nu și-a uitat niciodată originea românească și n-a încetat a se preocupa de destinele culturale ale Moldovei. Varlaam spune el însuși că Petru Movilă, «fiul de domn» căruia îi zice «Măria Sa», i-a trimis tipografia pentru a putea tipări *Cartea românească de învățătură*.

Prin aceasta ne introducem într-un domeniu nou al contribuției clericilor la biruința limbii românești pe toate plaiurile locuite de români: *rolul tipografilor* ca instrumente directe de răspândire a cuvântului românesc scris. Firește, ne vom mulțumi cu câteva notații și trimiteri la studiile de specialitate, indicând aici doar rolul lor specific la vremea respectivă. Rămânând la Petru Movilă, istoria culturii românești îl reține și ca mare sprijinitor al dezvoltării tipografiilor”.

Plămădeală Antonie. *Dascăli de cuget și simțire românească*. Alba Iulia: Reîntregirea, 2004, p. 88.

„Dar Petru Movilă nu este trecut printre cititori numai pentru generozitatea sa în materie de dotări tipografice. Rămânând tot în domeniul promovării limbii și culturii române, vom reține din activitatea sa, deocamdată, alte două contribuții pe care istoria culturii române nu le trece cu vederea. E vorba mai întâi de Prefața pe care o scrie la triodul înflorit, apărut în 1631 la Kiev, dedicată fratelui său Moise Movilă, după ce acesta devine domn al Moldovei, scriere pusă de P. P. Panaitescu. Alături de *Învățăturile* lui Neagoe Basarab, și în al doilea rând de o Cuvântare (G. Mihăilă zice: «o orație de nuntă») rostită parte în limba polonă și parte în limba română, la Iași, cu prilejul căsătoriei domniței Maria, fiica lui Vasile Lupu, cu prințul polonez Janusz Radziwil (1645)”.

Plămădeală Antonie. *Dascăli de cuget și simțire românească*. Alba Iulia: Reîntregirea, 2004, p. 91.

„Ca scriitor, mitropolitul Varlaam se remarcă prin claritatea și plasticitatea limbii pe care el și-o formează în regiunea Neamțului, unde își petrece o bună parte din viață. Mitropolitul Varlaam, ca toți cărturarii epocii, cunoaște bine și limba slavă bisericească și, probabil, și limba rusă. Mitropolitul Varlaam nu era un om de rând: domnitorul Moldovei, Miron Barnovschi, îl trimite în capul unei solii la țarul Rusiei; el este apreciat de către Petru Movilă; are legături și cu oamenii de cultură din Muntenia, printre care este și cunoscutul cărturar Udriște Năsturel. După înlăturarea lui Vasile Lupu de la domnie, mitropolitul Varlaam se retrage la mănăstirea Secu, unde moare în anul 1657. A lăsat mănăstirii și oarecare avere personală, pe care ulterior o revendică numeroasele lui rude.

Prin activitatea sa cărturărească, mitropolitul Varlaam deschide șirul traducerilor în limba românească a unui număr mare de cărți religioase, care umplu secolul al XVII-lea și, în parte, al XVIII-lea.”

Ciobanu Ștefan. *Literatura română veche*. Chișinău: Hyperion, 1992, p. 270.

„În simplitatea și naivitatea limbii ei, *Cartea românească de învățătură* a avut o considerabilă însemnătate în crearea primului nostru „stil cărturăresc”, deținând, în această privință în cultura română, locul *Bibliei* lui Luther în aceea germană, după cum s-a remarcat cu drept cuvânt (G. Ivașcu, 1969, p.149). Prima parte cuprinde extrase din evangheliile și comentariul lor potrivit pentru treizeci și două de duminici, după o tehnică omiletică nu mult diferită de aceea coresiană din *Tâlcul evangheliilor* din 1564, doar că modelele par a fi altele și în orice caz mai numeroase (Mazilu, 1987, p. 68-80). Emoționante sunt cele zece stihuri la stemă așezate în cap, din care ultimele două sună ca o recunoaștere a meritului (Vasile Lupu) prin grija căruia s-a tipărit cartea”.

Manolescu Nicolae. *Istoria critică a literaturii române*. București: Minerva, 1990, p. 33.

„Opera de căpetenie a lui Varlaam, *Carte românească de învățătură dumenecile preste an și la praznice împărătești și la svinți mari*, a fost tălmăcită „din limba slavonească” și tipărită „cu dzisa și cu toată cheltuiala” lui Vasile Lupu „în tiparul domnesc, în mănăstirea a Trei Svetiteli, în Iași” între 1642 și 1643. Într-un cuvânt înainte, domnitorul o oferă ca „dar și milă și pace și spăsenie a toată semenția românească pretutindere ce să află pravoslavnici într-aceasta limbă”, iar în al său cuvânt „cătră cetitoriu”, Varlaam arată motivele care l-au îndemnat a traduce.

Așadar Varlaam își dădea seama că poporul nu înțelegea cartea altei limbi, a limbii slavone, și că școlile de slavonie împruținându-se era nevoie de cărți românești pentru noii dascăli și elevi.

Piru Alexandru. *Literatura română veche*. București: Ed. pentru literatură, 1962, p. 92.

„În «Prefața» la *Carte românească de învățătură*, Varlaam se arată preocupat îndeosebi de faptul că «limba noastră românească n-are carte pre limba sa». El trece deci dincolo de preocupările sale specifice, de păstor duhovnicesc care s-ar fi putut limita doar la îndatoririle lui strict religioase, și crește până la măsura unui tribun al limbii și al cărții, angajându-se să facă el ceea ce găsea că lipsește. El se plânge că nimeni nu înțelege «cartea altii limbi» și că lipsesc și dascălii și învățătura. Mai arată că în trecut tot se mai învăța ceva, dar în vremea sa învățătura decăzuse. Poate că mitropolitul însemna aceste constatări cu plăcere, dacă avea în vedere pe dascălii și învățătura de slavonovie. El nu se gândește însă să restaureze acest învățământ, ci găsește tocmai terenul pregătit pentru a-și pune

în valoare «talentul» său de dascăl de limbă românească. Decăderea pe care o constata se datora, bineînțeles, lipsei de interes a românilor pentru o limbă care nu era a lor, care nu le spunea nimic, pe care n-o înțelegeau. Nu li se putea reînsufleți interesul decât limba lor. Și el le făcu acest extraordinar «dar».

Plămădeală Antonie. *Dascăli de cuget și simțire românească*. Alba Iulia: Reîntregirea, 2004, p. 86.

„Mitropolitul Dosoftei a lăsat o urmă adâncă în viața religioasă a Moldovei, dându-i acestei vieți un impuls nou. Prin reînființarea tipografiei, prin tipărirea de cărți noi, în special de ritualul bisericesc, Dosoftei este continuatorul direct al operei culturale din epoca lui Vasile Lupu. Și activitatea lui se desfășoară în direcția trasată de înaintașii săi, în legătură cu mișcarea culturală provocată de către mitropolitul Petru Movilă.”

Ciobanu Ștefan. *Literatura română veche*. Chișinău: Hyperion, 1992, p. 329.

„Cel mai mare merit al lui Dosoftei acesta și este: de a fi oferit în *Psaltire*, pe neașteptate, întâiul monument de limbă poetică românească. În acest scop, el a uzat de toată cultura lui lingvistică, împrumutând și calchiind termeni din cinci sau șase limbi; a creat, totodată, alții nemaiauziți, apelând la vorbirea și, poate, și la poezia poporului, a silit cuvintele să primească accentul trebuitor prozodiei lui pe atât de naive, pe atât de sofisticate; a supus topica unor distorsiuni care ne duc cu gândul la unii poeți din secolul XX, ca Ion Barbu, de exemplu: a organizat, în fine, un adevărat sistem de rime și a încercat mai multe cadențe și mai mulți metri decât găsim în toată poezia noastră de până la romantism. Mi se pare perfect justificată bănuiala lui E. Negrici că „Dosoftei nu se conforma vocabularului psalmilor biblici, ci regulilor prozodice”, mai mult, că e posibil ca varietatea de măsuri să se datoreze unor necesități de rimă (poetul tăind versul exact acolo unde îi ieșea rima și continuând cu lungimea respectivă). Chiar și împrejurarea că prima traducere a psalmilor a realizat-o în proză, consacrand apoi transpunerii în stihuri un deceniu de viață poate arăta că mitropolitul moldovean era un „obsedat al versificării”.

Manolescu Nicolae. *Istoria critică a literaturii române*. București: Minerva, 1990, p. 13.

„Și despre Dosoftei (1624 – 1693) am putea spune același lucru. Ca și despre ceilalți dinainte, și despre dânsul se vorbește numai cu superlative, și asta începând chiar cu contemporanii. «Era neam de mazil – zice Ion Neculce – prea învățat; multe limbi știa: elinește, latinește, slavonește și altele. Adânc din cărți

știa și deplin călugăr și cucernic și blând ca un miel. În țara noastră, pe aceste vremuri, nu se află om ca el... zic oamenii c-ăi sfânt».

Traducerea *Psaltirii* în versuri (1673) îl consacră drept cel «dintâi poet român» și nu numai ca traducător. El însuși mărturisește că foarte des strecoară în *Psaltire* și versuri originale: «Aceste patru perechi de stihuri le-am scornit eu», scrie el în fruntea *Psalmului* 132, căruia îi adaugă într-adevăr opt versuri despre pace și război”...

Plămădeală Antonie. *Dascăli de cuget și simțire românească*. Alba Iulia: Reîntregirea, 2004, p. 95.

„În *Psaltirea în versuri* «de foarte multe ori a reușit să mlădieze limba română pentru unele moduri de exprimare până atunci neexperimentate, de o necontestată frumusețe». George Călinescu citează Psalmul «*La apa Vavilonului*» comentând lapidar: «Dosoftei are vorba materială ce dă corp mâhnirilor abstracte»; iar George Ivașcu crede a fi avut o foarte serioasă cultură poetică, realizând prin opera lui «cea dintâi definiție a tipului clasic al poetului român», opera lui construind «actul de naștere al poeziei culte românești vrednică de acest nume»”.

Plămădeală Antonie. *Dascăli de cuget și simțire românească*. Alba Iulia: Reîntregirea, 2004, p. 95.

„Antim Ivireanul, fără îndoială, a avut un talent oratoric remarcabil. El rupe cu rutina predicii vechi, care se zbate în frazeologia bisericească veche, în discuții teologice sterpe, în învățături banale. Predica lui este vie; în ea transpiră nevoile vieții de atunci, obiceiurile stricate ale societății contemporane. Câteodată, demascările neajunsurilor oamenilor de atunci capătă caracterul unei satire biciuitoare. În opera lui, plină de imagini vii, de comparații surprinzătoare, se simte și omul literelor: Omul se turbură „ca valurile mării când le suflă vântul”; „Cerul de osteneală au fost închis spre somn toț ochii lui”; „Luna este stăpâna mării” etc.”.

Ciobanu Ștefan. *Istoria literaturii române vechi*. Chișinău: Hyperion, 1992, p. 616.

„Opera de căpetenie a mitropolitului Antim Ivireanul rămâne **Predicile** sau **Didahiile**, după denumirea grecească, pe care le-a ținut în unele duminici și sărbători bisericești mai importante, fie la București, fie la Târgoviște. Valoarea lor istorico-literară și artistică este cu totul deosebită. Antim Ivireanul este primul mare orator bisericesc în limba română care înlocuiește cazania seacă și stereotipă, ce se citea în biserică, cu predica vie. Din punct de vedere literar și artistic, predicile depășesc tot ceea ce s-a scris și s-a tipărit în românește până la acea dată, prin expresivitate, vigoare și lirism”.

Istoria literaturii române. Folclorul. Literatura română în perioada feudală. Vol. I. București: Editura Academiei Române, 1964, p. 539.

„Ceea ce a realizat Dosoftei în poezie a făcut **Antim Ivireanul** (1650?-1716) în oratoria **Predicilor** sale, cu care iese uneori din biserică și cântă, ca un poet laic, cerul, soarele și frumusețile pământului, cum o făcuse Echanton, în antichitate, în **Imnul soarelui**, sau Francesco d’Assisi în al său **Cantico del frate sole**. El cântă luna și pe Fecioara Maria, în grația ei de madonă renescentistă. Nu vorbește pentru protipendadă, ca Bossuet, ci, ca Massillon, cuvântează în sprijinul celor mulți, din limbajul cărora stoarce sevele stilului său, întocmai cum făcuse Dosoftei”.

Chițimia Ion Constantin. Coordonate ale literaturii române vechi. În: Ipostaze ale literaturii române vechi și premoderne (secolele XVI-XVII). Chișinău: Elan Poligraf, 2007, p. 22.

„Mitropolitul Antim este, după cât știm până acum, primul care, rupând cu tradiția, se urcă în amvonul mitropoliei, în zilele marilor sărbători, ca să grăiască poporului său drept de la suflet la suflet. Până la el, în biserică noastră, locul predicii îl ținea *cazania*; dar cazaniile, alcătuite cu multe veacuri în urmă, cuprindeau explicarea textelor evanghelice în linii general-omenești, ca pentru toate vremurile și pentru toate societățile, pe când societatea românească de la începutul secolului al XVIII-lea avea nevoie de o învățătură vie, adaptată la nevoile ei duhovnicești, la suferințele ei, la durerile ei. Mitropolitul Antim a înțeles acest mare adevăr și, de pe înălțimea amvonului, el a știut să găsească cuvinte mișcătoare de mângâiere, care răsuna adânc în suflete, alinând necazurile unui neam întreg, ca de pildă acele discrete aluzii la lăcomia nesățioasă a turcilor, care nu mai conteneau cu biruri și angarale”.

Cartoian Nicolae. Istoria literaturii române vechi. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996, pp. 366-367.

ERUDITUL ROMÂN NICOLAE MILESCU SPĂATARUL (1636-1708)

Alături de Miron Costin și Dosoftei, Nicolae Milescu Spătarul se numără printre cele mai de vază personalități din jumătatea a doua a secolului al XVII-lea. Renumitul cărturar și diplomat s-a născut într-o familie de boieri din ținutul Vaslui. Tatăl său, Gavril, după opinia unor cercetători, ar fi fost de origine grecească, iar mama sa era originară din Moldova. Studiile și le-a făcut, din anul 1645 și până în 1653, la Școala Patriarhiei din Constantinopol, unde a învățat istoria, teologia, filozofia, limbile latină, greacă (veche și nouă), slavonă, turcă. La Constantinopol l-a cunoscut și s-a împrietenit cu Dosoftei (Dosithei), viitorul patriarh al Ierusalimului. Printre colegii de școală i-a avut pe Ștefăniță, fiul lui Vasile Lupu, și pe Grigore Ghica, feciorul domnitorului Gheorghe Ghica.



În 1653, la vârsta de 17 ani, Nicolae Milescu devine „grămătic” (secretar) al domnitorului Gheorghe Ștefan, urcat pe tron în urma răsturnării lui Vasile Lupu. În 1659 noul domnitor al Moldovei, Gheorghe Ghica, îl trimite pe tânărul Milescu în Ardeal cu un detașament de o mie de oameni pentru a-l ajuta pe Borcea Ianoș, care, sprijinit de turci, lupta împotriva lui Gheorghe Rakoczi II, principele Ardealului.

Referindu-se la acest episod, Miron Costin arată că Nicolae Milescu „n-au făcut multă zăbavă acolo”, adică n-a dorit să se implice în luptă și s-a întors cu detașamentul său în Moldova. În același an N. Milescu trece în Țara Românească, urmându-l pe Gheorghe Ghica, care l-a înlocuit la tron pe Mihnea al III-lea, mazilit de turci. În acest timp Milescu este ridicat la rangul de mare spătar, funcție care i-a adus cel de al doilea nume.

După mazilirea lui Gheorghe Ghica (septembrie 1660), Nicolae Milescu revine în Moldova, unde se bucură de mare încredere la curtea tânărului domnitor Ștefăniță Lupu. În ianuarie 1661 încheie traducerea din grecește „pre limba noastră românească” a lucrării intitulată *Cartea cu multe întrebări foarte de folos*

pentru multe trebi ale credinței noastre... Lucrarea e un fel de dialog menit să explice anumite legi ale creștinismului. N. Milescu introduce unele completări, printre care și cea referitoare la originea latină a limbii române: „Dumnezeu să zice pre limba grecească Theos, iară pre limba letenească Deus, iară rumânește să chiamă Dumnezeu, care nume iaste luat de la letinie, în ce chip și mai jumătate de limbă rumânească este luată de la letini”.

După moartea (de „lungoare”) a lui Ștefăniță Lupu, în septembrie 1661, Nicolae Milescu a plecat din nou în Muntenia, unde, peste puțin timp, este numit capuchehaie (agent diplomatic) la Poarta Otomană de către Grigore Ghica, fostul său coleg la Marea Școală de la Constantinopol. În anii șederii la Poartă, Milescu a tradus *Biblia* în românește (până atunci era cunoscută, în traducere, doar *Palia de la Orăștie*, care cuprindea numai primele două părți din Vechiul Testament). Traducerea lui Milescu, verificată și redactată de către diferiți cărturari (frații Radu și Șerban Greceanu, Constantin Cantacuzino Stolnicul, care, după părerea unor cercetători, au pornit de la textul revizuit mai întâi de cărturarul moldovean Dosoftei), a stat la baza *Bibliei de la București* (1688). În această lucrare a fost inclusă și traducerea unei opere filosofice, intitulată *Pentru singur țiitorul gând* (*Rațiunea dominantă*).

În 1664, când domnitorul Grigore Ghica este nevoit să părăsească tronul, Milescu pleacă în Germania, poposind mai întâi la Berlin, la curtea electorului de Brandenburg, Friederich Wilhelm. În 1666 era de acum la Stettin (Pomerania), port la Marea Baltică, unde se afla în refugiu pribeagul domn al Moldovei Gheorghe Ștefan. Acesta îl trimite pe fostul său grămătic la Stockholm, la regele Suediei și la ambasadorul Franței Simon Arnauld de Pomponne. Eruditul moldovean produce o puternică impresie asupra ambasadorului francez, care, într-o scrisoare către janseniștii de la Port Royal, scria: „Am fost mirat să găsesc un om din imediata vecinătate a Tartariei, care să fie cunoscător al atâtor limbi și cu o cultură atât de vastă...”. Ambasadorul îi propune lui Milescu să se pronunțe asupra dogmei transsubstanțierii (prefacerea vinului și pâinii din împărtășanie în trupul și sângele lui Hristos) în religia ortodoxă. Cărturarul moldovean, bun cunoscător al problemelor teologice, redactează, în 1667, în limbile latină și greacă, lucrarea *Enchiridion sive Stella Orientalis Occidentali splendens...* (*Manual sau Steaua Orientului strălucind Occidentului...*), care s-a publicat, în latină, la Paris în 1669. Aceasta este prima lucrare scrisă de un compatriot de al nostru și editată în Franța.

În vara anului 1667, Milescu a fost trimis de Gheorghe Ștefan la Paris, la Ludovic al XVI-lea (Regele Soare) pentru a cere sprijin diplomatic (o eventuală

intervenție la Poartă) în favoarea pribeagului domnitor, dornic să recapete tronul Moldovei. În toamna aceluiași an, 1667, Milescu se află din nou la Stettin, unde traduce din slavonește câteva texte bisericești pentru Gheorghe Ștefan. În ianuarie 1668 fostul domnitor moare și Milescu revine în Moldova, pe timpul domniei lui Iliăș Alexandru (1666-1668). Unii biografi ai savantului consideră că întâmplarea despre care vorbește Ion Neculce, în legenda 41 din *O samă de cuvinte* (tăierea cartilagiului nasului drept pedeapsă pentru uneltire împotriva domnitorului) ar fi avut loc în timpul domniei lui Iliăș Alexandru, și nu în timpul lui Ștefăniță Lupu.

În decembrie 1669 Milescu Spătarul se află la Constantinopol, unde se împrietenește cu capelanul ambasadei engleze, Thomas Smith, căruia îi transcrie textul românesc al rugăciunii *Tatăl nostru* și *Crezul*. O nouă întâlnire cu Dosithei, vechea lui cunoștință, devenit între timp patriarh al Ierusalimului, a fost, se pare, decisivă pentru soarta de mai departe a Spătarului. Rugat de țarul rus de a i se trimite un om „de lege grecească” (ortodox) și care cunoaște diferite limbi, Dosithei vede în Milescu cea mai nimerită persoană. În scrisoarea de recomandatie, pe care cărturarul moldovean urma s-o prezinte la Moscova, se menționa că „Nicolae, fiul lui Gavril”, este „un om foarte învățat, cunoscând latina și slavona și mai ales limba greacă... a călătorit în multe țări și împărății ca să se instruiască și este ca un cronograf, în care sunt adunate toate lucrurile lumii. În zadar am mai căuta un om ca acesta...”.

Sosit la Moscova în 1671, Nicolae Spătarul este numit traducător pentru limbile greacă (veche și nouă), latină și română la Posolski Prikaz (Ministerul Afacerilor Străine). De rând cu activitatea sa în departamentul soliilor, cărturarul traduce și prelucrează un șir întreg de lucrări, unele semnate de el, altele rămase în rândul celor anonime. Așa, de exemplu, în 1672 el prelucrează lucrarea *Aritmologia* (*Cartea numerelor*) după originalul latin al umanistului Johann Lauterbach (*Aritmologia miscella*) și *Aritmologia ethica, mithologia* de Ioachim Camerarius. Lucrarea cuprinde trei părți care conțin noțiuni instructive-educative, sentințe și reflecții legate de anumite numere, cea mai frecventă fiind cifra trei: „Trei sunt timpurile: trecut, prezent, viitor; Trei lucruri susțin casa: 1. Stâlpii și acoperișul. 2. Copii de sex bărbătesc. 3. Prietenii; Trei virtuți creștine: Credința, nădejdea, dragostea. Sau: Patru sunt stihiiile sau elementele: focul, aerul, apa și pământul; Șapte sunt planetele...” etc.

Aritmologia este urmată de *Ethica*, care cuprinde maxime și cugetări atribuite unor împărați, regi sau altor persoane cunoscute în istorie.

În 1673 Milescu redactează lucrarea *Hresmologhion* sau istoria despre „cele patru monarhii” din Antichitate: Caldeo-babiloneană-asiriană, Medo-persană,

Greacă și Romană. În această scriere se expun unele considerații asupra istoriei, a cărei cunoaștere poate întări prezentul și lumina viitorul. În partea finală se aduc laude țarului Rusiei, care va birui „neamul lui Mahomet”.

Într-o altă lucrare – *Vasiliologhion (Cartea împăraților)*, se descriu 18 figuri istorice din Antichitate și din rândul cnejilor și țarilor ruși: Chir, Solomon, Alexandru Macedon, Vladimir Monomah, Aleksandr Nevski, Dmitri Donskoi, Ivan IV, Alexei Mihailovici ș.a.

De sub pana lui N. Milescu au ieșit și alte prelucrări și scrieri originale, cele mai multe dintre acestea s-au păstrat în copii manuscrise. Printre ele figurează *Cartea despre Sibile; Cartea despre nouă muze și șapte arte libere; Cartea despre ieroglife; Descrierea preaslăvitei biserici numită Sfânta Sofia din Constantinopol; un Dicționar slavo-grec-latin; Genealogia țărilor Rusiei* ș.a.

Investit cu rangul de polcovnic și primit în rândul dvorenilor (curtenilor) de la Moscova, Nicolae Milescu, în 1675, este trimis într-o solie în China. Misiunea diplomatului avea atât caracter politic, cât și științific de mare răspundere. Trebuia stabilit un drum sigur spre răsăritul îndepărtat, se cerea să fie stabilite relații diplomatice și economice cu China și aplanate motivele care provocau anumite neînțelegeri la granița dintre cele două țări ș.a. În situația complicată de atunci, șeful ambasadei rusești n-a reușit să rezolve decât o parte din sarcinile care i-au fost puse în față. În schimb, lucrările redactate în timpul soliei și după întoarcerea la Moscova l-au făcut cunoscut nu numai în Rusia, dar și în întreaga Europă.

Pornind de la Moscova în primăvara anului 1675, N. Milescu Spătarul face o descriere amănunțită a drumului spre China. În zilnicul său fixează date despre locurile străbătute anevoios de el și însoțitorii săi, descrie râurile Irtâș, Ob, Ket, Tunguska, Lena, Angara, lacul Baikal, culege știri despre bogățiile, relieful, clima, fauna și flora Siberiei, relatează despre modul de viață, portul, limba, ocupațiile locuitorilor. Neamul ostiacilor, concretizează cărturarul, ca multe alte popoare din Siberia, este un popor vechi, pe care „latinii și grecii (cu toate că au aflat despre el doar din auzite) îl numesc ihtiofag, adică mâncător de pește, pentru că toți ostiacii pescuiesc tot felul de pește în mare cantitate. Unii îl mănâncă crud, alții îl usucă și îl fierb. Ei însă nu știu ce este pâinea și sarea, în afară de pește și de o rădăcină albă, numită susac, pe care o culeg vara și își fac provizii, o usucă și o mănâncă iarna. Cu pâine nu pot trăi. Cel care se satură cu pâine, moare. Locuințele lor sunt iurtele...”. Partea I a *Jurnalului de călătorie* cuprindea și o hartă a locurilor siberiene străbătute de Nicolae Milescu. În felul acesta, lucrarea dată a constituit documentul care conținea cele mai ample informații despre Siberia acelor timpuri.

Partea a II a *Jurnalului*, intitulată *Stateinâi spisok (Documentul de stat)*, scrisă în 1676, se prezintă ca un raport oficial al misiunii lui Milescu, în care solul relatează cu lux de amănunte drumul de la Nercinsk până la Pekin: „De la Nercinsk am mers zece zile până la râul Argun prin locuri împădurite, prin stepe și peste ape...”. La 26 ianuarie, notează călătorul, „m-au întâmpinat voievodul cel bătrân, împreună cu mulți alți chinezi de frunte și vreo cinci sute de oșteni...”. La 29 aprilie „am călătorit între miazăzi-apus și miazăzi; stepa era nisipoasă și acoperită de dune și cu albiile de râuri fără apă. Pe drum piciorul se afunda în nisip un sfert până la genunchi. Am mers trei verste și am ajuns într-o pădurice în care creșteau vișini, iar printre aceștia viță de vie sălbatică și piersici sălbatici”.

Spătarul notează, pas cu pas, tot ce observă în cale: ruinele unor cetăți vechi, satele și templele, munții și râurile, fauna și flora locurilor străbătute. Într-o poiană „se găsesc feluriți zei, unii sculptați, iar alții pictați. În mijlocul acestora este așezat marele idol, care parcă ține globul pământesc în mână, ca un stăpânitor al lumii...”. De pe creasta unui munte i s-a arătat marele zid, „mergând fără întrerupere o mie cinci sute de verste și este clădit deasupra culmilor de munte și pe deasupra stâncilor înalte și peste prăpastii...”. După câteva amănunte privind construcția acestui zid, călătorul-diplomat adaugă: „Dar despre el, cum s-a clădit, când este de mare voi scrie în cartea despre *Descrierea împărăției chineze*”.

La 15 mai 1676 solia sosește în capitala Chinei, unde i se oferă locuință „aproape de zidul orașului”. Ambasadorul descrie nesfârșitele discuții cu *askaniama (dregător chinez de înalt rang)*, care îl întâmpinase la graniță și care îl supune la fel de fel de încercări, cerându-i scrisoarea țarului rus, pe care Milescu trebuia s-o prezinte personal *bogdihanului (împăratului chinez)*, iar darurile aduse din partea Moscovei i se propunea să se considere ca un tribut, în semn de recunoaștere a superiorității bogdihanului față de țarul rus. Abilitatea și iscusința diplomatică a lui Milescu se desprind din felul cum știe să-și apere demnitatea sa și a statului pe care îl reprezintă, mai ales în timpul celor două audiențe la bogdihan. După lungi și complicate tratative, Milescu a aflat că va fi primit de bogdihan la 15 iunie, „când va fi lună plină”. Cu „un ceas înainte de ivirea zorilor”, un *zargucei*, adică un fel de secretar, l-a luat pe ambasador la cetatea hanului. În fața solului, care mergea călare, i s-au deschis „trei porți din trei ziduri”, apoi prin alte porți a pătruns într-o curte, în care se aflau cincizeci de elefanți. Pe unii dintre ei erau puse niște baldachine aurite, în care erau așezați câte patru sau șase războinici. Prin părți erau câte treizeci de tobe... După alte rânduri de porți solul a ajuns într-o curte pătrată, cu șase foișoare, cel de al șaselea foișor fiind al împăratului. Poteci cu îngrădire aurită și scări de marmoră albă duceau către

tronul hanului. De la o distanță de opt sajeni ambasadorul, „îmbrăcat cu o șubă de samur, căptușită cu mătase și fir de aur”, îl vedea bine pe han, „un om tânăr și cu fața ciupită de vărsat”, care avea numai 23 de ani și se numea Kanhi. Milescu expune întrebările puse de bogdihan și răspunsurile sale, acest dialog fiind purtat prin intermediul iezuitului Ferdinand Verbiest, care se afla în China în calitate de misionar. În cei circa 20 de ani de când sosise în China, Verbiest învățase limba chineză, iar cu Milescu discuta în latină.

Relatarea exactă și amănunțită a neobișnuitelor ceremonii de la curtea împăratului cu tot fastul lor atât de complicat, discuțiile cu ascaniama și cu alți demnitari chinezi au avut o deosebită importanță pentru viitoarele solii rusești în China.

De o largă popularitate s-a bucurat și cea de a treia lucrare scrisă de cărturarul moldovean în timpul îndelungatei sale călătorii: *Descrierea Chinei*. Pentru elaborarea acesteia Milescu a folosit, după cum demonstrează Corneliu Bărbulescu, diferite surse, printre care unele date culese din rapoartele oficiale ale călătorilor ruși în China, aflate în arhivele de la Departamentul soliilor, lucrările misionarului iezuit Martinius Martini (*Atlas Sinensis* și *De Bello Tartarico*) și ale altor călători în China (N. Trigauti, J. Nieuhoff, Ath. Kircher ș.a.).

Descrierea Chinei cuprinde 58 de capitole. Primele 20 se referă la vechimea împărăției Chinei, la așezarea ei geografică, starea economică, drumurile comerciale, dregătorii ș.a. Tot aici, în câteva capitole, se descriu firea chinezilor, datinile, modul de viață, ocupațiile, credințele, legendele lor. În următoarele 36 de capitole se descriu toate provinciile chineze, iar în ultimele două se dau știri succinte despre Coreea și Japonia.

Din întreaga lucrare se desprinde admirația față de poporul chinez, care din cele mai vechi timpuri cunoștea artele și știința. De la chinezi, afirmă cărturarul nostru, „au învățat toate neamurile de pe pământ cum se lucrează mătasea... de la ei au deprins și arta de a naviga cu busola ori de a turna tunurile cele mari și flintele, precum și meșteșugul de a tipări cărți...”.

Respectul chinezilor față de cei mai în vârstă, față de oaspeți și față de oamenii învățați l-a impresionat în chip deosebit pe cărturar. În China „nu se găsește nici un singur om care să nu știe să citească și să scrie. Pe omul neînvățat și pe cel simplu ei nu-l primesc nici în cea mai mică slujbă și cu cât cineva este mai învățat, cu atât dobândește mai mare cinstire; la ei orice mărire de la învățătură pornește... În China nu se ia în seamă noblețea și nu se ține socoteală de cine din cine s-a născut, în afară de neamurile împărătești; la ei cel mai nobil este acela care este cel mai învățat...”.

De remarcat este și hărnicia chinezilor. Sprinteni la trup, ei „muncesc fără încetare. Pe ogoare, pe câmpii și în orașe muncesc atât de mult, încât nici nu se poate spune. Oameni sănătoși din fire, sunt obișnuiți cu munca încă din anii tinereții, așa încât la ei vei vedea foarte puțini oameni bolnavi, slăbănogi și cerșetori”.

Date interesante cuprind capitolele în care se vorbește despre iscusința chinezilor care „fac vase de porțelan și brodează măiestrit cu acul tot felul de păsări și animale, de parcă ar fi vii”. De o rară frumusețe sunt palatele, podurile, casele de locuit. Neîntrețuți sunt chinezii și în medicina populară. Cât privește „meșteșugul tămăduirii”, acesta „este la ei mai presus decât al doctorilor noștri... ei au multe cărți doctoricești în care sunt descrise și desenate tot felul de ierburi, rădăcini și pietre... fierb ierburi și rădăcini pe care le dau bolnavilor”.

Într-un capitol aparte se descrie firea femeilor, felul în care se făcea peșitul, căsătoria, îmbrăcămintea și hrana lor. Mult mai scunde decât bărbații lor, femeile chineze „la față sunt curate și frumoase... Veșmintele lor, brodate în mătase cu tot felul de păsări și flori, sunt fără seamăn de frumoase și le acoperă așa ca în afară de obraz să nu se vadă nimic și numai picioarele sunt puțin descoperite pentru a se putea zări ceea ce socotesc că vădește frumusețea”.

Mâncărurile chinezilor sunt „felurile și bune, și nu mănâncă niciodată cu mâna sau cu cuțitul, ci au două bețișoare groase ca pana de lebădă, de care se slujesc cu mare iscusință... Orice băutură chinezii o beau caldă și niciodată rece, fie vin, fie ceai, fie apă, fie orice altceva; ceai mai ales beau întruna. Cu băuturile calde se obișnuiesc din copilărie și asta le păzește foarte mult sănătatea”.

Diferite legende și curiozități suscită și mai mult interesul cititorului. De exemplu, în apropiere de orașul Sigan se pot găsi lilioci mari cât găinile. Tot pe acolo crește „un soi de iarbă, pe care, dacă o mănâncă cineva, îndată îi alungă orice mâhnire și îi produce bucurie și râs”. Într-un râu se găsește un pește cu patru capete și șase picioare, care se hrănește cu scoici, împroșcând mărgăritare ca să se apere. Plină de mister e și pasărea *tunhua fung*, care se naște dintr-o floare și trăiește atât cât ține floarea ei pe copac, iar când zboară, „atunci ți se pare că nu pasărea, ci floarea își ia zborul”. În China se află papagali, care pot vorbi ca oamenii etc.

Informațiile din *Descrierea Chinei*, comunicate cu multă sensibilitate, prezintă nu numai interes documentar, ele au și o netăgăduită valoare literară.

Lucrările lui Nicolae Milescu despre călătoria în China au trezit interesul savanților și diplomaților europeni. În 1685, de exemplu, suedezul J.G. Sparwenfeldt îl vizitează pe Milescu la Moscova și își face o copie de pe textul *Descrierii Chinei*. Copia se află în fondurile Bibliotecii Naționale din Paris. Se cunosc și câteva

traduceri în limbile europene. Un manuscris în limba greacă al *Descrierii Siberiei* a fost adus în 1848 din Constantinopol de către Cezar Bolliac, pe care l-a tradus și l-a editat G. Sion la București în 1888. Câteva ediții ale scrierilor lui Nicolae Milescu au apărut în Rusia în secolele XIX-XX. În 1895 și 1897 la Kiev au apărut lucrările lui I. N. Mihailovski: *Очерк жизни и службы Николая Спафария* și *Важнейшие труды Николая Спафария*. La Leningrad au fost editate câteva scrieri ale cărturarului în volumul *Эстетические трактаты (Tratate de estetică)* sub îngrijirea cercetătoarei Olga Belobrova (1978). În 1919 istoricul englez J.F. Baddeley a publicat în traducere engleză, după manuscrisele aflate la Moscova, lucrarea *Russia, Mongolia, China. Jurnalul de călătorie în China* a fost editat de câteva ori la București de către Corneliu Bărbulescu cu substanțiale studii și comentarii (în 1956; 1958; 1962; 1974). Sub îngrijirea aceluiași editor a apărut și *Descrierea Chinei* (1958; 1975). Contribuții remarcabile la cunoașterea vieții și operei lui Nicolae Milescu au adus P.P. Panaitescu, V. Căndea, D. Ursul, E. Russev ș.a.

După întoarcerea din călătoria în Siberia și China, Nicolae Milescu Spătarul și-a reluat activitatea la Departamentul soliilor. În acești ani el a jucat un rol politic și cultural de mare importanță. În anii 1701-1707 participă la tratativele dintre delegațiile armenilor și autoritățile rusești. Până la moartea sa, survenită în 1708, Nicolae Milescu traduce scrisorile diplomaților europeni din latină în limba rusă, tălmăcește diferite lucrări din latină în limba greacă sau din greacă în rusă.

JURNAL DE CĂLĂTORIE ÎN CHINA

CARTEA ÎN CARE ESTE DESCRISĂ CĂLĂTORIA PRIN ȚINUTUL SIBERIEI; DE LA ORAȘUL TOBOLSK PÂNĂ LA HOTARUL ÎMPĂRĂȚIEI KITAIEI; ANUL 7183 (1675), LUNA MAI, ZIUA 3

(Fragmente)

Această carte s-a scris atunci când, din porunca Măritului Împărat țar și mare cneaz Alexei Mihailovici, singur stăpânitor al întregii Rusii și Mare și Mică și Albă, a fost trimis de la Moscova în împărăția Kitaiei Nicolae Spătarul, în anul 7183 (1675), în ziua de 3 mai.

Anul 7183, luna mai, ziua 3.

Aseară, duminică, am plecat de la Tobolsk cu trei doscianicuri pe râul Irtâș, și am ajuns la iurtele tătarilor din satul Kuskun, la cinci verste depărtare de Tobolsk. Din acel sat am plecat în dimineața zilei de 3 mai la ceasurile patru, spre ieamul Demiansk peste volokul Arezaisk al Tobolskului.

Satul rusesc Retkin se află la șapte verste de Tobolsk. Satul Smirni, rusesc, la o verstă de Retkin. Satul Ilin, rusesc, la două verste de satul Smirni, iar în fața lui se află, pe celălalt mal se află două sate, unul rusesc al lui Osip Nikiforov și celălalt tătarăsc, Eskalbinsk. Ostrovul Eskalbinsk se află pe râul Irtâș la zece verste de Tobolsk.

Satul Korikov se află la două verste de ostrovul Eskalbinsk.

Descrierea minunatului râu Irtâș

Râul Irtâș este necunoscut atât vechilor cât și noilor geografi greci și latini, deoarece ei nici măcar nu au auzit despre izvoarele și despre cursul său printre munți și câmpii, locuri de neînchipuit, nici despre ape, nici despre neamurile de oameni ce locuiesc pe acolo. Și este adevărat că nici geografi cei vechi, nici cei de astăzi, atât greci, cât și latini, nu știu nimic despre acea parte a pământului care este foarte întinsă, de la marea Hvalinsk și de la ținuturile Astrahanului, care se află pe râul Volga și până la marea Oceanului de Nord și Înghețat, între râurile Irtâș și Obi și Eniseisk și Tungusk și Lena și Amur, chiar până la împărăția Chineză, unde se află zidul foarte înalt și întins al Kitaiei; nu au cunoștință despre ținuturi, despre ape, despre locuitori. Și tot ce au scris aceștia despre Obi sunt numai năzdrăvăanii, pentru că sunt doar zvonuri din auzite și nici unul dintre marii cunoscători nu au fost pe acolo. Tot ceea ce au scris atât vechii geografi, cât și cei

noi, ne arată că vestitul râu Obi se află între două părți ale lumii – între Asia și Europa – că ceea ce este de partea stângă a lui Obi se socotește Europa și ceea ce este de partea dreaptă a râului Obi aparține Asiei. Totuși, această împărțire este greșită, adică ceea ce ne arată ei că se află între Asia și Europa, începând din Marea Albă până tocmai la Țarigrad, Marea Neagră, apoi Marea de Azov, apoi urmând cursul râului Don până la izvoarele sale și de la izvoare până la apropiatul mal al râului Obi. Pentru că ei cred că de la izvoarele râului Don n-ar fi departe până la malul râului Obi. Și nu știu că este o distanță foarte mare între izvoarele râului Don și malul râului Obi, distanță care ar putea fi mare cam cât jumătate din Europa.

Și de la obârșiile Irtâșului, cum am scris mai sus, pe amândouă malurile sale trăiesc felurite neamuri de mongoli și mai jos de aceștia neamuri de calmuci, dintre care unii locuiesc în case stabile, iar alții duc viață nomadă, oprindu-se temporar în preajma Irtâșului. După calmuci, mai jos pe Irtâș locuiesc tătari amestecați cu ruși până la orașul Tobolsk și de la Tobolsk mai departe până la iedul Demiansk. Și din acel loc încep să locuiască în preajma Irtâșului un neam vechi – al ostiacilor. Ei trăiesc amestecați cu ruși până la Bialogorsk, unde se termină Irtâșul și se varsă prin gurile sale în râul Obi.

Ostiacii îi spun râului Irtâș Sagașudj, adică apa neagră, deoarece se deosebește de Obi care are apa albă și tulbure. Și acolo la gurile Irtâșului este un templu mare al idolilor lor. Dar despre neamul ostiacilor și despre credința lor vom scrie mai pe larg la descrierea râului Obi, fiindcă ei trăiesc mai mult pe râul Obi și pe Ket decât pe alte râuri.

Dar destul despre râul Ket și să scriem acum despre ostiaci.

Neamul ostiacilor este vechi, ca multe alte popoare din împărăția Siberiei. Toți locuitorii aceia descind din sciți, care după potop își trag obârșia din Jafet, fiul lui Noe. De aceea și firea și obiceiurile lor sunt simple. Ei sunt idolatri ca la început, cred în marele Nemrod, credință pe care o și țin. În limba lor, ei înșiși le spun celor care locuiesc pe Obi și pe Irtâș kandajaki, iar celor din Narâm și de pe Ket, ciuguli. Așezările lor încep de la gurile râului Irtâș unde se varsă în Obi și se întind apoi pe malul lui Obi în jos până la Berezov și până la Marea Oceanului, iar în sus pe malul lui Obi până la fortul Tomsk și apoi pe râul Ket până la izvoarele lui. Teritoriul acela este întins. Numai că deși ei sunt de același neam și au aceeași credință, totuși au limbi diferite și se înțeleg greu unii cu alții. Poporul acesta este cel pe care latinii și grecii (cu toate că au aflat despre el doar din auzite) îl numesc ihtiofag, adică mănăcător de pește, pentru că toți ostiacii pescuiesc tot felul de pești în mare cantitate. Unii îl mănâncă crud, alții îl usucă și îl fierb. Ei însă nu știu ce este pâinea și sarea, în afară de pește și de o rădăcină albă, numită susak, pe care

o culeg vara și își fac provizii, o usucă și o mănâncă iarna. Cu pâine nu pot trăi. Cel care se satură cu pâine, moare. Locuințele lor sunt iurtele. Dar nu numai pentru hrană pescuiesc, ci din piele de pește își fac și haine și ciubote și căciuli. Ei umblă cu cea mai mare ușurință cu lotci de lemn în care sunt așezați câte cinci și șase oameni sau mai mulți. Totdeauna poartă arcuri și săgeți și sunt oricând gata de luptă. Ei au multe femei. Câte doresc, atâtea țin.

Dar despre ei am scris și în alte locuri. Acum să scriem iarăși despre călătoria noastră, adică de la Makovsk peste limba de pământ uscat până la Eniseisk.

Descrierea mării Baikal, împrejur, de la gura râului Angara prin care acesta pornește din Baikal și până iarăși la ea

Marea Baikal nu este cunoscută nici de geografii vechi, nici de cei noi, pentru că mulți au descris alte lacuri mici și bălți, dar despre Baikal, care este atât de mare și de adânc, nimeni nu amintește. De aceea, aici vom scrie despre el pe scurt.

Baikalul poate fi numit și Mare, pentru că din el pornește marele râu Angar care, unindu-se cu multe alte râuri și cu Eniseiul, împreună se varsă în oceanul cel mare. De aceea, mai putem să-l numim Mare, pentru că se unește cu Marea cea mare, iar în jurul lui nu se poate merge. De asemenea, se mai poate numi Mare și pentru că este foarte întins în lungime și în lățime și e foarte adânc. Dar se poate spune și că este lac, fiindcă apa lui este dulce și nu sărată, iar geografii nu dau nume de Mare acestor lacuri cu apă dulce, oricât ar fi ele de mari. Totuși Baikalul poate fi numit și socotit de geografi ca o mare, pentru că de-a lungul lui se navighează cu corăbii mari cu pânze cam zece, douăsprezece sau mai multe zile, după cum e vremea, iar, în lățime, acolo unde este mai lat ca și acolo unde este mai îngust, în mai puțin de o zi și o noapte nu se poate traversa.

Adâncimea Baikalului este foarte mare și fiind măsurată în mai multe locuri, a arătat o sută de stânjeni și mai mult, dar de fund nu s-a dat. Aceasta se întâmplă, pentru că în jurul Baikalului se ridică munți foarte înalți de pe care zăpada nu se topește nici în timpul verii. În mijlocul Baikalului este un ostrov mare care se numește Olhon, așezat la jumătatea lungimii mării și are împrejur mai mult de o sută de verste. Altă dată în insulă au locuit mulți băștinași buriati, pentru că pe ostrov sunt munți înalți și păduri și stepe întinse. Însă după ce cazacii i-au nimicit pe locuitori și i-au gonit din insulă, acum a rămas pustie, plină cu tot felul de sălbăticiuni. În afară de ostrovul acesta mai sunt și alte insule mai mici, dar puține. Pe Baikal se iscă mereu furtuni mari, mai ales în vreme de toamnă, pentru că Baikalul este așezat ca într-un cazan înconjurat de munți de stâncă asemenea unor ziduri și nicăieri nu are scurgere și nu se potolește decât acolo unde pornește din

el râul Angara. În Baikal se varsă multe râuri mari și mici, dar de-a lungul țărmului sunt peste tot stânci și puține adăposturi, mai ales pe partea stângă, venind dinspre râul Angara, și de aceea corăbiile adesea se sfărâmă. În Baikal sunt mulți pești de toate soiurile, mai ales nisetri și cegă. Sunt și multe foci sălbatice. Doar așezări omenești sunt puține în jurul Baikalului, în afară de câțiva tunguși care se hrănesc cu pește, pentru că în preajma Baikalului nu sunt locuri bune de arat.

În fortul Selenginsk am ajuns în ziua de 2 octombrie. Trecând către fort, printre multe iurte mongole, am întâlnit oameni înarmați, câte cincii și câte zece mongoli, care nu întrebau încotro mergem, fiindcă se temeau de război. Le-am spus că mergem la fortul împărațesc, că de acolo vrem să pornim cu solie în China și dacă au cai și cămile de vânzare, să vină cu la fort. Ei au spus că nu ne cred, că nu au mai văzut până atunci asemenea oameni înarmați și cu zale; totuși, au făgăduit să vină la fort. Am stat în fort până în ziua de 4 octombrie și văzând că mongolii nu aduc vite spre vânzare, am trimis slujitorii marelui împărat să cumpere vite din ulusurile mai îndepărtate și m-am înapoiat singur la conac în aceeași zi, pe un alt drum, nu pe acela pe care am mers pe lângă râu spre fort. [...]

II. DOCUMENTUL DE STAT AL SOLIEI LUI NICOLAE SPĂTARUL ÎN CHINA

(1675-1676)

Scrisoarea lui Nicolae Spătarul către țarul Alexei Mihailovici trimisă din satele de pe Naun cu fiul boierului daur Ignati Milovanov în aprilie 1676

Măria-ta, țar și cneaz Alexei Mihailovici, sunt supusul tău preaplecător Nicolae. Ți-am scris din orașul Nercinsk ție, împăratului celui mare, în anul 7184 (1676), în ziua de 19 decembrie, că eu, supusul tău, am pornit spre împărăția chinezească, îndreptându-mă spre râurile Argun și Naun unde locuiesc voievozii chinezi care au trimis în anii trecuți către măria-ta o scrisoare din orașul Nercinsk. Până la râul Argun am mers zece zile de la Nercinsk, prin locuri acoperite de păduri, prin stepe și peste ape, dar până la râul acesta nu am întâlnit oameni cu locuințe statornice sau nomazi. Gerurile și troienele au fost mari. Râul Argun este mare, izvorăște din lacul Dalai, se varsă în râul Silk cu care, împreună, formează marea râu Amur. De-a lungul râului Argun se înalță un lanț de munți golași, dar pe maluri, pe lângă apă, cresc tufișuri de răchită. Se spune că în josul râului s-ar afla un codru întins din ai cărui copaci s-ar putea construi forturi și corăbii.

În ziua de 5 mai am pornit peste șes pe lângă râu, cam trei verste, până unde Lohanul o apucă spre stânga. Aici sunt multe ulusuri de-ale mongolilor. Până la amiază am călătorit spre miazăzi-apus și miazăzi. Am poposit de amiază. Mergând puțin mai încolo de satul în care poposisem, deodată ne-au răsărit în cale două chipuri omenești cioplite în piatră. Askaniama ne-a spus că erau făcute de chinezi. Unul dintre ele era înveșmântat ca un filosof, iar celălalt ca un viteaz legendar. Statuile au fost ridicate spre aducere aminte, iar lângă ele erau cioplite tot în piatră două broaște țestoase. De aici înainte, drumul ne-a dus peste șesuri și printre dealuri. Am trecut printr-o gârlă, pe malul căreia erau multe iurte. Colibele erau însă noi, dar pe ambele maluri și pe lângă drum se aflau multe așezări vechi, ruinate. Pe acestea erau săpați cu multă pricepere și măiestrie șerpi și lei. De la gârla aceasta am călătorit opt verste și am ajuns la un sat întins, bogat și nou. Din satul acesta ne-a ieșit în întâmpinare un tânăr respectuos și ne-a dăruit un berbec și vin, spunând că dăruiește berbecul în sănătatea celor doi mari împărați. De o parte și de alta a satului se înalță munți impunători, unii acoperiți cu păduri întinse, iar alții golași. În ziua aceea askaniama l-a rugat pe sol să le dea voie oamenilor săi să cânte cântecul *Dunăre, Dunăre*, pe care îl auzise mai înainte. Solul a îngăduit și după aceea askaniama i-a pus pe cei doi grămăticii ai săi să cânte și ei în limba chineză.

În ziua de 10 mai am călătorit cam o verstă și jumătate peste șes și am ajuns la un templu care se găseau idoli asemănători. Templul era construit din piatră și acoperit cu țiglă. De la templul acesta râul cotește spre dreapta, dar noi am mers peste un munte mare și înalt în care drumul era cioplit în piatră. De la muntele acesta am călătorit prin strâmtori cam șapte verste pe un drum neted. Pe partea stângă era săpată în munte o peșteră în care sunt așezați idoli chinezești, iar drumul care duce la ei este, de asemenea, cioplit cu ciocanele. Iarăși am ajuns în munți, unde cresc feluri de pomi roditori. Cum am sosit pe creasta muntelui, askaniama i-a arătat solului marele zid care înconjoară toate ținuturile împărăției chineze de la marea de răsărit, mergând fără întrerupere o mie cinci sute de verste și este clădit pe deasupra culmilor de munte, a stâncilor înalte și peste prăpăstii. Turnurile așezate cam la o sută de sajani unul de altul sunt întregi. Zidul este clădit astfel: la temelie sunt așezați în rânduri bolovani mari de granit necioplți, cenușii, deasupra sunt cărămizi. Înălțimea zidului este de patru sajani, iar lățimea de doi. Prin munți însă, pe unele locuri s-a năruit. Dar despre zidul acesta chinezii spun laudându-se că atunci când s-a clădit în munți n-a mai rămas nici o piatră, pe șesuri n-a mai rămas nisip, în râuri a secat apa, iar în păduri n-a mai fost nici un copac. Dar despre el, cum s-a clădit, când și cât este de mare, voi scrie în cartea despre *Descrierea împărăției chineze*.

De la Naun și până la Pejin am făcut douăzeci și nouă de zile, dar mergând pe îndelete din pricina carelor trase de boi. De la Naun până la zid am călătorit douăzeci și patru zile. De la zid până la Pejin am mers cinci zile; distanța este de patru sute de verste de-ale lor, doar o sută treizeci și trei de-ale noastre.

Chiar la amiază am ajuns în orașul împărătesc Pejin. Am intrat în oraș pe poarta de la miazănoapte. Aici este primul zid făcut din pământ. Turnurile sunt de piatră, însă nu prea înalte. De jur împrejur este un șanț. Cum am trecut de acest val de pământ ne-a întâmpinat zarguceiul, însoțitorul lui askaniama, care ne-a condus spre o parte a drumului și s-a oprit lângă un șopron. Ambasadorul și askaniama au fost serviți cu ceai. De asemenea, ne-au servit cu ceai și fiii lui askaniama. După ce am poposit puțin, am pornit și am ajuns la al doilea zid, la un sfert de verstă de prima întăritură de pământ. Zidul acesta este mare, înalt și puternic, poate mai înalt decât cetatea Kremlinului și este construit astfel: la temelie sunt așezate pietre de granit necioplit, deasupra cărora, de amândouă părțile câte un zid de cărămidă, iar în mijloc s-a pus pământ. De aceea, pe deasupra zidului se poate umbla cu cai și cu care. Turnurile au aceeași înălțime cu zidul. Când am ajuns la zidul de piatră, am trecut prin două porți mari. Dincolo de porți se vede un turn mare și înalt, foarte rezistent. În acest turn sunt niște terase pe care pot sta la un loc cam o mie de oameni. Între prima poartă și cea de a doua pot fi cam patruzeci de stânjeni. Partea din afară a porților este ferecată cu legături de fier. În fața porților sunt așezate câte două tunuri de fier nu prea mari. Deasupra porților sunt făcute niște foișoare pentru luptă. Împrejurul acestui zid este un șanț în care curge o apă turbure. La poartă stau de strajă câte opt oameni cu arcuri și platoșe. De la poartă am mers cam o verstă pe o uliță mare printre prăvălii. Aici în mijlocul orașului se ridică Cetatea roșie al cărei zid este tot atât de înalt ca al *Kitai gorodului* din cetatea împărătească a Moscovei. Aici locuiește bogdihanul chinezilor. Se vedea că altă dată zidul a fost zugrăvit în felurite culori. În apropiere se află multe prăvălii și bazare. Prin mijlocul ulițelor sunt așezate poduri de piatră. De la poarta marelui oraș până la locuința în care am fost găzduiți am mers cam trei verste și mai mult. Dar despre orașul Pejin, despre mărimea și frumusețea lui, ca și despre Cetatea roșie a bogdihanului. Vom vorbi pe larg în cartea *Descrierea împărăției chineze*. Solul a fost adus la o locuință din apropierea zidului orașului în care au fost în timpul lui Baikov, ca și alții ca ei mai înainte cu zece ani. Portughezii și alți soli au fost așezați tot aici. Curtea este mare și înconjurată cu un zid de piatră înalt de doi stânjeni și jumătate, dar clădirile sunt vechi și ruinate în mare parte. În ograda solilor sunt niște foișoare de piatră lipite cu pământ și cu acoperișurile din țiglă. În încăperi tavanele sunt din scânduri și nu se văd legături de fier. De altfel, în curtea soliei nu sunt nici grădini

și nici un fel de alte buruieni, totul este asemenea unei închisori. Și îndată ce ne-au așezat în ograda solilor, la porți s-au rânduie străji puternice... [...]

În aceeași zi a venit la ambasador primul mandarin, alihamba, care conducea Cancelaria solilor, împreună cu askaniama și au adus cu ei un bătrân catolic din ordinul iezuiților, care se numea Ferdinand Verbiest, de neamul lui neamț din țara Netherlandei, care este sub stăpânirea regelui Spaniei. El a fost trimis de cincisprezece ani în China de mai-marele său din Roma. Aici trăiesc mulți iezuiți din ordinul său, de multă vreme își au bisericile lor în numeroase orașe și au convertit numeroși chinezi la credința catolică. Mai înainte, Verbiest a trăit în ținuturile de miazăzi ale împărăției chineze. Pe atunci, printre marii mandarini din preajma hanului se bucura de multă cinste un alt iezuit, Adam Schall, care pentru marea lui învățătură îl cinsteau în mod deosebit. Când a cucerit China bunicul hanului de astăzi, auzind de el, l-a prețuit la fel și l-a numit înalt dregător. Funcția lui era la o dregătorie mare a hanului chinez, unde se învață astrologia, adică citirea în stele, și unde se scriu calendarele și prevestirile asupra vremii care erau împărțite apoi în toată China, se cercetează eclipsele de soare și de lună. Tot acolo se toarnă și tunuri, și se nascocesc tot felul de alte lucruri. Adam Schall a murit de câțeva vreme, dar pe patul de moarte hanul l-a întrebat pe cine să pună în locul lui. Așa s-a făcut că a poruncit să fie adus Ferdinand Verbiest ca să-l ia pe lângă dânsul. Hanul l-a chemat în fața lui și l-a așezat în locul lui Adam Schall. Pentru că nu cunoștea însă limba bogdoită (mongolă), i-a trimis un tânăr dintre curtenii lui și l-a învățat. Rangul lui Verbiest se numește în limba chineză alihahava, poartă haine bogdoite, însă nu își rade barba. În afară de el, în orașul Pejjin mai sunt încă pentru iezuiții și două biserici bogat împodobite.

Când Verbiest a ajuns în fața ambasadorului și au schimbat saluturi, ambasadorul l-a și cunoscut după înfățișare și a început să-i vorbească latinește, întrebându-l dacă nu era din ordinul iezuiților și dacă era de multă vreme acolo. Și pentru că Verbiest i-a răspuns tot în latinește, au fost foarte bucuroși că se puteau înțelege unul cu celălalt. Mandarinii chinezi l-au întrebat pe iezuit dacă ambasadorul a putut să vorbească cu el și acesta le-a răspuns că vorbește foarte bine și despre orice. L-au întrebat apoi și pe ambasador dacă îi place acest tălmăci și dacă se poate înțelege cu el pe deplin. Ambasadorul a fost recunoscător bogdihanului că i-a trimis un astfel de om, care nu numai că va putea să tălmăcească cuvânt cu cuvânt cele discutate prin viu grai, dar și scrisorile și titlurile celor doi mari împărați le va putea, de asemenea, tălmăci cuvânt cu cuvânt. Mandarinii i-au poruncit iezuitului să-l întrebe de la început pe ambasador din ce motive măria-sa țarul a binevoit să trimită un sol la înălțatul bogdihan.

În ziua de 15 iunie, cu un ceas înainte de ivirea zorilor, a venit un zargucei la ambasador și l-au luat să-l conducă la cetatea hanului. Tot drumul prin oraș au mers călare și în lectice cu felinare de fier acoperite cu hârtie pe care era scris rangul fiecăruia cu litere chinezești. Când au ajuns în fața stâlpului unde se opresc caii și lecticele, au descălecat ca și data trecută, în același loc, lângă stâlpul pe care era scris numele hanului, apoi au mers până acolo unde au dus scrisoarea țarului; au trecut prin trei porți din trei ziduri și înainte de a ajunge la locul unde fusese pusă pe masă scrisoare mării-sale, li s-a spus să aștepte. Din locul acela au fost conduși prin alte porți către partea stângă, nu prin aceleași porți ca înainte și li s-a spus să se așeze pe pământ. Acolo, spre partea stângă, solul și-a așezat pe jos covorul și au așteptat așa cum li s-a spus până la venirea poruncii, fiindcă erai devreme și nu se adunaseră cu toții. Solul își adusese un covor și o pernă, fiindcă la ei era obiceiul ca în spatele fiecărui om slujitorii să poarte niște bucăți de păslă pe care le întindeau și se așezau pe ele.

Au așteptat acolo cam un ceas și jumătate și înainte de a se ridica în zori soarele pe cer, au venit „de la curte” și au spus că a sosit timpul să pornească. În piața în care fusese depusă scrisoarea se făcuseră niște stănoage în care se aflau șapte elefanți, trei pe partea stângă și patru pe cea dreaptă. Pe trei din cei care erau pe partea dreaptă se puseseră niște palanchine aurite de jur împrejur, în care erau așezați câte patru sau câte șase războinici. Elefanții erau foarte mari și în curte erau mai mulți de cincizeci. Oamenii noștri i-au văzut și au povestit că toți erau din cei mai mari și sălbatici. Pe doi dintre elefanții care se aflau pe partea stângă și care aveau stănoagele aurite nu se afla nimic fiindcă îi adusese doar pentru frumusețe. Doi stăteau mai departe și pe ceafa lor erau așezați niște oameni. În jurul lor umblau slujitori în haine împetrițate cu roșu și purtau pe cap penaje înalte de culoare galbenă. Pe ambele laturi ale curții erau patru care triumfale, ca și când ar fi fost ale bogdihanului, mari, rotunde și aurite. Și carele acelea, când este așezat bogdihanul în ele, sunt trase de câte șaiszeci de oameni, iar alteori se înhamă elefanți care au hamuri mari cu ținte de aur și de argint, dar nu știm dacă dedesubt nu este aramă. Carele sunt trase uneori și de câte șase cai albi, iar hamurile și șleurile care le înconjoară sunt de culoare galbenă. Tot în piața aceea, până la elefanți, de amândouă părțile se aflau niște tobe mari care semănau cu timpanele turcești, la un capăt aproape ascuțite, iar deasupra largi și rotunde, acoperite tot cu pânză galbenă. Acolo erau și câteva stegulețe galbene. Elefanții erau așezați cam la șaisprezece stânjeni și ceva depărtare de la poartă. Și trecând pe lângă ei, am trecut prin a patra poartă laterală, pe partea stângă, poartă care era făcută în formă rotunjită și care s-a închis în urma noastră de îndată ce am trecut. Mandarinii chinezi au trecut prin poarta din dreapta, căci porțile de la

mijloc sunt mereu închise și nu se deschid decât atunci când hanul pleacă undeva. În fața acestor porți drumul este acoperit cu plăci mari de marmură albă. Deasupra porților se ridică un foișor mare, iar de o parte și de alta a acestuia sunt făcute două mai mici. Între foișorul cel mare și cele mai mici se află într-o parte un clopot mare cât trei, cu marginea și cu partea de deasupra sculptate, în care se bate cu un ciocan de lemn, iar în partea cealaltă este o tobă mare. Deasupra foișoarelor sunt ridicate niște cupole aurite foarte înalte, din cărămizi roșii, cu acoperișurile sprijinite pe stâlpi de lemn, înalți și vopsiți în roșu cu înflorituri de aur. Și grinzile sunt, de asemenea, vopsite cu roșu și cu aur. De la cea dintâi poartă și până la locul acela sunt trei sute de sajeni; foișoarele sunt acoperite cu olane galbene. Trecând de poartă, am ajuns într-o piață nu prea mare, prin mijlocul căreia trecea un râu pe care l-am traversat pe un pod. În fața porților sunt trei poduri de marmură ale căror pâlimate sunt sculptate tot în marmură albă și întărite cu legături de fier. Mai sunt încă două poduri asemănătoare, câte unul de fiecare parte. Malurile râului sunt pietruite până sus cu bolovani albi neciopleți. Înainte de a ajunge la râu se află un stâlp de marmură înalt cam de doi stânjeni și jumătate pe care se află un ceas solar, de asemenea din marmură, făcut de iezuitul Adam Schall, mort demult. Dincolo de râu am trecut iarăși printr-o poartă, iar în jurul pieței, pe laturi, erau câte două foișoare mai mici decât cele așezate la poartă. Toate erau făcute în același fel și, de amândouă părțile, peste tot se vedeau grădini cu copaci mari; spre acele grădini, de amândouă părțile se deschid alte porți. După ce am trecut râul am dat de un foișor înalt unde sunt postați străjeri îmbrăcați în echipament de arcași și în dreptul lor pe perete atârnavu câte opt arcuri și de asemenea, lănci. După ce am trecut de acest foișor ni s-au arătat în față cinci porți mai înalte decât cele dinainte, unde iarăși am trecut prin poarta din stânga și am ajuns într-o piață care este socotită piața tronului, fiindcă la marginea ei se ridică palatul hanului în care se află locul pe care șade hanul când primește închinăciunile. Când am ajuns în piața aceea, a răsărit și soarele și doar am trecut prin poartă că i-am găsit pe mandarini așezați, fiecare după rangul său. Și acolo, la spatele lor, nu departe de poartă, pe partea stângă, ne-au arătat un loc și ne-au spus să ne așezăm după rang, pe pământ potrivit obiceiului lor, până când vom fi chemați. Cazacilor nu li s-a îngăduit să vină decât până la poarta a patra, unde fuseseră primite scrisorile măriei-sale țarului. Acolo au mai ales douăzeci de oameni, în afară de sol, curteni, grămăticici, preotul, feciorii de boier și alți câțiva, cărora li s-a spus să aștepte pe loc până când va sosi vremea să facă închinăciunea.

Și așteptând acolo, a venit iezuitul alihahava la ambasador și i-a spus că l-au trimis de sus să stea cu el și să-l învețe cum să se închine și i-au spus să nu plece din locul acela până nu se va termina închinăciunea. Apoi a adăugat că

hanului i se făceau în fiecare lună de trei ori ploconeli: când era crai nou, după cincisprezece zile și apoi după douăzeci și cinci. Unii din sfetnici s-au apropiat și au început să privească la hainele ambasadorului ca și ale celorlalți care erau acolo, dar îndată li s-a dat poruncă să se ridice în picioare, fără să se spună de ce, însă iezuitul i-a lămurit că vine fratele bogdihanului. Pe când toți mandarinii stăteau în picioare ambasadorul s-a așezat îndată jos și a poruncit oamenilor săi să facă întocmai ca și el, spunând zarguceiului că măria-sa țarul nu l-a trimis ambasador la fratele hanului, ci l-a trimis la bogdihan și trebuia să se închine lui și nu fratelui său.

Cam după o jumătate de oră de stat așa, s-a auzit dangățul clopotului despre care am scris mai înainte și bubuitul tobelor. Iezuitul a spus că atunci intrase hanul în foisor. Mandarinii s-au ridicat în picioare spunându-i și solului să facă la fel. În încăperea în care se așezase hanul pe tron, a început să cânte muzica, ca și în cea prin care trecuse. În pridvorul foisorului s-a arătat deodată un om care a început să strige ceva neînțeles pe chinezește și să trosnească din niște bice de trei ori câte trei.

Askaniama a fost de către sol de ce se trosnește așa din bice și acesta i-a răspuns că este un vechi obicei de al lor, tătarăsc, dar nimeni nu știe ce înseamnă. Muzica a început să cânte mai strident și apoi, după obiceiul turcesc, mai încet, iar tobele băteau la fel. Și iarăși a început să strige omul acela care venise în fața scării spunând cu voce răsunătoare „ridicați-vă” și îndată, de amândouă părțile, mandarinii s-au ridicat în picioare, apoi vreo cincizeci dintre cei care stăteau în fața noastră, ca și din partea cealaltă, au plecat din rând și au trecut de pietrele albastre despre care am scris mai sus oprindu-se între ele, chiar în fața foisorului împărătesc în mijlocul pătratului. Când au ajuns acolo, același om a strigat iarăși „așezați-vă în genunchi” și deodată toți au îngenunchiat. Și iarăși a strigat „aplecați-vă capetele la pământ” și s-au ploconit încetișor până la pământ așa cum e obiceiul femeilor la noi, când fac mătăni. Acela strigă din nou „ploconiți-vă” și iarăși s-au ploconit. Și a strigat a treia oară și iarăși s-au plecat. După aceea a strigat „ridicați-vă” și ei s-au ridicat rămânând o vreme în picioare și iarăși a strigat ca mai înainte și au căzut în genunchi la fel, ploconindu-se de trei ori. Și au făcut în trei rânduri de trei ori căderea în genunchi și de două ori s-au ploconit cu capul la pământ. Și această ceremonie a ținut cam un sfert de ceas și a avut loc pentru ca și noi la rândul nostru să facem asemenea.

Ambasadorul l-a întrebat pe iezuitul cine erau oamenii aceia și el i-a răspuns că au fost ridicați la rangul de mandarin de către hanul de acum. După puțin au venit doi mandarinii și i-au spus iezuitului că este rândul celor din solie să meargă să se ploconească, au plecat îndată înainte, iar în urma lui au pornit solul și iezuitul; în urma ambasadorului mergeau curtenii și ceilalți oameni rânduiți câte

patru. Când au ajuns în locul unde se ploconiseră mai înainte mandarinii, s-au oprit și cei doi mandarinii și iezuitul s-au așezat mai departe de oamenii noștri. Și iarăși au început să pleznească din bice de trei ori câte trei și muzica a început să cânte la fel și să bată clopotul și tobele. Același om a început să strige să ne ploconim, iar ambasadorul s-a înclinat repede și nu până la pământ. Cei doi i-au spus iezuitului să-i arate solului că trebuie să se aplece până la pământ și nu așa repede, cum a văzut că au făcut mandarinii mai înainte.

Ambasadorul a spus: „Aceia sunt supușii hanului și pot să se închine în felul acesta, pe când noi nu suntem slujitorii săi și ne plecăm așa cum știm”. Cel care striga, văzând că ambasadorul s-a închinat repede, a început și el să strige la fel de grăbit și astfel ambasadorul și oamenii lui s-au ploconit numai de trei ori repede și neatingând pământul. După aceea, cei doi și iezuitul i-au luat pe ambasador și pe oamenii săi și i-au adus în același loc unde șezuseră mai înainte și care era cam la patruzeci de stânjeni. Dar de aici nu se vedeau nici hanul nici locul în care era, fiindcă foișorul era înalt, iar locul unde s-au ploconit mai jos. S-a văzut însă că porțile foișorului erau deschise, dar tronul era așezat în mijloc și nu se vedea. Când ambasadorul s-a întors la locul său, un sfetnic a venit de sus și i-a luat pe ambasador și pe iezuit; iar tălmaciului să meargă repede, fiindcă ei au obiceiul să alerge când îi cheamă hanul. Ambasadorul a spus că nu este și obiceiul său, și a pornit domol spre han.

Când au ajuns în fața foișorului au urcat douăzeci de trepte pe o scară laterală de marmură de la capătul căreia începe terasa foișorului, mai mare decât pridvorul roșu și toată pardosită cu marmură. De la capătul scării l-au dus pe ambasador cam opt stânjeni și a ajuns în fața tronului prin niște porți din afara foișorului. Acolo erau alihamba, căpetenia Cancelariei solilor, care fusese mai înainte la ambasador și lângă el un mandarin de rang mare. Ei l-au condus pe ambasador către tron. Când au ajuns în fața tronului i-au spus să se plece o dată până la pământ, iar tălmaciului i-au poruncit să-i pună perna sub genunchi și să se așeze cu picioarele sub el, asemenea obiceiului turcesc. Ambasadorul s-a înclinat o dată și s-a așezat pe pernă. Iar din locul acela unde stăteau și până la tronul hanului erau opt stânjeni și bogdihanul putea fi văzut foarte bine.

Ambasadorul era îmbrăcat cu o șubă de samur căptușită cu moar de mătase și fir de aur. El era așezat potrivit obiceiului, nu chiar în fața hanului, ci într-o parte, fiindcă înspre scară foișorul era cu totul deschis. Tavanul era sprijinit pe niște stâlpi înalți de lemn între care atârnau perdele, la fel ca la turci, perdelele care erau coborâte când era hanul acolo și se ridicau în lipsa lui. Atunci erau toate ridicate și se putea vedea foarte bine în foișor unde locul hanului era ridicat cam cu o jumătate de stângen de la pământ, pe un postament din lemn aurit, în formă

octogonală, având deasupra un baldachin aurit. Postamentul era foarte mare și lat, putându-se ajunge sus pe trei scări care și ele erau aurite.

Hanul era așezat la mijlocul podiumului; om tânăr, cu fața ciupită de vărsat. Îi spusese ambasadorului mai înainte că are douăzeci și trei de ani împliniți. În foișor, de amândouă părțile, între postament și uși, erau așezați frații și rudele hanului, pe niște bucăți de pâslă albă, foarte curate. Când a sosit ambasadorul s-a început servirea cu ceai a fraților hanului, a rudelor și tuturor sftencilor, pe care îl aduceau curtenii mai tineri ce purtau pe cap câte o pană de păun. Ceaiul a fost servit în cești mari de lemn de culoare galbenă, fiind fiert cu lapte și cu unt după obiceiul tătarăsc. Când primeau ceașca, toți făceau câte o temenea până la pământ cu mâna stângă, în timp ce cu dreapta țineau ceașca, apoi se așezau pe locurile lor și beau. După ce au terminat, s-au ploconit iarăși până la pământ, curtenii cei tineri au strâns ceștile, muzica a început să cânte încetșor, iar crainicul și-a început strigarea. Împrejurul terasei erau niște crenele de marmură pe care erau așezate vase mari de piatră ca niște kumgane, umplute cu multe și felurite arome. Se afla, de asemenea, și un ceas solar din marmură. Mandarinii se grupaseră după ranguri, unii stând pe terasă, iar alții jos. După ce s-a terminat de băut ceaiul, muzica s-a oprit și crainicul a strigat o dată tare. Alihamba i-a spus ambasadorului să se ridice. Toți se sculară în picioare, iar hanul a plecat de pe tron, și a ieșit din foișor și s-a îndreptat spre locuința lui de zi, fiindcă dincolo de foișorul tronului nu sunt nici ziduri, nici porți înalte, ci doar o odaie în care se adună kolaii și mai departe, după, este locuința în care stau soțiile lui. Acolo nu se duce nimeni în afară de eunuci care sunt în mare număr.

În ziua de 17 iulie la sol sftencii care au adus înapoi cartea și sabia, rugându-l să nu se opună celor ce-i vor cere și apoi i-au spus: „Bogdihanul a poruncit să te picteze pe domnia-ta, ambasadorul măriei-sale țarul, mai ales, cu hainele acelea pe care le-ai purtat mai înainte”, fiindcă întâia dată a fost desenat doar jumătate și acum a poruncit să-l zugrăvească întreg, cu sabia și cu buzduganul pe care ei l-au văzut la el. solul le-a răspuns că acum era o zi prea călduroasă, iar șuba de samur este foarte grea și nu poate să o poarte, iar pentru desenul de mai înainte s-a obosit trei zile. Au discutat mult despre asta și, în cele din urmă, solul a acceptat să-l zugrăvească cum voia și iarăși l-au ținut până seara cu sabia și cu buzduganul așa cum l-au rugat și au vorbit despre tot felul de lucruri, ca și mai înainte prin mijlocirea iezuitului. După aceea, au luat portretul și au plecat la cancelaria solilor, nu departe de curtea ambasadorului. [...]

DESCRIEREA CHINEI

(Fragmente)

Capitolul al unsprezecelea

Ce fel de fire au chinezii, cum sunt la înfățișare, cum le sunt datinile și spre ce sunt mai înclinați

Încă în vechile sale cărți, Aristotel a scris despre asiatici că sunt mai înțelepți decât popoarele europene, iar despre europeni că sunt cu mult mai viteji decât asiaticii. Tot așa și astăzi se poate spune despre chinezi același lucru, deoarece chinezii sunt față de noi, europenii, tot așa de viteji ca și femeile față de bărbați; în ceea ce privește înțelepciunea sunt cu mult mai presus, pentru că ne întrec prin ascuțimea minții; sunt însă șireți, mincinoși, vicleni, înșelători, bănuitori în orice lucru și întotdeauna bucușori să-i amăgească pe străini, ca să le arate acestora cu cât întrec ei în înțelepciune toate celelalte popoare. Din această pricină, ei se prefac totdeauna că ar fi foarte naivi și încrezători, pentru ca prin aceasta să-i înșele pe ceilalți. De asemenea sunt nestatornici, întotdeauna caută mijlocul de a câștiga mai mult, dar este foarte adevărat că se trudesesc și muncesc fără încetare. Nu pot răbda însă de foame nici un ceas și dacă până la amiază nu mănâncă au credința că îndată vor muri. La trup sunt sprinteni, îmblă mult pe jos și poartă pe ei multe veșminte; vara [însă] îmblă goi până la brâu și stau la soare fără pălării, în arșiță. Pe ogoare, în lanuri și în orașe muncesc atâta, cum nu se poate închipui mai mult. Oameni sănătoși din firea lor, sunt obișnuiți cu munca încă din anii tinereții, așa că la ei se văd foarte puțini oameni bolnavi, slăbănogi și cerșetori. Și orice ar fi, măcar o nimica toată, ei nu lasă să se risipească și adună petice mici de piele, diferite oase, pene, orice fel de păr și, ca niște zgârciți, adună [până și] orice baligă de vită și din toate nascocesc și își fac lucruri folositoare. Deși sunt destul de bogați, nu se rușinează să facă negoț cu mărunțișurile, zicând că este mai bun câștigul decât mândria. Neguțătorii lor sunt foarte vicleni și mincinoși, toți se străduiesc să înșele și nu se rușinează să ceară o sută de ruble pentru ceea ce prețuiește una și când sunt ocărâți pentru că îndrăznesc să ceară prețuri atât de nerușinate răspund: „N-ai decât să dai mai puțin; cu vorba eu nu ți-am luat nimic”. De asemenea înșală și când cumpără, fiindcă dau cu mult mai puțin [decât li s-a cerut]. În schimb sunt în picioare când abia mijește zarea de dimineață, muncesc și umblă pe ulițe, strigă, vânzând tot felul de mărunțișuri și marfă. La înfățișare arată în acest chip: unii sunt albi la față ca și europenii, doar nasul le este turtit, bărbile le au rare, ochii mici și lunguiți, holbați. Fețele late, pătrate, atât la bărbați

cât și la femeile lor. Pe oamenii cu părul roșu și roșcovan nu-i iubesc de loc și astfel de păr li se pare îngrozitor; nu poți vedea la ei un singur om cu asemenea păr. Minte și istețimea lor o vădesc feluritele lucrări de mătase care ajung la noi, precum și vasele de porțelan, lăzile zugrăvite cu aur și cu lacul lor pe care îl numesc țâie; de asemenea brodează cu acul tot felul de păsări și animale, de parcă ar fi vii. Și la noi vin lucrări de artă de ale lor din os, lemn, coral, chihlimbar, mărgăritare și diferite lucruri făcute din marmură tare, pietre scumpe pe care le sculptează și le lăcuiesc cu multă măiestrie. Ei mai scot din rășină un chihlimbar turnat, pe care nu îl deosebești de cel natural și din orez fac o sticlă foarte străvezie, însă nu tocmai ca a noastră și care se sparge repede. Desenează și pictează animale, nu prea bine, căci nu cunosc încă măsurile culorilor în ulei. Iar păsările și tot felul de flori făcute cu măiestrie, nu cu vopsele ci cu mătase, le întrec cu mult pe cele pictate. Pe lângă aceasta, ei au descoperit înaintea alor noștri meșteșugul de a turna tunuri, de a fabrica praful de pușcă, de a tipări cărți, precum și busolele de mare și multe altele. Istețimea lor mai reiese și de acolo că au o pasăre ca un corb, domestică, cu gâtul lung. Această pasăre au învățat-o să prindă pește cum prind câinii iepuri; și îi pun în jurul gâtului un inel de fier ca să nu înghită peștii cei mari. În chipul acesta ele prind pește cu ciocul, iar dacă găsesc un pește mare se ajută una pe alta și oamenii adună peștele în lotcă; pentru fiecare din aceste păsări se plătește dajdie împăratului. Din firea lor ei iubesc facerea de bine și pe cei ce o săvârșesc, deși se tăvălesc și în multe fapte urâte, însă o fac cu grijă mare și nascocesc tot felul de mijloace pentru ca nimeni și niciodată să nu bage de seamă. Ei întrec toate popoarele prin cinstea părinților și învățătorilor lor, zicând că este păcat de moarte să fii neascultător față de ei, să nu-i slujești cu ceva ori să-i superi. Și cu toate că unii au rang mai mic decât învățăceii lor, totuși învățăceii întotdeauna îi respectă, le dau locul de cinste și tot ceea ce doresc pot cere de la ei, cu cuvânt că este păcat de moarte să nu le dea. Nu este nimic mai înjositor pentru chinezi decât vorba ori fapta, ori altfel de semn de cruzime sau mânie. Din această pricină ei își topesc întotdeauna mânia și ura și sunt prefăcuți în purtare, și niciodată nu poartă la ei nici un fel de armă.

Armele și faptele de arme nu le plac de loc, zicând că puterea armelor și războiul sunt fapte tâlhărești și nu omenești; căci omului i se cade să trăiască cu ai lui în înțelegere și modestie, iar cearta și războiul este apucătură de fiară și nu omenească. Chinezii au și oșteni, însă ei nu-i cinstesc pe militari, ba chiar se și ceartă cu ei, mai ales că știința este în mare cinste.

Cinstirea și purtarea cuviincioasă, între ei, ca și în treburile obștești, le păzesc mai mult decât toate popoarele și întotdeauna dau locul de cinste celor mai

în vârstă. Când au oaspeți, locul de cinste îl dau aceluia care a venit din ținuturile cele mai îndepărtate și nu cinstesc pe nimeni după strămoși ori renume, ci cu cât numești pe cineva mai bătrân, cu atât se socotește că îi dai mai multă cinste, totuși, între ei se cinstesc după rangurile lor. În ce privește vorbirea obișnuită: „eu” sau „tu” – astfel de vorbe rostește doar stăpânul către slugă, ei între ei își vorbesc cu totul curtenitor și fiecare își cunoaște rangul. Din anii copilăriei se obișnuiesc cum să vorbească cu ceilalți și cum să se numească pe sine și pe altul; adesea se vizitează între ei și sunt foarte politicoși față de toți oaspeții veniți. În purtările lor, în felul cum umblă și în cinstire sunt peste măsură de modești, încât este cu neputință a fi mai bine; mai cu seamă conducătorii lor, filozofii, arată statornicie, atenție, modestie și cea mai mare bunătate. A striga pe ulițe sau a umbla beat, sau a face gălăgie, sau a face cu ochiul, acesta este pentru ei semnul omului stricat, iar înjurături sau vorbe urâte n-ai să auzi niciodată. Când se salută între ei, își împreună mâinile și, stând amândoi la fel, se ploconesc unul către altul spunând în limba lor: „dja-dja”, ori mai politicos „djing”, iar locul musafirului este în partea dreaptă. Însă când umblă pe drum, [pe oaspete] îl țin pe partea stângă pentru ca să nu fie stingherit de ceilalți [în a-și face vânt], căci în timpul verii orice om poartă în mână un evantai împotriva arșiței. Și cuvintele de mai sus știe oricine că sunt scrise despre chinezii curați care se numesc și nicanți, iar cât privește pe bogdoții care stăpânesc astăzi China, ei au alte obiceiuri, după cum s-a scris în cărțulia despre tătari.

Capitolul al doisprezecelea

Cum se face învățătura la chinezi, cum le este scrierea și cum se prețuiesc. Cum se practică medicina la ei, în ce fel tămăduiesc și ce fel de leacuri folosesc

Cât prețuiesc chinezii învățătura și știința de carte se poate vedea din faptul că nu se găsește nici un singur om care să nu știe să citească și să scrie. Pe omul neînvățat și pe cel simplu ei nu-l primesc în cea mai mică slujbă și cu cât cineva este mai învățat, cu atâta dobândește mai mare cinste; la ei orice mărire de la învățătură pornește. Chiar dintre oamenii simpli nu vei putea găsi pe vreunul care până la vârsta de 15 ani să nu fi învățat să citească și să nu știe să scrie. Astfel, în China nu se ia în seamă noblețea și nu ține socoteală de cine din cine s-a născut, în afară de neamurile împărătești; la ei cel mai nobil este acela care este cel mai învățat, și cel care știe mai multă carte – chiar dacă s-a născut din oameni simpli – dobândește și partea cea mai mare.

Însă cu toate că ei cinstesc atâta știința, mult mai mult decât europenii, totuși este încă nedezvoltată la ei, căci mai întâi nu au gramatică, nici retorică, nici filozofie, nici altă știință în afară de astrologie și nici aceasta nu este desăvârșită, deoarece ei urmăresc doar să prevadă viitorul. Filozofia lor este veche, dar nu este scrisă bine decât aceea care învață despre bunele obiceiuri și despre toate virtuțile, și ei se străduiesc în tot chipul [să afle] cum să conducă mai bine poporul. Cu toate acestea sunt deosebit de isteți la minte, iar iezuiții le-au tradus în limba chineză multe cărți și de aritmetică, și de măsurătoarea pământului și diferite alte manuale pe care chinezii le-au studiat. Ei au, tipărite, multe cărți despre medicină, despre chipul cum se construiesc casele, și despre multe alte meșteșuguri, iar cât privește pe cel al tămăduirii, acesta este la ei mai presus decât al doctorilor noștri. Cu toate că doctorii noștri îi întrec în învățătură, căci știu mai multe lucruri și judecă mai bine, totuși chinezii lecuiesc mai repede și mai temeinic orice boală. Ei au multe cărți doctoricești în care sunt descrise și desenate tot felul de ierburi, rădăcini și pietre. De asemenea se vorbește [în aceste cărți] despre felurite boli cu semnele și cu leacul lor, și despre tot ceea ce îi trebuie unui doctor; ei trec prin foc [instrumentul] ce le este de trebuință și fierb ierburi și rădăcini pe care le dau bolnavilor. Cât despre deschiderea vinelor și slobozirea de sânge, ei niciodată nu fac așa ceva, ci, când văd că sângele este prea mult, atunci răcoresc trupul cu leacuri și subțiază sângele prin post. Pentru aceasta, ei dau și o pildă: când un cazan fierbe în clocot [zic ei], nu trebuie să torni tocmai atunci ciorba din el, ci mai întâi trebuie să se potolească focul, ca să se liniștească și să se limpezească ciorba. În același chip și sângele omenesc trebuie liniștit și răcorit; iar felul acesta de a vedea lucrurile întrece cu mult pe al doctorilor noștri, și mai au și multe [alte] sfaturi înțelepte. Ei sunt atâta de iscușiți în treaba aceasta, încât din observarea vinelor își dau seama de orice vătămare ascunsă, oriunde s-ar afla; iar cunoașterea semnelor vinelor de la fiecare mână o împart în șase părți, trei semne mari și trei semne mici, și fiecare semn se împarte după fiecare parte a trupului. Primul pentru inimă, al doilea pentru splină, al treilea pentru stomac, iar celelalte pentru alte părți.

...Scrierea chinezilor este cu niște semne pe care le-a născocit cel dintâi împărat al lor, Fohin, la 300 de ani după potop, pe când încă stăpâneau copiii lui Noe, iar scriere lor nu este alcătuită din litere, ca a altor popoare. La început, ei au născocit scrierea prin pictură despre văzduh și despre toate păsările din el, apoi despre apă și feluriți pești, despre pământ și tot felul de dihăanii și animale, iar la urmă au făcut o scriere prescurtată din toate, cu alt caracter sau desen; și pentru că nu au altfel de scriere decât semnele acestea pictate, fiecare din ele este socotit

un cuvânt. Și au atât de multe semne de acestea, încât oricare dintre ei, chiar dacă nu este prea învățat, trebuie să cunoască nu mai puțin de 80000; cu cât știe mai multe, cu atât învățătura lui este mai mare. Totuși orice om care dorește să știe cât de cât [să scrie], trebuie să cunoască nu mai puțin de 10000 de semne, în cel mai rău caz. De aceea trebuie să aibă o strașnică ținere de minte, iar osteneala e mare pentru că ei nu au nici litere, nici silabe, ci câte cuvinte și lucruri știu, tot atâtea semne trebuie să cunoască. Din pricina asta îi cinstesc atâta pe învățați, căci își dau seama cu câtă trudă și-au însușit ei învățătura și scrierea.

Ei nu scriu ca noi, cu pana, ci pictează cu pensule, cum zugrăvesc pictorii, nu au călimări, ci își freacă cerneala pe o piatră și de acolo, adunând cu pensula, scriu pe hârtie pictându-și semnele. Și nu scriu așa cum scriu ai noștri, cu caractere drepte, pe hârtie, ci încep de sus, în formă de coloană, și coboară în jos. Iar când citesc, privesc, asemenea turcilor, de la dreapta la stânga și citesc după obiceiul lor, parcă ar cânta cântece. Peste tot, pe porți, la uși și la stâlpi sunt lipite hârtii cu scriere chinezească în care fiecare trecător citește povestiri înțelepte și pilde de ale lor.

Capitolul al treisprezecelea

Cum sunt la fire femeile, cum se face căsătoria, ce fel de haine poartă, ce fel de mâncare și ce băuturi au

Femeile chinezilor sunt cu mult mai scunde decât bărbații lor, iar la față sunt curate și frumoase. Ei nu caută însă frumusețea femeilor la obraz, ci la picioare, iar cea care are picioarele mici este [socotită] și frumoasă. Din această pricină, îndată ce se naște o fetiță, picioarele i se strâng și i se leagă în felurite chipuri pentru a nu crește mai mari, și de aceea femeile chinezilor au picioarele mici ca ale copiilor și abia pot umbla. De asemenea ei caută ca nevasta să fie tânără. E de mirare că un popor atât de înțelept a născocit un obicei atât de crud ca strânsul picioarelor la femei, din care pricină ele îndură mare chin pentru a face pe placul bărbaților lor. Dacă cineva întreabă de ce își chinuiesc astfel picioarele, ei nu pot da alt răspuns decât că este un obicei vechi de mai bine de 2800 de ani, pornit după pilda împărătesei Mahi a împăratului Hei, care a domnit în China în vremea aceea; împărăteasa și-a legat strâns picioarele încă din copilărie și pentru că acestea îi erau foarte mici s-a făcut așa de frumoasă încât după moarte a fost trecută în rândul zeițelor chineze. Și din vremea aceea îndepărtată și până astăzi toate femeile chineze își strâng astfel picioarele, închipuindu-și că și ele vor fi foarte frumoase. Alții spun însă că acest lucru îl fac după porunca înțelepților, pentru că femeile să nu umble pe ulițe de bună voie, ci să stea acasă de nevoie;

căci, din pricina strânsorii, picioarele le sunt mereu betege. Peșitul se face la ei după un obicei cu totul deosebit de al nostru, căci săracul din popor își cumpără nevasta de la părinții ei și când vrea, o vinde; dar bogații de rang fac altfel. Bărbatul dă zestre femeii, iar părinții fetei dau și ei la fel sau mai mult decât acela. Nici mirele însă nu-și vede mireasa, nici mireasa nu-și vede mirele, și nu vorbesc unul cu altul până când nu se înțeleg părinții între ei prin mijlocitori; astfel se petrece peșitul. După asta mireasa este încuiată într-o litieră și o petrece lume multă, cu lumânări aprinse, chiar dacă este ziua-n amiaza mare, aducând-o mirelui, căruia îi dau cheile litierei și el însuși descuie ușa, primind mireasa oricum ar fi ea. Bărbatului nu îi este oprit să țină ibovnică atâta vreme cât îi trăiește soția, iar dacă aceasta moare își ia alta, după aceea pe a treia, și oricâte pofteste. Dacă însă o femeie nu naște copii, faptul este socotit ca o necinste și ca o nenorocire. Femeile care rămân văduve trebuie să trăiască în chip cinstit, iar acelor care duc o viață curată li se înalță stâlpi de piatră pe care se scriu versuri de laudă spre veșnică pomenire, căci femeile cinstite nu se mărită niciodată după moartea bărbatului lor. Din pricina firii lor geloase, chinezii își țin femeile închise și nu se poate spune cât le păzesc, nu numai atunci când ies afară din curte, ci și cât stau în casă, unde trăiesc sub mare pază. De aceea și casele lor sunt zidite în așa chip ca femeia să nu poată vedea pe nimeni și să nu fie văzută de nimeni; de aceea rare ori i se îngăduie să iasă dincolo de poartă. Pentru întâmplare că s-ar ivi vreo dată nevoia ca femeia să plece [de acasă], ei au făcut niște litiere în care o zăvoresc cu atâta strășnicie, încât nici ea să nu poată vedea nimic și nici pe ea să nu o poată vedea nimeni, și numai în acest chip este lăsată să plece.

Veșmintele femeilor sunt fără seamăn de frumoase și le acoperă așa ca în afară de obraz să nu se vadă nimic și numai picioarele sunt puțin descoperite pentru a se putea zări ceea ce socotesc ei că vădește frumusețea. Veșmintele le sunt brodate în mătase cu tot felul de păsări și flori, la cap se leagă cu fel de fel de buchete de flori, iar între buchete așază pietre scumpe, care le fac foarte atrăgătoare. Măinile le țin ascunse în mâneci, care sunt tot de mătase ca și hainele; nu este obiceiul ca femeia să ia ceva din mâna bărbatului, ci darul se pune pe masă și de acolo femeile îl iau cu mâinile acoperite. Chinezoaicele își petrec [timpul] cu tot felul de păsări și cu niște pisici peștrițe care se joacă.

Hainele bărbaților sunt largi, ca și mânecile; haina este lungă până în pământ, iar în față, sub brâu, au un nasture asemenea oziamei; le place culoarea neagră și cea vișinie și; vorbind cu dreptate, hainele lor de ceremonie parcă sunt haine de moșnegi; bogdoții însă poartă veșminte mongole după obiceiul lor. Chinezii nu-și scurtează părul niciodată, ci îl lasă atât cât poate să crească și în

fiecare zi îl piaptană și îl așază într-un concii în vârful capului și poartă niște rețele făcute din păr cu care își țin pieptănătura; poartă și o pălărie rotundă împletită din papură sau din altceva, potrivit rangului, căci rangul se cunoaște și după acoperemântul capului. Boierii și dregătorii poartă veșminte deosebite, potrivit vechiului lor obicei și cum se cuvinte fiecăruia după cinul său.

Mâncărurile lor sunt felurite și bune, și nu mănâncă niciodată cu mâna sau cu cuțitul, ci au două bețișoare groase ca pana de lebădă, de care se slujesc cu mare iscusință; iar bețișoarele le fac din lemn și din os ori din alte materii și orice ar fi de mâncare și orice fel de carne o toacă în bucățele și, cu acele bețișoare, mănâncă foarte curat din farfurii de porțelan ori din alte materiale de preț. Chinezii, spre deosebire de alte popoare asiatice, au scaune și mese, căci ei spun că numai oamenii simpli și barbarii șed pe pământ. Ei se așază pe scaune frumoase de parcă ar fi făcute după chipul celor nemțești; mănâncă pe mese acoperite cu fețe de masă și eu cred că toată Europa a luat obiceiul [acesta] de la chinezi, deoarece ei sunt mai vechi decât toate popoarele Europei.

[Chinezii] au băuturi de toate felurile, pe care le fac din orez ori din altele; au vii multe, dar nu fac vinul din struguri, ci-l fac din orez și din altele; mai au o băutură ce se numește tarasun și o alta asemănătoare cu romaneia. Orice băutură chinezii o beau caldă și niciodată rece, fie vin, fie ceai, fie apă, fie orice altceva; ceai mai ales beau întruna. Cu băuturile calde se obișnuiesc din copilărie și asta le păzește foarte mult sănătatea, căci le astâmpără setea și usucă scuipatul, din care pricină ei nu scuipă, iar înăuntrul lor nu cresc pietre, de asemenea nu se îmbolnăvesc de podagră, nu-i dor mâinile, nici stomacul și sunt cu mult mai sănătoși decât europenii noștri. Bogdoții fierb însă ceaiul cu lapte, cu unt, cu făină și cu sare: dar acela se numește ceai bogdoit, căci chinezii fierb ceaiul doar cu apă curată.

Capitolul al șaptesprezecelea

Descrierea marelui zid chinezesc, când a fost zidit, de cine, de unde începe și unde se termină

Despre marele zid chinezesc care înconjoară împărăția Chinei s-au scris lucruri minunate de către mulți istorici vechi și noi. El a fost făcut de către vechiul împărat chinez Ksi, care a început cartea dinastiei sale și care prin faptele sale ostășești, prin diferite altele și prin construcții i-a întrecut cu mult pe toți împărații chinezi. La început împăratul Ksi a fost un han mic, dar după ce a biruit dinastia Heva care stăpânea în China și după ce a supus întreaga împărăție, și-a

adunat o oaste mare și, năvălind în pământul bogdoiților și mongolilor, i-a învins și i-a nimicit. Văzând însă nestatornicia lor [la cuvânt], și că vin ca și mai înainte, pe neașteptate, tâlhărește cum le e obiceiul, și năvălesc pentru totdeauna de la astfel de năvăliri, a născocit și a durat marele zid, acest lucru minunat peste care să nu le mai fie acelor niciodată cu putință să răzbească în China. El a început această lucrare în al 22-lea an al domniei sale, cu 215 ani înainte de nașterea lui Christos, deci în urmă cu 1900 de ani și a clădit zidul întreg în cinci ani. Pentru asta a adunat mulțime fără număr de oameni din toată împărăția chineză, luând din fiecare zece oameni trei, și erau atât de mulți, încât nu mai urcau pe înălțimile zidului cu piatră, ci varul și cărămida și le treceau unul altuia, din mână în mână, iar în jurul zidului era mișună de oameni. De aceea s-a terminat atât de repede, pentru că lucrul s-a început în mai multe locuri deodată și l-au sfârșit cu cea mai mare iuțea, iar de la împărăție era poruncă strașnică să se pedepsească cu moartea acela care nu zidește zidul atât de tare încât să nu poată pătrunde un piron de fier acolo unde se leagă cu var piatră de piatră. Zidul este ridicat astfel: jos s-a clădit piatră tare tăiată în bucăți uriașe, deasupra sunt zidite cărămizi mari arse, legate cu var; în alte locuri, întregul zid este clădit din piatră tare. Înălțimea lui este mai mare de cinci stânjeni, iar lățimea aproape de doi; deasupra sunt creneluri și metereze dese.

Zidul acestuia chinezii îi spun Vanlihing, adică zece mii de verste, dar cu toate că spun [așa], nu este adevărat totuși, pentru că zidul se întinde pe o lungime de o mie cinci sute și ceva de verste rusești; cu aceasta ei vor doar să arate mărimea celui zis și de aceea și vorbesc așa. Începutul lui este de la brațul de mare și se întinde chiar până la orașul Kin, unde se află munții din apropierea Fluviului Galben; zidul merge uneori drept, alteori strâmb, deoarece a fost construit ținându-se seamă de loc, totuși se întinde fără întrerupere și nicăieri, în afară de o mică parte unde sunt niște munți grozavi și de neșăbătut, în ținutul de miazănoapte, nu departe de orașul Sifen din provincia Pekin, nicăieri nu este vreun loc gol. De asemenea, acolo unde Fluviul Galben pătrunde prin porțile Se, sunt mici curmături, dar altfel pretutindeni zidul este la fel; acolo unde râurile mici trec pe sub zid, s-au înălțat bolți parcă ar fi niște poduri și astfel pătrund în China. Și zidul acesta este clădit la fel peste tot, peste câmpie, care este joasă, dar și peste munții cei înalți, chiar peste vârfurile și spinările cele mai înalte; iar la încrucișările de drumuri sunt ridicate turnuri și metereze, și acolo pe unde pătrund drumurile, sunt așezate porți. Tot aici, în apropierea porților, sunt clădite orașele și cetățile în care locuiesc oștenii care apără zidul și porțile. Pe vremea când împărăția era a chinezilor, împăratul lor ținea câte un milion de oșteni de-a

lungul întregului zid, pentru apărarea lui și a orașelor și cetăților ce sunt așezate în preajmă. Astfel zidul înconjoară întregul ținut Leoatung, provinciile Pekin, Ksansi, Ksensi și altele, lucrare măreață și prea minunata care, dacă ar fi fost cunoscută în vremile vechi după valoarea ei adevărată, ar fi fost trecută între cele șapte minuni ale lumii. Și zidul acesta stă întreg până în ziua de astăzi, doar în puține locuri a început să se năruiască; însă chinezii au rânduit oameni care cunosc asemenea lucrări și repară îndată ceea ce se năruie.

Evaluare

1. *Relatați* despre cele mai importante activități ale lui N. Milescu Spătarul.
2. *Numiți* operele elaborate de N. Milescu Spătarul în limba română.
3. *Comentați* peregrinările Spătarului prin Europa și Asia.
4. *Argumentați* motivele misiunii diplomatice a lui N. Milescu Spătarul în China.
5. *Demonstrați*, în baza *Jurnalului de călătorie în China*, că N. Milescu Spătarul a fost un bun geograf, etnograf, diplomat, istoric ș.a.
6. *Stabiliți tangențe și deosebiri* între firea chinezilor (în viziunea lui N. Milescu Spătarul) și cea a moldovenilor (în viziunea lui D. Cantemir).
7. *Elaborați* un eseu cu tema: „N. Milescu Spătarul – cărturar de talie europeană”.

Repere critice

„Poporul românesc a dat în secolul al XVII-lea câteva figuri culturale proeminente, care se ilustrează prin însușirile lor excepționale și care se fac cunoscute și în afară de hotarele țării noastre. Printre aceste figuri, personalitatea boierului moldovean Nicolae Milescu Spătarul se așază la un loc cu totul deosebit. Poliglot în sensul larg al cuvântului, cunoscător profund al limbilor elină, latină, neogreacă, italiană, română, rusă, turcă, arabă și poate germană și franceză, Nicolae Milescu este produsul școlii umaniste din secolul al XVII-lea și putea să ilustreze orice cultură europeană. De fapt, Nicolae Milescu Spătarul aparține numai în parte culturii românești, căci activitatea lui cărturărească se încadrează în ritmul mișcării culturale europene și se manifestă în special în mediul rusesc.

În energia lui fără de seamă, în activitatea lui multilaterală și în firea lui nestatornică și intrigantă este ceva din exuberanța genialilor aventurieri. Mare dregător în Moldova și mai târziu în Muntenia, diplomat la Constantinopol cu legături întinse în lumea politică, țesător iscusit de intrigi pe lângă curțile potențailor din Europa occidentală, diplomat și explorator îndrăzneț în Rusia și,

în același timp, scriitor prodigios în mai multe domenii și în mai multe limbi – iată în trăsături generale figura lui Nicolae Milescu Spătarul”.

Ciobanu Ștefan. *Literatura română veche*. Chișinău: Hyperion, 1992, p. 319.

„Milescu a lăsat o operă de mare valoare. Ea ne va introduce și mai adânc, și mai elocvent în dimensiunile «interesante» ale personalității acestui secol al XVII-lea românesc. Cum toată viața lui a fost în mișcare, pribeag, și-a scris opera în deplasare și, de obicei, provocat fie de cereri exprese din partea unor capete încoronate, fie de rațiuni de polemică savantă, filozofică sau religioasă. Va fi făcut și unele lucruri din pură plăcere personală, dacă va mai fi avut vreme și pentru așa ceva!”...

Plămădeală Antonie. *Dascăli de cuget și simțire românească*. Alba Iulia: Reîntregirea, 2004, p. 158.

„*Jurnalul de călătorie în China* e de asemenea o operă unică în felul ei, fiind rezultatul unei adevărate și solide cercetări: o solie către împăratul Chinei, traversând Siberia pe căi nemaiumblate, expediție care a durat trei ani încheiați. Cel puțin cinci cărți, originale sau traduceri au rezultat din pregătirea și efectuarea acestei călătorii. Mai mult decât în oricare altă scriere, Milescu a făcut în *Jurnalul de călătorie în China* dovada unor însușiri literare deosebite. Descrierea locuitorilor întâlniți, a locuințelor și a obiceiurilor, a florei și a faunei, dramatismului confruntărilor cu forțele dezlănțuite ale naturii, pitorescul ceremonialul audiențelor, al costumelor și a limbajului, totul invită și astăzi pe cititor la o participare efectivă la evenimente și peisaje, încercând aceleași emoții din cuvinte, câte încercase el în fapte.

Călătoria în China l-a făcut, poate, mai mult ca orice altceva, celebru. Performanța era premieră mondială. Mi se pare că nici nu știm să ne mândrim în deajuns cu faptul că cel ce a întreprins-o a fost un român de-al nostru! Pentru vremea aceea, ajuns din Moscova în capitala Chinei, nu poate fi asemănat doar cu atingerea în vremea noastră a vârfului celui mai înalt de pe Himalaya. Am putea să ne gândim și la performanțe moderne ceva mai înalte!”

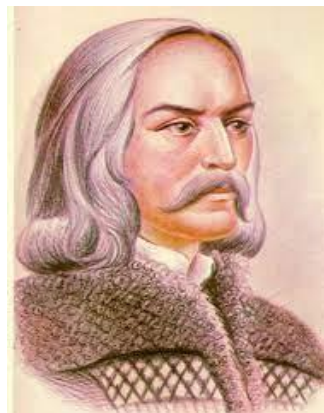
Plămădeală Antonie. *Dascăli de cuget și simțire românească*. Alba Iulia: Reîntregirea, 2004, p. 167.

Unitatea de învățare nr. 5

MARII CRONICARI MOLDOVENI

GRIGORE URECHE (1595-1647)

Marele cronicar moldovean din secolul al XVII-lea, fondatorul cronografiei în limba română, Grigore Ureche, provenea dintr-o familie de boieri atestată în documente încă de la începutul secolului al XV-lea. Tatăl cronicarului, Nistor Ureche (în documentele timpului – Nestor), a ocupat importante funcții dregătorești. În 1572 era diac de cancelarie. În 1587, ca om de încredere al lui Petru Șchiopul, ducea o scrisoare principelui Transilvaniei Sigismund Bathori. În același an, de data aceasta în calitate de clucer, e trimis la Constantinopol pentru a duce tributul cerut de Poartă. În aprilie 1588 în documentele vremii figurează ca vornic de gloată sau de poartă, iar în 1591, sub Petru Șchiopul, era logofăt. Peste un an, Aron Vodă, în prima sa domnie (septembrie 1591- iunie 1592), îl face mare logofăt. Forțat să părăsească tronul țării, Aron Vodă îl lasă pe Nistor Ureche în funcție de caimacam, adică locțiitor temporar al mazilitului domnitor. Obținând în scurt timp de la turci domnia pentru a doua oară, Aron Vodă poruncește imediat caimacamului său să-i prindă pe boierii bănuți de trădare. Nedorind însă să devină părtașul noilor samavolnicii ale lui Aron Vodă Tiranul, Nistor Ureche se retrage în Polonia (august 1593), unde, împreună cu fostul domnitor Petru Șchiopul și cu un grup de boieri plecați și ei din țară (printre aceștia erau frații Ieremia și Simion Movilă, Luca și Simion Stroici), formează o partidă de orientare filo-polonă, care, în anii următori, va juca un mare rol în guvernarea Moldovei. Când unii dintre Movilești obțin, cu sprijin din partea Poloniei, tronul Moldovei, Nistor Ureche revine în țară și își demonstrează neștrămutata sa credință față de aceștia. Ca răsplată, Ieremia Movilă, urcat pe tronul țării în august 1595, îl numește mare vornic al Țării de Jos, dar în 1600, când Mihai Viteazul reușește să unească pentru câteva luni Moldova cu Țara Românească și Transilvania, Nistor Ureche, alături de Ieremia Movilă și alți boieri, se refugiază din nou în Polonia, unde rămâne până în septembrie, când hatmanul Jan Zamojski cu oastea sa îl



reinstalează pe tron pe Ieremia Movilă. Același Zamojski trece și în Țara Românească, unde reușește să așeze în scaun pe Simion Movilă hatmanul, fratele lui Ieremia. Nistor Ureche, care îl însoțește pe Simion Movilă, e numit pentru câțva timp ban (guvernator) al Craiovei. În acest interval de timp și-a înscris numele său, al soției și ale părinților în pomelnicul renumitei mănăstiri de la Argeș.

Nistor Ureche și soția sa Mitrofana sunt ctitorii mănăstirii de la Secu, județul Neamț, care va deveni locașul de veșnică odihnă a ctitorilor ei.

După întoarcerea sa în Moldova, Nistor Ureche a îndeplinit diferite funcții și misiuni diplomatice. În 1603 face parte dintr-o solie la dieta polonă „pentru a trata neînțelegerile apărute între Simion Movilă și soldații poloni care îl slujiseră pe acesta în Muntenia” (vezi Panaitescu P. P. *Călători poloni în țările române*. - București, 1930, p.10).

În 1607 Nistor Ureche obține indigenatul polon. La sfârșitul anului 1611. Constantin Movilă, fiul lui Ieremia, este înlocuit cu Ștefan Tomșa (1611-1615). Nistor Ureche trece din nou în Polonia. În 1612 devine membru al Frăției Ortodoxe din Lvov, asociație de rezistență a ucrainenilor ortodocși împotriva propagandei catolice desfășurate de iezuiți. În 1615, odată cu urcarea pe tron a lui Alexandru Movilă, tatăl cronicarului își reia funcția de mare vornic al Țării de Jos. Miron Costin va menționa în letopisețul său că atunci „toate divanurile era pre Nistor Ureche”.

În vara anului 1616 turcii instalează pe tronul Moldovei un alt domnitor, mutat din Țara Românească – Radu Mihnea, iar Alexandru Movilă și mama sa Elisabeta sunt luați prizonieri și duși la Constantinopol. Nistor Ureche se află din nou în Polonia, de unde revine în țară la apelul lui Radu Mihnea. Și-a dat obștescul sfârșit la finele anului 1617 sau la începutul anului 1618.

Funcțiile pe care le-a deținut și favorurile oferite de diferiți domnitori i-au adus lui Nistor Ureche mari venituri atât în Moldova, cât și în Polonia. Un act din 16 aprilie 1617 fixa în proprietatea marelui vornic 52 de sate întregi, 45 părți de sate, 17 mori, 6 heleșteie cu pește, 45 de fâlcii de vie în 19 ținuturi ale Moldovei. La acestea se mai adăugau diferite obiecte de mare preț: cercei de aur cu mărgăritare, pietre scumpe, inele și brățări de aur și de argint și multe altele, toate acestea constituind averea lăsată ca moștenire urmașilor.

Spre deosebire de tatăl său, Grigore Ureche a trăit o viață mai puțin agitată. Documentele vremii au fixat doar câteva date privind participarea la viața publică a cărturarului. Nici chiar data și locul nașterii nu i se cunosc. Unii istorici literari (N. Cartoian, Șt. Ciobanu, Al. Piru, I. D. Lăudat, I. Rotaru, E. Russev) consideră că Grigore Ureche s-a născut pe la 1590, în timp ce alții (I. C. Chițimia, Gh. Popp, Liviu Onu) optează pentru intervalul dintre 1590-1595. Dumitru Velciu, în amplul

său studiu monografic *Grigore Ureche* (Ed. Minerva, 1979, p. 63), propune ca dată a nașterii lui Grigore Ureche „intervalul 1595-1598, care se acordă cu toate celelalte elemente conjecturale ce se pot lua în sprijin”.

Locul nașterii pare a fi satul Goești din ținutul Cârlișău, nu departe de Iași, unde cronicarul și-a petrecut o parte din anii copilăriei, iar mai târziu și-a stabilit reședința sa la țară.

Viitorul cronicar și-a început studiile, probabil cu vreun dascăl particular de la care a însușit slavona și a deprins și ceva latină. Dar studiile sale fundamentale și le va face în timpul peregrinării familiei lui Nistor Ureche în Polonia, după 1611. Cronicarul Miron Costin afirmă în *Poema polonă* că Grigore Ureche a învățat la o școală de „arte liberale”, unde se pune accentul pe studiul gramaticii, retoricii, dialecticii și a limbilor clasice, latina și greaca. Unii cercetători consideră că autorul primului letopiseț în limba țării și-a făcut studiile la școala Frăției Ortodoxe din Lvov.

În Polonia Ureche a cunoscut operele unor renumiți istorici poloni printre care Jan Dlugosz, Martin Kromer, Ioachim Bielski ș.a. Scrierile acestora, în special cea a lui Ioachim Bielski, cuprindeau o bogată informație privitoare la istoria Moldovei, elogiau faptele vitejești ale lui Ștefan cel Mare. Și tot acolo, în Polonia, Grigore Ureche a cunoscut cel puțin o parte din scrierile autorilor antici: Cicero, Caesar, Sallustius, Tit-Liviu, Virgiliu, Horațiu ș.a. Influența culturii clasice se va resimți în cele mai strălucite pagini ale letopisețului cronicarului nostru.

Întors în țară la sfârșitul anului 1617 sau la începutul anului 1618, Grigore Ureche s-a ocupat mai întâi de administrarea întinselor moșii rămase după moartea tatălui său. Abia în 1628, în timpul domniei lui Miron Barnovschi (1626-1629), va apare în funcția de logofăt al treilea. În anii domniei lui Alexandru Iliș (1631-1633), devine mare spătar, dregătorie pe care o deține până în 1642, când Vasile Lupu îl ridică la rangul de mare vornic al Țării de Jos. Se stinge din viață în prima jumătate a anului 1647, fiind înmormântat la mănăstirea Bistrița.

Letopisețul elaborat de Grigore Ureche nu s-a păstrat în original. Cele 22 de manuscrise care au ajuns până la noi sunt niște copii interpolate de câțiva cărturari după moartea cronicarului. Cea mai veche copie datează din 1670, iar cea mai nouă din 1730. Din această cauză, problema paternității și identificarea textelor interpolate de copiiști au stârnit discuții aprinse în rândul istoricilor și filologilor. B.P. Hasdeu și Aron Densusianu au atribuit cronică dată lui Nistor Ureche. Istoricul C. Giurescu, în 1916, a editat lucrarea considerând-o drept opera lui Simion Dascălul, care și-ar fi scris lucrarea folosind letopisețul lui Grigore Ureche ca unul din izvoarele sale interne. P.P. Panaitescu, Liviu Onu și alți

cercetători au demonstrat cu destule argumente că autorul lucrării este Grigore Ureche, iar Simion Dascălul, Misail Călugărul și Axinte Uricarul nu sunt decât niște interpolatori. Primul dintre aceștia, Simion Dascălul, a introdus cele mai lungi adaosuri printre care și „basna” privitoare la „izvodirea moldovenilor” din tâlharii râmleni. Aceasta, în special, a trezit reacția critică a lui Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Constantin Cantacuzino Stolnicul ș.a.

Nelimpedită până la capăt a rămas și data scrierii cronicii. Majoritatea cercetătorilor fixează această dată între anii 1642 și 1647, când Ureche deținea funcția de mare vornic al Țării de Jos. Alții consideră că autorul și-a început lucrarea mult mai devreme, prin anii 1633-1634, dacă nu chiar îndată după întoarcerea din Polonia.

O problemă controversată a fost și stabilirea surselor la care a recurs cronicarul pentru a-și încheia opera sa. Mărturisirile lui Grigore Ureche, făcute în unele pagini ale letopisețului său, sunt destul de obscure. Așa- numitul „letopiseț moldovenesc”, atribuit de unii cercetători lui Eustratie Logofătul, ca și „letopisețul leșesc” de care pomenește Ureche, a dat naștere unor discuții îndelungate fără a se ajunge la concluzii certe. S-a conchis totuși că autorul nostru a folosit variate surse interne: analele și cronicile anterioare, scrise în limba slavonă în secolele XV-XVI, cât și tradiția orală. Printre sursele externe trebuie citate scrierile istoricilor poloni sau europeni: Ioachim Bielski, Matei Miehowita, Martin Kromer, Al. Guagnini, Gerhard Mercator ș.a.

Cărturar cu aleasă cultură și larg orizont istoric pentru timpul său, Grigore Ureche a selectat din bogatul și variatul material documentar ceea ce, după părerea sa, corespundea adevărului, respingând totodată afirmațiile unor autori care puteau aduce prejudicii țării și poporului din care făcea parte. Lucrarea cuprinde anii 1359-1594.

În predoslovia letopisețului său cronicarul mărturisește că s-a străduit să afle „cap și începătura moșilor, de unde au izvorât în țară și s-au înmulțit și s-au lățit”. Pentru aceasta „nu numai letopisețul nostru, ce și cărți streine au cercat, ca să putem afla adevărul, ca să nu mă aflu scriitoriu de cuvinte deșarte, ce de dreptate”.

Știrile și reflecțiile din cronică demonstrează că Grigore Ureche era un spirit luminat, dornic să-și scoată istoria neamului său din întunericul uitării. Autorul constată că cei care au scris despre Moldova până la el „n-au avut de unde strânge cărți”, de aceea au scris așa „de pre scurt”, doar până la „domnia lui Pătru vodă Șchiopul și s-au stinsu”. Dorind să urmeze exemplul „striinilor”, care au fost „fierbinți și râvnitori” în ale scrisului, cronicarul-patriot și-a început povestirea cu „descălecatul” țării de către Dragoș.

Într-un capitol aparte, chiar din primele pagini ale cronicii, Ureche vorbește de originea latină a poporului și a limbii române, arătând că „de la Râm ne tragem”. Știrile cuprinse în letopisețele din secolele XV-XVI, scrise în slavonă, sunt completate cu numeroase date noi.

Glorificarea trecutului Moldovei constituie unul din obiectivele principale ale cărturarului. Drept model de sacrificiu pentru libertatea și independența țării este pentru autor Ștefan cel Mare, a cărui domnie a relatat-o pe larg, voievodul fiind înfățișat ca un adevărat conducător de oști, capabil a ține piept cotropitorilor străini. Impresionante sunt paginile în care se descriu bătăliile de la Baia, Vaslui, Războieni, Codrii Cosminului, Lențești și multe altele. Moartea viteazului voievod, după o domnie de 47 de ani și după „multe războaie cu noroc ce au făcut”, a adus multă jale în țară „de plângea toți ca după un părinte al său”.

Încheind relatarea despre domnia lui Ștefan cel Mare, cronicarul expune „povestea și tocmala altor țări ce suntu pinprejur”. În câteva capitole se descriu „Țara Leșască”, „Împărăția Tătărască”, „Împărăția turcilor” și „Țara Ungurească”, după care autorul revine la domniile urmașilor lui Ștefan. Primii dintre aceștia încearcă să urmeze faptele glorioase ale înaintașului lor. Bogdan cel „grozav la față și orbu de un ochiu” e asemănat cu un stejar care în toate părțile „priveghiia ca să nu să știrbească țara ce-i rămăsese de la tată-său”. Ștefan Vodă cel Țânăr era „om mândios” care „prea lesne vărsa sânge”, a omorât pe nedrept pe hatmanul Arbore și pe feciorii săi.

Amănunțit și cu simpatie sunt descrise cele două domnii ale lui Petru Rareș. Pribegia acestuia prin munți, după prima domnie, întâlnirea cu pescarii care îl ocrotesc, apoi cu doamna Elena și cu copiii săi Ilias, Ștefan și Roxanda în Cetatea Ciceiului, trezesc compasiunea cronicarului, care încheagă pagini de adevărată nuvelă. Date amănunțite cuprind capitolele consacrate domniilor lui Alexandru Lăpușneanu, Despot-Vodă ș.a. Cruzimea lui Lăpușneanu, în special omorârea celor 47 de boieri, trezește indignarea cronicarului: „Pre Moldova ieste acest obicei de pier făr’de număr, făr’de judecată, făr’de leac de vină...”. În concepția cronicarului domnitorii ar trebui să se comporte față de supuși cu „blândețe”, iar supușii să slujească stăpânului „mai bine pentru dragoste decât de frică”.

Importante pentru cunoașterea istoriei Moldovei sunt și capitolele finale în care se descriu domniile lui Ioan Vodă Armeanul, Petru Șchiopul, Iancu Sasul și Aron Vodă. Lucrarea însă a rămas neterminată. Ea se încheie cu titlul unui capitol intitulat „Cându au venitu Lobodă cu oaste căzăcească și au gonitu pre Aronū vodă denū scaunū și au arsu târgulū Iașii v leato 7103...” (1594).

Cronica lui Grigore Ureche se prezintă nu numai ca un prețios document social și istoric, ci și ca un incontestabil monument de limbă și literatură din secolul al XVII-lea. Bun cunoscător al limbii populare, inițiat în cultura și literatura polonă, și universală, cronicarul a reușit să reînvie cu deosebită plasticitate trecutul istoric al neamului său. N. Iorga, unul dintre primii exegeți ai operei lui Ureche, sublinia că expunerea acestuia „e turnată cu siguranță și precizie. Sunt fraze bătute ca o medalie. Armonia graiului lovește de la cele dintâi rânduri...”. În altă parte mai adaugă: „Ureche este un om de stil latin [...] El nu se încurcă în amănunte; expunerea lui este totdeauna sigură și dreaptă”. Pe urmele lui N. Iorga, menționând influența literaturii clasice latine asupra cronicarului nostru, criticul Pompiliu Constantinescu, în studiul său *Umanism erudit și estetic*, demonstra că modul lui Grigore Ureche „de a pune pe primul plan elementul eroic al istoriei de Titus Liviu, povestirea lui sobră, cu atitudine detașată, amintește narațiunea istoricilor latini, iar incontestabila lui artă de portretist vedește rodul frecventării istoriografilor romani...”.

George Călinescu, la rândul său, menționa „mireasma automatis-mului, harul cuvântului care la Ureche sunt tari ca aloia”; „toată mierea cronicii se reduce la cuvânt, la acel dar fonetic de a sugera faptele prin foșnitura și aroma graiului”; „vorbirea cronicarului e dulce și cruntă, cuminte și plină de ascuțituri ironice” (*Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ed. 1986, p. 16).

Spiritul creativ, inovator, în multe privințe, al lui Grigore Ureche apare mai ales în portretele domnitorilor moldoveni. Prin câteva linii sobre cronicarul reușește să contureze veridic chipul personalităților istorice, înșirându-le trăsăturile esențiale pozitive, dar și pe cele negative. În galeria de personaje descrise de cronicarul nostru se impune, prin complexitatea sa, celebrul portret al lui Ștefan cel Mare. Om „nu mare de statu, mândros și degrabu vărsătoriu de sânge nevinovat”, Ștefan posedă însă cele mai înalte calități necesare unui adevărat erou: „întreg la fire, neleneșu”, viteaz, la războaie „meșter, unde era nevoie însuși se vârâia, ca văzându-l ai săi, să nu să îndărăpteaze și pentru aceia raru războiu de nu biruia. Și unde-l biruia alții, nu pierdea nădejdea, că știindu-să căzut jos, să ridica deasupra biruitorilor”. În articolul *Bătrânii și tinerii*, Eminescu vorbea cu admirație de „portretul pe care-l face Grigore Ureche lui Ștefan voievod cel Mare, încât simțim și azi plăcerea citind ce vrednic și cu virtute român a fost măriia sa”.

Exemplul lui Ștefan a servit ca etalon și pentru urmași. Cronicarul afirmă, de exemplu, că Bogdan cel Orb „... ca un stejar în toate părțile priveghii, ca să nu să știrbească țara ce-i rămăsese de la tată-său”. Ștefan Vodă cel Tânăr „întru tot semăna cu firea moșu-său, lui Ștefan Vodă cel Bun, că la războaie îi mergea cu

noroc, că tot izbândiia... amintrilea era om mânios și pre lesne vărsa sânge”. Petru Rareș „cu adevărat era ficior lui Ștefan Vodă celui Bun, că întru tot semăna tătâne-său, că la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbândiia, lucruri bune făcea, țara și moșiia ca un păstor bun o socotiia, judecată pre dreptate făcea”. Apoi cronicarul, pomenind de moartea domnitorului, folosește aproape aceleași cuvinte ca la sfârșitul lui Ștefan: „cu cinste l-au îngropat... cu multă jale și plângere, ca după un părinte al său...”

Bine reliefate sunt și trăsăturile altor domnitori. Iliș, fiul lui Petru Rareș, „dinafară se vedea pom înflorit, iară dinlăuntru lac împutit”. În mod desfășurat sunt prezentați și alți domnitori: Alexandru Lăpușneanul și fiul său Bogdan, Despot-Vodă, Petru Șchiopul, Ion Vodă Armeanul. În cronică apare și un singur portret feminin, al doamnei Roxanda, soția lui Alexandru Lăpușneanu: „fămee destoinică, înțeleaptă, cu dumnezeire, milostivă și la toate bunătățile plecată”.

Descrierile ocupă în letopisețul lui Grigore Ureche un spațiu restrâns. Impresionează mai ales amănuntele la care a recurs ca să descrie îngrozitoarea secetă din 1585, când „au secat toate izvoarele, bălțile și unde mai nainte prindea pește, acolo ara... copacii au secat de secetă. Dobitoacile n-au fostu avându ce paște vara...”. Iar toamna, când s-au pornit ploii, au început să crească mohoară „și cu celea ș-au fostu oprind sărăcimea foamea”.

Stilul cronicarului se caracterizează prin concizie și claritate. Narațiunea e înviorată cu expresii figurate, comparații și metafore, zicători, interogări și exclamații retorice. Așa, de exemplu, turcii sunt comparați cu o negură, care „toată lumea acoperea”. Ștefan cel Mare apare „ca un leu gata spre vânat”, inima domnitorului era „aprinsă de lucruri vitejești”. În alt loc aflăm că „inemiile voinicilor, în războaie trăind, să ascult”.

Relatând despre pribegia prin munți a lui Petru Rareș, autorul își imaginează dialogul dintre straja ungurească care întreabă: „Ce oameni sunteți?” Iar domnitorul și însoțitorii săi ar fi răspuns: „Suntem păscari”.

Limba cronicii se caracterizează printr-un șir de particularități. Lexicul bogat și variat îmbină elemente populare cu regionalisme: *bucine*, *cimpoiși*, *cândai*, *a îndărăpta*, *mainte*, *moșan*, *a delunga*, *căsaș*, *a bate război*, *a da dos*, *a lega pace* etc. În perioada când în scrierile religioase și în cancelaria domnească era utilizată limba veche slavă este explicabilă prezența unor elemente lexicale slave ca: *boiarin*, *ciudese*, *concenize*, *izvod*, *mucenie*, *a oblici*, *a poftori*, *nacazanie silnâm*, *mesița*, *dni*, *v leato* ș.a. Elemente lexicale turcești, maghiare, polone sunt rar folosite. De remarcat că în cronică întâlnim și câțiva termeni latini savanți: *ocean*, *gardinalii* (*cardinalii*), *cometă*, *eretic*, *corona*, *caștalan* (*castelan*) ș.a.

Letopisețul lui Grigore Ureche marchează trecerea de la cronicile scrise în slavonă la istoriografia în limba țării. Scrisă din inițiativă proprie, această operă deschide drumul marilor cronicari și savanți de mai târziu: Miron și Nicolae Costin, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir, Constantin Stolnicul ș.a.

Intuind valoarea artistică și documentară a Letopisețului lui Grigore Ureche, scriitorii noștri clasici au preluat un șir de episoade din trecutul istoric, creând remarcabile opere literare. Costache Negruzzi, de exemplu, a scris, în 1840, nepieritoarea nuvelă *Alexandru Lăpușneanul*, iar Vasile Alecsandri a găsit în opera cronicarului aproape toate datele necesare pentru drama istorică *Despot Vodă* și poemul *Dumbrava Roșie*. Trilogia lui Barbu Delavrancea (*Apus de soare, Vișorul, Luceafărul*) este și ea inspirată de Letopisețul lui Grigore Ureche, ca și romanele lui Mihail Sadoveanu *Nicoară Potcoavă, Frații Jderi* ș.a.

**LETOPISEȚULU ȚĂRII MOLDOVEI, DE CÂND
S-AU DESCĂLECAT ȚARA ȘI DE CURSUL ANILOR
ȘI DE VIAȚA DOMNILOR CAREA SCRIE
DE LA DRAGOȘ VODĂ PÂNĂ LA ARON VODĂ**

Mulți scriitori au nevoit de-au scris rândul și povestea țărilor, de au lăsat izvod pă urmă, și bune și rele, să rămâie feciorilor și nepoților, să le fie de învățătură, despre cele rele să să ferească și să să îndirepteze. Și pentru aceia, unii de la alții chizmindu și însemnând și pre scurtu scriind, adecă și răposatul Gligorie Ureche ce au fost vornic mare, cu multă nevoieț cetind cărțile și izvoadele și ale noastre și cele striine, au aflat cap și începătură moșilor, de unde au izvorât în țară și s-au înmulțit și s-au lățit, ca să nu să înnece a toate țărâle anii trecuți și să nu să știe ce s-au lucrat, să să asemenea fierălor și dobitoacelor celor mute și fără minte. Pre aceia urmând și chizmând, măcar că să află și de alții semnate lucrurile țării Moldovii, apucatu-s-au și dumnealui de au scris începătura și adaosul, mai apoi și scăderea care să vede că au venit în zilele noastre, după cum au fost întâiu țărâi și pământului nostru Moldovei. Că cum să tâmplă de sânge de adaoge povoiul apei și iarăș de sânge scade și să împutinează, așa s-au adaos și Moldova, carea mai apoi și Moldova, carea mai apoi de alte țări s-au descălecat, de s-au de sânge lățit și fără zăbavă au îndireptatu.

Acestea cercând cu nevoieț vornicul Ureche, scrie de zice că „nu numai letopisețul nostru, ce și cărți streine au cercat, ca să putem afla adevărul, ca să nu mă aflu scriitoriu de cuvinte deșarte, ce de dreptate, că letopisețul nostru cel

moldovenescu așa de pre scurt scrie, că nici de viața domnilor, carii au fost toată cârma, nu alege, necum lucrurile denlăuntru să aleagă și pre scurt scriind și însemnând de la început până la domnia lui Pătru vodă Șchiopol și s-au stinsu, că de aciia înainte n-au mai scris nimenea până la Aron vodă”. Nici ieste a să mira, că „scriitorii noștri n-au avut de unde strânge cărți, că scriitorii dentăiu n-au aflat scrisori, ca de niște oameni neașăzați și nemernici, mai mult proști decât să știe carte. Ce și ei ce au scris, mai mult de basne și den povești ce au auzit unul de la altul. Iar scrisorile striinilor mai pe largu și de agiunsu scriu, carii au fost fierbinți și râvnitori, nu numai a sale să scrie, ce și cele striine să însemneze. Și de acolo multe luund și lipindu de ale noastre, potrivindu vremea și anii, de au scris acest letopiseț, carile de pre în multe locuri de nu să va fi și nemerit, gândescu că cela ce va fi înțeleptu nu va vinui, că de nu poate de multe ori omul să spuie așa pre cale tot pre rând, cela ce vede cu ochii săi și multe zmințește, de au spune mai mult, au mai puțin, dară lucruri vechi și de demult, de s-au răsuflat atâta vreme de ani? Ci eu, pe cum am aflat, așa am arătat”.

(SIMION DASCĂLUL)

După aceia și eu care sunt între cei păcătoși, Simeon Dascal apucatu-m-am și eu pre urma a tuturor a scrie aceste povești, ce într-înse spune cursul anilor și viața domnilor, văzindu și cunoscând că scriitorii cei mai de demult care au fost însămnând aceste lucruri ce au trecut și s-au sfârșit și pre urma lor alții nu vor să să apuce; văzind noi aceasta că să părăsește această însămnare, socotit-am ca să nu lăsăm acestu lucru nesăvârșit și să nu să însemneze înainte, carele mai nainte de alții au fost începutu pre rând însemnatu, până la domnia lui Vasilie vodă, ca să nu ne zică cronicarii altora limbi c-am murit și noi cu scriitorii cei dinceput, sau că doară suntem neînvățat. Ci cu ajutoriul de la Dumnezeu, întâi m-am apucat a scrie ce au pizmit și ce au însemnat alții. Pentru aceia, gândindu și socotind de la inimă ca să pociu afla cu adevărat acest lucru, să fie deplin, adunat-am izvoade pre rând de i-am împreunat. Și citind izvoade pre rând, aflat-am și acest izvod, carele l-au scris Ureche vornicul și deaca l-au citit, l-am socotit că ieste scris adevăr, însă mai mult din cărțile streinilor decât din izvoadele noastre, că numai cât tinde poveștile mai largu și de agiuns și mai deschis, iar semnele sau tocmelele și lucruri câte s-au făcut în țară, nu le arată toate, că poate fi că n-au știut de toate cronicariul cel leșesc să le scrie. Iar letopisețul nostru nu tinde poveștile, ce scrie mai pre scurt, însă le însemneaze toate pre rând. Măcar că vornicul Ureche au scris mai sus că letopisățul cel moldovenesc scrie până la domnia lui Petru vodă

Șchiopul și decii s-au stâns, iar eu, adunând izvoade de limba noastră, aflat-am izvod denceput, cam pre scurtă vreme și toate pre rând însămânând, până la domniia lui Vasilie vodă.

Pentru aceia, deaca am văzut că lipsesc poveștile și cursul anilor din letopisețul cel leșesc, am lipit dintre-ale noastre izvoade, carele am aflat că-s adevăr și am adus poveștile la letopisașul cel leșesc, carea la locul său, carele toate mai nainte să vor arăta, careși la locurile sale și toate pre rând chizmind și însămânând, am izvodit din toate izvoadele într-un loc și am făcut unul disăvârșit, de care lucru cu mare nevoiță am silit să nu rămâie nimic nesămnat.

Predosloviia descălicării a țării Moldovei dinceputul ei. Carea ieste însemnată de Ureche cronicul din letopisețul cel latinescu izvodită

Vor unii Moldovei să-i zică că au chiebat-o Știtia, sau Schithia, pre limba slovenească. Ce Știtia coprinde loc mult, nu numai al nostru, ce închide și Ardealul și Țara Muntenească și câmpii preste Nistru, de coprinde o parte mare și de Țara Leșască. Chiebatu-o-au unii și Flachia, ce scriu letopisețile latinești, pre numele hatmanului râmlenescu ce l-au chiebat Flacus, carile au bătut războiu cu șitii pre aceste locuri și schimbându-să și schimosindu-să numele, din Flachia i-au zis Vlahiia. Ce noi acesta nume nu-l priimim, nici-l putem da țărâi noastre Moldovei, ci scriu că au fostu tot un loc și o țară și noi aflăm că Moldova s-au discălicat mai pe urmă, iar muntenii mai dintâi, măcară că s-au tras de la un izvod, munteni mai dintâi, măcară că s-au tras de la un izvod, muntenii întâi, moldovenii mai pre urmă de păstorii nemerit, că umblându păstorii de la Ardeal, ce să chiiamă Maramoroș, în munți cu dobitoacile, au dat de o hiară obosită, au ucis-o la locul unde să chiamă acum Buoreni, daca s-au discălicat sat. Și hierul țării pecetea cap de buor să însemnează. Și căteaoa cu care au gonit fiara aceia au crăpat, pre carea o au chiebat-o Molda, iară ape de pre numele cățelii Moldii, i-au zis Molda, sau cum-i zic unii, Moldova. Ajjidirea și țării, dipre numele ape i-au pus numele Moldova.

(MISAIL CĂLUGĂRUL)

Scriu alte istorii pentru țara noastră a Moldovei, cum au stătut pustie 600 de ani, trecând împărăția slăvitului Traian împărat, carele să cunosc semnele puterii lui pe unde au tras troian peste multe țări și peste această țară, trecându oștile lui peste câmpii și preste ape. Atâția ai s-au aflat pustie, pân'în vremea ce au vrut milostivul Dumnedzău a nu lăsarea acestu pământ făr'de

oameni. Ce cu voia sfinții sale, îndemnându-să o samă de ficiori de domni den domniile ce au fost pre acele vremi la Râm și cu oamenii lor den Maramurăș, viind preste munții ungurești și preste munții țării Moldovei, vânându heri sălbatică pân'au ieșit la apa ce-i dzise Moldoa, gonind un dzimbru, carele l-au și dobânditu la un sat ce să chiamă Buoreni, pre aceia apă. Ș-au pus acei ape numele Moldova, pre numele unii țânci ce s-au înecatu într-acea apă, ce o au chemat pre țâncă Molda și pre numele ei să dzise acmu și țării, Moldova, pân'astădzi. Ieșindu la loc frumos și deșchis, socotindu cu toții că-i loc bun de hrană și plăcându-le tuturor, s-au întorsu înapoi iarăși în Maramurăș ș-au scos oamenii lor toți într-această țară.

Pentru limba noastră moldovenească

Așijderea și limba noastră din multe limbi ieste adunată și ne ieste amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prinprejur, măcară că de la Râm ne tragem, și cu ale lor cuvinte ni-s amestecate. Cum spune și la predoslovia letopisețului celui moldovenescu de toate pre rându: ce fiindu țara mai de apoi ca la o slobozie, de prinprejur venindu și discălicându, din limbile lor s-au amestecat a noastră: de la râmleni, cele ce zicem latină, pâine, ei zic panis, carne, ei zic caro, găina, ei zicu galena, muieria, mulier, fâmeia, femina, părinte, pater, al nostru, noster și altile multe din limba latinească, că de ne-am socoti pre amăruntul, toate cuvintele le-am înțeleage. Așijderea și de la frânci, noi zicem cal, ei zic caval, de la greci straste, ei zic stafas, de la leși prag, ei zic prog, de la turci, m-am căsătorit, de la sârbi cracatiță și altile multe ca acestea din toate limbile, carile nu le putem să le însemnăm toate. Și pentru aceasta să cunoaște că cum nu-i discălicată țara de oameni așăzați, așa nici legile, nici tocmeale țării pre obicei bune nu-s legate, ci toată direptatea au lăsat pre acel mai mare, ca să o judece și ce i-au părut lui, ori bine, ori rău, aceia au fost lege, de unde au luat și voie așa mare și vârș. Deci cumu-i voia domnului, le caută să le placă tuturor, ori cu folos, ori cu paguba țării, care obicei până astăzi trăiește.

De răsipirea țării dentăi

Află-să această țară să fie fostu lăcuit și alții într-înșă mai nainte de noi, de unde cetățile țării să cunoscă că-i lucru frâncescu, de au lăcuit oștile Râmului și au iernatu de multe ori, bătându-să uneori cu șitii sau tătarii, uniori cu Bosna și cu Rumele și la perși trecându. Ce fiindu în calea răotăților și stropșindu oștile, care de multe ori să făcea războaie pre acesta loc, cum încă semnile arată, carile le vedem multe pretitindirile: movili mari și mici și șanțuri pre Nistru, pre Prut, prin codri, n-au mai putut suferi, ce s-au răsipit și s-au pustiit.

(SIMION DASCĂLUL)**De izvodirea moldovenilor, de unde au venit într-aceste locuri**

Scrie letopisețul cel ungurescu că oarecându pre aceste locuri au fostu lăcuind tătarii. Mai plodindu-să și lățindu-să, s-au tinsu de au trecut și preste munte, la Ardeal. Și împingându pe unguni din ocinile sale, n-au mai putut suferi, ce singur Laslău craiul ungurescu, cari-i zic filosof, s-au sculat de s-au dus la împăratul Râmului, de ș-au cerșut oaste întru ajutoriu împotriva vrăjmașilor săi. Ce împăratul Râmului alt ajutoriu nu i-au făgăduit, ce i-au răspunsu într-acesta chip, de i-au zis: „Eu suntu jurat, cându am stătut la împărăție, om de sabiia mea și de județul mieu să nu moară. Pentru aceia oameni răi s-au făcut în țara mea și câte temnițe am, toate suntu pline de dâșii și nu mai am ce le face, ci ți-i voi da ție, să faci izbândă cu dâșii și eu să-mi curățescu țara de dâșii. Iară în țara mea să nu-i mai aduci, că ți-iu dăruiescu ție”. Și de sârgu învață de-i strânsără pre toți la un loc de pretitinderile și i-au însemnatu pre toți, de i-au arsu împrejurul capului de le-au pârjolit părul ca unor tălhari, cu un hier arsu, care semnu trăiește și până astăzi în Țara Moldovei și la Maramoroș, de să cevluiescu oamenii prejur cap. Decii Laslău craiu, daca au luat acel ajutoriu tălhărescu de la împăratul Râmului, au silit la Țara Ungurească și decii pre câșlegile Născutului, cu toată puterea sa s-au apucat de tătari a-i bate și a-i goni, de i-au trecut munte în ceasta parte pre la Rodna, pre care și semne prin stânci de piatră în doao locuri să află făcute de Laslău craiul. Și așa gonindu-i prin munți, scos-au și pre acești tătari, carii ai fostu lăcuitori la Moldova, de i-au trecut apa Siretiului. Acolea Laslău craiu ce să chiamă leșăște Stanislav, stându în țăr murile apei, au strigatu ungurește: „Siretem, siretem”, ce să zice rumânește, place-mi, place-mi, sau cum ai zice pre limba noastră: „Așa-mi place, așa”. Mai apoi, daca s-au discălicat țară, după cuvântul craiului, ce au zis siretem, au pus nume apei Siretiul. Și după multă goană ce au gonit pre tătari i-au gonit și i-au trecut preste Nistru, la Crâmu, unde și până astăzi trăiescu, de acolo s-au întorsu Laslău crai îndărătu cu mare laudă și biruință. Și sosindu la scaunul său în zioa de lăsatul secului, cerșutu-ș-au blagoslovenie de la vlădicii săi, să-l lase trei zile să să veselească cu doamnă-sa și cu boierii săi. Și așa l-au blagoslovit, de au lăsat sec marți, cu toată curtea sa, care obicei să ține la legea lor și până astăzi, de lasă sec marți.

Ce această poveste a lui Laslău crai ce spune că au gonit pre cești tătari nu a-o scos Urechie vornicul, din letopisățul cel leșescu, ci eu Simeon Dascalul o amu izvodit din letopisățul cel unguresc, care poveste o am socotit pre semne ce arată, că poate fi adevărată.

Pentru discălicatul țării al doilea rând

După rășipa țării dintăi, cum spune mai sus s-au pustiit de nevoia oștilor lui Flac hatmanul râmlenescu (sau cum spune letopisețul cel ungurescu de Laslău craiul ungurescu, cându au rășipit tătarii dintr-aceste locuri, de au rămas locul pustiu) mai apoi, după multă vreme, cum spune mai sus, cându păstorii din munți ungurești pogorându după vânat au nemerit la apa Moldovei, locuri desfătate cu câmpi deșchiși, cu ape curătoare, cu păduri dese, și îndrăgind locul, au tras pre ai săi de la Maramoroș și pre alții au îndemnat, de au discălicat întâi supt munte, mai apoi adăogându-să și crescându înainte, nu numai apa Moldovei, ce nici Siretiul nu i-au hotărât, ce s-au întinsu până la Nistru și până la mare. Nici războaie mai făcea ca să-și apere țara și pământul său de cătră știti și gotthi și di cătră alți vecini și limbi ce era prinprejur. Ce avându purtătoriu domnii lor carii rădicasă dentru sine, în Țara Leșască de multe ori au intrat și multă pradă și izbândă au făcut, din câmpi tătarii i-au scos (că după multă rășipă ce i-au fost gonit pre tătari oarecând de pre aceste locuri Laslău craiul ungurescu, iarăși au fost început a să tinde la câmpi). Așjidirea și muntenilor nu numai nevoie și groază le făciia, ce și domniile schimba și pre cine vrea ei, primii; pre ardeleni nu-i lăsa să să odihnească, ci pururea le făcea nevoie și cetăți câteva le luasă și le lipiia cătră țara Moldovei, carile toate mai înainte la locurile sale să vor arăta. Mai apoi și turcii carii să vedea că ca o negură toată lumea acoperea, războaie minunate au făcut de multe ori i-au și biruit, mai apoi de o au și supus supt giugul lor, de multe ori i-au asodat, rocoșindu-se și nu fără multă moarte și pagubă în oameni, până o așzat.

Dinceputul domniilor vă leatul 6867 (1359)

Într-acei păstori ce au nemeritu locul acesta, fost-au și Dragoș, carile au venitu de la Maramoroș, carile să vediia și mai de cinste și mai de folos decâtu toți, pre carile cu toții l-au pus mai mare și purtătoriu lor.

Domniia lui Alexandru vodă cel Bătrân și Bun

Letopisețul nostru cest moldovenesc scrie că au fost cursul anilor 6907 (1399) aprilie 25, când au stătu domnu Alexandru vodă, iar letopisețul cel leșesc scrie că au fost vă leatul 6921 (1413).

Acest Alexandru vodă multe lucruri bune au făcut în țară și au făcut 2 mănăstiri mari în Moldova, Bistrița și Moldovița, în doi ani a domniei sale.

Așjidirea și mitropolia de la Suceava și episcopia de la Rădăuți și mănăstirea Neamțului și alte mănăstiri.

Așijdirea întâiaș dată au trimis de au luat blagoslovenie de la patriarșii răsăritului și au făcut mitropolit, de l-au așezat la scaun, la mitropolie în Suceava, numai anume nu scrie ce mitropolit au fost.

Iar la leatul 6923 (1415) au trimis de au adus cu multă cheltuială și moaștile sfântului mucenic Ioan Novii de la Cetatea Albă, de la păgâni și le-au așezat în târgu, în Suceava, la mitropolie, cu mare cinste și cu litie pentru paza și ferința scaunului domniei sale, carile să prăznuiește miercuri, joi, în săptămâna rusaliilor, care ver ceti la cărțile bisericii mai pre largu pentru mucenia lui.

Cându s-au făcut săbor al optulea

În zilele acestui domnu fu săbor mare în Florenția, în țara Italiei, adunare mare de părinți, ca să poată împreuna biserica răsăritului și cu apusului, pentru multă neîngăduință și price, pentru capetile legii, la care săbor însuși patriarhul Ioasaf de Țarigrad și cu împăratul Ioan Paleolog, cu mulți mitropoliți și episcopi au fostu. Și de țara noastră încă au fostu trimis pre Grigorie Țamblac. Iar de la apus, singur papa Hristofor cu gardinalii și din multe locuri arhiepiscopi și adunare mare de părinți, la leatul 6940 (1432).

Domniia lui Ștefan vodă, ce-i zic cel Bun, ficiorul lui Bogdan vodă și de multe războaie minunate ce au făcut. Cându s-au domnit, fost-au cursul anilor 6965 (1457) aprilie 12, joi

Acest domn, Ștefan vodă, după doi ani a domniei lui Pătru vodă Aron, rădicatu-s-au de la Țara Muntenească cu multă mulțime de oaste muntenească și din țară adunați și au intrat în țară. Și silind spre scaunul Sucevii, i-au ieșitu înaintea Pătru vodă Aron pe Siretiu, la Doljăști, la tină, și s-au lovit în zioa de joi mari, aprilie 12, și înfrânse Ștefan vodă pe Aron. Ci Aron vodă nu să lăsă cu atâta, ci iznoavă s-au bulucitu și al doilea rându să lovi la Orbic și iară birui Ștefan vodă. Și-l prinse pe Pătru vodă Aron și-i tăie capul, de-și răsplăti moartea tătâne-său, lui Bogdan vodă.

Cându s-au strânsu țara la Direptate

Deciia Ștefan vodă strâns-au boierii țării și mari și mici și altă curte mărunță dimpreună cu mitropolitul Theoctistu și cu mulți călugări, la locul ce să chiamă Direptatea și i-au întrebatu pre toți: ieste-le cu voie tuturor să le fie domnu? Ei cu toții au strigat într-un glas: „În mulți ani de la Dumnezeu să domnești”. Și decii cu toții l-au rădicatu domnu și l-au pomăzuitu spre domnie mitropolitul Theoctistu. Și de acoloa luo Ștefan vodă steagul țării Moldovei și să duse la scaunul Sucevii. Decii Ștefan vodă gătindu-să de mai mari lucruri să facă, nu cerca să așaze

țara, ci de războiu să gătiia, că au împărțitu oștii sale steaguri și au pus hotnogi și căpitani, carile toate cu noroc i-au venit.

Cându au luat Ștefan vodă Chilia și Cetatea Albă de la păgâni

Vă leatul 6973 (1465) meseța ghenarie 23, adunându Ștefan vodă multă oaste de țară, vrându să răscumpere cetățile carile le luase păgânii de la alți domni, pogorât-au cu toată puterea sa spre cetatea Chilie. Și sosindu la cetate miercuri spre joi, la miază-noapte, au încunjurat cetatea. Însă joi nu s-au apucat de harțu, iară vineri dins-de-dimineăță au început a bate cetatea și așa toată zioa s-au hărțuit până în seară. Iară sâmbătă să închinară cei din cetate și întră Ștefan vodă în cetatea Chilie. Și acolo petrecându trei zile veselindu-să, lăudându pre Dumnezeu, îmblânzia oamenii în cetate. Decia și la Cetatea Albă au tras și multă năvală făcându, dobândi și Cetatea Albă au tras și multă năvală făcându, dobândi și Cetatea Albă. Și așa amândoa cetățile cu multă moarte și perire de ai săi le dobândi, carile întărindu-le cu bucate și cu slujitori, au lăsat pre Isaiia și pre Buhtea pârcălabi, ca să le grijască, iară el s-au întorsu la scaunul său la Suceava.

Iară în al zecilea an a domniei sale, în anii 6974 (1466), iulie 10, au început a zidi mănăstirea Putna, spre slava lui Dumnezeu și a Precuratii Maicii Fecioarii Mariei.

Războiul ce au făcut Ștefan vodă cu Mateiaș crai ungiurescu la Bae

Mateiașu, craiul ungiurescu, bizuindu-să puterii sale și meșterșugului său cu carile pre mulți din vecinii săi i-au surpat și i-au supus, carile de multe ori războaie făcea cu turcii și cu noroc izbândia, neavându nici o pricină direaptă asupra lui Ștefan vodă, ci numai ca să-l supuie, să fie suptu ascultarea lui, ca să-i fie cuvântul deplin, de care lucru de multe ori să lăuda Mateiaș crai, că câte izbânde face Ștefan vodă, cu puterea lui le face și de suptu ascultarea lui face izbândă și vrându de ce să făliia să arate cum ieste adevăratu, au trimis sol ca să i să închine Ștefan vodă, ce Ștefan vodă n-au priimitu. Mai apoi văzându Mateiașu craiul volniciia lui Ștefan vodă că nu o poate supune, strângându multă oaste a sa și luundu ajutoriu și de la alții, au purces în anii 6975 (1467) și au tras spre Moldova. Și zicea că cu cale merge, ca să ducă la scaun la Moldova pe Pătru vodă. Și trecându muntele, au trecut la Tortuș, noiembrie 19. De acolo luund drumul, au sosit la Roman, noiembrie 29 și acolo s-au odihnit până a șaptea zi, prădând și jecuind. Iar a opta zi, dichemvrie 7, au arsu târgul Romanul și decii au luat drumul spre Suceava, prădându și arzându și siliia la scaunul Sucevii. Mai apoi, socotind ca să nu rămâie vreun ungiu nepipăit de dânsul, au lăsat drumul Sucevii, unde-l aștepta Ștefan vodă, și la Bae ș-au întorsu calea și au sosit la Bae, luni, dichemvrie 14 zile și acolo,

cum nu vrea avea nici o grijă de nici o parte, lăsându-ș oastea fără de nici o grijă, nici pază, ci la băuturi și la prăzi. Unde avându Ștefan vodă știre și prinzându limbă, marți noaptea, dichemvrie 15, au aprinsu târgul asupra lor, cându ei era fără de nici o grijă. Și fiindu și beți și negătiți de război, i-au lovit Ștefan vodă cu oaste tocmită în revărsatul zorilor, de multă moarte și perire au făcut într-înșii. Că ei nefiind tocmiți de război, nimica de arme nu s-au apucatu, ci de fugă, nici urma să ia carii scăpa, că fiind noaptea, de nu știa încăt vor merge, în toate părțile rătăciia, de-i vâna țaranii în zăvoaie, prin munți, unde vreo 12.000 periți s-au aflatu. Mai apoi și însuși craiul, rănit de săgeată foarte rău, de abia au hălăduitu pre poteci, de au ieșitu la Ardeal.

Așa noroește Dumnezeu pre cei mândri și falnici, ca să să arate lucrurile omenești câtu sunt de fragede și neadevărate, că Dumnezeu nu în mulți, ce în puțini arată puterea sa, ca nimenea să nu nădăjduiască în puterea sa, ce întru Dumnezeu să-i fie nădejdea, nici fără cale războiu să facă, căroro li-i Dumnezeu împotrivă.

De niște tătari ce au intrat în țară să prade

Vă leato 6978 (1470) rădicatu-s-au multă mulțime de oaste tătarască și au intratu în țară, să prade, căroro prinzându-le de veste Ștefan vodă, le-au ieșitu înainte. Și la o dumbravă ce să chiamă la Lipiți, aproape de Nistru, i-au lovit Ștefan vodă cu oastea sa, avgust 20, și dându războiu vitejaste, i-au răsipit și multă moarte și perire au făcut într-înșii și mulți au prinsu în robie și le luo tot pleanul. De care lucru cunoscând Ștefan vodă că ajutorul nu de aiurea i-au fost, ci numai de la Dumnezeu și de la Preacurate Maica sa, cu mare laudă și izbândă s-au întorsu la scaunul său, la Suceava.

Când au sfințit Ștefan vodă mănăstirea Putna

Deaca să întoarse Ștefan vodă de la acel război cu noroc ce izbândi pre acei tătari, spre lauda aceia, mulțămind lui Dumnezeu, au sfințit mănăstirea Putna, carea era zidită de dânsul, septevrie 3 zile, întru lauda a Preacuratei Ficioarii Mariei, Maicii Domnului nostru Iisus Hristos. La care sfințenie multă adunare de călugări au fostu: Theoctistu mitropolitul și Tarasie episcopul dimpreună cu Iosif arhimadritul și igumenul Putnii, zicu că au fostu la liturghie arhiepiscopi și episcopi și preoți și diaconi 64 la jirtăvnic.

Cându a întrat zavistiia între Ștefan vodă și între Radul vodă și de arderea Brăilii

Vă leato 6978 (1470), într-aceia vreme întră zavistiia între Ștefan vodă și între Radul vodă, domnul muntenesc, pre obiceiul firei omenеști de ce are, de aceia poftеște mai mult, de nu-i ajunse lui Ștefan vodă ale sale să le ție și să le sprijinească, ci de lăcomie, ce nu era al lui, încă vrea să coprinză. Strâns-au țara și slujitorii săi și au întrat în Țara Muntenescă, de au prădatu marginea, februarie 27 dni și au arsu Brăila în săptămâna albă, marți.

De tăierea capetilor a niște boieri, 6979 (1471) ghenuarie 16 zile

Tăie Ștefan vodă pre Isaiia vornicul și pre Negrilă păharnicul și pre Alexa stolnicul în târgul Vasluiului.

Războiul de la Soci, cându s-au bătut Ștefan vodă cu Radul vodă domnul muntenescu, 6979 (1471) martie 7 dni

Radul vodă, văzându atâta pradă în țara sa, ce-i făcusă Ștefan vodă, nu vru să lase să nu cerce strâmbătatea sa. Ce pururea să întâmplă, cela ce va să-și întoarcă bătaia, de doao ori îl bat, că strângându oastea sa și vecinească, au venitu asupra lui Ștefan vodă. Iară el ca un leu gata spre vânatu, de sârgu s-au pornit și la Soci le-au ieșit înainte și dându războiu vitejaște, martie 7 zile, nu mai puțin de vitejiia moldovenilor, carii era gata au să moară, au să izbândească, decât de meșterșugul lui Ștefan vodă, Radul vodă pierdu războiul cu multă pagubă de ai săi, că pre toți i-au tăiatu și toate steagurile Radului vodă le-au luat și pre mulți viteji i-au prinsu vii și pre toți i-au tăiatu, numai ce au lăsatu vii 2 boieri de acei mari, pre Stan logofătul și pre Mircea comisul.

De un cutremur

Într-aceiași an, avgustu 29, fu cutremur mare de pământu peste toată țara, în vremea ce au șezutu domnul la masă, la prânzu.

Vă leato 6980 (1472) au adus Ștefan vodă pre Mariia din Mangop, de o au luat luiș doamnă.

Al doilea războiu al lui Ștefan vodă cu al Radului vodă la izvorul Apei, leatul 6981 (1473) noemvrie 8

Ștefan vodă, fiindu aprinsă inima lui de lucrurile vitejești, îi părea că un an ce n-au avut treabă de războiu, că are multă scădere, socotindu că și inimile voinicilor în războaie trăindu să ascult și truda și osteneala cu carea să diprinsese ieste a doao vitejie, strânsă de iznoavă oaste și luo pre Basarabă Laiotă, ca să-l ducă la Țara Muntenească, să-l puie domnu.

Iani socotește că suptu un copaciu bun câți să adăpostesc, sau câtă laudă își adaoge nu numai purtătoriul, ce și țara, cându năvăliia la dânsul și la țară și domnii cei streini, să-i ducă la domnie și cu ajutoriul lor era cu nădejde că vor izbândi.

Și întrându Ștefan vodă în Țara Muntenească, să gătiia de războiu Radului vodă. Ci văzându Radul vodă că nu-i va putea sta împotrivă, în 18 ale lui noemvrie au dat dosul cu oastea sa și s-au dus la scaunul său, la Dâmboviță.

Aicea să socotim

Că iată că letopisețul cel leșesc nu spune că s-au bătut trei zile războiul, decia să fie dat dosul Radul vodă, ci spune că daca au văzut că nu le va putea sta împotrivă lui Ștefan vodă, au fugitu la cetate. Iară letopisețul nostru scrie că daca au sosit Ștefan vodă la margine, noemvrie 8 zile, au împărțitu steagurile oștii sale pre Milcov. Și decii s-au împreunatu cu Radul vodă, joi într-aceastași lună, 18 zile, la locul ce să chiamă Cursul Apei. Și dându războiu vitejaște de îmbe părțile, s-au bătut acolo până în sară, așijderea și vineri și sâmbătă toată zioa până în sară. Iară noaptea spre duminică au lăsatu Radul vodă toate ale sale în tabără și au fugitu cu toată oastea sa la scaunul său, la Dâmboviță. Iară Ștefan vodă s-au pornitu după dânsul cu toată oastea sa. Și într-această lună 23 au încunjurat Cetatea Dâmbovița și într-aceia noapte au fugit Radul vodă din cetate, lăsă pre doamnă-sa Mariia pre fiica sa Voichița și tot ce au avut și s-au dus la turci. Iară Ștefan vodă, miercuri 24 ale aceștii luni, au dobânditu Cetatea Dâmbovița și au intratu într-înșă și au luat pre doamna Radului vodă și pe fiică-sa Voichița o au luat-o lui și doamnă și toată avuțiia lui și toate veșmintele lui cele scumpe și visteriile și toate steagurile lui. Și acolo s-au veselit trei zile și decii s-au întorsu înapoi la scaunul său, la Suceava, dându laudă lui Dumnezeu. Iară pre Basarabă vodă l-au lăsatu domnu în Țara Muntenească și au domnit o lună.

Iară Radul vodă au năzuitu la turci, ca să-și poată scoate ajutoriu de la împăratul turcilor și să-și răscumpere domniia cu puterea lui.

Iară Ștefan vodă, daca au sosit la scaunul său, la Suceava, au trimis la craiul leșescu sol, vestindu-i de războiu cu noroc ce au făcut împotriva Radului vodă,

făbindu-să că și cetatea și scaunul Dâmbovița cu toată avuția i-au luat dimpreună și doamna și fiică-sa. Și au trimis și la craiul din dobânda sa, nu pentru că doară i-au fostu datoriu să-i trimită, cum zic unii că au fostu supus leșilor, ci pentru să-l aibă prieten la nevoie și la treabă ca aceia, de-i va veni asupră, cum s-au și tâmplatu că atuncea i-au venitu veste cum Radul vodă au întratu în Țara Muntenească cu oastea turcească. Și aciași au trimis și alți soli, de au poftitu oaste într-ajutor împotriva Radului vodă. [...]

Războiul lui Ștefan vodă cându s-au bătut la Podul Înaltu cu turcii, 6983 (1475)

Într-aceia vreme, Mehmet împăratul turcescu armându 120.000 de oastea sa și oastea tătarască și muntenească, să margă cu Radul vodă, au trimis asupra lui Ștefan vodă. Iară Ștefan vodă avându oastea sa 40.000 și 2.000 de leși ce-i venise într-ajutoriu cu Buciașchii de la craiul Cazimir și 5.000 de unguri, ce-i dobândise de la Mateiașu, craiul ungurescu, le-au ieșit înaintea turcilor din sus de Vasluiu, la Podul Înalt, pre carii i-au biruitu Ștefan vodă, nu așa cu vitejia, cum cu meșterșugul. Că întâi au fostu învățatu de au pârjolit u iarba pretindinea, de au slăbitu caii turcilor cei gingași. Decii ajutorindu puterea cea dumnezeiască, cum să vrea tocmi voia lui Dumnezeu cu a oamenilor, așa i-au coprinsu pre turci negura, de nu să vedea unul cu altul. Și Ștefan vodă tocmişă puțini oameni preste lunca Bârladului, ca să-i amăgească cu buciune și cu trâmbițe, dându semnu de războiu, atuncea oastea turcească întorcându-să la glasul buciunelor și împiedicându-i și apa și lunca și negura acoperindu-lu-i, tăindu lunca și sfărâmându, ca să treacă la glasul bucinilor.

Iară dindărăt Ștefan vodă cu oastea tocmită i-au lovit u gioi, ghenarie 10 dzile, unde nici loc de a-și tocmita oastea, nici de a să îndrepta, ci așa ei în de sine tăindu-să, mulți periră, mulți prinși de pedestrime au fost. Ce și pre aceia, pre toți i-au tăiatu, unde apoi mâgle de cei morți au strânsu și mulți pași și sângeați au perit. Și pre feciorul lui Isac pașa, după ce l-au prinsu viu, l-au slobozit. Și pușcile le-au dobânditu și steaguri mai mult de o sută au luat.

Și într-aceia laudă și bucurie au ziditu biserica în târgu în Vasluiu, dându laudă lui Dumnezeu de biruință ce au făcut. Și decii s-au întorsu la scaunul său, la Suceava, cu mare pohvală și biruință de la însuși Dumnezeu de sus, ieșindu-i înainte mitropolitul și cu toți preoții, aducându sfânta Evanghelie și cinstita cruce în mâinile sale, ca înaintea unui împăratu și biruitoriu de limbi păgâne, de l-au blagoslovitu. Atuncea mare bucurie au fostu tuturor domnilor și crailor de prinprejur de biruință ce au făcut Ștefan vodă.

Războiul lui Ștefan vodă, cându s-au bătut cu Mehmet beg împăratul turcescu și cu muntenii la Valea Albă

Vă leato 6984 (1476), văzându împăratul Mehmet beg câtă pagubă au avut în oastea sa de la Ștefan vodă, gândi însuși cu capul său să margă, să stropșască țara Moldovei și să-și ia cetățile înapoi, Chilia și Cetatea Albă, carile fusesă mai nainte pre mâna lor.

Acolo Ștefan vodă multu au nevoitu să nu-l lase să treacă Dunărea, ci n-au putut, că tătarii de o parte, turcii de altă parte, cu oastea fără număr ce venise, ci au dat cale turcilor și s-au apucat de tătari și pre lesne bătân-du-i, i-au gonitu până la Nistru. Vrea da războiu și turcilor, ci văzându atâta tărie cu împăratul și mulțime de oaste, cu pedestrime și cu puști și încă-l sfătuia boierii ca să dea la loc strâmțu, ca de nu vor birui, să așere și să n-aibă zmințeală.

Deci Ștefan vodă văzându așa, s-au întorsu, de s-au dat spre munți, unde ș-au ales loc de războiu la strâmțoare, la Valea Albă, unde să chiiamă acuma Războienii, di pre acel războiu ce au avut moldovenii cu împăratul turcescu. Și pedestrindu-să oastea, ca să nu nădăjduiască în fugă, ci întru arme și au datu războiu, iulie 26. Și multă vreme trăindu războiul neales, de îmbe părțile osteniți, și turcii tot adăogându-să cu oaste proaspătă și moldovenii obosiți și neviindu-le ajutoriu de nici o parte, au picat, nu firește cum, ci până la moarte să apără, nici biruiți dintru arme, ci stropșiți de mulțimea turcească au rămas dobânda la turci. Și atâția de ai noștri au perit, cât au înălbit poiana de trupurile de a celor periți, până au fostu războiul. Și mulți din boierii cei mari au picatu și vitejii cei buni au peritu și fu scârbă mare a toată țara și tuturor domnilor și crailor di prinprejur, daca auziră că au căzut moldovenii suptu mâna păgânilor.

Într-acel războiu au căzut Ștefan vodă de pre cal jos, și Dumnezeu l-au feritu și nu s-au vătămat. Iară turcii s-au întorsu spre Suceava și au arsu târgul. Și decii s-au întorsu înapoi prădându și arzându țara. Mai apoi, după ieșirea neprietinilor și a vrăjmașilor din țară, daca au strânsu Ștefan vodă trupurile morților, movilă de cei morți au făcutu și pre urmă ș-au ziditu deasupra oasilor o biserică, unde trăiește și astăzi întru pomenirea sufletelor.

Scrie letopisețul nostru că după poticala lui Ștefan vodă, ce au pierdut războiul, de sânge au strânsu oastea ce au putut degrabă și s-au dus după turci și i-au ajunsu trecându Dunărea, la vreme de mas și lovindu-i fără veste, i-au speriiat de au căutat a fugi, lăsându pleanul și tot ce au prădatu. Iară Ștefan vodă le-au apucatu pleanul tot și s-au întorsu înapoi cu izbânda.

Scrie la letopisețul nostru că la acest războiu ce au fost la Valea Albă, au fostu și Basarabă vodă cu muntenii, venit întru ajutoriu împăratului turcescu, pre

carile toți domnii de prinprejur îl cuvânta de rău, zicându că n-au fostu într-ajutor crucii și creștinătății, ce păgânilor și dușmanilor.

Iară la letopisețul cel leșesc, de izbânda lui Ștefan vodă, ce au scos peanul și prada la Dunăre de la turci și de Basarabă vodă cu muntenii, nimica nu scrie. Și încă și alte semne multe nimica nu le însemnează, carile nice unile n-am vrut să le lăsăm, ci toate care la locul său le-am tocmit.

Răspunsul altor semne

Vă leato 6985 (1477) noemvrie, pristăvitu-s-au Theoctist mitropolitul de Suceava, carile au ținut scaunul 25 de ani și au stătut altul, Gheorghie mitropolitul. Într-același an, dichemvrie 19, pristăvitu-s-au doamna Maria ce era de la Mangop.

Vă leato 6987 (1479) iunie 22 au început Ștefan vodă a zidi cetatea Chilieii și o au sfârșit-o într-același an, iunie 16.

Într-același an și într-aceiaș lună, iulie 25, pristăvitu-s-au Bogdan vodă, ficiorul lui Ștefan vodă.

Într-același an, avgust 18, pristăvitu-s-au Cneajna.

Vă leato 6988 (1480) pristăvitu-s-au Pătru vodă, ficiorul lui Ștefan vodă.

Războiul lui Ștefan vodă, când au bătut pre Albreht craiu leșescu la Codrul Cozminului, leat 7005 (1497)

Albert, craiu leșescu, fiindu ales de țară craiu pre urma lui Cazimir, tătâne-său, ce ținusă cu Ștefan vodă priiteșugul, iară Albertu craiu uitându priiteșugul tătâne-său ce avea cu Ștefan vodă și nu făcea oaste împotriva păgânilor, carii în toate părțile fulgera și tuna cu trăsnetul armelor sale, vărsând sângele creștinilor și stropșindu volniciia tuturorora, înmulțindu legea lui Mohamet cea spurcată, ci gândi ca să-și arate vitejiia asupra Moldovei, socotindu că pre lesne o va supune, știindu că de multe ori să ajutoriia Moldova de la craii leșăști, ca de la niște vecini de aproape, spre toți vrăjmașii. Și strângându craiu oaste, au scos cuvântu cum va să margă la turci, să ia și să dezbată Cetatea Albă și Chilia, care cetăți luase de la Ștefan vodă Baiazitu, împăratul turcescu. Și încă adăogiia, de sperii pre ai săi, cum turcii amestecați cu moldovenii vor să treacă la Podolia și le-au datu știre ca toți să încalice și să să împreune cu dânsul la Liov. Și au trimis soli la Ștefan vodă, de i-au datu știre să să gătească să meargă cu dânsul, să bată Chilia și Cetatea Albă și să-i găteaze steție de hrană de oaste. De care lucru au părut bine lui Ștefan vodă și cu bucurie mare au priimit pre soli, căci au făcut oaste împotriva vrăimașului său. Numai ce au zis că va veni acolo la loc cu oastea sa, supt Chilia.

Cunoscându sfetnicii lui crai, ales episcopii, gândul că va să facă oaste împotriva lui Ștefan vodă, multu i-au adus aminte să nu facă asupra dreptății, să nu să întoarcă mâniia lui Dumnezeu spre el. ci el gândul său nu l-au lăsat, ci încă au fost zicându: „Voao vă ieste lucrul biserica să păziți, iară nu de războaie să grijiți, că gândul mieu voi nu-l știți, numai eu singur. Că de ași pricepe că haina dipre mine știe gândul mieu, în foc o aș băga-o”. Deci mulți din boierii leșăști socotii că face într-adinsu ca să piarză oastea toată, cum au ieșit mai apoi la dânsul și zicătoarea: „În zilele lui Olbriht, sleahta au perit”.

Într-aceia Ștefan vodă prinzându veste de la unguri, cum Olbrihtu va să vie asupra lui cu oaste, că nici ungurii nu era bucuroși ca să cază domniia Moldovei pre mâna leșilor, măcară că Laslău crai ungurescu (ce să chiamă leșaste Vladislav) era frate lui Olbrihtu craiului leșescu (ce să chiamă ungurește Albertu). Înțelegându aceasta Ștefan vodă, trimis-au la craiul leșescu cu solie pre credincioșii săi, pre Tăutul logofătul și pre Isac vistiernicul, ca să poată dintr-însul cunoaște ceva, ce-i ieste voia să facă. Ci nimica nu au cunoscut, că craiul cumu-și umbla cu înșălăciune, ascunzându cuvântul, pre soli cu bucurie i-au primitu și darurile ce-i trimisese Ștefan vodă cu mare mulțămită și cu dragoste le-au priimitu și le-au luat și solilor iarăși acela răspunsu le-au dat: cum ieste mărgătoriu la turci. Mai apoi și solii săi de iznoavă i-au trimis la Ștefan vodă, ca să întărească cuvântul, iar el au întorsu oastea spre Pocutiia. Înțelegându Ștefan vodă cum craiul să apropie cu oaste spre Pocutiia și să trage spre margine, de iznoavă au poftorit solii, de au trimis înaintea craiului pre Tăutul logofătul și pre Isac vistearnicul cu multe daruri și l-au tâmpinatu de ceia parte de Nistru și i-au închinatu darurile. Și iarăși cu dragoste le-au luat. Și decii au trecut apa Nistrului pre la Mihălteni, în ceasta parte, cu toată oastea sa și au venitu Coțmani. Acolea ș-au descoperit toată vicleniia și faptele sale cele ascunse, că au prinsu pre Tăutul logofătul și pre Isac visternicul, de i-au fericatu în obezi și i-au trimis de i-au închis tocma la Liov.

Înțelegându acestea Ștefan vodă den iscoadile ce pururea trimitea, să știe încătro merge craiul cu oastea leșească, cum crai l-au viclenitu și vine asupra lui și au trecut și Nistrul cu 80.000 de oaste pre scrisoare, fără altă adunare, de sânghu au trimis în toate părțile în țară, să să strângă la târgul Romanului. Iară Albertu au șazutu șapte zile la Coțmani. Ce pân ă să strânge oastea lui Ștefan vodă și până a veni ajutoriul, că și Laslău, craiul ungurescu, fratile lui Albertu încă i-au trimis 12.000 de oameni de oaste și cu dâșii pre Birtoc, voievodul Ardealului, ce era cuscu lui Ștefan vodă, și de la Radul vodă încă i-au venitu ajutoriu oaste muntenească, ci până a să strânge oastea toată la un loc, Albert crai au purces cu oastea de la Coțmani și au lovit la Șipinți. Văzându Ștefan vodă că-l împresoară

vrăjmașii săi, au tocmitu strajă și o au trimis-o împotriva leșilor, ca să ție vadul Prutului, la târgu la Cernăuți. Iară Ștefan vodă în 27 de zile a lui avgust, duminică, au ieșitu din Suceava spre târgul Romanului și cu toată oastea sa. Și într-aceia zi îi aduseră lui de la strajă 6 leși și așa pe trei leși i-au trimis la împăratul turcescu, iară pre aceialalți au zis de i-au spânzurat. Decii craiul leșescu au venitu cu toată puterea sa la cetatea Sucevii, duminică, septemvrie 24 de zile. Iară în 26, marți, de cătră sară, au început a bate cetatea și au bătut pregiur dânsa trei săptămâni și zioa și noaptea și nimica n-au folositu, nădăjduindu că să va închina țara, pentru ce li să supăraseră cu Ștefan vodă pentru atâta războaie fără odihnă și fără măsură ce făcea, de să bătea cu toți. Ci socotia țara că de nu li-i îndemână cu al său, mai multă neîngăduință le va fi cu streinii și încă văzându atâta pradă și răsipă ci făcîia oastea leșască, de umbla prin păduri, de afla prăzi și jafuri, siliia cu toții di să strângiia la târgu la Roman, unde era beleagul.

Așa țara strângându-să, iară din cetate cât putia să apără și ce răsipiia leșii zioa cu pușcile, noaptea astupa gaurile și le întăria, de le era munca lor în zadar, iară pre afară, unde afla leși rășchirați dreptu hrana, îi lega și îi tăia, de nu era volnici nici într-o parte să iasă. Mai multu strica loruși decâtu celor închiși, că în toate zile li să adăogia lipsa flămânziciunii. Decii fiind leșii coprinși de atâta nevoie, începură a grăi rău de craiul său, întâi cu taină, iară mai apoi în gura mare îl vinuia c-au venit fără cale, de i-au adus ca să-i piarză pre toți și socotia toate semnile câte să făcuse rele, că au fostu lor de arătare ca să fie conceniia lor. Că întâi în țara lor, într-un pârău de nemica, i s-au înnecatu craiului un pohodnic, și cându au ieșitu din Liovu, boii carii purta ierbăria de vântu mare s-au răsipitu, de nu-i putia să-i strângă. Așijderea un țăran nebunise de cap, au fostu strigându în gura mare: „Duceți-vă spre perirea voastră, că nu veți mai veni”. Și pre un șlehtici l-au dăturnatu suptu cortu și doisprăzece cai ai lui, mai apoi și pre un preot al lor, slujind liturghie, au scăpatu cuminicătura lor jos. Și alte semne rele s-au arătat, de-i prorocia toți că va fi sfârșitul lor rău și amar, cum s-au și tâmplat. Că văzându craiul atâta cuvinte rele de dânsul de la oastea sa, să temu ca să nu-l părăsască și să fugă, să cază în mânnule vrăjmașilor săi, să ajunsă cu solii frățâne-său, lui Vladislav craiul ungurescu, ca să-i împace, că sosisă și ajutoriul ungurescu la Ștefan vodă. Și așa Birtoc, voevodul Ardealului, carile venisă cu ajutoriul ungurescu la Ștefan vodă, au trimis solii săi la Albertu craiul, ca să-i spuie că va veni însuși pentru pace. Și pre Ștefan vodă cu multe cuvinte l-au rugatu să facă pace cu craiul leșescu. Și așa au întratu la mijlocul lor și s-au dus la craiul leșescu de i-au împăcatu într-acesta chip: craiul leșescu să să întoarcă pre urmă pre unde au și venit, să nu mai strice țara pre alt loc. și decii pre Birtoc, voevodul Ardealului, bine l-au dăruițu Ștefan vodă cu mari daruri și decii s-au dus acasă-și.

Cându s-au întorsu craiul înapoi

Într-aceia Albrihtu, craiul leșescu, fiindu de inimă rea bolnavu, au datu semnu de întorsu înapoi, de care semnu era toți bucuroși să-l auză, să să întoarcă de la atâta flămânziciune la casile lor. Și în 19 zile ale lui octomvrie, joi, s-au întorsu craiul de la Suceava și s-au apucatu de cale. Ci nu s-au întorsu pre calea pre unde venise, ci pre altă cale, pre unde era țara întreagă, spre Codrul Cozminului.

Simțindu decii Ștefan vodă că craiul n-au luat urma pre unde venise, ci spre codru, îndată au trimis după dânsul de l-au pohnitu să nu ia spre aceia cale, spre codru, ci pre urmă, pre unde venise, că făcându într-alt chip, văzându țara paguba ce să va face de oastea leșască, nu vor răbda, ci vor vrea să-și apere ale sale, de unde toate să vor răbda, ci vor vrea să-și apere ale sale, de unde toate să vor ațița de iznoavă spre vreun lucru rău, carile va strica și pacea. Ci craiul mai bucuros fusese să meargă di dereptul, să iasă în țara sa și n-au băgatu în samă, ci ș-au păzitu calea spre Codrul Cozminului. De care lucru fiindu înhîerbântatu Ștefan vodă de războiu, socotindu că are vreme de a-și răscumpărarea strâmbătatea sa dispre cela ce nu numai pacea cea veche o au călcat-o, care avusese domnii Moldovei cu craii leșăști, ce și jurământul și pacea ce legase atuncea de curându, așezându-să să să întoarcă pe urmă pre unde și venise, decii îl ațița ajutoril ce-i venise di pretitindirile și oastea sa toată gata strânsă și odihnită, văzându dobânda di pre cei flămânzi și slăbiâi, au trimis înainte ca să apuce calea la Codrul Cozminului, să săciuiască pădurea, să o înțineaze, ca să o poată porni asupra oștii, daca vor intra în pădure. Iară el cu toată oastea au intrat după dânsii și cu doao mii de turci. Și a patra zi i-au ajunsu în pădure, joi, octomvrie în 26 de zile, luundu ajutoriu pre Dumnezeu și cu ruga Preacistii și a sfântulu marelui mucenic Dimitrie și lovindu-i de toate părțile și oborându copacii cei înținați asupra lor, multă oaste leșască au peritu, unii de oșteni, alții de țărani, că le coprinsese ca cu o mreajă calea, alții de copacii cei înținați. Așa pierzându pușcile, lăsându steagurile care toate le-au adunatu Ștefan vodă și ei cine cum au putut, în toate părțile s-au rășchiratu prin păduri, de au scăpat puțini afară. Și însuși craiul cu puțini rămăsese, strângându-să s-au adunatu într-un ocol la sat la Cozminu. Și de acolo bulucindu-să au tras spre Cernăuți. Iară oastea lui Ștefan vodă cu dânsii mergându împreună, să bătiia și să tăia. Ci și acei puțini în carăle crăești și în carăle altor boieri, de le-au datu vreme de au ieșit.

Și acoloa veni veste lui Ștefan vodă că vine și altă oaste leșască într-ajutoriu craiului. Atuncea au chiebatu pre Boldur vornicul și i-au datu lui oaste de ajunsu și au trecut Prutul împotriva acei oști, sâmbătă sara. Și duminică dimineața, octovrie 29 zile, le-au datu războiu și pre toți i-au răsipit îndată și i-au topitu cu

ajutoriu lui Dumnezeu și cu norocul lui Ștefan vodă și mare moarte și tăiere s-au făcut atuncea în oastea leșască, la locul ce să chiiamă Lănțeștii satul. Și nimica n-au știut craiul de venirea acei oști, nici de perirea lor.

Și într-aceiaș duminică, trecându craiul Prutul la Cernăuți, iarăși fu lovit de oastea lui Ștefan vodă, de i-au răsipit și i-au tăiatu, de abia au scăpatu însuși craiul cu puțină oaste a sa. Decii trecând craiul spre țara sa, pre multe locuri i-au lovit ai noștri, ales pre craiul, că mazurii întorcându-să să dea războiu și să apere pre craiul și pre cei scăpați dintru acel pojar, au datu asupra lui Boldur vornicul cel mare, pre carile îl trimisese Ștefan vodă împotriva acei oști leșăști ce venia într-ajutoriu craiului și mare moarte su făcut într-înșii. Și la sat la Șipinți puțini au scăpatu din oastea ce era strânsă pre lângă craiul. Decii craiul cu multă nevoie strecurându-să, au tras la Sneatin și de acolo au slobozit oastea pre acasă, de câtă rămăsese, iară el s-au dus la Liovu.

De moartea lui Ștefan vodă celui Bun, vă leato 7012 (1504)

Nu multă vreme, daca s-au întorsu Ștefan vodă de la Pocutiia la scaunul său, la Suceava, fiindu bolnav și slabu de ani, ca un om ce era într-atâtea războaie și osteneală și neodihnă, în 47 de ani, în toate părțile să bătea cu toții și după multe războaie cu noroc ce au făcut, cu mare laudă au muritu, marți, iulie 2 zile.

Fosta-au acestu Ștefan vodă om nu mare de statu, mândios și de grabu vărsătoriu de sânge nevinovat; de multe ori la ospete omorâea fără județu. Amintrilea era om întreg la fire, neleneșu, și lucrul său îl știia a-l acoperi și unde nu gândiiia, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meșter, unde era nevoie însuși să vârâia, ca văzându-l ai săi, să nu să îndărăpțeaze și pentru aceia raru războiu de nu biruia. Și unde-l biruia alții, nu pierdea nădejdea, că știindu-să căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor. Mai apoi, după moartea lui și ficiorul său, Bogdan vodă, urma lui luasă, de lucruri vitejești, cum să tâmplă din pom bun, roadă bună iese.

Iară pre Ștefan vodă l-au îngropat țara cu multă jale și plângere în mănăstire în Putna, care era zidită de dânsul. Atâta jale era, de plângea toți ca după un părinte al său, că cunoștia toți că s-au scăpatu de mult bine și de multă apăratură. Ce după moartea lui, până astăzi îi zicu sveti Ștefan vodă, nu pentru sufletu, ce ieste în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejești, carile niminea din domni, nici mai nainte, nici după aceia l-au ajunsu.

Fost-au mai nainte de moartea lui Ștefan vodă într-aceiași anu iarnă grea și geroasă, câtu n-au fostu așa nici odinioară, și decii preste vară au fostu ploi grele și povoaie de apă și multă înecare de apă s-au făcut.

Au domnitu Ștefan vodă 47 de ani și 2 luni și trei săptămâni și au făcut 44 de mănăstiri și însuși țitoriul preste toată țara.

Iară cându au fostu aproape de sfârșitul său, chiebat-au vlădicii și toți sftencii săi, boierii cei mari și alți toți câți s-au prilejitu, arătându-le cum nu vor putea ținea țara, cum o au ținut-o el, ci socotindu din toți mai puternicu pre turcu și mai înțeleptu, au datu învățătură să să închine turcilor. Și decii au stătu la domnie fiu-său, Bogdan vodă cel Grozav și Orbu.

De domnia lui Bogdan vodă cel Orbu și Grozav, feciorul lui Ștefan vodă celui Bun, vă leato 7012 (1504) iulie

După moarte lui Ștefan vodă, cu voia tuturor lăcuiitorilor țării au stătu domnu fiu-său Bogdan vodă, puțin dispărțitu de firea tărâne-său, că de n-au ajunsu anii, iară lucruri mari apucase.

Bogdan vodă daca stătu la domnie, gândi să-ș întărească lucrurile întâi cu vecinii și să-ș arate nume bun. Pe învățătura tătâne-său, a lui Ștefan vodă, trimis-au la împărăția turcilor pre Tăutul logofătul cel mare, cu slujitori, pedestrime, dărăbani, de au dus birul, zece povoară de bani și s-au închinatu cu toată țara la sultan Suleimanu, împăratul turcescu. Iară împărăția de bucurie mare cu dragoste i-au adus în țară și au ziditu pre acei bani o sfântă biserică în satu în Bălinești, ce ieste la ținutul Sucevii și trăiește până astăzi.

Într-aceiași vreme trimis-au solii săi și la craiul leșescu, între alte trebi ca să poftască și pre sora lui crai, pre Elisafța și să-i întoarcă Tismenița și Ceșibis, carile oprise tată-său și nu le întorsese. Ci bătrâna, mama lui crai, n-au vrut acesta lucru să-l facă, căci nu era de legea papei. Ci solilor pentru ce le-au întorsu acele târguri, le-au mulțamitu, iară de logodnă au îndelungat într-altă dată.

Cându au prădat Bogdan vodă Pocutiia

După soliiia dintăi ce au fost trimis Bogdan vodă la craiul leșescu pentru soru-sa, n-au pierdut nădejdea, că oblicindu că muma fetii și a lui au muritu, de iznoavă au poftoritu soliiia, gândindu-să că după moartea bătrânii nu va avea cine să stea împotrivă. Ce craiul încă i-au îndelungatu până altă dată, că vedii că soru-sa nu vrea să meargă după dânsul, că au fostu Bogdan vodă grozav la față și orbu de un ochiu. Pentru aceia văzându Bogdan vodă că cu bine nu folosi nimica, gândi rușinea sa să-și răscumpere cu sânge nevinovat și lăsându inima cea priitenească, de arme să apucă și strânsă țara toată și au intratu în Țara Leșască, de au luat Pocutiia și au lăsatu oamenii săi în Pocutiia, iară el prădându s-au învârtejit înapoi.

Cându au prădatu leșii țara Moldovei

Văzându leșii paguba ce le făcuse Bogdan vodă, nu suferiră, ci de grabu strânsără oaste pre bani și pre oamenii lui Bogdan vodă ce-i lăsase să apere Pocutia îi împinseră înapoi. Și întru acel război au peritu doi frați, ficiori de boieri leșăști în țara Moldovei, de au făcut multă pagubă și perire și au prădatu până la Botășani, prinzându pre o samă de boieri de frunte de țară. Și pre toți, în mâniia acelor doi frați, i-au dat în Cameniță de i-au tăiat.

De moarte lui Bogdan vodă cel Grozavu

Bogdan vodă cel Grozavu, ficiorul lui Ștefan vodă cel Bun, pristăvitu-s-au în anii 7025 (1517) aprilie în zile 18, în ceasul cel dintăi al nopții, în târgu în Huși, nu cu puțină laudă pentru lucrurile cele vitejăști ce făciia, că nu în beții, nici în ospețe petrecea, ci ca un strejar în toate părțile priveghiia, ca să nu să știrbească țara ce-i rămăsese de la tată-său. Și domnindu 12 ani și 9 luni și 3 săptămâni, multe lucruri bune au făcut. Și decii cu mare cinste l-au îngropat în mănăstire în Putna. Iară ce va fi lucrat înlăuntru sau în țară la noi, dispre partea judeților și a dreptății, nu aflăm, ci cunoaștem că unde nu-s pravile, din voia domnilor multe strâmbătăți să fac. [...]

De moarte lui Ștefan vodă cel Tânăr, 7035 (1527) ghenarie 14

Așjidirea într-acestaș an, ghenuarie patrusprăzece zile, pristăvitu-s-au Ștefan vodă cel Tânăr, ficiorul lui Bogdan vodă, în citatea Hotinului și cu cinste l-au îngropat în mănăstirea în Putna, carea ieste zidită de moșu-său, Ștefan vodă cel Bun, și au domnit 9 ani și 9 luni.

Scrie la un letopiseț moldovenescu, de zice că pre acesta Ștefan vodă l-au otrăvit doamnă sa.

Acestu Ștefan vodă întru tot simăna cu firea moșu-său, lui Ștefan vodă cel Bun, că la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbândiia și lucrul său îl știia purta, măcară că era tânăr de zile, amintrilea era om mânios și pre lesne varsa sânge.

De domniia lui Pătru vodă Rareș, ficiorul lui Ștefan vodă cel Bun, vă leatul 7035 (1527) ghenuarie 20

După moartea lui Ștefan vodă cel Tânăr, strânsu-s-au boierii și țara de s-au sfătuit pre cine vor alege să puie domnu, că pre obiceiul țării nu să cădiia altuia domniia, fără carile nu vrea fi sămânță de domnu. Și iscodindu unul de la altul, aflatu-s-au unul de au mărturisit că au înțeles din rostul mitropolitului, carile s-au fostu săvârșit mai nainte de Ștefan vodă și fiindu Ștefan vodă bolnav la Hotin, au lăsat cuvântu, ca de să va săvârși el, să nu puie pre altul la domnie, ci pre Pătru

Măjariul, ce l-au poreclit Rareș, dipre numele muierii ce au fostu după alt bărbat, târgoveț din Hârlău, de l-au chiebat Rareș. Așa pre Pătru aflându-l și adeverindu-l că ieste de osul lui Ștefan vodă, cu toții l-au rădicatu domnu, ghenuarie 20. Carile apucându-să de domnie, niminea de nădejde nu s-au scăpatu, că pace și odihnă era tuturora și ca un păstoriu bun ci străjuiește turma sa, așa în toate părțile străjuia și priveghia și nevoia ca să lățască ce au apucat. Că nimica după ce au dobândit domniia n-au zăbovit, ci de războaie s-au apucat și la toate îi mergia cu noroc.

Cându au pribegit Pătru vodă de multe nevoi în Țara Ungurească

Văzându Pătru vodă că-l împresoară vrăjmașii săi de toate părțile și ai săi l-au părăsit toți, lăsat-au scaunul și s-au dat spre munți, unde cunoscându că nici acolo nu să va putea amistui, au gânditu să treacă la Țara Ungurească. Și așa aflându-ș calea deșchisă pin târgu, prin Piatră, au trecut pre lângă mănăstirea Bistrița și să lăsă, ca să poată ceva odihni, deasupra mănăstirii, în munte, văzu unde ca un roi de pretitinerile încunjurară mănăstirea ca să-l poată prinde. El cunoscându acestea, au încălicat de sârgu pre cal și singur au fugit să hălăduiască, în 18 zile ale lui septevrie. Și întrându în munte, într-adâncu, fără drum, fără povață, au dat la strimtori ca acelea de nu era nici de cal, nici de pedestru, ci i-au căutat a lăsa calul. Și așa 6 zile învăluindu-să prin munte, flămându și truditu, au nemerit la un râu ce cura spre săcui. Și mergându și truditu, pe părâu în jos, au datu priste niște păscari, carii daca i-au luat sama, cu dragoste l-au priimit. Iară Pătru vodă înfricoșindu-să de dânșii, s-au speriiatu. Iară ei cu jurământu s-au jurat înaintea lui, cumu-i vor fi cu dreptate și nimica să nu să teamă. Iară el le-au dat lor 70 de galbeni și daca au văzut ei galbenii, cu bucurie l-au priimitu și l-au dus la otacul lor, de l-au ospătat cu pâine și cu pește friptu, ospătu păscărescu, de ce au avut și ei. Și daca au înserat, l-au îmbrăcat cu haine proaste de a lor și cu comănac în cap și decii l-au scos la Ardeal. Și fiindu oastea ungurească tocmită de strajă, la margine, i-au întrebatu pre dânșii: „Ce oameni sunteți?” Ei au zis: „Suntem păscari”. Și așa au trecut prin straja ungurească și nimenea nu l-au cunoscut.

Decii păscarii l-au dus la casa unui boierin ungurescu, carile au fostu avându priiteșug mare cu Pătru vodă, ci pre domnu nu l-au aflatu acasă, numai pre jupâneasa lui și pre taină i-au spus ei de Pătru vodă. Înțelegându de Pătru vodă, cu dragoste l-au priimit la casa sa și i-au făcut ospătu. Și un voinic oarecare, ce fusese aprod la Pătru vodă, prilejindu-să întru acel sat, fiindu scăpatu și el dintru acele răotăți, îi spuseră lui de păscarii ceia ce venise din munte. Și știindu el că

Pătru vodă ieste în munți întrat și nimica de dânsul nu să știe și cugentându întru inima sa ca doară va putea și ceva de domnu său, au mersu la păscari, ca să poată înțelege ceva, vreun cuvântu dintru dânsii. Și daca i-au văzut, îndată au cunoscut pre domnu-său, Pătru vodă, și au căzut de i-au sărutat picioarele. Văzându Pătru vodă pre credincioasă sluga sa, multu s-au bucurat și s-au mângâiatu și multe cuvinte de taină au lăsat cătră dânsul. Și îmblănzindu-i-să inima, au adormit puținel. Nici zăbavă multă n-au făcut, că până a odihni Pătru vodă, iară acea jupâneasă au gătit leagăn cu cai și 12 voinici într-armați. Și daca l-au deșteptat, au șăzut în leagăn, numai cu aprodul și au mersu pre locuri fără drum, până au sosit la casa altui boierin ungurescu, ce și acela era prieten lui Pătru vodă, carile daca l-au văzut, cu dragoste l-au priimitu și l-au ospătat. Și îndată i-au gătitu leagănu cu 6 cai, că loc de a să zăbovi nu era, că dindărātu dupre urmă prinsese de veste oastea de la straja ungurească, cum Pătru vodă au trecut pintre dânsii și nu l-au cunoscut. Și decii s-au pornitu după dânsul, a-l cerca, ca să-l poată ajunge undeva. Ci Dumnezeu, cela ce-i otcârmuitoriu tuturor ce i să roagă cu credință, au acoperitu pe Pătru vodă și i-au datu cale deșchisă. Și mergându cu nevoiță, au sosit la Ciceu și sâmbătă în răsărita soarelui, septevrie 28 de zile, au întratu Pătru vodă în cetatea Ciceului și au închis porțile. Iară aceia ce-l gonii dindărātu, văzându că au hălăduit Pătru vodă denaintea lor, s-au întorsu înapoi. Acolo multă plângere și tânguire era de doamnă-sa Elena și de fiii săi, de Iliiașu și de Ștefan și de fiică-sa, Roxanda, și de alți căsași, pentru multă scârbă și nevoie ce le venise asupra, știindu din câtă mărire au căzut la atâta pedeapsă. Decii Pătru vodă au întrat în biserică, de s-au închinat, mulțămindu lui Dumnezeu că l-au izbăvitu din mânule vrăjmașilor săi.

Iară Suleiman, împăratul turcescu, cu oștile sale în urma lui Pătru vodă, la Moldova, multă pradă și scădere făcându țării și călcându țara, au ajunsu până la Suceava. [...]

Cându au murit Pătru vodă, v leat 7054 (1546)

Pătru vodă, fiindu bătrân de zile și căzându în boală grea, au plătitu datoriia sa, ce au fostu dator lumii și s-au săvârșit septevrie 2, vineri, la miază-noapte și cu cinste l-au îngropat în mănăstire în Pobrata ce ieste făcută de dânsul, cu multă jale și plângere, ca după un părinte al său, carile n-au fostu mai jos decât alții, ci au lătit hotarul țării, că pre săcui de multe ori i-au arsu și i-au prădat și luundu-le cetățile și orașile, supt puterea sa i-au supus. Și atâta groază le didease că la vremea norocului celui prostu, ce era și pribeag la dânsii și să scăpasă de domnie și după ce să dusesse la turci, lăsându-ș doamna sa cu coconii și avuția în Ciceu, necum să

să bage să-i jefuiască, ce încă i-au păzit și i-au socotit până la venirea sa al doilea rând. Așijdirea și cu leșii de multe ori s-au bătut și Pocutiia încă le-au fostu luat.

Mai apoi, după atâta trudă a sa, creștinește în țara sa s-au săvârșit, după ce s-au umplut domniei lui cei dintâi și a cei de apoi 17 de ani. [...]

De domnia lui Alexandru vodă Lăpușneanul, cându s-au așezat în scaun la Suceava, vă leato 7060 (1552)

Deaca veni Alexandru vodă Lăpușneanul în țară și însemnă pre Joldea la nas și-l dede la călugărie, decii luo pre Roxanda, fata lui Pătru vodă, să-i fie doamnă lui, care era mai nainte să o ia Joldea. Și cu dragoste îl priimiră boierii și mergându pre la Hârlău, au tras la Suceava și au șazut în scaun. Decii s-au cununat cu Roxanda și au făcut nuntă.

Într-același an fu omor mare și iarnă grea. Decii daca să așeză Alixandru vodă la domnie, nu grijiia de alta, numai de pace în toate părțile și așezarea țării. Iară cu doamna sa, Roxanda, au avut doi ficiori, pe Bogdan și pre Pătru. [...]

A doa domnie a lui Alexandru vodă Lăpușneanul, carile apoi au tăiat 47 de boieri, 7072 (1564)

Într-aceia vreme înțelegându sultan Suleiman, împăratul turcescu, de atâta amestecături ce să fac în țara Moldovei și să scoală unii spre alții, nu suferi, ci dede domniia iarăși lui Alixandru vodă Lăpușneanul. Iară Ștefan vodă, daca omorâ pre Dispot vodă la Suceava și bātu pre Mircea vodă la Milcov, se întoarse la Iași și gătind ca să trimiță boieri și oameni de țară la împăratul, să-i ceaie steag, veniră-i olăcarii de-i dede de domniie veste, cum ieste dată lui Alixandru vodă și el au venit la Brăilă și să gătește ca să între în țară. Înțelegându de aceasta, Ștefan Tomșa vodă să sfătui cu boierii săi ce vor face și aflară ca să trimiță să margă la Alixandru vodă oameni jurați de la țară, să-i spuie că țara nu-l va, nici-l iubescu și de acolo să treacă la împărăție și până nu le va veni răspunsul, să nu-l lase pre Alixandru vodă ca să între în țară.

Deaca au mersu solii Tomșii și-i i-au spus, zic să le fie zis Alixandru vodă: „De nu mă vor, eu îi voi pre ei și de nu mă iubescu, eu îi iubescu pre dânșii și tot voi merge, ori cu voie, ori fără voie”. Decii pre soli i-au oprit și au trimis hochimurile împăratului la tătari, de au acoperit țara ca un roi, prădându și arzându. De altă parte el au intrat cu turcii și cu oastea ce au avut lângă sine. Văzându Tomșa vodă că împotriva acei puteri nu va putea sta, cu sfetnicii săi, cu Moțoc vornicul și Veveriță postelnicul și cu Spanciog spătar, au trecut în Țara Leșască și s-au așezat la Liov, după ce au domnitu 5 săptămâni.

După ce s-au așezat Alixandru vodă al doilea

rându la scaun și de moartea lui Ștefan vodă Tomșa

Alixandru vodă Lăpușneanul dăca au dobândit scaunul său la Iași și s-au așezat al doilea rând la domnie, scos-au ceaușu împărătescu pre un turc mare, de au trimis cu pâra la craiul leșescu, pohtindu pre viclenii săi, pre Tomșa și pre soțiile lui. Craiul pentru pacea ce avea cu turcul, a doao și pentru multă pâra ce-l pârâia leșii pentru moartea lui Vișnovețchi și pentru sluția a mulți ce făcuse, au trimis pre sluga sa, pre Crasițchii la Liov, de i-au tăiatu capul Tomșii și lui Moțoc vornicul și lui Spanciog spătariul și lui Veveriță postelnicul, pre carii i-au îngropat afară din târgu, la mănăstirea lui sfti Onofrie. Și așa au fost sfârșitul Tomșii.

Cându au omorât Alixandru vodă 47 de boieri

Alixandru vodă dăca s-au curățit de toată grijă denafară și au adus pre doamna sa Roxanda și pre fii săi din Țara Muntenească, au vrut să să curățască și de vrăjmașii săi cei din casă, pre carii prepusesse el că pentru vicleșugul lor au fost scos din domnie ș-au învățatu cu taină într-o zi lefecii săi, pe carii au avut streini, de i-au supus în curte cea domnească, în Iași. Și i-au chiebatu pre obiceiul boierilor la curte, carii făr nici o grijă și de primejdie ca aceia negândindu-să, dăca au intrat în curte, slujitorii, după învățatură ce au avut, închis-au poarta și ca niște lupi într-o turmă făr de nici un păstor, au intrat într-înșii, de-i snopiia și-i junghiia, nu numai boierii, ce și slujitorii. Nici alegea pre cei vinovați, ci unul ca altul îi punea suptu sabie, cădea mulțime, dipre zăbrele săriia afară, de-și frângiia picioarile. Și au perit atuncea 47 de boieri, fără altă curte, ce nu s-au băgat în samă. Și așa după atâta nedumnezeire, îi păriia că ș-au răscumpărat inima.

Nacazanie, adecă învățatură și certare celor mari și puternici

Pre Moldova ieste acest obicei de pier făr' de număr, făr' de judecată, făr' de leac de vină, însăș păraște, însăși umple legea și de acesta noroc Moldova nu scapă, că mai mulți suntu de le ieste drag a vărsa sânge nevinovat. Apoi zicu și dau vina lăcuiitorilor că suntu vicleni. Dară cui nu ieste urât a muri, cine n-ar pofiti să viețuiască? Place-le lor viața, alții încă nu o ar lepăda; crezu, mai bine pentru dragostea decât de frică să-i slujască. Iani, de s-ar învăța cei mari de pre niște muște fără minte, cumu-ș țin domniia, cum ieste albina, că toate-și apără cășcioara și hrana lor cu acile și cu veninul său. Iară domnul lor, ce să chiiamă matca, pre niminea nu vatămă, ci toate de învățatura ei ascultă. Mai bine ar fi pentru blândețe să-l asculte și să-l iubască și cu dragoste să-i slujască, decât de frică și de groază să i se plece. Că cela ce-i ieste voia să să teamă atâta norod di un om, trebuiește și el să să teamă de toți, că tot vărsătoriul de sânge de frică face

să-i ia spaima și să să teamă toți de dânsul, ci ar putea face cu blândețe. Ci de acestea destulu-i.

Când au răsipit Alexandru vodă cetățile din țara Moldovei

Alixandru vodă vrându să între în voia turcilor, precum să făgăduisă înaintea împăratului că va răsiți toate cetățile din țara Moldovei, numai să-i dea domniia, văzându împăratul atâta amestecături ce să făcea în țară, gândi ca să slăbască țara din temelie, să nu să afle apărături și lăsă cuvântu că cine va răsiți cetățile din Țara Moldovei, aceluia va da domniia. Deci Alixandru vodă, făcându pre cuvântul împăratului, umplându toate cetățile de lemne, le-au aprinsu de au arsu și s-au răsipit, numai Hotinul l-au lăsat, ca să fie apăratură dispre leași.

Învățătură și certare

De acesta lucru cunoaștem că nici un bine nu au făcut țărâi, că vasul cel fără de fund, măcară câtă apă ai turna într-însul, nu-l mai poți umplea, așa și turcul, de ce dai mai mult, de aceia îți face mai multă nevoie, că el darul îl scrie obicină, mai apoi de n-ai vrea să-i dai, numai ce-ți caută ca să-i dai.

De moarte lui Alixandru vodă Lăpușneanul, 7076 (1568)

Alixandru vodă căzu în boală grea și-ș cunoscua moartea și chemă episcopii și boierii și toată curtea, de i-au învățat înaintea morții și le-au arătat moșan pre fiu-său Bogdan vodă, ca să-l puie pre urma lui la domnie. Iar el, daca au umplut trăisprăzece ani i pol a domniei sale, și cei dintâi și cei de apoi, au răposat.

Zic unii că și moartea lui Alixandru vodă au fost cu înșălăciune, că el mai nainte de moarte lui, văzându-să în boală grea ce zăcuse și neavându nădejde de a mai firea viu, au lăsat cuvântu episcopilor și boierilor, de-l vor vedea că ieste spre moarte, iară ei să-l călugărească. Decii văzându-l ei leșinându și mai mult mort decât viu, după cuvântul lui, l-au călugărit și i-au pus nume de călugărie Pahomie. Mai apoi, daca s-au trezit și s-au văzut călugăr, zic să fie zis că de să va scula, va popi și el pre unii. Mai apoi episcopii și boierii înțelegându acestu cuvântu și mai cu denadinsul Roxanda, doamnă-sa, temându-să de un cuvântu ca acesta, carile era de a-l și crederea, știind câtă groază și moarte făcusa mai nainte în boierii săi, temându-să doamnă-sa să nu pață mai rău decât alții, l-au otrăvit și au murit. Și cu cinste l-au îngropatu în mănăstirea sa, Slatina, ce ieste de dânsul zidită.

Acestu Alixandru vodă, zic cum că au fost scoțându ochii oamenilor și pre mulți au sluțit în domniia lui.

De domniia lui Bogdan vodă, ficiorul lui

Alixandru vodă Lăpușneanul, 7076 (1568) mart

După moartea lui Alixandru vodă, fiind cocon brudiu Bogdan vodă, de 15 ani, cu toții l-au rădicat domn. Lucrurile țării le otcârmuia mumă-sa, Roxanda, că era o fămee destoinică, înțeleaptă, cu dumnezeire, milostivă și la toate bunătățile plecată. Și au domnit cu fiu-său dinpreună, doi ani și noao luni și asuprind-o boala, au mersu și ea pre urma moșilor săi, în anii 7078 (1570) noemvrie 12, și s-au îngropat în mănăstirea Slatinii, unde și domnu-său Alixandru vodă.

Cându au clevetit pre Bogdan vodă vrăjmașii săi la împărăție, de l-au mazilit împăratul

Daca muri Roxanda, doamna lui Alixandru vodă, și rămasă domniia pre fiu-său Bogdan vodă sângur, el cumu-ș era blându și cucernic așa tuturor arată direptate, de să vedea că nimica nu s-au dipărtat de obiceiul tărâne-său. Nici de carte era prost, la călărie sprinten, cu sulița la halca nu pre lesne vrea avea protivnic, a săgita din arc tare nu putea fi mai bine. Numai ce era mai di treabă domnii lipsiia, că nu cerca bătrânii la sfat, ci de la acei tineri din casă lua învățatură, iubiiia glumile și măscăriile și jocuri copilărești. Mai apoi lipi de sine leși de-i era și de sfat și de a bate halcao cu sulița, răsipind averea domnească. Deprinzându den zi în zi așa, năpusti trebile țărâi, că pre cât îl iubiiia întâi, pre atâta îl urâsă apoi. Mai pre urmă aceste lucruri cu hulă trăgându-să la urechile vrăjmașilor la împărăție, nu cum era, ci mai pre sus le adăogea. Întrându în urechile sfetnicilor împărătești, aflându vreme și ei să-și umple pungile, dat-au știre împăratului. De care lucru mai cu deadinsul daca au înțeleș împăratul de niște cuvinte ca acestea, au socotit să-l scoață și au trimis la Rodos, de au adus pre Ion vodă, carile era de minte ascuțit, de cuvântu gata și să vediiia că-i harnic, nu numai de domnie, ce și altor țări să fie cap mai mare.

De domniia lui Ion vodă, ce-i zic Armeanul, carile mai apoi turcii l-au rupt cu doao cămile, 7078 (1570)

Acest Ion vodă unii zic că au fost ficior de armean, alții zic că au fost ficior unui Ștefan vodă. [...]

Iar cu adevărat nu să știe, nici-l arată al cui ficior ieste. Într-aceia vreme, Selim împăratul, ficiorul lui Suleiman, împăratul turcescu, înțelegându de Bogdan vodă că s-au împrietenit cu leșii și va să-și mărite surorile dupre leși și el încă va să ia fată de leah, socoti să nu să cumva lepede dispre dânsul și să să lipască spre aceia parte și să închine țara, mai apoi să nu aibă mai multă gâlceavă cu leșii. Ci

mai cu deadinsul socoti să mazilească pre Bogdan vodă și au trimis de au adus pre Ioan vodă de la Rodos și i-au dat domniia la Moldova.

Carile daca au luat steag de la împărăție, au purces spre țară cu oaste turcească. Iar Bogdan vodă, daca au înțeles de venirea lui Ion vodă, îndată au trimis la boieri în Țara Leșască, pre care și-i făcuse priieteni, ca să-i trimiță oaste, să nu lase pre vrăjmașul său să între în țară. Și de nu vrea fi pripit și Ioan vodă cu oastea turcească și tătarască, nu pre lesne s-ar fi așezat la domnie, că până a veni ajutoriul leșescu, Ioan vodă au căzut cu oaste în țară. Iar Bogdan vodă, văzându că-l împresoară vrăjmașul său, i-au dat cale și s-au dus la Hotin.

Iară Ion vodă pre postul cel mare au venit în Iași și au șazut în scaun în luna lui martie, în anii 7080 (1572). Și arătându-să groaznic ca să-i ia spaima toți, nu de alta să apuca, ci de cazne groaznice și vărsări de sânge și tăie pre Ionașco Zbiera în zioa de Paște și multe cazne făciia. [...]

Cându s-au așezat Ion vodă la scaun

Ion vodă după izbândă cu noroc ce goni pre vrăjmașii săi din țară, să așeză la domnie, carele dintăi la toate era pre voia țărâi, iar mai apoi pre toți i-au covârșit cu vrăjmașiia lui și cu morți groaznice ce făciia. Și vrându să ia agonisita tuturor, nu cu alt meșteșug, ci cu vărsare de sânge și din zi în zi izvodiiia feliuri de munci noao. Băgat-au în foc de viu pre vlădica Gheorghie, de au arsu, dându-i vină de sodomie, auzind că are strânsură de avuție. Mitropolitul Theofan n-ar fi ieșit întreg de dânsul, de nu ar fi fugit prin munți de groaza lui. Temnițele pline de călugări. Și îngropă de vii pre Veveriță și pre popa Cozma și pre Molodețu călugărul, iar din boieri și din cei de cinste sabiia lui nu mai știia și cu toate feliurile de morți îi omoriia. Și așa socotiia că niminea n-au fostu mai destoinic decât dânsul. De lege își râdiia, că în postul cel mare s-au însurat și alte călcături de lege multe făciia.

Cându au venit veste lui Ion vodă că l-au mazilit împăratul și au dat domniia lui Pătru vodă Șchiopul și când s-au sfătuit și Ion vodă cu țara să rădice asupra turcilor, 7081 (1573)

Într-acele belituri și morți groaznice fără dumnezeire ce făciia Ion vodă în domniia sa și nimica nu-și aducea aminte, cum va veni la cea de apoi, iată i-au venit veste că l-au mazilit împăratul și domniia ieste dată lui Pătru vodă Șchiopul. Acestu Pătru vodă era din Țara Muntenească, ficior Mircii vodă era din Țara Muntenească, ficior Mircii vodă și nepot de soră Mihniei vodă.

Ion vodă daca să văzu înstreinat de mila stăpănu-său, împăratului turcescu,

gândi ca să ție țara cu sabiia și de sânge trimisă la cazaci, de i-au poftitu să vie cu leafă într-ajutor.

Și strângându țara, cătră carei să ruga cu multe cuvinte blânde, ca să le poată întoarce inimile spre dânsul și arăta nesațitul turcescu și lăcomiia lor (că a lui nu o vedea), zicându că turcii toate schimburile le fac pentru mîzda, de-i îngreuiază ca să-i sărăcească și să-i slăbască. Și le arăta cum poate de lesne să dipărteaze mîna turcului de pe dînșii, de vor vrea și ei, că pre leși îi are spre sine plecați, cazacii s-au făgăduit că cât le va da știre, vor veni, la carii au trimis, căroro nu le pot sta înaintea niciodată turcii, ci numai țara îi lipsește, că de să vor pleca și ei să fie într-o una, nici oaste nu vor trimite, ci vor face țărâi pre voie. Iară dispre sine, să nu-l știe ca pre un vrăjmașu, ci ca pre un părinte să-l ție, iară de au făcut cuiva și înaljosul, tot pentru turci au făcut, să le între în voie și să-i umple și nu i-au putut sătura. De care lucru, pre cât l-au cunoscut de rău, să-l cunoască mai mult spre folosul lor. Așa Ion vodă, umplându pre toți cu nădejde, cu glas mare strigară că lângă dânsul vor peri, cum s-au și tâmplat.

Cîndu s-au gătit Ion vodă cu oaste să iasă înaintea turcilor

Ion vodă dăca au luat credință țării, să gătiia de războiu și în toată țara trimisă în grab, să iasă toți la oaste. Trimisă și la Henric, craiul leșăscu, pohtindu-l să-i dea oaste într-ajutor, ci de acolo nu s-au folosit. Craiul s-au mîntuit cum că cu turcul are legătură țara lor, mai mult de 100 de ani și stă neclătită. Iară cazacii, cumu-și sunt ei gata de a să amestecarea la toate, neîntrebându, s-au strânsu 1.200 de oameni și au venit și la Ion vodă. [...]

Cîndu s-au lovit oștile

Decii Ion vodă au împărțit oastea sa în 30 de polcuri și la tot polcul au dat câte o pușcă, era și 80 de puști hușnițe. Iară toată oastea lui era 30.000, fără prostime și adunătură ce era pre lângă Ion vodă. La începutul războiului zic că o samă de moldoveni să să fie închinat la turci și turcii i-au pus în frunte, de s-au oprit focul într-înșii, de au perit cu totul. Decii cazacii cu focul, moldovenii cu fușturile arunca turcii, de nu să știia ce vor face. Văzându turcii pre moldoveni că vor să moară, decât să nu biruiască, cu multe meșterșuguri au nevoit să-i amăgească pre moldoveni, să-i ducă asupra pușcilor. Ci văzându moldovenii meșterșugurile lor, nu-i goniia mult, ce numai până da dos, că vedii că fuga lor ieste cu înșălăciune, că de mulțimea lor tot locul acoperisă. Deci lăsându turcii partea dispre cazaci, cu toată puterea s-au întorsu spre moldoveni și pușcile toate le sloboziia într-înșii. Ci moldovenii așa sta, cum s-ar fi gătit să moară au să

îzbândească. Și multă moarte s-au făcut între amândouă părțile, că nu era loc a călca pre pământu, ci pre trupuri de om. Așa mai apoi să bătiia de aproape, cât și mâinile le obosisă și armile scăpa. Acela praf să făcusa, cât nu să cunoștiia care de care-i ieste, de săneate și di trăsnetul pușcilor nu să auziia dispre amândouă părțile, nici pușcașii nu mai știia în cine dau.

Decii Ion vodă au îndireptat pre ai săi dinapoia pușcilor, să să odihnească puținel și turcii așijderea. Așa stându și privind unii la alții, au dat o ploaie mare, de li s-au muiat praful. Ci nu au fost moldovenilor nici o îndemână, că pușcile li s-au muiat, de unde avea ajutor mare s-au scăpat. Ci de-a mână le-au căutat a să bate și nu putea să sprijinească de mulțimea turcilor. Mai apoi oastea tătarască proaspătă i-au lovit de le-au căutat a da dos și tătarii a-i goni și a-i arunca. Numai pedestrimea și oastea cea di strânsură au rămas și 300 de cazaci. Și fiind și turcii osteniți, nu năvăliia.

Așa scăpându-să de oastea cea călărășască, Ion vodă ș-au dat glas cu cazacii, să să pedestrească toți, că pedestrimea moldovenească, ce era adunați în dobândă decât pre leafă, era aproape de 20.000 de oameni. Și năvălind cu dânșii însuși Ion vodă, au luat puști ușoară de la turci și legându tabăra, s-au dus înapoi și s-au tras înapoi, la un sat, la Roșcani, de s-au îngropat, unde mare nevoie avea de apă. Iar turcii, daca s-au strânsu cu toții, cu cei de la goană, i-au încunjurat, mai nainte de apusul soarelui și toată noaptea i-au străjuit, să iasă dint-acela loc. daca s-au făcut zioă, cu toate pușcile au început a bate într-înșii, ci nimica nu le strica, că să îngropasă bine în șanțuri, unde trei zile s-au apărat.

Văzându Ion vodă că flămânzescu și mor de sete și praful încă îl împușinasă, să fugă să scape, loc nu era, doară să zboare, că coprinsese turcii tot locul, gândi ca doară cu blândețe și cu jurământu făcându cu turcii, doară să va scoate de la moarte. Începu a trimite la dânșii că să va închina, de vor trimite un om ca acela ca să-i jure lui, de ce va pohti el, că-i va face pre voie. Turcii bucuroși fură la una ca aceia, decât arme și cu sânge, mai bine cu înșălăciune să-l dobândească. Așa decii trimiseră la Ion vodă, de-i jurară pre pofta lui, ca să-l ducă viu la împăratul, pre cazaci să-i lase neatinși, să să ducă de unde au venit, iară de aceialaltă adunătură să-i sloboază volnici, să să ducă la casile lor, că nu va fi paguba lui, ce a împăratului, căci suntu robi împărătești.

De moartea lui Ion vodă

Văzându Ion vodă tocma la și făgăduința mare și jurământul tare de la turci că-i vor face pre voie de toate câte scrie mai sus, cum au pohtit el, s-au gătitu să meargă la pașa, în tabăra turcească și au împărțit tot al său ce au avut între cazaci și di cătra toți ș-au luat iertăciune și însuși al treilea la tabăra turcească au mersu. Acolo, daca l-au dobânditu, cu multă mânie l-au muștrat și l-au dat de viu, de l-au lagat de coadile a doao cămile și l-au slobozit prin tabără di l-au fărămat (atuncea zic să fie zis Ion vodă: „Caută că eu multe feliuri de morți groaznice am făcut, iară aceasta moarte n-am știut să o fiu făcut”). Mai apoi s-au lăsat la ceialaltă spuză, de i-au snopit și i-au sfărămat. Văzându cazacii spre ce stă lucrul și viața lor, au silit să între iară în șanțuri, ci n-au putut, căci coprinsese turcii. Ci văzându așa, au intrat în tabără și în grămada turcească, tăindu și omorându, de au perit până într-unul. Așa au fostu sfârșitul lui Ion vodă. Acest Ion vodă au domnit trei ani.

De prada tătarilor

Iară daca au perit Ion vodă, tătarii s-au lăsat în pradă piste toată țara, de au robit, de n-au fost niciodată mai mare pustiitate în țară decât atuncea, că pre toți i-au coprinsu făr'grijă pre la casile lor, unde până astăzi între Prut și între Nistru au rămas pustiitate, de nu s-au mai discălicat oameni.

De domniia lui Pătru vodă Șchiopul, ficiorul Mircii vodă,

7082 (1574) iunie 25 dni

Turcii deaca ș-au dostoit inimile sale și omorără pre Ion vodă, dederă domniia lui Pătru vodă, pre carile l-au poreclit Șchiopul și ei s-au întorsu înapoi. Iară Pătru vodă îndată au trimis pre Bilăi vornicul, de prinse scaunul Sucevii și dede veste de pace și de domnu tânăr și scoasă băjăniile pre acasa. Iară Pătru vodă în luna lui iunie în 25 de zile au șăzut în scaun și pre toți i-a tras cătră sine.

Vă leato 7083 (1574) dichevrie 18, Selim împăratul turcescu au murit, carile au împărățit 8 ani și 6 luni și au fostu băutor de vin, iară strașnic la războaie. Și pre urma lui stătu împărat sultan Amurat. [...]

Cându au mazilit împăratul pre Pătru vodă Șchiopul,

vă leatul 7088 (1579) dechemvrie 2

Acest Pătru vodă ce-i zic Șchiopul, după ce au domnit 5 ani, l-au mazilit împăratul Amurat și au trimis pre un turc mare, de l-au luat din scaun și l-au trimis la Halep, la pază. Iară domniia o au dat-o lancului vodă.

**De domniia lui Iancul vodă, ce-i zic Sasul,
7088 (1580), februar 17, vineri**

Daca au mazilit împăratul pre Pătru vodă Șchiopul, dat-au domniia Iancului vodă, carile au fost de nașterea sa sas, de lege luteran. Pravoslaviia nu iubii. Decii deaca au venit în țară și au șezut în scaun, februarie 17 zile, după aceia toată nedumnezeirea și ereticiia sa ș-au arătat, că lăcomie de avuție nespūsă avea, pentru care pre mulți au omorât. Mai apoi de lăcomie mare ce avea, trimisă să ia a zecea din boi în toată țara. [...]

**A doao domnie a lui Pătru vodă Șchiopul,
7092 (1583) octovrie 17**

După ce au mazilit împăratul pre Iancul vodă, dat-au domniia iarăși lui Pătru vodă Șchiopul, pre carile așteptându-l toți, iată au venit al doilea rându în țară și au șezut în scaun, octovrie 17. Auzindu decii pribegii carii era fugiți pîntr-alte țări de nevoia Iancului vodă, cu dragoste s-au întorsu la domnul său, Pătru vodă. Pre carii i-au miluit iară cu boieriile lor.

**De niște cazaci ce venii să apuce scaunul Moldovei,
vă leat 7092 (1583) octovrie 27**

De noroc era Pătru vodă cu cazacii, că în domniia nu mai avea odihnă de dâșii, acum la a doao domnie, bine nu să așezase la scaun, iată cazacii venii să apuce scaunul, într-această lună octovrie 27 de zile. Și Pătru vodă prizându de veste, le-au ieșit înainte la Prut, la sat la Munteni, cu câți oameni au putut avea într-acea dată și acolo i-au încunjurat, fiindu cazacii la strâmtoare mare, căutatu-le-au a să închina. Din carei au ales Pătru vodă o samă, carii i-au părut oameni de treabă, de i-au oprit să-i slujască, iar pre alții cu jurământu i-au slobozit. [...]

**Când au prădat cazacii Tighinea și o au arsu,
7092 (1584) avgust 7 zile**

Întru acestaș an, avgust 7 zile, strânsu-s-au cazacii și fără veste au lovit la Tighinea, de o au arsu și o au prădat-o și au robit pre cei tineri, fete, copii, iar pre alții, până la unul i-au tăiatu și multă dobândă au luat cu sine, neavându cine să-i oprească sau să-i gonească, ci cu pace s-au întorsu înapoi.

**De o secită mare ce au fostu în zilele acestui Pătru vodă,
de au perit toată roada, vă leato 7093 (1585)**

Domnindu Pătru vodă țara Moldovei, mare secită s-au tâmplat în țară de au secat toate izvoarele, văile, văile, bălțile și unde mai nainte prindea pește, acolo ara și piatră prin multe locuri au căzut, copacii au secat de secită, dobitoacile n-au fostu avându ce paște vara, ci le-au fostu dărămând frunză. Și atâta prafu a fostu, cându să scornia vântu, cât s-au fostu strângându troieni la garduri și la gropi de pulbere ca de omet. Iar dispre toamnă deaca s-au pornitu ploi, au apucat de au crescut mohoară și cu acelea ș-au fostu oprind sărăcimea foamea, că-i coprinsese pretinderea foamea. [...]

**Cându au lăsat domniia și scaunul de bună voie
Pătru vodă Șchiopul și s-au dus în Țara Nemțască**

Domnind Pătru vodă țara Moldovii ca un domn vrednic, cum să cade, cu di toate podoabile câte tribuiesc unui domnu de cinste, că boierilor le era părinte, pre carii la cinste mare-i ținea și din sfatul lor nu ieșia. Țărâi era apărătoriu, spre săraci milostivu, pre călugări și pre mănăstiri întăriia și-i miluia, cu vecinii de prinprejur viețuia bine, de avea de la toți nume bun și dragoste, de nu era a zice cum nu ieste harnic de domnie. Judecata cu blândețe și fără fățării o făcua.

Mai apoi văzându nevoia țărâi, că turcii pre obiceiul lor cel spurcat și nestâmpăratu de lăcomie, trimiseră de cerea bani. Să le dea mai mult decât era adetul țărâi, făcu sfat cu boierii, ce vor face, cum vor putea rădica și alte dări, carile n-au mai fostu. Că nu-i de aceasta, că doară nu va putea plăti această dată țara, ci ieste că să face obicei, carile nu va mai ieși și aceasta vor lua și altile vor izvodi, cum s-au și tâmplat. Și ș-au ales sfat aceștii nevoi, ca să să înceapă de la altul, iară nu de la dânsul. Și decii să găti să să ducă din țară, măcară că boierii cu toții apăra să nu să ducă din țară, ci să dea acea nevoie, că alții vor da și țara tot nu va hălădui. Ci Pătru vodă nici într-un chip nu vru să să apuce de acea dare și să ia blestemul țării asupra sa. Ci își tocmi lucrul înainte și la scaun lăsă boieri să păzească scaunul, până le va veni alt domnu de la împărăție.

Iară el umplându domniei sale 7 ani și jumătate, s-au rădicatu cu fruntea boierilor, că boierii să temură a rămânea, să nu pață ca mai nainte cu Iancul vodă, între carii au fostu Stroiciu logofătul cel mare, Ieremiia Movila vornicul și fratisău Simion păharnicul, carii mai apoi amândoi au căzut la domnie și fratile lor Toader spătariul și Andrei hatmanul și alții mulți, carii nu să îndura de dânsul. Și au trecut pin Țara Leșască în Țara Nemțască și acolo s-au așezat. Unde spun că când au fost dându bani de chieluială bucatilor, au fostu plângându și au fost

zicându: „Acestea sunt lacrămile săracilor”. De acolo boierii s-au întorsu în Țara Leșască cu toții și s-au așăzat acolo, la târgu la Podhaeț și pre aiurea.

Și așa Pătru vodă putem să-i zicem cel Milostivu, că binile său au lipădat pentru țară, care ca acesta nu s-au mai aflat. Era domnu blându, ca o matcă fără ac, la judecată dreptu, nebețiv, necurvar, nelacom, nerăsipitoriu, putem să-i zicem că toate pre izvod le-au ținut, ca să nu să zmintească. Acestu Pătru vodă au domnit întru amândoa domniile doisprăzece ani și jumătate.

De domniia lui Aron vodă cel Cumplit, care multă grotate au adus țărâi, 7099 (1591)

După ce părăsi Pătru vodă domniia și țara, înțelegându turcii că țara ieste deșartă de domnu, cercară pre cine vor trimite în locul lui Pătru vodă. Ci norocul cel bun al țărâi să schimbă, că după noroc bun, iată veni și rău, ca cum ar fi de la Dumnezeu însemnat, după vreme bună și senin, să vie vreme rea și turburată, după domnie lină și blândă, să vie cumplită și amară. Aflară turcii pre Aron vodă, căruia i-au dat țara cu multă datorie, că fiindu om fără suflet și umblându și alții pentru domnie, pre toți i-au umplut cu bani, luundu bani cu camătă de la turci. Așa după multă datorie și chieltuială ce împresurasă țara, ș-au scos domniia la Moldova și au venit în țară, de au șăzut la scaun în anii 7099 (1591).

Așa, după ce s-au așezat la domnie Aron vodă, nu-i era grijă de altă, numai afară de a prădarea și dinlăuntru nu să sătura de curvie, de jocuri, de cimpoiași, carii îi ținea de măscării. Așijderea dabilile cu carile îngreuiasă țara, nu umbla cu dăbilarii, de nu-și era țărani volnici cu nimic, muierile nu era ale lor, fetile le rușina, ce vrea să facă făcea. Dăbilarul pentru un potronic de-l vrea pâră la dânsul, nu-l judeca, ci acolo trimitea de-l pierdea. Pe boieri pentru avuție îi omora, jupânesile le siliia și domnind, nu alta, ci ciudese și minuni făcea.

Acestea și altile mai multe făciia și să văzu că ieste tuturora nevăzut și urât, ci gândi ca să nu să încrează țării și lefeciilor de țară, ci trase pre leafă unguri călăreți și pedestrași și făcu pedestrașilor odăi în curte, ca să fie pururea lângă dânsul. Mai apoi văzându că de datornici nu să va putea mântui, izvodi ca să ia de tot omul câte un bou. Și așa trimisă în toată țara cu turci, de strângeau și la carile nu să afla bou, lua ai cui era în satu, de la alții îi lua toți, câți avea, pentru cei ce nu avea boi, că mulți de răotăți și de dabile multe, boi nici de hrană n-avea.

**Războiul lui Aron vodă, când s-au bătut la Răut cu un domnișor;
Bogdan vodă îi zicea, la anii 7100 (1592)**

Într-aceste răotăți și belituri ce făcîia Aron vodă, de nevoie mare nemaiputându suferi țara, s-au rădicat orheienii și sorocenii cu un domnișor ce-i zic Ionașco, pre carile îl alesese dintru dînșii cap și-i puseră nume Bogdan vodă. Ce Aron vodă deaca au înțeles de aceasta, au dar știre alții țări să să strîngă și el fără zăbavă au ieșit cu curtea și cu lefecii săi. Însă mai nainte, până a nu ieși din curte, au tăiat pre Bucium vornicul cel mare și pre Bârlădeanul logofătul și pre Paos vernicul, dându-le vină cum ar fi cu știrea lor. [...]

Fragmentele sunt reproduse după: Ureche Grigore. *Letopisețul Țării Moldovei*. Ediția a II-a, revăzută. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu. București: ESPLA, 1958.

Glosar:

Izvod – copie, **a chizmi** – a alcătui, a redacta; **de sârgu** – repede; **prost** – simplu; **frânci** – italieni; **ocină** – moșie ereditară; **Laslău** – Vladislav cel Sfânt, rege al Ungariei (1077-1095); **judet** – judecată; **a cevlu** – a tonsura, ritual catolic: a tăia părul din creștetul capului unui seminarist pentru a se arăta intrarea sa în tagma bisericească sau călugărească; **Născutul** – Crăciunul; **a se rocoși** – a se răscula; **litie** – rugăciune; **hotnog** – sutaș; **Soci** – sat în regiunea Bacău; **mâglă** – grămadă, movilă; **sângeac** – stegar otoman, aici și cu sens de guvernator al unei diviziuni teritoriale din Imperiul Otoman; **steție** – provizie de oaste; **Șipinți** – sat lângă Cernăuți; **beleag** – tabără de adunare și de regroupare a oastei; **pohodnic** – cal de paradă; **ierbărie** – muniție; **otac** – sălaș de pescari; **leagăn** (cu cai) – caretă; **obicină** – obicei; **brudiu** – tânăr, nematurizat; **halca** – joc cu lancea; **a năpusti** – a neglija; **înaljos** – umilire, pagubă, **hușniță** – bombardă; **fuşturi** – lănci; **adet** – obicei; **dabilă** – dare, impozit; **potronic** – veche monedă măruntă de argint.

Evaluare

1. *Identificați* motivele care l-au determinat pe Gr. Ureche să elaboreze *Letopisețul Țării Moldovei*.
2. *Pronunțați-vă* asupra fragmentelor interpolate de Simion Dascălul, Misail Călugărul și Axinte Uricariul din perspectiva **adevărat – fals**.
3. *Realizați o paralelă* între imaginea lui Al. Lăpușeanu din *Letopisețul* lui Ureche și cea din opera cronicarilor călugări.
4. *Elaborați* un eseu (1-1,5 pag.) în care veți prezenta trăsăturile principelui exemplar, surprinse de Gr. Ureche în portretul lui Ștefan cel Mare.

5. *Comentați* afirmația cercetătorului A. Piru: „Tocmai figuri de eroi ca aceea a lui Ștefan puteau fi date ca exemple demne de urmat, și această grijă pare să fi stăpânit pe cronicar”.

Repere critice

„Deși s-a stăruit adesea asupra faptului că „cel mai vechi cronicar cunoscut al Moldovei”, a cărui operă „a slujit de urzeală tuturor cronicarilor următori” (M. Kogălniceanu, 1976, p. 454 și 456), n-a avut, în ce-l privește, o tradiție pe care să se sprijine cu nădejde, au fost, în schimb, mult mai rar observate motivele acestei situații și natura specială a efortului pe care a trebuit să-l facă Grigore Ureche pentru a crea istoriografia în limba română.[...] Exemplele care i se oferă se află oarecum în contradicție cu scopul urmărit de el: o tradiție istoriografică scrisă, dar care nu este în limba română, și o expresivitate românească de tip oral, dar care n-a servit încă la comunicarea ordonată a unor fapte istorice. Ca să nu mai spun că intervine în cultura cronicarului și un spirit laic mai pronunțat decât la oratorii de amvon: el a citit pe marii istorici latini, care se predau în școlile poloneze, iar „letopisețul nostru cel moldovenesc”, pomenit de el de câteva ori, nu erau numai acela mustând încă de duh religios, imitat după sinopsisurile bizantine, al cronicarilor slavoni din secolul XVI, dar și succinta și documentata cronică a lui Ștefan cel Mare”.

Manolescu Nicolae. *Istoria critică a literaturii române*. București: Minerva, 1990, p. 43.

MIRON COSTIN (1633-1691)

Om de înaltă cultură, înflăcărat patriot, Miron Costin ne-a lăsat o operă destul de vastă și variată: cronici, scrieri în versuri, discursuri, corespondență etc. Întreaga sa creație poartă pecetea „cumplitelor vremi”, care se abătuseră asupra Moldovei în cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Tatăl cronicarului, Ioan sau Iancu Costin, cu toate că nu știa carte, a ocupat importante dregătorii boierești: postelnic al doilea (1626), mare postelnic (1630-1632), mare hatman (1633). În 1634, silit de împrejurări, Ioan Costin, cu întreaga sa familie, fugă în Polonia și se stabilește în orașelul Bar din Podolia, unde i se oferă moșia Novosilka Nova. În 1638 fostul hatman, împreună cu trei dintre cei unsprezece copii ai săi, – Alexandru, Miron și Patomir – obține cetățenia și titlul de nobil polon.



Viitorul cronicar, după propriile sale mărturisiri, își face studiile la colegiul iezuit din Bar, care, într-un timp, din cauza răscoalei cazacilor, se mută la Camenița. Unii biografi presupun că Miron Costin a învățat și la Lvov. Prin filiera școlii polone și-a format o solidă cultură umanistă, însușindu-și temeinice cunoștințe în domeniul istoriei, geografiei, poeziei, retoricii ș.a. A cunoscut bine limbile latină, polonă, ucraineană.

În 1650 Ioan Costin, tatăl cronicarului, moare și moșia de la Novosilka Nova rămâne pe seama lui Miron. În 1651, în calitate de nobil polon, Costin se află în oastea regelui Cazimir al V-lea și participă la bătălia de la Beresteczko împotriva cazacilor și tătarilor. Ceva mai târziu, prin 1652-1653 Miron, împreună cu frații săi, se întoarce în Moldova.

Sprijinit de influenții boieri Iordache Cantacuzino, vistiernicul, și de fratele acestuia Toma Cantacuzino, Miron Costin devine omul de încredere al lui Vasile Lupu. Acesta îl trimite într-o solie la starostele Cameniței, Petru Potocki, cerând sprijin împotriva pretendentului la domnie Gheorghe Ștefan-logofătul. Peste puțin timp Costin trece însă de partea lui Gheorghe Ștefan, care reușește să urce pe tron în locul lui Vasile Lupu. Acțiunile lui Miron Costin din timpul ciocnirilor dintre Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan, ca și cele de mai târziu, pot fi explicate prin politica sa filopolonă, cărturarul având convingerea că Moldova ar putea scăpa de asuprirea turcească prin alianța cu Polonia.

În anii care au urmat, Miron Costin îndeplinește diferite sarcini diplomatice și militare. În 1657 Gheorghe Ștefan îl trimite în solie la domnitorul Munteniei Constantin Șerban. În 1662 noul domnitor, Istratie Dabija (1661-1665), îl trimite cu o misiune diplomatică la regele Ioan Cazimir, iar Dumitrașco Cantacuzino, în 1674, îl trimite în două rânduri în solie la Jan Sobieski. A făcut parte și din componența soliilor la Constantinopol. A fost obligat să participe și la diferite acțiuni militare. Așa, de exemplu, în 1655 ia parte la înăbușirea răscoalei seimenilor din Țara Românească, iar în 1659 participă, alături de Gheorghe-vodă Ghica, la luptele împotriva lui Constantin Șerban, care încerca să revină la scaunul domnesc al Moldovei. În 1663 boierul moldovean e silit să participe, în componența oștirii lui Eustratie Dabija, la războiul dintre turci și austrieci. Atunci a avut prilejul să vadă, „prin apa limpede a Dunării”, rămășițele podului roman de la Turnu Severin, fapt pe care îl va relata în lucrarea sa *De neamul moldovenilor*.

În vara anului 1683, Costin, de data aceasta în componența oștirilor lui Duca-vodă, participă la asediul Vienei, alături de turci. Aceștia sunt înfrânți de austrieci și de oștirile lui Jan Sobieski, iar Miron Costin și Duca vodă, în drum spre casă, sunt luați prizonieri de leși și cazaci și duși în Polonia. Având prieteni în țara unde își petrecuse copilăria și adolescența, Costin nu e tratat ca un adevărat prizonier, dimpotrivă, însuși craiul Sobieski îi oferă castelul său de vânatoare de la Dașov, în apropiere de orașelul Strâi. În acest timp a scris cunoscuta sa *Poemă polonă*, dedicată binefăcătorului său Jan Sobieski.

Spre sfârșitul anului 1685, Miron Costin este rechemat în țară de Constantin Cantemir și numit staroste la Putna. În anii care au urmat relațiile cu domnitorul s-au înrăutățit, mai ales după ce Velicico, fratele lui Miron, urzise, alături de alți boieri, un complot împotriva bicisnicului domnitor. Cronicarul Ion Neculce, contemporan al evenimentelor, va dezvălui cu lux de amănunte conflictul dintre Costinești și domnitor în letopisețul său și va descrie tragicul sfârșit al lui Miron Costin, decapitat în floarea forțelor sale creatoare la sfârșitul anului 1691.

În cei 38 de ani trăiți în Moldova, Miron Costin a deținut funcții de prim rang: sulger (1657), paharnic (1659), pârcălab de Hotin (1660-1664), mare vornic de Țara de Jos (1669) și, în cele din urmă, înalta dregătorie de mare logofăt (1675-1683). Aceste funcții i-au adus o considerabilă avere, sporită și de zestrea soției sale Ileana Movilă, nepoata de pe frate a domnitorului Simion Movilă, devenind în felul acesta unul dintre cei mai mari latifundiari ai timpului său.

Deși a avut puțin răgaz pentru scris, Miron Costin ne-a lăsat opere de mare valoare istorică și literară.

Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-vodă încoace, încheiat la 1675, cuprinde o relatare a evenimentelor pe parcursul a 66 de ani, începând cu 1595 și terminând cu anul 1661. În Predoslovie acestei lucrări cărturarul mărturisește că avusese de gând să întocmească un letopiseț al țării Moldovei „din descălicatul ei dintâi, carele a fostu de Traian-împăratul”, „urzise” chiar și „începătura” letopisețului, dar „cumplitele vremi și cumpăna mare”, care se abătuse asupra țării, l-au făcut să se limiteze la descrierea evenimentelor „de unde au părăsit a scrie răposatul Ureche-vornicul”, urmând ca în vremuri mai prielnice să scrie un „letopiseț întreg”, de va avea zile. Această făgăduință își va găsi parțial realizarea în *De neamul moldovenilor*, lucrare compusă în ultimii ani ai vieții cărturarului.

După *Predoslovie* cronicarul include șase versuri prin care se subliniază originea latină a moldovenilor și a muntenilor. Urmează apoi 22 de capitole, fiecare dintre ele împărțindu-se în zaceale (paragrafe, începuturi).

Pentru a-și întocmi opera, Miron Costin a folosit diferite surse, printre care sunt scrierile unor istorici latini și poloni ale căror nume le citează la începutul cronicii, la acestea adăugându-se relatările tatălui său și ale altor „boieri bătrâni”. Câteva știri dezvăluie întâmplări pe care le-a cunoscut personal în timpul aflării sale Polonia, cum ar fi bătălia de la Beresteczko la care luase parte, descrierea invaziei lăcustelor ș.a. Partea finală a letopisețului cuprinde evenimente la care cronicarul a fost martor ocular sau care s-au desfășurat în anii vieții sale. Despre acestea va arăta că i-a fost mai ușor să scrie pentru că „ce se vede cu ochii nu încap să hie îndoială în cunoștință: Așa și noao, iubite cetitoriule, cu multu mai pre lesne a ne scrie de aceste vremi, în care mai la toate ne-am prilejit singuri”. Majoritatea exegeților operei costiniene consideră că partea finală a letopisețului anticipează memorialistica lui Ion Neculce.

Preluând ștafeta cronicărească de la Grigore Ureche, Miron Costin descrie „cumplită” domnie a lui Aron-vodă, după care urmează relatarea deselor schimbări ale domnitorilor de la începutul veacului al XVII-lea. Un șir de amănunte se referă la Ștefan Răzvan, Mihai Viteazul, Ștefan Tomșa, Movilești (Ieremia, Simion, Alexandru, Moise ș.a.), Gașpar Grațiani, Alexandru Iliș, Miron Barnovschi. Câteva capitole cuprind domniile lui Vasile Lupu (1634-1653), Gheorghe Ștefan (1653-1658), Gheorghe Ghica, Constantin Șerban și Ștefăniță Lupu. Impresionante sunt detaliile prin intermediul cărora autorul conturează trăsăturile fizice și mai ales morale ale personajelor istorice. „Domniei lui Aron-vodă cu cale i-au dzis că au fostu cumplită, că ase au fostu, desfrânată domnia și nedireapta foarte, cât, de răul lui, ce era fruntea boierilor fugisă mai toți în Țara Leșască”. Mihai vodă Viteazul era „vestit între domni”, el a „curățit Țara Muntenească

de turci” pentru o vreme, dar, „precum izbândeale dintâiu a mulți au fostu mai pre urmă scădere, așa și acestui domnu, lui Mihai-vodă, precum vei vedea povestea mai gios, la rândul său. Neștiutoare firea omenească de lucruri ce vor să fie pre urmă. Ce pentru un lucru sau doaa pre voie ce i să prilejeascu, bietul om purcede desfrânatu și începe lucruri peste puterea sa și apoi acolo găsește perirea”.

Cruzimea lui Ștefan vodă Tomșa este subliniată mai ales prin scena în care țiganul călău „ce să dzice pierdzătoriu de oameni” striga înaintea domnitorului arătând spre boieri: „S-au îngrășat, doamne, berbecii, buni sintu de giunghiat”. Și cronicarul adaugă: „Ștefan-vodă râde la ceste cuvinte și dăruia bani țiganului”. În același capitol (al VI-lea), Costin menționează și bătălia de la Cornul-lui-Sas, din 1612, evocată în romanul lui M. Sadoveanu *Neamul Șoimăreștilor*.

Un alt domnitor, Gașpar vodă, precizează cronicarul, era „omu de neamul său italianu, cum dzicemu la noi în țară, frâncu, omu neștiutoriu rândul și a obiceiurilor țărâi, fără limbă de țară, care lucru mai greu nu poate hi, cându nu știe domnul limba țărâi unde stăpânește”. Pus la domnie de către turci, Gașpar trece apoi de partea polonilor, provocând în felul acesta un război turco-polon, în urma căruia a avut de suferit și Moldova. Reflectând asupra unor situații de felul acesta, cronicarul conchide: „O! Muldova, di ar hi domnii tăi, carii stăpânesc în tine, toți înțelepți, încă n-ai peri așa lesne. Ce domniile neștiutoare rândul tău și lacome suntu pricine perirei tale...”.

După câteva domnii care au adus țara la dezastru, pe tron urcă Miron Barnovschi, prezentat de Miron Costin cu multă simpatie. Barnovschi domnea „cu mare fericie țărâi, stând tot după grijile țărâi și după lucruri dumnezărești”. Domnitorul a adus, susține cronicarul, stabilitate în țară, a zidit câteva biserici și mănăstiri, a încercat să micșoreze birurile. Când turcii i-au cerut 40 de pungi peste birul obișnuit, Barnovschi a preferat să părăsească tronul, decât să calce obiceiul țării, împovărând poporul cu noi greutăți. Situația e similară cu cea descrisă de Grigore Ureche, când Petru Șchiopul „au strânsu boierii și țara și le-au dzis că nu mai poate să sature pântecelul turcilor fără fundu. Și luându-și dzua bună de la toți, au lăsat domnia și s-au dus pen Țara Leșască la Veneția, unde-și s-au săvârșit și viața sa cu vecinică pomenire în țară”. După cum vedem, Miron Costin încearcă să-i prezinte pe astfel de domnitori drept model și altor pretendenți la tron.

Domniile lui Alexandru vodă, feciorul lui Radu vodă, a lui Moisei vodă (Movilă) și cea a lui Alexandru vodă Iliș sunt relatate fugitiv (Cap.XIII). cronicarul explică și motivul: „...aceste domnii și scurte, câte giământate de an unile, altele peste un an oarece cu puțin trăitoare au fostu și nice lucruri așa însemnate în anii lor prilejite nu s-au tâmplatu”. Un alt motiv invocat de cronicar

a fost lipsa știrilor, „că nice într-un letopisețu streinu pomenit nu să afla”, de aceea naratorul s-a limitat la ceea ce a putut „înțelege den boieri bătrâni”. În același capitol se descrie și răscoala unor curteni și a țărănimii, care „hiebând în greutăți și în netocmele, pre lesne s-au pornitu... străgându pen toate ulițele pre greci”. Ca să potolească mulțimea, Alexandru Iliăș, numit de către turci la domnie fără consimțământul boierimii, la strigătele gloatei: „Dă-ne, doamne, pre greci!”, l-a aruncat în mâinile mulțimii pe Batiște Veveli, „carele era tot aproape de Alexandru-vodă”. Mulțimea, „fără de nice o milă, de viu, cu topoară l-au făcut fărâme”. Cele întâmplare sunt considerate de cronicar drept „nespusă vrăjmășie a prostimei”. E de presupus că această scenă l-a inspirat pe Costache Negruzzi când descrie moarte lui Moțoc în nuvela *Alexandru Lăpușeanu*.

După cum era de așteptat, Miron Costin rezervă un spațiu amplu domniei lui Vasile Lupu. Datele privind înscăunarea și primii ani ai domniei acestuia le-a putut cunoaște de la demnitarul mai în vârstă, care s-au aflat alături de domnitor, iar evenimentele din ultimii ani ai domniei s-au desfășurat sub ochii cronicarului. Cu un rar talent de povestitor sunt dezvăluite acțiunile domnitorului pe parcursul celor 19 ani de domnie. Evenimentele din interiorul țării sânt expuse în strânsă legătură cu cele externe.

Favorizat de anumiți factori și externi, Vasile Lupu a avut noroc de o domnie fericită, „în care, de au fostu cândva această țară în tot binele și bivșug și plină de avuție, cu mare fericie și trăgănată până la 19 ani, în dzilele aceștii domnii au fostu”. Însă „hirea înaltă și împărătească, mai mult decât domnească”, l-a împins pe domnitor spre fapte necugetate. Una dintre acestea, după părerea cronicarului, a fost și războiul împotriva lui Matei Basarab, domnitorul Munteniei, prilej care îl face să exclame sentențios: „O! nesățioasă hirea domnilor spre lățire și avuție oarbă! Pre cât să mai adaoge, pre atâta rânhește. Poftile a domnilor și a împărăților n-au hotar. Avându multu, cum n-ari avea nemică le pare. Pre câtu îi dă Dumnedzău nu să satură. Avându domnie, cinste și mai mari și mai late țări poftescu. Avându țară, și țara altuia a cuprinde cască, și așa lăcomindu la altuia, sosescu de pierdu și al său... Așa și Vasile-vodă, avându fericite vremi de domnie în pace den toate părțile, că și țara nu era nici cu o datorie îngreuiată, fără nice o dodeială despre turci... au începutu svadă cu Matei-vodă...”. Rivalităților dintre cei doi domnitori le sunt rezervate pagini de consistent efect literar.

Povestitorul nu trece cu vederea nici momente din viața de familie a lui Vasile Lupu. La nunta fiicei acestuia, Maria, căsătorită „cu cneadzul Ragivil, om de casă mare, den cnedzii Litfei... n-au lipsitu nemică den toate podoabe, câte trebuia la veselie ca aceia, cu atâte domni și oameni mari den țări streine. Meșteri

de bucate, aduși dintr-alte țări, dzicățuri, jocuri de țară, și streine... Și așa, cu petrecării, – observă cu reținută ironie cronicarul, – trăgându-se veselii câteva săptămâni”. Cronicarul lasă se se întrevadă nedumerirea unor boieri care n-au acceptat decizia lui Vasile Lupu de a-și mărita fiica după un luteran. Nu acceptă cronicarul nici hotărârea domnitorului de a-și căsători pe cealaltă fiică, Roxanda, cu Timuș, feciorul lui Hmil, hatmanul căzăcesc: „Mare netocmală în depotriva caselor și a hirelor! Aceasta parte era o domnie de 18 ai și împărăției cu bivșug și cu cinste sămănătoare, iară cealaltă parte de doi ani ieșită den țărănie. Rușile cu <Lado, lado>, pen toate unghiurile, ginirile singur fața numai de om, iară toată hirea de hiară”.

Referindu-se la cazaci, „ce neam suntu supt cestu nume”, cronicarul consideră că în urma răscoalelor acestora contra polonezilor a început „căderea și împușinarea Crăiei Leșești”. Și tot de acolo s-a „început și răul nostru, în care până astăzi ne aflăm cu acestu pământu la cumplite vremi”.

Martor ocular și participant la evenimentele descrise, Miron Costin expune pe larg drama prăbușirii lui Vasile Lupu. Noua domnie, a lui Gheorghe Ștefan, „au fostu cu mare bivșug țărăi la toți anii domniei-sale”, iar cea a lui Grigore Ghica vodă a fost cu vărsare de sânge și lăcomie.

În ultimul capitol al cronicii sale, Miron Costin descrie scurta și nefericita domnie a lui Ștefăniță Lupu. Tânărul domnitor își află sfârșitul vieții în timpul când se îndrepta spre Nipru, obligat de turci să participe la zidirea unor cetăți: „...Și-n cale mergându, amu de Tighinea aproape, pe Bâcu, la un sat anume Luțenii, au cădzut în boală foarte grea, lungoare... și adăogându-să boala și ales toamna amu, așa de greu l-au cuprinsu herbințeala, cât până la Tighinea au stătut frănitic, adică buiuguit de hire. Cu chipul ciumii era boala, că i-au ieșit și bolfa la o mână, însă nu era ciuma, ci direaptă lungoare cării boale îi dzic doftorii maligna. Și cât au trecut la Tighinea Nistrul, au stătut a treia dzi mortu. Hirea acestii domnii a giudeca nu putem, că nu era încă coptu în vârsta sa. Multe să cunoștea într-însul den hirea tărăne-său, iară la mânie răpitoriu”.

De multe ori cronicarul, prin amănunte sugestive, indică locul și timpul desfășurării unor evenimente sau întâmplări. Tablourile naturii plaiului natal îl încântă pe cărturarul patriot. Mărețele culmi ale Carpaților, care serveau ca un obstacol pentru năvălitori, îi trezesc sentimente de mândrie neprefăcută. Văzând aceste locuri, polcovnicul zaporojan Hanenco exclamă: „O! doamne, cum n-ai dat toate unor neamuri? La noi la căzaci, de a hi dat aceste locuri, cine ar putea să între în țara noastră?” Alteori cronicarul rămâne îngrozit de calamități naturale. Ca un adevărat prăpăd apare năvala lăcustelor, „cu unu anu mainte de ce s-au

rădicat Hmil, hatmanul căzăcescu, asupra leșilor, aproape de secere, eram pre atuncea la școală la Baru, în Podoliia, pre cale fiindu de la sat spre oraș... În loc nis-au luat soarele de desimea muștelor... Unde cădea la mas, ca albinele de gros dzăcea; ... unde mânea, rămânea pământul negru, împutit...”.

Apropierea sfârșitului domniei lui Vasile Lupu e sugerată tot printr-o comparație cu fenomenele naturale: „Precum munții cei înalți și malurile cele înalte, cându să năruiescu de vreo parte, pre cât suntu mai înalți, pre atâta și durât facu mai mare, cându să pornescu și copacii cei înalți, mai mare sunetu fac, cându să oboară, așea și casele cele înalte și întemeiate cu îndelungate vremi cu mare răzșipă purcegu la cădere cându cad. Într-acela chip și casa lui Vasilie-vodă, de atâtea ai întemeiată, cu mare cădere și răzșipă și apoi și la deplină stingere au purces de atuncea”.

În alt capitol, Costin pomenește de întunecarea soarelui, „la luna lui iunie, cu mare groaze... și mulți oameni, neștiindu a să feri de o întunecare ca aceia și privindu la soare multu, au pierdut vederea în toată viața lor”.

Letopisețul lui Miron Costin are o mare valoare documentară. Pentru perioada dintre 1595-1661 lucrarea este unica sursă internă. Iar valoarea literară a cronicii „întrece pe aceea a letopisețului lui Ureche. Costin este un memorialist atent asupra vieții, și asupra oamenilor, scriitor în adevăratul înțeles al cuvântului, prozator, zugrav de moravuri și de caractere” (Al. Piru).

Timpul și evenimentele descrise în letopiseț i-au trezit cărturarului profunde sentimente omenești – bucurie, dar și durere amară, speranță și ură, mândrie și teamă pentru soarta țării sale aflată în învălmășeala „cumplitelor vremi”. S-a subliniat, pe bună dreptate, că „forța principală de creator literar a lui Miron Costin stă în narațiune. Letopisețul nu este o simplă sau chiar simplificatoare înșiruire cronologică de evenimente, în genul analiștilor, după cum nu este nici istorie în adevăratul înțeles al cuvântului, în cadrul căreia să avem de-a face cu prezentarea ordonată, obiectivă a faptelor, trecute prin critica izvoarelor, prin confruntarea riguroasă a documentelor. Mai învățat decât Ureche, el nu crește totuși pe linia documentării, nu aglomerează fapte peste fapte – cum va face fiul său Nicolae – ...întreaga desfășurare a *Letopisețului* stă sub semnul personalității distincte și puternice a cronicarului, evenimentele și personajele sunt prezentate din unghiul de vedere al acestuia. Totul este trecut prin filtrul judecăților și aprecierilor sale personale – chiar dacă, de cele mai multe ori, acest lucru nu se enunță – totul este văzut prin ochii săi, de la nivelul poziției pe care se află” (Velciu Dumitru. Miron Costin, pp. 234-235).

Cronicarul e un meșter iscusit în redarea scenelor de luptă, în descrierea echipamentului militar. Oștirea polonă, pe care o întâmpină Mihai-vodă, apare înzălătă „tot în hier, numai ochii și vergile gurii să văd. Mulți pun și arepi tocmita de peane de hultur sau de alte păsări mari și cei mai de a hirea cu pardosi peste platoșe. Iară slugile, care n-au pardos, pun scoarță de acestea turcești, iară în fruntea cailor pun câte o tablă de hier și mulți la piepturile cailor, pentru fereală de glonțuri. Nice hiece cal încalecă husarii, ce tot cai mare groși, să poată birui... Sulițele lor sunt câte opt de coți de lungi, cu prapore până la pământ. Ca un zid stau la războaie”.

Ca și Grigore Ureche, Miron Costin a înfățișat un șir de portrete ale personajelor istorice, accentul fiind pus, în primul rând, pe trăsăturile morale ale acestora. Ieremia Movilă, de exemplu, apare ca un „om întreg la toate, nerăpitor, nemândru, nevărsătoriu de singe. blându, dumnădzărescu”, în contrast cu Ștefan-vodă Tomșa, „mare vărsătoriu de singe, gros la hire și postatec”; Miron Barnovschi „era la hirea sa foarte trufaș și la portul hainelor mândru, iară la inimă foarte dreptu și nelacom și blându. Mănăstiri și beserici câte au făcutu, așa în scurtă vreme, nice unu domnu n-au făcutu”; Vasile Lupu – „domn vestit între domnii țărâi și cu fericită domnie”; iar rivalul acestuia, Gheorghe Ștefan – „om deplin, cap întreg, hire adâncă, cât poți dzice că nascu și în Moldova oameni”.

Uneori cronicarul, apreciind calitățile unor personaje, nu trece cu vederea și metehnele acestora. Radu Mihnea era „deplin la toate și întreg la hire. Cuvântul ce-l grăia ca o pravilă era tuturoră, giudețele cu mare dreptate și socoteală, fără fățarie, cu cinste, iară nemăruia cu voie veghiată... numai cum nime în lume fără vină, așa și Radul-vodă cu mare pustietate țărâi, care nu să va uita den pomenirea oamenilor în veci. Și de mirat este cum au încăputu într-o înțelepciune ca aceia o vină ca aceasta. Așa era de greu țărâi, cât să pustiisă curtea și țara”. Lui Gheorghe Ștefan, pe timpul căruia Costin s-a bucurat de mare trecere, deși, cum am văzut, i se atribuie mari calități, i se aduc și critici aspre: „Mesele și petrecăniile ceștii domni de-abia la vreo domnie să să hie prilejit, nu fără mare desfrânăciune la lucruri peste măsura curviei”.

Costin știe să aprecieze omul nu după înfățișare, ci după faptele sale. Clasic în această privință este portretul pârălabului Ștefan de la Soroca: „Omu de miratu la întregia lui de sfaturi și de înțelepciune, cât pre acele vremi de-abia de era pementean de potriva lui, cu carile și Vasile-vodă sângur, deosebi de boieri, făcea sfaturi și cu multe ceasuri voroavă, așa era deplin la hire. Iară la statul trupului său era gârbov, ghiebosu, și la cap cucuiatu, cât puteai dzice că este adevăratu Essopu la chipu”. Asemănarea cu Esop demonstrează că marele cărturar cunoștea cartea populară *Esopia*.

Bine conturate sunt, de asemenea, portretele lui Matei-vodă, domnitorul Țării Românești: – „omu fericit peste toate domniile aceii țări, nemândru, blându, dreptu om de țară, harnic la războaie, așea neînfrântu li nespăimat, cât poți să-l asameni cu mari oșteni a lumii”; polcovnicul craiului leșesc Condrațchi – „măcară c-au fostu om strein, cade-să să nu să tacă hărnicia lui și hirea deplin ce avea. Omû ales la lucrurile războaielor, că cine să va îndemna la bunătăți, de nu să vor lăuda oameni harnici în lume, den carii unul era ales acest omu? Tăcut, îți părea că nu știi nemică, iară unde trebuia să sfătuiască, izvor și toate cu mare inemă și pre cale; treaz, neînspăimat la războaie, cap oștenilor deplin, singur, unde trebuia, în frunte, cu deplină tocmală învățătoriu”.

Replicile personajelor, dialogul, vorbirea directă imprimă povestirii vioiciune și dinamism. Când Miron Barnovschi este chemat din Polonia să ocupe din nou tronul, „un leah megiaș de a lui totdeauna îl sfătua să nu margă”, însă Barnovschi îi răspunde: „Dulce este domnia de Muldova!”. Iară leahul cătră dânsul: „Iară și obedzăle turcești încă sunt grele!” Și apoi așea au ieșitu cuventele leahului, cum au dzis”. Ștefan Tomșa omoară pe boierii vicleniți, rostind cuvinte dojenitoare: „Șă nu te ierte Dumnedzău, cu cel cap mare al tău”, iar țiganul călău în fața boierilor și a domnului rostea fraza: „S-au îngrășat, doamne, berbecii, buni sunt de giunghiat”.

La insistența boierilor și a mitropolitului, Radu-vodă urcă în funcție „o slugă veche”, spunând: „Mie să nu vi să treacă cuvântul vostru nu mi să cade, iară eu știu hirea omului, că de boierie nu este, iară, ia, că l-oi boieri pentru voia dumilorvoastre”. A doua zi „sluga veche” a fost numită vătav de aprozi, însă peste câteva zile la divan ajunge o jalbă de la niște femei „pre acel vătav nou, de silă ce le făcuse și le bătuse în târgu. Au căutat Radul-vodă la boieri și li-au dzis: „Nu v-am spus că acesta om de boierie nu este?”. Iară cătră dânsul: „Eu, mare, încă pe boierie nu am apucat să-ți dzicu”. Și au dzis armașului de i-au luat gârbaciul și au pus de i-au dat 300 de toiege”.

Relatând evenimentele istorice, cronicarul meditează asupra întâmplărilor și acțiunilor unor personaje. Iată doar câteva din aforismele, cugetările și reflecțiile moral-filosofice întâlnite în letopiseț: „neștiutoriu gândul omului spre ce menește”; „cu anevoie să tocmesc doi domni într-o țară”, „nesățioasă hirea omenească la măriri”, „nu sunt vremile sub cârma omului, ce bietul om supt vremi” ș.a.

Stilul costinian se caracterizează prin utilizarea largă a proverbelor și zicalilor împrumutate din graiul popular sau selectate din cărțile citite: „nu sunt în toate dzile paștile”, „lupul părul schimbă iară nu hirea”, „cela ce se îneacă, să apucă de sabie cu mâna goală”, „blăstămul săracilor, cum să dzâce, nu cade pre copaci, cât de târdzâu” ș.a.

Diferiți istorici literari și lingviști au remarcat un șir de particularități ale limbii și stilului costinian. Una dintre acestea este utilizarea construcțiilor morfologice și sintactice împrumutate din izvoarele latinești. Fraza cronicarului, de regulă întinsă și întortocheată, cu verbul-predicat așezat, ca în limba latină, la sfârșitul propoziției, alternează cu expresii și construcții simple și armonioase, specific stilului oral. S-a remarcat, de asemenea, și influența scrierilor laice și bisericești asupra cărturarului nostru: „Limba lui Miron Costin, – ca și a lui Varlaam, Ureche, Dosoftei, are la bază limba cărților bisericești și elemente din limba vorbită. Ea conține, pe de o parte, întreaga moștenire a trecutului și deci elemente care se regăsesc în scrierile din secolul al XVI-lea, dar, pe de altă parte, apar într-însa o serie de inovații lexicale și sintactice. Influența modelelor latine este vădită în sintaxă și în vocabular. Cunoașterea și folosirea limbii vorbite îl salvează pe Costin de la manieră și ermetism”. (Rosetti Al., Cazacu B., Onu Liviu. *Istoria limbii române literare*. Vol. I. București: Minerva, 1971, p. 270).

Referindu-se la arta scriitoricească a marelui nostru cărturar, George Călinescu menționa: „...Miron observă sistematic, compune, și ceea ce iese de sub pana lui, mult mai puțin spontan, este rodul unei arte. El are lunga respirație epică, simțul sublim al destinului uman, meșteșugul patetic de a se opri din când în când să răsufle de greutatea faptelor și să le contemple de sus. Deși abstractă, materia e împărțită în acte, cu tăieturi savante pe gestul cel mai dramatic. Nu mai avem de a face cu o cronică, ci cu desfășurarea organică a unei epoci, în valuri mari... De la sfârșitul domniei Lupului încolo, când Costin participă la evenimente, cronica e un adevărat roman plin de acele amănunte familiare care dau viață lucrurilor moarte” (*Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. București: Minerva, 1986, pp. 18-19).

Între anii 1686-1691 Miron Costin elaborează lucrarea *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, care a ajuns până la noi în două versiuni: una dintre acestea se împarte în șapte capitole, iar alta doar în cinci.

Pentru întocmirea acestei opere autorul a folosit un șir de izvoare: *Letopisețul* lui Grigore Ureche cu interpolările lui Simion Dascălul, *Cronika Polska* a lui Ioachim Bielski, lucrarea lui Laurențiu Toppeltin de Mediaș *Origines et occasus Transsylvanorum (Originile și decăderea ardelenilor)*, din care a cules citate din Dion Cassius, Eutropius, Piccolomini, Ovidiu, Martial, Plautus, Carion, Quintus Curtius. Printre sursele utilizate mai trebuie pomenite niște *Culegeri grecești de patru monarhii*, *Viețile paralele* de Plutarh ș.a.

În adresarea „Către cititoriu” autorul mărturisește că sarcina pe care și-o pune necesită mari eforturi, de aceea „...multă vreme la cumpănă au stătut sufletul

nostru. Să înceapă osteneala aceasta, după atâta veci de la discălicatul țărâlor cel dintâi de Traian, împăratul Râmului, cu câteva sute de ani peste mie trecute, să sparie gândul”. Pe de altă parte, „a lăsa iarăș nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, ieste durere”. În cele din urmă, autorul, patriot al neamului său, ajunge la hotărârea fermă: „Biruit-au gândul să mă apucû de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție suntu lăcuiitorii țărâi noastre, Moldovei, și Țărâi Muntenești și romanii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că toți un neam și odată discălecați suntu, de unde suntu veniți strămoșii lor pre aceste locuri, supt ce nume au fostu întâi la discălecatul lor și de cându s-au osebit și au luat numele cest de acum, moldovan și muntean... ce limbă țin și pân-acum, cine au lăcuit mai nainte de noi pe acestu pământu și supt ce nume, scot la știrea tuturor carii voru vrea să știe țărilor acestora”.

Iar la fireasca întrebare, care putea să apară, dacă nu e prea târziu: „După sutele de ani, cum să voru putea ști poveștile adevărate, de atâtea vacuri?”, autorul răspunde hotărât: „Lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minții omenești, scrisoarea, dintru care, daca va nevoi omul, cele trecute cu multe vremi le va putea ști și oblici”. Pentru a-l convinge pe cititor că această oglindă a minții (scrisoarea) „ne deșchide mintea” și „departe lucruri de ochii noștri ne face să le putem vedea cu cugetul nostru”, Miron Costin citează numele lui Moise, „carile după 2400 de ani au scris letopisețul de zidirea lumii”, iar Homer „în 250 de ani au scris după răsipa Troadiei războaiele lui Ahileus; Plutarhu în 400 de ani au scris viața și faptele vestitului împărat în lume, a lui Alexandru Machidon; Titus Livius cursul cursul a toată împărăția Râmului în 700 de ani și mai bine au scrisu după urzitul Râmului și alți mulți istorici, cercându de-amărântul scrisorile, cursul a multe vacuri cu osârdie și cu multă osteneală au scos lumii la vedere istorii”.

Cronicarul dezvăluie scopul pentru care a întreprins această scriere: „Îndemnatu-m-au mai multu lipsa de știința începutului aceștii țări, de discălicatul ei cel dintâi, toate alte țări știindu începuturile sale”. Elogiindu-l pe Grigore Ureche, „carile au făcut de dragostea țărâi letopisețul său... că numai lui de această țară i-au fostu milă, să nu rămâie întru întunerecul neștiinței, că celelalte ce mai suntu scrise de un Simeon Dascalul și al doilea, un Misail Călugărul, nu letopisește, ce ocări suntu. Care și acelea nu puțină a doao îndemnare mi-au fostu”. Cronicarul supune unei critici aspre „basnele” interpolatorilor letopisețului lui Grigore Ureche, conform cărora moldovenii ar fi urmași ai tâlharilor aduși „din temnițele Râmului și dați întru ajutoriul lui Laslău, craiul unguresc”.

Necesitatea imperioasă de a osândi pe „băsnuitori” e motivată și prin faptul că, după expresia autorului, nu „ieste un lucru vecinicu. Cându ocărăsc într-o zi pre cineva, ieste greu a răbda; dară în veci? Eu voi da seama de ale mele, câte scriu”.

Predoslovia – mărturie clară a respectului pentru adevăr și a dragostei față de neam – se încheie cu o înflăcărată dorință a autorului pentru „iubitul ceritoriu”: „Puternicul Dumnezeu, cinstite, iubite cetitoriule, să-ți dăruiască, după aceste cumplite vremi anilor noștri, cândva și mai slobode veacuri, întru care, pe lângă alte trebi, să aibi vreme și cu cetitul cărților a face iscusită zăbavă, că nu ieste alta și mai frumoasă, și mai de folos în toată viața omului zăbavă decâtu cetitul cărților”.

În primul capitol al lucrării, intitulat *De Italia*, Miron Costin descrie așezarea, organizarea statală, clima, bogățiile acestei țări, firea locuitorilor: „...Oameni iscusiti, la cuvântu stătători, peste toate neamurile, neamăgei, blânzi... cu mare omenie, suptiri, pentru aceia le zicu gentiloni, cum zicu grecii, celebii, și la războaie neînfrânți într-o vreme, cum vei afla la Istoriile Râmului, de vei ceti de dânșii”.

Autorul se referă la vechimea Italiei („mai vechie decât Roma, adecă Râmul”), enumeră numele pe care diferite popoare îl dau italienilor, care „un neam suntû cu moldovenii”. Autorul exclamă cu mândrie: „Cauta-te dară acum, cetitoriule, ca într-o oglindă și te privește de unde ești, lepădându de la tine toate celelalte basne, câte unii au însămnatu de tine, din neștiință rătăciți, alții din zavistie, care din lume între neamuri n-au lipsitu niciodată, alții de buiguite scripturi și deșarte”.

În capitolul al doilea, intitulat *Pentru Impărăția Râmului*, cărturarul nostru face o incursiune în istoria Romei, expune legenda întemeierii ei de către Romulus, se referă la mărimea și imensa putere a Imperiului Roman.

În capitolul al III-lea vorbește *De Dachia*: „Locul dară acesta unde ieste acum Moldova și Țara Muntenească ieste dreptu Dachia, cum și tot Ardealul cu Maramoroșul și cu Țara Oltului. Altu nume mai vechiu decâtu acesta, Dachia, nu aflu în toți câți suntu istorici...”.

Descriind vechile hotare ale Daciei, Miron Costin arată că pe timpul lui Decebal „lua dachii o sumă de bani din visteriia Râmului, cum lua tătarii de Crâmu de la Moscu și de la leși, să nu le robească țările, că pradă și dachii Italiia cu călărimea, până în zilele lui Traian-împăratul...”.

Capitolul al patrulea, cel mai lung, intitulat *De Traian – împăratul* ne spune că acesta, organizându-și o armată puternică, a trecut Dunărea și a obținut o biruință asupra dacilor în Dobrogea, apoi a construit vestitul pod peste Dunăre, „carele să pomenește până astăzi Turnul – Severinul... căruia cu ochii noștri am privit pragurile prin apa limpede a Dunării, cându am mersu cu Dabija-vodă cu oștile la Uivar”. Autorul mărturisește, în continuare, că pe o piatră, la Galați, a citit

numele unui împărat de după Traian: *Severus imperator romanorum*, iar pe un „ban de aramă galben..., câtu un ort de mare”, a putut descifra doar un singur cuvânt: Marchiiapolis.

Trecând podul peste Dunăre, Traian îl biruie pe Decebal, alungă populația dacă în Transilvania și aduce pe aceste locuri, adică în Moldova și Țara Românească, coloniști („râmleni și căsași... și mai mulți oșteni”). În felul acesta, se încheie „discălicatul cel dintâi acestor țări cu râmleni”.

În continuare, Miron Costin reia polemica cu interpolatorii cronicii lui Grigore Ureche, ale căror „basne” sunt combătute prin argumente de felul: „Din temnițe cu sutele de mii de oameni cum s-ar afla? Și apoi fâmei, iară atâta tâlhărițe? Deci, unde ieste și cât vac ieste când au venit Traian pre aicea și când s-au bătut Laslo, craiul unguresc, cu tătarii? Între Traian și între Laslo-craiul 800 de ani sunt”.

În același capitol, autorul vorbește despre expedițiile romanilor în Asia și Africa, pomenește de cele părți ale lumii (Europa, Asia, Africa și America), dă unele explicații în legătură cu așa-zisul Șanțul Troian, „carile îl vedem până astăzi suptu acestu nume, Troian”.

Capitolul al cincilea cuprinde știri despre cetățile vechi și cele mai noi, construite de daci și de „râmleni”. Autorul își exprimă regretul că nu dispune de suficiente informații pentru a oferi cititorului datele convenite: „Mare nevoie este a scrie de dânsăle, de cine ar fii făcute, că cât amu nevoit și cât amu cercat să știu ceva, de ce niiam făcute sunt, un cuvânt, o pomenire n-am putut afla, cu mare jele”. Totuși un șir de știri despre Cetatea-Albă (informația precum că Ovidius ar fi fost surghiunit la Cetatea-Albă este greșită. În realitate poetul latin a fost exilat și a murit la Pontul Euxin, azi Constanța), cetatea Sucevei, a celor de la Neamț, Hotin, Tighina, Chilia ș.a. prezintă interes pentru cititor.

Capitolul al șaselea conține date privitoare la denumirea locuitorilor din țările românești, la îmbrăcămintea și încălțăminte a acestor locuitori, descrie obiceiurile la ospete și ceremoniile la înmormântare – toate acestea fiind asemănătoare cu ale râmlenilor. Prin câteva exemple concludente Costin arată că limba în care vorbesc locuitorii de pe teritoriul fostei Dacii este de origine latină.

Ultimul capitol, cel de al șaptelea, rămas neîncheiat ca și penultimul, cuprinde date succinte despre năvălirile popoarelor „barbare” și despre retragerea locuitorilor în munți, ca mai târziu să urmeze al doilea „descălecat” de „Dragoș-vodă în țara noastră și de Negrul-vodă în Țara Muntenească”.

De neamul moldovenilor, deși conține și anumite inexactități, este opera care a pornit din „durerea inimii” unui mare savant – patriot al timpului său, mereu antrenat în căutarea adevărului și în apărarea demnității neamului său.

Miron Costin s-a afirmat nu numai ca erudit istoriograf, ci și ca un înzestrat poet pentru timpul său. El a încercat să scrie versuri într-o perioadă când în acest domeniu se făceau abia primii pași. Mitropolitul Varlaam închegase cele 28 de stihuri, pe care le-a inclus în *Cartea sa de învățătură* (1643), iar Udriște Năsturel se încumetase și el să compună mici dedicații la stema țării. Însă întâia creație originală în versuri culte (în folclor existau, desigur, opere de mare valoare) se consideră, pe bună dreptate, poemul filosofic-meditativ *Viața lumii* de Miron Costin. Lucrarea, după părerile unor prestigioși cercetători și istorici literari, a fost elaborată prin anii 1671-1673. Scrierea s-a păstrat în manuscris și a fost publicată de B. P. Hasdeu abia în 1866.

În fruntea poemului *Viața lumii* M. Costin face o introducere, în care explică cititorului că în toate țările „să află acestu fel de scrisoare, care elinește ritmos să chiamă, iară slovenește stihoslovie”. Citând numele lui Homer și Virgiliu, cât și al unor „dascăli” și „învățători” ai bisericii, printre care Ioan Damaschin, Cozma, Theofan, Mitrofan, poetul afirmă că, urmând pilda acestora, a scris și el această carte, „a căriia numile îi ieste *Viața lumii*, dorind să arate, că „poate și în limba noastră a fi acest feliu de scrisoare ce să chiamă stihuri”.

Cea de a doua introducere intitulată *Înțelesul stihurilor, cum trebuie să citească* cuprinde câteva explicații elementare care sunt, de fapt, un mic tratat de versificație și teorie literară. Sunt date noțiuni privind măsura versului, rima, hiatul, felul cum trebuie citite versurile pentru a le putea „înțelege dulceața”. De remarcat și îndemnul către cititor: „Cetindu, trebuie... să înțelegi ce citești, că a ceti și a nu înțelege ieste a vântura vântul sau a fierbe apa”.

Poemul dezvoltă unul din motivele frecvente în literatura antică și cea medievală – *fortuna labilis* – nestatornicia vieții, caracterul ei trecător („lunecoasă și puțină viața noastră și supusă pururea primejdiilor și primenelilor”).

Poetul cunoscuse, cel puțin, o parte din *Ponticele și Tristele* lui Ovidiu, despre care pomenește în câteva rânduri în *Letopisețul* său și în alte scrieri, iar în *Predoslovia* la poemul *Viața lumii*, după cum am văzut, citează numele lui Homer și Virgiliu. Cunoștea, de asemenea, și scrierile altor poeți antici, printre care și pe cele ale lui Horațiu.

Pe de altă parte, atmosfera vremii, starea grea și apăsătoare în care se afla Moldova, pustiitoarele războaie dintre turci și leși, năvălirile tătarilor în țară, dese schimbări la domnie – toate acestea nu-i puteau inspira scriitorului decât neîncredere în statornicia lucrurilor omenești.

Drept motto pentru poemul său, lui M. Costin i-au servit cuvintele din *Ecleziast*, glava 1, *Deșertarea deșertărilor și toate sunt deșerte*.

Primele versuri par a fi inspirate din folclorul ritual:

*A lumii cântu cu jale cumplită viața,
Cu griji și primejdii, cum ieste și ața
Prea subțire și-n scurtă vreme trăitoare.*

Versuri asemănătoare sunt citate și de Dimitrie Cantemir în *Istoria ieroglifică și Descrierea Moldovei*, când descrie ritualul de înmormântare la moldoveni.

Lumea pentru M. Costin e „înșelătoare”, iar timpul trece ireversibil („Trec zilele ca umbra”, „Cele ce trec nu mai vin, nici să-ntorcu iară”). Vremea năruie totul, chiar și cerul, soarele, luna, pământul, apa – toate vor dispărea:

*Nu-i nimica să stea în veci, toate trece lumea,
Toate-s nestătătoare, toate-s niște spume.*

Vremea schimbă totul. Marii împărați, regii, vestiții oșteni sunt sortiți și ei dispariției, pentru că „moartea, vrăjmașa... pre nime nu lasă”, nici pe cei bogați, nici pe săraci, toți pier sub „roata norocului”.

În poem pot fi depistate și unele elemente de gândire umanistă, strecurate mai ales în partea finală. Vorbind „cu jale” de fragilitatea vieții, cărturarul moldovean recomandă o viață cumpătată, chibzuită, nelipsită de speranță:

*Nime lucruri pre voie de tot să nu creează,
Nime grele nădejde de tot să nu piarză.*

Sau:

*Orice faci, fă și caută fârșitul cum vine.
Cine nu-l socotește nu petrece bine.
Fârșitul ori laudă, ori face ocară,
Multe începuturi dulci, fârșituri amară.
Fârșitul cine caută vine la mărire,
Fapta nesocotită aduce perire.*

Tot în limba maternă Miron Costin a scris și alte versuri. În 1673, la sfârșitul *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei, apăreau 18 versuri intitulate (în slavonă) *Compunerea lui Miron preacinstul mare vornic de Țara de Jos*, iar la 1675, când își încheia *Letopisețul*, așeza la sfârșitul predosloviei alte 6 versuri privind descălecatul țării. Ambele compoziții nu prezintă valoare artistică.

Vocația poetică a lui Miron Costin, în afară de poemul *Viața lumii*, poate fi identificată și într-o altă compoziție intitulată *Stihuri împotriva zavistiei*. Cele 28 de versuri apar ca o satiră la adresa egoiștilor și clevetitorilor, care pe atunci erau destui.

Alte scrieri ale lui Miron Costin. Cunoscând limba polonă și dorind să-și informeze prietenii din țara vecină despre Moldova, Miron Costin a compus două

lucrări în limba polonă. Prima dintre acestea datează din 1677, când solul polon Ioan Gninski, în drum spre Poarta Otomană, i-a înmănat cărturarului moldovean o scrisoare din partea comisului Poloniei Marcu (Marek) Matczynski, care îi cerea date despre trecutul Moldovei. Astfel lucrarea cu titlul *Chronika ziem moldawskich i multanskich* (*Cronica țărilor Moldovei și a Munteniei*), cunoscută și sub denumirea de *Cronica polonă*, a fost redactată până la întoarcerea solului din Turcia. Miron Costin trimite „preamilostivului” său prieten polon (Gninski), cum scrie el, „o parte a cronicii mele despre Țara Moldovei, înainte încă de a ieși la lumină pe românește”, comunicându-i că Moldova „până acum despre începutul său nu știe și nu are istorie, afară doar de cronică răposatului Ureche”, care a scris „începând de la Dragoș, primul domn al acestei țări, de la al doilea descălecat din Maramureș”, iar „despre primul descălecat prin Traian, împăratul romanilor, nu a pomenit nimic”. De aceea, mărturisește autorul, s-a „străduit mult” să umple el acest gol.

Lucrarea cuprinde date despre istoria Daciei și a cuceririi ei de către romani, despre valul Traian, despre cetăți, despre năvălirile tătarilor, despre diferitele denumiri ale moldovenilor și muntenilor, despre ținuturile, râurile și orașele Moldovei și ale Munteniei. Un capitol interesant este cel privitor la „limba moldovenească sau rumânească” în care autorul pentru prima oară pune problema originii românilor, apelând și la lexicul limbii, înfățișând ca probă 57 de substantive și 30 de verbe. „Cea mai strălucită dovadă a acestui popor, de unde se trage, este limba lui, care este adevărată latină, stricată, ca și italiana – conchide cărturarul – ... întreaga temelie a vorbirii și până astăzi se ține pe limba latină, și o parte din cuvinte stau neschimbate nici măcar cu o literă, cea mai mare parte însă a cuvintelor este la fel sau la început, sau la mijloc, sau la sfârșitul cuvântului, o parte însă mai mică, și substantive și verbe, au în sine împrumuturi din toate limbile vecine, dar mai mult din cea slavă, iar mai puțin din limbile ungurească și turcească”.

O bună parte din datele prezentate în această scriere figurează și în fundamentala operă a lui Miron Costin *De neamul moldovenilor*. Lucrarea nu e lipsită de erori și inexactități, fapt explicabil dacă ținem cont de nivelul la care se afla atunci istoriografia în Moldova. Unele erori se datorează surselor pe care le-a utilizat cronicarul nostru, citate la începutul lucrării: cronicile lui L. Toppeltin (prin intermediul căruia a cunoscut viața lui Traian, scrisă de istoricul latin Dion), Ioachim Bielski, așa-numitele Culegeri grecești de patru monarhii ș.a.

A doua operă scrisă de Miron Costin în limba polonă este *Historya polskimi rytmani o Woloskiew Ziemi i Moltanskiew* cunoscută mai ales sub denumirea de *Poema polonă*. Lucrarea a fost compusă în 1684, în timpul când cărturarul și

diplomatul moldovean, luat prizonier după bătălia de sub zidurile Vienei în 1683, se afla la castelul de vânătoare de la Daszow.

Adresându-se regelui Poloniei Ioan Sobieski, căruia îi dedică poema, Miron Costin urmărește același scop ca și în *Cronica polonă* și anume de a înfățișa în ochii străinilor originile nobile ale neamului său și de a atrage atenția asupra pericolului ce se abătuse asupra Moldovei și a altor țări creștine în urma cotropitorilor turci, care amenințau și Polonia. „Dacă păgânul, - scrie patriotul moldovean, - nu va tăia acum ultimul fir al vieții locuitorilor, desigur, va preface această țară în pașalâc, căci de mult pregătește acest lucru. Atunci vei vedea, polonule, ce fel de vecini vei dobândi la granițele tale, ce nenorocire înseamnă să locuiești aproape de un astfel de vecin”.

Într-un stil retoric, în spiritul poemelor istorice ale poezilor poloni S. Twardowski, W. Potocki ș.a., prin cele 750 de versuri Miron Costin descrie colonizarea Daciei de către romani, expune legendele despre întemeierea Moldovei și Munteniei cu Dragoș și Negru-vodă, aduce și aici câteva exemple de cuvinte de origine latină pentru a demonstra romanitatea neamului său.

Impresionează în special capitolul al treilea, în care autorul descrie frumusețile Moldovei, de care era acum departe și îi ducea dorul. Dragoș cu vitejii săi „privesc spre pământul Moldovei viitoare. Ochiul cuprinde luncile Prutului, în care se oglindesc câmpiile curate ce se întind până la Nistru... Nistrul cel măreț își are izvoarele în țările coroanei polone... curge printre stânci sculptate natural, ca și cum ar fi lucrute de mâna de om; e mai frumos ca Nilul... Valurile Nistrului, în umbră, udă maluri cu pereți strâmți, și fluviul poartă război cu Phoebus, ca să prindă din razele lui... Dacă zeițele din fabulele grecești ar fi aflat de aceste ținuturi, ar fi venit desigur aici din Olimpul lor. Peste tot, câmpii mănoase, pășuni întinse: care alte pământuri în lume se pot asemăna cu acestea?”.

Cele două scrieri în limba polonă demonstrează, după cum arată specialiștii, aptitudini poetice remarcabile, fapt pentru care M. Costin este menționat de prestigioși istorici literari din Polonia.

De numele lui Miron Costin sunt legate și alte lucrări: *Istoria de Crăiia Ungurească* este o prelucrare a unor fragmente din cartea lui L. Toppeltin *Origines et occasus Transsylvanorum* și *Graiul solului tătărăsc*, un text de proporții reduse, reprezintă traducerea unui fragment din lucrarea lui Quintus Curtius *De rebus Alexandri regis Macedonum*. La acestea se mai adaugă trei discursuri în limba polonă, pe care fiii cărturarului nostru, după obiceiul timpului, le-au citit în fața domnitorului Antonie Ruset (1675-1679) la 25 decembrie 1676.

Vasta cultură dobândită în școli, îndelungata experiență de om de stat, militar și diplomat, cunoașterea firii omenești, nemărginita dragoste de neam i-au dat lui Miron Costin posibilitatea să creeze o operă care îl plasează printre cele mai luminoase figuri din trecutul istoric al poporului nostru. Spirit umanist, el a deschis noi orizonturi în cercetarea istoriei patriei sale, a creat opere beletristice durabile, fiind unul dintre cei dintâi poeți culți din Moldova. Fără rodul muncii sale ar fi de neînchipuit cărturarii de mai târziu: Nicolae Costin, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir. Scrierile sale au fost apreciate înalt de scriitorii clasici, care au preluat un șir de subiecte pentru noi opere literare.

LETOPISEȚULŪ ȚĂRII MOLDOVEI DE LA AARON-VODĂ ÎNCOACE, DE UNDE ESTE PĂRĂSITŪ DE URECHE, VORNICUL DE ȚARA-DE -GIOSŪ, SCOSŪ, ÎN ORAȘŪ ÎN IAȘI, ÎN ANUL DE LA ZIDIREA LUMIEI 7183, IARĂ DE LA NAȘTEREA MÂNTUITORULUI LUMII, LUI IISUS HRISTOS, 1675, MEȘETA... DNI

Istoricii, adecă scriitorii de cursul anilor acestor părți, carii pomenescŭ de descălecatul cel dentăiŭ a țărâi noastre și Țărâi Muntenestei:

Bonfin, mare istoric, de Dachia, sau Dația – latin.

Dionŭ la viața lui Traian-împăratul – latin.

Topeltin, ungur; iară pre acești doi au urmat.

Acește au scris de Dachia, cum au descălecatu-să Traianŭ, împăratul Râmului, în anii de la Hristos 120, pre socoteala vremilor, cu râmlenii.

Istoricii leșești carii au scris și lucrurile domniilorŭ Moldovei:

Cromer au scris lătinește, Dlușoș lătinește. Stricovschâi litfan, leșește, Piaseșchâi, vlădicul de Premisliă, lătinește.

Istoricii leșești pre carii au urmat răpăosatul Ureche vornicul:

Bâlschâi, Marțin Pașcovschâi. Acești doi au scris leșește.

Și acește, încă dzicŭ că moldovenii sint den râmleni. Iară de descălecatul celŭ dentăiŭ n-au știutŭ că leșii mai apoi den împărăția lui Traian sintŭ veniți în ceste părți.

Predoslovie, adecă voroava cătră cititoriul

Fost-au gândul mieu, iubite cititoriule, să fac letopisețul Țărâi noastre Moldovei din descălecatul ei cel dintâi, carele au fostu de Traian-împăratul și urdzisăm și începătura letopisețului. Ce sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi de acmu, de nu stăm de scrisori, ce de griji și suspinuri. Și la acestu fel de scrisoare gându slobod și fără valuri trebuește. Iară noi prăvim cumplite vremi și cumpănă mare pământului nostru și noă. Deci priimește, în această dată, atâta din truda noastră, cât să nu să uite lucrurile și cursul țărâi, de unde au părăsit a scrie răpăosatul Ureche-vornicul.

Afla-vei de la Dragoșe-vodă, din descălecatul țărâi cel al doile, la letopisețul lui, pre rândul său scrise domniile țărâi, până la Aron-vodă. Iară de la Aronû-vodă încoace începe acesta letopiseț, carea ți l-am scris noi, nu cum s-ari căde, de-amănantul toate. Că letopisețele cele streine lucrurile numai ce-s mai însemnate, cum sintu războaiele, schimbările, scriu a țărâlor megiașe, iară cele ce să lucrează în casa altuia de-amănantul, adecă lucruri de casă, n-au scris. Și de locu letopiseț, de muldovanu scrisă, nu să află. Iară tot vei afla pre rândul toate.

Și priimește, această dată, această puțină trudă a noastră, care amû făcut, să nu să treacă cumva cu uitarea, de unde este părăsit, cu această făgăduință că și letopiseț întreg să aștepti de la noi de om avea dzile și nu va hi pus preavecinicul afat puternicului Dumnedzău țărâi aceștiia țenchiu și soroc de sfârșire.

STIHURI DE DESCĂLECATUL ȚĂRÂI

Neamul Țărâi Moldovei de unde să trăgănează?

Din țărâle Râmului, tot omul să creadză.

Traian întâiu, împăratul, supuindû pre dahii

Dragoș apoi în moldoveni premenindû pre vlahi,

Martor este Troianul, șanțul în țara noastră

Și Turnul-Săverinul, munteni, în țara voastră.

LETOPISEȚUL ȚĂRĂI MOLDOVEI DE LA ARONU-VODĂ ÎNCOACE

Capul I

Incep. 1. Până la cumplita domniia lui Aron-vodă (așe-i dzice acei domnii răpăusatul Ureche-vornicul), ieste scris letopisețul țării de Ureche-vornicul, început de la Dragoș-vodă, carele au descălecatû din Maramureș această țară al doile rândû, după ce să pustiisă de tătari și fugisă toți lăcuiorii și a Țării Moldovei, și Țării Muntenesti în Ardeal. Iară întâiû descălecată de Traian, împăratul Râmului; căruia împărat numele trăiește între noi pân' astăzi cu șanțul cela ce să dzice Troianul.

Iară de la Aron-vodă scris nu să află, nice de altul, nici de Ureche-vornicul, ori că l-au împiedecat datoriia oamenească, moartea, care multe lucruri taie și să obârșască nu lasă, ori că izvoadela lui au răsăritû ce va hi mai scris și de la Aron-vodă încoace. Deci, de unde au părăsit elû, începem noi, cu agiutoriul lui Dumnedzău.

Zac. 2. Domniei lui Aron-vodă cu cale i-au dzis că au fostû cumplită, că așe au fostû, desfrânată domniia și nediriaptă foarte, cât de răul lui, ce era fruntea boierilor fugisă mai toți în Țara Leșască.

Capul 5

Încep. 1. După perirea lui Mihăiû-vodă, n-au mai avut Ieremiia-vodă nice o dodeială de nime. Ce, plinindû ai cu pace domnii sale 12 ani, cu țara aședzată în tot bivșugul, au plătitû și el datoriia omenească. Au murit Ieremiia-vodă în anul 7116 (1608). Rămasu-i-au pomană în țară mănăstirea anume Suceavița, de dânsul făcută. Iară la domniia țării au stătut, după moartea lui, frate-său, Simion-vodă, nefiind-û feciorii lui Ieremie-vodă încă la vârstă deplină. Era Simion-vodă amu mator de dzile, sosit la bătrâneță. Iară moartea lui, precum au rămas den om în om în țară poveste, au murit otrăvit de cumnată-sa, de doamna lui Ieremie-vodă, trăgândû domniia mai curândû la feciorii săi, temându-se că să vor întemeia ficiorii lui Simion-vodă la domniia țării, care fapte acei doamne apoi mai pre urmă au arătat Dumnedzău cu patimile ei.

Zac 2. Stătu-au la mare amestecături și zarve scaunul țării după moartea lui Simion-vodă, că era feciori de-a lui Ieremie-vodă trei: Constantin-vodă, Alexandru-vodă și Bogdan-vodă, iară a lui Simion-vodă era cinci feciori: Mihailaș-vodă, Gavril-vodă, Pătrașco-vodă, Moysei-vodă, Ion-vodă. Deci să împărecheasă boierii și cu dânșii și țara, în două părți, o parte ține cu casa lui Ieremie-vodă, iară altă parte ținea cu casa lui Simion-vodă. Și dintâiu era mai tare

partea lui Mihailaș-vodă, feciorului lui Simion-vodă cel mai mare, cât au căutatî lui Constantin-vodă, feciorului celui mi mare a Ieremie-vodă și cu boierii din partea lui a ieși cu fuga din Iași. După care, trimițându Mihailaș-vodă în goană, au agiunsu carăle boierilor și câțva boieri de a lui Constantin-vodă la Mălăiești și i-au jecuit.

Zac. 3. Marginile Țărâi Leșești mai toate era tot de oamenii lui Constantin-vodă, cumnați, domni mărgineni, cum era Potoțceștii, Vișnoveceștii, Corețchii, toți cu cuscriia legați, că au avutî Ieremiia-vodă trei fete măritate în Țara Leșască tot după oameni mari. Ce îndată ce au înțeles că au scos feciorii lui Simion-vodă pre feciorii lui Ieremie-vodă din scaunul țărâi, au purcesu singur Vișnovețchii și cu câțva den Potocești cu oști asupra lui Mihailaș-vodă. Ave și Mihailaș-vodă, pe lângă oastea de țară, puținei tătari și turci. Ce turcii la războiū n-au vrutū să margă, ce au prăvitū de departe. Fost-au acesta războiū între verii, pentru domnia țărâi, la Ștefănești, și au înfrântū partea lui Costantin-vodă pre partea lui Mihailaș-vodă. Și numai ce le-au căutat a părăsi țara feciorilor lui Simion-vodă, și unii în Țara Ungurească, alții la turci au mărșu. Unul dentru dânșii, Pătrașco-vodă, au agiunsu de au fostū mitropolit la Chiovū, cu vestită mitropoliia și arhimadriia de mănăstirea mare, ce ieste anume pre limba ruscă Pecerschii, unde stau trupuri, moștii a mulți sfinți întregi pen peșteri și până astădzi cu multe minuni.

Capul alū șaselea

Încep. 1. Pre Ștefan-vodă Tomșea nu l-au știut Letopisețul cel leșescū ce neam de om au fostū. Iară au fostū dreptū moldovan, din satū den Otești, de pre pârâul ce să chiamă Răcătăul, în ținutul Putnei. Era pre acele vremi Tomșea-vodă la Poartă pre trebile țărâi, pre lângă capichihăi, și văzându-l omū de țară, cunoscut amu la căpeteniile Porții, i-au scos domniia și i-au orânduit împărăția și pre Cantemir-beiū, cu ordile lui, care pre acele vremi lăcuia în Bugeacū, să-l ducă pre Ștefan-vodă în scaun.

Zac. 2. Apropiindu-se Ștefan-vodă Tomșea de țară, Constantin-vodă cu îmă-sa și cu frații săi au purces la leși și cu câțva și din boieri, între carii era și Nistor Ureche, tatăl lui Grigorie Ureche-vornicul, carele au scris letopisățul țărâi până la Aron-vodă.

Zac. 3. Leșii avea atunci mare amestecături cu Moscul și nu era vremea să facă oști și în Muldova. Ce Ștefan Potoțchii, cumnatul lui Costantin-vodă, carele ținea pre doamna Mariia, fata lui Ieremie-vodă, cu puterea sa, peste voie și porunca craiului (că-i trimisesă singur craiulū unū copil din casa sa, să nu cumva să să ispitească să între în Muldova, întărâtându pre turci), au strânsu oaste di prin cetăți și de pre la rudeniile sale, ca vro 6.000 de oameni strânsură, lăsându pre

soacra-sa, doamna lui Ieremie-vodă, în Țara Leșască. Iară singur cu Costantin-vodă și cu Alexandru-vodă, frate-său, au purces asupra lui Ștefan vodă.

Zac. 11. Domniia lui Ștefan-vodă Tomșea, cum s-au început în vărseri de sânge, tot așa au trăit. Ave un țigan calo, ce să dzice pierdzătoriu de oameni, țigan gros și mare de trup. Acela striga de multe ori înaintea lui, arătându pre boieri: „S-au îngrășatû, doamne, berbecii, buni sintû de giunghiat”. Ștefan-vodă râde la ceste cuvinte și dăruia bani țiganului.

Zac. 12. Ce cum a tuturor tiranilor, adecă vărsătorilor de sînge, la toate țările în lume urâtă este stăpâniia, așa și a lui Tomșea-vodă. Îlû urăse și boierii, carii, măcar că era mai toți de casa lui, anume Beldiman-logofătul, Bărboiû-vornicul, Sturdzea-hatmanul, Boul-visternicul, iară nice ei fără grijea morții nu era, ce îmbla în tot ceas, cum să dzice, cu dzilele amână. Și hiecândû unde este frica, nu încape dragoste. Pentru aceia, întrebândû un împărat pre un dascâl: cum ar fi împăratû să hie drag tuturorora? Au răspunsû: „De nu vei hi, împărate, groznic nemăruie”. Fericiți sintu aceia domni căroră țările lor slujescû din dragoste, nu din frică, că frica face urâciune și urâciunea, câtû de târdzâû, tot izbucnește.

Zac. 13. Așe s-au prilejit și la Tomșea-vodă, în toate dzile petrecândû boierii supt grije, s-au vorovitû cu toții și au tras slujitorii toți în partea sa și pre mârzești și într-o noapte au ieșit cu toții la satû, la Cucuteni, și de acoloa au poruncitû lui Ștefan-vodă, cu bine să iasă din scaunû, că nu poate nime a suferi domniia lui cu atâte vărseri de sânge.

Zac. 14. Să spăriiesă Tomșea-vodă de o turburare ca aceie, ce, îmbărbătându-l cine era pre lângă dânsul, au strânsû dărăbanii, carii tot un cuvântû era cu ceilalți slujitori. Ce, dacă au vădzutû banii vărsindu-le Ștefan-vodă, au stătut ei cu domniia. Și au strigatû și târgul în leafă și s-au strânsû din târgoveți și den slugile neguțitorilor și oameni nemernici, câtăva gloată și la Ștefan-vodă. Și s-au prilejit de veniia atuncea și din ținuturi din gios niște steaguri de călărași la căutare și era descălecați la Tomești. Au răpedzitû Ștefan-vodă și la ceia cu lefe și i-au tras în partea sa.

Zac. 15. Slujitorii ce era cu boierii, audzindû că strigă Ștefan-vodă în leafă, măcar că giurasă boierilor, ce pre obiceiul neamului nostru, au începutû mulți de cei mai necunoscuți a să rumpe de la boieri și a veni la Ștefan-vodă, și în loc au începutû a slăbi partea boierilor.

Zac. 16. Dacă au vădzut boierii că nu va să iasă Ștefan-vodă de bunăvoie din scaun, au vinit cu războiû, căroră au ieșit Ștefan-vodă cu gloatele sale de laturea târgului, deasupra Fântâniei lui Păcuraru și scoasesă și târgulû tot Ștefan-vodă, cu arme, cine cu ce ave. Și despre vii au orânduitû de au lovit călărimea ce ave din dos pe gloatele boierilor.

Zac. 17. Fără zăbavă au început a se răsiți gloate boierilor, deci și boierii, care încotro au putut, au plecat fuga, din carii în loc au prinsu pre Bărboi-vornicul și apoi pre fecioru-său. Deci pre Bărboiu cel bătrân îndată l-au înțepatû de laturea târgului, iară pre feciorul lui au trimis de l-au spândzuratû în poarta casei tătâne-său. Iară Beldimanû și Sturdzea și Boul scăpasă în Țara Muntenească, ce și aceia tot n-au hălăduitû, precum vei vede povestea la rândulû său.

Zac. 18. Pre câți-și aducea prinși, pre toți îi omorâia, cu mustrarea ce avea elû obiceiui: „Să nu te ierte Dumnedzău, cu cel cap mare al tău”. Tuturora această mustrare face. [...]

Capulû alû optulû

Încep. 1. Gașpar-vodă era omû de neamul său italianû, cum dzicemû la noi în țară, frâncû, omû neștiutoriû rândul și a obiceiurilor țărâi, fără limbă de țară, care lucru mai greu nu poate hi, cândû nu știe domnul limba țărâi unde stăpânește.

Zac. 2. O! Muldova, di ar hi domniî tăi, carii stăpânescû în tine, toți înțelepți, încă n-ai peri așe lesne. Ce domniile neștiutoare rândul tău și lacome sintû pricine perirei tale. Că nu caută să agonesască șie nume bun ceva la țară, ce caută desfrânați numai în avuție să strângă, care apoi totuș să răsipește, și încă și cu primejdii caselor lor, că blăstămul săracilor, cum să dzice, nu cade pre copaci, câtû de târdzâu.

Zac. 3. Era acestû Gașpar-vodă multă vreme tergimanû la împărăție, adecă tâlmaci tuturor solielor creștinești ce vinû la împărăție. Și fiindû și la mijlocul păcii ce făcusa între Împărăția Neamțului și între Împărăția Turcului, pentru slujba aceia i-au datû aicea în Moldova domniia în locul Radului-vodă. Iară cât s-au aședzat la domniie, măcară că era de mare credință la împărăție, îndată s-au așadzatû cu gândul spre părți creștinești.

Zac. 7. Curundu au simțită Gașpar-vodă că ș-au pierdutu la turci credința, deci s-au așadzatû cu gândul și mai tare cu leșii, îndemnându-i asupra turcilor. Și în cetatea Hotinului îndată au băgatu oșteni leșăști, dându-să aieva suptu apărarea lor cu țara. Nu putea de tot slobod să hie în gândul său de boieri, carii socotindă cea de apoi, să nu vie vreo perire țărâi, nu-i pristâniia boierii, din carii era mai capu atunce Bucioc, vornicul mare de Țara-de-Gios; Vasile-vodă era visternic mare la aceea domniie. Ce, în multe chipuri să ispitia să omoară o samă de boieri, să fie el slobod în faptele sale, ce așea aieva nu să cutedza să-i omoară pentru țară, că era Bucioc la țară ales de toți. Iară pre Vasile-vodă, dându-i pricină că nu dă samă de o sumă de bani a visteriei, măcară că-i era hinu de cununie, l-au

pus în temniță și l-au pus și la muncă. Iară pre Bucioc pusesă gându să-l otrăvască, și într-o dzi, oprindu-l la masă, și-au scornitu voie bună, închinându la Bucioc cu veselie, și au pus de i-au datu otravă. În loc s-au simțitu Bucioc otrăvit și s-au și sculat de la masă și s-au dus la gazdă, avându ierbi împotriva otravei date de la un doftor priiatin, că aștepta elu una ca aceia de la Gașpar-vodă. Îndată au luat u ierbi și au început a vărsa otrava cu mare cumpănă de viață. A doa dzi s-au facutu războlit și Gașpar-vodă, dându vina stolnicilor că au fostu bucatele cotlite. [...]

Capulu alu doisprădzece

Încep. 1. După moartea Radului-vodă celui Mare, boierii și țara vădzându pre Barnovschii-hatmanul, omu de țară și fără cuconi și cunoscut împărăției cu slujbele ce făcusă la Hotin, la sultan Osman și știut și căpeteniilor tătarăști, ales lui Cantemir, cu carile legasă prietenșug încă den mârzeciia lui, la Toporăuți, la o trecătoare a lui în Țara Leșască, au ales cu glasurile tuturorora pre Barnovschii-hatmanul de domnie și au mărșu o samă de boieri la împărăție, de i-au adus steag de domnie.

Zac. 2. Îndată ce au stătut Barnovschii-vodă la domnie, întâi u au stătut după grijea țărâi ce-i vinisă asupra de tătari și au trimis la galga-soltan daruri și la Cantemir-pașea și au întors u vrăjmășia tătarălor, ce gătisă ei asupra țărâi, și apoi au stătut și după aședzarea țărâi, care să stricasă foarte rău la Radul-vodă. [...]

Zac. 4. Ce cum floarea și pomeții și toată verdeața pământului stau ovilite de brumă cădzută peste vreme și apoi, după lină căldura soarelui, vin u iară la hirea și la frâmșetele sale cele împiedecate de răceala brumei, așea și țara, după greutățile ce era la Radul-vodă (care vacurilor de mirat u au rămas cum au putut încăpea întru înțelepciunea acelu domn u aceia nemilă de țară), au venit u fără zăbavă țara la hirea sa, și până la anul s-au împlut u de tot bivșugul și s-au împlut de oameni.

Zac. 5. Milele domnilor pot aședza țărâle, nemila și lăcomia fac răsipă țărălor. Făcusă Barnovschii-vodă mare volniciie curții, să dea numai la bir u, o dată într-un an. Și oricine den curteni de nevoie au răsărit u de la ocina sa, ori la sat u boieresc u, ori la sat domnesc u, pre toți i-au adus la breslele sale și la locul său. Și siliștilor, pe unde să pustiisă, au dat slobodzii, chemându oameni din Țara Leșască și așea s-au împlut u țara, în puțină vreme, de oameni.

Capul alu patrusprădzece

Încep. 1. Și așa mântuiți boierii și țara de domniia lui Alexandru-vodă Iliiaș, au stătut cu toții după alesul domnului nou. Striga cu toții să fie Lupul-vornicul, însă îi da și legături, ce va lua den țară, ce s-ari lega pentru dări, atuncea la acel ales mai multu să nu ia din țară. Ce acele legături vădzându Lupul-vornicul, ori că vedea pre câțva den capete că trag spre Barnovschii-vodă, n-au priimitu într-aceia dată domniia, ce au stătutu și el la sfatul acela, să să trimață în Țara Leșască la Barnovschii-vodă să vie iară la scaunul țărâi.

Zac. 2. Ce nu era să treacă pre Barnovschii-vodă și fârșitulû dzilelor trage cu de-a sila pre om. Cât au sosit boierii la Ustiia, unde ședea în Țara Leșască, cu veste că țara iară-l poftește să vie la domniie, cu mare bucurie au priimitu aceia veste. Neștiutor gândul omenescû singur de sine la ce merge și la ce tâmplări apoi sosește. Îndată știre au dat și craiului, și domnilor în Țara Leșască, poftindû voie să margă la scaunul țărâi cei de moșie. Și îndată s-au gătit den Ustie și au purcesu spre țară, și la margine amu îl aștepta boierii și slujitorii cu mare bucurie.

Zac. 3. Mainte de purcesul lui Barnovschii-vodă den Ustiia, un leah megiaș de a lui totdeauna îl sfătuiia să nu margă, să nu-și dea viața fără grije pe viață cu grije și cu cumpănă, arătându-i lunicoasă lucrurile domniei de Moldova supt împărăție păgână. Și ce i-ari lipsi, fiindu ca și un domnû în țara lor, fără grije, cu târguri, cu sate? Iar Barnovschii-vodă să hie răspunsu leahului la acele cuvente a lui: „Dulce este domnia de Muldova!” Iară leahul cătră dânsul: „Iară și obedzale turcești încă sintû grele!” Și apoi așa au ieșitu cuvintele leahului, cum au dzis.

Zac. 11. Au priceputu Barnovschii-vodă cu câteva dzile perirea sa, și amu din chisoare (că-l închisesă cu câteva dzile mainte vezirul cu porunca împărăției) scrisesă o carte aicea în țară la îmma sa, care carte pre cuvintele lui s-au cunoscutu că era asupra morții aceia scrisoare. Și așa, într-o dzi l-au luatû de la împărățiile și, la vederea divanului, prăvindû și singur împăratul pe fereastră perirea lui, i-au tăiat capul. Iară boierii, o samă den capete, era închiși, și aștepta și ei din ceas în ceas perirea, iară ceialți boieri mai de gios și gloatele, ce era toți spăimați de grijea morții, pen toate unghiurile ascunși, au petrecut câteva dzile cu mare griji.

Zac. 12. Nu putem să trecem cu pomenirea niște tâmplări ce s-au prilejitû în Țarigrad, după perirea cestui domnû, care nu numai în țară aicea, ce plin este Țarigradul până astădzi. De un cal a lui Barnovschii-vodă, ducându-l la grajdiuri împărătești, după perirea lui, în ceieș dzi s-au trântitu calul gios și au muritu în locû. Și a doa dzi noaptea au arsû și Țarigradul până (câteva) mii de case. Acestea că s-au tâmplatû, ori că s-au tâmplatû atuncea ce se poate prileji și altă dată, ori s-au mai prilejit, ori că au arătat Dumnedzău singe nevinovat, că era Barnovschii

om dumnezăierescu și mare rugătoriu spre Dumnezău. De care mărturisii Toma-vornicul, fiindu postelnic al doilea la dânsul, că în multe nopți l-au zăritu pe la miiadzănoapte îngenunchiatu înaintea icoanei la rugă, cu mare osârdiie.

Zac. 13. Era la hirea sa Barnovschii-vodă foarte trufaș și la portul hainelor mândru, iară la inimă foarte dreptu și nelacom și blându. Mănăstiri și biserici câte au făcutu, așa în scurtă vreme, nice unu domnu n-au făcutu. Făcut-au alți domni și mai multe, iară cu mai îndelungate vremi, în 40 de ai unii, alții în 20 de ani, iară elu în trei ani. Mănăstirea în oraș aicea, ce să dzice Svinta Mariia, și Hangul la munte, și Dragomirna lângă Suceavă au fârșit și au urdzit și Bârnova pre numele său, supt dealul (Pietrăria) lângă Iași și au istovitu și beserica acea mare în Liov, în târgu, unde este și chipul lui scris. Cu toate bunătăți era spre țară, iară de sine, cu purtatul trebilor împărăției, pre mărturia a mulți boieri bătrâni, foarte slabu. Să pomeneste den dzilele lui și o iarnă ce cădzuse în luna lui martu, care iarnă dzic iarna lui Barnovschii-vodă până astăzi. Fost-au perirea lui în anul 7141 (1633), iuni 16 dzile.

Capulū alū șesepărădzece

Încep. 1. Fericită domniia lui Vasilie-vodă, în care, de au fostu cândva această țară în tot binele și bivșug, și plină de avuție, cu mare fericiie și trăgănată până la 19 ani, în dzilele aceștii domnii au fostu. În anii dentăiu cu prepusuri de nepace iară între leși și între turci, iară apoi, după trei-patru ai, deșchidzându-și calea Împărăția Turcului asupra Persului cu soltan Murat pentru Vavilonul, aicea aceste părți la mare păci și liniști și mare fericii era.

Zac. 2. Domniia cum s-au prilejit de-au luat Vasilie-vodă, s-au pomenit la domniia lui Moysei-vodă, în capul al cincisprădzecile, cum fugise Vasilie-vodă de frica lui Moysei-vodă, de aicea, den țară, în Țarigrad. Și acolea, cunoscut la câțva den capete și mai vartos lui Abaza-pașea, care era pârâș lui Moysei-vodă și mai multu cu nevoiea lui, i-au dar soltan Muratū domniia, vâdzându-l omū harnicū de aceia treabă.

Zac. 24. O! nesățioasă hirea domnilor spre lățire și avuție oarbă! Pre cât să mai adaoge, pre atâta rânhește. Poftile a domnilor și a împărăților n-au hotar. Avândū multu, cum n-ariavea nemică le pare. Pre câtū îi dă Dumnezău, nu se satură. Avândū domnie, cinste și mai mari late țări poftescū. Avându țară, și țara altuia a cuprinde cască, și așa lăcomindū la altuia, sosescū de pierdū și al său. Multe împărății în lume, vrândū să ia alte țări, s-au stânsū pre sine. Așa s-au stânsū împărăția lui Darie-împăratū de Alexandru Machidon, vrândū să supuie țările grecești și toată Machidoniia, Darie au stânsū împărăția sa, de au cădzutū pre mânule lui Alexandru Machidon. Așa împărăția Cartaghinii, vrândū să

supuie Râmul, au cădzutu la robiia râmlenilor. Așea Pirû-împăratû, vrândû să ia Italia, au pierdut țările sale. Așea și Mihai-vodă, vrândû să hie crai la unguri, au pierdutû și domniia Țărâi Muntenești.

Zac. 25. Așea și Vasilie-vodă, avândû fericite vremi de domnie în pace den toate părțile, că și țara nu era nici cu o datorie îngreuiată, fără nice o dodeială despre turci, carii avea începută sfadă cu perșii și într-acele părți sta cu valuri, au începutû svadă cu Matei-vodă, domnul muntenescû, pentru domniia acei țări, ori că nu-l încăpea Muldova, ca pre un omû cu hire înaltă și împărătească, mai multû decât domnească, ori că siliia să vadză pre fecioru-său, Ionû-vodă, la domnie, care hire au părinții spre feciorii săi să-i vadză în viața lor ieșiți la cinste. Domnii la domnii pre feciorii săi poftescû să-i vadză ieșiți, boierii la boierii, slujitorii să bucură să-și vadză de slujitorie pre feciorul său harnic, pementeanul de hrana pământului pre feciorul său destoinicû pofteste să-l vadză. Ori că l-au îndemnatû pre Vasilie-vodă mare netocmală și neprietenșug ce avea mai de demultû, încă den boieria sa, scoasesă domniia Țărâi Muntenești de la împărăție, pre mijlocul lui câzlar-aga și pașii de Silistria, feciorului său, lui Ion-vodă.

Zac. 26. Prostatec îl ținea Vasilie-vodă pre Matei-vodă. Deci, avândû și pre viziriul în partea sa, au făcut oști de țară și au purces în Țara Muntenească asupra lui Matei-vodă, lăsândû în scaun pre fecioru-său, pre Ion-vodă. Iară singur au intrat cu oști în Țara Muntenească, cu știrea veziriului și a pașii de Silistria. Oști avea câteva, iară tot de țară și lefecii și ceialaltă oaste, fără puținei sârbi, ce avea în leafă, călări.

Zac. 27. Iară și Matei-vodă, domnul Țărâi Muntenești, nu dormia, ce apărândû al său, avea oști și streine și de țara sa, ales pedestrime, hiecândû avea până la o mie în leafă, fără dărăbanții de țară și călări de ai noștri moldoveni, acolo merși în leafă, cărora numele era livinții, și leși călări ținea pururea câte 200 și deosebi unguri călări. Și dideasă știre și la arcadele sale, ce avea la împărăție, de silă ce-i făcea Vasilie-vodă. Deci, cu mijlocele lui silihtar-pașea, bine n-au intrat Vasilie-vodă în Țara Muntenească, la o vale care să chiamă Râbna, l-au tâmpinatû un ceaușû de la împărăție cu poruncă numai să să întoarcă Vasilie-vodă îndărăptû. Și în urma ceaușului au sositû și o samă de oști a lui Matei-vodă.

Zac. 42. Curundû după aceste svade cu Matei-vodă, să potoale Vasilie-vodă sunate zarvele, pre fecioru-său, pre Ion-vodă, l-au tremis la Țarigrad, unde-și s-au săvârșit și viața nu pestiți ani. Și s-au săvârșit într-acești ai dzilele și doamna dentâi a lui Vasilie-vodă, fata lui Bucioc. Și după moartea doamnei, au trimis Vasilie-vodă pre Catargiul în Țara Cerchijască, și de acolo i-au adus doamnă, fata unui mârzac de ai lor, cu care au trăit apoi până la săvârșitul său.

Zac. 44. [...] Și într-acești ani au zidit Vasilie-vodă și lăudate mănăstiri, și aice, în orașul Ieșilor, întâi supt numele a trei sfinți învățători a bisericii, ce să dzice Trieh Svetitelei, mai pe urmă mănăstirea, a doa mănăstire, a Golăi, cu făptură, cum se vede, peste toate mănăstirile aici în țară mai iscusită. Golăe îi dzic pre numele unui boieriû, anume Golăi, carele într-acela loc au avutû făcută o besericuce de piatră. Și în cești ai au adus Vasilie-vodă și moaștiile a sfintei prepodobnei Paraschevei, în anul 7148 (1640), căriia svinte viața și de pe ce locuri au fostû, să citește viața ei petrecută cu mare dumnedzăire în Minei, în luna lui octovrie în 14 dzile.

Zac. 45. Acestû domnû au făcut ca de iznoavă și curțile cele domnești în Iași, casele cele cu cinii, grădini, grajdiuri de piatră, tot de dânsul sintû făcute. Și multe locuri au așdzat, care au stătutû multe vremi stătătoare. Că de au fostû cândva vremi fericite acestor părți de lume, atuncea au fostû. Plină Țara Leșască, oi dzice, de aur, la care pre acele vremi curea Moldova cu boi de negoț, cu cai, cu miiere, și aducea dintr-aceia țară aurû și argintû. Oi putea dzice că săracû nu să afla pre acele vremi, doară care nu-și vrea să aibă. Țara Leșască la aceia scară de fericie să suisă, precum și singuri leșii dzic și scrisorile lor, care nici o crăie pre acele vremi nu era deoprotivă; în bine și în dezmedăciune pre atuncea leșii și așea și țara noastră.

Zac. 49. În anul 7153 (1645) au făcutû și nunta fiicăi sale Vasilie-vodă, cei mai mari, doamnei Mariei, după cneadzul Ragivil, om de casă mare, den cnedzii Litfei. Numai cu ce inimă și sfatû au făcut aceia casă după omû de lege calvinească, care este scornită de un mitropolit de Fiandra, de supt ascultarea papei de Râmû, peste legăturile săboarelor cu multe dumnedzăierești minuni legate. Iară calvinul numai pre singure pohtele sale trupești, osebite de sfânta săbornică beserică, au scornitû aceia lege, la care, ca la o lege slobodă, în puțină vreme au cursû toată Fiandra și Englitera. De mirat au rămas vacurilor această casă cum au putut suferi inima lui Vasilie-vodă să să facă. Și multă vreme s-au frământatû acestû lucru în sfat, și câțva boieri pre atunci apăra acestû lucru să nu hie, ales Toma-vornicul și Iordachie-visternicul, care capete de-abea de au avut cândva această țară, sau de va mai avea. Ei dzice lui Vasilie-vodă și pentru legea rătăcită, și un lucru nu fără grije despre Împărăția Turcului. Iară Toderășco-logofătul și Ureche-vornicul sta asupra aceștii nunte să să facă.

Zac. 50. Avea Vasilie-vodă pozvolenie de la turci, ce era aceia voie din bani, nu din inima turcilor. Și așea s-au făcut nunta aicea în Iași, la care câțva domni den Țara Leșască singuri cu chipurile sale au fostû, cu curțile lor și Pătrașco Moghila, feciorul lui Simionû-vodă, mitropolitul de Kievû. Iară soli trimiși era de la Racoți, cneadzul Ardealului, Chimini Ianăș, cu daruri și de la Matei-vodă,

domnul muntenesc, singur Ștefan, mitropolitul Țării Muntenesti, și Radul-logofătul, și Diicul-spătariul, că să împăcase amu domnii între sine.

Zac. 51. N-au lipsit nemică den toate podoabe, câte trebuia la veselie ca aceia, cu atâte domni și oameni mari den țări streine. Meșteri de bucate, aduși dintr-alte țări, dzicături, jocuri și de țară, și streine. Curtea podobită toată și strânși boierii și căpetenii țării, feciori de boieri, oameni tineri la alaiuri pe cai turcești cu podoabe și cu pețiene la șlice. Și așa, cu petrecăni, trăgându-se veseliia câteva săptămâni, au purces cneadzul Ragivil cu doamna sa în Țara Leșască cu dzestre foarte bogate.

Zac. 54. Înțeles-am din boieri bătrâni cum să hie vrându Vasilie-vodă la Suceavă să-ș despartă fata de domnu-său, Ragivil, ce n-au priimit ea, doamna Marie, fata sa, dzicând tătâne-său să fie socotit întâi lucrul, nu mai pre urmă.

Zac. 55. Și cu vremile până aice istovim o parte de domnie a lui Vasilie-vodă, că până aice, pre cât au fostu fericită domniia aceasta, cu atâta mai cumplete vremi s-au început de atunce, den care au purces den scădere în scădere această țară până astăzi.

Capulă ală șeptesprădzece

Zac. 37. Și într-acesta anu au căutată a face lui Vasilie-vodă și veseliia fiei sale, Roxandei, după Timuș, feciorul lui Hmil, hatmanul căzălesc, în anul... (1652).

Zac. 38. Mare netocmală în depotriva caselor și a hirelor! Aceasta parte era o domnie de 18 ai și împărăției cu bivșug și cu cinste sămănătoare, iară cealtă parte de doi ani ieșită den țărănie. Rușcile cu „Lado, lado”, pen toate unghiurile, ginirile singur fața numai de om, iară toată hirea de hiară.

Zac. 39. Însă câte trebuia la o nuntă domnească, nemică n-au lipsit. Și după câteva săptămâni ce au ședzut Timuș aicea în Iași cu assaulii, polcovnicii și atamanii săi și nepoții lui Vasilie-vodă, feciorii lui Gavril-hatmanul și lui Gheorghie-hatmanul și den feciori de boieri de țară, Nicolai Buhuș și Ion Prăjescul, acolo în Ceahrin pentru Timuș zelog, au purces cu doamna-și la Ceahrinu.

Zac. 40. Precum munții cei înalți și malurile cele înalte, cându să năruiescu de vreo parte, pre cât sintu mai înalți, pre atâta și durât făcu mai mare, cându să pornescă și copacii cei înalți mai mare sunetă fac, cându să oboară, așa și casele cele înalte și întemeiate cu îndelungate vremi, cu mare răzșipă purcegă la cădere cându cad. Într-aceia chip și casa lui Vasilie-vodă, de atâtea ai întemeiată, cu mare cădere și răzșipă și apoi și la deplină stângere au purces de atuncea.

Zac. 41. Ștefan Gheorghie-logofătul, care era logofăt mare la Vasilie-vodă, după moartea lui Toderașco-logofătul, știind Vasilie-vodă pre tată-său, Dumitrașco-logofătul, la atâte domnii boierii vastitū, cu ocine întemeiate, care nici o casă aicea în țară moșii ca acele, ocine, sate, curți n-au avut.

După ce ș-au gătit lucrurile spre domnie, precum s-au pomenit mai sus, la Racoții și la Matei-vodă, au legatū voroava și cu o samă de boieri în țară, cu Ciogoleștii anume și cu Ștefan-sărdariul, cuprinzându-i cu giurământū să ție taina. Au ales cu sfatul lor numai să aducă oști ungurești și muntenești asupra lui Vasilie-vodă.

Zac. 42. Sunase amu den la câțva la urechile lui Vasilie-vodă acestea și întâiū de la un turcū la Focșeani și de la munteni încă au scris, ce n-au credzut Vasile-vodă.

Zac. 43. Spunū istoriile de Pirū, împăratul epiroților, că fiindū într-un războiū la țara Italiei împotriva râmlenilor, îmblândū Pyru-împăratul în fruntea oștilor sale, tocmindu-și oastea și mutându-se și într-o aripă și într-alta, unul den copiei lui ce-l păziia s-au apropiat și i-au dzis: „Să iei aminte, alta nemică nu păzește, numai ș-au pus pre împărăția-ta ochii, oriîncătro te întorci, elū tot aceia păzește și cearcă, cândū și cândū să vie asupra-ți cu sulița gata”. Au răspunsū Pirū copilului: „Cu anevoie este hiecăruia a să feri de ce ieste să hie”. Așea să poate dzice și de Vasilie-vodă, domnū cu paza în toate părțile și pe la toate porți, nu s-au putut feri, ce-i era să-i vie asupra și mai ales de primejdiia den casă foarte cu anevoie a să feri hiecăruia.

Zac. 44. Măcară că întrase la un sfat ca acela și Ciogoleștii, și Ștefan-sărdariul, iară șagă le părea a sfătui niște lucruri ca acele, ce șidea uitați, gândindū că nu va naște nemică dentr-acelea sfaturi. Iară Ștefan Gheorghie-logofătul, vădzândū ce soții au dobânditū la acela sfat, aștepta den dzi în dzi să vădească sfatul lor despre Ciogolea-spătariul la beție, că la câteva mese, batū, mai vădiia lucrul. Ce nime nu lua aminte un lucru care în gândū nu încape. Deci au păzit singur Ștefan Gheorghie-logofătul treaba care o luase și însemnase dzua oștilor ungurești și muntenești șă iasă în țară tocma în serbătorile Paștilor.

Zac. 45. Își trimisese Ștefan Gheorghie-logofătul giupâneasa la țară, în pilda că o trimite pentru trebile casei. Iară singur, tocma în dzua cândū cânta beserica canonul sfântului Andrei de la Critū, la 8 ceasuri de noapte, gătindu-se Vasilie-vodă de beserică, încă nime nu venise den boieri la curte, au mânecat să-și ia dzua bună, dându-i știre de acasă că-i ieste giupâneasa spre moarte, cu hârtiie scornită. Și întrebândū Vasile-vodă de postelnici cine din boieri este afară, au spus postelnicii că ieste logofătul cel mare, dvorește să-și ia dzua bună, că i-au venit veste de boală foarte grea giupânesăi. Să hie dzis Vasilie-vodă: „Ce omū fără cale,

logofătul! Știindu-și giupâneasa boleacă și nu o ține aicea cu sine!". Și i-au dzis să între, să-și ia dzua bună. Au intrat Ștefan Gheorghie-logofătul cu fața scornită de mare mâhniciune și s-au luat voie să margă spre case-și. Spun să hie zis Vasilie-vodă: „Să afle lucrul pre voia sa”. Neștiutoriū gândul omului spre ce menește! Îndată, fără nemică zăbavă, ca cela cu grije, și nu cu hie ce grije, au purces îndată de olac, și într-aceiași dzi au sosit la Bogdana, la satul său supt munți. Și amu era și oastea ungurească toată, cu Chimini Ianăș pe potici, și oastea muntenească la Râbna, cu Diicul-spătariul.

Zac. 46. Spun de Vasilie-vodă că den beserică l-au lovit gânduri de purcesul logofătului, așea fără nădejde. Și așea-și de a doa dzi după purcesul lui, au început a vedere a suna glas de unguri și de munteni. La care sunet vădzându-să Ciogoleștii cuprinși și lăsați de logofătul, cu care își știia voroava, au stătut la grije ca aceia, cât pri pășitul lor și pre căutătură, cine le-ar hi luat sama, le-ar hi cunoscut îndată vina. Ce, mirându-se, cum or face să fugă, să-și lase casele, carii era cu totul aicea în Iași, greu și a doa moarte este și dzilele lor fărșite, poate hi, cum să dzice, s-au apucat de altă îndireptătură, scriindū un răvaș Ciogolea-spătariul la Vasilie-vodă într-acesta chip:

Zac. 47. „Milostive doamne. Eu, unul den slujitorii cei streini, mâncândū pânea și sarea măriei-tale dentr-atâtea ai, ferindu-mă de osândă, să nu-mi vie asupra, pentru pâinea și sarea măriei-tale, îți facū știre pentru Ștefan, logofătul cel mare, că-ți este adevărat hiclean și s-au agiunsū cu Racoții și cu domnul muntenescū și sintū gata oștile, și a lui Racoții, și a lui Matei-vodă, să vie asupra măriei-tale. De care lucru adevărat, adevărat să credzi măria-ta, că nu este într-altū chip”.

Zac. 48. Și dacă au scris răvașul într-acesta chip Ciogolea-spătariul, au chemat la sine pre egumenul de Aron-Vodă, anume Ioasafū, care era pre acele vremi pe la toți boierii duhovnic, și cu ispovedanie giurândū pre egumenul, să nu-l vădească cine este și întâi să arâte răvașul la Iordachie-visternicul, apoi la domnie, l-au legat cu mare giurământū așe să facă. Mirându-se călugărul de unū lucru ca acela, au mărșū cu răvașul la Iordachie-visternicul, care, dacă l-au înțeleș și știindū că s-au sunat acestea și dintr-alte părți, îndată au stătut la mare voie rea, ca un omū întreg ce era la toată hirea. S-au lepădat îndată de răvaș și au dzis egumenului numai să margă, să dea el răvașul la domnie. Au mărșū călugărul cu acela răvaș și l-au dat la Vasilie-vodă și îndată ce l-au înțăles, s-au simțitū cuprinsū de primejdii și au stătut cu mare strânsoare asupra călugărului, să spuie de la cine au ieșit acela răvaș. Au stătut călugărul dentâiū foarte tare, priimindū și moartea, iară a vădi nu poate, că era dat cu taină de ispovedanie răvașul. Și dacă s-au strânsū boierii la sfat și arătândū călugărului și munca Vasilie-vodă, ca pentru un lucru ca

acela, ce să atinga de domnie și de atâtea case, deci luându-și egumenul și de la vlădica Varlaam, care era mitropolit pe atunce, dezlegare, au spus călugărul, anume cine i-au dat răvașul. Și îndată chemându Vasile-vodă pre Ciogolea-spătariul, i-au spus toate de-amănutul și cum ieste și Ștefan-sărdariul tot într-acela sfat.

Zac. 49. Cu puține cuvinte i-au mustrat Vasilie-vodă pre amândoi Ciogoleștii, ce ei amândoi să apără tare, că i-au fostu tot cu credință și n-au priimit acestea și de i-ari trimite unul măcară dentrû dânsii, să aducă de grumadzi pre Ștefan Gheorghie-logofătul. Să hie dzis Vasilie-vodă: „În zedarû această slujbă acmu; să-mi hie spus acestea până era în Iași logofătul”. Deci pre Ciogolești i-au pus la închisoare, iară în urma logofătului Ștefan au răpedzit întâi pre Sculi, apoi pre Iacomi, ce era vâtav de aprodzi, și pre Alexandru Costin, cu carte la dânsul, să vie cum mai de sirgû la curte, pentru mare trebi ce au nemerit de la împărăție. Însă la mai mare grije au stătut Vasilie-vodă de serdariul, fiindû atâtea oști pre aceia vreme și marginea toată pre sama lui. Ce îndată au scris cărți și la serdariul Ștefan, să vie cum mai de sirgû la curte.

Zac. 50. Să prilejise mainte de aceste începături o treabă de care învățase Vasilie-vodă pre serdariul, să gătedze niște steaguri de slujitori, să hie gata și, cându i-ari da știre, să purceadă cu o samă de oameni la câmpi, peste Nistru, că-și deșchisese cale neguțitorii grecii carii îmbla la Moscû pentru soboli, pre la Tighinea, pentru greul vămii, și face scădere vămii aice în țară. Ce pusesă gândû Vasilie-vodă să-i sparie de pe acela drum peste câmpi. Cu prilejul acei trebi, scriindû Vasilie-vodă la serdariul să vie cum mai de sirgû la curte și pornindû cărțile, dederă știre că, iată și serdariul au sosit la curte. Spun că după ce s-au apropiat de orașû Ștefan-serdariul și l-au tumpinat o slugă a lui, i-au spus de toate ce să sună în târg și la curte, și cum au purces logofătul cel mare den Iași, și multe amestecături sintû și cuvinte de unguri. Să hie stătut multû în gânduri serdariul; intra-va în târgû, au întoarce-să-va înapoi? Și-i dzicea o slugă a lui: „Întoarce-te, giupâine, că nice la unû bine nu mergi”. Iară osinda trage la plată, au biruitû gândul să intre în târgû, și îndată cum au sosit la gazdă, nemică nu zăbovindû, au mărșu la curte.

Zac. 51. Vasilie-vodă, cum au înțeles de serdariul c-au venit la curte, nu s-au încredzut deodată, ce în dooă-trei rânduri au trimis să vadză, adevărat au sosit? Ce, dacă au știut că este în divan adevărat, îndată au ieșit în spătărie și l-au chematû la sine, la adunare. Și i-au fostu spus Vasilie-vodă cum au fostu scris și cărți, să vie pentru treaba aceia, care s-au pomenit mai sus, ce mai bine este c-au venit sânșur.

Zac. 52. L-au întreatu după aceste și de lucrurile ce să vădescu despre unguri, cu amestecăturile lui Ștefan Gheorghie-logofătul, știe ceva, au ba? Tare s-au apucat serdariul că nu știe nemică, cu mare giurământuri. Și cum să hie el amestecă la unile ca acelea, spre răul stăpânului său, dzicându cu glas: „Cine au fostu, doamne, mai credzut la măria-ta și cinstit ca mine? Și m-ai scos den obiele, și den sărac m-ai îmbogățit”. I-au dzis Vasile-vodă: „Așea știi și eu”. Și i-au dzis să margă, să grăiască cu Ciogolea, să audze ce spune Ciogolea-spătariul.

Zac. 53. Cum au intrat serdariul în visterie și-au vădzut pază de siimeni, s-au spăimântat, știutoare de vina sa hirea, și îndată au început a-i spune toate de față Ciogolea-spătariul. Să apăra sardariul de toate acelea, ce, ca un vinovat într-acele sfaturi, să apăra slabu. Deci au cunoscut Vasile-vodă tot lucrul, iară n-au vrut să-i omoară îndată, așteptându ce s-ari mai înoi despre Totrușu, unde au mărșu logofătul. Ce, nepestită vreme, sosi den fugă și Alexandru Costin, dându știre de perirea lui Iacomii, vătavul de aprodzi, de străjile ungurești și de oști ungurești trecute în țară. Atuncea au vădzut Vasile-vodă asupra sa toată cumpăna, care îi venia asupra, nefiindă gata de nemică la o primejdie de sârgu ca aceia.

Zac. 54. Iacomii, vătavul de aprodzi, dacă au sosit la Roman, n-au mărșu pre caii sei, care avea și buni, și de agiunsu, ce și-au lăsatu caii săi la Roman, la hrană, și-au luat cai de olacū, ca un om deșteptatū tot în bine și ce poate primejdiia neștiutoriū. Și i-au dzis Alexandru Costin să nu-și lase caii de lângă sine, ce n-au vrut să asculte priietenescū sfat, ce au purces pre cai proști. Și la Bacău îndată s-au tumpinat cu străjile ungurești, care străji, cât i-au zerit, i-au luat în goană și îndată l-au agiunsu și așe-și, în goană, l-au omorât den pistoale. Iară Alexandru Costin și cine au fostu pre cai mai buni au scăpatu de perire.

Zac. 55. Amu ajungea fruntea oștilor ungurești la Romanu și de la Focșeani au dat știre de Diicul-spătariul, cum au trecut și el cu oștile muntenesti Focșeanii. Și atuncea au dat pre amândoi Ciogoleștii și Ștefan-serdariul pre sama siimenilor, de i-au omorât, noaptea, înaintea jitniții ce ieste în curtea înluntru. Adusese și pre Mogâldea, fiindu-i unchiū lui Ștefan Gheorghie-logofătul, ce nu l-au omorât, ce l-au luatū la puști până la Hotin cu sine.

Zac. 56. Multu au stătat boierii, mai vartos Iordachie, vistiernicul cel mare pre acele vremi, să nu piaie Ciogoleștii și Ștefan-serdariul, ce temându-se Vasile-vodă, după apropiatul oștilor ungurești, să nu facă și ei vreo zarvă în curte, i-au omorât. Eram pururea în casă eu la Iordachie-visternicul și adormisă foarte cu greu Iordachie-visternicul de mare scârbă ce avea, cându, pre amiazănoapte, au dat știre de la curte de perirea Ciogoleștilor și a serdariului. Și dacă l-am deșteptat, îndată au dzis: „Au perit-au cei boieri?” i-am spus că au peritū, au suspinat greu, dzicându: „Ah! Ce s-au făcut!”

Zac. 57. Să mira Vasilie-vodă, încotro va năzui? La turci să temea de pâra țărâi și de lunicoase hirea turcilor și cu grije. La căzaci iarăși să feriia, să nu-și mai strice numele de la turci. Iară a sta împotriva oștilor ce-i veniia asupra nu era cum, neavândû nici oaste gata și țara toată cu ură și gata la lucrul nou, că Orheiul, ce era capete, era tot de-a lui Ștefan-logofătul. Ce-au alesû cu sfatul să năzuiască la Cetatea Hotinului, răpedzindû îndată la cuscru-său, la Hmil-hatmanul, dându-i știre de toate aceste începături pre Stamatie Hadâmbul, postelnicul cel mare.

Zac. 58. La Cetatea Neamțului era toată inima avuțaei lui Vasilie-vodă, deci acolo au răpedzit Vasilie-vodă pre Ștefăniță-paharnicul, nepotul său, să apuce avuția, și, ori n-au știut Ștefan Gheorghie-logofătul de avuția aceia în Cetatea Neamțului, ori au stătut după lucruri care începuse și n-au socotit aceia bani, iară era mai aproape de dânsul decât de Vasilie-vodă aceia avuție.

Zac. 59. Amu era oștile ungurești cu Chimini Ianăș, hatmanul lui Racoții, și cu Ștefan Gheorghie-logofătul la Roman, cândû și Vasiliie-vodă, sculându-se cu toată casa și curtea și cu boierii de curte, au purces den Iași spre Hotin. Atuncea, ce slujbă am făcut lui Iordachie-visternicul pren multe cuvinte nu lungescû. Iară inima agonesitei lui am trecut la Cameniță și-o am dat la un priietin a tătâne-mieu, anume Mihai-stegariul, și deplin acele toate au venit apoi la mâna lui Iordachie-vistiernicului.

Zac. 60. Solul pre carele trimisese Vasilie-vodă la Hmil-hatmanul, precum s-au pomenit, pre Hadâmbul-postelnicul, ori că l-au împiedicat logofătul Ștefan, pârcălabul de Soroca pre acele vremi, ori den blăstămată și lipsită hirea hadâmbului, s-au întorsû înapoi. Și aflândû pre Vasilie-vodă amu în calea Hotinului, au pârât la Vasilie-vodă pre pârcălabul Ștefan de viclean. Deci i-au căutat a trimite de iznoavă pre alții de la Hotin, iară la hatmanul Hmil. Și au trimis cu al doilea rândû pe Grigorie-comisul și pre nepotu-său, Ștefăniță-păharnicul, și pre Nicolai Buhuș-jitniceriu, și lor au dat și pentru Ștefan, pârcălabul de Soroca, învățătură, să-l prindă și să-l trimață legat de la Soroca la Hotin, și așa au făcut. Ei singuri au trecut Nistrul la Hmil-hatmanul, iară pre pârcălabul Ștefan l-au datû pre sama a unora den Hânțești, carii să ținea lângă Ștefăniță-păharnicul, să-l ducă la Vasilie-vodă. Ce pentru lăcomia sa, aducătorii, să hie a lor ce luasă și ce mai era pe lângă dânsul, l-au omorât pre cale.

Zac. 61. Omû de miratû la întregiia lui de sfaturi și de înțelepciune, cât pre acele vremi de-abiia de era pementean de potriua lui, cu carile și Vasilie-vodă sânzur, deosebi de boieri, făcea sfaturi și cu multe ceasuri voroavă, așa era de deplin la hire. Iară la statul trupului său era gârbov, ghibosû și la cap cucuiatû, cât puteai dzice că este adevăratû Essopû la chipû.

Zac. 62. Dacă sosi Vasilie-vodă la Hotin, s-au așadzat cu tabăra sa aproape de cetate, deasupra. Iară Ștefan Gheorghie-logofătul cu Chimini Ianășu și cu Diicul, spătariul lui Matei-vodă, cuprinzându scaunul țărâi la Iași, îndată au alergat mulți den toate părțile, de la țară la Iași. Și înglotindu-să, au măsû la Chimini Ianăș, strigându: „Să ne hie domnû Ștefan Gheorghie-logofătul”. Le-au răspunsû Chimini Ianăș: „Pre voie să le hie, precum poftescû”. Spun de Diicul, spătariul muntenescû, că să ispitia, și cu aceia nădejde era, să hie el la domnie.

Zac. 63. Deci, după obiceiû, au măsû Ștefan Gheorghie-logofătul cu câteva gloate de țară la besereca lui Svetii Nicolai și i-au cetit molitva de domnie Ghedeon, episcopul de Huși, fiindû mitropolitul Varlaam ieșit la munte, la mănăstirea Săcul. Stătutû domnû Gheorghie Ștefan-vodă în anul 7161 (1653).

Capulû alû optusprădzece

Încep. 1. Den cincî simțiri ce are omul, anume vederea, audzul, mirosul, gustul și pipăitul, mai adevăratû de toate simțiri ieste vederea. Că pren audzû, câte aude omul, nu să poate aședza deplin gândul, este așa ce să aude, au nu este, căci nu toate sintu adevărate câte vin pren audzul nostru. Așa și mirosul, de multe ori înșală, fiindû multe mirodenii dentâiu grele, iară apoi mare și iscusit miros facû. Gustul încă este așa, că multe ne parû că sintû dulci, apoi simțimu amărăciune și împotrivă, multe amare că sintu ne păru și sintu dulci. Pipăitul, iarăși multe pipăim în chip de une și sintû altele, și nu le putem a le cunoaște cu singur pipăitul, fără vedere. Iară vederea singurâ den toate așadză înadevăr gândul nostru și ce să vede cu ochii nu încape să hie îndoială în cunoștință.

Zac. 2. Așa și noao, iubite cetitoriule, cu multû mai pre lesne a ne scrie de aceste vremi, în care mai la toate ne-am prilejit singuri și pentru lungimea capetelor ce s-au scris den îndelungată domniia lui Vasilie-vodă mai sus, den ieșitul cel dentâi den scaunul țărâi a lui Vasilie-vodă, începem a scrie de domniia lui Gheorghie Ștefan-vodă, care ori cu direaptă cale, ori cu nedirepte mijloace (rădicându-se asupra domnului său, au luatû domniia), tot unile ca acestea din orânduiala lui Dumnedzău că sintû să credû.

Zac. 3. Îndată ce au ședzut Gheorghie Ștefan-vodă în scaunul domniei, cu sfatul lui Chimini Ianăș, hatmanul lui Racoșii, ș-a Diicului, spătariul lui Matei-vodă, domnului muntenescû, au ales și den oastea ungurească și den munteni și au ales o samă de oameni și den țară cu Păstrașco Moreanul-hatmanul și au trimis spre Hotin, în urma lui Vasilie-vodă.

Zac. 4. Știia și Vasilie-vodă de toate ce să lucra în Iași pre urma lui și trimisă și al doilea rândû de la Hotin sol la cuscru-său, Hmil, hatmanul căzăcescû, și la ginire-său, Timuș, cerândû agiutoriû cum mai de sirgû.

Zac. 5. La leși încă m-au trimis pre mine, la starostele de Cameniță, la Pătru Potoțchii, feciorul hatmanului Potoțchii, la ieșitul căruia den robie Crâmului mare agiutoriū îi didesă Vasilie-vodă cu banii săi. Acestea aducându-i aminte, îl poftiia să să afle la primejdiia lui. Și cu aceia solie aflându-l pre starostele, cale de trei dzile mai sus de Cameniță, la niște ocine a lui, îndată au lăsat toate trebile sale și au purces spre Cameniță.

Capulū alū doodzecile

Zac. 4. Nu s-au pomenit de semnele ceriului, carile s-au prilejit mainte de acestea toate răutăți și Crăiei Leșești și țărâi noastre, și stângerea casei aceștii domnii alui Vasilie-vodă, la rândul său. Că era să să pomenească la domnia lui Vasilie-vodă, pentru cometa, adecă steaoa cu coadă, care s-au prilejit cu câțva ani mainte de aceasta așa de grea premeneală aceștii domniei și întunecarea soarelui, în anul acela, în care an s-au rădicat Hmil hatmanul cu căzacia asupra leșilor, foarte groadznică întunecare în postul mare, înaintea Paștilor, în anul 7156 (1648), într-o vineri, și tot într-acela an lăcustele neaudzite vacurilor, care toate semnele în loc bătrânii și astronomii în Țara Lașască a mare răutăți că sintū acestor țări meniia. Mă vei ierta, iubite cititoriule, căci nu Ț-am scris aceste semne la locul său. Crede neputinții omenești, crede valurilor și cumplitelor vremi, întreabă pe ce vremi am scris și cât amū scris. Aș hi lipit aceste semne la rândul său, ce amu era trecut rândul la izvodul cel curat, și scriitori carii izvodescū puțini să află, iară tipar nu-i. Deci aicea de aceste semne îți dau știre, și ales povestea lăcustelor, care cu ochii cumū veniia am prăvit.

Zac. 5. Cu unū anū mainte de ce s-au rădicat Hmil, hatmanul căzăcescū, asupra leșilor, aproape de secere, eram pre atuncea la școală la Barū, în Podoliia, pre cale fiindū de la sat spre oraș. Numai ce vădzum despre amiadzăzi unū nuor, cum să rădică deoparte de ceriū, un nuor sau o negură. Ne-am gândit că vine o furtună cu ploaie, deodată, până ne-am timpinat cu nuorul cel de lăcuste, cum vine o oaste stol. În loc ni s-au luat soarele de desimea muștelor. Cele ce zbura mai sus, ca de trei sau patru sulițe nu era mai sus, iară carile era mai gios, de un stat de om și mai gios zbura de la pământū. Urlet, întunecare asupra omului sosindū, să rădica oarece mai sus, iară multe zbura alaturea cu omul, fără sială de sunet, de ceva. Să rădica în sus de la om o bucată mare de ceia poiadă și așa mergea pe deasupra pământului, ca de doi coți, până în trei sulițe în sus, tot într-o desime și într-un chip. Un stol ținea un ceas bun și, dacă trecea acela stol, la un ceas și giământate sosia altul, și așa, stol după stol, cât ținea de la aprândzū până în desară. Unde cădea la mas, ca albinele de gros dzăcea; nice cădea stol preste

stol, ce trecea stol de stol, și nu să pornia până nu să încăldziia bine soarele spre aprândzû și călătoria până în desară și până la căderea de mas. Cădea și la popasuri, însă unde mânea, rămânea pământul negru, împruțit. Nice frundze, nice pai, ori de iarbă, ori de sămănătură, nu rămânea. Și să cunoaște și unde poposia, că era locul nu așa negru la popas, ca la masul aceii mâniei a lui era locul nu așa negru la popas, ca la masul aceii mâniei a lui Dumnedzău. Câteva dzile au fostû aceia urgie; den părțile de gios în sus mergea. Și tot atuncea au fostû și aicea în țară lăcuste, și după acela anû și la al doilea, însă mai puține. Și apoi și în dzilile a lui Ștefan-vodă au fostû lăcuste, însă pre unele locuri și nu ca aceia desime, ca în cela anû, de care s-au scris. Iarna să găsiia în pământû îngropate pre multe locuri.

Fragmentele sunt reproduse după: Costin Miron. Opere. Vol. I-II. Ediție critică îngrijită de P.P. Panaitescu. București: Editura pentru literatură, 1965.

Glosar

Arca – protector; **făptură** – înfățișare; **cinii** – țiglă de porțelan chinezesc; **curea** – alerga, mergea; **rușcile** – druștele; „**lado-lado**” – refrenul unui cântec ucrainean de nuntă; **nepestită vreme** – fără zăbavă, peste puțin timp; **hadâmb** – eunuc; **gloate** – trupe militare.

**DE NEAMUL MOLDOVENILOR, DIN CE ȚARĂ
AU IEȘIT STRĂMOȘII LOR
Predoslovie, adecă cuvântare dintăi
de descălecatul țărâi cel dintăi
și a neamului moldovenescû**

Către cititoriu

Începutul țărilor acestora și neamului moldovenescû și muntenescû și câți sunt și în țările ungurești cu acest nume, români și până astăzi, de unde suntû și de ce seminție, de când și cum au dăscălecat aceste părți de pământû, a scrie multă vreme la cumpănă au stătut sufletul nostru. Să înceapă osteneala aceasta, după atâta veci de la discălecatul țărâlor cel dintăi de Traian, împăratul Râmului, cu câteva sute de ani peste mie trecute, să aparie gândul. A lăsa iarăș nescris, cu mare

ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, ieste inimii durere. Biruit-au gândul să mă apucû de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție suntû lăcuiitorii țărâi noastre, Moldovei, și Țărâi Muntenesti și românii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că toți un neam și odată discălecați suntû, de unde suntû veniți strămoșii lorû pre aceste locuri, supt ce nume au fostû întâi la discălecatul lor și de cândû s-au osebit și au luat numele cest de acum, moldovan și muntean, în ce parte de lume ieste Moldova, hotarële ei pân-unde au fostû întâi, ce limbă țin și pân-acum, cine nume, scot la știrea tuturorû carii vorû vrea să știe neamul țărilor acestora.

Dzice-va neștene: prea târziu ieste; după sutele de ani, cum să vorû putea ști poveștile adevărate, de atâtea vacuri? Răspunzû: Lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minții omenești, scrisoarea, dintru care, daca va nevoi omul, cele trecute cu multe vremi le va putea ști și oblici. Și nu numai lucrurile lumii, staturile și-ncepăturile țărâlor lumii, ce și singură lumea, ceriul și pământul, că suntû zidite după cuvântul lui Dumnezeu celui puternic. Crezû, din Scripturi știm și din Scripturi avem și sfânta credință a noastră creștinească și mântuirea noastră cu pogorârea fiului lui Dumnezeu și împelițarea cuvântului lui, cel mai denainte de veci în firea omenească (denafară de păcatû). Scriptura ne deșchide mintea, de ajungem cu credința pre Dumnezeu, duhul cel nevăzut și necoprinsû și neajunsû de firea noastră, Scriptura departe lucruri de ochii noștri ne face de le putem vedea cu cugetul nostru. Să nu pomenim de marile Moisi, carile după 2.400 de ani au scris letopisețul de zidirea lumii, că acela au avut pre însuși Dumnezeu dascal, rostû cătră rost. Omir în 250 de ani au scris după răsipa Troadii războaiele lui Ahileus; Plutarhû în 400 de ani au scris vviața și faptele vestitului împăratû în lume, a lui Alexandru Machidon; Titus Livius cursul a toată împărăția Râmului și alți mulți istorici, cercândû de-amărântul scrisolrile, cursul a multe vacuri cu osârdie și cu multă osteneală au scos lumii la vedere istorii.

Îndemnatu-m-au mai multû lipsa de știința începutului aceștii țări, de descălicatul ei cel dintâi, toate alte țări știindû începuturile sale. Laud asârđiia răposatului Urechie-vornicul, carile au făcut de dragostea țărâi letopisețul său, însă acela de la Dragoș-vodă, de descălicatul cel al doilea al țărâi aceștii din Maramorușu scrie. Iară de descălicatul cel dintâi cu români, adecă cu râmleni, nimica nu pomeneste, numai ameliță la un loc, cum că au mai fostû țara odată discălicată și s-au pustiit de tătari. Ori că n-au avut cărți, ori că i-au fostû destul a scrie de mai scurte vacuri, destul de dânsul și atâta, câtû poate să zică fieștecine că numai lui de această țară i-au fostû milă, să nu rămâie întru întunerecul neștiinței, că celelalte ce mai suntû scrise adăosături de un Simeon Dascalul și al

doilea, un Misail Călugărul, nu letopisește, ce ocări sunt. Care și acelea nu puțină a doao îndemnare mi-au fost. Cât mi să pare, bine nu știu, că n-am văzut letopisețul lui Evstratie-logofătul, iară cum am înțeleș de câțva boieri și mai ales din Niculai Buhuș, ce au fost logofăt mare, pre acest Simeon Dascal, Istratie-logofătul l-au fătat cu basnile lui și Misail Călugărul de la Simeon au născut, cela fiu, cestalalt nepot. Și mult mă mir de unde au luat aceste basne, că și Urechievornicul scrie și el: 45 de ani la domniile cele dintăi, nici o scrisoare nu să află de lucrurile lor ce s-ar fi lucrat și nici streinii n-au știut nimica de dâșii până la Alixandru-vodă cel Mare și Bun. Decii au început istoricii leșăști a scrie, mai ales Bielschii și Marțin Pașcovschii, pre carii i-au urmat răposatul Urechievornicul. Dacă n-au fost dară dintăi scrisoare în țară și nici streinii n-au știut și nimica n-au scris, de unde sunt aceste basne, cum că să fie fost moșii țărăi aceștia din temnițele Râmului, dați întru ajutoriul lui Laslău, craiul unguresc? Și românii acum era în Maramoroș în zilele acelu crai, cești dincoace, de unde ieste acum Moldova, iară cei dincolo, unde ieste acum Țara Muntenească, iară în munți pre Olt, unde și acum să pomenește Țara Oltului, și râmlenii cei discălicați de Traian în Ardeal acum era în Ardeal.

Eu, iubite cetitoriule, nicăirea n-am aflat nici un istoric, nici latin, nici leah, nici ungur, și viața mea Dumnezeu știe cu ce dragoste pururea la istorii, iată, și până la aceasta vârstă, acum și slăbită.

De aceste basne să dea seama ei și de această ocară. Nici ieste șagă a scrie ocară vecinică unui neam, că scrisoarea ieste un lucru vecinic. Când ocărăsc într-o zi pre cineva, ieste greu a răbda; dară în veci? Eu voi da seama de ale mele, câte scriu.

Făcutu-ț-am izvod dintăiași dată de mari și vestiți istorici mărturii, a cărora trăiesc și acum scrisorile în lume și vor trăi în veci. Și așa am nevoit, să nu-mi fie grijă, de-ar cădea această carte ori pre a cui mână și din streini, carii de-amăruntul cearcă zmintelile istoricilor. Pre dâșii am urmat, care vezi în izvod, ei pavăța, ei sunt povăța mea, ei răspund și pizmașilor neamului acestor țări și zavistnicilor.

Și întâi unui Enea Silvie și cu următorii lui; însă acesta istoric nu așa greu neprietin ieste, cât numai acest nume vlah de pe Fleac, hatmanul Râmului, că ieste scrie, unde s-au lunecat și săracul Urechievornicul. Credem neputinții omenești.

Iară ieste altul, de neamul său leah, Iane Zamovschii, care orbă năvălește, zicând că nu sunt moldovenii, nici muntenii din râmleni, ci, trecând pre aicea, pre aceste locuri, Traian împăratul și lăsându slujitori de pază, au apucat o samă de dachi limba râmlenească. Vei vedea apoi și a cuvintelor lui răspunsul și ocară nu de la mine, ci de la istoricii, povățile mele, la rândul său.

Puternicul Dumnezeu, cinstite, iubite cetitoriule, să-ți dăruiască, după aceste cumplite vremi anilor noștri, cânduva și mai slobode veacuri, întru care, pe lângă alte trebi, să aibi vremi și cu cetitul cărților a face iscusită zăbavă, că nu ieste alta și mai frumoasă, și mai de folos în toată viața omului zăbavă decât cetitul cărților. Cu cetitul cărților cunoaștem pe ziditoriul nostru, Dumnezeu, cu cetitul laudă îi facem pentru toate ale lui cătră noi bunătăți, cu cetitul pentru greșalele noastre milostiv îl aflăm. Din scriptură înțelegem minunate și vecinice fapte puterii lui, facem fericită viața, agonisim nemuritoriū nume. Sângur Mântuitoriul nostru, Domnul și Dumnezeu Hristos, ne învață, zicândū: **”ИСПИТАЙТЕ ПИСАНИЯ”**, adecă: „Cercați Scripturile”. Scriptura departe lucruri de ochii noștri ne învață, cu acele trecute vremi să pricepem cele viitoare. Citește cu sănătate această a noastră cu dragoste osteneală.

De toate fericii și daruri de la Dumnezeu voitoriū,
Miron Costin, care am fost logofăt mare în Moldova.

Istoricii Dion, Evtopii, Carionū, Cavații, Bonfinū ungur, Topeltin de Mediaș.

Cap. I. *De Italia*

Toate lucrurile, dacă să încep a spune din ceputul său, mai lesne să înțeleg. Și neamul moldovenilor fiindū dintru o țară care să chiamă Italiia, de Italiia și de Împărăția Râmului, a căriia împărății scaunul, orașul Râmul, în dricul Italiei ieste, a pomeni întâi ne trage rândul.

Țara Italiei, de aicea de la noi, dreptū spre apusul soarelui ieste, nu așa depărtată de țara noastră, că de la Belgradul, carile îl știm mai toți că ieste pe Dunăre, unde cade apa Savei în Dunăre, niguțătorește mergândū, cale de 30 zile ieste până la Vineația, și Vineația ieste pre pământul Italiei.

Ieste țara Italiei plină de cetăți și orașă iscusite, mulțime și desime de oameni, târguri vestite, pline de toate bivșuguri, și pentru mare iscusenii și frumusețuri a pământului aceleia i-au zis raiul pământului, a căruia pământū, orașile, grădinile, tocmelile la casile lor cu mare desfătăciune traiului omenescū, nu are toată lumea, supt ceriū blândū, voios și sănătos, nici cu căldură prea mare, nici ierni grele. De grâu, vinuri dulci și ușoare, untudelemnū, mare bivșug și de poame de tot felul: chitre, năramze, lămâi și zahar și oameni iscusiti, la cuvântū

stătători, peste toate neamurile, neamăgei, blânzi, cu oamenii streini dintr-alte țări nemăreți, îndată tovaroși, cum ar fi cu ai săi, cu mare omenie, suptiri, pentru aceia le zicû gentiloni, cum zicû grecii, celebii, și la războaie neînfrânți într-o vreme, cum vei afla la Istoriile Râmului, de vei ceti de dânșii.

Aceia țară ieste acum scaunul și cuibul a toată dăscăliia și învățătura, cum era într-o vreme la greci Athina, acum Padova la Italiia, și de alte iscusite și trufașă meșteșuguri.

Numele Italiei ieste vechiû, la toate istoriile cele vechi latinești, de pe Ital, craiul lor. Nemții italiianului zic valios, și noao, moldovenilor și muntenilor, iar așa valios, franțozii italiianului valașhos, noao și muntenilor, valașhos, leșii italianului, vloh, iară noao voloșin, iară muntenilor acum s-au luat leșii după apa Oltului și au mai adaos tiparnicii lor o slovă: M, de le zicû molteni, adecă olteanû; ungurii italianului, olașû, iară moldoveanului și munteanului, olah. Și țării Italiei leșii zic Vlosca Zemlea, adecă Țara Vlohului, iară țarâi noastre, Volosca Zemlea.

Caută-te dară acum, cetitoriule, ca într-o oglindă și te privește de unde ești, lepădândû de la tine toate celelalte basne, câte unii au însemnatû de tine, din neștiință rătăciți, alții din zavistie, care din lume între neamuri n-au lipsitû niciodată, alții de buiguite scripturi și deșarte.

Iară nu numai numele acesta, precum ai înțeles că ieste tot unul, la toate țările, și al tău și Italiei, precum vei înțelegere și mai pre largû, la capul deosebi de numele acestor țări, că și turcii și grecii ne zic vlah, ce șidintr-altele te vei cunoaște: obiceiuri, hire, graiul și până astăzi, că ești dreptû vloh, adecă italiian și râmlean.

Capul al treilea

De Dachia

Daca s-au început de Italiia a zice, de unde ieste venit neamul acestor țări și de Împărăția Râmului, de care împărăție suntû discălicate ceste țări cu râmleni, vine rândul acum și locului acestuia, la ce loc au venitû acestû neam, din locurile cele dintâi.

Locul dară acesta unde ieste acum Moldova și Țara Muntenească ieste dreptû Dachia, cum și tot Ardealul cu Maramoroșul și cu Țara Oltului. Altû nume mai vechiû decâtû acesta, Dachia, nu aflû în toți câți suntû istorici, că de le-au zis cineva că ieste Schitia, de pe schiți, adecă tătari – căci au năbușitû pre aceste locuri mai pre urmă tătarii și mai înainte de Atila, descălicătoriul Țarâi Ungurești și a ungarilor pre aceste locuri – Dachia numele său cel vechiû tot au ținut la toți istoricii. Cum s-au zis, Schitia ieste direapta Iuzbecul, adecă Tartariia cea Mare și

o parte de Împărăția Moscului.

Dachii aceștia cu multe vacuri mai înainte de Hristos au așezat locurile acestea. Pomenește de dânșii Cvint Curtius, istoricul, de faptele lui Alexandru Machidon.

Hotarale Dachiei dispre răsăritu ieste Nistrul apa, la istoricii cei vechi Tiras, iară dispre amizdădzi, Marea Neagră și Dunărea, dispre apus Panoniia, acum țările Budii, dispre miazănoapte, Morava, și Podolia în Crăiia Leșască, unde ieste și Camenița. Suntu o samă de istorici carii dau și Podolia și câmpul peste Nistru până la apa Buhului și peste Dunăre, Misiile amândoa, căroră le zicem noi acum Dobrogea și o parte de Iliriia, să fie fostu de Dachii.

Puternică într-o vreme, cât supt vremea Împărăției Râmului supt Domentian-împăratu, iară la Dachii crăind Decheval-craiu, lua dachii o sumă de bani din visteriia Râmului, cum lua tătarii de Crămuu de la Moscū și de la leși, să nu le robească țările, că prăda și dachii Italiia cu călărimea, până în zilele lui Traian-împăratul, ce au împărățitu pre urma lui Domentian-împăratul.

Capul al șaselea

De numerile neamului acestor țări și de port și de limba graiului, de unde au luat, așijderea și de tunsura, carei să află și acumu la prostime pe supt munte, lăcuitorii ce suntu și de lege creștinească, de unde au luat

Mare dovadă neamurilor, din ce rădăcină și izvor suntu, numile care au și în de sine și la alte țări streine și măcară că nici un neam nu ieste în toată lumea să aibă numai un nume, ci unile dispre capetile cele dintăi a vreunui norod stăpânitoare, alte nume suntu di pre locuri, de unde suntu începute, multe di pre cetăți mari, multe de pre ape vestite. Cum vedem, neamul nemțescū suptu aceste numere: întâi și mai ales și mai de cinste: alamani și așa le zic istoriile cele vechi și turcii; al doilea nume: alamani și așa le zic istoriile cele vechi și turcii; al doilea nume: gherman, adecă „doi frați”, latinește ghermanus; o seamă de istorici le zicū tevtones, di pre capul lor Tevton, italiianii zicū tudesco, poate fi iară di pre Tevton; leșii, moscalii, noi zicem nemți. Mai apoi alte numere despărțite ca crângile dint-un copaciū: șvedzii, dani, franțozii, saxonii, belghii, batavii și alte țări mai mărunte, totu din rădăcina cea vechie a alamanilor crângi și părți sântu.

Așa hișpanii; ibării, țiltiberii, portogalii, iară tot un neam suntu; franțozii, galii tot un neam suntu. Turcii, de pre locul lor, Turhistan, de pe capul lor cel dintăi Osmangic: otomani, osmanlăi. Moscalii, rușii, bolgarii, sârbii, harvații, slovații, bohemii, rații, polații totu un neam slovenescū suntu, fără alte numere ce suntu la

streini. Că întâi acestui neam grecii le-au zis savromatis, de pe ochi mierăi și albeneți, adecă ochi de șopârlă. Tătarii, tartari, de pe apa Tartara, schiti de pe sălbătăcie, nohai. Așa toate neamurile suptu multe numere toate sunt. Ungurii: huni, magiari, ugrii, iară sasii: dachii, sații, goții, masaghetii. Și acestea nu toate numerele, numai unile dintr-îsile și le-am însemnat, pentru înțelesul numerilor mai lesne neamului și acestor țări, Moldovei și Țării Muntenesti și românilor din Ardeal.

Așa și neamul aceste, de carele scriem, al țărâlor acestora, numele vechi și mai drept ieste rumân, adecă râmlean, de la Roma. Acest nume de la discălicatul lor de Traian, și cât au trăit până la pustiirea lor di pre aceste locuri și cât au trăit în munți, în Maramoroș și pe Olt, tot acest nume au ținut și țin până astăzi și încă mai bine muntenii decât moldovenii, că ei și acum zic și scriu țara sa „rumânească”, ca și românii cei din Ardeal.

Iară streinii și țările împrejur le-au pus acestu nume vlah, de pe vloh, cum s-au mai pomenit, valios, valascos, olah, voloșin, tot de la streini sunt puse aceste numere, de pre Italiia, cărăra zic vloh. Apoi mai târziu, turcii, de pre numele domnului carile au închinat țara întâi la turci, ne zic bogdani, muntenilor caravlah, grecii bogdano-vlah, muntenilor vlahos. Că acestu nume, moldovan, ieste de pre apa Moldovei, după al doilea discălicatul aceștii țări de Dragoșu-vodă. Și muntenilor, ori de pe munte, muntean, ori de pe Olt; olteani, că leșii așa le zic, molteani.

Măcară dară că și la istorii și la graiul și streinilor și în-desine cu vreme, cu vacuri, cu primenele au și dobândesc și alte numere, iară acela carile ieste vechi nume stă întemeiat și înrădăcinat: rumân. Cum vedem că, măcară că ne răspundem acum moldoveni, iară nu întrebăm: „știi moldovenește?”, ce „știi românește?”, adecă râmlește, puțin nu zicem: „știi romanițe?” pre limba latinească. Stă dară numele cel vechi ca un temei neclătit, deși adaog ori vremile îndelungate, ori streinii adaog și alte numere, iară cela din rădăcinaă nu să mută. Și așa ieste acestor țări și țărâi noastre, Moldovei și Țării Muntenesti numile cel drept de moșie, ieste rumân, cum să răspund și acum toți aceia din țările Ungurești lăcuiitori și muntenii țara lor și scriu și răspund cu graiul: Țara Românească.

Și acestu nume vlah – de la turci și de la greci ieste, de la nemți – vallios, de la franțoji – valahos, de la leși – voloșin, de la moscali și de la ruși tot așa, voloșin, și de la unguri – olah. Acest nume tot de la vloh ieste, și vloh ieste italiianu, din care țări a vlohului, adecă a Italiei, au pornit Traian, împăratul Râmului, fără număr mulțime de norod, și i-au așezat în aceste țări a Dachiei cei vechi. Iară cum să fie acest nume vlah de pe Fleac, hatmanul Râmului, precum au scris unii, basne sânt.

Rămâne aici rândul a arăta de graiul și slovele, de unde ieste izvorât, acestor țări de care pomenim. Precum dar s-au arătat deplin neamul acestor țări așezate pe aceste locuri de râmleni, așe și graiul totu de la râmleni izvorât, cu ciialți historici mărturisește și Topeltin, care așe dzice: „Am dovedit mai sus a fi Italiia pricina descălicării valahilor, așe și aice aceiaș laudă mărturisim, că limba lor ieste limba vechilor romani, amestecată sau mai mult stricată cu sârbască, rusască, dășască, horvățască, slovenească” procii. Și dzice precum și un historicu ce-i dzic Covațiiocie au socotit precum graiul de casă a ardelenilor mai mult are în sâne însămnaarea graiului românescu și lătinescu, decât a graiului de acmu a italiianilor.

Și cu vreme îndelungată, ce nu strămută și nu astupă vestite împărății, crăii, domnii; așe și graiul românilor pre aceste locuri cu îndelungată vreme și răsipă lăcuitarilor, romanii de supt aceste locuri, care pustiindu-să de năvala tătarâlor, să mutase aceștia de aice la Maramorăș, cei din Țara Muntenească la locurile Oltului, trecându munții, ș-au stremutat și graiul. Că unde dzice lătinește: *Deus*, noi dzicem: Dzău sau Dumnădzău, *meus*, al mieu, așidjerea, unde *țelum* ei, ceriul, *homo*, omul, *fronsu*, fruntea, *anghelus*, îngerul. Iar nice unile cuvinte nu suntu să nu fie protivnice cu lătinește, sau la început, sau la mijloc, sau la fârșit, iar unele stau neclătite, cumu-i *barba*-barba, *luna*-luna și altele ca acestea: *vinum*-vinul, *panis*-pâne, *manus*-mena, *culter*-cuțit.

Și așe cum amu dzis, cu vremea ș-au schimbat graiul și s-au amestecat cu slovenescu, dațescu și cu alte care le-au pomenit dintru Topeltin. Pe aceasta poveste cură și aflatul slovelor, cu care și scrisoarea de la sirbi o au luat-o, amu după a doa descălecătură de Dragoș-vodă aice în țară, și la munteni Negrul-vodă.

Cătră acestea adaogim rândul aice obiceiilor meselor și ospețelor, carii să vad că-s vechi ținute aice într-aceste țări și le ieste de la vechii romani, precum a închina păhar pentru sănătățile priietinilor ș-a împărăților, că scrie Dion, vestitul historicul, care întru laudă împăratului Avgustu cum vechiū obicei au fostu ca nărodul, giurând pre piedzii cei buni sau nărocirea împăratului, să be la ospețe pentru sănătatea lui. [...]

VIIAȚA LUMII

Predislovie – voroavă la cetitorû

În toate țările, iubite cetitoriule, să află acestû fel de scrisoare, care elinește ritmos să chiamă, iară slovenește stihoslovie, și cu acestû chip de scrisoare au scris mulți lucrurile și laudile împăraților, a crailor, a domnilor și începăturile țărâlor și a împărăției lor. Așa au scris vestit istoric Omir războaiele Troadiei cu Ahileus, așa Vergilie, începătura Împărăției Râmului și alții fără număr dascali, într-acesta chip și sfinții învățătorii besericii noastre cum ieste Ioan Damaschin, Cozma, Theofan, Mitrofan, Andrei de la Crit au scris cântările sfintii biserici, stihurile, canonile, antifoane, cu carile, ca cu niște pietri scumpe și flori nevestenite, au împodobit biserica. Cu această pildă scrisu-ț-am și eu această mica carte, a căriia numile îi ieste *Viața lumii*, arătându-ți pre scurtû cum ieste de lunecoasă și puțină viața noastră și supusă pururea primejdiilor și primenelilor. Nu să poftescû vreo laudă dint-această puțină osteneală, ci mai multû să să chimaă stihuri. Și nu numai aceasta, ce și alte dăscălii și învățături ar putea fi pre limba românească, de n-ar fi covârșit vacul nostru acesta de acum cu mare greotăți, și să fie și spre învățături scripturii mai plecate a lăcuitorilor țării noastre voie.

Citește cu bună sănătate, și cât poți mai vârtos de primejdiile lumii să te ferești, cu ajutoriul preaputernicului Domnului Dumnezeu. Amin.

Înțelesul stihurilor, cum trebuiește să să citească

Stihul ieste nu ca altă scrisoare dezlegată, ci ieste legată de silave cu număr; silava este împreunarea a doao slove, cum ieste: *ba, va, ga, da*, i proci. Deci, de aceste silave stihurile ceste ce scriu într-această cărțuluie au 13 silave, iară să pot și în 9 și în șapte a face și suntû și într-alte chipuri stihuri la alte limbi, cum ieste elinească sau latinească. Iară de acest feliû îți facem știre, în care ț-am scris aicea, de *Viața lumii*.

Deci are și altă datorie stihul: cuvintele cele la fârșitul stihului a doao stihuri să tocmască într-un chip, pe o slovă să citească, cum ieste: *ața-viața, frunte-munte, lume-spume* i proci. Cătră aceasta, la cetit, unde vor fi cuvintele ci trebuieșcu să le scurtezi: de vei trăgăna, ții-a părea că nu ieste stihul bun, ci trebuiește, unde va fi de trăgănatû, să trăgănezi, unde de scurtat, să scurtezi. Așijderea, unde să vor prileji trei slove, cărora le zicem unoglasnice, ce s-ar zice de un glas, cum ieste *a, e, i, o*, acestea de să vor prileji trei alătura, să să lipsească una, cum ieste: „*nici o avuție*”. Aicea caută că *o* ieste între *e* și între *a*, deci *o* piare și vei ceti: „*nici avuție*” i proci. Alta, pentru această slovă, cândû va avea înaintea sa iară o slovă unoglasnică, să întunecă, cum vei găsi între stihuri un stih

într-acestași chip: „*mari împărați și vestiți*”, carele nu-l ceti: „*mari împărați*”, ce: „*mari-mpărați*”, că îl lipsește slova ce ieste înainte.

Cetindû, trebuie să citești și al doilea și al treilea rândû, și așa vei înțelege dulceața, mai vârtos să înțelegi ce citești, că a ceti și a nu înțelege ieste a vântura vântul sau a fierbe apa.

VIIAȚA LUMII

СУЕТА СУЕТСТВ, ВСЪЧЕСКА СУЕТА

Eclisiiastis glava 1:

Deșertarea deșărtărilor și toate sunt deșarte

A lumii cântû cu jale cumplită viiața,
Cu griji și primejdii, cum ieste și ața
Prea subțire și-n scurtă vreme trăitoare,
O, lume hicleană, lume înșălătoare,
Trec zilele ca umbra, ca umbra de vară;
Cele ce trec nu mai vin, nici să-ntorcû iară.
Trece veacul desfrânatû, trec ani cu roată,
Fug vremile ca umbra și nici o poartă
A le opri nu poate. Trec toate prăvălite
Lucrurile lumii și mai mult cumplite.
Și ca apa în cursul său cum nu să oprește,
Fum și umbră suntû toate, visuri și părere.
Ce nu petrece lumea și-n ce nu-i cădere?
Spuma mării și nor suptû cer trecătoriû.
Ce e în lume să nu aibă nume muritoriû?
Zice David, prorocul: „Viiața ieste floare,
Nu trăiește, ce îndată ieste trecătoare”.
„Vierme suntû eu, și nu om”, tot acela strigă
Toate câte-s pre tine! Ce hălăduiește
Neprăvălit, nestrămutat? Ce nu stăruiește
Spre cădere de tine? Tu cu vreme toate
Primenești și nimica să stea în veci nu poate.
Ceriul faptû de Dumnezeu cu putere mare,
Mununată zidire, și el fârșit are.

Și voi, lumini de aur, soarile și luna,
Întuneca-veți lumini, veți da gios cununa.
Voi, stele iscusite, ceriului podoba,
Vă așteaptă groaznică trâmbița și doba.
În foc te vei schimosi, peminte cu apa.
O, pre cine amar nu așteaptă: sapa!
Nu-i nimica să stea în veci, toate trece lumea,
Toate-s nestătătoare, toate-s niște spume.
Tu, părinte al tuturor, Doamne și împărate,
Singur numai covârșești vremi nemăsurate.
Celelalte cu vremea toate să petreacă.
Suptu vreme stăm, cu vreme ne mutăm viața,
Umblăm după a lumii înșelătoare fața.
Vremea lumii, soție și norocul alta,
El a sui, el a surpa, iarăși gata.
Norocului zicem noi ce-s lucruri pre voie
Sau primejdii cându ne vin, sau câte o nevoie.
Norocului i-au pus nume cei bătrâni din lume,
Elu-i cela ce pre mulți cu amar să afume,
El suie, el coboară, el viața rumpe,
Cu soția sa, vremea, toate le surpe.
Norocul la un loc nu stă, într-un ceas schimbă pasul,
Anii nu potu aduce ce aduce ceasul.
Numai mâini și cu aripi, și picioare n-are,
Să nu poată sta într-un loc nici-odinioare.
Vremea începe țările, vremea le sfârșăște,
Îndelungate împărății vremea primeneăște,
Vremea petrece toate; nici o împărăție
Să stea în veci nu o lasă, nici o avuție
A trăi mult nu poate. Unde-s cei din lume
Mari împărați și vestiți? Acu de-abii nume
Le-au rămas de poveste. Ei sunt cu primejdii
Trecuți. Cine ai lumii să lasă nădejdi?
Unde-s ai lumii împărați, unde ieste Xerxes,
Alixandru Machidon, unde-i Artaxers,
Avgust, Pompeiū și Chesar? Ei au luat lume,
Pre toți i-au stinsu cu vremea, ca pre niște spume.

Fost-au Țiros-împărat, vestit cu războaie,
Cu avere preste toți. Și multă nevoie
Au tras hândii și tătarii și Asiia toată.
Caută la ce l-au adus înșelătoarea roată:
Prinsu-l-au o fămee, i-au pus capul în sânge.
„Satură-te de moarte, Țiros, și te stinge
De vărsarea sângelui, o, oame înfocate,
Că de vrăjmășia ta nici Ganghes poate
Cursul său să-l păzească”. Așa jocurește
Împărățiile lumii, așa le prăvălește.
Nici voi, lumii înțelepții, cu filosofia
Hălăduiți de lume, nici theologhia
V-au scutit de primejdii, sfinți părinți ai lumii,
Ce v-au adus la moarte amară pre unii.
Nime lucruri pre voie de tot să nu creează,
Nime-n grele, nădejdea de tot să nu piarză,
Că Dumnezeu a vărsatû toate cu sorocul,
Au poroncitû la un loc să nu stea norocul.
Cursul lumii ați cercatû, lumea cursul vostru
Au tăiat. Așa ieste acum vacul nostru.
Niminea nu-i bun la lume, tuturor cu moarte
Plătește osteneala, nedireaptă foarte,
Pre toți, și nevinovați, ea le taie vacul,
O, vrăjmașă, hicleană, tu vinezi cu sacul,
Pre toți îi duci la moarte, pre mulți fără deală,
Pre mulți și fără vreme duci la aceasta cale.
Orice faci, fă și caută fârșitul cum vine.
Cine nu-l socotește, nu petrece bine.
Fârșitul ori laudă, ori face ocară,
Multe începuturi dulci, fârșituri amară.
Fârșitul cine caută, vine la mărire,
Fapta nesocotită aduce perire.
Moartea, vrăjmașă, într-un chip calcă toate casă,
Domnești și-mpărătești, pre nime nu lasă,
Pre bogați și săraci, cei frumoși și tare.
O, vrăjmașă, priietin ea pre nimeni n-are.
Naștem, murim, o dată cu cei ce să trece,

Cum n-ar fi fostu în veci, dacă să petrece.
Painjini suntu anii și zilele noastre.
Sfinți îngeri, ferice de viața voastră.
Viețuim, și viața ieste neștiută
Și până la ce vreme ieste giuruită.
Așa ne poartă lumea, așa amăgește,
Așa înșală, surpă și batjocurește.
Fericită viața făr-de valuri multe,
Cu griji și neticneală avuția pute.
Viețuiți în ferice, carii mai puține
Griji purtați de-a lumii; voi lăcuiți bine.
Vacul nostru cu-mprumut dat în datorie;
Ceriul de gândurile noastre bate jocurie.

Epilog

Mulți au fostu și mulți suntem și mulți te așteaptă;
Lumea din primenele nu să mai deșteaptă.
Orice ieste muritoriû, cu vremea să petrece,
Trece vremea și pre-ai săi toți îi părăsește.
Cei ce acum petrecem, pomenim alții
Trecuți; de noi cu vreme vor pomeni alții.
Născându-ne, murim; murind, ne facem cenușă.
Dintr-această lume trecem ca pentr-o ușă.
Astăzi mare și puternic, cu multă mărire,
Mâine treci și te petreci cu mare măhnire.
În lut și în cenușă te prefaci, o, oame,
În vierme, după care te afli în putoare.
Ia aminte, dară, o, oame, cine ești pe lume,
Ca o spumă plutitoare rămâi fără nume.
Una fapta, ce-ți rămâne, buna, te lățește,
În ceriû cu fericie în veci te mărește.

Înțelesul pildelor ce suntu în stihuri

Din toate stihurile să înțeleg deșărtările și nestătătoare lucrurile lumii, și viața omenească scurtă, cu mărturie din David prorocul, mai ales. Apoi, unde să pomenește de ceriû și de soare,

De lună, de stele, acestea toate că vor avea sfârșit și să vor primeni. Sfânta Scriptură ne învață: numai Dumnezeu ieste fără sfârșit și vecinic.

Pentru Țiros-împăratul, carile îl pomenesc stihurile. Acestu împăratu au fostu foarte mare și avut și au supus Indiia și pre tătari și toată Asiia (Asiia ieste a patra parte de lume). Mai apoi bătându războiū cu tătarii, au bătut într-o zi fără număr oști tătărăști și au omorâtū într-aceiaș zi trei ficiori a Timeriei, ai împărătesii cei tătărăști, cu mâna sa. Și după izbândă, fiindū fără de grijă, au discălicatū cu oștile între niște munți. Împărăteasa văzându-l fără grijă și fără de străji (că ea era fugită într-un munte), au îndemnatū mârzaci tătărăști și l-au lovitū noaptea. Și așa au răsipit oastea, cât pre dânsul l-au prinsū viu, pre însuși împăratul Țiros. Multă seamă de oaste, oameni prinși, zic istoriile, din oastea lui Țiros, au junghiiți au umplut o cadă de sânge, apoi au tăiat capul lui Țir și l-au pus în sânge și au strigat: „Satură-te, Țiros, de sânge omenescū”. La acea primejdie au sosit acel mare împărat și vestit în lume.

Pentru Ganghies, ce să pomeneste. Ganghie ieste o apă curătoare mai mare decât Nilul și decâtū Dunărea; ieste la Indiia acea apă, din cele patru ape ce ies din raiū. Să chiamă la Sfânta Scriptură Gheon, și ea disparte Hindiia în doao părți. Asupra acei ape fiind Țiros discălicatū cu oaste, au mersū un copil din casă să scalde un cal foarte drag lui Țir; scăldându-l, s-au înecatū și calul, și copilul. De mânie și de jale, Țiros, un an au șazut și au săpatū apa aceia Ganghies în 60 de locuri. Și așa despărțită în multe părți, au trecut în vad oastea.

Celelalte stihuri vei înțelege pre rândū. Pentru norocul, mulți întrebă: ieste ceva norocul, și ce ar fi acela norocul? Răspunsū: norocul nu ieste alta, numai lucrurile ce ni să prilejescū și nu să întâmplă, ori bune, ori rele, zicem acelor întâmplări norocul. De ni să prilejescū lucruri bune și pre voie, zicem noroc bun; de ni-s împotrivă, au peste voie și cu scădere, zicem noroc bun; de ni-s împotrivă, au peste voie și cu scădere, zicem norocul rău. Deci, cum întâmplările acestea au nume în toate limbile, așa și în limba noastră cu un cuvântū să închide și să zice: norocul.

Glosar

Omīr – Homer, autorul *Iliadei* și *Odiseii*; **Verghilie** – Virgilius, autorul *Eneidei*; **Ioan Damaschin** – teolog bizantin din sec. VIII; **Cozma** – sfânt creștin din sec. III-IV; **Theofan** – cronicar bizantin, sec. VIII-IX, sanctificat; **Mitrofan** – sfânt creștin, sec. III-IV; **Andrei din Creta** – sfânt creștin, sec. IV; **stihiri** – imnuri bisericesti; **canon** – cântec bisericesc; **antifon** – cântare repetată de două ori (sau două voci), la slujba bisericască; **dăscălii** – cuvinte iscusite; **scripturii mai plecate** – literaturii mai potrivite, mai adecvate; **să tocmască** – să se potrivească; **să vor prileji** – se vor nimeri; **ne mutăm** – ne trăim; **Xerxes și Artaxers** –

împărați persani, tatăl și fiul (sec. V î.e.n.); **hindii** – indienii, hindușii; **Ganghes** – râul Gange din India; **jocurește** – joacă; **hălăduiți** – scăpați; **ați cercat** – ați căutat; **fără deală** – fără motiv; **neticneală** – neliniște; **în ferice** – fericire, **bate jocurile** – își bate joc; **te lățește** – te face vestit; **mârzaci** – comandanți tătari; **Țir (Țiros)** – Cyrus, rege al perșilor în sec. VI î.e.n.

Evaluare

1. *Relatați despre Stihurile de descălecatul țării din Predoslovia Letopisețului.*
2. *Motivați atenția cu care este tratată domnia lui Vasile Lupu în Letopisețul Țării Moldovei.*
3. *Explicați, apelând la Predoslovia, ce l-a determinat pe Miron Costin să scrie De neamul moldovenilor.*
4. *Comentați aserțiunea cronicarului M. Costin: „Nu există mai mare zăbavă decât cetitul cărților”, raportând-o la literatura română veche.*
5. *Comentați afirmația lui M. Costin: „Lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minții omenești, scrisoarea, din care, dacă va nevoi omul, cele trecute cu multe vremi le va putea ști și oblici”.*

Repere critice

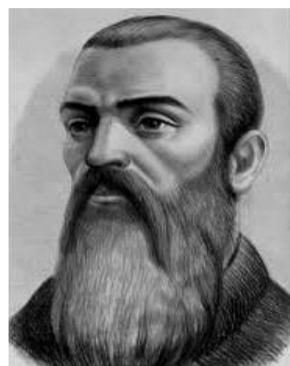
„Mentalitatea lui, în primul rând, este cu desăvârșire alta, reflectând și o altă epocă. Familia lui Ureche, atestată de pe timpul lui Alexandru cel Bun, are trăsăturile oricărei nobilimi de spadă, cu lungă tradiție în urmă. Cronicarul însăși își trăiește norocos maturitatea și bătrânețea sub domnia lui Vasile Lupu, pe care Costin o va evoca, prin de nostalgie, ca pe un timp de pace și belșug. Costin, în schimb, provine dintr-o familie mai recentă, de îmbogățiți peste noapte, tatăl său fiind un om cu mult simț practic, dar neștiutor de carte, ca și tatăl lui Dimitrie Cantemir, acela din ordinul căruia va fi decapitat Miron. Când Miron se întoarce în țară, pe la 20 de ani, domnia glorioasă a lui Lupu tocmai se sfârșea, făcând loc unei instabilități cronice și unei decăderi pe care viitorul poet și prozator le va resimți dureros. De aici, repetata lui plângere de „cumplitele vremi” care nu-i permit să-și scrie cartea cum ar voi, de aici patosul cu care el se roagă să-i fie iertate nerealizările sau greșelile („crede neputinții omenești...”). tonul lui Costin este cu mult mai puțin senin decât al lui Ureche și filosofia lui este în modul cel mai plastic rezumată de numeroasele maxime presărate în cronică: „Binele pururea este gingaș și pentru păcatele oamenilor, nu în multă vreme stătătoriu” (p.94). Sau: „Orb norocul la suiș și lunecos a stare la un loc, grabnicu și de sârg pornitoriu la coborâș” (p.173). Autorul viziunilor apocaliptice din *Viața lumii* este

în germene aici, și nimic nu i se potrivește mai bine decât vorba lui Seneca dintr-o epistolă: „calamitosus est animus futuri anxius”. Costin este totodată și un om mai modern decât Ureche. *Letopisețul Țării Moldovei* scris de el ia mai des în considerare cauzalitatea, ca și aspectul uman-istoric al evenimentelor, în pofida unui moralism de esență creștină asemănător, bazat pe cumpăna care atrage după orice faptă o răsplată. Factorii divini au dispărut practic din scenă. Coincidențele și neprăvăzutul au fost secularizate. Explicațiile fenomenelor sunt multiple – economice, politice, psihologice – și de fiecare dată, așezate în context european. O linie groasă taie în două istoria din cronică, și anume atunci când autorul simte nevoie să spună „povestea lui Hmil hatmanul căzăcesc, de la care vremi (ahu!) s-au început și răul nostru”, căci acolo a fost „izvorul a tuturor răutăților și pustiității acestor părți, începutul căderii împuținării crăiei leșești, răssipa și pustiitatea cazacilor, strângerea și țărâi noastre” (p.123): lanțul de cauze și ansamblul perspectivei sunt absolut uimitoare și ele arată cât de mult a evoluat de la Ureche interpretarea istoriei. Singurul element suprauman care apare la Costin merită să fie totuși reținut: destinul. „Neștiutoare firea omenească la lucruri ce vor să hie pre urmă”, notează el de fiecare dată când protagoniștii din teatrul istoriei nu sunt în stare să prevadă consecințele actelor lor și nici importanța lor înșiși pe scenă. Supuși patimilor (studiate cu grijă de Costin) ei știu ce sunt și ce vor, dar nu la ce-i pot conduce simțirile și dorințelor lor. Cu alte cuvinte, își ignoră destinul, iar destinul costinian este rodul implacabil al acumulării de porniri omenești foarte subiective. Aici e o mare deosebire de Ureche, la care destinul stătea tot în mâna lui Dumnezeu. La Costin, deși nu și-l cunosc, oamenii și-l fac cu mâna lor”.

Manolescu Nicolae. *Istoria critică a literaturii române*. București: Minerva, 1990, p. 51.

ION NECULCE (1672-1745?)

Cel de-al treilea mare cronicar al literaturii române, Ion Neculce, ne-a lăsat drept moștenire o operă literar-istorică scrisă cu har de un povestitor înnăscut. Deși nu avea studiile de care au avut parte Grigore Ureche și Miron Costin, totuși el este acela care a pus temeliiile viitoarei „dinastii” de mari povestitori în literatura română: Ion Neculce, Ion Creangă, Mihail Sadoveanu.



Ion Neculce s-a născut la Prigoreni, ținutul Cârliștii, în 1672 în familia lui Neculce vistiernicul, grec de origine, și a Catrinei, fiica vistiernicului Iordache Cantacuzino. Rămâne orfan de tată de la o vârstă fragedă. Anii copilăriei și-i petrece în casa bunicii Alexandra, supranumită Iordăchioaia vistierniceasa. Războaiele turco-polone, în timpul cărora a ars conacul familiei și a fost omorât tatăl vitreg al lui Ion Neculce, i-au făcut să pribegescă timp de patru ani, împreună cu mama și bunica, în Țara Românească, la rudele după mamă, în familia Stolnicului Constantin Cantacuzino. Cercetătorii sunt de părere că anume în București viitorul cronicar și-ar fi desăvârșit studiile, cu atât mai mult că aflarea în preajma eruditului Stolnic nu putea să nu-i trezească gustul pentru carte.

Întorcerea în țară la vârsta majoratului îi oferă posibilitatea de a-și începe cariera dregătorească. Prima slujbă este cea de postelnic (boier care îngrijea camera de dormit a domnitorului) pe timpul lui Constantin Duca. Următoarea este cea de vătaf de aprozi (căpetenie de slujbași ai stăpânirii), apoi vel agă (comandant de slujitori pedestri însărcinați cu paza orașului de reședință a domnitorului).

Căsătoria cu nepoata de soră a lui Antioh și Dimitrie Cantemir, Maria, fiica Ruxandrei și a lui Lupu Bogdan hatmanul, i-a adus lui Neculce nu doar o anumită poziție în societate, ci și o avere frumoasă. Continuă să urce scara dregătoriilor țării: într-un tempo mai rapid sub domnia rudelor și în unul mai lent sub alți domnitori. Antioh Cantemir îl ridică la rangul de vătaf de aprozi, iar când Antioh lipsește din Iași, este caimacam (loțiitor de domn) împreună cu alți boieri. Atinge culmile scării ierarhice sub domnia lui Dimitrie Cantemir. Anume în această perioadă este vel - spătar (dregătorul ce purta sabia domnului, iar pe câmpul de luptă era unul din comandanții armatei) și apoi hatman (comandant) al oastei moldovenești. Tot în calitate de hatman participă la toate evenimentele importante ce au loc în Moldova: tratatul de alianță cu Petru cel Mare, Războiul

Ruso-Turc de la Stănilești, înfrângerea oștii aliate și plecarea, împreună cu D. Cantemir și alți moldoveni, în Rusia. Grija pentru copiii rămași în țară, dar și, probabil, atmosfera nefavorabilă atât în societatea rusă, cât și în diaspora moldovenească, l-au determinat să ia decizia de reîntoarcere: *Dar eu eram bucuros că-am venit acela ceas, de-am găsit vreme să ies dintr-acel norod greu și cumplit. Că-s niște oameni foarte necredincioși, și pre cu greu traiu au oamenii ce sunt nedepriși cu acel felu de oameni dintr-acele părți.* Neîndoios, „schimbarea hirii” domnitorului D. Cantemir a avut un rol decisiv: *„Decii Dumitrașco Vodă nu vre să ție pe moldoveni cu dragoste, ca pre niște streini ce și-au lăsat casăle și s-au străinat de moșiile lor pentru dânsul, ce vre să-i țâe mai aspru decât în Moldova, că i se schimbă hirea într-alt chip, nu precum era domnu în Moldova, ce precum era mai înainte pre când era beizade... încă și mai rău, și uite la beție. Să scârbie de fiece, și ușa îi era închisă, și nu lăsa pre moldoveni nicăieri din târgu să iasă afară, fără ocazul lui”.* Plecarea lui Neculce din Rusia a fost regretată foarte mult de soții Cantemir.

Peregrinările lui Ioan Neculce au durat nouă ani. După cei doi ani petrecuți în Rusia, alții șapte i-a stat în Polonia din cauza intrigilor țesute de boierii care l-au deposedat de avere. Își redobândește bunurile după un proces în care a demonstrat că nu a fost în cunoștință de cauză în legătură cu venirea rușilor în Moldova și că nu el este vinovatul principal în înfrângerea de la Stănilești.

S-a întors în țară sub domnia lui Mihai Racoviță în 1719. Ocupă, după revenire, posturile importante de vornic al Țării de Sus și de judecător de divan, împreună cu alți boieri, *la toate trebile și judecățile și sfaturile.*

În timpul războiului ruso-turc din 1739 nu părăsește Iașul împreună cu domnitorul și se pomenește învinuit de niște fapte pe care nu le-a săvârșit și este închis la „bașbuluc-baș” câteva zile, dar e eliberat din lipsă de probe.

Data morții marelui cronicar nu poate fi stabilită cu precizie. Informațiile referitoare la Ion Neculce dispar după 25 februarie 1745 (ultima amintire a numelui cronicarului în documente), iar la 12 ianuarie 1746 se făcea deja împărțirea averii. Cum am văzut din *Predoslovie, Letopisețul Țării Moldovei* cuprinde două părți: una fixează un număr de 42 de tradiții și alta continuă cronica lui Miron Costin. Cu referință la *O samă de cuvinte*, Ion Neculce ne atenționează că această parte din material nu putea fi încadrată în letopiseț și a fost plasată înaintea acestuia, constituind culegerea de legende, ce poartă titlul *O samă de cuvinte ce sunt audzite din om în om, de oameni vechi și bătrâni, și în letopisețu nu sunt scrise, ce s-au scris aice, după domnia lui Ștefăniță-vodă, înaintea domniei Dabijii-vodă.* O bună parte din ele, nouă la număr, îl au ca personaj principal pe Ștefan cel Mare,

cea ce certifică faptul că figura acestuia, la mai mult de două secole de la moarte, era în centrul atenției societății moldovenești. Altele îi au ca protagoniști pe Petru Rareș, Despot-Vodă, Aron-Vodă, Miron Barnovschi, Vasile Lupu, Nicolae Milescu Spătarul ș.a. Or, prin culegerea de legende *O samă de cuvinte*, Ion Neculce face o disociere tranșantă între adevărul istoric, prezentat în letopiseț, și tradiția populară, care nu necesită un grad sporit de credibilitate, deoarece *Ce cine va vré să le creadă, bine va fi, iar cine nu le va crede, iarăși bine va fi, cine cum îi va fi voia, așa va face.*

Legende și letopisețul lui I. Neculce au servit ca sursă de inspirație pentru scriitorii de mai târziu, în special pentru patruzecioști, dar nu au fost neglijate nici de creatorii secolului următor: Dimitrie Bolintineanu cu *Muma lui Ștefan cel Mare* și *Cupa lui Ștefan*, Constantin Negruzzi cu *Aprodul Purice*, Vasile Alecsandri cu *Dumbrava Roșie* și *Altarul mănăstirii Putna*, Mihail Sadoveanu cu *Zodia cancerului sau vremea Ducăi-vodă* ș.a.

Letopisețul lui Ion Neculce vine în continuarea celui al lui Miron Costin și acoperă optzeci și doi de ani din istoria Moldovei, de la 1661, de unde îl părăsește predecesorul său, până în ajunul trecerii sale în eternitate, 1743, adică de la domnia lui Istratie Dabija până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat. A început să elaboreze lucrarea la o vârstă înaintată, iar evenimentele fiind demult consumate și poate de aceea, privind retrospectiv, el vede lucrurile mult mai liniștit, culorile sunt mai estompate, iar tonalitatea este mai puțin critică.

În *Predoslovie* lucrării autorul amintește în cuvinte de laudă de înaintașii Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, iar compilerilor letopisețului lui Ureche – Simion Dascălul, Misail Călugărul și Eustratie Logofătul – le reproșează lipsa de cultură, deoarece *au defăimat pre moldoveni, scriind că sunt din tâlhari*. Din lipsă de studii, cronicarul nostru nu cunoaște letopisețele ce au fost elaborate până la Ureche și Costin și nu amintește de cronicile de la curtea lui Ștefan cel Mare sau de cele aparținând cronicarilor călugări. Tot aici, în *Predoslovie*, se referă la inițiativa (proprie, bineînțeles, *...îndemnatu-m-am și eu, Ion Neculce biv vel vornic de Țara-de-sus, a scriere întru pomenirea Domnilor...*) de a elabora lucrarea și la izvoarele care au stat la baza cronicii: *Însă până la Duca-vodă cel bătrân l-au scris di pe niște izvoade ce am aflat la unii și alții și din audzitele celor bătrâni boieri; iară de la Duca-vodă cel bătrân înainte, până unde s-a vide, la domnia lui Ion-vodă Mavrocordat, nici de pre un izvod a nemăru, ce am scris singur, dintru a mea știință, câte s-au tâmplat de au fost în viața mea. Nu mi-au mai trebuit istoric strein să citesc și să scriu, că au fost scrisă în inima mea*. Astfel, prima parte este scrisă din amintirile bătrânilor boieri și a altor martori oculari, iar, începând cu domnia

lui Constantin Cantemir, cronicarul povestește numai cele văzute și trăite de el. Acest moment definește aspectul memorialistic al operei lui Neculce în sensul că istoria Moldovei este prezentată prin prisma cronicarului și în strânsă legătură cu personalitatea acestuia. De menționat că nu trebuie să tragem concluzii pripite cum că I. Neculce ar fi fost părtinitor în interpretarea evenimentelor. Deși plasează narațiunea într-o perspectivă subiectivă prin masiva prezență a propriei persoane în letopiseț și prin scoaterea eului auctorial în prim-plan (*eu, Neculce sau condeiful meu*), cronicarul nu exagerează cu laudele și nu cântă osanale personajelor favorite și nu denigrează pe cei care l-au defavorizat într-un caz sau altul. În acest sens, exegetul Nicolae Iorga menționează că: „N-avem a face cu povestirea pățimașă a luptătorului care abia a lăsat armele din mână; într-înșea nu răsună nici imnul de triumf al biruitorului, nici plângerea învinsului prigonit sau înstrăinat, ci limpedea, curată, senină și buna povestire a unui bătrân foarte bătrân, care, privind în urmă, în dunga din ce în ce mai umbrită a trecutului său, vede înșirându-se acele ce au fost, atât de liniștite, de orânduite și de frumoase”.

Letopisețul debutează cu domnia lui Dabija-vodă, un domn generos și atent la cei din jurul său: *era omu bun și blându, fără nice o răutate*. Adeseori împărțea bucate de la masa lui oamenilor de curte. Cei patru ani de domnie au fost cu pace și cu *țară întemeiată*.

Domnia în trei rânduri a lui Duca-vodă îi oferă lui Neculce ocazia să facă o analiză detaliată a evenimentelor din acel timp, să prezinte multe detalii ce conturează o imagine de domnitor crud, profitor și dornic de a stoarce cât mai multe din sărmana Țară a Moldovei: *Curtea lui, masa lui, cheltuiala lui, ca un craiu ține. Și când ieșe afar-în nărod, tot posomorât căuta, ca să-i ie oamenii de frică. Că el apucas-învățatură de la Vasilie-vodă, fiindu cămăraș mare la Vasilie-vodă. Era om nu pre nalt și gros, burduhos și bătrân. Numai iș cerne barba. Pe atâta să cunoște că n-are acătare minte sau frica lui Dumnedzău. Și ce gânde el să facă și la ce să ispitie, și la ce l-au adus păcatul și osânda de la Dumnedzău! Și așe l-au dus pe Duca-vodă în Țara Leșască, de au murit acolo. Așe s-au agonisit de lăcomia banilor, ce ave*. Anume viața și domnia lui Duca-vodă, unele detalii semnificative (spre exemplu, dorința lui Duca-vodă, ajuns într-un sat, să bea puțin lapte, a fost însoțită de blesteme și sudălmi la adresa domnitorului care nu a fost recunoscut) i-au servit scriitorului Alexandru Hâjdeu ca sursă de inspirație pentru nuvela *Domnia Arnăutului*.

Toate personajele din letopiseț sunt bine individualizate. Dumitrașco-vodă Cantacuzino, un domnitor de neam țarigrădean, rămas în memoria moldovenilor printr-un comportament deviat, lacom și nebun, este zugrăvit în cele mai

întunecate nuanțe: Dumitrașco-vodă, fiindu grec tălpiz și fricos, cu piele de iepure la spate, și neavând nice o milă de țară ... și era om nestătător la voroavi, amăgitor ... Și dup-aceste, după toate, era bătrân și curvar... Că el, de bătrân, dinți în gură n-ave. Dimineața îi înclie de-i pune în gură, iar sara îi disclie cu încrop și-i pune pe masă. Carne în toate posturile cu turcii depreună mânca. Oh! Oh! Oh! Săracă țară a Moldovii, ce nărocire de stăpâni c-aceștia ai avut! Ce sorți de viață Ț-au cădzut! Cum au mai rămas om trăitor în tine, de mare mirare este, cu atâtea spurcăciuni de obiceiuri și să trag până astăzi în tine, Moldovă!

De un portret memorabil se bucură țarul Rusiei Petru cel Mare, pe care I. Neculce l-a cunoscut personal cu ocazia venirii acestuia la Iași: *Iară împăratul era om mare, mai înalt mai decât toți oamenii, iar nu gros, rătund la față și can smad, oacheș, și can arunca câteodată din cap, fluturând. Și nu cu mărire și fală, ca alți monarhi, ce umbla ficum, prost la haine, și numai cu doao, trei slugi, de-era de grija trebilor. Și umbla pre gios, fără alaiu, ca un om prost.*

De altfel, nu doar personalitățile din letopiseț au avut parte de portretizări, ci și întregi popoare (grecii, tătarii ș.a.), iar domniile mai multor domnitori ce își aveau rădăcinile în Fanarul constantinopolitan îi oferă cronicarului prilejul de a-și demonstra grecofobia, de a avea o reacție dură față de orice activitate întreprinsă de aceștia. În acest sens Ion Neculce ne prezintă în imagini de o rară plasticitate o caracterizare colectivă a grecilor: *Când a vre Dumnedzeu să facă să nu fie rugină pe fier, și turci în Țarigrad să nu fie, și lupii să nu mănânce oile în lume, atunce poate nu vor fi nici greci în Moldova și în Țara Muntenească, nici or fi boieri, nici or pute mânca aceste douo țări, cum le mânca. Iar alt leac n-au rămas cu condeiu meu să mai pomenescu, ca să pot găci. Focul îl stângi, apa o iezăști și o abați în altă parte, vântul când bate, te dai în laturi, într-un adăpost și te odihnești, soarele întră în nuor, noaptea cu întunerecul trece și se face iar lumină, iar la grec milă, sau omenie, sau dreptate, sau neviceșug, nici unele de aceste nu sunt, sau frica lui Dumnedzeu. Numai cându nu poate să facă rău să arată cu blândețe, iar inima și firea, tot câtu aru pute, este să facă răutate. Căutați de cetiți la hronograful grecescu, de vă încredințați și mai bine, pe când au fost grecii puternici și împărăția era a lor, ce făce pre atunce și ce lucra! Or, deși îi curge prin vene și sânge grecesc, cronicarul fără nici o rezervă face un portret colectiv axat numai pe defecte și însușiri defăimătoare.*

Domnitorilor din familia Cantemir Ion Neculce le dedică pagini pline de afecțiune și de respect fie din recunoștință pentru urcarea rapidă pe scările ierarhiei boierești, fie din „obligațiune” de a preamări pe cei care i-au devenit rude prin alianță (era căsătorit cu nepoata de soră a lui Antioh și Dimitrie Cantemir).

Constantin Cantemir, cel care a pus bazele dinastiei cantemireștilor, este de proveniență modestă, *de oameni proști de la ținutul Fălciului*, practic analfabet, *carte nu știe, numai iscălitura învățasă de o făce*, dar posedă calități indispensabile unui domnitor: viteaz, cu multe semne pe trup de la multiplele războaie la care a participat, bătrân cu *barba albă ca zăpada*, ceea ce ar sugera înțelepciunea și capacitatea de a lua cele mai bune decizii.

Un spațiu larg este oferit conflictului dintre Constantin Cantemir și frații Costin, Velicico și Miron. Intrigile partidelor boierești rivale au pus începutul „sfârșitului”. Din comentariile cronicarului se creionează, pas cu pas, imaginea tragediei care a pus capăt vieții unora dintre cele mai luminate minți ale secolului al XVII-lea din Moldova. De asemenea, din acest fragment se observă puterea de manipulare a unor clanuri boierești și incapacitatea domnitorului Constantin Cantemir de a analiza „la rece” unele evenimente.

După moartea lui Constantin, cel care a urcat în scaunul domnesc al Moldovei a fost mezinul, Dimitrie Cantemir. Această primă domnie, neconfirmată de Poarta Otomană, a durat în jur de trei săptămâni. Concepția teologică, prezentă în tot letopisețul, este foarte pronunțată anume în această scurtă domnie. Astfel, după ce prezintă decesul și funeraliile domnitorului Constantin Cantemir, naratorul nu întârzie să amintească de modesta avere rămasă feciorilor: *De la Cantemir-vodă nescareva avere nu le-u rămas, că ce era vinitul mânca alții*, dar și să accentueze „bogata” moștenire, reprezentată de prietenii turci ai tatălui, cei care i-au ajutat ulterior pe frații Cantemir. În acest sens, Neculce menționează: *Ce Dumnedzău unde va, nu trebuiescu bani. Că acel Cherchez Mehmet-pașe le-u prinsu mai bine decât mii de pungi de bani. Că, unde va Dumnedzău, sunt și bani, și prietini, și de toate*. Or, în viziunea cronicarului, Dumnezeu este cel care răsplătește sau pedepsește pe fiecare după faptele sale. Domnia din 1710-1711 a lui Dimitrie Cantemir, deși a durat mai puțin de un an, ocupă a șasea parte din economia textului. Deși subiectiv în atitudine, Ion Neculce îl poate privi pe Dimitrie prin prisma calităților și defectelor, configurând treptat un personaj foarte interesant. Pentru a reliefa diferența dintre domnitorul Dimitrie Cantemir în prima domnie și în cea de-a doua domnie, autorul face portretele din tinerețe și de maturitate ale acestuia: *...Că era atunce nerăbdătoriu și mânios, zlobiv la beție, și-i ieșisă numele de omu rău. Iar acmu, viind cu domnia, nu știu, să-ș piardă numele cel rău: au doar mai la vârstă veni- să, au doar chivernisisă viața lui, unde nu era pace? Că așe să arăta de bun și de blând! Tuturor ușe deșchisă și nemărețu, de vorovie cu toți copiii ... Era omu învățat. Numai la giudecăți nu pre pute lua sama bine, poate fi trăind mult la Țarigrad în streinătate. Lăcomie nu ave mare, lucrurile*

lui poftie să fie lăudate. Printre cei care au fost investiți în funcțiile boierești se regăsește și numele lui Ion Neculce, iar importanța pe care și-o acordă cronicarul (vorbind despre sine la persoana a III-a) este la gradul cel mai înalt: Aceștie era boierii lui Dumitrașco-vodă întâiu. Iar mai de credință și mai ales toate trebile domniei era după mine, Ioan Neculce vel-spătar.

Urcarea lui Dimitrie Cantemir în scaunul domnesc al Moldovei avea o dublă intenție, dar fără niciun punct de intersecție: una, din partea turcilor, presupunea prinderea lui Constantin Brâncoveanu și predarea lui Porții Otomane și alta, din partea lui D. Cantemir, viza materializarea tratatului dintre Rusia și Moldova, încheiat de reprezentantul domnitorului, Luca vistiernicul, și împăratul Petru cel Mare în aprilie 1711. Condițiile acestui tratat, aparent favorabile părții moldovene, nu au avut sorți de izbândă. Domnitorul s-a asigurat că oștenii moscali (ruși) se vor instala în cetăți doar *păn' s-a întemeie țara* și nu li se permitea *să s-însoare în țară, nici moșii să cumpere*. Bineînțeles că o atenție deosebită a fost acordată poziției domnitorului și a boierilor moldoveni. Dimitrie Cantemir (probabil că anume el a și fost autorul tratatului) a prescris domnia sa până la moarte, iar ulterior să fie înscăunați doar cei din neamul Cantemireștilor. Boierii nu puteau fi *maziliți din boierie păn'la moarte*. Un punct separat se referea la situația Țării Moldovei în caz de eșec în Războiul Ruso-Turc: *Așijdere nicidecum pace cu turcul să nu facă, iar de s-a tâmpla să facă pace, să rămâie Moldova iar suptu stăpânire turcească*. Ideea cărturarului Dimitrie Cantemir de a nu schimba imperiul căruia era închinată țara era foarte bine intuită. Deși nu cunoștea în profunzime lumea slavă așa cum o cunoștea pe cea musulmană, el s-a pronunțat pentru menținerea jugului otoman.

Atmosfera care domina în Moldova înainte de venirea rușilor era una dintre cele mai triste: *Țara să bejenisă dintr-ace spaimă ce se făcusă. Boierimea mai toți fugisă de pre lângă dânsul, de-l lăsasă singur, socotind unii că să va mazili din pricina turcilor. Alții socotie că or vini moscalii și or luoa țara, și n-a mai fi Dumitrașco-vodă domnu stăpân. Bucatele să scumpisă în Iași, că nu aduce nimeni nici de o parte, fiind bejenii. Zlotașii fugie cu banii și la vistierie nu aduce*. În aceste condiții de insecuritate și incertitudine, spune cronicarul, domnitorul îi încredințează taina tratatului secret dintre Moldova și Rusia. Sfatul lui Neculce a fost să renunțe la ajutorul trupelor rusești și să urmeze planul prestabilit de turci. Este de la sine înțeles că domnitorul nu a ținut cont de sfatul hatmanului. Frica de a rămâne o perioadă nedefinită sub dominația otomană l-a făcut pe Cantemir să ia o decizie radicală: *Voi toți vă chivernisiți, ca să rămâneți la creștini, și numai eu singur pentru voi să rămâiu la păgâni; că v-am vădzut eu credința, că ați fugit*

toți, și eu am rămas singur; pentru țară, n-or prăda-o tătarii, că moscalii acmu sosescu, și eu știu pre bine că n-or bate turcii pre moscali.

Armata moldovenească a fost întemeiată doar datorită celor 100 de pungi de bani care i-au fost date lui Cantemir de către partea rusă: *Și audzind de leafă, nu numai slujitorii să scrie, ce și ciobotarii, croitorii, blănarii, crâșmarii. Slugile boierești lăsa pre boierii săi și alerga de să scrie la steaguri. Oaste de strânsură, din târgu, mai mulți fără arme decât cu arme (subl. n.).* De altfel, nici oștirea rusă nu a fost pregătită pentru război: *În nădejdea voroavelor streini, a muntenilor, a leșilor, a sârbilor, a moldovenilor, au venit împăratul fără oaste, negrijit, să să bată cu veziriul și cu poiedea oștii turcești și tătărăești, într-un mijloc de câmpu pustiu. Și așe, în nădejdea streinilor, era să-ș puiardză moscalii împărăția creștinească.*

Forța narativă a lui Ion Neculce se impune în fragmentul dedicat luptei de la Stănilești dintre trupele moldo-ruse și cele turcești. Cu o privire panoramică Ion Neculce cuprinde tot câmpul de luptă, urmărind succesiv armata turcească și cea moldo-rusă și comentând prin sintagme de o mare forță sugestivă. Expresivitatea este reliefată și de comparațiile des utilizate: *Și așe căde turcii, ca când ar căde niște pere coapte dint-unu păr, cându-l scutură oamenii; așe le-u dat turcii navală, ca o noajă de lupi într-o turmă de oi etc.* Expunerea cronicarului captivează atenția noastră: evenimentele învie, oamenii se mișcă, lucrează, se agită; atmosfera veacului al XVIII-lea cu felul ei de a gândi și a simți ne pătrunde și ne transpune în trecut.

Soarta lui Dimitrie Cantemir a fost decisă de finalul războiului ruso-turc. După ce povestește lupta de la Stănilești, care nu se încheie cu o biruință convingătoare turcească, nici cu un eșec total al rușilor, I. Neculce exclamă: *Voia lui Dumnedzeu au fost, de nici moscalilor nu le-u dat Dumnedzeu chivernisală ca să biruiască pe turci. Așjidere și turcilor le-u lăsat Dumnedzeu mintea, de nu s-au prăpădit moscalii de tot. Nu bat cei mulți pre cei puțini, nici cei puțini pre cei mulți, ce numai cum va Dumnedzeu.* Astfel, pacea încheiată dintre ruși și turci a pus capăt domniei celui mai luminat cârmuitor al Moldovei, Dimitrie Cantemir, el fiind obligat să ia drumul pribegiei împreună cu alți boieri și slujitori. Exilul moldovenilor este amintit de Neculce în cuvinte pline de tristețe și răzvrătire împotriva celui care se vroia domnitor peste compatrioții săi. Firea lui Cantemir este asemănătoare celei din prima domnie: *Deci Dumitrașco-vodă nu vre să ție pre moldoveni cu dragoste, ca pre niște streini ce ș-au lăsat casăle și s-au streinat de moșiile lor pentru dânsul, ce vre să-i ție mai aspru decât în Moldova. Că i să schimbasă hirea într-altu chipu, nu precum era domnu în Moldova, ce precum era mai nainte, tânăr, pre când era beizade în dzilele frăține-său, lui Antiohie-vodă, încă*

și mai rău și iute la beție. Să scârbie, și ușa îi era închisă, și nu lăsa pre moldoveni necăiuri din târgu să iasă afară, fără ocazul lui. Atât atmosfera apăsătoare din diaspora moldovenească, dar și dragostea și dorul de copii și de țară l-au făcut pe Neculce și pe alți boieri să părăsească Rusia.

După 1711 în Moldova a fost introdusă, prin Nicolae Mavrocordat, dominația fanariotă. Anume în înfățișarea evenimentelor de după 1711 se conturează pregnant intenția confesivă a narațiunii, deoarece autorul se întoarce în țară după nouă ani de absență și se implică neostenit în viața socială a țării.

Ion Neculce se impune printr-o formă personalizată a discursului, ceea ce îl deosebește de ceilalți cronicari. Limba lui este cea vorbită pe meleagurile moldovenești, acolo unde s-a născut autorul, ea erupând sub presiunea sentimentelor care-l domină. În acest sens, este edificator exemplul strigătului de durere cu referință la soarta țării: *Oh! Oh! Oh! Săracă țară a Moldovii!* în care expresia de origine folclorică, foarte asemănătoare bocetului, capătă sub pana cronicarului o puternică amprență afectivă. Ion Neculce își exprimă limpede sentimentele și emoțiile prin cuvinte și expresii preluate din vorbirea curentă. Faptul se explică, probabil, prin temperamentul cronicarului, dar și prin perioada dificilă pe care o traversa țara.

Starea afectivă este susținută adeseori de ironia mânuită foarte abil și dezinvolt. Din această categorie face parte și ironia îmbinată cu durere sau tragism, reprezentată prin oximoron: *Cu acestu fel de mulțumită boierii i-au mulțumit, că l-au închis turcii, și l-au bătut, și l-au căznit cu fel de fel de cazne* (cu referință la domnitorul Antonie Ruset); *Bogat bine și folos au rămas țării și de la Petriceico-vodă, pradă și foamete mare!*

Înzestrat cu talent de povestitor și cu o bogată experiență, Ion Neculce știe să selecteze faptele, să le nareze cu pasiune și să ne capteze atenția prin spiritul de observație fin, prin portretizările personalităților istorice și prin doza de ironie imprimată discursului.

**LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI DE LA DABIJA-VODĂ PÂNĂ LA
A DOUA DOMNIE A LUI CONSTANTIN MAVROCORDAT
PREDOSLOVIE**

Acest pământ al Moldovii n-au fost așezat de demult de oameni, să fie fost trăit într-însul cu pace, ce în câteva rânduri au fost și pustiiu. Deci pentru aceea nu să află letopisețe scrisă de pământeni vechi. Ce de la o vreme, de la descălecatul lui Dragoș- vodă, târziu s-au apucat Urechi vornicul de au scris istoriile a doi istorici leșești. Și l-au scris până la domnia lui Aron-Vodă.

Apoi au mai făcut după Ureche vornicul și un Simion dascal, și un Misail călugărul, și un Evstratie logofătul, și iar l-au scris, cât au scris Ureche vornicul, până la Aron-vodă. Numai aceștie, poate-fi, au fost oameni neînvățați, de n-au citit bine la istorii, că au defăimat pre moldoveni, scriind că sunt din tâlhari. Pentru aceasta dară nimene din scrisorile lor, nici cele ce ar fi fost adevărate, audzite sau vădzute a lor, nu le pot oamenii crede.

Iară pre urma acestora s-au apucat dumnealui Miron Costin, vel-logofăt, de au făcut un letopisățu. Și cât n-au putut istovi Miron logofătul l-au istovit fiu-său, Nicolai Costin, biv-vel-logofăt, și l-au scris di-nceputul lumii, arătând cine au trăit pre acest pământ, cu mărturii a istorici streini. Și l-au scris până la Dragoș-vodă, și de la Dragoș-vodă l-au scris di pe izvodul lui Ureche vornicul până la Aron-vodă. Însă mult l-au mai împodobit, mai frumos, și Miron logofătul și fiu-său Nicolai Costin. Iar mai înainte nu să mai găsește scris de Miron sau de fiu-său Nicolai. Poate-fi, de ar fi și scrise de Nicolai logofătul, dar or fi poate tănuite, și până acmu la ivală n-au ieșit.

Iară de la Dabije-vodă înainte îndemnatu-s-au și Ion Neculce, biv-vel-vornic de Țara de Sus, a scrie întru pomenirea domnilor. Însă până la Duca-vodă cel bătrân l-au scris di pe nește izvoade ce au aflat la unii și alții și din audzitele celor bătrâni boieri; iară de la Duca- vodă cel bătrân înainte, până unde s-a vidé, la domnia lui Ion-vodă Mavrocordat, nici de pre un izvod a nemăru, ce au scris sângur, dintru a sa știință, cât s-au tâmplat de au fost în viața sa. Nu i-au mai trebuit istoric strein, să citească și să scrie, că au fost scrisă în inima sa. Deci vă poftescu, cetitorilor, pre unde ar fi greșit condeiu mieu, să priimiți, să nu gândiți că doară pre voia cuiva sau în pizma cuiva, ce, precum s-au tâmplat, cu adevăr s-au scris. Doar niscaiva veleaturi a anilor de s-or fi greșit, iară celelalte întru adevăr s-au scris.

Mai socotit-au și din letopisățul lui Evstratie logofătul și a lui Simion dascalului și a lui Misail călugărului nește cuvinte câteva, de nu le-au lăsat să nu le scrie, ce le-au scris, măcar că dumnealui Miron logofătul și cu Nicolai fiu-său nu le-au scris, și-i ocărăște. Și să cade să-i ocărăscă, unde face că sunt moldovenii

din tălhari. Bine face că-i ocărește și dzice că sunt basne. Iar pentru Dumbrava Roșie, cum că au arat-o Bogdan-vodă cu leșii, Miron logofătul au lăsat de n-au scris. Dar acee dzicu să nu fie basnă. Și pentru neamul Movileștilor, și cum li s-au numit acest nume, dintru Ștefan-vodă cel Bun, Moghila, iar nu-i basnă. Și altele multe n-or fi știut istoricii streini, ca să le pomenească toate. Deci o samă de istorii mai alese și noi nu le-am lăsat să nu le scriem. Însă nu le-am scris la rândul lor, ce s-au pus de o parte, înaintea domniii Dabijii-vodă s-au scris. Ce cine va vré să le creadă, bine va fi, iar cine nu le va crede, iarăși bine va fi, cine cum îi va fi voia, așa va face. Că mulți istorici streini, de alte țări, nu le știu toate câte să fac într-alt pământu. Tot mai bine știu cei de locu decât cei streini, însă ce să face în viața lor, iară nu îndelungate vremi, iar istoriile celi vechi mai bine le știu istoricii, că le au scrisă, iară nu audzite.

Deci, fraților cetitorilor, cu cât veți îndemna a ceti pre acest letopisățu mai mult, cu atâta veți ști a vă feri de primejdii și veți fi mai învățați a dare răspunsuri la sfaturi ori de taină, ori de oștire, ori de voroave, la domni și la noroadе de cinste.

O SAMĂ DE CUVINTE

O samă de cuvinte ce suntu audzite din om în om, de oameni vechi și bătrâni, și în letopisețu nu sunt scrise, ce s-au scris aice, după domnia lui Ștefăniță-vodă, înaintea domniii Dabijii-vodă. Deci cine va ceti și le va crede, bine va fi, iară cine nu le va crede, iară va fi bine; cine precum îi va fi voia, așa va face.

I. Ștefan-vodă cel Bun, luund domnia Moldovii, și viind turcii în dzilele lui să treacă în Moldova la Gălați, i-au bătut foarte rău pre turci și au luat și Cetatea Albă și Chilia de la turci. Apoi mai pe urmă iar le-au luat turcii aceste doao cetăți. Și în câteva rânduri s-au bătut Ștefan-vodă cu turcii. Iar când s-au bătut la Războieni, atunce s-au aședzat turcii cu Ștefan-vodă. Și le-au dat hotar și olat Bugeacul și au făcut pace. Și turcii apoi au adus tătari din Crâm și i-au aședzat în Bugeac, carii stau și până astăzi, precum au aședzat și la Hotin lipcani.

II. Ștefan-vodă cel Bun multe războaie au bătut. Și așe să aude din oameni vechi și bătrâni, că, câte războaie au bătut, atâte mănăstiri cu biserică au făcut.

III. Ștefan-vodă cel Bun, când s-au apucat să facă mănăstirea Putna, au tras cu arcu Ștefan-vodă dintr-un vârvu de munte ce este lângă mănăstire. Și unde au agiunsu săgeata, acolo au făcut prestolul în oltariu. Și este mult locu de unde au tras până în mănăstire. Pus-au și pe trii boierenași de au tras, pre vâtavul de copii și pre doi copii din casă. Deci unde au cădzut săgeata vâtavului de copii au făcut poarta, iar unde au cădzut săgeata unui copil din casă au făcut clopotnița.

Iar un copil din casă dzicu să fie întrecut pe Ștefan-vodă și să-i fie cădzut săgeata într-un delușel ce să cheamă Sion, ce este lângă mănăstire. Și este sămnu un stâlpu de piatră. Și dzic să-i fie tăiat capul acolo. Dar întru adevăr nu să știe, numai oamenii așé povestescu. Fost-au și bisericuță de lemnu întru acel delușel și s-au răsipit, fiind de lemnu. Și așé au fost făcut mănăstirea de frumoasă, tot cu aur poleită, zugrăvală mai mult aur decât zugrăvală, și pre dinlăuntru și pre denafară, și acoperită cu plumbu. Și dzicu călugării să fie fost făcut și sfeșnicile cele mari și cele mici și policantru și hora tot prisne de argint, și pe urmă să li fie luat un domnu și să fie făcut alteli de sprije, care le-am apucat și noi. Iar strâcându-să un clopot mare la mănăstire și făcând călugării clopotul a doa oară, au pus aceste toate ce scriu mai sus în clopot, ca să fie mai mare.

IV. Lăsat-au Ștefan-vodă cel Bun la mănăstirea Putna, după moartea lui, arcul lui și un păhar, ce vorbié călugării la mănăstire că este de iaspis, ce era în chipul marmurii albe și al farfurii, ca să fie întru pomenire la sfânta mănăstire. Și arcul l-au fost trăgând cu vârtej. Și la vremea lui Constantin Cantemir-vodă, fiind răscoale, au vinit niște căzaci cu leși, cu moldoveni joimiri, vrând ca să jecuiască cé ori găsi în mănăstire. Deci fiind un turnu cu bună tărie, nu puté să jecuiască. Deci au dzis călugărilor să dé turnul, că nu vor lua a mănăstirii nemică. Iar călugării, necredzind, nu vré să dé turnul. Iar acei căzaci cu leși și cu moldoveni îndată au aprinsu mănăstirea, iar călugării, vădzind că aprind mănăstirea, îndată au dat turnul. Atunce, îndată, având pușci de apă, acei căzaci, leși și moldoveni au stânsu focul. Deci atunce au jecuit tot din turnu ce au fost a boieri și a neguțitori, iar a mănăstirii n-au luat nemică, fără numai arcul lui Ștefan-vodă. Iar păharul au fost până la a triia domnie a lui Mihai Racoviță-vodă. Și scoțindu-l din turnu un egumen, pre anume Misail Chisiliță, și vrând să să fălească, au băut la masă cu acel păhar a lui Ștefan-vodă, cu niște slugi boierești, ce era zlotași. Și bând mult cu acel păhar, s-au îmbătat și, fiind beți, au stricat un lucru scumpu domnescu și de minune ca acela.

V. Ștefan-vodă cel Bun, bătându-l turcii la Războieni, au mărșu să intre în Cetatea Neamțului. Și fiind mumă-sa în cetate, nu l-au lăsat să intre și i-au dzis că pasirea în cuibul său nu piere. Ce să să ducă în sus, să strângă oaste, că izbânda va fi a lui. Și așé, pe cuvântul mâne-sa, s-au dus în sus și au strânsu oaste.

Iară împăratul turcescu au vinit cu toată puterea lui la Cetatea Neamțului. Și au suit pușcile deasupra unui munte pre despre Moldova. Și au început a bate Cetatea Neamțului foarte tare. Iar pre acee vreme era un neamțu închis în cetate. Și vădzind că bat cetatea, au dzis păzitorilor să spuie mumei lui Ștefan-vodă să-l sloboadă de la închisoare, din temniță, pre dânsul, că el va mântui cetatea de acel

greu. Deci, slobodzindu-l pre acel neamțu de la închisoare, s-au și apucat acel neamțu de au îndreptat pușcile din cetate asupra turcilor, unde sta acolo în munte, de avé nevoie cetatea. Și au și lovit în gura unii puști turcești, de au sfărmat-o. Și au început a bate în corturile turcilor, cât și boldul de la cortul împăratului l-au sfărmat. Deci n-au mai putut sta turcii întru acel vârnu de munte, de unde avé cetatea nevoie, ce numai le-au căutat a să da în laturi de la acel locu.

Iară Ștefan-vodă, mergând de la cetatea Neamțului în sus pre Moldova, au mârșu pe la Voroneț, unde trăie un părinte sihastru, pre anume Daniil. Și bătând Ștefan-vodă în ușa sihastrului, să-i descuie, au răspunsu sihastrul să aștepte Ștefan-vodă afară până ș-a istovi ruga. Și după ce ș-au istovit sihastrul ruga, l-au chemat în chilie pre Ștefan-vodă. Și s-au ispovedit Ștefan-vodă la dânsul. Și au întrebat Ștefan-vodă pre sihastru ce va mai face, că nu poate să să mai bată cu turcii: închina-va țara la turci, au ba? Iar sihastrul au dzis să nu o închine, că războiul este a lui, numai, după ce va izbândi, să facă o mănăstire acolo, în numele Sfântului Gheorghie, să fie hramul bisericii. Deci au și purces Ștefan-vodă în sus pe la Cernăuți și pre la Hotin și au strânsu oaste, feliuri de feliuri de oameni. Și au purces în gios. Iar turcii, înțălegând că va să vie Ștefan-vodă cu oaste în gios, au lăsat și ei cetatea Neamțului de a o mai bate și au început a fugi spre Dunăre. Iar Ștefan-vodă au început a-i goni în urmă și a-i bate, până i-au trecut de Dunăre. Și întorcându-s-înapoi Ștefan-vodă, s-au apucat de au făcut mănăstirea Voronețul. Și au pus hramul bisericii Sfântul Gheorghie.

VI. Ștefan-vodă cel Bun, când s-au bătut cu Hroit ungurul, precum dzicu unii la Cașen, iar letopisățul scrie că s-au bătut la Șcheie pe Siretiu, au fost cădzut calul cu Ștefan-vodă în războiu. Iară un Purice aprodul i-au dat calul lui. Și nu puté în grabă încăleca Ștefan-vodă, fiind om micu. Și au dzis Purice aprodul: „Doamne, eu mă voi face o moviliță, și vino de te sui pe mine și încălecă”. Și s-au suit pe dânsul Ștefan-vodă și au încălecat pre cal. Și atunce au dzis Ștefan-vodă: „Sărace Purece, de-oi scăpa eu și tu, atunce ți-i schimba numeli din Purice Movilă”. Și au dat Dumnedzeu și au scăpat amândoi. Și l-au și făcut boier, armaș mare, pre Purece. Și dintru acel Pureci aprodul s-au tras neamul Movileștilor, de au agiunsu de au fost și domni dintru acel neam. Dar și aprodzii atunce nu era din oameni proști, cum sunt acum, ce era tot ficiori de boieri. Și portul lor: era îmbrăcați cu șarvanele, cu cabanițe. Așé trebuie și acum să să afle slugi, să slujască stăpânului, și stăpânul să miluiască pre slugă așé.

VII. Când au aședzat pace Ștefan-vodă cel Bun cu leși, fiind Ion Tăutul logofăt mare, l-au trimis sol la leși. Și au dăruit craiul leșescu Tăutului aceste sate la margine: Câmpul Lungu rusescu, Putila, Răstoaceli, Vijnița, Ispasul, Milie,

Vilavce, Carapciul, Zamostie, Văscăuții, Voloca. Toate aceste le-au dăruit craiul leșescu Tăutului logofătului. Și au pus hotar apa Cirimușul, într-o duminică dimineța.

VIII. Ștefan-vodă cel Bun, vrând să margă la biserică într-o duminică dimineța, la liturghie, în târgu în Vaslui, și ieșind în polimari la curțile domnești ce era făcute de dânsul, au audzit un glas mare de om strigând să aducă boii la plug. Și mirându-se ce om este acela să are duminica, și îndată au trimis în toate părțile, ca să-l găsească pe acel om, să-i aducă la dânsul. Și l-au aflat pe om în sus, pre apa Vasluiului, cale de patru ceasuri, arând la o movilă ce să cheamă acum Movila lui Purcel. Că pe acel om încă îl chema Purcel. Și ducându-l pre acel om la Ștefan-vodă, l-au întrebat Ștefan-vodă: el au strigat așa tare, și pentru ce ară duminica? El au dzis că au strigat el să aducă boii la plug, și ară duminica, că este om sărac, și într-alte zile n-au vrut frate-său să-i de plugul, și acum duminica i-au dat. Deci Ștefan-vodă au luat plugul frate- lui celui bogat și l-au dat fratelui celui săracu, să fie a lui.

IX. Ștefan-vodă cel Bun și cu fiul său Bogdan-vodă, de multe ori au avut războaie cu leșii. Și multe robii au făcut în Țara Leșască, cât au pus pe leși în plug de-au și arat cu dâșii, de au sămănat ghindă, de au făcut dumbrăvi pentru pomenire, ca să nu să mai acolisască de Moldova: Dumbrava Roșie la Botășeni și Dumbrava Roșie la Cotnari și Dumbrava Roșie mai gios de Roman. Și leșii încă nu tăgăduiescu, că scrie și în cronica, în letopisățul lor. Numai mă mier de Miron logofătul, cum au acoperit acest lucru de nu l-au scris. Și așa vorbăscu oamenii, că, când au fost arând cu dâșii, cu leșii, i-au fost împungând cu strămurările, ca pre boi, să tragă. Iar ei să ruga să nu-i împungă, ce sa-i bată cu biciușcile, iar când îi bătă cu biciușcile, ei să ruga să-i împungă.

X. Când au murit Ștefan-vodă cel Bun, au lăsat cuvânt fiului său, lui Bogdan-vodă, să închine țara la turci, iar nu la alte neamuri, căci neamul turcilor sunt mai înțelepți și mai puternici, că el nu o va pute ține țara cu sabia, ca dânsul.

XI. După ce au luat Bogdan-vodă domnia, au și triimis pre Tăutul logofătul sol la turci, când au închinat țara la turci. Și așa vorbăscu oamenii, că l-au pus viziriul de au ședzut înaintea viziriului pre măcat, și n-au fost având mestei la nădragi, că, trăgându-i cibotile, numai cu colțuni au fost încălțat. Și dându-i cafe, nu știé cum o va bé. Și au început a închina: „Să trăiască împăratul și viziriul!” Și închinând, au sorbit felegeanul, ca altă băutură.

XII. Când au pus Țara întâi domnu pre Petru-vodă Rareș, el nu era acasă, ce să tâmplase cu măjile lui la Gălați, la pește. Și au triimis boierii și mitropolitul haine scumpe domnești și carătă domnească cu slujitori, unde l-ari întâmpina,

să-l aducă mai în grabă la scaon, să-l puie domnu. Deci el, întorcându-să de la Gălați, au fost agiunsu la Docolina, de au mas acolo cu dzece cară, câte cu șase boi carul, pline de pește. Și piste noapte au visat un vis, precum dealul cel di cee parte de Bârlad și dealul cel di-ncoaci era de aur, cu dumbrăvi cu totul. Și tot sălta, giuca și să pleca, să închina lui Rareș. Și deșteptându-să din somnu dimineța, au spus visul argaților săi, celor ce era la cară. Iar argații au dzis: „Bun vis ai visat, giupâne; că cum om sosi la Iași și la Suceavă, cum om vinde peștile tot”. Și au și îngiugat carăle dimineța, și au purces Petru-vodă înaintea carălor. Și când s-au pogorit în vadul Docolinii, l-au și întâmpinat gloata. Și au început a i să închina și a-l îmbrăcă cu haine domnești. Iar el s-au zimbit a râde și au dzis că „de mult așteptam eu una ca aceasta să vie”. Și când au purces de acolo, argații lui au dzis: „Dar noi ce-om face, doamne, cu carăle cu peștile?” Iar el au dzis: „Să fie carăle cu pește, cu boi cu tot, a voastre. Și viniți după mine, să vă fac cărți de scuteală, să nu dați nemică în dzilele mele”.

XIII. Petru-vodă Rareș, fugând pin târg pin Piatră, și gonindu-l pietrenii, l-au fost agiungând un popă. Și au tras Petru-vodă înapoi în popă cu arcul și l-au lovit cu săgeata în oblâncul șelii. Și i-au dzis: „Întoarce-te, popo, înapoi, nu-ți lăsa liturghia nesfârșită”. Iar după ce au vinit Petru-vodă domnu cu a doa domnie, au scos ochii popii și pietrenilor acelor ce l-au gonit și le-au făcut și blăstăm, afurisanie.

XIV. Petru-vodă Rareș, când era închis în cetatea Ciceului în Țara Ungurească, avé nevoie de nemți și de unguri. Iar fiind doamna lui sirboaică, de neamul Despoților, fată lui Despot crai, au scris o carte sirbască la împăratul turcescu și la viziriul, cu rugăminte. Și au slobodzit cartea pre o fereastră gios din cetate. Și au învățat pre o slugă a lor, sirbu, ce avé, să să ducă cu cartea la Poartă, la viziriul. Și mergând sluga acee la Poartă, a lui Petru- vodă, au scris viziriul la unguri să-l sloboadă pre Petru-vodă. Și după ce l-au slobodzit, s-au dus la Poartă. Iară după ce s-au dus Petru-vodă la Poartă, așe vorbăscu oamenii, că au grăit viziriul împăratului să-l ierte și să-l puie iar domnu în Moldova. Iar împăratul au răspunsu că-i giurat, până nu va trece cu calul preste dânsul, să nu-l lasă. Deci viziriul au dzis că-i „pré lesne a plini măria ta giurământul”. Și l-au scos la câmpu și l-au culcat la pământ, învălit într-un harariu, și l-au sărit împăratul de trii ori cu calul. Iar alții dzicu că au ședzut supt un pod, și împăratul au trecut de trii ori pe pod. Deci l-au îmbrăcat cu caftan, să fie iarăși domnu în Moldova. Deci cum au slujit mai pre urmă turcilor, scrie letopisățul.

XV. Ilieș-vodă, ficiorul lui Petru-vodă, după ce s-au turcit, dzic să fie rămas o fată creștină după moartea lui. Și au luat-o un grec mare, bogat, vestit la Poartă,

anume Scarlat, carele și sulge ria împărătească o ține el. Și cine s-au născut dintru ace fată, mai gios arată la rândul său.

XVI. Alexandru-vodă Lăpușneanul, fiind domnu, au făcut mănăstirea Slatina. Și așé dzicu oamenii că, trăind un săhastru acolo și fiind un paltin, copaciu mare, unde este acmu prestolul în oltariu, vidé acel săhastru spre duminici și spre alte dzile mari multe lumini întru acel paltin la vremea slujbii bisericii. Și i s-au arătat Maica Precistă în vis și i-au dzis să margă la Alexandru-vodă, să-i facă mănăstirea. Și mergând săhastrul la Alexandru-vodă, s-au îndemnat Alexandru-vodă de săhăstru de au făcut mănăstirea Slatina întru acel loc, unde au fost paltinul. Și au adus și capul sfântului Grigorie Bogoslov, de stă până astăzi la sfânta mănăstire la Slatina, ferecat cu argint și cu pietri scumpe.

XVII. Începerea lui Despod-vodă cum au fost de au agiunsu de au fost domnu. El n-au fost rudă lui Despot cel Mare, ce au fost slugă lui Despot. Și murind Despot, precum dzicu unii, la Veneție, iar alții dzicu că au murit la Râm, s-au sfătuit cu cele slugi să dzică că el este nepot lui Despot, și să împartă ei averea a lui Despot, și să-i dé lui toate scrisorili câte au avut Despot cel Mare și puținé din averea lui. Iar cealaltă avere au împărțit-o celelalte slugi. Și așé, mărturisind cătră venețieni că-i este nepot lui Despot cel Mare, au credzut venețienii că-i este nepot lui Despot. Și n-au luat nemică din averili lui Despot venețienii, ce toate averili lui Despot cel Mare au împărțit-o slugile. Iar Despot ce au dzis că-i este nepot au luat numai scrisorili și hrivosul cel de la Carol, împăratul nemțăscu. Și cu acele scrisori au făcut meșterșug de au agiunsu de au fost domnu, precum, scrie letopisățul.

XVIII. De la a doa domnie a lui Alexandru-vodă Lăpușneanul au început domnii a să aședza mai cu temei în scaon în Iași. Și când au purces de la Poartă cu a doa domnie, dzicu să-l fie învâțat turcii să taie boierii, să-i slăbască. Și pe cuvântul viziriului au tăiat atâta mulțime de boieri. Și au triimis și au ales din curteni de țară, pre Racovițăști și pre Sturdzești și pre Bălșăști și pre alții mulți.

XIX. Ieremie-vodă au fost pus multă avere la mănăstire la Suceviță, într-un beciu supt curțile domnești. Iară după moartea lui, vinit-au doamna cu ginerii ei din Țara Leșască și au luat acé avere toată, de s-au dus cu dânsa, de au făcut oaste în Țara Leșască, și au vinit în Moldova. Care stau tainele și până astăzi deșarte, unde au fost acé avere.

XX. Având Radul-vodă o fată din trupul lui, să fie fugit cu o slugă, ieșind pre o fereastră din curțile domnești din cetatea Hârlăului. Și s-au ascunsu în codru. Și au făcut Radul-vodă năvod de oameni și au găsit-o la mijlocul codrului, la o fântână ce să cheama Fântâna Cerbului, lângă podul de lut. Deci pre slugă l-au omorât, i-au tăiat capul, iar pre dânsa au dat-o la călugărie, de-au calugărit-o.

XXI. Radul-vodă făcând nuntă cu fiul său Alexandru-vodă, domnul muntenescu, au luat pre fata lui Scarlat celui bogat de la Țarigrad. Care să pomenește într-alt rând mai sus, că au ținut Scarlat fata lui Ilieș-vodă celui turcit. Și având fata lui Scarlat albață pre un ochiu, n-au avut viață bună cu Alexandru-vodă. Și au trimis Scarlat ferman împărătescu de ș-au luat fata de după Alexandru-vodă, de au dus-o la Țarigrad, și au dat-o după un grammatic, anume Mavrocordat. Și acel Mavrocordat au făcut pre Alexandru Ecsaporitul, și Alexandru Ecsaporitul au făcut pre Nicolai-vodă, și Nicolai-vodă au făcut pre Constantin-vodă, careli au fost domnu aice la noi în Moldova în anii de la zidirea lumii 7242 [1734]. Careli să trage de pre strămoașă-sa neam din domnii cei vechi moldovenești.

XXII. Barnovschii-vodă mergând cu multă gloată de aice din țară la Poartă, cu mulți boieri și mazili și curteni, și cu di ceilalți mai proști, și preoți și cu călugări, și mergând pe drum și poposind și ședzind la masă, au început a strănuta Barnovschii-vodă des și tare. Iar boierii carii era la masă cu Barnovschii-vodă, după obicei: „Sănătos, doamne, și pre voia mării tale!” Iar pre urmă, vădzind că tot strănută, un boier să fie dzis: „Viermi, doamne”. Și cum i-au dzis: „viermi, doamne”, au și tăcut de strănutat.

XXIII. Când i-au tăiat capul lui Barnovschii-vodă, calul lui au și început a sări, cât n-au mai putut să-l ție comisul în mână. Și scăpân-du-l din mână, pe loc au cădzut de au murit. Și vădzind turcii, mult s-au mirat și au dzis: „Nevinovat au fost acest om”. Și au cunoscut pre Barnovschii-vodă turcii, că au fost drept și s-au căit pentru că l-au tăiat. Și s-au giurat ca să nu mai taie de acum domnu de Moldova. Numai letopisățul de aceasta nu scrie nimicu. Iară oamenii așé vorbescu, că au apucat unii dintru alții.

XXIV. Vasilie-vodă, după ce au luat domnia de la Țarigrad, ș-au rugat viziriului să lasă țara de bir trii ani, și al triili anu să dé birul țărâi o dată, și pre turci pre carii or avé datorie în țară să-i scoată, să nu supere oamenii. Și i-au făcut pre voie vizirul. Și după ce au vinit el în țară, la scaonul domniii, contăș cu soboli n-au îmbrăcat trii ani, ci numai cu hulpi. Și pe dzi numai o mierțe de pâine să mânca și doi berbeci și o ialoviță la curtea domnească. Cheltuială puțină, mai mult de doi galbeni pe dzi nu ieșié. Și au făcut cărți de slobodzie în toată țara. Și nemică din țară n-au luat până nu s-au plinit trii ani. Numai din desetină și din mortasipii, din goștină și din vamă ce lua să chivernisié. Iar până în trii ani s-au umplut țara de oameni. Și au scos atunce pre țară fumărit, câte un leu de casă. Și au plinit atunce tustreli birurile, de le-au trimis la Poartă. Și încă au mai rămas și lui Vasilie-vodă o mie de pungi de bani dobândă. Atunce au triimis la Poartă poclon,

de au mulțămît împăratului și viziriului și altor turci mari, blane de spinări de soboli pentru bine ce au făcut de au așteptat țara. Care acest dar n-au fost nici de un folos țărâi, că au rămas obicei de dă țara baraiamlâc de atunce încoace în toți anii. De mirat lucru este că au fost domnu strein și nu au fost grabnic la lăcomie.

XXV. Tot atunce, când au vinit Vasilie-vodă în scaon, era niște jaimiri moldoveni în Țara Leșască și pradă în multe rânduri țara aceasta a Moldovii. Deci Vasilie-vodă scrie la leși, să poroncească oamenilor săi celor de oaste să nu strice Țara Moldovii. Iară leșii să mântuie de cătră Vasilie-vodă și dzică că nu sunt leși, ce sunt moldoveni aceie ce pradă. Ce Vasilie-vodă, vădzind că-i dau acel răspunsu de la leși, au ales și el puținei moldoveni de ai lui și au strigat în lefe oameni de oaste slujitori și i-au pornit a prăda în Țara Leșască. Deci moldovenii cei din Țara Leșască ce strica și prăda aice în țară, vădzind așé, au vinit toți la Vasilie-vodă de s-au închinat. Și au început și ei a prăda în Țara Leșască. Apoi leșii, vădzindu așé, au început să scrie cu bănat la Vasilie-vodă, iar Vasilie-vodă răspundzind: „Ceie ce pradă țara mé aceie pradă și țara voastră”. Și nu au ținut aice pre mult acé gâlceavă, și s-au aședzat cu leșii Vasilie-vodă. Și pre jaimirii aceie, i-au aședzat la margine slujitori. Numai pre doi, trii, ce era mai căpetenii, neaședzindu-să, i-au omorât. Și apoi s-au făcut bună pace.

XXVI. La domnia lui Vasilie-vodă rămăsese o beizadé a Radului-vodă, tânăr. Și au fost avut Radul-vodă un turcu mare priie ten la Poartă. Și să ruga acel turcu viziriului totdeauna pentru acel beizade a Radului-vodă, să-l facă domnu în Moldova în locul lui Vasilie-vodă. Și poroncind viziriul să-l aducă să-l facă domnu, au dzis că-i pré tânăr, dacă l-au vădzut viziriul. Și au dzis turcului să mai aștepte vreo doi, trii ani, și apoi l-a face domnu la Moldova. Și au trimis pre acel turcu la Moldova viziriul cu o treabă, și să vadă și pre Vasilie-vodă și țara cum este. Iară Vasilie-vodă oblicisă, pentru acel turcu, că-i este neprietin și-i este stricată domnia despre acel turcu. Și au și răpedzit la Gălați, și i-au ieșit mulțime de slujitori înainte, și la Bârlad, și la Vaslui, și la Scânteie, și la Iași încă și mai mulți slujitori. Și la drum au poroncit și i-au ieșit mulțime de plugari și țară înainte, de-i vidé turcul. Și cum au sosit la gazdă în Iași, cum i-au trimis Vasilie-vodă cinci mii de galbeni de aur. Și apoi, după ce s-au împreonat cu Vasilie-vodă, poronca ce au avut acel turcu îndată au plinit. Și stând la vorbă cu turcul, Vasilie-vodă au spus povestea cum că el știe că i-i domnia stricată despre dânsul. Și i-au mai dăruit și atunce la purces cinci mii de galbeni de aur. Și după ce au purces turcul, pe drum i-au mai trimis și alte cinci mii de galbeni de aur. Iar când au agiunsu turcul la Țarigrad, i-au mai dat alte cinci mii de galbeni de aur, carii s-au făcut preste tot doadzăci de mii de galbeni de aur. Iar după ce au mărșu turcul

la viziriul de s-au împreunat, întrebându-l viziriul de Vasilie-vodă, au început turcul a dzice viziriului: „Bine ai nemerit, măria ta, de nu te-ai grăbit să-l mazilești pre acel domnu harnic și de treabă și putincios. Că este mulțime de oameni în țara lui, și de l-ai fi mazilit, s-ar fi făcut mare greșală, că are niște slujitori mulți și țară cu putere mare, și poate s-ar fi hainitu și ar fi vinit și el la o peire. Și acmu el știe că vei măria ta să-l mazilești și să pui domnu pre ficiorul Radului-vodă, și este în grije. Deci, de vei socoti măria ta, să faci surgun pre ficiorul Radului-vodă, să audă Vasilie-vodă, și atunce îi va ieși grija”. Deci viziriul îndată au poroncit de l-au făcut surgun și s-au tâmplat de au murit ficiorul Radului-vodă în surgunie. Și s-au mântuit Vasilie-vodă cu doăodzeci de mii de galbeni de aur și au rămas în pace. Așe țin turcii prieteșugul, pentru voia banilor.

XXVII. Vasilie-vodă, aproape de mazilie, au greșit lui Dumnedzeu, că i s-au întunecat mintea spre lăcomie, de au stricat mănăstirea Putna, gândind că va găsi bani, și n-au găsit. Și s-au apucat să o facă de'nou iarăși precum au fost, și nu i-au agiutat Dumnedzeu să o facă. Că au zidit-o numai din temelie din pământ până la ferestri, și i-au luat Dumnedzeu domnia. Că s-au sculat Gheorghie Ștefan logofătul cu oaste asupra lui și l-au scos din domnie. Iar plumbul cu careli au fost acoperită mănăstirea Putna l-au luat căzaccii lui Timuș, a ginerelui Vasilie-vodă, de l-au dus la cetate la Suceava, de au făcut glonțuri de pușcă, să apere ceta tea Sucevii despre Gheorghie Ștefan-vodă. Ce știu că au apărat-o bine, că s-au osândit și Timuș pentru prada și jacurile ce au făcut pe la sfintele mănăstiri. Și ș-au pus și el capul de gionțu, precum scrie letopisățul. Și pre urmă au gătit mănăstirea Putna Gheorghie Ștefan-vodă, după ce au luat domnia, de este zidită precum să vede acmu.

XXVIII. După ce s-au dus Vasilie-vodă la Poartă, l-au închis turcii în Edicula. Și-l pâraie domnul muntenescu și domnul moldovenescu și Racoti, craiul ungurescu, și sta tare asupra lui, să-l omoară împărăția. Și giuruie trii mii de pungi de bani. Iar Vasilie-vodă își pierdusă toată nedejdea de viață. Și ș-au chemat toate slugile, câte ave pré lângă dânsul, acolo la Edicula și ș-au împărțit toată averea lor. Și le-au dzis, de a peri, să fie averea acee a lor, iar de nu va peri, să i-o de iarăș înapoi. Și-ș aștepta numai ceasul, să vie să-l omoară. Iară atunce viziriul au chemat pre toți pașii ce era la Poarta împărătească și au sfatuit cu dâșii și li-au spus cum dăruiescu trii mii de pungi de bani, ca să-l omoară pre Vasilie-vodă. Și toți au sfătuit să-l omoară, numai unul dintre dâșii au dzis că mulți bani sunt, dar la o împărăție o leafă nu agiungu bani și nu sunt mulți. Și acest om poate-fi este trebuitoriu, de giuruiescu ei atâte pungi de bani să-l omoară. Că acest om să cunoaște că-i harnic. Și poate să vie o vreme să trebuiască și să slujască împărății mai mult prețul decât trii mii de pungi de bani, îndzăcit decât giuruiescu ei. Și

grăind acel pașe acel cuvânt, au lăsat toți după cuvântul lui. Și l-au iertat împărăția pre Vasilii-vodă și l-au slobodzit din Edicula. Și după aceea curund era să-l puie domnu. Iar n-au zăbăvit și au murit.

XXIX. Gheorghii Ștefan-vodă, când era boieriu, murindu-i giupâneasa, au rămas văduvoiu. Și tâlnind o giupâneasă săracă, frumoasă, tânără, anume Safta, de neamul Boieștilor, au timpinat-o pe drum mergând cu rădvanul la Iași. Și au poprit rădvanul cu sila, și s-au suit fără de voia ei în rădvan, și au întorsu rădvanul înapoi la casa lui. Și pre urmă au priimit și é și s-au cununat cu dânsul, care au agiunso de au fost și doamnă.

XXX. Gheorghii Ștefan-vodă, când era logofăt mare, au fost ședzind odată în divan cu toiagul în gură. Iar Iordachi Cantacuzino cel bătrân, vel-visternic: „Ce dzici în fluier, dumneata, logofete?”. Iar el au răspunsu: „Dzic în fluier, să mi se coboare caprile de la munte, și nu mai vin”. El au răspunsu în pildă, și alții nu s-au priceput. Că el aștepta oștile ungurești să vie de preste munte.

XXXI. Gheorghii Ștefan-vodă trecând cu oastea ungurească prin Roman, să scoată pre Vasilie-vodă din domnie, iar un bivolar bătrân al lui au ieșit înainte dintr-o cârciumă, fiind bat, în mijlocul târgului. Și au început a râde și a bate în palme și a dzice: „Dragul badii, Ștefan-vodă, mai bine îți șade în domnie decât în boierie. Așé să mi te porți! Iar Ștefan-vodă l-au întrebat: „Ce ți-i voia, măi?” Iar bivolariul au dzis: „O bute de vin am neguțat și n-am bani să o plătescu, să beu pentru sănătatea mării tali și a oștii mării tali!”. Atunce Ștefan-vodă s-au zâmbit a râde și au dzis la șoltuzul: „Pas' să ți-o plătească”. Și au mârso de au băut butea cé de vin toată, cu soțiile lui cu cine au fost, și au plătit șoltuzul butea cé de vin.

XXXII. Gheorghii Ștefan-vodă, după ce au luat pre doamna lui Vasilii-vodă din Suceava la mâna lui și pre Ștefăniță-vodă, pre fiul său, l-au însămnat la nas puțintel, și pre doamna au vrut să-și rîdă de dânsa. Ce doamna lui Vasilii-vodă l-au probozit și au început a-l blăstăma și a-l sudui și a-i dzice dulău fără de obraz, cum nu să teme de Dumnedzeu, că i-au fost domnu-său stăpân, și i-au mâncat pita. Și așé i-au dat pace și o au trimis la Buciuleşti de au închis-o în curțile lui. Și i-au luat averea și multă spaimă i-au făcut. [...]

XXXIV. Gheorghii Ștefan-vodă, după ce s-au dus în Țara Ungurească, umblat-au pin multe părți de loc, ca să-i dé oaste, pe la nemți, pe la leși, pe la Moscu, pe la șvedzi. Și au dăruit împăratului moschicescu o cruce ferecată cu aur și cu pietri scumpe de patru sute de pungi de aur de bani, ca să-i dé oaste, să vie în Moldova. Și tot l-au purtat cu voroave și nu i-au mai dat oaste, până ce i s-au tâmplat de au murit acolo la Moscu. Și pe urmă i-au adus oasăle lui în Moldova, în mănăstirea lui la Cașen, de l-au îngropat.

XXXV. Iară pre doamna lui Gheorghii Ștefan-vodă, pe Safta, ce o luasă cu sila, precum s-au scris mai sus, o urâsă Gheorghii Ștefan-vodă, umblând prin țări streine și au triimis-o în țară aice, până a nu muri el. Și el și-au fost luat o slujnică țiiitoare dintru aceli țări streine. Iar doamna Safta au trăit aice în țară cu multă vreme și după moartea lui Gheorghii Ștefan-vodă. [...]

XXXVII. Ghica-vodă, de neamul lui fiind arbănaș, copil tânăr au purces de la casa lui la Țarigrad, șă-ș găsmască un stăpân să slujască. Și cu dânsul s-au mai luat un copil de turcu, iar sărac, din ostrovul Chiprului. Și mergând amândoi dempreună la Țarigrad, multe vorbe bune au vorbit: de vor găsi pită, să să caute unul pre altul. Și-au dzis Ghica-vodă: „Tu ești turcu, poți să agiungi să fii om mare, și ce mi-i face pre mine atunce?” Iar turcul au dzis atunce: „De voi fi eu om mare, te voi face de vii fi mai mare în Chipru, giudecătoria”. Și mergând în Țarigrad, s-au despărțit unul de altul, să-ș caute stăpâni.

Deci copilul cel turcu au nemerit la un agă, ce era de curtea împărătească. Și au slujit așé din stăpân în stăpân, până au agiunsu de era pașe. Și fiind pașe sărac, avé un prietin musaip împărătescu. Și mergé totdeauna la vorbă la acel musaip împărătescu. Și pre acee vreme să tâmplasă de era multe zorbale în Țarigrad, de nu să mai puté aședza Poarta. Deci Chiupruliolul au dzis cătră acel prietin musaip de casa împărătească: „De m-ar pune pre mine viziriu, aș potoli eu zorbaleli aceste”. Iar împăratului i să supărasă cu zorbaleli, și să miera ce va face, și întreba sfat și pre unul și pre altul. Și aflând vreme acel musaip împărătescu, au spus împăratului că „este un pașe sărac, și el dzice să-l pui măria ta vizir, că a potoli toate gâlceville aceste, pre careli îl cheamă Chiupruliolul”. Deci împăratul îndată l-au adus și l-au pus viziriu. Și cum l-au pus viziriu, îndată au pus și au strigat oastea, și pre de altă parte au început a tăié capetili celor vicleni, până i-au spăriiat, de au aședzat toate zorbaleli. Și au rămas viziriu laudat la turci, precum s-au vădzut și să vede și până astădzii neamul lui.

Iară Ghica-vodă, întrând în Țarigrad, au nemerit la capichihăile moldovenești de au slujit, apoi au vinit la Moldova cu neguțitorie, apoi la Vasilie-vodă, lipindu-să de curte, fiind și Vasilie-vodă tot de neam, arbănaș. Și vrând și Dumnedzeu, au agiunsu de au fost capichihaie la Țarigrad și vornic mare aici în Moldova. Deci tâmplându-să atunce, la vremea lui Gheorghii Ștefan-vodă, de au fost la Poartă cu alți boieri, viziriul vădzându-l l-au și cunoscut cine este. Iar Ghica-vodă nu-l cunoște pre viziriul. Deci viziriul Chiupruliolul au și chemat pre haznatariul lui și i-au dzis în taină: „Vedzi cel boieriu bătrân moldovan ce este la Divan? Să-l iei și să-l duci la odaia ta, până s-a rădica Divanul, și apoi să-l aduci la mine în taină cum trebuiește”. Iar Ghica-vodă, după ce îl luasă dintre ceielalți

boieri, să spăriiasă tare, că nu știé povestea ce este. Și după ce s-au rădicat Divanul și l-au adus la viziriul, l-au întrebat viziriul ce om este și de unde este, și au dzis: „Cunoști-mă pre mine, au ba?” Iar Ghica-vodă s-au spus de unde este de locul lui, iar a cunoaște pre vizirul nu-l cunoaște. Atunce viziriul Chiupruliolul s-au spus și au dzis: „Ții minte ce am vorbit când viniiam amândoi pre cale?” Și au dzis:

„De ai uitat tu, dar eu n-am uitat, și iată că te voi face domnu în Moldova; numai să taci mâlcom”. Iar Ghica-vodă au și mărsu de i-au sărutat mâna și s-au rugat atunce pentru stăpânu-său, să-l lasă să fie domnu, să nu-l mazilească. Iar viziriul au răspunsu:

„Acum deodată îl lăsă să fie, iar mai pre urmă cuvântul meu gios nu l-oi lăsa, ce te voi face pre tine”. Și pre urmă, chemând la Poartă pre Gheorghii Ștefan-vodă, și nevrând Gheorghii Ștefan-vodă să margă, au pus pre Ghica-vodă domnu în Moldova, după cum scrie letopisățul. Așé au fost povestea ieșirii acestor doi oameni, Chiupruliului viziriului și Ghicăi-vodă, că unde este voia lui Dumnedzeu să biruiescu toate firili omenesti.

XXXVIII. Ștefăniță-vodă, ficiorul lui Vasilie-vodă, fiindu domnu tânăr dezmiertat și inimos, de multe ori ieșind cu boierii la primblări, puné de lua frâile din capeteli cailor boierilor și le da chiot cailor, de cădé boierii gios de-ș sfârma capetile, cât să îngrozise boierii a mai merge cu dânsul cu cai buni la primblări.

XXXIX. Ștefăniță-vodă vrând odată să scoată fumărit pe țară câte șase orți de casă, și înainte vreme era obicei de da nu- mai câte un leu de casă, iar Toma vornicul și cu Iordachi, frate- său, Cantacozineștii nu-l lăsă să-l scoată mai mult decât un leu și-i dzicé să nu facă obicei nou, că nu-i bine. Iar Ștefăniță-vodă îndată s-au mâniat și au scos hamgeriul și s-au răpedzit să dé într-înșii, și ei au fugit din casă afară. Măcar că acei boieri era greci, dar să puné tare pentru țară și pentru obicei nou să nu să facă, că obiceiiele cele noao fac răsipă țărilor și peire domnilor.

XL. Audzind aceste fapte rale Vasilie-vodă, tată-său, la Țarigrad, nu-i păré bine, și-i scrié de multe ori să să lasă. Și de nu ar fi murit, era numai să-l scoată din domnie pre fiul său, să vie el domnu în Moldova, că cunoște că nu va procopsi fiul său în domnie, Ștefăniță-vodă.

XLI. Era un boier, anume Neculai Milescul Spătariul, de la Vaslui de moșia lui, pré învățat și cărturar, și știé multe limbi: elinește, slovenește, grecește și turcește. Și era mândru și bogat, și umbla cu provodnici înainte domnești, cu buzdugane și cu paloșe, cu soltare tot sirmă la cai. Și lui Ștefăniță-vodă îi era pré drag, și-l ținé pré bine, și tot la masă îl puné, și să giuca în cărți cu dânsul, și la sfaturi, că era atunce grammatic la dânsul.

Iar când au fost o dată, nu s-au săturat de bine și de cinstea ce avé la Ștefăniță-vodă, ce au șezut și au scris niște cărți viclene și le-au pus într-un bățu sfredelit și le-au trimis la Constantin-vodă cel Bătrân Băsărabă în Țara Leșască, ca să rădăce de acolo cu oști, să vie să scoată pre Ștefăniță-vodă din domnie. Iar Constantin-vodă n-au vrut să apuce de acele lucruri ce-i scrié, ce s-au sculat și au trimis bățul acel sfredelit cu cărți cu tot înapoi la Ștefăniță-vodă, de le-au dat. Deci Ștefăniță-vodă, cum au vădzut bățul cu cărțile, s-au pré mâniet, și l-au și adus pre acel Nicolai Milescul înaintea lui, în casa cé mică, și au pus pre călău de i-au tăiat nasul. Scoțind Ștefăniță-vodă în grabă hamgeriul lui din brău, au dat de i-au tăiat calăul nasul. Și n-au vrut să-l lasă pe calău să-i taie nasul cu cuțitul lui [de] calău, ce cu hamgeriul lui Ștefăniță-vodă i-au tăiat nasul. După aceea, Nicolai Cârnuț au fugit în Țara Nemțască și au găsit acolo un doftor, de-i tot slobodzie sângeli din obraz și-i boție la nas, și așé din dzi în dzi sângele se încheaga, de i-au crescut nasul la locu, de s-au tãmãduit. Iar când au vinit aice în țară, la domniia lui Iliieș-vodă, numai de abié s-au fost cunoscut nasul că-i tăiat. Numai tot n-au șezut în țară mult, de rușine, ce s-au dus la Moscu, la marelî împărat, la Alexii Mihailovici, la tatăl marelui Petru împărat, carele au vinit la noi aice în Moldova. Și pentru învățatura lui au fost terziman împăratului și învăța și pre fiul împăratului, pre Petru Alexievici, carte. Și era la mare cinste și bogăție. Și l-au trimis împăratul Alexii Mihailovici sol la marelî împărat al chitailor, de au zăbăvit la Chitai vreo doi, trii ani. Și au avut acolo multă cinste și dar de la marelî împărat al chitailor, și multe lucruri de mirat au vădzut la acé împărăție a chitailor. Și i-au dăruit un blid plin de pietri scumpe și un diiamant ca un ou de porumbu. Și întorcându-să pe drum înapoi, s-au tãmplat de au murit împăratul Moscului, pre anume Alexii Mihailovici, iar senatorii de la Moscu i-au ieșit întru întâmpinare și i-au luat aceli daruri și tot ce au avut și l-au făcut surgun la Sibir. Și au șezut câțiva ani surgun la Sibir. Iară mai pre urmă, rădicându- să Petru împărat, fiiul lui Alexii Mihailovici, carele au vinit aice în țară, în Moldova, de s-au bătut cu turcii la Prut, la Stănileşti, din gios de Huși, în ținutul Fălciului, agiuns-au Cârnuț din Sibir cu cărți la dânsul, la împăratul Petru Alexievici, de i-au făcut știre de toate ce-au făcut și cum este surgun.

Atunce Petru Alexievici împărat îndată au chemat senatorii și au întrebat dzicând: „Unde este dascălul meu cel ce m-au învățat carte? Acum curând să-l aduceți”. Și îndată au răpedzit de olac și l-au adus la Petru Alexievici, împăratul Moscului, în stoliță. Și l-au întrebat ce-au vădzut și ce au pățit și i-au plătit lucruriile toate acele de la senatori ce-i luasă, până la un cap de ață, și diiamantul cel mare. Și împăratul, după ce l-au vădzut, s-au mirat și l-au dat în haznaoa cé împărătească, iar Cârnuțului i-au dat optdzăci de pungi de bani. Și l-au luat iară în dragoste și în milă și l-au pus iar sfetnic.

Și când au ras barbeli, împăratul, a moscalilor, atunce când s-au schimbat portul, atunce sânghur împăratul i-au ras barba cu mâna lui. Și au trăit Cârnu până la a doa domnie a lui Mihai-vodă Racovița, și atunce au murit. Care mare cinste i-au făcut împăratul la moartea lui și mare părere de rău au avut după dânsul, că era trebuitoriu la aceli vremi.

Rămas-au acelu Cârnu ficiori și nepoți, și au agiunsu unii de au fost polcovnici spre slujba oștirii. Că să însurasă el acolo, de luasă moscalcă. Și s-au mai dus după dânsul de aice din Moldova trii nepoți de frate, de să aședzase și ei pe lângă unchiu-său. Și aceie avé milă de la împărăție, și acolo au murit.

XLII. Ștefăniță-vodă dzicu unii că pentru vrăjmășia lui și supărarea ce făcē boierilor, atunce la Tighine, la Bender, când s-au bolnăvit, să fie murit de otravă. Dar adevărul nu să știe, că letopisățul nu scrie nemică de acest lucru.

LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI

[fragmente]

Cap. I.

Domnia Dabijii-vodă

După moartea lui Ștefăniță-vodă, ficiorul lui Vasilie-vodă, în anul 7170 [1662], au trimis boierii la Poartă pre Chiriță Drace, cu rugămintē de la boieri și de la țară, pre cine or vrē ei să lé dé domnu de țară. Și le-au ieșit răspunsul de la împărăție să margă boierii toți la Poartă și acolo, pre cine or alege ei, pre voia lor vor face.

După acee mers-au toți boierii la Țarigrad, după poronca vi- ziriului. Și cu dâșii era și Evstratie Dabije vornicul. Și dintre cei boieri mulți carii tragē nedejdea domniii, numai Toma vornicul și cu frate-său vistiernicul Iordachi, Cantacozineștii cei bătrâni, s-au agiunsu cu nepotu-său, cu cupariul Rusăt cel bătrân. Având cupariul trecere și cinste la Poartă, au isprăvit lucrul de domnie pentru Dabije vornicul. Și ieșind boierii înaintea viziriului, să ținē cela di cela să-i aleagă la domnie. Iar Dabije vornicul nemică nu știé, nici în gând nu-i era. Ce cum intrară boierii în casă la viziriul, fiind lucrul tocmit și aședzat cu cupariul, și întrebă viziriul care este Dabije. Și arătându-l boierii, l-au și îmbrăcat cu caftan de domnie. Iar alții boieri ce trăgē nedejde domniii au rămas numai cu nedejdea.

Vinit-au Dabije-vodă în scaonul domnescu în Iași, tuturor cu bucurie de bună părere pentru domnu bun de boieriu de țară. Și era tuturor cu bine. Și nu era nici un boieriu în prepus sau în minciuni la acest domnu, nici țara nu era împresurată cu dările pre acea vreme.

Acest domnu avé obicei, când șide la masă și vidé niscaiva oameni săraci davorind prin ogradă, învăța de lua câte doao, trii blide de bucate din masa lui și pâine și vin și le trimité acelor oameni acolo în ogradă, de mânca acei oameni. Și dzicé cătră boieri: „De mult or fi davorind ei și or fi flămândzi, neavând de cheltuială”. Și făcé Divanuri dese, ca să nu zăbăvască oamenii mult, dacă or vini la Iași pentru nevoile lor. Și multe Divanuri făcé din amiadzădzi în desară. Care aceli Divanuri den amiadzădzi în desară nu cădé toaté pre de laudă. Așjidere el bé vin mai mult din oală roșie decât din păhar de cristal, dzicând că-i mai dulce vinul din oală decât din păhar. Și el era de locul lui din ținutul Putnei, și știindu eu încă din boierie că au oamenii săraci dobândă bună din vie, din toate cele rele au scornit și el acestu obicei rău de vii: de pogon câte un leu să dé; care să trage și până astădzi.

Cap. IV.

Domnia a doaa a Ducăi-vodă celui bătrân

Viindu Duca-vodă cu a doaa domnie în țară, arătă-să la hire mai aspru decât cum era cu domnia dintăiu. Și și începu a zădi mănăstirea Cetățuia, că era țara plină de oameni și cu hrană și agonisită bună.

Iară în al triile anu a domniei lui, la vleoato 7180 [1672], rădicatu-s-au Hânceștii cu toți orheienii și lăpușnenii cu oaste asupra lui, pentru urâciunea grecilor ce adusesă pré mulți de la Țarigrad. Și mai ales pentru Cupărești, ce era aice în țară. Dece viind Hânculu și cu Durac sărdariul aice în Ieși, cu toate oștili, strâga să prindză pe greci, să-i omoare. Fu-git-au toată boierimea care încotro au putut. Iară Duca-vodă, vădzându că s-au rădicat atâta țară asupra lui, au ieșit din curtea domnească cu toată casa lui și-au purces în gios pre iaz. Iară Hânceștii au întrat în curte și prin casăli boierești și neguțitorești, pen târgu, strâgându și jăcuind. Și prinzindu pre greci, pre câți i-au găsit, pe toți i-au omorât.

Duca-vodă au trecut deodată peste Dunăre, și cu o samă de boieri, iară o samă trecusă în Țara Muntenească. Și isprăvindu-și Duca-vodă de la Poartă, și și-au luat tătari câți i-au trebuit, de i-au triimis cu Alexandru Buhus, ce era pe acie vreme sărdariu, de-au lovit pin oastea Hânceștilor la Iepureni și i-au bătut pe Hâncești și i-au împraștiat.

Iară tătari, după ce au bătut pe Hâncești, pe mulți oameni au robitu dintr-acele ținuturi și pe mulți din căpetenii, căpitani, hotnogi, prinzindu-i, i-au spândzurat și pe unii i-au înțepat. Duca-vodă după ce s-au întorsu de piste Dunăre, iarna era mare atunce. Hânceștii atunce, nu știm, n-au vrut au n-au îndrăznitu să facă vrun rău domnului. Ce pentru doi, trii vinovați au perit mulți nevinovați, și s-au potolit toți. Numai numele Hânceștilor au rămas în pomenirea oamenilor de atunce până astădzi.

Cap. VI.

**Domnia lui Dumitrașco-vodă Catacozino,
leat 7182 [1674]**

Audzindu vizirul, fiind la Obluciță, de lucrurili ce s-au făcut la Hotin și cum s-au hainitu Petriceico-vodă, de s-au închinat la leși, acolo, în grabă, nice un domnu sau ficior de domnu mazâl nu era, nimi. Numai ce s-au aflat Dumitrașco-vodă, care era ca capichiaie lui Petriceico-vodă și fusesă mai înainte vreme și visternic mare în Țara Muntenească, la Gligore-vodă.

Și era grec țarigrădean de felul lui, neam de-mpărat creștinescu de Catacozonești, și știé rândul acestor țări. Și neaflându-să nime atunce, cum să pomenește mai sus, l-au pus pe dânsul vizirulu domnu în Moldova în locul lui Petriceico-vodă. Și luându căftan de domnie, au mârșu în târgu în Gălați. Și s-au strânsu toată boierimea la dânsul și oastea, ca pui de potrinichi, după cum s-au scris mai sus. Ș-au orânduît vizirul și un pașă cu câtăva oaste turcească și un soltan cu 20.000 de tătari, ca să-l duc-în scaon la leși și să să bată și cu acei leși ce or vini asupra lui. [...] Dumitrașco-vodă, după ce au vădzut că s-au curățit de leși, rădicatu-s-au cu toată boierimea și s-au dus în scaon în Ieși și s-au aședzat la scaon. Dece Dumitrașcu-vodă, temându-să de leși să nu sloboadză nescariva poghiazuri, cu-ndemnarea lui Petriceico-vodă, să-l ié, scris-au la viziriul de au făcut știre de toate de aceste, cum s-au tâmplat. Dece vizirul au poroncitu să iernedze tătari în țară, pentru să apere și pe dinsul și raiaua. Iar mai multu au fostu socotela turcilor, pentru ca să slăbească raiaua, să nu să poată haini lesne. Dzik să fie dzis viziriul lui Dumitrașco-vodă, cându l-au pus domnu, la Oblușite: De s-or apuca boierii să facă zapis la mâna viziriului, cum că n-or vini poghiazuri să strâce țara și domnia, va trăi cu pace în Ieși; or rădica să nu iernedze tătarii în țară. Dece o samă de boieri s-au fost apucându să facă zapis, dar Miron logofătul dzicu să nu fie priimit la acel sfat, dzicându că s-au făcut multă vrajbă cu leșii și știindu și pe Petriceico-vodă că-i dus cu dânsii nu să vor puté răbda să nu sloboadză poghiaz, să strâce țara, și pe urmă a cădé greu în capetele lor; iar așé, de-or ierna în țară, mai bine a hi, că or apăra și țara de poghiazuri, că și în Țara Leșască văș'că ierneedză joimiri și nu mai este nemic. Și așé au socotit și n-au vrut să facă zapis și au lăsat de-au iernat tatarâi în țară.

Dar aceste voroave nu-s nemic, fără cât Dumitrașco-vodă, fiindu grec tâlpiz și fricos, cu piele de iepure la spate, și neavându nice o milă de țară, puné pricini asupra boierilor ș-a lui Miron, că sfātuiescu și-i bine să iernedze tătari și ei n-au priimit să facă zapis. Dar lui îi era voia și silié spre acela lucru, că să temé să șadză

în Ieși, să nu vie nescarivai poghiazuri să-l ié din Ieși.

Dece întrat-au tătarâi în țară, ca lupii într-o turmă de oi, de s-au aședzat la iernatic prin sate, pe oameni, din Prut până în Nistru și mai sus, până în apa Jijiei, nemărui nefiindu nice o milă de săraca de țară, cum aru hi fostu țara fără domnu. Așé era jac într-însa, cum aru hi fostu ei, săracii, pricina răutății, cum aru fi ei, săracii, sfătuit să vie leșii cu oaste la Hotin. Cum s-au îndurat a da țara în pradă, fără nice o nevoie! Numai pentru frica cé blăs tămățască și chevernisala lui au socotit de au iernat tătarâi în țară pân-în primăvară!

Joimirii din Țara Leșască, ce mânâncă gospodarii casâi mâ- nâncă și ei, și au frică și strânsoare de rohmistrii lor, de nu pot face oamenilor răutăți. Iară tătarâi sunt lupi apucători, pradă, robăscu, bat și căznescu pe creștini, neavându grije, nice strânsoare de mârzacii lor. Și tătarâi nu mânca, ca joimiri, ce mânca gospodarii, ce mânca tot carne de vacă și de oai, de nu-i puté să-i biruiască cu hrana, pe dânșii și pe caii lor. Că un sac de ordzu da pe dzi unui cal, și cât nu puté să mânânce un cal într-o dzi îl deșerta din traște și-l strângé deuseghii, și dac-îl și fârșé bietul om ordzul din groapă, iar tatarul îl făcé pe om de cumpăra ordzul cela ce strângé el de pen traște. Mâncat-au tot, și pâne, și dobitoc, ș-au jăcuit tot pân-la un cap de ață. Pe mulți au și robit, cu furiș, femei, fete, copii. Rămas-au biețâi oameni cu sufleteli, bătuți și strunciunați, cum era mai rău și mai amar, cum nu să poate nice a scrie, nice a să povesti caznele și ucisurili lor ce au avut de tătari. [...]

Cap. VIII.

Domnia Ducăi-vodă celui bătrân a tria în Țara Moldovei

Vinit-au Duca-vodă cu domnie în Țara Moldovei din Țara Muntenească cu a trie domnie la vleato 7187 [1678]. Ș-au intrat în Ieși în șesă dzile a lui dechevri, la Sfetei Neculaiu. [...]

Iară după ce s-au plinit 2 ani de domnie Ducăi-vodă, au mărsu la Țarigrad, la împărățâe, avându pâra cu Ștefan-vodă, ficior Radului-vodă, pentru logodna ce făcusă cu fiică-sa Catrina, că, fiindu ficiorul Radului-vodă grozav la față, puné pricină și nu vré să i-o dé. Dece au rămas ficiorul Radului-vodă pe Duca-vodă de la Divanul împărătescu. Atunce au cheltuit Duca-vodă mulți bani la Poartă, aproape o mie de pungi de bani. Și i-au dat turcii și hătmănia Ocrainei, căftan, și șlic, și buzdugan, și un tui. Și din Țarigrad au purces depreună cu ficiorul Radului-vodă, ginere-său, cu 3 tuiuri și cu buzdugan, de-l ducé înaintea lui, cu mare alai intrându în Iași.

Îndatăși s-au apucat de au făcut mare și frumoasă nuntă. Tri i- mis-au în

toată țara de au poftit pe toată boierimea și mazâlimea de la mic pân'la mare, și de alte căpitenii, ce nu cu poroncă, și cu poftă. Și după ce s-au strânsu cu toți la Iași, făcutu-le-s-au oboroace tuturor de la domnie, de le da toate ce le trebuie, de nu cheltuié nime nemic.

Așijdere mai adus-au opt soli, 2 din Țara Muntenească și 2 din Țara Ungurească și 2 din Țara Leșască și 2 din Țara Căzăcească cé mare de piste Nipru, de au adus solii multe daruri și frumoasă, de au închinat Ducăi-vodă. S-au veselit două săptămâni cu feluri de feluri de muzăci, și de jocuri, și pelivani și de puști. Și giuca 2 danțuri pen ogradă și pe ulițe, cu toți boierii și gipânesele împodobii și toți neguțitorii și tot târgul. Și un vornic mare purta un cap de danțu și alt vornicu mare alt capu de danțu, îmbrăcați cu șarvanale domnești. Numai mirili și mireasa, fiindu ficiori de domnu, nu giuca în danțu pe afară, numai ce giuca boierii. Cât nu era nuntă, și era minune. Și după ce au nuntit, au mulțămuit solilor și i-au dărit bine, și s-au dus la țările lor. [...]

Rădicatu-s-au Petriceico-vodă din Țara Leșască, cu boierii carii era pribeji cu dânsul, și au vinit cu oaste în Moldova. Și s-au coborât Petriceico-vodă la Suceavă cu Demidețchii și cu Corețchii și cu puține oaste căzăcească, să ie Moldova, să margă să bată Bugeacul, fiindu tatarăi duși în oaste la Beciu. Și de la Suceavă s-au coborât Petriceico-vodă la Iași și au triimis pe Savin medelniceriu Zmucilă, carele pe urmă au fost și ban, și pre alții prin bejenii, de scoté oamenii la oaste, pe moldoveni, pe unii de voie, pe alții de nevoie. Și s-au dus împreună cu căzacia și cu Conețchii în Bugeac, iar Petriceico-vodă au rămas în Iași. Deci tot tăie și arde în Bugeacu tătarcele cele burduhoasă, le spinteca și pune copii prin pari, și slobodzie robii de prin obezi, și-i lua cu bucatele cele tătarăști, și aduce diumuri multe, cât nu mai puté să le ie sama. Că nu avé cine să le sté împotriva. Și așé au îmblat câtăva vreme, ardzindu și stricându Bugeacul.

Duca-vodă, dacă s-au aședzat în Domnești, au triimis pe Buhuș hatmanul de au bătut pre niște adunături ce era cu Vasilie Hăbășescul. Să strânsese multe căpitenii și oameni de țară la Movileni, în malul Siretiului, despre Tecuci. Și era și aceie mergători la Bugeac. Și i-au răsipit, cât nu s-au putut apuca de nemică.

Petriceico-vodă, dacă au sosit în Iași, îndată au slobodzit poghiaz căzaci și leși, cu Demidețchii și cu Costantin Turculeț polcovnicul și cu Bainschii sărdăriul, să margă să lovască pre Duca-vodă la Domnești. [...]

Și intrând leșii și căzacia și moldovenii, au luat pre Duca-vodă și pe alți boieri, pre toți dezbrăcându-i, i-au lăsat cu peile goale. Și s-au întorsu poghiazul cu dobândă ș-au dus pe Duca-vodă în Țara Leșască, și acolo au murit. Și cându-l duce pe drum, îl pusesă într-o sanie cu doi cai, unul albu și unul murgu, și cu

hamuri de teiu, ca vai de dânsul. Ocări și sudălmi, de audze cu urechile. Ș-agiuungându la Suceavă, la un sat, anume ..., au poftit puțintel lapte să mănânce. Iar femeia gazdă i-au răspunsu că „n-avem lapte să-ți dăm, c-au mâncat Duca-vodă vacili din țară, de-l va mânca vermii iadului cei neadormiți”. Că nu știé femeia acie că este singur el Duca-vodă. Iar Duca-vodă, dacă au audzit că este așé, îndat-au început a suspina și a plânge cu amar.

Că el să ținé și vorové în casa lui, de să ispité să fie craiu în Țara Ungurească, și un ficior a lui în Țara Moldovei domnu, și altul în Țara Muntenească, și ginere-său hatman în Ocraina. Că el își ține lucrul pre sus. Curtea lui, masa lui, cheltuiala lui, ca un craiu ține. Și când ieșé afar-în nărod, tot posomorât căuta, ca să-i ie oamenii de frică. Că el apucas-învățătură de la Vasălie-vodă, fiindu cămăraș mare la Vasălie-vodă. Era om nu pré nalt și gros, burduhos și bătrân. Numai îș cerné barba. Pe atâta să cunoșté că n-are acătare minte sau frica lui Dumnedzău. Și ce gândé el să facă și la ce să ispitie, și la ce l-au adus păcatul și osânda de la Dumnedzău! Și așe l-au dus pe Duca-vodă în Țara Leșască, de au murit acolo. Așe ș-au agonisit de lăcomia banilor, ce avé. [...]

Fost-au și trii semne mari în dzileli Ducăi-vodă, când au purces la Beci. Că s-au arătat o sté pe cer cu coadă, de s-au vădzut multe dzile. Mânca și lupul oameni. Fost-au și cutremur pré mare. Cădzut-au atunce și turnul cel mare din cetatea Sucevei, ce-i dzice turnul Nebuisăi.

Iară doamna Nastasăia a Ducăi-vodă, după ce-au luat leșii pe Duca-vodă, é au rămas deodată în Țara Muntenească. Ș-au îmblat mult pentru Duca-vodă, ca să-l răscumpere de la leși. Și-l negușasă cu leșii drept 70 de pungi de bani, să dé leșilor și să-l lasă. Și triimițind banii pen Țara Ungurească, i-au poprit ungurii cu-ndemnarea lui Șerban-vodă, temându-să c-a ieși și l-a sminti din domnie Duca-vodă. Atunce era în Leov slobod și oblicind c-au poprit ungurii banii, l-au lovit cataroia, de voie ré, ș-au murit în loc.

Iară doamna Ducăi vodă, vădzind așé, s-au dus cu toată casei la Țarigrad. Așé au început a o apuca datornicii, unii de o parte, alțâi de alta, cu feluri de feluri de priceni, ș-a o îngrozi, ș-a o închide, ș-a o jăcui, care cum puté, agiuungând-o osânda creștinilor. Care mai pe urmă au vinit și la mai mare osândă și ocară, c-au amăgit-o un grec, de s-au măritat după dânsul. Având é doi ficiori și patru fete, n-au socotit cinstea ei, că era mai mult bătrână decât tânără. Și după ce-au mărsu dup-acel grec, au amăgit-o de-au dat bani și odoară câte-au mai avut, de-au dat turcilor de l-au pus beiu la Mana. Și au mai șădzut vro săptămână cu dânsa, pân'ș-au făcut cheful, și s-au dus la Mana, dzicând c-a duce-o și pe dânsa. Și așé vro doi, trei ani au șădzut acolo și n-au mai triimis la dânsa să o ié, pân's-au hainit și el de la turci. Iar é, la bătrânețe, au rămas și săracă, și ocarâtă de voroava oamenilor, și cu o casă plină de copii. Așé au

plătit și Dumnedzău Ducăi-vodă, precum au făcut și el altora.

Cap. X.

Domnia a doa a lui Dumitrașco-vodă Catacozino la velet 7192 [1684]

[...] Dumitrașco-vodă era un om bătrân, grec țarigrădean din neamul lui, de Catacozonești. Și mai nainte vreme fusesă visternic mare și-n Țara Muntenească, la Gligori-vodă. Și era om nestă tător la voroavi, tălpiz, amăgitor, geambaș de cei de la Fanar din Țarigrad. Și dup-aceste, după toate, era bătrân și curvar. Doamna lui era la Țarigrad, iar el aice își luasă o fată a unei rachierițe de pe Podul Vechiu, anume Arhipoaie, care o chema Anița, țiiitoare, de o purta în vedeală, între toată boierimea de-o ținé în brați, de-o săruta și o purta cu sălbi de galbeni și cu haine de șahmarand, cu șlic de sobol și cu multe odoară împodobită. Și era tânără și frumoasă și plină de suleiman, ca o fată de rachieriță. Și o triimité cu carăta domnească, cu siimeni și cu vornici și cu comiși dzuoa amidzidze mari pe uliți, la feridui și pe la mănăstiri și pe la vii, în primblări. Și făc și pe boieri de-ș triimité gipânesele cu dânsa. Și după ce vinie de la primblări, triimité giupâneselor daruri, canavețe, bilacoase, căce i-au făcut cinstea de-au mârșu cu dânsa în primblare. Și după ce s-au mazilit, au luat-o cu dânsul ș-au dus-o în Țarigrad cu dânsul ș-au măritat-o dup-o slugă a lui, după un grec. Căutați, frați iubiți cetitori, de vedeți ce este omenia și curvia grecească! Că el, de bătrân, dinți în gură n-avé. Dimineața îi înclie, de-i pune în gură, iar sara îi desclie cu încrop și-i puné pe masă. Carne în toate posturile cu turcii depreună mânca. Oh! oh! oh! săracă țară a Moldovei, ce nărocire de stăpâni c-aceștia ai avut! Ce sorți de viață ț-au cădzut! Cum au mai rămas om trăitor în tine, de mare mirare este, cu atâtea spurcăciuni de obiceiuri ce să trag până astădzi în tine, Moldovă! Și din vreme în vreme tot s-au mai adaos spurcateli de obiceiuri, carei mai înainte s-or pomeni cineș la rândul lor. [...]

Cap. XI.

Domnia lui Constantin Cantemir-voevoda în anul 7193 [1685] iunie 10

Venit-au domnu Țărâi Moldovii Costantin Cantemir-vodă, pre careli l-au ales la domnie boierii Țării Moldovii în locul lui Dumitrașco-vodă, cu nevoința și cheltuiala lui Șerban-vodă, domnului muntenescu, precum mai sus s-au scris. Acest domnu Cantemir-vodă au fost de oameni proști de la ținutul Fălciului. Și dacă s-au rădicat la vârstă, s-au dus în Țara Leșască de au slujit la oaste, până au agiunsu de au fost rohmistru. Apoi viindu în Moldova, s-au dus cu

Grigorașco-vodă Ghica în Țara Muntenească și au fost acolo ceauș spătărescu. Și era om viteazu și cu sfat bun. După ace ea, viindu aice în țară în Moldova și slujindu bine, l-au pus căpitan mare, și apoi au fost și sărdariu, și mai pe urmă au fost și cliucer mare. Fost-au și capichiaie la Poarta împărății, știindu limbi multe și fiindu om bătrân. Cu alesul tuturor boierilor ce era pribegi în Țara Muntenească l-au rădicat domnu, cu cheltuiala lui Șerban-vodă, domnului muntenescu, precum mai sus s-au scris. Și titlușul lui nu scrié Cantemir-voevoda, ce numai Costantin-voevoda.

Carte nu știé, ce numai iscălitura învășasă de o făce. Practică bună avé la voroavă, era sănătos, mânca bine și bé bine. Semne multe avé pe trup de la războaie, în cap și la mâini, de pe cându fusese slujitoriu în Țara Leșască. La stat nu era mare; era gros, burduhos, rumăn la față, buzat. Barba îi era albă ca zăpada. Cu boierii trăié până la o vreme, pentru că era om de țară și-i știe pe toți, tot anume, pre careli cum era. Și nu era mândru, nici făcé cheltuială țărâi, că era un moșneagu fără doamnă. Și avé doi ficiori, beizadele, pre Antiohii și pe Dumitrașco, și era zălog la Poar tă și cu alți ficiori de boieri. Și era bine în țară dintr-alteli, numai nu puté trăi oamenii de poghiazuri leșești, că era țara pustie din Iași în sus. Și din toți boierii era mai ales la acest domnu Gavriliță vornicul și ficiorii lui. Era el boieriu și chivernisié precum îi era voia. Și era o samă din ficiorii lui can făr'de ispravă, zlobivi: Lupul și Solomon și Costachi. Avé slugi tâlhari la casăle lor, de ținé drumurili, de ucidé turcii și fura bucate din Bugeac, cai, iepe. Și să făcé farmutate totdeuna și slimuri cu tătarii pentru fapteli lor, și nu puté să dzică nime nemică de frica lui Gavriliță. Și domnul, deși știé, răbda.

Venit-au atunce și Miron logofătul din Țara Leșască, foarte scăpat, și l-au avut Cantemir-vodă în milă și cinste. Și avându trii ficiori, i-au boieritu. Pe Ioniță l-au făcut sărdariu, pe Nicolai logofăt al triile, pe Pătrașco cămăraș mare. Și ș-au logodit Cantemir-vodă și o fată cu dânsul, pre anume domnița Safta, iar pe Miron logofătul l-au făcut staroste la Putna.

Pre acee vreme pusese Cantemir-vodă hatman pe Velicico, ce era frate cu Miron logofătul. Și într-acé vreme ieșit-au hatmanul Velicico cu puținté oaste ce avé spre ținutul Sucevii împotriva a multe poghiazuri leșești ce umbla de strica în țară. Găsit-au atunce un poghiazu mare la Baie. Și s-au lovit hatmanul Velicico cu dâșii pré tare, că l-au lovit pe hatmanul dintr-un sinețu, de i-au rupt dzaoa di pe lingă grumadz. Velicico năvălié în războiu singur cu sulița a mână, și altul l-au lovit de i-au rumptu spogârnicela de la frâul calului, și altul i-au lovit din sineț dârlogul de la șé, și n-au putut să izbândească, ș-au purces moldovenii în răsâpă, ș-au fugit hatmanul, și multă stricăciune au făcut acel poghiaz leșesc. Și și alte

multe poghiazuri leşeşti lovié pe alte locuri, de străca în țară. Mai lovit-au un poghiaz leşescu pe Velicico hatmanul între vii la Copou, de l-au gonit pân-în Ieşi. Şi Velicico era un om de fire şi de treabă la toate socotelele, şi-ndrăzneţu, bun, numai ne-având nice cu cine, au doară nice năroc la războiu n-avé, că pe unde mergé îl tot băté. [...]

Atunce au luat craiul şi pe Dosofteiu mitropolitul din Ieşi, cu toate hainele şi odoarăle mitropoliei. Ş-au luatu şi moaştele lui Sfetei Ion Novei de la Suceavă, care le-u fostu adus aceste moaşte din Țara Turcească Alexandru-vodă cel Bun. Şi le-u dus acele moaşte împreună cu Dosoftei mitropolitul în Țara Leşască, la un târgu al craiului Sobetchie, anume Jolfa, de stau acolo pân- în dzuoa de astădzi. Şi Dosoftei încă acolo au murit.

Acestu Dosofteiu mitropolit nu era om prostu de felul lui. Şi era neam de mazâl; pré învăţat, multe limbi ştié: elineşte, lătineşte, sloveneşte şi altă adâncă carte şi-nvăţătură, deplin călugăr şi cucernic, şi blând ca un miel. În țara noastră pe-ceasta vreme nu este om ca acela. După ce l-au dus la Jolfa, îl puné craiul Sobetchie de s-îmbrăca cu hainele cele scumpe şi odoarăle mitropoliei țărâi noastre, de facé leturghii la dzile mari şi iordan la Boboteadză, dup-obiceiul țărâi noastre, de să mira craiul şi toţi domnii leşeşti şi lăuda de frumoasă țărămonia ce are beserica țărâi noastre. Cantimir-vodă să mâniesse pe-cel mitropolit şi-i făcusă afurisănie de la patrierhi. Dar nemic de dânsul nu s-au atinsu, că dzic oamenii că-i sfânt, iar de Cantimir-vodă s-au atinsu, că l-au găsit legat. Ce nu să ştie, dintr-acee pricină au dintr-alte. [...]

În al şeptele anu a domniei lui gătitu-s-au Cantemir-vodă cu oastea lui de-au mărsu să ié cetatea Sorocii, împreună cu Daltaban-paşe, sarascherul Obluşîţâi, şi cu hatmanul Steţu a Ocrainii hanului şi cu câteva mii de tătari. Ş-au stătut pen pregiurul cetăţâi câteva săptămâni, de-u tot bătut-o cetatea, de-au făcut meterezuri şi lagumuri. Ş-au dat năvăli pré tare, şi n-au putut-o lua, şi au perit multă oaste atunce, când da năvăli turcii şi moldoveni. Şi nu era atâta oaste în cetate, ca doo, trei sute de drăgani şi căzaci, numai ei din cetate nemerié tot în om, iar cei den afară nu puté să le străce nemic. Şi s-au întorsu înapoi la Ieşi, fără nice o izbindă şi cu multă pagubă de oaste.

Tot într-acel anu, mai înainte ce-au mărsu la Soroca, strânsus-au toţi ficiorii lui Gavriliţă şi cu alţi boieri mulţi de Țara de Gios la nunta lui Ion Pălade, la Băcani, din sus de Bârlad. Şi acolo au fostu şi vornicul Velicico, fiind cumnat lui Pălade. Şi strângându-să acolo la-cea nuntă, au sfătuit şi s-au giurat cu toţâi, ei în de ei, să fug în Țara Muntenescă la Brâncovanul, să le dé ajutor de cheltuială, să margă la Poartă să pâarscă pe Cantemir, să-l scoată din domnie, să rădice domnu dintre

dânșii pe Velicico vornicul.

Dece s-au sculat un boieru dintre dânșii, anumi Ilie Țifăscul, care îl poreclisă pe urmă Frige-vacă, și i-au pârât la Cantemir-vodă, de le-u spus tot sfatul. Că era boierii de la o vreme pré supărați de Cantemir-vodă, că era la curte boierinași, tot ficiori de mojâci codreni și gălățeni. Și dzică Cantemir-vodă că domnul face neamurile, domnul le stânge. Și-i era urâți ficiorii cei de boier, să nu-ivadză într-ochi, de pe cum îi era nătura lui. Și era în cinste numai hatmanul Bogdan, ginere-său, și cu Iordachi visternicul Rusăt. Acești doi schivernisâe și mânca țara, cum le era voia. Dece boierii pe acee vreme numai puté suferi să fie călcați de acei doi boieri și de mojâcii acelorlalți mai mici de curte. Că când ieșie la țară cu slujbe, boierinașii făcé multe năcazuri casălor celor mari a boierilor.

Dece Cantemir-vodă, cum au înțeleș acel sfat, din Ilie Frige- vacă, a boierilor, au și răpedzit într-o noapte boierinași d-é lui și slujitori, să-i prindză pe toți pe acie. Dece unii au scăpat în Țara Muntenească, iar pe carei i-au prinsu i-au adus la Ieși. Și pe Velicico vornicul, după ce l-au adus la Ieși, era zavistie mai mare despre Cupărești, împungându-să cu horba mai denainte vremi. Și avé și sâială de dânsul, că ce era mai om decât toți. Atunce în grabă Cantemir-vodă în mânie l-au bătut cu buzduganul și l-au închis în beci. Deci neprietinii lui Velicico atunci au și aflat vreme de-au dzis lui Cantemir-vodă: „De vreme că te-ai grăbit de l-ai bătut, nu-l lăsa viu. Păzește de-l omoară, că, d-é scăpa viu, mâne, poimâni el ne omoară pe toți”. Și el încă îndat-au ascultat și l-au scos noaptea de i-au tăiat capul denaintea porțâi. Pentru bineli ce-au dat știre Velicico lui Iordachi visternicul, de-au fugit când vré să-l omoare Cantemir-vodă, acum i-au mulțămit și Iordachi visternicul într-acesta chip, ca un grec. Și aflare atunce neprietinii vreme de-u dzis lui Cantemir-vodă: „Acmu, de vreme c-ai omorât pe Velicico, triimite de prinde și pe frate-său, Miron logofătul, de-l omoară. Ori vinovat, ori nevinovat, să nu scapi, c-apoi încă a hi mai rău și de tine și de noi”. Deci Cantemir-vodă nu ș-au socotitu viața lui, că era trecut cu bătrânețeli, om de 70 de ai, de numai cât nu-i sosăsă ceasul și lui, ce s-au potrivit neprietinilor și nu ș-au cruțat sufletul. Ce ca un tiran au triimăs pe Macrei, vătavul de păhărniceii, cu slujitori de l-au luat de-colo, de la casa lui de la Bărboși, de l-au dus pân-în Roman, și i-au tăiat capul. Și când l-au găsit Macrei acolo la Bărboși, atunce-i murisă și giupâneasa. Și nemic nu știé de sfatul frățâne-său sau de a celoralalți boieri, că nu era amestecat cu ceiialți boieri la sfat. Că el pornisă atunce pe un ficior a lui, pe Neculaiu, să ié fata Ducăi-vodă de la Țarigrad și să gătasă și cu celalalt să ie fata lui Cantemir-vodă, să s-încuscredze, și nice cu gândul nu gândié că i-a vini o furtună ca acie.

Dzisu-i-au slujitorii, când l-au găsit la Bărboși, să fugă, că nu-i departe în Neamțu, iar el n-au priimitu, știindu-să drept. Gândié că l-or duce la Ieș și s-a îndrepta. Iar după ce i-au vinit Macrei, și viind zapciu după zapciu să piară, nu

I-au mai îngăduit și-au pus de l-au tăiat în Roman. Și mult s-au rugat lui Macreiu să-l ducă pân-în Iași, iar Macrei, ca un om rău și de nemic, nu i-au fostu milă de sufletul stăpânu-său și s-au grăbit de l-au omorât. Că de l-ar hi dus în Iași, poate s-ar hi îndrepat și n-ar hi pierit. Că multe slugi să tâmplă la domni vrednice, de nu să grăbescu și ferescu pe stăpâni de păcat, și pe urmă cad la laudă și despre stăpân, și despre oameni, și despre Dumnedzău. Iar acesta, ca un varvar, nefiind de neam, n-au socotitu.

Cantemir-vodă dup-acee mult să căie ce-au făcut și de multe ori plângé între toată boierimea și blăstăma pe cine l-au îndemnat de-au grăbit de i-au tăiat. Că, după ei, n-au trăit un an nice Cantemir-vodă și-au murit. [...]

Cap. XIX.

Domnia lui Dumitrașco Cantemiru-voevoda, în anul 7219 [1711]

După ce au sosit Dumitrașco-vodă în Iași, după obicei a tree dzi au boierit boierimea. Pus-au pre Nicolai Costin vel-logăfăt, pre Lupul Costache vornic mari de Țara de Gios, pre Ioan Sturdze vornic de Țara de Sus, pre Antiohie Jora hatman, pre un grecu, anume Spraioti Dracumana, vel-postelnic și pe mine, Ioan Neculce vel-spătar, pe Gheorghită vel-păharnic, pre Dabiije vel-ban, pre Catargiul vel-visternic, pre Sandul Sturdze vel-stolnic, pre Constantin Costache vel-comis. Aceștie era boierii lui Dumitrașco-vodă întâiu. Iar mai de credință și mai ales toate trebile domniei era după mine, Ioan Niculce vel-spătar.

Și atunce dintăiu era boierii can grijii de numeli lui Dumitrașco-vodă din tinirețe cându era beizadé, la domnia frățâne-său, lui Antiohie-vodă. Că era atunce nerăbdătoriu și mânios, zlobiv la beție, și-iișisă numele de omu rău. Iar acmu, viind cu domnia, nu știu, să-ș piiardă numele cel rău: au doar mai la vârstă venisă, au doar chivernisă viața lui, unde nu era pace? Că așé să arăta de bun și de blând! Tuturor ușe deșchisă și nemărețu, de vorovie cu toți copiii.

Atunce au scos pre țară 2 civerturi, banii steagului. Și de cum era soma la Neculai-vodă, au mai scădzut pe țară la un civertu, câte 3000 de galbeni. Așijdere și mazânilor li-au scădzut tot pre giumătate și mai bine dăjdile. Și li-au făcut și carte și giurământuri, să nu dé desetină boierii, după cum n-au dat mai nainte boierii. Că să făcus-obiceiu de la Mihai-vodă, de da desetină boierii. Și el apoi i-au iertat.

Deci boierii, vădzând așé milă și nemărire, începusă toți a să lipi și a-l lauda. Era omu învățat. Numai la giudecăți nu pré puté lua sama bine, poate-fi trăind mult la Țarigrad în streinătate. Lăcomie nu avé mare, lucrurile lui poftié să fie laudate. [...]

Dumitrașco-vodă, dacă au simțit pre Antiohie Jora hatmanul că-l pârște la Moscu, l-au mazilit și m-au pus pre mine, pe Ioan Niculce spătariul, hatman în locul lui Antiohie.

Dumitrașco-vodă, chiamându-și boierii, au întrebat sfat, dzicând că moscalii să pogoară asupra țărâi, ce or face, ca să vadză cine ce ar dzice. Dar el să le spuie adevărul că este agiunsu cu moscalii, nu spuné. Deci boierii nu-l credé pe Dumitrașco-vodă, gândié că ține cu turcii. Deci așé, unii dzicé să să dé în gios spre Fălci, și doamna să o trimită pre Oituz. Alțai dzicé să trimiță spre Bârlad, alții spre Focșani, pân'să vor bate turcii cu moscalii, și care parte a birui cu acee să ție. Și au rămas să trimiță pe doamna cu giupânesele la Oituz, iar boierii cu vodă spre Fălci. Și cum s-au tocmit acestu lucru, au și început a-și rășchira casele lor, cine cum puté, și ales unii a să agiunge cu moscalii, precum s-au pomenit.

Dumitrașco-vodă au trimis-au sol la moscalii pre Luca vis- tiernicul, dzicând că-l trimite iscoadă, și au scris și la turci, făcându-le știre. Deci Luca visternicul au găsit pre împăratul Moscului aproape, în Țara Leșască, la Iaroslav, și așé au așădzat cu împăratul de-u făcut legătură. Țara Moldovii cu Nistrul să-i fie hotarul, și cu Bugeacul și cu toate cetățile tot a Moldovii să fie. Numai deodată prin cetăți să aședze moscalii oșteni, pân's-a întemeie țara, iar apoi să lipsască oastea moschicească. Bir să nu dé țara nici un ban, pre domnu să nu-l mazilească împăratul pân'la moarte, și pre urmă fiii lui, pre care ș-or alege țara. Neamul lui să nu iasă din domnie. Numai când s-ar haini sau când ș-ar lepăda legea, atunce acela să lipsască, și să puie din frații lui.

Pre boieri să nu-i mazilească domnul din boierie pân'la moarte, sau cu mare vină să-i scoată. Vama Ocnii și altor târguri să fie venitul domnilor, iar altă dare să nu fie. Mazilii și mănăstirile să-și stăpânească ocinele și vecinii săi, să-ș ié desetină și goștină de oi și de mascuri și de stupi despre moșiile sale. 10.000 de oaste să fie tot gata în țară, și împărăția să le dé lefe din visteria împărătească, din stoliță. Din moscali să nu s-amestece la boieriile Moldovii, nici să s-însoare în țară, nici moșii să cumpere. Domnul pre boieri să nu fie volnic a-i pierde, orice greșală ar face, fără sfatul tuturor și fără iscălitura mitropolitului. Cătră aceste i-au dat și titu de domnie, să să scrie mai de cinste și mai de sus după cum să scriu domnii acmu, iar titul așe-i era: „săninatul domn al Țărâi Moldovii samoderețu (sângur stăpânitor) și colegat (prietin) Țărâi Moschicești”, iar nu robu supus. Care acestu nume este puțin oarece mai de gios decât al unui craiu, care să cheamă lătinește acestu nume sărenis, iar slovenește să cheamă predsfeilișe, iar leșește eșniosfințunii. Așé ca să să scrie domnii Moldovii. Așijdere nicidecum pace cu turcul să nu facă, iar de s-a tâmpla să facă pace, să rămâie Moldova iar suptu

stăpânia turcească, să aibă împăratul moschicesc a da lui Dumitrașco-vodă 2 pärechi de curți în stoliță și moșii pentru moșiile din Moldova și cheltuială pre dzi, în toată viața lui, lui și a oamenilor lui să nu-i lipsască. Și de nu i-ar plăcé acolo și s-ar trage într-altă țară creștinească, volnic să fie a merge, și altele multe ca aceste. Și pre aceste ponturi au giurat tare împărăția Moscului și au și iscălit mai gios și l-au trimis pe Luca visternicul. Și au scris lui Dumitrașco-vodă să gătedze și să-i iasă întru întâmpinareă oștii moschicești la Nistru. Iară de n-a ieși la Nistru și a aștepta până s-a bate cu turcii și i-a birui, atunce, ori să închine, ori nu să mai închine, că atunce mulți domni s-or afla. Că scrisesă Dumitrașco-vodă pre Luca de-i făcusă știre că oaste turcească este multă, 400.000, și puști 400, tot tunuri mari, și tătarâme multă, și pâine în țară nu-i. [...]

Atunce au sosit ferman de la veziriul la Dumitrașco-vodă, să încalece să margă să prindză pre Brâncovanul-vodă. Și au scris cărți și la soltanul de Bugeag, să dé lui Dumitrașco-vodă oricâți tătari i-ar trebui. Atunce am știutu și eu c-au fostu scris să vie moscalii, că eu tot gândiému că om purcede în gios spre Huși, precum sfătuisem. Iar dac-am înțeleș c-au sosit moscalii, mult m-am mirat și am dzis lui vodă să scrie, să să întoarcă moscalii înapoi, și să mergem, precum scrie veziriul, să prindem pre Brâncovanul, și să să lasă de moscali, că poate să-i bată turcii, și tătarâi or robi țara. Puiu pre Dumnedzeu martur că așe i-am dzis, și tare am stătut, că doar l-oi întoarce, și n-am putut. Și încă cu mânie mi-au răspunsu, dzicând că „voi toți vă chivernisiți, ca să rămâneți la creștini, și numai eu sângur pentru voi să rămâiu la păgâni; că v-am vădzut eu credința, că ați fugit toți, și eu am rămas sângur; pentru țară, n-or prăda-or tătarâi, că moscalii acmu sosescu, și eu știu pre biné că n-or bate turcii pre moscali”. Deci vădzând și eu că mi-au răspunsu așe cu scârbă, m-am temut a mai răspunde, să nu cumva cad în vro primejdie a vieții.

Fragmente reproduse după: Neculce Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*. București–Chișinău: Litera Internațional, 2001.

Glosar

sprije – fontă; **prisne** – curat, neamestecat; **iaspis** – piatră semiprețioasă, dură și opacă, de diferite culori; **harariu** – pânză groasă de lână, păr de capră sau alt animal din care se fac saci, desagi, țoale de așternut pe jos sau pentru acoperit căruțele; **sulger** – dregător însărcinat cu aprovizionarea armatei și a curții domnești cu carne; **joimir** – soldat angajat cu leafă; lefegiu, mercenar; **cabaniță** – mantie blănită cu samur și bogat împodobită; **șarvanele** – haine pe care le purtau unii din slujitorii curții domnești în Moldova; **polimar** – cerdac, balcon; **a se acolesi** – a se ține de capul cuiva, căutând a-i face rău; **strămurare** – băț sau prăjină ascuțită la vârf, cu care se îndeamnă vitele la mers; **felegean** – ceașcă turcească de cafea neagră, fără toartă și suport; **majă** – trăsură de transportat pește; **paltin** – arbore înalt până la 25 m, cu fructele prevăzute cu două aripi, cu lemnul alb și rezistent; **firman** – ordin scris, emis de sultan, prin care erau numiți sau maziliți domnii Moldovei; **contaș** – haină luxoasă, lungă (de obicei, blănită), purtată de domn și de boieri; **ialoviță** – vacă mare și grasă (de obicei, stearpă); **mortasipie** – taxă plătită la vânzarea mărfurilor; **baraiamlâc** – dar obligator, pe care trebuiau să-l facă domnii Moldovei sultanului și înalților demnitari ai Porții cu prilejul sărbătorii bairamului; **a oblici** – a prinde de veste; a afla; a simți; a descoperi; **a se haini** – a înșela, a deveni necredincios (față de Poartă); a se răscula, a porni la luptă contra suveranului; **șoltuz** – cârmuitorul unui târg, ales de târgoveți. **arbănaș** – albanez; **musaip** – om de încredere al unui monarh; **zorba** – răzvrătire, răscoală, revoltă; **capichiaie** – reprezentant al domnilor Moldovei pe lângă Poarta Otomană; **hamger** – pumnal mare încovoiat care se purta la brâu; **soltar** – variantă, necunoscută din alte texte, a lui **cioltar** – pătură de postav sau de alt material, împodobită cu diverse cusă turi, care se așternea pe spinarea calului sub șea; **ort** – monedă de valoare mică (un sfert dintr-un leu vechi); **terziman** – traducător, interpret; dragoman (la Poartă și la misiunile străine din Constantinopol); **olac** – curier, poștă; **tălpiz** – viclean, șiret, prefăcut; **geambaș** – înșelător, intrigant; **șahmarand** – stofă de mătase cu flori sau ornamente țesute cu fir de aur, de argint sau de mătase; **seimen** – corp de armată pedestru alcătuit din lefecii străini, folosit pentru garda curții domnești; **rachieriță** – fabricantă sau negustoreasă de rachiu; **canavață** – un fel de pânză rară, de obicei de mătase; **belacoasă** – stofă scumpă de mătase; **rohmistru** – căpitan de cavalerie (în armata polonă); **ceauș** – funcționar al Porții care făcea, mai ales, serviciul de curier special al curții; **clucer** – boier însărcinat cu aprovizionarea curții domnești; **zlobiv** – mânios, furios, rău, răutăcios; **farmutate** – neînțelegere, discuție; **slim** – adunare obștească la tătari; dezbatere, discuție;

Evaluare:

1. *Descifrați* semnificația titlului culegerii de legende.
2. *Transcrieți* din textul legendelor proverbele, zicătorile utilizate de cronicar, comentând două din ele.
3. Pornind de la portretul lui Ștefan cel Mare realizat de Gr. Ureche, *selectați* din **O samă de cuvinte** întâmplări care îl confirmă sau îl infirmă.
4. *Argumentați*, prin exemple concludente, valoarea: a) ex- presivă; b) istorică; c) didactică a legendelor.
5. *Realizați o paralelă* între legenda nr. IV și legenda istorică a lui D. Bolintineanu **Daniel sihastru**.
6. *Redactați* un eseu cu tema: „Valorificarea legendelor istorice în literatura cultă”.
7. *Delimitați* cadrul social și politic în care a apărut **Letopisețul** lui I. Neculce.
8. *Identificați* lui Neculce. particularitățile distinctive ale **Letopisețului**.
9. *Distingeți* diferențe, la nivel de limbaj, atitudine etc., între **Letopisețul** lui I. Neculce și cele ale lui Gr. Ureche și M. Costin.
10. *Identificați* evenimentele principale și cele mai memorabile figuri istorice descrise în **Letopiseț**.
11. *Argumentați* alegerea domniei lui D. Cantemir ca nucleu al **Letopisețului** lui Neculce.
12. *Comentați* capitolul din **Letopiseț** ce se referă la domnia lui D. Cantemir.
13. *Demonstrați* caracterul memorialistic al **Letopisețului** lui Neculce.
14. *Numiți* cinci opere literare ce au ca sursă de inspirație **Letopisețul Țării Moldovei** de Gr. Ureche, M. Costin și I. Neculce.
15. *Prezentați* contribuția cronicarilor moldoveni la dezvoltarea literaturii române.

Repere critice

„Încă din predislovia – lungă și nesărată – a letopisețului lui Neculce băgăm de seamă că marele ton costinian a făcut loc unei familiarități călduțe și fără anvergură morală. Interesant e și faptul că Neculce a ținut să anticipeze cronică propriu-zisă de acele patruzeci și patru de legende cunoscute sub titlul *O samă de cuvinte*. „Auzite din om în om, de oameni vechi și bătrâni”, acestea ne dau o idee clară de tipul de cultură caracteristic autorului, preponderent orală, cum este și expresivitatea limbii lui. Neculce nu pune temei pe sursele scrise, pe care nu le declară lămurit niciodată. Cercetătorii au stabilit în cele din urmă numărul și

întinderea lor, dar aceasta nu schimbă cu nimic atitudinea cronicarului față de informație. Spre deosebire de Costin și apoi de Cantemir și de stolnicul Constantin Cantacuzino, care au o mentalitate aproape științifică, Neculce se întoarce la aceea folclorică. E greu de apreciat azi în ce măsură stăpâna limbile țărilor pe unde a stat (rusa, poloneza) sau limbi de circulație în acea vreme cum era greaca. Fapt e că printre izvoarele lui nu se găsesc decât cronici scrise în românește, din care, fără a le cita, Neculce împrumută adesea pasaje întregi. Compilația fiind metoda vremii, la Neculce ea dovedește încă și mai puțin spirit critic decât la alții. Cronicarul e convins că legendele din *O samă de cuvinte* „în letopisețu nu sunt scrise”, ceea ce iarăși nu este în toate cazurile adevărat, dar arată puțina prețuire acordată surselor culte ori ignorarea lor. Una peste alta, mentalitatea cronicarului se vede și din partea finală a recomandării – în fond un lung titlu, după metoda de atunci – a legendelor culese de el: „Decii cine va ceti și le va crede, bine va fi, iară cine nu le va crede, iară va fi bine; cine precum îi va fi voia așa va face” (ediția 1982, p.161). este aici ceva din duhul obștesc al iubitorilor de basme sau de ficțiuni în general, cum sunt și așa zisele cărți populare, pentru care verosimilitatea istorică e secundară”.

Manolescu Nicolae. *Istoria critică a literaturii române*. București: Minerva, 1990, p. 59.

LITERATURA ISTORIOGRAFICĂ DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA ÎN MUNTENIA

CONSTANTIN CANTACUZINO STOLNICUL

(1650?-1716)

O personalitate de talia lui Dimitrie Cantemir, unul dintre umaniștii de seamă ai culturii române, erudit și poliglot, a fost în Muntenia Constantin Cantacuzino, supranumit Stolnicul, fratele domnitorului Șerban Cantacuzino și unchiul domnitorului Constantin Brâncoveanu. Este cel de-al treilea fiu (din cei șase feciori și șase fiice) al postelnicului Constantin Cantacuzino.

Tatăl le-a oferit copiilor săi o educație aleasă, el însuși fiind un cărturar și posesorul unei biblioteci impresionante în care se regăseau autori ai literaturii antice, bizantine și era sistematizată în trei compartimente: cărți cu caracter științific, istoric și filosofico-teologic, ceea ce demonstra un înalt nivel de cultură. La Constantinopol și Padova viitorul stolnic are parte de cei mai buni dascăli ai timpurilor: Albanus Albanus, Valeriano Bonvicino, Arsenio Kaludi ș.a., aici absorbind efectiv „sporii” umanismului european, iar după reîntoarcerea în țară „plantându-i” în fertilul sol românesc. Mai târziu este acuzat de un complot de domnitorul Grigore Ghica, vechiul dușman al Cantacuzinilor, apoi arestat și aruncat în închisoarea de la Cocorăști. Urcă rapid pe scara ierarhică până la dregătoria de stolnic, ceea ce i-a acordat și supranumele. Despre activitatea lui Constantin Cantacuzino sub domnia fratelui său, Șerban Cantacuzino, nu se cunosc multe detalii, dar se știe că sub Constantin Brâncoveanu a fost sfetnicul intim al acestuia și șef al cancelariei domnești.

Sușține activ dezvoltarea tipografiei și a învățământului. Întreține corespondență diplomatică și culturală cu celebre personalități ale timpului: Hrisant Notara, regele Jan Sobieski, împărații Iosif I și Petru cel Mare, Nicolae Milescu Spătarul și mulți alții. Are un rol decisiv în întemeierea Academiei



Domnești de la Sfântul Sava din București, organizată după modelul universităților apusene, unde se studia filosofia, retorica, științele fizice și limbile elină, latină, italiană.

Persoana lui Constantin Cantacuzino Stolnicul apare și în *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Ion Neculce, în 1693, când o însoțește pe soția domnitorului Constantin Brâncoveanu, Stanca, la nunta fiicei acestora, Maria, cu domnitorul Moldovei Constantin Duca: *Și trimisă Brâncovanul pe fiică-sa Maria cu unchi-său stolnicul Constantin Cantacozono și maică-sa, doamna Stanca, și cu mulți alți boieri și giupânesă, rudenii din Țara Muntenească, de venir-în târgu în Ieși. [...] Și boierimea a doo țări nuntiră 3 săptămâni cu mare poșăli și podoabe și cu feluri de feluri de muzice și de pelivăni, de mirare în târgu în Ieși.*

Divergențe serioase între unchi și nepot au avut loc în preajma războiului ruso-turc din 1711. Constantin Brâncoveanu pleda pentru neutralitate, iar stolnicul era de părere că Muntenia ar trebui să treacă de partea rușilor. Poate că acest conflict a fost motivul mazilirii lui Brâncoveanu în 1714, deoarece Constantin Stolnicul avea mulți prieteni influenți la Poarta Otomană.

După Brâncoveanu, în scaunul domnesc al Munteniei urcă feciorul Stolnicului, Ștefan Cantacuzino. Acesta din urmă continuă politica de eliberare națională de sub jugul otoman. Dar în 1716 este mazilit și Ștefan, luând drumul Constantinopolului împreună cu tatăl său. Soarta celor doi Cantacuzini a fost asemănătoare Brâncovenilor. În ziua de 7 iunie 1716 au fost spânzurați, iar capetele lor au fost trimise vizirului la Adrianopol.

Stolnicul Constantin Cantacuzino a lăsat urmașilor o lucrare importantă ce se referă la originea românilor, *Istoria Țării Rumânești, întru care să cuprindă numele ei cel dintâi și cine au fost lăcuitarii ei atunci și apoi cine o au mai descălecat și o au stăpânit până și în vremile de acum s-au tras și stă*, fiind una dintre scriiturile ce au fost redactate pentru a combate ideea greșită lansată de unul dintre compilatorii *Letopisețului Țării Moldovei* al lui Grigore Ureche cum că noi provenim de la „tâlharii de la Râm” și se înscrie în același șir cu *De neamul moldovenilor* a lui Miron Costin și cu *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor* a lui Dimitrie Cantemir.

Predoslovia lucrării este mult mai amplă decât alte introduceri de acest tip și mult mai bine argumentată. Lipsa surselor atâtinterne, cât și externe despre istoria țării l-a făcut pe Stolnic să pună mâna pe condei: *Ce greu, zic, foarte-mi iaste, de vreme ce nu aflu eu până acum, măcar cât am ostenit, cât am cercat, cât am întrebat și de știuți și de bătrâni domiriți și înțelepți și în tot chipul m-am trudit și pentr-alte părți și cu cheltuială am nevoit, că doar aş fi aflat vreun istoric, carele*

și de țara aceasta, de începătura ei, și de lăcuiorii ei și domnitorii ei, carii sunt și cum s-au purtat și de obiceiurile lor și de legile ei, și de altele multe ce într-însa să vor fi aflat, carele să scrie pe amăruntul toate și cu deadinsul, precum de alte țări fac și scriu pe larg toate. Ci dar eu până astăzi, nici acel scriitoriu, nici acel spuior n-am aflat.

Mai mult decât atât, Constantin Cantacuzino propune varianta proprie a absenței surselor. Așezarea geografică, suprafața mică a țării, dar și separarea de Ardeal și de Moldova sunt primele motive ale sărăciei informației: *Că mică și can laturi țara multora au părut că iaste, încă mai vârtos acum de când osebită de Ardeal și de Moldova iaste.*

Stolnicul laudă decizia cronicarilor din afara granițelor țării de a consemna toate evenimentele importante și de a le lăsa urmașilor și regretă că nu se repetă aceeași situație și în Țara Românească: *Puțini au fost pământeni aceștii țări, cum să vede, ca aceia, ca să șază ei să scrie ale patriei lor și să istorisească întâmplările moșiei lor, precum fac alții de ale lor, și nu de mulți și multe, însă tot fac, iar la noi mai nici unul...*

Consecințele lipsei de surse dintr-un anumit fragment temporal, în special când au fost puse bazele poporului nostru, are un ecou peste secole și influențează negativ asupra societății: *Nu numai de răsul altora suntem, ci și orbi, muți, surzi suntem de lucrurile și faptele celor mai de demult ce într-acest pământ s-au întâmplat și s-au făcut, cari de nevoie încă le era și ne iaste a le ști, pentru ca să putem și traiul vieții noastre a tocmi. Or, aserțiunea cum că fără trecut nu există viitor este susținută și de Constantin Cantacuzino anume prin ideile promovate.*

Stolnicul propune o serie de eventuale surse, cu anumite rezerve, care ar putea sta la baza elaborării lucrărilor istorice, în același timp reliefând avantajele și pericolele acestora. Folclorul este cap de serie în acest sens: *Însă nu zic că den om în om n-au rămas și aici niște spuneri și niște povești mai vârtos bătrânii ce povestesc de cele ce au fost. Ci și acelea foarte slab lucru iaste și primejdie de a le crede, pentru că de multe ori s-au luat seama, că de un lucru numai, doi într-un chip nu povestesc, ci unul una, altul alta băsnuiaste. Unde nici de la acelea nici o adevărată știință n-avem nici din cântecele cari vestesc de vitejii, au de alte fapte ale domnitorilor și ale altor vrednici oameni, ce au lucrat, cari dupe la lăutari și dupe la alți cântători auzim, putem și cevași ales. Că și acelea nu numai ce au laudă mai multă, au hulesc decât cele ce au fost, ci și foarte împrăștiat și prea pe scurt pomenesc lucru și făr'de nici o orânduială sau tocmeală. În viziunea autorului, subiectivitatea interpretărilor este prima carență a surselor folclorice, dar și plasarea evenimentelor la extreme (prea multă laudă sau hulă) nu oferă prea multă credibilitate.*

Un alt izvor ce ar putea umple golul de informație sunt „hrisoavele domnești”, dar referințele conținute aici, sunt, de regulă, foarte succinte: *Mai trudit-am încă ca doar din hrisoavele domnilor ce sunt pre la boierime și pre la mânăstiri date și la sate, câte am putut vedea, să poci scoate cevași, ca să știm măcar dintr-acelea, deacă dintr-altele nu să poate afla; căci că într-însele să vede a zice cevași, dând pricinile pentru ce sunt date acele hrisoave, adecâte au sunt pentru că au dăruit domnii destoinicilor și bunilor slugi ocine, sau altcevași pentru vrednicia și mari slujbe ce vor fi făcut domniei și țărâi...*

Concluzia la care ajunge Constantin Cantacuzino este că cercetarea cu mare atenție a cronicilor străine (grecești, leșești, ungurești etc.) și selectarea știrilor ce se referă la Țara Românească pot constitui piatra de temelie pe care va fi edificată viitoarea cronică națională: *Ci doar așa lucrul fiind, ce a face eu n-am, fără cât iată, dupe la istoricii streini, pe la greci, pe la leși, pe la unguri și pe la alții voi umbla a cere și a mă îndatori, ca ce vor fi și ei pomenind și istorisind de această țară, să zic și eu aici și cât îmi va fi puțința, foarte voi nevoi, ca ce va fi mai adevărul, dupe zisele lor să arăt. Deși Stolnicul este conștient de atitudinea subiectivă, ba chiar de rea-voința istoricilor străini față de Țara Românească: *Măcar că unii dintr-acei ce scriu de dânsa, ca niște streini ce sunt și voitori de rău unii, nu adevărul scriu, ci-i micșorează lucrurile, și pe lăcuitarii ei rău îi defaimă, și multe hule le găsesc.**

Istoria Țării Rumânești este împărțită în șapte capitole și cuprinde cele mai importante informații cu privire la: numele Daciei, războaiele daco-romane, romanizarea, numele de vlah, încheind cu năvălirea hunilor lui Attila. Există opinii cum că autorul ar fi dus istoria țării până la întemeierea principatelor, dar nu s-a păstrat decât până la Attila.

Impresionează lista surselor utilizată la elaborarea lucrării. Sunt citați autori ca Aristotel, Dion Cassius, Flavio Biondo, Ioan Carion, Antonio Bonfini, Nicolaus Olahus și mulți alții. Sursele interne nu sunt reflectate în operă, deși se știe cu certitudine că l-a cunoscut pe Grigore Ureche și, posibil, pe Miron Costin.

Constantin Cantacuzino este primul cronicar ce își întemeiază ideile cu privire la originea românilor și la continuitatea elementului roman în Dacia pe niște argumente solide: *Iară noi, într-alt chip de ai noștri și de toți câți sunt rumâni, ținem și credem, adevărindu-ne den mai aleșii și mai adeveriții bătrâni istorici și de alții mai încoace, că valahii, cum le zic ei, iară noi, rumânii, suntem adevărații romani și aleși romani în credință și în bărbăție, den carii Ulpie Traian i-au așezat aici în urma lui Decheval, dupre ce de tot l-au supus și l-au pierdut; și apoi și alalt tot șireagul împăraților așa i-au ținut și i-au lăsat așezați aici și dintr-acehora rămășiță să trag până astăzi rumânii aceștia.*

Unitatea românilor de pretutindeni nu este pusă sub un semn de interogare, deoarece istoricul este ferm convins că toți românii se trag din același „izvor”: *Însă rumânii înțeleg nu numai ceștia de aici, ce și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sunt și moldovenii și toți câți și într-altă parte să află și cu această limbă, măcară fie și cevași osebită în niște cuvinte den amestecarea altor limbi, cum s-au zis mai sus, iară tot unii sunt. Ce dară pe aceștia, cum zic, tot romani îi ținem, că toți aceștia dintr-o fântână au izvorât și cură.*

Legende despre proveniența românilor de la *tâlharii de la Râm* și cea privind întemeierea Moldovei de păstorii veniți din Maramureș nu-i însuflă încredere Stolnicului, considerându-le basne.

Asupra numelui de vlah Cantacuzino prezintă câteva opinii: cum că ar proveni de la numele comandantului Flacus sau după numele fiicei lui Dioclițian, căsătorită cu un rege al dacilor, sau dintr-un cuvânt de origine greacă ce în traducere ar semnifica a arunca cu săgeata.

Stolnicul Constantin Cantacuzino este unul dintre cei mai reprezentativi umaniști români ai sfârșitului de secol XVII și început de secol XVIII.

ISTORIA ȚĂRII RUMÂNEȘTI

întru care să cuprindă numele ei cel dintâi și cine au fost lăcuiitorii ei atunci și apoi cine o au mai descălecat și o au stăpânit până și în vremile de acum s-au tras și stă

PREDOSLOVIE

Cu greu și cu strimt iaste neștine a da cap și începătură fieștecăruia lucru, mai vârtos celuia când nici cum, nici de nici o parte ajutor iaste, nici știință de la alții, sau pomenire măcară să află ca o povață, făcându-se și ca o luminare arătându-se, ca să se poată ajuta cel ce nu știe de la cel ce știe și cele din întunérec să iasă la lumină.

Că nici unul în lume nu iaste carele den sine numai să știe și nici unul nu au aflat nimic, până când n-au fost de altul învățat. Nici nimeni nu să poate domiri de nici un lucru, de nu mai nainte au au văzut, au au auzit, sau au cetit și de nu ca acelea, asemenea ca acelea, măcar cât de puțin, și de nu același adevăr și de lucru ce poftéște neștine, au zis, sau au scrisu, măcar cât de puțin și de altele, ca numai să se poată altul deștepta spre gândirea acelora și a altor lucruri încă destul iaste. Și carii ca acelea au făcut și au pomenit, cât de cât măcar, nemoarte mușămite au auzit și în bună pomenire au rămas. [...]

Ci dar cu greu și cu număr iaste a da, zic, neștine începătură celor ce mai despre toate părțile întunérec iaste, precum și mie acum să întâmplă a veni, vrând, cum am pomenit mai sus, a istori ale țării, ce-i zicem noi astăzi: rumânești. Cu greu, zic, foarte-mi iaste, de vréme ce nu aflu eu până acum, măcar cât am ostenit, cât am cercat, cât am întrebat și de știuți și de bătrâni domiriți și înțe lești și în tot chipul m-am trudit și pentr-alte părți și cu cheltuială am nevoit, ca doar aș fi aflat vreun istoric, carele și de țara aceasta, de începătura ei, și de lăcuiorii ei și domnitorii ei, carii cât și cum s-au purtat și de obiceiurile lor și de legile ei, și de altele multe ce într-însa să vor fi aflat, carele să scrie pe amăruntul toate și cu deadinsul, precum de alte țări fac și scriu pe larg toate. Ci dar eu încă până astăzi, nici acel scriitoriu, nici acel spuitor n-am aflat. Și aceasta, căci n-au istorit nimeni de dânsa cu deadinsul, cum ziși, pare-mi-se că dintr-acéste pricini vine.

Întâi, că mică și can laturi țară multora au părut că iaste, încă mai vârtos acum de când osebită de Ardeal și de Țara Moldovei iaste. (Cum mai nainte vom arăta, când și până când zic istoricii și gheografii că au fost împreună și de când s-au osebit).

A dooa, că puțini au fost pământenii aceștii țări, cum să vede, ca aceia, ca să șază ei să scrie ale patriei lor și să istorească întâmplările moșiei lor, precum fac alții de ale lor, și de nu mulți și multe, însă tot fac, iar la noi mai nici unul. Săvai că poate zice neștine că să află și aici létopisețe, ci răspunsul îi iaste gata, că acela ce l-au făcut, den neștiință să véde să-l fie scris, sau den negriuire, doar căci atâta iaste de netocmit, de încurcat și de scurt, cât mai multă turburare și mirare dă celui ce cetéște, decât a ști cevași adevăr dintr-însul.

Această dară scădere mare și jale doar într-acest norod al neștiinței și al nevrérei să-l învéțe fiind, iaste pricină, de astăzi, nu numai de râsul altora și de ocară suntem, ci și orbi, muți, surzi suntem de lucrurile și faptele celor mai de demult ce într-acest pământ s-au întâmplat și s-au făcut, cari de nevoie încă le era și ne iaste a le ști, pentru ca să putem și traiul vieții noastre a tocmi. Cum Nafclir în prologul *Hronografului* lui, ce face, zice: că frumos lucru iaste den greșalele altora să tocmim viața noastră și nu ce alții au făcut, să cercăm, ci ce bine făcut va fi, noi a urma să ne punem înainte. Și trebuie să știm ca pre cei buni și vrednici, carii vor fi fost bune faptele lor, să le pomenim bine, și pre ei să-i lăudăm. Iar pre cei răi și făcători de rău, să-i blestemăm și să-i ocărâm aceea parte alegându-și în lume, cât au trăit, ca să-i rămâie.

Acéstea dară și ca acéstea lăsându-le, că cine a le scrie n-au fost, nici alții au purtat grijă, de n-au știut ei, sau n-au putut, ca să fie pus pe cei ce ar fi știut, măcar și streini de ar fi fost (căci ca aceia, nici de aici, niciodată n-au lipsit), să scrie și să

istorească pe amăruntul și ale aceștii țări, ci au lăsat toate de s-au surpat în prăpastia uitării și întru întunérecul de véci au rămas.

Însă nu zic că den om în om n-au rămas și aici niște spuneri și niște povești, mai vârtos bătrânii ce povestesc de cele ce au fost. Ci și acélea foarte slab lucru iaste și primejdie de a le créde, pentru că de multe ori s-au luat seama, că de un lucru numai, doi într-un chip nu povestesc, ci unul una, altul alta băsnuiaște. Unde nici de la acélea nici o adevărată știință n-avem, nici din cântecele cari vestesc de vitejii, au de alte fapte ale domnilor și a altor vrédnici oameni, ce au lucrat, cari dupe la lăutari și dupe la alți cântători auzim, putem ști cevași ales. Că și acélea nu numai ce au laudă mai multă, au hulesc decât céle ce au fost, ci și foarte împrăștiat și prea pe scurt pomenesc lucru și făr'de nici o orânduială sau tocmeală.

Mai trudit-am încă ca doar din hrisoavele domnilor ce sunt pre la boierime și pre la mănăstiri date și la sate, câte am putut vedea, să poci scoate cevași, ca să știm măcar dintr-acélea, deaca dintr-altele nu să poate afla; căci că într-însele să véde a zice cevași, dând pricinile pentru ce sunt date acéle hrisoave, adecâte au sunt pentru că au dăruit domnii destoinicilor și bunilor slugi ocine, sau altcevași pentru vrednicia și mari slujbe ce vor fi făcut domniei și țărâi (cum fac împărații și domnii cei mari și ieftini), dăruindu-le, acolo povéstea îi spune. Așa și în céle ce dau la mănăstiri hrisoave, când fac mănăstirea, drept ce o fac și cine o face, colo spuind ca o istorie, vestește lucrurile. Ci puțin folos și acélea mi-au dat, pentru că risipit și foarte pe scurt zic și fără cap povestesc și numai de un lucru vorbescu, adecâte au de cela cui să dă, au de cel ce dă; așa de mănăstiri de scrie încă ceia ce acei mănăstiri i să închină și i să afie roséște, zice, iar alt nimica nu mai lătéște, nici de alte lucruri să mai întinde, unde dară puțin lucru și puțin ajutor și știință avem și de la acéștea.

Și încă mai iaste și aceasta, că cine iaste acela care să poată șede toate ale tuturor hrisoavelor să vază ce scriu și cum scriu, ca să poată dintr-însele aduna să istorească lucrurile ce au fost ale țării?

Și cine iaste să poată face acéia ca să culeagă dintr-acélea măcară cap și coadă lucrurilor, căroră pentr-atâta noian de ani s-au înfășurat și s-au desfășurat, sau vreun adevăr să ne dovedească, de nu doară s-ar fi ispitit cinevași; sau ar vrea să ispitească acéia a o face, ca să afle o prea puțină pricină (și și acéia încă nesărată), ca să zică că de acolo au aflat a zice cevași de lucrurile țării? Iar și acéia ce ar zice și câte ar zice, n-ar fi alt, socotesc, făr'cât o gândire și o aflare de o mare grămadă de minciuni, precum vedem în cea *Alexandrie* ce-i zic, cine o va fi făcut, nu știu, și într-alte cărțului ce să vād pe la unii și pe la alții aici în țară, și mai multe în Moldova; în cari nu să cuprind altele, fără minciuni și basne, dupre cari umblă

norodul acesta rătăcindu-se și cred căle ce niciodată de crezut nu-s, că nici au fost acélea vreodată, nici pot fi. Că măcară acea **Alexandrie** bălmăjaște și asemene ca acéia alte cărțului, ci acélea aflări omenești numai ce sunt sau basne de céle ce făcea și scornia poeticii ethnici în vrémea elinilor pentru orbul norod (adecă idololatri) și n-avea cunoștința unuia și adevăratului Dumnezeu, ce făcea și zămisluia ca acélea, sau ei altele cu acélea și supt acélea basne pilduia, cum și alți mulți dascali zic și în **Mithologia** unui Natalis Comitis, om învățat destule de acélea povestește, tâlcuiaște și zice: Acum dară din céle ce mai sus zicem, iată aiave să véde, că nici o povăuitură, nici un ajutoriu, nici nici o luminare avem de la pământeni noștri, ca să putem ști, sau să ne și domirim măcară de ale aceștii țări lucruri și fapte ce într-înșa den bătrânii ani s-au întâmplat și s-au lucrat. Căci nici unul nu s-au aflat, nici știm să fie fost, carele cu deadinsul și pre amăruntul dinceput să fie scris ale ei.

Iar de va și fost cinevași scris și va fi lăsat, ca și noi cești de pre urmă, de acélea ce au fost să știm, iată nicicum nu să află, nici auz pe cinevași să zică că au fost și apoi s-au pierdut măcară, fără cât cel létopiseț ce zicem, carele, destul de scurt, întunecat și fără orânduială iaste, cum s-au zis mai sus și vom vedea mai pe urmă, și dintr-însul.

Ci dar așa lucrul fiind, ce a face eu n-am, fără cât iată, dupe la istoricii streini, pe la greci, pe la léși, pe la unguri și pe la alții voi umbla a cére și a mă îndatori, ca ce vor fi și ei pomenind și istorind de această țară, să zic și eu aici și cât îmi va fi putința, foarte voi nevoi, ca ce va fi mai adevărul, dupe zisele lor să arăt.

Săvai că câți am găsit și la mâna mea până astăzi au venit, văz că pe scurt și ei de dânsa pomenesc și încă can trecători ating și istoresc numai, iar nu denceput și pe deplin scriu ale ei, ci numai cât le trebuie a o pomeni zic, apropiindu-se câte undevași de ale lor lucruri ce pe larg istoresc și povestesc. Pentru care încă și cât fac, mulțemită trebuie să le dăm, că încă nu de tot din tablele lumii uitați suntem, ci oarecine de céle ce oarecând au fost și într-această țară, nu tace, ci spune și scrie. Măcar că unii dintr-acei ce scriu de dânsa, ca niște streini ce sunt și și voiitori de rău unii, nu adevărul scriu, ci-i micșorează lucrurile, și pe lăcuitorii ei rău îi defaimă, și multe hule le gălesc. Și pot avea și dreptate, zic, a face așa, daca aceia alt mai bine nici știu, nici pot face. Și pentru că în stepena ce astăzi să află (măcar că de oareșicând așa să trage), în carea ticăloasă și jalnică iaste, cine cum îi iaste voia poate și zice, și scrie. Căci că nu iaste nimeni, nici cu condeiul, nici cu palma, a-i sta împotriva, și a-i răspunde.

Lăsăm, dară, fieștecăruia, a zice cum va vrea și a râde cum va pofți, de vréme ce nici le iaste sfială, nici rușine de rușinile lor, nici nu gândesc, că toate lumeștile

supuse sunt mutărilor și toate câte sunt umblă cu soroc și cum, că de obște iaste orbul noroc și viitoarele lucruri nevăzute sunt. Ci dar a acelora acum trecându-le, la ale noastre mă întorc a zice.

STĂPÂNITORII ȘI LĂCUIITORII ACEȘTII DACHII. CINE AU FOST ÎNTĂI

Stăpâniia dară și lăcuia acest pământ acele neamuri ce le zicea dachi și gheti, oameni însă varvari și groși, idololatri, iară ostași mari și tari la bătaia războaielor, nepoftitori a să supune altora, nici a să birui de alții îngăduia. Avea craii și oblăduitorii lor și nimănuu supuși nu era și mulți încă de dânșii să îngroziia și vecinii lor foarte de dânșii, să spăria, căci de puține ori biruiți de unde mergea a să bate, să întorcea.

Acestora dară mergând numele și vestea cum sunt, și de țării lor, împărații romani poftitori de lățimea împărăției lor fiind, precum toate împărățiile puternice sunt lacome de a supune pre alții și a-și lăți și mări hotarele împărăției lor și mai vârtos romana monarhie atuncea pe acele vremi înflorind, de multe ori în tot chipul au trimis să supuie și pe acei dachi precum și pe alte țări toate câte era împrejurul lor.

Supusese pre unii cu arma, pre alții cu groaza numai puterii lor, că atâta slujia și într-acele vremi norocul izbândeii lor, cât nici o țară, nici un pământ au putut sta împotriva. [...]

TRAIAN ULPİE. PUINDU-SE ÎMPĂRAT ROMANILOR, AU SUPUS DACHIA DESĂVĂRȘIT

Aceasta dar mulțime de ani trăgându-se și așa lucrurile lor învârstându-se într-un dânșii, până în vremile ce au stătut împărat romanilor Ulpie Traian, carele să trăgea de neam spaniol, începând împărăția, de vârstă fiind de ani 42, la anul de la nașterea Fecioarei, cum zice Carion în *Cronica* lui, 128. Om înțelept de amintrelea, fiind învățat mare, cu sfat în toate și foarte drept (cât și aceasta au făcut, zic istoriile, cum că puindu-să împărat și chemând pre cel dintâi al Pretoriului, i-au dat sabiia, zicându-i: „pentru mine slujaște-o până dirépte le fac; iar de nu dirépte le voi face, împotriva mea tu o întoarce”) și cu inimă mare, mai vârtos într-ale oștilor lucruri era. Aceasta dară altcevași mai pe deasupra decât cei ce făcuse mai nainte vreme și de această țară gândind și socotind într-alt chip și ale sale gătiri de războaie își tocmiia; și nu prea mulți ani den împărăția lui trecând, deci cu mari greime de oști și cu nespuse puteri s-au sculat a oști într-aceste părți. Cât dar va fi fost puterea lui atunci și cu câtă mulțime de oameni

va fi umblat, cât au umblat și au supus părți ale lumii, putemu-ne însă cu mare mirare și domiri câte cevași, că iată vrând pre lângă acéle oștiri ale lui și lucruri mari ce apucase și făcea ca să-i rămâie și în fapte slavă, și pomenire, doară și minune la oameni în veci rămâindu-i. Pe unde mergea, drumuri mari de piatră și șanțuri groaznice trăgea, pe unde și umbla, precum și până astăzi să văd și aici la noi în țară, căroră încă troianuri le zicem, rămâind de atuncea din om în om acel nume, carele să trage și până astăzi, măcar că foarte puțini sunt carii să știe drept ce le zic troianuri. Iară acesta iaste adevărul, că din oștirea acelui mare împărat, Traian Ulpie, sunt rădicate și nu numai aici, ci și pentr-alte țări. Așa au făcut cum s-au zis, pentru ca să rămâie neamului omenesc pomenire de mari și de puternice faptele lui. Iară de va fi și altu cinevași făcut ca acélea din romanii voievozi sau împărați mai nainte vréme, cum și poate fi făcut (că toți puternicii stăpânitori ca acelea nevoiesc a lăsa pe urmă de mari faptele lor pomenire), acéia nu o știu, pentru că de la acest împărat încoace asemene acelora nemaifăcându-se, nici a mai pomeni vedem, unde rămâne de vor fi făcut și alții; iar pe numele acestuia au rămas de a să numi și a să pomeni într-acest chip.

Așa deci Traian acesta începând războiul întâi cu dachii, 16 ai scrie Carion că s-au tras, într-acéle vremi crăind pe aici Decheval, carele era foarte om viteaz și meșter la ale războaielor (precum și Dion îl scrie în *Istoria vieții lui Traian*, ce face), și bogat, și mulțime de oameni avea. Precum pre lesne iaste a socoti și a crede neștine că așa va fi fost; de vréme ce afară dentr-altă vréme trecută mai denainte, câte și câte războaie gréle și bătăi sângeroase făcuse între dânșii, care Decheval și în vremile ce împărăția Domițian la Roma, la anul de la înviirea domnului 99, cu mari puteri s-au sculat împotriva lor și nu puține réle și stricăciuni au simțit ținuturile romanilor de dânsul. Apoi deci, 16 ani neprestan, cu o împărăție mare și puternică ca aceia a romanilor, cum să pomenéște, câtă putere și câtă avuție au trebuit să aibă de au putut sta atâta împotriva și a răbda?

Însă, acea de apoi, văzând Traian că în lung să trage acest războiu și gândind că multe să pot întâmpla dintr-acea zăbavă (mutătoriu foarte tuturor acestora fiind norocul), el însuși cu toată romana putere s-au sculat de au venit, și, viind până la marginea Dunării, den jos de Cladova, s-au apucat a face podul de piatră stătătoriu peste Dunăre, căruia și până astăzi și dincoace de Dunăre și dencolo i să văd marginile și începuturile cum au fost și drept ce loc au fost. Mai véde-să, zic, și când scade apa la mijloc, și alte colțuri ca niște picioare de zid; lângă care pod iaste și Cetatea Severinul, dincoace mai sus oareceși, care era făcută de Sever-împărat, mult încoace mai pe urmă decât Traian, împărățind acela, cum zice Carion, la anul de la Hristos 213, însă acuma spartă și mult véche să véde.

Acest pod mare minune și mare lucru au fost și aiave semn iaste de nespusa-i putere ce au avut acea împărăție. De care pod mulți istoresc și mulți între alte minuni ce să vedea ale lumii îl număra, și de meșteșugul lui cum l-au făcut, și de altele câte de multe au trebuit până a-l face; iar de cheltuială cu cât s-au făcut, iaste [de] necrezut de a să și spune. [...]

Acéstea ce zisem până aici, pentru alții doară să par că am ieșit din vorba noastră, însă nu gândesc că fără cale sunt puse, de vréme ce acéstea și mai multe decât acéstea, măcară de am putea ști luminând mintea noastră cu céle ce în lume mari fapte, de mari oameni scrise au rămas, și acéstea voia lui Dumnezeu îngăduindu-le, că iară pren oameni minunile sale să săvârșească și să rămâie cunoscute rodului omenesc. Toate învățătura și știința descoperindu-le și în lumină puindu-le și lăsându-le, ca să putem încă cunoaște și să știm lucrurile bunilor și a răilor, a vrédnicilor și a nevrédnicilor, ale legiuitorilor împărați și ale tiranilor; ca pre cei buni și vrédnici să lăudăm și bine să cuvântăm, și pre cei răi și cruzi să ocărâm și rău să-i pomenim. Așijderea ca rélele să gonim și să fugim, și bunele să îmbrățișăm și să urmăm. [...]

**VLAHII DE UNDE SĂ ZIC VLAHI, SAU ALT NUME IAR MAI TOT AȘA,
CĂRUIA SCRIITORIU CUM I-AU PLĂCUT PUINDU-LE NUMELE ȘI MAI
ALES DE UNDE SĂ TRAG EI**

Iară noi într-alt chip de ai noștri și de toți câți sunt rumâni, ținem și credem, adevérindu-le den mai aleșii și mai adevériții bătrâni istorici și de alții mai încoace, că valahii, cum le zic ei, iară noi, rumânii, suntem adevărați romani și aleși romani în credință și în bărbăție, den carii Ulpie Traian i-au așezat aici în urma lui Decheval, dupre ce de tot l-au supus și l-au pierdut; și apoi și alalt tot șireagul împăraților așa i-au ținut și i-au lăsat așezați aici și dintr-acelor rămășiță să trag până astăzi rumânii aceștea.

Însă rumânii înțeleg nu numai ceștea de aici, ce și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sunt, și moldovenii, și toți câți și într-altă parte să află și au această limbă, măcară fie și cevași mai osebită în niște cuvinte den amestecarea altor limbi, cum s-au zis mai sus, iară tot unii sunt. Ce dară pe aceștea, cum zic, tot romani îi ținem, că toți aceștea dintr-o fântână au izvorât și cură.

Fragmente citate după: Stolnicul Constantin Cantacuzino. *Istoria Țării Rumânești*. Chișinău: Litera, 1997.

RADU GRECEANU (1655?-1725?)

Deși avea o proveniență destul de modestă (părinții erau proprietari de pământ în satul Greci, ținutul Vlașca, unde s-a și născut viitorul cronicar și de unde se trage și numele de familie), Radu Greceanu a reușit să ajungă în rândurile aristocraților din Țara Românească prin înalta cultură ce a acumulat-o prin școli, prin limbile pe care le cunoștea (elina și neogreaca erau unele dintre ele) și, nu în ultimul rând, prin căsătoria cu Catrina, fiica marelui boier Ivașco Băleanu.

Scriitor, traducător, Radu Greceanu avea o bogată activitate literară atunci când a fost ales de către domnitorul Constantin Brâncoveanu să fie cronicarul oficial al curții. Frații Greceanu, Șerban și Radu, au participat la redactarea primei ediții în română a *Bibliei*, care ulterior a fost tipărită la București în 1688, în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino. Radu Greceanu traduce omilia din Ioan Crhristostom și *Pravoslavnică mărturisire* a lui Petru Movilă, care fusese aprobată de Sinodul de la Iași în 1642, apoi confirmată de patru patriarhi ai creștinătății. De asemenea, Radu Greceanu este traducătorul primei povestiri în versuri în literatura română, și anume: *Povestire de jale și pre scurt asupra nedreptei morți a preacinstului Costandin Cantacuzino, marelui postelnic al Țării Rumânești*, dedicată Stancăi Cantacuzino, fiica postelnicului și mama lui Constantin Brâncoveanu.

Dar una dintre cele mai cunoscute și mai discutate lucrări a lui Radu Greceanu este *Începătura istoriei vieții luminatului și preacreștinului domnului Țării Românești, Io Costandin Brân coveanu Basarab-voievod*. De prin 1693, atunci când C. Brâncoveanu era sigur de scaunul domnesc, Radu Greceanu începe a scrie (primii ani de domnie fiind povestiți, bineînțeles, din memorie). Numeroasele anticipări, aluzii la evenimentele deja consumate certifică anume acest fapt. Atare fragment constituie prima parte a cronicii.

La împlinirea a zece ani de domnie a lui C. Brâncoveanu, autorul elaborează o *Predoslovie* (sau, mai curând, o dedicație domnitorului) pe care o plasează în fața capitolelor scrise. În stil elogios se amintește de noblețea viței Basarabilor, după tată, și a celei de împărați bizantini, a Cantacuzinilor, după mamă. Nu este trecută cu vederea activitatea culturală a lui C. Brâncoveanu.

După un grav conflict dintre domnitor și cele mai apropiate rude după mamă, Cantacuzinii, Radu Greceanu este constrâns de către comandatar să revizuiască intervalul 1699-1707, intitulat ulterior *Istoria de taină*, pentru a introduce diverse amănunte denigratoare la adresa dușmanilor săi și pentru a dezvălui unele secrete. Respectiva istorie (în două variante) formează partea a doua a cronicii.

Partea a treia relatează evenimentele odată cu desfășurarea lor și se încheie cu o lună înaintea mazilirii lui Constantin Brâncoveanu.

În viziunea cercetătorilor literari, dintre toate scrierile elaborate la comandă, opera lui Radu Greceanu se potrivește cel mai mult ideii de cronică oficială, deoarece însumează toate elementele ce definesc acest tip de lucrări: „dizolvarea” totală a personalității autorului și conturarea unei imagini excesiv pozitive a celui care a comandat cronică, tratarea tuturor acțiunilor domnitorului cu admirație și lipsa atitudinii obiective. Unghiul din care sunt tratate întâmplările importante este unul foarte îngust.

Ca și biograf angajat și respectând titlul viitoarei cronici, Greceanu creionează, pas cu pas, efigia unui domnitor cu anumite viziuni politice, cu simpatii și antipatii, cu ambiții de suveran european. În acest sens, istoriograful pune accentul în special pe faptele demne ale lui Brâncoveanu și le ocolește elegant pe cele controversate, ce ar provoca discuții supărătoare la adresa acestuia.

Un moment important de care se arată interesat autorul și care contribuie la reliefa ipostazei de bun creștin al voievodului este ajutorul pe care l-a acordat acesta ortodoxiei: construcția lăcașurilor de cult, tipărirea cărților religioase și inaugurarea de școli.

Loialitatea și patriotismul lui Constantin Brâncoveanu sunt confirmate de relativa pace instaurată în timpul domniei acestuia.

Domnitorul era o fire pașnică și evita implicarea Țării Românești în diverse războaie inutile sau impuse. Este de la sine înțeles că Radu Greceanu sancționează vehement imperiul care subjuga țara, condamnă lăcomia și perfidia turcilor. Timpul când trebuia achitat haraciul sau îndeplinit ordinul de zaherea, emis de Poartă, era considerat unul instabil, iar revolta autorului împotriva turcilor ajunge cote maxime: *O, neam varvar, nemilostiv și spurcată lege și lăcomie păgânească. Cum într-o nimica rugăciunile și jălbile supușilor lor le socotesc și în grabă cele luate și mâncate ca când nici le-ar fi văzut, nici le-ar fi auzit le uită, nici la păsul lor ajută, ci numai nesățioasa lăcomie a-și îndestula caută.* Brâncoveanu spera într-o eliberare de sub jugul otoman, dar fără contribuția țării sale. Turcii însă, duplicitari fiind ei înșiși, au înțeles dublul joc al domnitorului muntean și l-au dat pierzaniei împreună cu cei patru feciori ai săi.

Alături de elogiul domnitorului, denigrarea dușmanilor ocupă un loc important în economia textului. Printre inamicii lui C. Brâncoveanu se numără generalul Heissler, Cantemireștii, Dumitrașco Corbeanu, Toma Cantacuzino ș.a. Tuturor acestor personaje Greceanu le găsește defecte defăimătoare și îi etichetează ca pe propriii dușmani. La adresa lui Constantin Bălăceanu, spre

exemplu, sunt aduse o mulțime de acuzații: ...*cel ce sapă groapa altuia, el într-însa cade. Că pre acest Constandin Bălăceanu nu-l lăsa, ticălosul, trufia ca să-și aducă aminte și de frica lui Dumnezeu, ci credea în avere, și în cal, și în arme, și în vitejii, și de fandasii nebunești, și nu știa că nu este Dumnezeu înaintea celor ce nu se tem de dânșii, ci așa cu acestea și-au pus și sufletul și viața.* Ceremoniile de la curte (fie că este culesul viilor, o plimbare, o petrecere, o nuntă sau o vizită) sunt evenimentele descrise cu o atenție deosebită a unui „ochi” de narator-participant. Acestuia nu-i scapă titlurile, rangurile și rubedeniile participanților, ba dimpotrivă, le descrie minuțios.

Începătura istoriei vieții luminatului și preacreștinului domnului Țării Românești, Io Costandin Brâncoveanu Basarab-voievod

PREDOSLOVIE

Prea luminate, prea milostive și prea înălțate doamne și de Dumnezeu temător și al meu stăpân, Io Costandin Basarab voevod, domn și oblăduitor a toată Țara Rumânească, cu prea plecată smerenie și evlavie sărut poala vesmântului mării tale și rog apoi pe Dumnezeu cel atotputernic, milostiv și bun, să coboare de sus mila și ajutorul său asupra mării tale, ca să ai supt picioare pre toți vrăjmașii mării tale.

Prea luminate doamne, faptele bune sunt daruri mari și de folos omului, care pre limba grecească se cheamă *ἀρετή*, precum cu dreptate oarecare filosof spune că faptele vrednice de slavă, adică *ἀρετή*, sunt omului de mare folos, pre acestea le-au scris și le-au laudat în multe chipuri și alți oameni înțelepți și fericiți. Un om ca acela împodobit cu bune fapte, vrednic iaste a fi fericit, căci nimic nu iaste mai de cinste decât avuția pre care răutatea nu poate a o birui, căci *ἀρετή* biruște tot vicleșugul. Aceasta este spre îndemnare omului să să ferească de rău, căci dacă omul se ferește de rău, el face binele, pre cum spune David în psalmul 33/14.

Aceste fapte bune sporit-au multora viața pământească și i-au învrednicit de viața viitoare. Cu acestea dobânditu-ș-au mulți împărați și domni ani mulți și nume vecinic în lume, pre carii îi pomenim acum și vor rămâne în veac și a căroră răsplată iaste o laudă aleasă, după cuvântul unui filosof. Iară Grigorie Teologul laudă faptele bune zicând: eu voi să preamăresc pre Dumnezeu, pentru că acestea sunt de Dumnezeu date. Mulți nevoitu-s-au foarte spre a lor dobândire, iară nu toți au izbândit, de vréme ce acestea sunt fapte ce trebuiesc a fi împlinite fără nici o silă și

din toată inima. Precum spune și Ioan Gură de Aur: faptele bune nu se împlinesc cu sila, ci cu întreg cugetul. Drept aceea Dioghenis filosoful aprins-au fălăniariu în miezul zilei și așa împlând pren târgu, întrebătu-l-au unii pentru ce face aceasta, iară el le-au răspuns zicând că cearcă oamenii; așa au tâlcuit fapta lui.

Omul fără bunele fapte nu iaste vrednic a se numi pre sine om. Iară Platon zice: tot aurul și argintul de supt pământ nu poate a se asemui bunelor fapte. Ce faptă iaste dară mai mare și mai plăcută lui Dumnezeu decât milostivirea mării tale, prea puternice doamne, vrednică fiind a să încoruna de toată lauda mai sus pomenită, încă și de mai multă.

Destul iaste a ne aduce aminte de proorocul David, despre a căruia bunătate singur Dumnezeu mărturisește și zice: Aflat-am eu întru David, fiul Isaiei, un om dupre inima mea. Ce altă măr turie poate fi dară mai mare și mai trebuincioasă decât aceasta? Și care faptă iaste mai plăcută lui Dumnezeu decât bunătatea? Pre care singur Hristos au avut-o în chip desăvârșit, pre cum însuși ne mărturisește și ne spune: învățați-vă de la mine, că eu blând sunt și smerit cu inima. Mat. 11. Iar și pre măriia ta învrednicitu-te-au Dumnezeu cu buna faptă a blândeții.

Prea luminate și prea înălțate doamne, Dumnezeu te-au ales și te-au încoronat cu stăpânirea acestei țări și de atunci neconținut, multe feliuri de bunătăți cu destoinicie ai împărțășit, cum și pre mine la căldura milei mării tale m-ai încălzit. Nu pot a-mi arăta într-alt chip mulțămăta pentru facerile de bine, fără cât cu această istorie, în care am însemnat viața și întâmplările pline de primejdii ale mării tale, care în vederea noastră s-au întâmplat și vrednicia neamului mării tale, care despre tată din Basarabi să trage, iară de cătră mumă din neam împărătesc, din prea fericitul Ioan Cantacuzino, ale căruia fapte și politie de alți vechi istorici scrise au fost, nu numai striini, ci mai vârtos, de crezare sunt cele ce s-au scris de cei din Țara Grecească.

Iară eu am cugetat a scrie numai de faptele cele vrednice de laudă ale mării tale, ce în acest pământ ai împlinit și de turburările care în Țara Rumânească în vremea stăpânirii mării tale s-au ivit, pentru că dumnezeiasca pronie alesu-te-au din mila sa stăpânitor și otcârmuitor în aceste vremi de primejdii în Țara Rumânească, și te-au împodobit cu multe daruri și vrednicii, spre mântuirea țării acesteia, nu numai cu prea înălțată și adâncă înțelepciune, ci mai vârtos cu multă blândețe și îndelungată îngăduință, împreună cu mare dragoste.

Dau chezașie (mă adeverez) că stăpânirea mării tale desăvârșit să plinește cu învățătura lui Democrit, carele în răspunsurile sale spune: domnii și stăpânitorii trebuie să vegheze în toată vremea și să se arate strașnici către vrăjmașii țării și cu blândețe și dragoste către cei supuși.

Măria ta împodobit ești cu toate aceste daruri ce sunt izvorâte din bunătatea și înțelepciunea mării tale, care potolște orice mânia a mării tale, precum apa stinge focul, nealunecându-te cu firea să izbucnești.

Și cu această idiomă stăpânești Țara Rumânească fără nici o teamă. Măria ta nu răspândești groază norodului precum alți domni, ci cu dragostea te îngrijești a-ți câștiga inimile supușilor tăi.

Zice mai departe pomenitul Democrit: acela care temut iaste de toți, el însuși de toți să să teamă trebuiaște. Aceste cuvinte chiar Aristotel le priimește: când fieștecine groază altora stârnește, de alalți să să teamă singur trebuiaște.

Cu aceste daruri câștigatu-ți-ai măria ta înțelepciunea ca să poți plini cuvintele ritorului Demostene, carele zice că domnii nu pentru putere, ci pentru bunele fapte să fie lăudați, cândai scăpându-să și den norocire a acestorași laude să să învrednicească, precum și la istoriile împăraților pravoslavnici că care s-au nevoit a-și împodobi viața cu bunele fapte și numele au câștigat mare, nu că doar împărățiile lor au fost mai mari decât celorlalți împărați, ci faptele lor au fost mari, pentru aceia și mari s-au numit, cum marele Costandin și marele Iustinian și alții aseminea lor.

Căroră dar și măria ta a urma silindu-te, și în tot chipul spre bune fapte nevoindu-te, mai vârtos cu milosténii, case dumnezești multe den temelii ai rădicat, fără de cele // ce cu mile ai întărit, altele cu ziduri ai înnoit și ai întemeiat, cât poci zice că mai nici o mănăstire domnească n-au rămas neîntărită de mila mării tale. Și nu numai aicea în țară, ci și pentr-alte țări striine, prin limbi păgâne, biserici creștinești ai făcut pravoslavnicilor creștini ce pentr-acele părți lăcuescu. Și mai ales în tot chipul pentru sfânta biserică te-ai nevoit, că și cărți multe bisericesti în zilele mării tale și cu chieltuiala mării tale s-au tipărit den porunca mării tale, tălmăcite dupre limba elinească pre limba rumânească și pre limba grecească, foarte frumoase, care n-au fost mai înainte. Și școale de învățături elinești și slovenești măria ta ai făcut. Și pururea spre bunătați necontentit pornit ești a face, spre folosul de obște, spre care Dumnezeu să te întărească cu darul cel de sus al sfinții sale, și să te învrednicească pe măria ta a face mai multe decât ai făcut. Eu dar, cât am putut ajunge cu istoriia mării tale orânduiescu, închinându-mă ca cu o mică, plecată și nevrednică slujbă, cu care zic, istorie, ajungând până la al zecilea an den domnia mării tale pre puternicul și milostivul Dumnezeu rog ca să trăiască pre măria ta în multe zeci de ani de acum înainte în luminatul scaunul domniei mării tale, sporindu-te întru bune fapte și învrednicindu-te a face și altele multe și mai mari decât acestea. Și pre mine, robul mării tale încă să mă păzească sfinția sa cu viață supt umbra mării tale, și să mă învrednicească ca și

de acum înnainte să poci scrie strălucita politie și cele bune și dumnezești fapte ale mării tale, până într-adânci bătrânețele mării tale, rugându și iar rugându necurmat pre cel mare și tare atotputernec și milostiv Dumnezeu ca să păzească pre măriia ta întru nălțatul și luminatul scaunul domniei, care te-au dăruit, cu lină pace în ani îndelungați, cu norocire și ferice împreună cu prea luminată doamna mării tale și cu toți luminații coconi ai mării tale, Învrednicindu-te același Dumnezeu, pre cum în viața aceasta ai bineplăcut sfinții sale și în viitoare să te bucuri întru a sa împărăție cea gătită aleșilor și plăcuților săi în veci nesfârșiți, amin.

A mării tale mică și prea plecată slugă, Radul logofăt Greceanu

CAP. 1

Începătura istorii vieții luminatului și prea creștinului domnului Țării Rumânești Io Costandin Brâncoveanu Basarab voevod de când Dumnezeu cu domniia l-au încoronat pentru vremile și întâmplările ce în pământul acesta, în zilele mării sale s-au întâmplat

Multe și vrédnice istorii fiind lucrurile și întâmplările ce s-au întâmplat în zilele luminatului și prea creștinului domnului Țării Rumânești Io Costandin Brâncoveanu Basarab voevod, și de vréme ce ale altor domni vieți și istorii mai denainte întru neuitate de alții au rămas la létopisețul țării, așa și noi a pomeni de viața acestui prea creștin domn, Io Costandin voevod Basarab, ne-am ispitit numai de câte a ținea minte am putut, care în zilele noastre și prin vederea noastră s-au întâmplat, după multe vrăjbi și turburări, care de la o vréme încoace între Împărăția Turcului și a Neamțului s-au întâmplat, de când răposatul Șarban vodă la Beci au oștit cu Cara Mustafa-pașa, veziriul, împreună împărățind sultan Mehmet, leat 7191 (1683), câte războaie și turburări între acéste 2 împărății s-au întâmplat, care la viața acestuia și Șarban vodă pare-mi-se că scrie vor fi, iar noi de aicea începem viața acestuiași, care mai sus am zis, cu și în ce chip s-au rădicat și domniia au luat, apucând strămoșescul scaun, de vréme ce strănepot bătrânului Matei vodă Băsărab să trage.

CAP. 2

Pentru domnia lui Șarban vodă, unchiul mării sale, câți ani au domnit și de moartea lui

Domnit-au dar unchiul mării sale Șarban vodă Țara Rumânească ani 9 și luni 10; iar când au fost la leatul 7197, dă spre sfârșitul vieții lui, pentru în cele în cumplite viitoare răutăți și primejdii, care pe ticălosul pământul acesta să vie era, cum în cea de apoi au venit, mai vârtos din ficlénile lucrări și îndemnări ale unora numai răi pământéni, carii în scurtă vréme după acéia din depărtarea lui Dumnezeu, vřednică plată și osândă ș-au luat.

Într-acéia dar vréme, răposatul Șarban vodă tot céle spre ocrotirea și folosul ticăloasei țării socotind, ca nu cândai țărăi vreo primejdie dăspre némți să vie, gătit-au soli ca să trimiță la împăratul Néamțului, anume pe frate-său Iordache Cantacuzino vel spătar și pre gineri-său Costandin Bălăceanul vel agă și pre nepotă-său Șarban Cantacuzino, biv vel căpitan și pre Șarban comisul Vlădescul, pre carii la 2 zile ale lui octomvrie i-au trimis. Iar după a acestora soli trimitere, căzut-au Șarban vodă în boală și solii mergând până în Ardeal, multe zăticniri și piiadeci acolo li s-au prinsu, cât neputându-se numai prentre-înșii trebile a să desluși și dezvoalbe, trimis-au în urmă Șarban vodă pre nepotă-său acesta ce s-au zis mai sus, carele atuncea să numiia Costandin Brâncoveanu vel logofăt și cu multa sa vřednicie deslușind trebile ce era dăspre Veterani ghenărariul, carele era cu oștile nemțești în Ardeal, s-au dat solilor cale de s-au dus la Beciu și Costandin Brâncoveanu iarăși fără zăbavă s-au învârtejit înapoi, la domnul său, Șarban vodă. După a căruia învârtejire, pre Șarban vodă încă boala îl îngreuiase, tot mai spre rău den zi în zi mergând, până ce și obșteasca datorie ș-au dat la leat 7197 octomvrie 29, lăsând țărăi și politiei multă jale de vřednica stăpânire cu care în zilele mării sale au domnit.

Iar cel ce toate stăpânește și de toate grijaște, Dumnezeu, n-au streinat stăpânirea de vřednicirea care au avut, ci cu a sa dumnezeiască pronie, iar la asemene stăpân o au încredințat. Care nu numai cu vředniciia înpodobit iaste, ci și cu buna faptă a blândéțelor pre deplin încorunat iaste, pentru care mă și adeverez, că faptele mării sale nemincinos mă vor scoate.

CAP. LV

**Pentru solul Englezului ce au venit de au trecut pân țară din
poruncă împărătească**

Șăzând măriia sa în scaun, venitu-i-au poruncă împărătească ca să gătească conace, că iaste să vie să treacă pren țară solul Anglii, care de câțiva ani era la Poarta turcească, rezident, pren carele și pacea Turcului cu Neamțul s-au făcut, om mare, cinstit și înțelept fiind, bine toate ale Porții turcești au chivernisit. Deci vrând să meargă la țara lui, așa au poftit ca pre aici pren țară să treacă, mai mult pentru odihna lui și ca să vază și țara.

Așa deci împărăția au poruncit ca toate céle dă trebuință să gătească măriia sa Costandin vodă și viind pren țară, bine să-l grijască și să-l cinstească, fiind om mare și arătându-se bun priiaten și de mare folos Porții Turcești.

După ce deci la marginea Dunării au sosit, la vadul ot Turtucaia, unde-i zic, trimis-au măriia sa Costandin vodă 2 boiari mari înaintea, cu carâte domnești, cu corturi și cu toată alantă gătire cu câțiva slujitori, ca să poată fi dă céle ce ar fi trebă să slujască. Boiarii însă aceștea era: Toma Cantacuzino vel slujer și Pătrașco Brezoianul vel spătariu; care foarte cu cinste priimindu-i, așa cu mare cinste l-au adus și până la scaunul Bucureștilor.

Însă după ce au venit pân la conacul dă la Popeștii Hrizii vistiariul, făcând știre mării sale lui vodă trimișii boiari că acolo au mas, măriia sa a doa zi dânsu dă dimineață, au gătit pre amândoi cei mai mari fiii mării sale, pă Costandin și pă Ștefan, împreună cu 3 boiari mari Mihaiu Cantacuzino vel spătar, i Șarban Cantacuzino vel paharnec, i Radul Izvoranul vel stolnec cu toată călărimea și cu carâta mării sale. Și ișându-i înaintea la Văcărești în deal, s-au împreunat cu dânsul; pre carele aducându-l cu mult și frumos și mare alaiu până la casele mării sale, unde gazda îi gătise, acolo pogorându-se den carâtă, l-au suit coconii până sus în case, și făcând țărămoniile ce s-au cuvenit, au venit coconii la curte, împreună cu trimișii boiari, i proci. Aceasta era vineri la aprilie

24. Iar după acéia în diseară, ca mai multă cinste să-i arate, și ca să împlinescă porunca ce era împărătească, măriia sa Costandin vodă așa au socotit dă au mersu de s-au împreunat cu solul fără de alaiu. (Însă după ce întâi el, adecâte solul mai nainte au trimis 4 boiari de ai lui, carei era mai dă cinste, încă unul dentr-aceia îi era frate, dă s-au închinat mării sale, arătând dăspre partea solului că mare mulțumită face mării sale dă cinstea și buna voință, ce cătră dânsul măriia sa au arătat, i proci). Carele la scara cea mai de jos ișind înaintea mării sale, cu multă cinste și plecăciune l-au priimit și după ce multă țirimonie și orație s-au

făcut, așa deci dând partea cea dreaptă mării sale lui vodă, amândoi denpreună s-au suit în case și au șazut amândoi numai, ca la 2 ceasuri. După acéia iarăși până la portiță pogorându-se, măriia sa vodă au încălecat de s-au dus la curte, iar el s-au suit iar sus în case.

A doua zi deci sâmbătă, poruncind măriia sa vodă de s-au împodobit toți, trimis-au pre ginerile mării sale Radul beizade, feciorul lui Iliiaș vodă, cu carâta cea mai frumoasă împreună și cu alte trei carâte pentru boiarii lui să fie și cu mulțime dă pedestrime la sol, de s-au adus la curte. Carele după ce au sosit la scară, iată acolo era iarăși amândoi coconii mării sale de l-au priimit și până sus în fuișor, aducându-l pre scara cea mare. Acolo era și măriia sa vodă cu alți boiari denpreună. Și așa cu mare cinste priimindu-l, partea cea dreaptă i-au dat.

Întrând deci în divan, era foarte în bună tocmeală orânduți, toată căpitănimea, ceaușii, i stegarii slujitorești. După acéia, mai înlăuntru întrând în spătărie, era toată boerimea țării, pusă în orânduiala lor. Și așa deci și în spătării cu stélele unde zic, întrând, îndată au dat 4 tunuri, care mai nainte era gătite. Dupre acéia în scaunul domnescu pre dânsul puindu-l, și măriia sa pre pat șazând, după multă vorbă ce au avut singuri numai, și la masă l-au pus. Căruia mare cinste făcându-i, dă o parte dăspre dreapta, toți boiarii lui puind, iar despre partea stângă, din cătro măriia sa vodă șădea, boerimea țării; dă câteva ori cu tunurile au dat și cu pușcele, închinând pentru sănătăți, i proci.

Dat-au și cu pușcile numai, iar pentru sănătăți închinând și de veselie mare s-au și înbătat atâta el, cât și boiarii lui, (măcar că dă nimeni n-au fost siliți). După ce deci dă la masă s-au sculat, l-au înbrăcat măriia sa vodă cu un conțeș al mării sale, cu spinare de samur și puindu-l în carâtă, iarăși cu ginerile mării sale, la gazdă ca să să odihnească l-au trimis.

Trecând dar zioa acéia într-acestași chip, cu atâta cinste și iscusit ospățu, a doa zi, duminecă, măriia sa vodă de dimineață iarăși la dânsul pen grădină au mersu cu aceiași oameni numai, ce și întâi mersése; carele sol iarăși pogorându-se jos la capătul scării, iar după céle multe zise și complementuri, s-au urcat sus și câtva șazând, măriia sa vodă au mersu la curte.

Luni deci după prânzu, poftind solul ca să vie la măriia sa, însă numai cu halaiul oamenilor lui, așa au venit cu carătele lui, cu oamenii și cu toată parataxis a lui ce avea. Deci măriia sa în foișorul cel mare dăspre grădină cu cinste priimindu-l, mult șazând, ș-au luat zioa bună și s-au dus la gazdă.

După acéia marți, dânsu dă dimineață, cu același alaiu dântâiu, cu aceiași boiari și cu carâta cea frumoasă, cu ginerele mării sale, așa cu alaiu frumos dânu târgu scoțându-l până dă marginea târgului, luându-și zioa bună boiarii de la

dânsul, s-au înturnat înapoi, mergând cu dânsul un steag de slujitori și cu acel dintâi orânduți numiți boiari, cu toate celei de trebuință-i grijit, până la Rucăr l-au dus și de acolo până la ținutul nemțescu. Deci caratele, slujitorii, boiarii, luându-și zioa bună, s-au înturnat și el s-au dus la Brașov. Însă din Dunăre până la Rucăr io conace făcând, cum mai sus am zis, foarte cu mare cinste l-au adus și l-au purtat, mai mult nevoind măriia sa să îplinească ce au fost porunca împărății.

Numele lui era milort Paghet, om ca de 60 de ani și mai bine. Cu acest sol împreună de la veziriul au venit un agă, pre carele măriia sa vodă bine dăruindu-l și răspunsul la cărțile cele de poruncă de la Poartă ce adusesese luând, s-au dus la Odriiu, unde și împărăția era.

RADU POPESCU (1650?-1731?)

Fiul grecului Hrizea din Popești și al româncei Maria, fiica marelui ban Gheorghe Băleanu, Radu Popescu avea o înaltă cultură pentru acele timpuri, cunoștea greaca, latina, turca. A ocupat multe funcții pe lângă curtea domnească a Țării Românești.

După omorul tatălui său de către Șerban Cantacuzino, serefugiază împreună cu mama lui la Constantinopol, apoi în Moldova. Se reîntoarce în țară la începutul domniei lui Constantin Brâncoveanu. Deși urcă pe scara ierarhică până la demnitățile de mare ban și mare vornic, Radu Popescu nu a jucat un rol important în viața politică a Munteniei.

Spre sfârșitul domniei lui Brâncoveanu, el își trădează stăpânul, amestecându-se într-un complot împotriva acestuia, dar voievodul îl iartă.

În timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat, la o vârstă de aproximativ 60 de ani, Radu Popescu ocupă postul de vel-vornic și îi este încredințată misiunea de a conduce oștirile tătărăști într-o luptă a turcilor în asediul Timișoarei. Anume acest domnitor, când vine a doua oară la domnie, îi dă însărcinarea de a scrie cronica țării și în special evenimentele consumate sub domnia lui. La o vârstă înaintată, Radu Popescu se retrage din viața politică și se călugărește cu numele de Rafail la mănăstirea Radu Vodă din București.

Opera istorică a lui Radu Popescu s-a păstrat în mai multe manuscrise și poartă titlul *Istoria Țării Românești, de când au descălecat pravoslavnicii creștini, întru care coprinde toate istoriile a tuturor Domnilor, d'inceputul țării de la întâiul domn Radul Negrul Voevod, până acuma la domnia de a doua a lui Nicolaie Alexandru Voevod; acuma de iznoava scrisă din porunca Măriei Sale, de Radu Logofătul de Divan, sin Mihaiu ieromonahul Lupescul. La anii de la zidirea lumii 7238, iar de la nașterea Domnului nostru Is. Hs. 1729 luna lui octombrie 31.*

Un alt manuscris al cronicii, într-o redacție deosebită, cuprinde numai Letopisețul cu domniile lui Nicolae Mavrocordat în Moldova și în Muntenia.

Partea de început și până la domnia lui Constantin Brâncoveanu este o compilație de pe cronicile anterioare și ale contemporanilor, în special a lui Radu Greceanu, iar în continuare autorul ne avertizează că de aicea sunt cele ce au scris chir Rafail monahul, care pre nume mirenesc l-au chemat Radu Popescu biv -vel vornic. Pentru domnia lui Nicolae Mavrocordat, al cărui cronicar oficial era, a utilizat sursele moldovenești pentru domnia acestuia în Moldova, iar de la 1700 înainte a redactat narațiunea după dorința domnitorului.

Radu Popescu era un bun cărturar și un povestitor cu un talent deosebit, dar ca om a fost neconsecvent, schimbător în viziuni. Ura împotriva Cantacuzinilor transpare în toată cronică. Aceștia sunt acuzați de toate relele și autorul susține că pururea au fost nemulțumiți și neodihniți de niciun domn. Lăcomia, perfidia și tâlhăria sunt calificativele cu care operează cronicarul la adresa Cantacuzinilor. Urcarea în scaunul domnesc a lui Șerban Cantacuzino este comparată cu un dezastru natural abătut peste țară: *Mare și întunecat nor și plin de fulgere și de trăsnete au căzut pãȚara Românească cu Șarban Vodă, carele, ca nește trăsnete cu răotatea lui au spart și dezrădăcinat nenumărate case de boiari, și de slujitori, și de săraci, și pã mulți au omorât cu multe feliuri de cazne, și i-au sărăcit cu multe feliuri de pedepse, precum istoria mai jos va arăta.* Spre deosebire de cronică lui Radu Greceanu, Radu Popescu nu îl menajează nici pe C. Brâncoveanu. Imaginea acestuia nu mai este aureolată de fapte mărețe și de o domnie ireproșabilă, ba dimpotrivă. Este învinuit că s-a îmbogățit peste măsură, sărăcind țara: *Costandin-vodă nici o bunătate sufletească n-au arătat în viața și domnia lui pentru ca să se laude, ci mai vârtos iaste a se huli pentru multe fapte rele ce au făcut în domnia lui, care au rămas la cei după urmă, greutate și blestem.*

Avea o lăcomie mare peste măsură, și greutate și blestem i-au rămas și lui. Obiceiurile cele bune ale țării, care cu multă socoteală și osteneală le-au făcut acei bătrâni, toate le-au stricat și le-au făcut după cum i-au plăcut lui. Chefurile frecvente și plimbările sunt de asemenea un motiv de reproș. Este acuzat Brâncoveanu de duplicitate în atitudine și în cazul războiului de la Stănilești.

Pentru domnia lui Nicolae Mavrocordat este utilizată o tonalitate subiectivă, rezervată în observații critice și lipsită de spirit polemic. Laudele exagerate aduse domnitorului îi creează însuși autorului o stare de inconfort. Acesta este îngrijorat să nu fie acuzat de lingușire, dar, în același timp, o mai mare culpabilitate îi provoacă tăinuirea evenimentelor din timpul domniei lui N. Mavrocordat: *A pomeni toate bunătățile pre deplin câte avea Domnul nu mă lasă obiceiul istoriei, pentru ca să nu dau de bănuială de colăchie, care românește se zice ciocoinicie.*

Drept aceea cu tăcere le trec; numai atâta zic că toate faptele îi erau cu dreptate și nici cum nu suferea să se facă cuiva strâmbătate, din fire fiind iubitor de dreptate, milostiv, lesne iertător și cu frica lui Dumnezeu. Care acestea toate, văzându-le însuși cu ochii, de le voiu trece cu tăcere, pietrele vor striga.

Prin circumstanța că Radu Popescu a trăit ca martor evenimentele pe care le relatează (în special cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea) sau le-a cunoscut din relatările bătrânilor boieri, cronică acestuia are caracterul unor memorii. Prezența puternicului element afectiv dă memoriilor lui o deosebită valoare literară.

La marele-i dar de povestitor se adaugă cel al descrierii sugestive. Vorbind despre foametea din timpul domniei lui Ion Mavrocordat, naratorul ne dă un tablou tulburător: *Într-acea vară era în țară mare secetă și nu să făcuse pâine mai nimica și era mare foamete, cât mulți oameni murea de foame, nu numai la țară, ci și în București; în toate diminețile se zărea oameni morți pe ulițe de foame; ci cu toate acestea iarăși salahori și căra s-au trimis la Odriiu și s-au scos și văcărutul și alte dăjdii.* Limba cronicii lui Radu Popescu este plastică și anume cronicarul introduce un anumit număr de neologisme latine, care s-au încetățenit și au îmbogățit patrimoniul nostru lexical.

CRONICA LUI NICOLAE MAVROCORDAT

Domniia lui Șarban-vodă

[Sfârșitul]

După ce au trecut câtăva vreme după moartea Zmaragdii fe tii lui, Șarban au eșit în primblare la Fântâna Rece și trimițând păharnicii cu ogarii și cu copoii să vâneze crângurile dinprejur și el șădea de priviia de la corturi, au prins câțiva iepuri și, aducându-i înaintea lui, au împărțit boiarilor câțiva și câțiva i-au dat la cuhnie, și în cei de la cuhniia domnească s-au nemerit o iepuroaică cu pui în pânțete, care spintecând-o, au găsit un pui gata să-l fete, și cu 2 capete și cu 4 picioare dinainte, un cap trăgea într-o parte, altul într-alta, înbinate trupurile la mijloc și înbinătura nu să cunoștea. Care aducându-l la domn, fiind și patriarhul Dionisie Șeroglan și Ianache logofătul Cariofil, să miră de ciudă ca aceia, ce să fie, și tâlcuind unii într-un fel, alții într-alt fel, nimeni n-au putut nemeri fără numai Cacavela, dascălul, cela ce au zis, acelea s-au și izbândit mai cu vreme. Aceasta au zis, că din neamul lui Șarban-vodă, vor să să ridice 2 capete, să stea înpotriva unul altu ia, unul să tragă într-o parte, altul într-alta și va fi mare stricăciune pământului acestuia, de vreme ce acest semn ciudat s-au găsit în țara aceasta. Și așa s-au întâmplat, că după moartea lui Șarban-vodă s-au rădicat aceste 2 capete, Costandin-vodă despre turci și Bălăceanul, ginerile lui Șarban-vodă, despre nemți și înponcișați fiind unul altuia, au curs multe rele și stingere pământului, precum la domniia lui Costandin-vodă mai pre larg scrie; cine va vrea să citească va vedea și faptele ce s-au făcut și prorocirea Cacavelii că s-au izbândint.

Întorcându-să domnul la București de la Fântâna Rece, și trecând câtăva vreme, iată veste vine de la banul Vintilă, de la Craiova, că Viterani ghinărariu trece pă la Cerneți cu oștile nemțești cu gând ca acela să erneze în Țara Rumânească, care veste auzind Șarban-vodă, îndată au gătit pă Costandin, logofăt

Brâncoveanul și alți boiari cu daruri și cu rugăciune, să facă bine să treacă în Ardeal, care luând darurile și priimind și rugăciunea, au trecut în Ardeal, petrecându-l cu cinste până la hotar.

După aceasta, Șarban-vodă văzând că nemților le merg lucrurile înnainte, de biruiesc pă turci și le iau cetățile, țările, au socotit că ai lui frați și rude să trimiță la Beci, la chesarul, soli cu cărți despre toată țara, să să închine chesarului și să ceară oști ajutoriu împotriva turcilor, ca să-i dezlipească țara de către turci și să o lipească lângă chesarul, de care pă turci îi amăgea (ca un viclean) cu cărțile lui, scriindu-le că va să trimiță soli la nemți ca să îndemneze și să se roage ca să să facă pace între împărați, să nu mai fie vărsare de sânge și altele ca acestea, cu care 339 dormii apă turci. Turcii încă fiind supărați de atâtea războaie ce au făcut fără noroc și gândind că le voiaste binele, i-au dat voe să trimiță soli și au trimis 4 boiari, pă lordache spătarul fratele lui, pă Șarban comisul, pă Costandin aga Bălăceanul, ginerile lui, pă Șarban căpitan, nepotu-său, și purcegând și ducându-să pă cale, Șarban-vodă să bolnăvește aici în luna lui octomvrie. Dintr-acea boală au și murit la octomvrie în 30 și l-au îngropat la Cotroceni. Eșit-au cuvântul atuncea și zicea cei mai mulți din oameni că l-au otrăvit Costandin stolnicul, frate-său, și Costandin logofătul Brâncoveanul, nepotu-său. De care vreun adevăr atuncea nu să putea găsi, ce era îndoire: sau va fi, sau nu va fi; iar târziu, prin multă vreme trecută, s-au dovedit acest lucru că singur Costandin stolnicul au mărturisit că el au omorât pă frate-său Șarban-vodă, precum vom scrie mai nainte mai pre largu. Însă după Șarban-vodă au pus domn pă Costandin logofătul Brâncoveanul, domnind Șarban-vodă ani zece. [...]

**Domnia mării sale lui Nicolae-vodă, fiul prea slăvitului Alexandru
Exaporitul, adevăte sfetnic de taină al puternicii împărății a otomanilor**

Leat 7224
[Fragmente]

Nicolae vodă fiind domn la Moldova întru a doao domnie a mării sale și în Țara Muntenească fiind Ștefan-vodă Cantacuzino domn, din bună voia împăratului, fără de nici o rugăciune sau mijlocire despre partea mării sale, fiind credincios împărăției, au mazălit pe Ștefan-vodă, viind un capigiu împărătesc de l-au dat cu toată casa lui și l-au dus la Țarigrad, mergând și tată-său Costandin stolnicul Cantacuzino cu dânsul.

Și la Moldova au mers alt capigiu de au ridicat pe Nicolae-vodă, domnul Moldovei, și l-au adus în Țara Muntenească, miluindu-l cu această domnie a aceștii țări.

Ce dară îndată ce i-au venit veste că va să-l mute în Țara Muntenească cu domnie, au trimis boiari de ai măriei sale pe Costandin comisul și pe Costandin Ramadan, vătaful de aprozi, cu cărți la boiari și la țară să se bucure că le vine domn bun și milostiv, rânduind și caimacani pe Mihai spătariul Cantacuzino și Radul logofătul Golescul și Radul Dudescul spătariul și Șerban vistiariul Bojoreanul, ca să fie purtători de grijă de cele ce vor fi trebile domniei.

Scris-au carte și la Costandin stolnicul Cantacuzino, profitându-l ca să șează ca un boiaru bătrân, să nu să ducă la Țarigrad, și-l va avea măria sa în loc de părinte. Ci el n-au priimit, ci s-au dus cu fiu-său Ștefan-vodă, lăsând multe covăsele întru boiarii lor.

Deci pe ceilalți boiari ce i-au găsit în București au priimit să fie purtători de grijă dupe porunca domnului. Iară Mihai spătariul fiind la țară și prinzând veste de această întâmplare, au plecat să fugă în Țara Ungurească, dară fiind și zăpadă mare și pază la munte, l-au prins vameșii de la Câmpina cu plăiașii și l-au adus în București, care lucru măcar că au înțeleș domnul de fuga lui, dar tot nu l-au osebit din ceilalți caimacani, ci a doao carte i-au scris osebi, că să aibă bucurie de venirea măriei sale, că-l va cinsti și-l va avea de bine, numai să fie purtătoriu de grijă de trebile țării și ale domniei până va veni și măriia sa.

Și făcând caimacanii gătire de o samă de boiari și de cai și de rădvane și de slujitori și de alte ce trebuia, i-au trimis la Focșani înaintea domnului, rânduind și conace pen toate târgurile până la București.

Domnul încă porcezind de la Iași, au venit către Țara Muntenească și apropiindu-se de Focșani, au eșit toată boierimea și toată slujitorimea câtva loc în Țara Moldovei întru întâmpinarea măriei sale și închinându-se după obicei, i-au sărutat mâna și măria sa le-au zis cuvinte frumoase, blânde, de bucurie și de pace și toți au venit cu alaiu frumos în târg în Focșani, veselindu-se toți.

De la Focșani gătindu-se, au purces cătră București și, viind până la Colintina, în malul despre București, boiarii, caimacamii cu toată altă boierime și cu slujitorimea toată, sta toți în rânduială de aștepta să să înpreune cu domnul. Care viind până drept locul acela unde era toți adunați, i s-au închinat și i-au sărutat mâna. Deci domnul iarăși cu cuvinte frumoase i-au mângâiat și cu toții au intrat în București în zioa de Trisfetitele, cu alaiu foarte frumos și cu cinste mare, precum se cade domnului. Și întrând în casele domnești, în divanul cel mare, unde era gătit scaunul, au șezut în scaun și citindu-se fermanul împărătesc de domnie, care carte împărătească așa scriia: că cunoscându-l pe Nicolae-vodă credincios împărăției și au chivernisit bine raioa Moldovei, l-au dăruit cu domnia muntenească, i proci.

Deacii îndată cu tunurile dederă și i-au sărutat mâna domnului boiarii și toate căpeteniile de pe obiceiau. Deacii pe schimni-aga l-au trimis la gazdă și domnul au mers în biserică de i-au citit molitvele de blagoslovenia domniei și s-au suit în case la odihna măriei sale. Și așa au trecut doao zile; când au fost a treia zi, au dat boeriile celor ce lis-au cuvenit și așa s-au odihnit toți.

Și s-au cunoscut la toți că domnul iaste înțelept, blând și bun și iubește pre toți, așijderea și boiarii iubii pre măria sa, văzând bunătatea și dragostea măriei sale ce arăta cătră ei. Că pe spătariul Mihai Cantacuzino, fiind boiaru bătrân și de cinste, ca pre un părinte îl cinstii. Pe ceialalți, care după vârsta lor, să zic adevărul, ca pre niște fii îi avea și-i cinstii. Dăjdiile țării nu afară din obiceiau să scotea la țară, ci numai cât trebuia pentru plinirea poruncilor împărătești. Că aceasta vrea măria sa domnul, precum au fost numele măriei sale în Moldova lăudat și au fost toți mulțumiți de măria sa, marii și micii, care și noi o am auzit-o din boiarii moldoveni; într-acela chip și aicea în Țara Muntenească vrea să fie toți mulțumiți și odihniți precum și era.

Dupe lumină, întunec și după veselie, întristare: așa s-au întâmplat și domnului Nicolae-vodă întru acea vreme. Că fiind vesel și cu mare bucurie de toate ce-l miluisă Dumnezeu, domnie fericită, țară bună, casă întregă și blagoslovită, iată și întristare i-au venit, că s-au războlit prealuminata doamna măriei sale Pulheria, boală grea, de care s-au pristăvit în Domnul, lăsând mare întristare domnului și coconilor măriei sale și tuturor, fiind doamnă și bună și înțeleaptă și dumnezeiască, pre care să o fericim, că pentru darurile bunătăților ce avea, credem că sufletul măriei sale iaste în mâna lui Dumnezeu. Dupre aceia că s-au pristăvit în domnie și o au grijit cum se cade unei doamne și o au dus cu mare cinste cu toată partea bisericească și cu toată boierimea și slujitorimea la mitropolia din București, și acolo, făcându-se slujbe frumoase, o au îngropat în rând cu alți domni și doamne, ce sunt acolo îngropați. Vecinică să-i fie pomenirea. [...]

Și au luat pe domn cu toată casa măriei sale de i-au dus la Cotroceni cu pază tare, iar Golescul și Băleanul s-au dus cu Pivoda la casa Golescului, fiind și tâlhariul cel mare Barbul serdariul cu dâșșii, să se mai sfătuiască ce să mai facă.

Deacii încercând și ei pen carâte și pen cară ce-au avut tot (că avea toate gătite mai denainte, știind cele ce vor să se întâmple), s-au dus și ei la Cotroceni după domn. Dară ce jăle și țipete și va ete era în târg de groaza catanelor ce umbla cu săbiile scoase și cu pușcile slobozindu-le! Cine le eșia înnainte, tăia, omorâia; atâta groază era, cât limbă de om nu poate povesti. Că doao groază avea oamenii: de o parte de catane, de moarte și de jafuri, de altă parte să auziia că vor să vie tătarii să-i robească și să miră ce vor să facă, încătroc vor să se ducă, ca să scape de

această nevoie mare și groaznică, ce le venise fără de veste. Ci-și lua oamenii muerile și copiii de o mână, pe alții în brațe, și-și lăsa ce avea pen case și fugiia nemâncați și pe frig, vâetându-se ei și țipând copiii. Și neavând alt ce face, blestema pe cei ce au adus catanele de s-au făcut atâta nevoie, care niciodată în Țara Rumânească nu s-au făcut lucru ca acesta, ce s-au făcut acum, să ia pe domn hoștește, să-l ducă rob și să să facă atâta jafuri și morți în creștini. Dumnezeu să plătească celor ce au fost pricina.

Fragmente citate după: *Cronicari munteni*. Texte selectate, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu. București: Editura Științifică, 1970.

Glosar:

ban – rang boieresc; mare dregător, membru al sfatului domnesc din Țara Românească în sec. XIV-XIX. În Moldova a fost instituit în anul 1705; **Odriiu** – Adrianopol; **cuhnie** – bucătărie; **ciudă ca aceia** – o asemenea minune; **s-au izbândit** – s-au realizat; **înponcișat** – opus; **adormiia** – amăgea; **meterhanea** – fanfară militară; **covășele** – intrigi; **i-au mângâiat cu** – le-a adresat afectuos; **catane** – ostași (în armata austriacă); **au binevrut** – a binevoit.

Evaluare:

1. *Identificați*, exemplificând, trei trăsături ale cronicilor muntene.
2. *Prezentați* motivele elaborării operei *Istoria Țării Rumânești* a Stolnicului Constantin Cantacuzino.
3. *Numiți*, exemplificând, trei particularități ale umanismului românesc care se regăsesc în opera Stolnicului Constantin Cantacuzino.
4. *Realizați o paralelă* între *Istoria Țării Rumânești* a Stolnicului Constantin Cantacuzino și *De neamul moldovenilor* a lui Miron Costin.
5. *Comentați*, într-o compunere de 1-1,5 pagini, afirmația Stolnicului: *Însă rumânii înțeleg nu numai ceștia de aici, ce și den Ardeal, carii încă și mai neași sunt și moldovenii și toți câți și într-altă parte să află și cu această limbă, măcară fie și cevași osebită în niște cuvinte den amestecarea altor limbi, cum s-au zis mai sus, iară tot unii sunt. Ce dară pe aceștia, cum zic, tot romani îi ținem, că toți aceștia dintr-o fântână au izvorât și cură.*
6. *Specificați* contribuția Stolnicului Constantin Cantacuzino la dezvoltarea culturii române.

Repere critice

„Nu aflăm, dincoace de Milcov, nici un geniu nativ comparabil cu acela neculcian și, chiar dacă aceasta nu le știrbește din expresivitate, nici o cronică munteană n-a modelat conștiința scriitorilor din secolul XIX în măsura în care au făcut-o cronicile moldovene. E drept că au fost mai puțin cunoscute, dar chiar și lipsa de circulație prin copii le dovedește inferioritatea. Târgoveți, negustori și funcționari, iar nu boieri de țară, muntenii sunt experți în arta spectaculosului istoric, îndeosebi a aceluia comic și ludic, suflete ranchiunoase și guri otrăvite, certărețe, pamfletari din născare, cărora le lipsește însă simțul grandorii umane și naționale, atât de emoționant la Ureche sau Costin, precum și tradiția acestora. Nici o singură cronică în slavonă nu s-a păstrat, de vor fi existat, în Țara Românească, în care să fie discutată bunăoară pro blema originii limbii și a poporului. De la început, cronicile muntene au fost curtene și oficiale. Și în vreme ce moldovenii s-au simțit obligați moral să se continue unul pe celălalt, într-o ștafetă a responsabilității față de istoria țării, muntenii au preferat să se răfuiască între ei, fiecare luând-o pe cont propriu de la capăt, ca să dovedească orgolios dreptatea partidei boierești care-l stipendia. De aceea, independența de spirit a moldovenilor nu suportă comparație cu partizanatul muntenilor, care au îmbrățișat cu toții o cauză, fie a unei familii, fie a unui domnitor, dar niciodată pe a țării lor, și au excelat mai cu seamă în injurie sau în lingușeală, trecând lesne de la una la alta, cu un conformism fără scrupule”.

Manolescu Nicolae. *Istoria critică a literaturii române*. Vol. I. București: Minerva, 1990, p. 65.

„Toate aceste trei scrieri (operele lui Radu Popescu – *n.n.*), luate în ansamblu, sunt izbitor de asemănătoare între ele. Cu toată inegalitatea în expunerea faptelor, cu toate digresiunile și lipsa unui plan mai mult sau mai puțin bine aranjat, se simt unitatea de concepție a autorului, personalitatea lui persistentă în simpatii și antipatii, pasiunea lui pentru anumite lucruri și oameni în spiritul lui tăios, adeseori sarcastic, voltairian. Nici o operă scrisă în literatura noastră veche nu este atât de personală ca scrierile lui Radu Popescu. Și chiar dacă n-ar exista anumite indicii că cele trei scrieri controversate îi aparțin lui, s-ar putea ușor presupune că autorul lor nu putea fi altul decât Radu Popescu”.

Ciobanu Ștefan. *Istoria literaturii române vechi*. Chișinău: Hyperion, 1992, p. 480.

„Radu Popescu este un povestitor cursiv, antrenant și mușcă tor. El lasă deseori impresia că „l-am văzut cu ochii”, cum spune într-un rând despre un grămatic bătut crunt. Nu sunt la el multe explicații, ca și cum lucrurile fiind prea bine știute, n-ar mai trebui decât să arătați cu degetul adevărații vinovați, care sunt, firește, Cantacuzinii”.

Manolescu Nicolae. *Istoria critică a literaturii române. Vol. I. București: Minerva, 1990, p.69.*

„A fost (Constantin Cantacuzino Stolnicul – *n.n.*) mai presus de toate, o *mente politică*. A știut tot timpul că idealul românesc era eliberarea de turci care erau puternici și care păreau instalați pentru vecii vecilor în Asia Mică și în această parte a Europei. A mai știut că singuri, la vremea aceea, nu puteam scăpa de ei. De aceea a căutat alianțe la cele două imperii vecine mari: cel rus și cel habsburgic. În toată cariera lui politică s-a străduit să atragă aceste două imperii împotriva turcilor, știind că numai așa în Țările Române vor putea profita și se vor elibera. În *Istoria* sa ideea că trebuia să se ajungă la a fi „slobozi de tot” e firul roșu al cărții”.

Plămădeală Antonie. *Dascăli de cuget și simțire românească. Alba Iulia: Reîntregirea, 2004, p. 215.*

„Cartea stolnicului Constantin Cantacuzino nu este – aproape că nu mai este nevoie să o spunem – o *cronică*. Locul acestui mare cărturar nu se află printre *cronicari* (unde textul rămas de la el se tipărește printr-o tradiție mai mult „editorialistică”), ci categoric alături de *istorici*, lângă un Dimitrie Cantemir – să zicem – , într-o vecinătate la care este pe deplin îndreptățit. Scrierea sa se disociază vizibil de compunerile istoriografice ale contemporanilor „munteni”, sclipirea geniului (care înseamnă și talent scriitoricesc autentic) și capacitatea de a străbate spațiile ample ale trecutului și de a le reconstitui sub forma unor construcții coerent articulate în despart de „scriitorii de letopisețe”, indivizi marcați de o modestie doar întâmplător atenuată de aspirația desprinderii de copleșitoarele circumstanțe imediate”.

Mazilu Dan Horia. *Vocația europeană a literaturii române vechi. București: Minerva, 1991, p. 66.*

„Opera stolnicului nu are nici acel caracter – așa putea zice de popularizare – pe care-l are scrierea lui Miron Costin. Cronicarul moldovean, ridicându-se împotriva basnei lui Simion Dascălul, pentru a trezi în sufletul contemporanilor

săi interesul în jurul începuturilor glorioase ale neamului, avusese nevoie de două capitole inițiale: unul în care să lămurească cititorii în ce parte de lume se află Italia din care a venit Traian, altul în care să scoată în relief mărimea și puterea împărăției romane. În tot cursul expunerii, cronicarul moldovean se ține la nivelul cititorilor săi, mergând direct, fără ocoluri, către ținta pe care o urmărește. Opera lui este mai unitară. Stolnicul, preocupat mai adânc de problema originii și a continuității romane în Dacia, intră de-a dreptul în miezul chestiunii. De altă parte, mulțimea și varietatea problemelor ce-i răsar în calea expunerii îl silesc să se piardă adesea în digresii și detalii, care nu se încheagă unitar în opera lui. În schimb însă, stolnicul, care-și făcuse studiile în Padova, unde găsisese atmosfera de cultură a marilor umaniști ai Italiei, are un orizont de privire cu mult mai larg decât Miron Costin”.

Nicolae Cartojan. *Istoria literaturii române vechi*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 438.

„Radu Popescu are și știința ridiculizării subțiri, putând să compromită prin bagatelizare și minimalizare (cum se întâmplă în cazul unor complotiști ale căror „sfaturi vrednice de răs”, „deșarte” și „vrednice de batjocuri” sunt neantizate concis), dar îi este la îndemână și persiflarea în absența distilării ironiei, pe fondul unui răs gălgâitor, sincopat de plasticizări paremiologice (cronicarul a fost un spirit dizertativ) voit *grosiere*.[...] Adevăratul scriitor Radu Popescu este cel din prima parte a cronicii, *memorialistul* capabil să supună faptele și personajele care le produc unor analize atente, să descifreze *intenții* și *mobilități* și să descrie *destine*, să stăruie asupra unei idei, urmărindu-i drumul ciclic în care „preceptul” ordonează substanța epică”.

Dan Horia Mazilu. *Vocația europeană a literaturii române vechi*. București: Minerva, 1991, p. 100.

„Ca și pentru ceilalți cronicari ai vremii, judecata asupra dominației turcești constituie pentru Radu Greceanu măsura gândurilor sale politice. Decăderea imperiului sultanilor era vădită acum; orice cugetător politic înțelegea că va veni vremea prăbușirii totale și orice patriot, dintre români, avea dreptul să sperie. Dar Greceanu nu prevede și nu speră, nu are orizontul lui Dimitrie Cantemir, ci se mulțumește să trăiască în cercul închis al vremii sale. Nu iubește pe turci, îndrăznește, dimpotrivă, să spună cuvinte de ură împotriva lor, știe că stăpânirea otomană constituie o silnicie, dar totuși se teme de ea. [...] Limba lui Radu Greceanu este cea folosită în cărțile bisericești, fără slavonisme. În schimb,

numeroase citate grecești din autorii clasici, cât și cuvinte grecești izolate, se întâlnesc destul de des în textul cronicii domniei lui Brâncoveanu, ceea ce nu este de mirare, de vreme ce autorul este cunoscut ca elinist”.

Istoria literaturii române. Folclorul. Literatura română în perioada feudală. Vol. I. București: Editura Academiei Române, 1964, pp. 572-574.

„Pentru descrierea evenimentelor din vremea domniei celor doi Mavrocordați, Radu Popescu apare ca martor al evenimentelor și le înfățișează adesea cu precizarea datelor, nu numai de ani, ci și de luni și zile. Cât despre începutul cronicii, în care scrie pe scurt despre domnia lui Brâncoveanu, vreme despre care nu avea însemnări proprii, nici informații oficiale, el se adresează cronicilor scrise pe atunci, a lui Radu Greceanu și a *Anonimului brâncovenesc*, pentru a umple lacunele memoriei sale”.

Istoria literaturii române. Folclorul. Literatura română în perioada feudală. Vol. I. București: Editura Academiei Române, 1964, p. 584.

„Compilația lui Radu Popescu, cunoscută sub numele de *Istoriile domnilor Țării Românești*, începând tot de la descălecare, are un orizont de privire mai larg decât al lui Stoica Ludescu. Factura cronicii lui Radu Popescu este mult mai complexă, căci el tratează istoria Țării Românești sincronic cu a țărilor învecinate: Moldova, Ardealul, Turcia, Rusia. Este un plan cu totul original, care nu are nimic comun cu vechile cronografe, căci acelea erau repertorii de istorie universală, care începeau povestirea evenimentelor de la creațiunea lumii și înfățișau în ordine cronologică istoria tuturor popoarelor rând pe rând (evrei, asirieni, egipteni, perși, greci, romani, bizantini), pe când în cronică lui Radu Popescu privirea este circumscrisă la popoarele din Răsăritul Europei vecine cu Țara Românească. După fiecare domnie munteană, se înșiră evenimentele contemporane din țările megieșe. [...]

Dar trebuie să recunoaștem că autorul a lăsat o operă unică, nu numai pentru timpul lui, dar chiar și pentru vremurile noastre: o încercare de istorie a românilor în lumina istoriei europene orientale”.

Cartoian Nicolae. Istoria literaturii române vechi. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996, pp. 393-394.

Unitatea de învățare nr. 7

DIMITRIE CANTEMIR (1673-1723)

Personalitate marcantă a literaturii și a culturii române, figură proeminentă a umanismului autohton și a celui european, Dimitrie Cantemir ne-a lăsat o operă de o valoare inestimabilă. Întreaga sa creație poartă amprenta spiritului enciclopedic constantinopolitan, în special al Academiei teologice grecești de pe lângă Patriarhie și al Institutului de învățământ superior, unde urmau cursurile copiii de religie creștină, *Ederum Humayun*.



Cel de-al doilea fiu al lui Constantin Cantemir și al Anei Bantăș, Dimitrie, s-a născut în ziua de 26 octombrie, anul 1673. De la o vârstă foarte fragedă (cca patru ani) a rămas orfan de mamă și tatăl a fost cel care i-a călăuzit pașii prin viață.

Deși era analfabet, Constantin Cantemir a înțeles necesitatea studiilor și le-a oferit fiilor săi cea mai bună educație posibilă în acele timpuri. Dascălul grec Ieremia Cacavelas (originar din Creta), o individualitate remarcabilă a vremii, cunoscut și apreciat în Europa, a fost cel care a pus temelile „edificiului” care în viitor s-a numit eruditul Dimitrie Cantemir. De altfel, operele de debut (*Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul; Imaginea științei sacre și Logica*) le dedică dascălului și duhovnicului său.

La vârsta de 15 ani, în 1688, pleacă la Constantinopol în calitate de ostatec al tatălui său, înlocuindu-l pe fratele mai mare, Antioh. În capitala imperiului, unde existau vechile tradiții ale școlii bizantine, Dimitrie s-a dedicat studiilor. A avut parte de profesori celebri de formație culturală umanistă: Meletie de Arta, viitorul Mitropolit al Atenei, Anastasie Kondoidi, Iacom de Moreea și mulți alții. Tot în această perioadă a studiat limbile orientale (turca, araba, persana), care i-au fost utile atât în timpul aflării sale la Constantinopol, cât și mai târziu.

Aici face cunoștință și stabilește relații de prietenie cu soli străini, cu ierarhii bisericii creștine, cu aristocrația constantinopolitană, relații ce i-au permis intrarea în cercurile selecte ale capitalei imperiului. După revenirea în Moldova, în 1691, D. Cantemir continuă să-și dedice timpul studiilor, dar nu este străin de

treburile țării, în care încerca să-l inițieze tatăl său. În această ordine de idei, prezența unui tânăr, care abia a atins majoratul, la masacrul fraților Costin, Velicico și Miron, nu este lipsită de logică. Or, un domnitor din secolul al XVII-lea trebuia să fie atât un filantrop, cât și un tiran.

În martie 1693 a decedat domnitorul Moldovei Constantin Cantemir și boierii îl aleg ca urmaș pe cel de-al doilea fiu (aceste evenimente emoționante sunt povestite de către autor în *Vita Constantini Cantemiry*), dar uneltirile lui Constantin Brâncoveanu au determinat Poarta să nu-l confirme pe Dimitrie, ci pe Constantin Duca, ginerele domnitorului Țării Românești. După mazilirea lui Duca, în scaunul domnesc al Țării Moldovei urcă Antioh Cantemir și Dimitrie pleacă la Constantinopol, de această dată în calitate de capuchehaie (reprezentant diplomatic). Tânărul principe revine la aceleași ocupații pe care le avea în timpul primei șederi, și anume – studiile.

Profitând de situația incertă ce domnea în capitala imperiului (înfrângerile foarte dese suferite de armatele turcești, pericolul de ocupație ce plana chiar asupra Istanbulului), Dimitrie Cantemir achiziționează un superb palat pe țărmul Bosforului, unde se stabilește mai târziu (în 1700) cu tânăra sa soție și cu nou-născuta Maria. Se pare că cei cinci copii care au urmat după Maria, născută la Iași, au văzut lumina zilei la Istanbul.

Anul 1698 este unul definitoriu pentru eruditul român, deoarece este anul elaborării și tipăririi primei opere din șirul lung ce va urma: *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*.

După căsătoria cu Casandra, fiica domnitorului Șerban Cantacuzino, devine un potențial moștenitor al scaunului domnesc al Munteniei și un rival de temut pentru Constantin Brâncoveanu. Din această căsătorie au venit pe lume șase copii (Maria, Smaragda, Matei, Constantin, Șerban și Antioh), care, din păcate, au avut o soartă dramatică.

După revenirea la Constantinopol împreună cu soția Casandra, Dimitrie Cantemir își lărgește considerabil cercul de prieteni. La relațiile mai vechi cu ambasadorul olandez Collyer și cel britanic, lordul Pager, se adaugă noi prieteni: contele Charles de Ferriol, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, Alexei Tolstoi.

În anul 1705 este redactat romanul autobiografic al principelui moldovean, *Istoria ieroglifică*, operă ce valorifică rivalitatea dintre cele două familii domnești, Cantemir și Brâncoveanu.

După mazilirea lui Antioh Cantemir, în 1707, Dimitrie schimbă prioritățile în activitatea sa și se dedică totalmente familiei.

Impasul sau, altfel spus, descreșterea în care se afla Imperiul Otoman, dar și declanșarea războiului ruso-turc din 1710 au condiționat desemnarea de către Poartă în scaunul domnesc al Moldovei a unui cârmuitor cunoscut prin atitudinea sa prootomană. Propunerea de a-l numi pe Dimitrie Cantemir a fost adoptată la 23 noiembrie 1710. La începutul lunii decembrie, 1710, noul domnitor al Moldovei, Dimitrie Cantemir, intră în Iași. După cum era obiceiul țării, a treia zi au fost împărțite dregătoriile: *Pus-au pe Nicolae Costin vel-logofăt; pre Lupul Costache vornic mari de Țara de Gios ... pre mine, Ioan Neculce, vel-spătar... Aceștie era boierii lui Dumitrașco Vodă întâiu; iară mai de credință și mai ales toate trebile domniei era după mine Ioan Neculce vel-spătar*. Deși a fost de scurtă durată, domnia lui Cantemir s-a manifestat prin câteva acte însemnate: a acordat unele reduceri de impozit boierilor moldoveni, a alcătuit un sfat domnesc din boieri credincioși familiei sale, a confirmat dreptul ereditar al familiei Cantemir la scaunul Moldovei și a legitimat pretențiile sale la scaunul Țării Românești. Cu această ocazie a introdus în pecetea sa, alături de bourul moldovenesc, și vulturul muntenesc. Activitatea pe plan extern s-a remarcat prin alianța cu Rusia, alianță ce ar fi dus la eliberarea Moldovei de sub jugul otoman.

Dar jocul dublu al lui Cantemir a fost deconspirat. Deși nu încredința tainele ce țineau de tratativele cu Rusia nici celor mai apropiați, totuși Constantin Brâncoveanu află de intențiile domnitorului moldovean și îl denunță la Poartă.

Consecințele luptei de la Stănilești dintre armatele aliate ruso-moldovene și turco-tătare sunt bine cunoscute. Fiind copleșit de numărul mare al ostașilor otomani, feldmareșalul Șeremetiev, comandantul trupelor rusești, este pus în situația de a accepta pacea. În timpul negocierilor de după bătălie, turcii au cerut extrădarea lui Cantemir, iar Petru I le-ar fi răspuns: „Mai bine voi da turcilor toată țara până la Kursk, pentru că îmi rămâne speranța de a o recuceri, dar nu pot să trădez un prieten care pentru mine și-a jertfit toată avuția și și-a lăsat principatul”. Astfel, Dimitrie Cantemir, împreună cu toată familia și cu câteva mii de moldoveni, printre care și viitorul cronicar Ion Neculce, se refugiază în Rusia. Deși s-a bucurat de prietenia împăratului Petru cel Mare, deși i-au fost dăruite moșii și palate, Dimitrie Cantemir nu a renunțat la gândul de a se întoarce în Moldova.

Stabilindu-se inițial la Harkov, ulterior la Moscova, Dimitrie Cantemir își dedică timpul educației copiilor și se consacră, cu forțe noi, preocupărilor sale științifice și literare. Anul 1713 este marcat de un eveniment tragic în familia Cantemir – moare soția lui Dimitrie, Casandra, o mamă iubitoare, o soție tandră și o doamnă de o cultură vastă și o educație aleasă. A fost înmormântată la biserica *Sf. Constantin și Elena*, ctitoria Cantemireștilor. După moartea soției sale, D. Cantemir duce o viață și mai retrasă.

Sub raport științific, perioada șederii principelui în Rusia a fost cea mai prolifică. Anume aici și-a elaborat operele de referință în plan istoric, geografic, cartografic, teologic, etnografic, politic etc. În anul 1714 D. Cantemir este ales în calitate de membru al Academiei din Berlin, un înalt for științific european, constituit de Leibniz. La cererea Academiei, eruditul român a scris două opere ce vizează țara sa de origine: *Descriptio Moldaviae* și *Historia moldo-vlachica* pentru a-și face cunoscută patria celor din Europa, care cunoșteau prea puține despre această parte a continentului.

Tot în această perioadă (aproximativ prin anul 1716) redactează cea mai cunoscută lucrare de istorie a otomanilor, care a circulat în Europa până la începutul secolului al XIX-lea, *Creșterea și descreșterea Curții otomane* sau, un titlu mai cunoscut și general-acceptat, *Istoria Imperiului Otoman*.

Concomitent, a început să elaboreze o biografie a tatălui său, *Vita Constantini Cantemiry, cognomento senis, Moldaviae principis (Viața lui Constantin Cantemir, supranumit cel Bătrân, domnul Moldovei)*, pentru a păstra imaginea intactă a domnitorului Constantin Cantemir, în special după asasinarea fraților Costin, Velicico și Miron, și pentru a-și etala, probabil, proveniența aristocrată din haniii tătari.

Căsătoria cu prințesa Anastasia (februarie, 1720), fiica mezină a cneazului Ivan Trubețkoi, i-a permis lui Dimitrie Cantemir intrarea în rândurile aristocrației ruse. La nuntă a fost prezent și împăratul Petru cel Mare cu soția, care le-au fost nași de cununie tinerilor însurăței. Schimbarea înfățișării orientale cu cea europeană a principelui o datorăm, se pare, frumoasei și inteligentei sale soții. Din această căsătorie se naște un sigur copil, Smaragda-Ecaterina Cantemir-Golițana.

Situația lui Dimitrie Cantemir devine tot mai nesigură. Toate promisiunile verbale, în mare parte, nu s-au materializat. În scrisorile sale adresate țarului el menționează că nu-și poate întreține casa „după demnitatea și după titlul de principe ce-l poartă”. Din aceste considerente, posibil, a obținut titlul de consilier de taină al țarului Petru cel Mare și membru al Senatului.

În 1722 țarul întreprinde o expediție în Caucaz și D. Cantemir îl însoțește. Tot în acest an este tipărită, din ordinul țarului, *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*, o prezentare destul de completă a unei civilizații exotice, incluzând diferite aspecte ale vieții musulmane: de la nașterea lui Mahomed până la organizarea învățământului și vieții spirituale. Această lucrare este una dintre puținele pe care Dimitrie Cantemir le-a văzut tipărite în timpul vieții.

După revenirea din Caucaz, starea sănătății lui Dimitrie Cantemir se agravează și în ziua de 21 august 1723 el pășește în eternitate. A fost înmormântat

alături de prima sa soție, Casandra, în biserica *Sf. Constantin și Elena*. În toamna anului 1935 rămășițele pământești ale fostului domnitor al Moldovei Dimitrie Cantemir au fost transmise părții române și au fost reînhumate la mănăstirea *Trei Ierarhi* din Iași. Astfel, visul lui Cantemir de a reveni în țară, chiar dacă nu s-a realizat în timpul vieții, a devenit realitate peste două secole. El odihnește alături de alți doi mari domnitori ai Moldovei care și-au pierdut viața în afara hotarelor țării, Vasile Lupu și Alexandru Ioan Cuza.

Opera lui Dimitrie Cantemir, impresionantă din punctul de vedere al domeniilor de abordare și al valorii, a avut o soartă vitregă, asemeni creatorului său.

Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul, apărută la Iași în 1698 în ediție bilingvă română-greacă, este prima lucrare redactată de Dimitrie Cantemir și una dintre puținele opere care a văzut lumina tiparului în timpul vieții acestuia. După cum menționează însuși autorul, *Divanul* este „întâia a osteninții mele răsădire și odrăslire” și „a tinereților mele întâia născută roadă”. *Divanul* este însoțit de o *Carte de închinăciune* și de *Versuri la stema țării* adresate fratelui său mai mare, domnitorului Moldovei Antioh Cantemir. Comparându-se pe sine și pe Antioh cu două stele, una de la polul arctic și alta de la polul antarctic, plasate la mare distanță, dar având o axă comună, și, înarmându-se cu citate de referință din *Sfânta Evanghelie*, fratele mai mic promovează ideea că inimile lor, indiferent de timp și spațiu, trebuie să bată în unison.

Cititorului, și nu oricărui cititor, ci unui erudit, de asemenea îi este adresată o *Predoslovie*. Într-un limbaj alegoric, cele trei părți (cărți) ale operei sunt prezentate ca trei meșcioare, iar personajele (*Lumea și Înțeleptul*) sunt imaginate ca două pahare: *Unul pe denafară cu frumoasă și plăcută poleială, iară pe dinlountru de aramă, cu cotlită și cumplit otrăvită băatură* – „paharul morții” prin care este simbolizată *Lumea și Altul nearătos și nedrăgăstos pre denafară, însă de aur pre dinlountru și de a vieții apă și plină de dulciață băatură plin iaste* – „paharul vieții” care întruchiează *Înțeleptul*.

Cartea de debut a lui Cantemir este însoțită și de o prefață a dascălului Ieremia Cacavelas, în care acesta confirmă că el e „plugariul carile la holda minții tale am ostenit” și recomandă opera care este „cu retoricesc meșteșug împodobită, adâncă și bogată”. Elogiul lui I. Cacavelas adresat învățăcelului său conține o mare previziune asupra viitoarei cariere literare a tânărului scriitor.

Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul este împărțită în trei cărți: În prima carte asistăm la un dialog, la un duel verbal între două personaje, *Lumea și Înțeleptul*, care pot avea și alte corespondențe (*Trupul și Sufletul sau Microcosm și Macrocosm*). „Chiar dacă ideea «divanului»

dintre Lume și Înțelept nu este nouă, susține exegeta Elvira Sorohan, inedite sunt: forma românească de teatru popular în care e conceput, organizarea fondului de filosofie morală necesară luminării «moldovenescului neam!», felul în care Cantemir știe să insereze elemente din cultura sa în scopul subtilizării limbajului și conținutului de idei”.

Disputa *Înțeleptului* cu *Lumea* pornește de la aserțiunea că lumea este creată de Dumnezeu. Chiar de la primele replici se conturează două caractere diametral opuse, două temperamente diferite ce își susțin punctele de vedere cu argumente și cu limba je specifice personajului pe care îl reprezintă. Într-un crescendo dramatic, *Înțeleptul* acuză, iar *Lumea* se disculpă. *Înțeleptul* susține că toate sunt trecătoare și amăgitoare, iar avuția, invidia și lăcomia sunt o barieră în calea accederii la viața veșnică. Pe de altă parte, *Lumea* ripostează susținând fericirea terestră a omului și toate avantajele acesteia. *Înțeleptul*, apelând la citate din diverși filosofi, dar și reflectând pe marginea acestora, îndeamnă spre ascetism și spre pregătire pentru viața eternă. *Lumea*, sceptică și realistă, pledează în favoarea vieții terestre, plină de farmec și frumuseți. Pe măsura evoluției dialogului, limbajul devine tot mai agresiv, gesturile se modifică spre imprudență și nemăsurare, iar tonul este tot mai aprins.

Ajungând la punctul culminant, disputa urmează o linie descendentă, vocabularul conciliant ia locul celui agresiv, tensiunea slăbește și noi, receptorii, asistăm la o „împăcare” sau, mai bine zis, la o înfrângere a *Lumii*, care cedează în fața argumentelor *Înțeleptului*.

Autorul Dimitrie Cantemir, elaborându-și opera *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul* în timpul când umanismul românesc era în plină desfășurare, nu putea să evite motivele literare celebre de circulație europeană, *Fortuna labilis* (norocul nestatornic) și *Vanitas vanitatis* (deșertăciunea deșertăciunilor), motive care se înscriu în buna tradiție a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* și a poemului lui Miron Costin *Viața lumii*. Norocul nestatornic și deșertăciunea deșertăciunilor sunt argumentele principale ale *Înțeleptului* în combaterea ideilor *Lumii*. Astfel, mesajul umanist pe care îl transmite autorul cititorilor este că omul trebuie să fie superior tuturor viciilor ce îl tentează.

Cartea a doua este concepută ca un comentariu al primei cărți. Având aceeași structură ca și prima parte (85 titluri de capitole), cea de-a doua parte ia forma unei pledoarii a *Înțeleptului* (acesta pare a fi un *alter ego* al *Înțeleptului* din prima parte) în favoarea unei vieți morale, ghidate de ideile creștine.

Aportul lui Dimitrie Cantemir în cartea a treia este acela de a fi tradus în greacă și română lucrarea polonezului Andrei Wissowatius *Stimuli uirtutum fraena peccatorum*.

Istoria ieroglifică, în doasprădzăce părți împărțită, așijderea cu 760 de sentenții frumos împodobită, la începătură cu scară a numerelor dezvoltătoare, iară la sfârșit cu a numerelor streine tălcuitoare, scrisă în 1705, dar rămasă în manuscris până în 1883, ocupă un loc special în ansamblul creației lui Dimitrie Cantemir. Considerată „pamflet politic”, „roman social”, „roman istoric”, „carte de memorii” etc., *Istoria ieroglifică* are un punct de plecare autobiografic. La o vârstă tânără viitorul scriitor pleacă la Constantinopol, unde trebuie să înfrunte viața ca un matur. Revenit în țară, surprinde o societate divizată, cu dușmani interni și externi. Alegerea lui în scaunul domnesc, după moartea tatălui, nu este urmată de confirmarea Porții. Intrigile țesute de Constantin Brâncoveanu au avut un impact devastator asupra familiei Cantemir. Relațiile lui Dimitrie cu Antioh pe parcursul anilor nu au avut o evoluție ascendentă. Astfel, autorul descrie o epocă în care luptele politice erau la ordinea zilei, personajele care participau la aceste frământări și, bineînțeles, nu este trecută cu vedere participarea lui personală. De aceea, sunt îndreptățiți cercetătorii care consideră *Istoria ieroglifică* o carte de memorii.

Dăm dreptate și exegeților care susțin ideea că *Istoria ieroglifică* ar fi un pamflet politic. Autorul a ridicat o parte a cortinei în spatele căreia se ascundeau taine politice, taine de stat, dar și secrete personale, ce ar fi afectat grav imaginea unor familii de boieri și de domnitori din Moldova și din Țara Românească, ba chiar ar fi avut de suferit și înalți demnitari din Imperiul Otoman. Conflictul politic dintre Cantemirești și Brâncoveanu, cu permanentele pâri și denunțuri, poartă în sine și o conotație istorică, poate chiar socială. Fiii lui Constantin Cantemir, răzeș de prin părțile Siliștenilor, aveau o origine socială modestă și Constantin Brâncoveanu, protejat de blazoanele lui cantacuzinești, le imputa mereu proveniența.

Această operă poate fi considerată, prin gradul de implicare a autorului și prin subiectivitatea cu care tratează evenimentele și personajele, un roman autobiografic, un roman al unui tânăr principe care cunoscuse puterea pentru o foarte scurtă perioadă, fusese privat de ea, dar și-o dorea în continuare.

Dar, indiferent cum ar fi catalogată această operă, important este caracterul alegoric al acesteia. D. Cantemir apelează la alegorie pentru a avea libertatea de a face caracterizări satirice unor persoane contemporane lui, pentru a îmbrăca într-o formă literară diverse evenimente și fapte. Autorul deghizează personajele în *animale* (domnitorii și boierii din Moldova) și *păsări* (domnitorii și boierii din Țara

Românească), iar Imperiul Otoman se ascunde sub imaginea *Împărăției apelor* sau a *capîștei pleonexiei* (templul lăcomiei). Însă, pentru a facilita înțelegerea cine și sub ce mască se ascunde, Cantemir a alcătuit o scară în care explică „ieroglifele” utilizate atât pentru persoane, cât și pentru lucruri, fenomene sociale și naturale, locuri geografice etc.

Alegoria lui D. Cantemir este foarte sugestivă. Fiecărei persoane reale îi corespunde un animal sau o pasăre ce trebuie să o reprezinte psihologic și comportamental. Deși a utilizat procedeul alegoriei, autorul nu-i respectă schema în totalitate, ci doar parțial: animalelor și păsărilor le este lăsat „darul uman al vorbirii”, acesta permițându-le să se autocaracterizeze prin limbaj.

Din sursele utilizate și modelele urmate, Dimitrie Cantemir în primul rând amintește în adresarea sa către cititor *Ethiopicele* lui Heliodor, concretizând că opera acestui scriitor i-a servit drept model formal, deoarece: *Așijderea în minte să-ți fie, te rog, că, ca moimâța omului, așe eu urmele lui Iliodor, scriitorului Istorii ethiopicești, călcând, mijlocul istorii la început, și începutul la mijloc; iară sfârșitul scaunul său păzindu-și, pre cât slăbiciunea mea au putut, pre picioare mijlocul și capul să stea am făcut*. În acest sens, considerăm eronate opiniile cercetătorilor (printre aceștia se situează și respectatul exeget Nicolae Iorga) care lansează ideea cum că *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir ar fi o traducere a *Ethiopicelor* lui Heliodor.

În aria de influență asupra lucrării *Istoria ieroglifică* mai pot fi plasate și cărțile populare. Din șirul lung al acestora pot fi amintite *Varlaam și Ioasaf*; *Alexandria*; *Fiziologul*. Se observă că literatura orientală, care se bucura de o popularitate considerabilă în secolele XVII-XVIII și pe care Dimitrie Cantemir a pătruns-o în profunzime, își face resimțită prezența în *Istoria ieroglifică*.

Opera propriu-zisă este precedată de două prefețe adresate cititorului, în care autorul explică obiectivele urmărite în perioada elaborării romanului, făcând niște mărturisiri uluitoare: *Nu atâta cursul istoriei în minte mi-au fost, pre cât spre deprinderea ritoricească nevoindu-mă*. Astfel, D. Cantemir exclude componenta socială, istorică și o reliefează doar pe cea literară. În continuare se accentuează faptul că limba noastră este brudie (tânără, necoaptă, deci incapabilă de a exprima) și de aceea cuvintele grecești și latinești introduse, deși absolut necesare, vor „întuneca” discursul naratorului.

Acțiunea romanului debutează cu adunarea celor „două monarhii”, a boierilor din cele două principate, Moldova și Muntenia, ținută la Arnăut Chioi, lângă Adrianopol, cu scopul de a alege un domnitor în Moldova, în locul mazilitului Constantin Duca (Vidra). Naratorul plasează evenimentul într-un timp mitic: *Mai denainte decât temelile Vavilonului a să zidi, și Semiramis într-*

însul raiul spânzurat (cel ce din șapte ale lumii minuni unul este) a sădi, și Evfratul, între ale Asii ape vestitul ..., timp în care își au începutul toate „răutățile”, incluzând, indubitabil, dușmănia dintre Cantemirești și Brâncoveanu. Prezentarea personajelor se face în funcție de apartenența la emblema tutelară a Leului (neamul moldovenesc) sau a Vulturului (neamul muntenesc), care, la rândul lor, sunt împărțite pe tagme. Cele mai lacome animale și păsările răpitoare aparțin primei tagme (Pardosul, Ursul, Lupul, Hulpea, Ciacalul, pe de o parte, și, Brehnacea, Șoimul, Uleul, Cucunozul etc., pe de altă parte). Tagma a doua, vorba lui Cantemir, „pre cât sunt vânătoare, pre atâta să pot și vâna”. În tagma respectivă sunt incluși Căinii, Ogarii, Coteii, Mâțele de casă, Bursucul, Nevăstuica și Corbul, Cioara, Pelicanul, Coțofana, Cucuveaua ș.a. Cea de-a treia tagmă, inferioară, este invitată la adunare doar pentru a face galerie și pentru a semna documentul final, fără a li se oferi cuvântul. Din această tagmă fac parte Boul, Oaia, Calul, Capra, Iepurele, Cerbul, Căprioara și Gânsca, Rața, Curca, Porumbul, Turtureaua etc. Insignifianța tagmei este subliniată și de absența numelor acestora la scara „dezvelitoare” de la sfârșit.

Intrarea în scenă a Vidrei, *fără de veste [...] și cu mare obrăznicie*, pune capăt dezordinii ce domnea în auditoriu, atrăgând atenția asupra propriei persoane printr-un discurs întretesut cu axiome din filosofi renumiți. Dar nu a fost să fie. Vidra este acuzată și, în urma discursurilor ținute de Bâtlan și Breb, izgonită din ambele tabere ca nefăcând parte nici dintr-o tagmă, nici din alta.

În urma discuțiilor aprinse, adunarea decide să așeze în scaunul domnesc al Moldovei pe Struțocămilă (Mihai Racoviță), fostul cumnat al lui Dimitrie Cantemir, soțul surorii sale Safta, trecută în momentul alegerii în neființă. Este de înțeles atitudinea autorului față de ruda sa care a devenit dușmanul Cantemireștilor și, mai ales, descrierea pe care i-o face Struțocămilei: *O, dreptate sfântă, puneți îndreptariul și vezi strâmbe și cârjobe lucrurile norocului! Ghibul, gâtul, flocos pieptul, boțoase genunchele, catalige picioarele, dințoase fălcile, ciute urechile, puchinoși ochii, suciți mușchii, întinse vinele, lăboase copitele. Drept „bonus” pentru supunerea față de boierii și de domnitorul muntean, Struțocămilei i se oferă una dintre cele mai frumoase fete – Ana Dedi Codreanu (Nevăstuica, Helgea), fiica medelnicerului moldovean Dedi, care îi devine soție. Portretul acesteia poate fi plasat la cealaltă extremă (comparativ cu Struțocămila): *Cu suleget trupul, cu albă pielița, cu negri și mângâioși ochii, cu subțiri degețelele, cu roșioare unghișoarele, cu molcelușe vinișoarele, cu iscusit mijlocelul și cu rotungior grumăgiorul Helgii, ce potrivire! ce asemănare și ce alăturare are! O, noroc orb și surd, o, tiran nemilostiv și păgân fără lege! O, giudeț strâmb și fățarnic, pravilă strâmbă și fără canoane! Ascultați morților**

și priviți viilor: Cămila și Helgea să împreună, Filul cu Șoarecele să cunună și dealul cu valea să iau de mână. La nunta acestora, prin imagini care îl anunță pe Vasile Alecsandri, participă toată flora și fauna, „țânțarii cu fluier”, „greierii cu surle”, „albinele cu cimpoi”, muștele și furnicile încing dansuri în aer și pre pământ, iar broaștele interpretează un cântec, versurile căruia sună denigrator la adresa celor doi tineri însurăței, insinuând lipsa fecioriei miresei.

Astfel stând lucrurile, dorința de putere a fraților Cantemir pentru o perioadă rămâne nesatisfăcută, dar pentru personajele din roman care îi reprezintă pe Dimitrie Cantemir (Inorogul) și pe Antioh Cantemir (Filul sau Elefantul) starea de tensiune abia începe. Cei doi frați sunt acuzați de instigare împotriva domnitorilor moldovean și muntean. Boierii fideli acestora din urmă decid prinderea și pedepsirea Cantemireștilor. Într-o ședință, cu un număr restrâns de personaje (în care se dă citire unei scrisori aparținând Vulpiei (Ilie Țifescu)), se dispune „vânarea” Inorogului. „Aventura polițistă”, ce urmărește vânarea personajului principal, ocupă o bună parte din *Istoria ieroglifică*. Șoimul (Toma Cantacuzino) încearcă o mediere a conflictului dintre Inorog și Corb (Constantin Brâncoveanu). În timpul unei întâlniri cu Șoimul, Inorogul îi povestește interlocutorului său despre rivalitatea, despre rădăcinile dușmăniei dintre Cantemirești și Brâncoveanu, care s-a iscat de pe timpurile domniei lui Constantin Cantemir (Monocheroleopardalis). Cu această ocazie, autorul face un portret memorabil al tatălui său: *Așa dară toate firile într-una boțind, blândețea oii, înțelepciunea Lupului, cunoștința Pardosului, greuimea Filului, iuțimea Inorogului și virtutea Leului în sine nebetjite și nesmintite le ferea și, din zi în zi încă mai adăogându-le, la stepăna cea mai de sus le înălța și le suia; și așa toată cinstea, lauda și puterea a tuturor jiganilor dobândi*, prezentând domnia acestuia în termeni elogioși. De altfel, în viziunea autorului, autoritatea lui Constantin Cantemir era suficientă pentru a ține la distanță toți dușmanii, inclusiv pe Brâncoveanu (ceea ce nu s-a întâmplat în realitate).

Cameleonul (Scarlat Ruset) surprinde faza ce se referea la medierea conflictului și îl denunță pe Inorog bostangiilor (poliției turcești). Inorogul scapă din „plasa” turcilor oferindu-le anumite sume de bani. După acest trist eveniment, relația dintre Elefant (Antioh) și Inorog (Dimitrie) s-a deteriorat. Fratele mai mic îl acuză pe cel mai mare cum că nu i-ar fi întins o mână de ajutor atunci când se afla într-o situație critică, deși anume lui Dimitrie îi datora urcarea în scaunul domnesc. Un gest necugetat al lui Antioh l-a supărat și mai mult pe Dimitrie: pentru a căpăta din nou domnia, Antioh Cantemir își dorește sprijinul din partea lui Constantin Brâncoveanu.

Visul premonitoriu al Hameleonului prevestește finalul evenimentelor, acesta fiind interpretat ca o victorie a Cantemireștilor asupra lui Brâncoveanu. Antioh Cantemir revine în 1705 la domnie, iar Dimitrie Cantemir capătă de la dușmanul său o sumă pentru întreținerea viageră.

De altfel, visul Hameleonului, dar și alte inserții narrative (povestea lupilor, povestea hergheliei bețiv, povestea vulpii etc.), conferă romanului originalitate și rafinament, transformându-l într-o operă modernă. Este de menționat că mulțimea poveștilor, a celor 760 de „sentenții”, a scrisorilor nu afectează integritatea *Istoriei ieroglifice*, ci, dimpotrivă, în cheia gustului baroc al epocii, ajută receptorul să pătrundă în labirintul alegoric al „faunei” politice a vremii, să „intre” în pielea personajelor, să asiste la spectacolul tragicomic al luptei pentru putere.

Un spor de autenticitate romanului îi aduc și proverbele și maximele utilizate de către autor, acestea având o mare căutare în epoca lui Cantemir. În viziunea cercetătorilor, sentințele ce se regăsesc în *Istoria ieroglifică* pot fi împărțite în trei mari categorii: 1) de origine populară; 2) de origine cultă; 3) creații personale ale autorului, toate având un caracter moralizator, toate acuzând nedreptatea, condamnând viciile, dar, în același timp, laudând calitățile prietenilor și ale susținătorilor săi.

Astfel, putem susține că *Istoria ieroglifică* este materializarea spiritului cantemirian subtil și exuberant, al unui erudit cugetător.

Un loc aparte printre operele marelui cărturar îl ocupă *Descriptio Moldaviae*, elaborată în limba latină între anii 1714-1716 la cererea Academiei din Berlin. Și această lucrare, ca și altele din palmaresul savantului, a avut o soartă vitregă. A fost tradusă în germană în 1769, în rusă – în 1789 și în română abia în 1825.

Printre sursele de inspirație și modele pot fi numite operele cronicarilor polonezi St. Sarnicki și Martin Cromer. Nu au fost neglijate cărțile geografilor greci Hrisant Notaras și Meletie de Arta ș.a. Bineînțeles, au fost consultate și lucrările cronicarilor autohtoni Gr. Ureche și M. Costin. Un izvor important pentru elaborarea acestei cărți au servit cunoștințele pe care le-a acumulat Cantemir în scurtele sale șederi în Moldova și datele pe care i le furnizau moldovenii care îl însoțeau în Rusia.

Descrierea Moldovei este împărțită în trei părți: *partea geo- grafică*, *partea politică* și *partea bisericească*. Volumul cuprinde 31 de capitole și la sfârșit este anexată o hartă.

Partea întâi, geografică, conține materiale interesante despre originea și vechimea numelui de Moldova, pe care o plasează, alături de Valahia, Transilvania și o parte din Ungaria, în perimetrul vechii Dacii.

D. Cantemir insistă asupra granițelor Moldovei, care erau stabilite mai înainte de Ștefan cel Mare pe cumpăna apelor: Dunărea, Nistru, Ceremuș, Milcov, Siret, dar și asupra vecinilor: transilvăneni, valahi, polonezi și turci.

Apele Moldovei, sursa de existență a locuitorilor țării, sunt reprezentate prin râurile navigabile: Dunărea (*Danubium*), Nistru (*Tyras*), Prutul (*Hierasus*) și Siretul (*Siretum*), dar și prin ape mai mici, cum ar fi Bârladul, Suceava, Bistrița ș.a. Tot aici sunt trecute în revistă lacurile: Brateș, lacul Orhei, lacul Dorohoiului, lacul Colacin, lacul Ovidiu.

Un interes deosebit prezintă capitolul ce relatează despre ținuturile și orașele Moldovei. Pe timpuri, țara noastră era împărțită în trei părți: *Țara de Sus*, *Țara de Jos* și *Basarabia*. Fiecărui din cele 12 ținuturi ale Țării de Jos (sau Moldova Inferioară) autorul îi reliefează un anumit specific: *Ținutul Iașilor* – capitala întregii Moldove, care, dintr-un sat prăpădit, s-a transformat într-un oraș de reședință a domnitorului; *Ținutul Romanului* – aici se află scaunul episcopal; *Ținutul Covurluiului* – cunoscut prin cel mai renumit port pe Dunăre, Galați; în *Ținutul Lăpușnei* se află un orașel de mică însemnătate, Chișinăul, vestit prin seria de pietre foarte mari așezate într-o linie dreaptă – așa-numitele Chei ale Bâcului.

Ținuturile Țării de Sus, șapte la număr, sunt mai mici: *Ținutul Sucevei*, în trecut capitala Moldovei, cu un număr impunător de biserici (circa 40); *Ținutul Hotinului* – cunoscut odinioară prin Cetatea Hotin; *Ținutul Hârlăului* – aici se află orașul vestit prin viile sale de soi, Cotnari, condus de paharnicul domnitorului.

Basarabia de altădată, care actualmente este confundată cu teritoriul dintre Nistru și Prut, alcătuia a treia parte din întreaga Moldovă și era împărțită în patru ținuturi: Bugeacul, Akkermanul, Chilia și Ismailul. Astfel, D. Cantemir face o prezentare selectivă, menționând ceea ce consideră el important, fără pretenții de cuprindere exhaustivă.

Capitolele despre munți și zăcăminte, despre câmpii și păduri abundă în informații bogate și exacte, deși uneori nu lipsesc notele cu tentă de legendă: în munții Ineului locuitorii culeg roua care se transformă în unt; oile de Soroca au câte o coastă în plus, porcii de Tohatin au copita întreagă etc.

Partea a doua, politică, promovează ideea necesității unei monarhii ereditare, bazate pe dreptate și lege, și prezintă considerații asupra organizării statale, pornind de la forma de guvernare și terminând cu armata.

Un capitol citit cu deosebit interes este cel ce vizează moravurile moldovenilor. Calităților le este rezervat un spațiu redus: ospitalitatea și credința ortodoxă a moldovenilor merită laudă, pe când defectele enumerate sunt mult mai multe: *Înfumurarea le e mamă și semeția soră [...]. Nu sunt cumpătați în*

sentimente; dacă au noroc, se umflă în pene, dacă nu, cad cu duhul [...]. De altminteri moldovenii nu numai că nu iubesc cartea, ci aproape toți o urăsc. Acest capitol a stârnit polemici dure în rândurile istoricilor. Unii cercetători sunt de părere că D. Cantemir ar fi adoptat o atitudine subiectivă, deoarece era supărat pe moldoveni că nu l-au rechemat la tron. Alții, spre exemplu C. Noica, consideră că autorul proiectează sistemul de valori occidental asupra românilor, ceea ce este în defavoarea lor.

În primul capitol al celei de-a treia părți, *Religia moldovenilor*, Cantemir vine cu explicații privitoare la credința românilor și susține că ar fi fost creștinați pe timpurile lui Constantin cel Mare.

Tema originii romane a poporului român și a limbii române este investigată în Capitolul IV, *Limba moldovenilor*. Cantemir semnaleză prezența elementului dacic, dar susține cu tenacitate preponderența elementului roman. Anume în această operă Cantemir vine cu o afirmație categorică: *Locuitorii din Valahia și Transilvania vorbesc aceeași limbă cu moldovenii...*, afirmație ce va fi dezvoltată în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*.

Scriitor și filosof de talie europeană, om politic și diplomat preocupat de soarta țării sale, Dimitrie Cantemir a găsit timpul necesar să consemneze pentru urmași tradiții și obiceiuri populare, modalități de a înscăuna domnitorii și de a-i scoate din scaun, tributurile și peșcheșurile plătite de Moldova și multe alte datini ce s-au pierdut în negura vremii.

Tema latinității limbii și a romanității poporului, unitatea și continuitatea lui pe teritoriul vechii Dacii, care apare doar accidental în *Descriptio Moldaviae*, a fost reluată de autor în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, operă polemică de anvergură, deși rămasă neterminată. Pe foaia de titlu a manuscrisului este consemnat anul elaborării – 1717. *Hronicul* a beneficiat de trei ediții: 1835-1836, imprimat la Iași; 1901 – la București și în 1999-2000 – tot la București, editura Minerva.

Pentru a propune atenției Europei Principatele Moldovei și Munteniei, ambele lucrări sus-numite (*Descriptio* și *Hronicul*) au fost redactate în limba latină, iar *Hronicul* purta un titlu mai puțin pretențios – *Historia moldo-vlachica*. Spre sfârșitul vieții, D. Cantemir a decis să traducă „în limba noastră românească” operele scrise în latină, prioritate acordând istoriei poporului.

Trăind departe de țara natală și menținând vie flacăra speranței de reîntoarcere, dar și din dorința ca românii să-și cunoască adevăratele origini, autorul vrea să facă cunoscute locuitorilor din cele trei provincii românești momentele esențiale ce ar duce la victoria iubitei patrii în lupta cu forțele „negre” din exterior și, în același timp, ar cultiva mândria națională, ar oferi mai multă încredere în propriile puteri.

După cum ne mărturisește autorul însuși, lucrarea a fost concepută în două volume: *Fost-au dară gândul și nevoința noastră ca tot trupul Hronicului acestuia, în două tomuri (adică cărți mari) să-l împărțim.*

Deci tomul dintâi să se numească Hronicul a vechimii Romano-Moldo-Vlahiilor, carile începând de la descălecatul Dachii cu romani, adecă de la Traian – marele împărat...

Iară al doilea tom iaste să înceapă de când curățindu-să locurile acestea de tătari și de toate năpădzile altor varvari...și să tragă rândul anilor și povestea domnilor până la vremile noastre; și așa împreună pe amândoaă părțile istoriei la tipari să le dăm. Din cele două volume anunțate a fost finalizat doar primul, care ne relatează evenimentele până în anul 1274, când ar fi avut loc, în viziunea lui Cantemir, descălecatul Moldovei de Dragoș-Vodă și al Munteniei de Radul-Vodă Negru. Cel de-al doilea volum s-ar fi referit la istoria Moldovei și a Țării Românești de la cel de-al doilea descălecat până în timpurile contemporane lui Cantemir.

Hronicul propriu-zis este precedat de câteva prefețe. Prima este închinată „lui Dumnedzău”, a doua *Pridoslovie* ne apare în haină românească, iar *Praefatio* – în latină. Autorul nu uită să adreseze urări și celor cărora le era destinată opera: *Tuturor iubiților, în Hristos Dumnădzăul frați, romano-moldo-vlahilor, sănătate!* Tot în acest compartiment este dat și un *Catastih* (un registru sau o listă) a istoricilor, gheografilor, filosofilor, poeticilor și a altor oameni învățați, elini, latini și de alte niamuri, a căror numere să pomenesc și mărturiile li să aduc într-acest hronic. Or, sursele bibliografice utilizate (citate sau citite) sunt într-un număr impunător. Organizat în ordine alfabetică, *Catastihul* trece în revistă nume cunoscute și apreciate în actualitate, dar și nume identificate doar de specialiști în anumite domenii. Cu toate acestea, D. Cantemir nu exclude să fi trecut vreun autor cu vederea și roagă cititorul să-i recunoască.

În *Prolegomena* (parte introductivă a unei opere științifice) Cantemir anunță, prin titlu, principalele idei ale *Hronicului*: *Hronicul a toată Țara Românească (carea apoi s-au împărțit în Moldova, Munteniască și Ardealul) din descălecatul ei de la Traian, împăratul Râmului. Așijderea pentru numerele carele au avut odată și carele are acmu. Și pentru romanii carii de atunci într-înșă aședzându-să într-aceiași și până acmu neconținut lăcuiesc. Așadar, sunt puse în discuție unitatea națională, originea romanică și continuitatea neîntreruptă a românilor în Dacia. De altfel, aceste idei au fost valorificate și de alți autori din perioada medievală. M. Costin, în cunoscuta-i lucrare *De neamul moldovenilor*, are în vizor aceleași probleme: unitatea neamului – *să scoț lumii la vedere felul neamului*; latinitatea limbii – *ce limbă țin și pân-acum*; și continuitatea – *cine au lăcuit mai nainte de noi pe acestu pământu și supt ce nume.**

Fiul cronicarului Miron Costin, Nicolae Costin, în *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, plasează istoria Moldovei într-un cadru larg al istoriei universale, reliefând aceleași particularități ale umanismului românesc pe care le regăsim la Costin-senior.

Un alt erudit al secolului, Constantin Cantacuzino Stolnicul, în *Istoria Țării Rumânești*, a „îmbrățișat” aceleași idei umaniste, care, se pare, i-au fost „altoite” în timpul studiilor la Universitatea din Padova.

Indubitabil, Dimitrie Cantemir, deliberând principalele idei ale umanismului românesc, a știut să-l încadreze în marele curent al umanismului european. În acest sens, exegetul Petru Vaida menționează apropierea umanismului românesc, în interpretarea lui D. Cantemir, de umanismul apusean, subliniind elementele definitorii: „spiritul cetățenesc-patriotic al întregii opere și în particular al celei istorice, contribuția adusă de această operă la progresul conștiinței de sine a poporului român, la pregătirea conștiinței naționale”.

Vechimea poporului român este prezentată cu mândrie și fără un eventual drept la replică din partea cuiva: ... *din minunate împărății coborâtori suntem și toate popoarele Europei au începuturi prea proaspete față de români. Această poziție este destul de argumentată, deoarece Dacia este prima țară din Europa Occidentală care a fost cucerită de Imperiul Roman.*

În ceea ce privește originea poporului român, Cantemir este destul de categoric, afirmând că românii se trag din *elinii troadeni și de începătura împărățiilor lor de la Remus și Romulus. Așijderea pre scurt însămnează precum românii din Dachia, carii astăzi sunt moldovenii, muntenii și ardelenii, sunt din niamul lor hiri și romani de la Italia, de Traian împărat pre aceste locuri aduși.* Autorul promovează ideea originii pure a românilor și exclude simbioza romano-dacică. Este de la sine înțeles că declarațiile lui Simion Dascălul și Misail Călugăru, interpolatorii *Letopisețului Țării Moldovei* al lui Grigore Ureche, care susțin că „de la tâlharii de la Râm ne tragem”, l-au revoltat pe D. Cantemir. El nu crede în bunele intenții ale lui Simion Dascălul sau în existența unor surse de referință ce ar viza problema dată și polemizează cu aceștia destul de dur: *Simion [...] singur din capul lui au scornit-o, sau de la vreun prostac, însă zavistuietoriu mai denainte din crieri fătată au aflat-o...*

La fel de categoric este autorul și în ceea ce privește limba vorbită în principate, în special în Moldova: *Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească.* Tot în această ordine de idei autorul susține că, deși locuiesc în trei provincii diferite, Moldova, Muntenia și Ardeal, toți locuitorii vechii Dacii își zic români, deoarece au aceeași origine, aceeași limbă, aceeași credință.

Lucrarea este însoțită de o *Tablă hronologhicească* în care autorul ne prezintă cele mai importante evenimente și cele mai notabile personalități, de la Iulius Cezar până la Dragoș Vodă și Radu Vodă Negru. De asemenea, la sfârșitul lucrării este plasată și o *Scară a lucrurilor și cuvintelor carile sunt mai de înșămnat într-acest Hronic*, unde se descifrează numele proprii utilizate în lucrare, noțiunile și toate cuvintele considerate de către Cantemir necunoscute.

Așadar, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* este opera de rezistență a principelui luminat Dimitrie Cantemir ce vizează istoria principatelor române. Dacă predecesorii lui doar au conturat problema, doar au nominalizat câteva idei referitoare la originea poporului și a limbii, la unitatea românilor din cele trei țări românești, la continuitatea românilor în Dacia, atunci Cantemir vine cu o mulțime de argumente științifice, susținute de surse interne și externe, în sprijinul romanității noastre.

Memoriile lui Dimitrie Cantemir se mai concretizează într-o operă – *Vita Constantini Cantemiry, cognomento senis, Moldaviae principis (Viața lui Constantin Cantemir, supranumit cel Bătrân, domnul Moldovei)*, elaborată în limba latină într-o perioadă ulterioară lucrării *Descriptio Moldaviae*. Cercetătorii o datează cu anul 1718.

Lucrarea vizează genealogia Cantemireștilor. Se pare că autorul avea câteva obiective bine definite atunci când a început a scrie. Pe de o parte, aflându-se în preajma aristocraților ruși care își demonstrau cu superioritate proveniența, el dorește să sugereze că noblețea și vechimea familiei Cantemir nu este inferioară acestora, ci, dimpotrivă, prin vene le curge un melanj de sânge românesc și tătăresc, ceea ce îi face mai puternici, mai spirituali, mai puțin complexați. Astfel intervine dreptul ereditar legitim pentru ocuparea scaunului domnesc al Moldovei. Pe de altă parte, asupra întregii familii Cantemir plana amintirea unei tragedii de proporții de pe timpurile cărmuirii lui Constantin Cantemir și cu implicarea directă a domnitorului: omorul fraților Costin, două minți luminate, care ar fi contribuit la evoluția societății, a culturii și a literaturii în Moldova. Deși trecuseră mai mult de două decenii de la tristul eveniment, mezinul lui Constantin Cantemir încearcă să-și disculpe tatăl, să prezinte masacrul fraților Costin ca un „rău” absolut necesar.

În viziunea lui Dimitrie Cantemir, familia își trage obârșiile de la un prinț tătar – Cantemir (Han Timur sau Can Temir) – care s-ar fi creștinat cu numele de Teodor și ar fi trecut sub steagul lui Ștefan cel Mare. Deși, cu un deceniu înainte de apariția lucrării *Vita Constantini Cantemiry*, autorul afirmă, în *Istoria ieroglifică*, că își are rădăcinile în răzeșii Fălciului.

Viața lui Constantin Cantemir, cu lux de amănunte, uneori argumentate, alteori inventate, se derulează înaintea ochilor noștri de la naștere și până la trecerea în neființă. De la o vârstă precoce participă la războaiele polonezilor și muntenilor, ocupă diverse posturi pe lângă domnitorii Moldovei și ai Țării Românești. Face un serviciu enorm sultanului când îi salvează haremul, în războiul ruso-turc din 1672. Având susținerea boierilor de rangul doi, Constantin Cantemir urcă în scaunul domnesc al Moldovei în 1685. Ion Neculce îi face în *Letopisețul Țării Moldovei* un portret destul de pitoresc: *Carte nu știe, ce numai iscălitura învășasă de o făce. Practică bună ave la voroavă, era sănătos, mânca bine și be bine. Semne multe ave pe trup de la războaie, în cap și la mâini, de pe cându fusese slujitoriu în Țara Leșească. La stat nu era mare; era gros, burduhos, rumân la față, buzat. Barba îi era albă ca zăpada. Cu boierii trăie până la o vreme, pentru că era om de țară și-i știe pe toți, tot anume, pre careli cum era. Și nu era mândru, nici făce cheltuială țării, că era un moșneagu fără doamnă.* Deși contemporanii evenimentelor susțin că domnitorul era o persoană care putea fi foarte ușor influențată în luarea deciziilor și că în Moldova, de facto, ar fi „ocârmuit” două mari caste de boieri, Cupăreștii și Rusetăștii, totuși Dimitrie Cantemir încearcă să sublinieze doar calitățile lui Constantin-Vodă și îi creează o imagine de brav oștean, de domnitor onest, de politician abil, de judecător imparțial, de bun gospodar și de părinte iubitor, consemnând rolul dominant al acestuia în viața internă și externă a Moldovei. În consonanță cu opinia lui D. Cantemir este și fiul cronicarului Miron Costin, Nicolae Costin. Deși, ținând cont de relațiile domnitorului cu tatăl și unchiul său și de omorul ulterior al acestora, N. Costin ar fi putut creiona un portret mai puțin avantajos: *Era foarte viteazu bunu, era la fire blându și cu inima milostivă, răbdătoru, cu puțină mânie întâiu, apoi ertătoru, și nelacomu la avere, și îndurătoru, necărturaru, era slujitu și foarte priceputu.*

Discursul muribundului Constantin Cantemir mai curând poate fi atribuit mezinului său, care, în urma lecturilor impresionante, și-a dezvoltat o imaginație extrem de bogată. Desigur, Dimitrie Cantemir și-ar fi dorit ca tatăl său, în cele mai bune tradiții ale retoricii clasice, să rostească un cuvânt de adio, în care ar sugera numele următorului posibil domnitor. Bineînțeles, acesta putea fi ales unul din cei doi frați Cantemir, Antioh sau Dimitrie.

Vita Constantini Cantemiry este o operă în care autorul încearcă, ce-i drept subiectiv, să dezvăluie reversul vieții politice moldovenești, să propună o impresie proprie asupra actului de domnie a tatălui său și să susțină, am menționat, dreptul ereditar al urmașilor lui Constantin Cantemir la ocuparea scaunului domnesc al Moldovei, drept nerealizat, din păcate, ulterior.

Deși a excelat în mai multe domenii, totuși în conștiința europenilor Dimitrie Cantemir a rămas ca un ilustru istoric, ca autor al operei *Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Otomanicae (Istoria creșterii și descreșterii Curții Otomanice sau Istoria Imperiului Otoman)*, elaborată în timpul aflării sale în Rusia, în 1716, după indiciile pe care ni le dă însuși Cantemir. Ca și celelalte lucrări destinate Europei, *Istoria Imperiului Otoman* a fost redactată în limba latină. Datorită insistențelor fiului său Antioh, cartea a avut parte de traducere și editare în limbile de cea mai largă circulație europeană: în engleză – la Londra în 1734-1735; în franceză – la Paris în 1743; în germană – la Hamburg în 1745. Dar, înainte de apariția acestor traduceri, lucrarea a fost tradusă în rusă, în 1721, însă fără a fi tipărită.

După cum ne sugerează și titlul, *Istoria Imperiului Otoman* este divizată în două mari părți: *Primo* – istoria cu privire la creșterea imperiului de la înființarea lui în 1300 până în 1672, anul cuceririi de către turci a Cameniței. *Secundo* – despre descreșterea imperiului, acest eveniment producându-se după 1672 și sfârșind (în varianta cantemiriană) cu lupta de la Stănilești din 1711. Firește, descreșterea imperiului era un proces în derulare și nu a putut fi surprins de către Cantemir în toată plenitudinea. De rând cu promovarea ideii că istoria unui popor, a unei țări are o evoluție ciclică (acolo unde există creștere – inevitabil va surveni descreșterea), autorul mai exploatează o convingere – importanța personalității politice în istorie (incluzându-se, probabil, și pe sine printre acestea). În viziunea lui Cantemir, nu evenimentele sunt primordiale sau modelatoare de istorie, ci individualitatea conducătorului.

Sursele de inspirație pentru o lucrare de proporții cum e *Istoria Imperiului Otoman* trebuiau să fie mult mai numeroase și variate. Spre regretul lui Cantemir, nu numai faptul că se afla departe de lumea arabă, unde ar fi avut posibilitatea unei informări exhaustive, dar și lipsa unor biblioteci complete, care i-ar fi oferit viziuni inedite asupra imperiului, îi creau dificultăți în redactare. Principalele izvoare utilizate erau de origine turcă, printre care *Cronica turcească* a lui Saadi Effendi din Larissa, prietenul și dascălul constantinopolitan al lui Cantemir, aceasta ocupând un loc onorabil. Mai este consemnat încă un Saadi Efendi, hoga, autor al unor anale otomane. În afară de cronicile turcești, Cantemir amintește de cronici bizantine, grecești, dar și de lucrările erudiților occidentali. Nici sursele românești nu sunt neglijate, deoarece autorul incorporează în *Istoria Imperiului Otoman* date de ordin istoric, geografic, politic despre țara sa de origine. O serie de informații provin din *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Grigore Ureche, altele – din lucrarea lui Miron Costin *De neamul moldovenilor*. De altfel, Cantemir face un

rezumat al propriei *Descriptio Moldaviae* (descrierea geografică, granițele, împărțirea economico-politică etc.) și îl include în *Istorie*.

Prima parte a *Istoriei Imperiului Otoman* debutează cu momentul întemeierii de către Othman (al cărui nume îl va purta viitorul imperiu) a statului turcesc. D. Cantemir urmărește pas cu pas evoluția tribului de turci oguzani din Asia Mică de la o formațiune armată bine organizată, cu disciplină „de fier” până la un imperiu vast ce ocupa teritoriile din Europa, Asia și Africa. De altfel, extinderea începe încă de pe timpul lui Orhan (fiul lui Othman). Acest sultan a „modernizat” armata, a creat corpul de infanterie din turci plătiți, a introdus utilizarea mașinilor speciale pentru cucerirea cetăților etc. Cantemir subliniază că anume acest fapt a fost definitoriu în ascensiunea imperiului. Fiind în cunoștință de cauză, trăind în capitala imperiului mai bine de două decenii și asistând la antrenamentele armatei turcești, principele compară armata creștinilor cu cea a musulmanilor. Antrenamentele turcilor, destul de dure și brutale, făceau ca armata acestora să fie incomparabil mai puternică. Orhan nu a uitat nici de societatea civilă, introducând elementul cromatic distinctiv pentru țărani și orășeni, ceea ce facilita sarcina forțelor publice în menținerea ordinii. În afară de acești doi sultani, Othman și Orhan, care au pus bazele statului turc, autorul trece în revistă încă șaptesprezece conducători, în timpul domniei cărora imperiul doar a crescut.

O cucerire regretată de către Cantemir este și cea a simbolului romanității și creștinătății – Bizanțul și capitala acestuia, Constantinopolul, în 1453. De asemenea, sunt enumerate și pierderile (culturale, financiare și spirituale) enorme pe care le-a suportat Imperiul Roman de Răsărit.

În încheierea primei părți, Cantemir susține că: *De acuma înainte* (de la cucerirea Cameniței în 1672 – n.n.) [...] *urmară bătălii teribile, pe care cu greu le-ar crede posteritatea, dacă n-ar fi confirmate de autoritatea documentelor. Atunci puterea osmanilor a scăzut foarte tare prin pierderea multor țări și provincii, prin nimicirea de armate întregi, precum și prin războaie și certuri interne. Toate aceste fapte petrecute în acest mare imperiu, văzute și de noi înșine, scrise și de istoricii turci, le vom povesti în partea a doua a istoriei noastre cu aceeași fidelitate și chiar cu cuvintele istoricilor turci, precum am făcut-o în partea întâia.* De la pierderea Cameniței și, în special, după 1683, anul în care armata otomană a suferit o înfrângere decisivă sub zidurile Vienei, acesteia urmându-i și alte eșecuri, Imperiul Otoman intră în declin și, în opinia lui Cantemir, putem vorbi de „începutul sfârșitului”.

Descreșterea imperiului ocupă în economia lucrării un volum mult mai redus decât perioada creșterii, deoarece valorifică o perioadă scurtă, doar de

câteva decenii și, firește, este axat, în mare parte, pe memoriile lui Dimitrie Cantemir, martorul evenimentelor. În respectivul compartiment sunt prezentate guvernările a cinci sultani. Autorul insistă asupra necesității alierii trupelor creștine împotriva dușmanului comun. Cu această ocazie, el oferă și câteva sfaturi generalilor creștini, sfaturi ce își aveau originea în experiența militară a lui Cantemir, dar se datorau și cunoașterii spiritului otoman: să se cerceteze dacă moralul armatei creștine este suficient de bun spre a rezista invaziei copleșitoare a turcilor; proviziile și munițiile să fie asigurate în flux continuu; după respingere într-o luptă, turcii trebuie urmăriți de trei ori, pentru că, după *Coran*, dacă au fost astfel respinși, atunci au fost părăsiți de Allah; lupta trebuie începută după mai multe zile și nu în prima, când turcii au moralul ridicat; lupta corp la corp trebuie evitată, deoarece platoșul creștinilor este mult mai scurt decât sabia turcească etc. Se pare că o bună parte din aceste sfaturi au fost neglijate în timpul luptei de la Stănilești sau nu au fost cunoscute de generalul Șeremetiev, conducătorul armatei ruso-moldovenești.

Adnotările părții a doua cuprind informații valoroase cu referință la Țara Românească și la dușmanul de o viață al Cantemireștilor, Constantin Brâncoveanu. Deși la data redactării *Istoriei Imperiului Otoman* Brâncoveanu împreună cu cei patru fii ai săi fuseseră decapitați, totuși Dimitrie Cantemir face o analiză a politicii interne și externe a domnitorului muntean, indicând greșelile acestuia care au dus la pieirea familiei.

Cu toate că a avut o circulație atât de largă, a avut parte de traducere în principalele limbi europene și a fost opera de referință în domeniu pentru mai multe personalități europene (Voltaire, William Jones, Byron ș.a.), lucrarea eruditului român nu a avut parte numai de avizuri și recenzii favorabile. Orientalistul de origine austriacă Joserh von Hammer-Purgstall, la aproape un secol după apariție, critică vehement *Istoria Imperiului Otoman* a lui Cantemir, încercând o defăimare a orientalistului român. Regretatul exeget Virgil Cândea era de părere că astfel autorul austriac își făcea „pregătirea zgomotoasă a lansării propriei opere”. În 1827 Hammer-Purgstall publică o istorie a Imperiului Otoman – *Geschichte des Osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenutzten Handschriften und Archiven*. În viziunea austriacului, trei sunt carențele operei lui Cantemir: folosirea ca sursă a compilației lui Saadi Effendi, cronicar din secolul al XVII-lea în locul cronicarilor turci contemporani cu evenimentele; prezența confuziilor geografice (numele turcești ale localităților din Asia Mică sunt identificate de Cantemir cu numele lor respectiv bizantine); explicarea greșită a unor cuvinte orientale (D. Cantemir cunoștea limba turcă vorbită, dar nu o cunoștea pe cea istorică).

Or, *Istoria Imperiului Otoman* a lui Cantemir, cu toate micile neajunsuri care i se imputează, rămâne o lucrare scrisă de un cunoscător al lumii musulmane, care a putut să privească și să analizeze problemele în complex și din diferite unghiuri.

O lucrare importantă care ne livrează informații consistente despre religia islamică, de asemenea elaborată în latină, este *Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane* a lui D. Cantemir, tipărită la Sankt Petersburg în decembrie 1722, la insistența țarului Rusiei Petru cel Mare. *Sistemul* este ultima dintre cărțile lui Cantemir care a fost tradusă integral în română – acest eveniment s-a produs în 1977.

Apariția cărții a instigat spiritele în societatea patriarhală rusă. Sinodul rusesc cere scoaterea din circuit a cărții, iar moartea prematură a savantului a lipsit *Sistemul* de posibilitatea ca autorul să pledeze în favoarea acestuia. Astfel, întreaga Europă, dar și lumea orientală nu au avut acces la o sursă ieșită de sub pana unui orientalist notoriu, al unui cunoscător al lumii islamice, al unui vorbitor de arabă, persană, turcă, care s-a integrat perfect într-o societate aparent străină.

După cum se știe, redactarea *Sistemului religiei mahomedane* s-a desfășurat în condiții dificile: lipsa izvoarelor îi creau piedici cărturarului nostru. Cu toate acestea, Cantemir utilizează cele mai indicate surse, acestea fiind, bineînțeles, *Coranul* și următoarea după importanță în cunoașterea doctrinei islamice – *Muhammediye*. Pentru realizarea unor paralele sau pentru creionarea unor confruntări dintre cele două religii, autorul apelează la *Biblie*. O carte în vogă în secolul al XVIII-lea dedicată religiei islamice era cea a teologului italian Ludovico Marracci – *Alcorani textus universus*, publicată la Padova, în 1698, care, se pare, a fost la îndemâna lui Cantemir. De asemenea, sunt citați filosofi greci și latini.

Opera debutează cu un *Cuvânt de închinăciune* dedicat îm- păratului Rusiei Petru cel Mare, în care principele român își exprimă profunda recunoștiință față de salvatorul său, înzestrându-l cu cele mai alese epitete. În același limbaj alegoric propriu autorului, D. Cantemir subliniază lipsurile pe care le are: *cea dintâi arată uscăciunea unui lemn uscat; cea de-a doua poartă greutatea celui mai tare fier; cea de-a treia ușurința și zborul lesnicios al penei*. Prin ele însele, aceste trei elemente nu produc nicio mișcare, dar, dacă ele vor fi asociate în chip meșteșugit de mâna unui artist (citește mâna împăratului), atunci va fi făcută o săgeată cu însușiri deosebite: *nemișcare, greutate, ușurință; căci lemnul se mișcă foarte repede, fierul zboară în înălțime, iar fulgul înalță în aer și în nori corpurile mai grele decât el*.

După *Cuvântul de închinăciune* dedicat lui Petru cel Mare urmează o *Odă spre lauda operei serenisimului principe Dimitrie Cantemir*, semnată de rectorul Academiei din Moscova Teofilact Lopatinski, în care arhimandritul recomandă tuturor celor dornici de a cunoaște lumea islamică să răsfoiască filele volumului

respectiv. Un alt cărturar rus, Ghedeon Vișniovski, profesor de filosofie și teologie, rector al Academiei din Moscova, și el, la rândul său, adresează cu ocazia apariției *Sistemului* o frumoasă laudă *Preastrălucitului și preînaltului Dimitrie Cantemir, principe al sfântului Imperiu rusesc, domn ereditar al Țării Moldovei*, în care personalitatea savantului român este prezentată în toată complexitatea: *Ilustrat atât prin strălucita înzestrare a minții sale, cât și prin străvechile chipuri ale principilor Moldovei, celui care a cultivat în mod fericit o literatură mai rafinată, patronului foarte darnic al oamenilor culți....*

Așa cum ne-a obișnuit Cantemir, fiecare operă conține și o adresare către cititor. În *Precuvântarea Sistemului* autorul, având ca suport *Psalmii* lui David, *Epistola sobornicească* a Sf. Ioan Evanghelistul, poruncile Sf. Pavel, dar și judecățile de valoare ale lui Aristotel, comentariile filosofului elin Porfirie, încearcă să demonstreze superioritatea religiei creștine asupra celei mahomedane. Astfel, când un credincios *va lua în mână cartea Curanului și va pricepe prin însăși cunoașterea lui naturală că învățătura ei este potrivnică oricărei înțelepciuni dumnezeiești și omenești, ce altceva va afirma, rogu-vă, decât că această carte este o îngrămădire de împletituri mincinoase, o culegere de basme și o adunătură de povești în cel mai înalt grad caraghioase.*

Opera propriu-zisă este divizată în șase cărți. Cartea întâi, *Despre prorocul mincinos Muhammed*, elucidează misterul numelui (Muhammed însemnând „foarte laudat”), al nașterii (în anul 570 de la Cristos, în țara Kenan (sau Canaan)) și al vieții prorocului. Autorul narează despre copilăria acestuia, despre felul în care a căpătat darul profeției. La vârsta de patruzeci de ani, cu ajutorul arhanghelelui Gabriel (sau Gavriil) a învățat pe de rost cartea *Curanului*. Astfel a luat ființă mișcarea religioasă care poartă și astăzi numele prorocului. Deși în țările apusene, inclusiv în Imperiul rusesc, circulau impresii negative și denigratoare despre profet și despre curentul întemeiat, totuși Cantemir are un unghi de vedere propriu. Portretul lui Muhammed, o îmbinare de real cu elemente de basm, este o demonstrație în acest sens: *era de statură mijlocie, potrivită, nici foarte alb, nici prea negricios, părul avându-l nici creț, nici lung; ochii lui erau negri, migdalați, luminoși și întotdeauna umezi. Praful n-a căzut niciodată pe fața lui, care strălucea ca soarele; și strălucirea feței ajungea până la ceafă, pentru ca să fie tot luminat. Dormind, niciodată nu închidea ochii, totdeauna îi ungea cu antimoniu. Capul îl avea rotund, partea de sus a frunții bine conformată și netedă, genele lungi, sprâncenele arcuite ascuțit, barba neagră și deasă, grumazul prelung și alb, degetele lungi ca niște trestii, palmele late și deschise, pieptul drept și la fel cu pântecul, dar nu proeminente; pe piept avea numai un singur fir de păr, care se desfăcea în alte*

patruzeci foarte subțiri, și toate așa de luminoase că păreau făcute din mărgăritar... Pe măsura portretului sunt și minunile, culese, probabil, din folclorul oriental, pe care le face Mahommed (îl învie pe tatăl său din morți, frânge luna, îi face pe lup și pe taur să vorbească etc.).

În cartea a doua, *Despre Curan*, autorul trece în revistă denumirile *Coranului* și argumentează în cunoștință de cauză (invocând repetări inutile, contradicțiile dese etc.) că învățăturile *Coranului* sunt false. De asemenea, se aduc în discuție și alte cărți sfinte: *Pentateucul* (sau *Tora*) lui Moise, *Psaltirea* lui David și *Evanghelia* dată lui Iisus Hristos. Dimitrie Cantemir, ca un adevărat creștin, promovează ideea superiorității învățăturilor sfintei *Evanghelii*, susținând că, deși cuvântul lui Dumnezeu este simplu și accesibil, totuși nu putem să-i negăm profunzimea sen tințelor și istețimea logicii. În timp ce *Coranului* îi conferă frumusețe și adâncime doar limba arabă.

Cartea a treia, *Despre Apocalipsul muhammedan*, este consacrată minunilor și semnelor premergătoare sfârșitului lumii. *Coranul* musulmanilor, la fel ca *Biblia* creștină, promovează ideea că toți necredincioșii vor fi dați muncilor veșnice și nesfârșite, vor arde în focul veșnic, iar cei care au crezut în Dumnezeu vor fi izbăviți de iad și vor fi aduși la locurile de veselie.

Aspectele ce vizează teologia muhammedană sunt descifrate în cartea a patra. În unison cu *Vechiul Testament*, *Curanul* relatează despre păcatul originar al lui Adam și al Evei, înlocuind doar mărul din *Biblie* cu boabe de grâu în sursa islamică. Se regăsesc, de asemenea, frații Cain și Abel, Noe și cei trei fii ai săi, Sem, Ham și Iafet, prorocul Moise și împăratul David, Iisus Hristos și Maica lui Maria ș.a. Dincolo de acest fapt trebuie să remarcăm că în *Sistemul religiei muhammedane* autorul realizează nu doar o echivalare a numelor personajelor din *Biblie*, ci selectează evenimente și situații care completează tradiția creștină.

Cartea a cincea, *Despre religia muhammedană*, este precedată de o *Precuvântare* în care D. Cantemir regretă lipsa cărților turcești și persane și recunoaște că nu este un expert în doctrina islamică și că multe din ceea ce cunoaște despre religia orientală *fie că le-am citit în tinerețe pentru a învăța limbile orientale, fie că le-am auzit într-o continuă conversație cu oameni de felurite ranguri de pe lângă Poarta otomană...* Prezentarea religiei muhammedane începe prin descrierea celor cinci reguli, fără de care nimeni nu se poate considera musulman desăvârșit: mărturisirea; rugăciunile (namazul); postul; vizitarea Meccăi; să dai milostenie a cincizecea parte din avere. Un loc important în acest capitol îl ocupă virtuțile turcilor, printre care sunt comentate dreptatea, mila, blândețea, dărnicia, ospitalitatea etc. Aceasta din urmă, opinează Cantemir, *este*

vrednică de laudă la neamul turcesc, căci ei sunt foarte ospitalieri și întind masa tuturor călătorilor ce trec pe alături, fără a întreba de religie, și le arată locul de odihnă. Astfel, autorul ne prezintă, din punctul de vedere al unui creștin, o imagine a religiei musulmane.

Cartea a șasea, *Despre alte rânduieli ale religiei muhammedane*, ne informează cu privire la obiceiurile turcilor la nuntă, la divorț, la înmormântare. Nu sunt neglijate sectele, ereziile, dar și științele și învățătura, logica și retorica.

Prin redactarea lucrării *Sistemul sau întocmirea religiei mu hammedane*, Dimitrie Cantemir își complinește efigia sa de orientalist, de cunoscător al religiei, istoriei și tradițiilor musulmane.

În afară de operele de importanță locală și de rezonanță europeană, lui D. Cantemir îi mai aparțin o serie de lucrări reduse ca volum. Una dintre acestea, *Evenimentele Cantacuzinilor și ale Brâncovenilor* (1718), care a circulat doar în versiune rusă, urmărește rivalitatea, pe parcursul deceniilor, dintre domnitorul Munteniei Constantin Brâncoveanu și rudele sale de sânge, Cantacuzinii. Punctul de plecare al narațiunii este preluarea domniei de Brâncoveanu de la Șerban Cantacuzino, viitorul socru al autorului, în 1688. Urmează apoi relatarea diverselor aranjamente politice ale muntenilor care ar fi eliberat țara de jugul otoman. O atenție sporită se acordă personalității lui Constantin Cantacuzino Stolnicul. Cantemir pune accentul pe politica duplicitară a lui C. Brâncoveanu, ceea ce a condus, implicit, spre finalul tragic.

O lucrare cantemiriană ajunsă până la noi este și *Panegiricul lui Petru cel Mare*, un discurs rostit în greacă de fiul său de șapte ani, Șerban, cu ocazia vizitei făcute de D. Cantemir țarului în 1714. Panegiricul avea un dublu obiectiv: lauda împăratului creștin și dorința moldovenilor de a fi eliberați.

Personalitatea lui D. Cantemir ar fi incompletă dacă nu am aminti de preocupările lui muzicale. Cunoscător al muzicii românești și al celei europene, posesor al unui auz fin și al unor degete lungi, nu i-a fost dificil să pătrundă tainele muzicii orientale. Rezultatele eforturilor s-au materializat în tratatul intitulat *Cartea științei muzicii după felul literelor*, care cuprinde o anexă cu melodii, unele compuse de Cantemir, altele selectate.

Prin operele sale, enciclopedistul Dimitrie Cantemir ne demonstrează cu prisosință că este un istoriograf cu spirit analitic, un scriitor cu viziune modernă, novatoare, un politician cu o concepție bine definită asupra statului și a poporului. Lui îi datorăm faptul de a fi aruncat puntea de legătură de la literatura cronicărească la literatura modernă.

DESCRIEREA MOLDOVEI
PARTEA ÎNTÂI GEOGRAFICĂ

CAPITOLUL AL II-LEA

**DESPRE AȘEZAREA MOLDOVEI. DESPRE HOTARELE EI CELE VECHI
ȘI CELE NOI ȘI DESPRE CLIMĂ**

Moldova se întinde în lățime de la 44 54' până la 48 și 51'. Lungimea ei este nehotărâtă, dar cei mai mulți geografi așază marginea ei apuseană, care atinge Transilvania, la 45 39'; capătul ei dinspre răsărit, care face un unghi ascuțit la *Akerman*, numită de locuitori *Cetatea Albă*, îl socotesc la 53 22'.

Fiindcă o parte a țării este muntoasă și anume cea dinspre Transilvania, iar cealaltă este șes, anume cea dinspre Ucraina leșească, Basarabia și Dunăre, clima nu este la fel peste tot. Partea muntoasă are vânturi reci, dar cu atât mai sănătoase; cea de la șes, mai călduroasă, dar mai puțin prielnică sănătății.

Cu toate acestea, față de alte țări mai călduroase, nu se prea cunosc molime în *Moldova*. Din când în când, arareori însă izbucnesc ciuma și frigurile rele. Experiența a arătat că ciuma nu se stârnește din aer stricat; s-a băgat de seamă că ea pătrunde pe aceste meleaguri uneori din țara leșească, unde este mult mai iute, alteori din Egipt ori Țarigrad, adusă de corăbiile care aruncă ancora la Galați.

Frigurile rele sunt aici cu totul de alt fel decât în celelalte țări europene. Îndeobște sunt foarte aprige și aproape ca ciuma, încât cei care sunt loviți de ele mor, cea mai mare parte, până în a treia zi, puțini trăiesc până în a șaptea zi și foarte puțini își dobândesc iarăși sănătatea.

Această boală este atât de molipsitoare, încât oamenii se tem de ea mai mult decât de ciumă și se feresc până și de cel mai bun prieten, dacă a fost doborât de boală.

Că locuitorii nu ajung la o vârstă prea înaintată e de vină ori clima nesănătoasă, ori felul de trai, ori chiar vreo slăbiciune firească a puterii lor. Rareori găsești pe cineva de șaptezeci de ani și aproape de loc de optzeci de ani. În schimb sunt sănătoși cea mai mare parte a vieții și puținătatea acesteia le este răsplătită de lipsa bolilor (care ne răpesc în bună parte fericirea vieții), iar timpul pe care îl au de trăit, îl petrec în plină putere. S-a băgat de seamă că țărani ajung la o vârstă mai înaintată decât boierii sau decât cei ce trăiesc în desfătare și în viață ușoară.

Rareori se simt acele cutremure de pământ, care tulbură bucuriile vieții în mai toate țările călduroase, și încă nu s-a pomenit ca vreun munte sau târg să fi fost pustiit de cutremur.

Moldova n-a avut aceleași hotare în toate vremurile, căci în- tinderea ei este când mai mare, când mai mică, după starea de înălțare sau de cădere a țării. Voievodul Ștefan, zis *cel Mare*, a pus-o în hotarele pe care le avem astăzi.

Spre miazăzi s-a întins în toate vremurile până la *Dunăre*, cea mai mare apă din Europa, și, mai departe, până la gura acesteia, prin care se varsă în Marea Neagră lângă *Chilia*, numită în vechime *Lycostom*. Spre răsărit se întindea din vremuri străvechi până la Marea Neagră; iar în vremile mai noi, când turcii au cucerit cu armele Basarabia și Benderul, s-a strâmtat în această parte. Și, după cum se vede limpede din hartă, astăzi hotarul Moldovei este pe Prut, de la gura lui până la satul Traian, iar de acolo până la valul lui Traian, peste râul Botna și, în linie dreaptă, până la gura râului Bâcul, care se varsă în Nistru.

Spre miazănoapte Nistrul, numit de turci *Turla*, desparte Moldova de Lehia și de tătarii din Ociacov. Malul acestuia se află sub stăpânirea Moldovei numai până la Hotin, de acolo o linie dreaptă, pe Prut și Ceremuș, făcea hotarul acestui ținut; apoi, prin vitejia lui Ștefan *cel Mare*, a fost luată și provincia de lângă Podolia până la gura râului Serafineț, trecând în stăpânirea moldovenească; și așa apele Nistrului, Serafinețului, Colacinului și Ceremușului adunate laolaltă fac astăzi hotarul de miazănoapte al Moldovei, unde se află Câmpulungul Rusesc (*Campus longus ruthenus*).

Și spre apus Moldova este, în zilele noastre, cu mult mai întinsă decât odinioară. Căci înainte de Ștefan *cel Mare* munții care o înconjoară țineau de Transilvania și țara era mai îngustă în partea aceasta. Însă pentru că, prin vitejia acestui voievod, Matei, regele Ungariei, a fost biruit de mai multe ori, iar transilvănenii au fost alungați îndărăt, aceștia au fost nevoiți astfel să-și caute în învoieli scăparea de pagube și mai grele. După condițiile de pace scrise în învoieli, ungurii au dat toți munții prin care sunt despărțite cele două provincii și au poruncit acelor ținuturi, așezate între râurile ce se varsă în apa Moldovei, să se supună stăpânirii moldovenești. De aceea s-a tras o linie de la izvoarele Ceremușului spre izvoarele Sucevei, Moldovei, Bis- triței și Trotușului până la râul Milcov și s-a pus ca hotar între cele două țări. Înainte de aceasta Siretul și Trotușul erau socotite drept hotar către Valahia, după aceea însă, tocmai prin vitejia acestui Ștefan *cel Mare*, ținutul Putnei a fost adăugat Moldovei, așa încât astăzi râurile Milcov și Siret despart cele două țări, iar partea de la miazăzi este închisă de Dunăre.

Înlăuntrul acestor hotare Moldova are o întindere de 237 ceasuri de mers sau 711 mile italienești. Înainte de ocuparea Basarabiei de către oastea turcească și tătarască, avea o întindere de 274 ceasuri de mers sau 822 mile italienești.

Vecinii Moldovei sunt: spre apus, transilvănenii și valahii, spre mieznoapte leșii, iar spre răsărit și miezăzi, turcii.

Cu toți aceștia moldovenii au avut mult de furcă, apărându-și libertatea, lucru despre care un scriitor leah, vrednic de crezare, scrie (*Orichovius, Annal. 5 ad annum 1552*): „Aceștia (moldovenii) nu sunt cu mult deosebiți de italieni, prin firea lor, prin limbă și obiceiuri; sunt oameni sălbatici și foarte viteji și, cu toate că stăpânesc o țară foarte mică, nu se află alt neam care să arate atâta vitejie și cinste în războaie, să înfrunte și să bată mai mulți vrăjmași dimprejur sau să se apere mai bine când este atacat” și el spune mai departe:

„Sunt atât de viteji, încât s-au războit și au învins dușmani din toate părțile, care îi atacau în același timp. Căci Ștefan, care a domnit în Dacia în vremea strămoșilor noștri, a biruit aproape în aceeași vară, într-un război greu, pe Baiazid al turcilor, pe Matei al ungarilor și pe Ioan Albert al leșilor”.

În cele din urmă, când țara căzu sub puterea turcilor, n-a mai avut de purtat alte războaie, în afară de acelea începute dimpreună cu turcii, deoarece aveau acum aceiași prieteni și dușmani ca și aceștia.

Numai tătarii din Stepa Nogaică, pe care turcii îi așezaseră în Basarabia, au tulburat Moldova, chiar în vremuri de pace, cu dese lor năvăliri și au adus-o la sărăcia în care o vedem și astăzi.

CAPITOLUL AL IV-LEA DESPRE ȚINUTURILE ȘI TÂRGURILE DE ASTĂZI DIN MOLDOVA

În vremurile de demult *Moldova* era împărțită în trei părți: cea de jos, cea de sus și *Basarabia*, în care se numărau, luate la un loc, 23 de ținuturi mai mici.

Dar în vremile care au urmat, când *Basarabia* căzu sub stăpânirea turcilor și, prin trădarea voievodului *Hero* sau *Aron*, *Benderul* cu patru ținuturi le fură date în mână, voievozilor Moldovei nu le-au mai rămas decât 19 ținuturi și încă nici acestea întregi.

Moldova de Jos, numită de către locuitori *Țara de Jos*, cuprinde 12 ținuturi mai mici, care se numesc județe sau ținuturi. [...]

Spre mieznoapte, cu ținutul Fălciului se mărginește Ținutul *Lăpușnei*. De acesta ținea pe vremuri *Tighina*, numită de către turci *Bender*, o cetate foarte întărită odinioară și pe care turcii au întărit-o și mai mult acum. Se află pe Nistru, iar în vremea noastră este locul de scăpare al regelui suedez, fugăr după bătălia de la *Poltava*.

Turcii au împresurat adesea, zadarnic, cetatea înainte de a o supune; și ceea ce n-au putut atinge prin forță, au dobândit numai prin viclenie și prin trădarea voievodului *Hero*, numit de către moldoveni Despotul. Căci, după ce acesta fu gonit din țara sa de către boieri din pricina tiraniei și a cruzimilor săvârșite împotriva moldovenilor, a fugit la sultanul turcesc, căruia i-a făgăduit că, dacă îl va ajuta să se întoarcă în țară, va da în mâna oștirilor sale *Benderul* atât de mult năzuit, împreună cu douăsprezece sate, dă ruindu-i-le spre stăpânire veșnică. Sultanul, căruia acest plocon îi fu pe plac, l-a așezat din nou în scaun, iar pentru osteneala sa și-a luat cetatea cea mai întărită a întregii țări și pavăza cea mai puternică împotriva leșilor și tătarilor. Din această pricină scaunul ținutului este astăzi târgușorul *Lăpușna*, așezat pe râul cu același nume, unde se află doi *pârcălabi*, puși acolo de voievod și care se îngrijesc de treburile ținutului.

În afară de acestea se mai află aici *Chișinăul*, un târgușor de mai mică însemnătate, așezat pe râul Bâcul.

La mică depărtare se zărește un șir de pietre foarte mari, așezate în linie dreaptă în așa chip, de parcă ar fi fost puse înadins acolo de mâna omului; numai că atât mărimea însăși a pietrelor, cât și lungimea șirului lor nu ne îngăduie să credem așa ceva. Căci unele dintre ele sunt în patru colțuri, lungi de trei până la patru coți, iar șirul lor se întinde peste Nistru până în Crimeia. În graiul țării acestea poartă numele de Cheile Bâcului și norodul de jos le socoate ca o izvodire a duhurilor necurate, care s-au înțeles între ele să astupe drumul Bâcului.

Sigur este că unii voievozi s-au ostenit să astupe albia acestui râu, care curge în bună parte printre munți, pentru a preface într-un iaz locurile din jur, ce nu foloseau decât ca fâneață, dar lucrul n-a putut fi dus niciodată până la capăt.

Mai sus de acesta, pe Nistru, se află:

11. *Ținutul Orheiului*. Numele îi vine de la cetatea *Orhei*, așezată pe râul *Răut*, care nu e prea mare, dar cu toate acestea e frumoasă și are cu prisosință tot ce este trebuitor vieții omului. *Lacul Orheiului*, care e așezat în apropiere de acesta spre răsărit, și ostrovul minunat din acest lac, despre care am mai vorbit în capitolul al III-lea, îi dă hrană din belșug. Pe malul dinspre apus al lacului, în mijlocul codrilor deși, se văd urmele unei cetăți vechi, numită de locuitori *Orheiul vechi*. Judecând după așezarea ei, pare să fie cetatea *Petrodava* din Dacia veche.

Cel din urmă ținut care se întinde ca o fâșie de-a lungul malului Nistrului este:

12. *Ținutul Soroca*. Scaunul său este *Soroca*, numită mai înainte *Alchionia*, așezată în câmp, lângă coline, pe Nistru, destul de mică, dar foarte întărită, dacă ținem seama de vremea în care a fost clădită. Are un zid în patru colțuri, foarte tare, apărat de turnuri înalte și este clădit din piatră de cremene ce se găsește din belșug pe colinele dimprejur.

Fiindcă, după pierderea Benderului, *Soroca* a ajuns cetatea cea mai de seamă împotriva Leheiei, voievodul a așezat aici două căpetenii de oaste, că s-o apere.

Lipsa de lemne și de apă nu îngăduie ca partea de sus a aces tui ținut să fie lucrată; de aceea ea este singura parte din Moldova rămasă pustie, cu toate acestea nu e prea mare, așa cum se și înfățișează acest ținut — ca o pustie — în hărțile geografice cele mai bune.

PARTEA A DOUA POLITICĂ

CAPITOLUL AL IX-LEA DESPRE VÂNĂTORILE DOMNEȘTI

După cum toți domnii de pe pământ obișnuiesc să iubească vânătoarea, așa și domnii Moldovei o socotesc foarte plăcută. Să nu se creadă că unui neam plecat cu totul armelor îi place vânătoarea — care este un fel de război — mai mult decât toate celelalte îndeletniciri trupești; la moldoveni ea se bucură de cinste îndeosebi și pentru că le-a dat prilejul să-și găsească și să-și ia iarăși în stăpânire patria. Dar în vremurile care au urmat, domnii au trecut peste măsură și întru acest lucru, iar bieților țărani — locuitori ai câmpiilor și pădurilor prielnice vânătoarei — de-abia le-au lăsat răgaz cât era de trebuință ca să-și agonisească hrana de toată ziua, și lucrul acesta e pricina că s-au iscat adesea răscoale. Afară de aceasta, oamenii înțelepți au luat seama că domnii prea dornici de vânători nu se îngrijesc de trebile țării, le lasă cu totul pe seama sfetnicilor și vremea rânduită pentru trebile obștești o prăpădesc numai cu petreceri de acestea. Domnii următori au înțeles răul dintru aceasta și au pus măsură acestei îndeletniciri în așa chip că nici țaranul nu a mai fost prea mult împilat și nici domnul nu a fost lipsit de această desfătare. Și ei au rânduit pentru vânătoare vremea dinaintea celor patru posturi ale bisericii Răsăritului, când să se adune la vânătoarea domnească toate stările, boieri, oșteni, răzeși și neguțători. În zilele acestea sunt adunați câteva mii de țărani din satele de primprejur, care trebuie să intre în păduri și să gonească fiarele. Dinspre câmpie, de toate laturile pădurilor, stau la pândă vânătorii, parte dintre ei cu câini de vânătoare, parte cu lațuri și, cu chipul acesta, fiarele gonite de strigătele țaranilor sunt prinse fără mare osteneală. Ca să îmbărbăteze sânguința vânătorilor, domnii au rânduit pentru fiecare fiară vânată un dar. Cine prinde un iepure

dobândește bacșiș (așa se numesc în limba turcească aceste mici daruri) de 25 de aspri; cine prinde o vulpe, 60 de aspri; pentru un porc sălbatec, un taler; pentru un urs, un galben, iar pentru o ciută 80 de aspri. După ce se isprăvește vânatoarea, fiarele cele curate, ce sunt bune de mâncat, sunt duse parte la kuhnea domnească și parte sunt împărțite între boieri și căpeteniile oastei; cele spurcate însă, cum sunt: vulpile, urșii, pisicile sălbatice și alte fiare care viețuiesc în munții Moldovei, sunt lăsate paicilor sau slujitorilor domnești, care trag foloase destul de mari din pieile lor. În afa ră de aceste vremi obișnuite ale anului rânduite pentru vânatoare, domnul poate, oricât de des pofteste, să adune locuitorii și să-i folosească la vânatoare. (Pentru că nimeni nu poate să-i poruncească ceva sau să se împotrivescă vrerei lui, după cum am spus și mai sus). Dar el și-ar trage prin aceasta nume rău și și-ar acoperi slava de ocară, care nu s-ar șterge în veci dinaintea ochilor urmașilor. Asemenea el nu poate să fie nici încredințat că nu l-ar pârî boierii la Poartă pentru asemenea împilare a supușilor. Iar când îl îndeamnă ori vremea frumoasă, ori frumusețea locului să se desfăteze, atunci pornește la vânatoare în tovărășia oamenilor săi de la curte și a oștenilor, care trebuie să-iurmeze întotdeauna; dar nu se întâmplă prea adesea să-și petreacă vremea, pe care trebuie s-o folosească pentru trebile țării, cu vânatul fiarelor.

CAPITOLUL AL XVIII-LEA

DESPRE OBICEIURILE DE LA LOGODNĂ ȘI DE LA NUNTĂ

După ce am arătat sufletul și năravurile moldovenilor, cititorul poftitor să știe nu va fi cu siguranță nemulțumit, dacă îi vom arăta pe scurt și obiceiurile de care țin aceștia seamă la logodne și la nunți. Moldovenii își însoară copiii la vârsta la care trebuie să se facă, după legile bisericești, cununia. Însă se socotește că e rușine dacă o fecioară cere pe un bărbat; iar obiceiul țării a statornicit că flăcăii trebuie să-și aleagă ei înșiși neveste și nu să-și aleagă părinții fetei ginerele. Drept aceea, dacă unui flăcău îi place o fată, atunci el trimite la părinții ei oameni pe care ei îi numesc, cu o rostire latinească stricată, pețitori, adică *petitores*. Aceștia iscodesc mai întâi pe departe gândurile bătrânilor, ca să nu pățească rușinea să nu vrea părinții fetei. Dacă bagă de seamă însă că aceștia vor s-o dea, atunci se duc cu toate rudeniile mirelui în casa fetei. Cel mai de frunte dintre pețitori, numit staroste, începe să rostească vorbele pe care vrem să le dăm aici, fiindcă aproape pretutindeni sunt la fel: „*Moșii și strămoșii părinților noștri, umblând la vânat prin codri au dat peste țara în care locuim noi acum și în țara asta trăim, ne hrănim și ne întărim cu laptele și mierea ei. Îmboldit de pilda lor, măritul boier cutare, în*

vreme ce umbla după vânat pe câmpii, prin codri și prin munți, a dat de o ciută, care, sfioasă și cuminte nu i-a îngăduit să-i vadă fața, ci a luat-o la fugă și s-a ascuns. Am pornit pe urmele lăsate de copitele ei, care ne-au adus până în casa aceasta; de aceea voi trebuie sau să ne dați sau să ne arătați încotro a fugit vânatul pe care l-am gonit cu osteneală și sudoare din pustietăți". Acela ce rostește vorbele acestea mai adaugă încă vreo câteva alte vorbe cu tâlc și înflorite, pe care le poate ticlui. Părinții răspund la început că în casa lor n-ar fi venit acest fel de vânat; oaspeții s-au încurcat în urmele pe care au venit, ciuta ar putea fi ascunsă pe la vecini. Iar dacă peștorii stăruie să li se arate vânatul, atunci se aduce o fată bătrână, urâtă și îmbrăcată în zdrențe și îi întrebă dacă aceasta e ciuta pe care o urmăresc. Peștorii răspund: „nu!” și adaugă că vânatul lor are plete bălaie, ochi de șoim, dinți ca șiragul de mărgele, buze mai roșii decât cireșile, trup ca de leoaică, pieptul ca de gâscă, gât ca de lebădă, degete mai netede decât ceara și fața mai strălucitoare decât soarele și luna. Dacă părinții tăgăduiesc din nou că un astfel de vânat s-ar fi arătat vreodată la ei, peștorii le dau răspuns că ei au cei mai buni câini de vânatoare, care nu i-au înșelat niciodată și care le-au dat semnele cele mai adevărate că ciuta pe care o caută ei se află tănuită aici.

La urmă, când peștorii se laudă cu sila și cu armele, atunci părinții scot fata la iveală, împodobită după puterile lor. Când o văd, peștorii spun îndată că ea este ciuta căutată. Apoi cheamă un preot sau, dacă acesta este prins cu alte trebi, pe cei mai bătrâni dintre vecini și înaintea lor logodnicii își schimbă inelele. Isprăvindu-se aceasta, părinții ascund îndată fata și se întinde masă, la care, înainte să se scoale, se hotărăște ziua nunții.

Când mirii sunt copii de boier, atunci nu se poate face nici logodna și nici binecuvântarea preotului fără încuviințarea domnului și mărturia arhiereului. Prin aceasta de la urmă se caută să nu se facă vreo nuntă neîngăduită de legile creștinești și preoțești; iar prin cea dintâi, să nu se unească mai de aproape prin această legătură mai multe neamuri boierești fără de voia domnului. Când se hotărăște vremea să se facă nunta, atunci rudeniile se adună în luna dinainte, după liturghie, atât în casa mirelui, cât și în cea a miresei, aduc lăutarii din locul acela, care mai întotdeauna sunt țigani, și se ospătează în casă în cântările din gură și din instrumente, ale acestora. După ce se ridică de la masă, fetele și alte femei cern făina aleasă pentru nuntă, din care pricină ziua aceasta este numită îndeobște ziua cernutului. Dacă se află în același târg sau în același sat casele celor logodiți, ori nu sunt mai departe una de alta decât cale de două sau trei zile, atunci ospățul de nuntă începe de joi în amândouă casele și ține până sâmbătă. Duminica se strâng toate rudeniile mirelui ca să aducă mireasa și trimit înainte colăcari ca

să vestească sosirea mirelui. Cei ce sunt adunați la casa miresei îi pândesc în cale și caută să-i prindă înainte să ajungă la casa miresei. Ca să se ferească de acest lucru colăcarii folosesc de obicei cai foarte iuți. Dacă se întâmplă să-i prindă, când este vorba de oameni din norod, îi leagă vârtos și-i pun de-a-ndăratelea pe cal; la cei de frunte, însă, pe aceștia îi împresoară prietenii miresei și îi duc îndată, cu chip că i-au robit, până la casa acesteia. O dată ajunși acolo, îi întrebă ce caută? Ei dau răspuns că au fost trimiși să vestească război și că oștenii vor sosi curând ca să ia cetatea. După ce spun acestea, îi duc înlăuntru și îi silesc să deșarte câteva pahare cu vin și îndopați astfel cu vin, îi trimit îndată îndărăt cu câțiva oaspeți ai miresei. Când aceștia văd că vine mirele, îi lasă pe colăcari – nu fără ocări – și se grăbesc spre casă. Dacă aceia care îl însoțesc pe mire pot să se ia după dânșii și să-i înhațe, atunci obișnuiesc să-i lege vârtos și să-i ia cu ei. La urmă, când oaspeții celor două părți se adună în casa miresei, se pune la cale o întrecere de cai, hotărându-se o răsplată, și anume: la oamenii de rând, o năframă cusută frumos, iar la cei mai avuți, o bucată de pânză sau de mătase de bun preț. Apoi trimit înainte oameni care hotărăsc ținta și, după ce dau semn de pornire printr-unul dintr-înșii care face strigarea, aceia ce cred că au cailor mai buni le dau pinteni. Învingătorul primește răsplata din mâna miresei, iar calul e împodobit cu o cunună de flori împletită meșteșugit. Spre seară, după vecernie, logodnicii sunt duși la biserică cu cât alai le stă în puteri, ca să primească binecuvântarea bisericească. În mijlocul bisericii se așterne un covor, pe care stă la dreapta mirele, iar la stânga mireasa. În vreme ce stau acolo, li se pun sub amândouă tălpile galbeni, iar la oamenii de rând lei, prin care se înțelege că s-au lepădat de lume și că trebuie să calce în picioare măreția acesteia. Îndărătul lor stau nunul și nuna, ținând două lumânări la fel de mari și de grele. În vremea aceasta preotul rostește rugăciunea obișnuită la cununie și le schimbă de trei ori inelele. După ce pune celor doi miri cununiile pe cap, îi poartă prin mijlocul bisericii la fel ca la danț, în vreme ce cântăreții înalță cântarea obișnuită la acest prilej. În această vreme rudele împraștie printre cei din jur bani mărunți, nuci și hamei uscat, ca să arate prin asemenea pilde că se roagă lui Dumnezeu dăătorul de viață pentru rodnicia hameiului și a nucilor, iar de toate avuțiile și semețiile acestei lumi trebuie să se lepede. Preotul dă la urmă celor doi cununați să guste de trei ori pâine întinsă în miere, semn al dragostei și unirii veșnice. Și ca să dea prilej celor dimprejur să rădă la această ceremonie voioasă, îi lasă pe miri să încerce de trei ori în zadar să apuce din îmbucătură. După ce se sfârșesc toate, toți se întorc, în aceeași rânduială în care au venit, la casa miresei, a cărei față e acoperită cu o pânză subțire de mătase roșie, prinsă cu două bolduri, pe care la urmă, când mireasa e dusă la culcare, frații

sau rudeniile miresei le înfig în perete deasupra capului mirilor. În vremea aceasta mănâncă și bea, câteodată până la al treilea ceas al dimineții. După acest ceas, bucătarii pun pe masă un cocoș fript cu pene cu tot; unul dintre oaspeți se ascunde sub masă, cântă cocoșește și vestește zorii zilei. Oaspeții dau după aceea bucatărilor bacșiș și se ridică cu toții de la masă; iar mirele, care își ține mireasa de mână, se așază în mijlocul camerei. Apoi un diac citește cu glas tare foaia zestrei, iar toate aceste lucruri, care au fost puse într-o cameră deosebită ca să poată fi văzute de fiecare, sunt încărcate într-o căruță și duse acasă la mire. Apoi acela care vorbește părinților miresei în numele ei pomenește nașterea, creșterea și toate celelalte binefaceri primite de la ei; le mulțumește pentru toate și le cere binecuvântarea, pe care părinții i-o dau ei înșiși sau pun pe altcineva să i-o dea în numele lor și roagă pe Dumnezeu și pe îngerul lor păzitor să le dea celor cununați dragoste credincioasă și așternut nespurcat, iar la urmă le aduce paharul de despărțenie – care se numește paharul căii albe – lăsându-i apoi să plece din casa lor. Când dau să pășească peste pragul casei, îi opresc frații miresei sau, dacă aceasta n-are frați, frații părinților ei, cu sabia goală, pe care o înfig de-a curmezișul în stâlpii ușii. Mirele scapă de ei dându-le fie un cal, fie un alt dar pe care îl are la îndemână. Mireasa se urcă singură (pentru că nu-i este îngăduit să ia din casa părintească nici o slugă) într-o căruță, însoțită de mama sau sora mirelui, și îl urmează pe bărbatul ei, care merge înainte. Când ajung la casa mirelui – după ce se mai deșartă încă vreo câteva pahare de vin – pe tineri îi duc nașii în odaia de culcare. Mirele se îngrijește cu multă luare-aminte ca a doua zi părinții miresei să nu afle nimic despre fiica lor; pentru că aceștia trebuie să-și vadă fiica, împreună cu toți prietenii apropiați, a treia zi după nuntă, drum care se numește drumul cel mare, fiindcă acuma părinții pot să aibă parte – după cum se întâmplă – sau de multă cinste, sau de rușine. Căci, dacă fiica lor s-a aflat fecioară, nu numai că toate sunt bune, dar și părinții sunt ospătați cu o masă strălucită, la care, după ce mănâncă al doilea fel de bucate, se arată fiecăruia pe un taler cămașa cu semnele fecioriei, pe care toți obișnuiesc să pună un mic dar. Dar aceasta se întâmplă numai la oamenii de rând, căci la cei mai de sus nu pot să vadă cămașa decât socrii. Iar dacă fiica lor s-a făcut de ocară din pricina unei împreunări neîngăduite, mirele își adună a doua zi prietenii apropiați, cărora le arată că și-a găsit mireasa spurcată (cu acest cuvânt numesc ei femeile necinstite). Aceștia aduc pentru ea cea mai proastă căruță și, cu hamuri rupte, înhamă în locul cailor pe părinții ei și-i silesc cu bătaia să-și ducă înapoi acasă, ca pe o curvă, fiica așezată în căruță. Nimănui nu-i este îngăduit să împiedice acest lucru pe drum și dacă cineva ar cuteza să slobozească pe părinți, acela ar fi pedepsit nu numai cu bătaia, ci și de către

judcător, ca un călcător al legii și al obiceiurilor țării. Bărbatul oprește toată zestrea: și, dacă el a făcut cheltuieli cu nunta, le primește îndărăt, la porunca judecătorului, de la părinții care nu și-au păzit fata. Așa se întâmplă printre țărani cu oamenii aceia sărmani; dar nu și printre boieri care își priveghează fetele mult mai îndeaproape, așa că nu li se poate întâmpla lesne asemenea lucru. Când află că fata lor s-a găsit spurcată, răscumpără necinstea fiicei lor cu o zestre mai mare în sate sau bani; iar dacă ginerele nu se mulțumește în nici un chip cu aceasta, își iau fata acasă și dau mirelui slobozenie să se însoare cu alta.

Când domnul însuși este naș, atunci ospățul de nuntă se face la curtea domnească. Mirele primește din partea domnului un gugiuman la fel cu al domnului și un cal, iar la masă toată vremea stă de-a dreapta domnului cu capul acoperit. Toți slujitorii curții îl slujesc, ca și pe domn; iar când mirele se duce la biserică sau la casa sa, toată curtea domnească – cu țimbale și alte instrumente moldovenești și turcești – îl însoțește ca pe domnul însuși. A treia zi după nuntă mirele se duce împreună cu mireasa la domn și la doamnă ca să mulțumească pentru cinstea atât de mare ce li s-a făcut – dar fără să aducă daruri.

PARTEA A TREIA DESPRE CELE BISERICEȘTI ȘI ALE ÎNVĂȚĂTURII ÎN MOLDOVA

CAPITOLUL AL V-LEA DESPRE LITERELE MOLDOVENILOR

Înainte de soborul bisericesc de la Florența, moldovenii foloseau litere latinești, după pilda tuturor celorlalte neamuri al căror grai se trage din cel roman. Dar când mitropolitul moldovean a trecut, la acest sinod – după cum am arătat mai sus – de partea papistașilor, atunci urmașul său, cu numele *Theoctist* – diacon al lui Marcu din Efes, bulgar de neam, ca să stârpească aluatul papistașilor din biserica moldovenească și să taie celor tineri prilejul de a citi vicleșugurile papistașilor – i-a sfătuit pe Alexandru cel Bun să izgonească din țară nu numai pe oamenii de altă lege, ci și literele latinești și să pună în locul lor pe cele slavonești. Cu această râvnă prea mare și nepotrivită, el a ajuns ctitorul cel dintâi al barbariei în care este împotmolită astăzi Moldova. Dar fiindcă literele slavonești nu ajungeau pentru scrierea tuturor vorbelor pe care graiul moldovenesc le-a luat parte din graiul latinesc și parte din graiurile neamurilor învecinate, atunci a trebuit să fie

născocite câteva litere noi; de aceea graiul moldovenesc a avut apoi un număr atât de mare de litere cum nu are nici un alt grai europeanesc. Astăzi numărul literelor, împreună cu câteva semne prozodice și de scriere, se ridică la 47.

Literele mari ale moldovenilor sunt la fel cu acelea ale grecilor și slavilor, căci amândouă felurile de litere ei le folosesc în același timp. Asemenea semne de litere, ca acelea din care am înfățișat câteva chiar acum în fața ochilor cititorului, le folosesc moldovenii în scrisorile lor și în catastife, după ce au lepădat pe cele latinești; în schimb în cărțile de slujbă bisericească, în scrisorile domnești, în socotelile vistieriei, și în alte scrisori ale curții domnești nu s-au folosit, vreme de 200 de ani, alte litere decât cele slavonești. De aceea și fiii boierilor nu învățau altă limbă decât cea slavonească, dar în care nu puteau învăța alte științe. De aceea, după ce învățau să citească, ei trebuiau să învețe pe de rost cartea de rugăciuni a bisericii Răsăritului, ohtoiul, și psalmii lui David. După aceea li se lămură Evanghelia, Faptele apostolilor și cele cinci cărți ale lui Moise, rareori însă și celelalte cărți ale Vechiului Testament, pentru ca să poată înțelege cât de cât ce stă scris în Biblie. Același lucru învățau și fiicele boierilor, ca să poată citi și scrie cât mai bine în graiul țării lor. Rar se afla cineva care să învețe gramatica slavonească; mai cu seamă că foarte rar se poate găsi o gramatică a acestei limbi alcătuită de *Maximus din Creta* – pe care rușii l-au înălțat în rândul sfinților – și care s-a tipărit numai o singură dată la Moscova. Dar în veacul din urmă, când în vremea domniei lui Vasile Albanzul Moldova s-a întors iarăși sub ascultarea patriarhului greco-ortodox, a început să se trezească și să vină iarăși cu încetul la lumină din adâncul întunericii al barbariei ce se întinsese asupra țării. Căci prin grija acestui domn s-a întemeiat la Iași, pentru întâia oară, o școală grecească și s-a dat poruncă în toate mănăstirile mai mari să se primească călugări greci, care să învețe pe fiii boierilor științele grecești. Asemenea tot acest domn a orânduit ca, în cinstea bisericii patriarhalicești, în mitropolie să fie un cor alcătuit din psalți greci și jumătate din liturghie să se slujească în grecește, iar cealaltă jumătate în slavonește, obicei care se ține și astăzi. Tot acest domn a rostuit o tipografie grecească și moldovenească și a pus să se tipărească cărți bisericești și pravile. Așa s-a făcut că au putut să se citească în graiul țării, la început evangheliile și scrierile apostolilor, după aceea și toată liturghia. Câteva zeci de ani după aceasta, Șerban Cantacuzino, domn al Valahiei, luându-se după aceste rânduieli bune, a întemeiat în țara sa școli grecești și tipografii grecești și românești. La sfârșitul veacului trecut au început, până la urmă, și câțiva moldoveni să învețe limba latinească și alte științe. În această treabă vrednică de laudă unul Miron le-a luat înainte cu pilda sa. Acesta era logofăt și cel mai bun cronicar pe care l-au avut moldovenii.

Și-a trimis fiii în Țara Leșească și i-a pus să învețe acolo limba latinească și alte meșteșuguri slobode. După o vreme și Duca, domn al Moldovei, a adus pe un bărbat tânăr, foarte învățat, cu numele de Ioan Papis, (care luă după o vreme, la Moscova, numele de Comnenus și care a fost în cele din urmă mitropolit la Dristra) și pe Cigala, un călugăr, ca să dea învățătură fiilor săi. Apoi și tatăl nostru, domnitorul *Constantin Cantemir*, a chemat în Moldova pe un ieromonah foarte iscusit, cu numele Ieremia Cacavela, născut în Creta, și i-a încredințat pe copiii săi și ai altor boieri, ca să le dea învățătura. Din vremea aceea mulți moldoveni au început să învețe literatura grecească, latinească și italienească.

Fragmente citate după: Cantemir Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. București: Editura pentru Literatură și Artă, 1956.

ISTORIA IEROGLIFICĂ
ÎN DOAĂSPRĂDZECE PĂRȚI ÎMPĂRȚITĂ, AȘIJDEREA CU 760 DE
SENTENȚII FRUMOS ÎMPODOBITĂ, LA ÎNCEPĂTURĂ CU SCARĂ
A NUMERELOR DEZVĂLUITOARE, IARĂ LA SFÂRȘIT CU
A NUMERELOR STREINE TÂLCUITOARE



Foaia de titlu a *Istoriei ieroglifice*

IZVODITORIUL CITITORULUI, SĂNĂTATE

Precum de toată probozirea vrédnic să fiu, o, iubitele, foarte bine cunosc (că ostenința cheltuită nu să jeléște, fără numai când în urmă vreun folos cumva nu aduce). De vréme ce acea aieva ale lucrurilor pre aceasta vréme trecute istorie, precum ieste a să șirui și după cursul vremilor, caréși la locul său a să alcătui, mai pre lesne mi-ar fi fost, cu care chip mai mult a te îndulci și de știința lor mai de sațiu a te îndestuli ai fi putut. Și așé, nici truda mea până într-atâta în deșert fără mulțămire și fără folos ar fi rămas. Ce întâi sfârșirea undelemnului și pierderea vremii méle bucuros mărturisesc. Apoi giudecătoriu asupralelor méle și drept sămălăuitoriu să fii te poftesc. Că câteva și nu iușoare pricini sint carile spre ieroglifica aceasta istorie condeiul a-mi slobodzi tare m-au asuprit. [...]

PARTEA I

Mai denainte decât temeliile Vavilonului a să zidi și Semiramis într-însul raiul spândzurat (cel ce din șapte ale lumii minuni unul ieste) a sădi și Evfrathul între ale Asiii ape vestitul prin uleței a-i porni, între crierii Leului și tâmplele Vulturului vivor de chitéle și holbură de socotéle ca aceasta să scorni. Leul dară de pre pământ (carile mai tare și mai vrăjmașă decât toate jigăniile câte pre fața pământului să află a fi, tuturor știut ieste) și Vulturul din văzduh (carile precum tuturor zburătoarelor împărat ieste, cineși poate prepune?) în sine și cu sine socotindu-să și pe amănuntul în samă luându-să, după a firii sale simțire așé să cunoscură, precum mai tari, mai iuți și mai putincioasă dihanie decât dânșii alta a fi să nu poată.

Însă singuri cu a sa numai știință și simțire neîndestulându-să, cu a tuturor a altor ale lumii jigăni și pasiri a lor socoteală să adeverească și să întărească vrură, ca precum într-acesta chip să fie cătră toate dovedind și din gura tuturor mărturisire luând și împărăția ce-și alesése și socoteala ce în gânduri își pusese în véci nemutată și neschimbată să rămâie. Aședară, Leul – jiganiile în patru picioareclătitoare, iară Vulturul – pre céle prin aier cu péne și cu aripi zburătoare ca la un sfat îndată le chemară și în clipală le adunară.

Deci denaintea Leului mai aproape acélea jiganii sta, carele sau în colți, sau în unghi, sau într-altă a trupului parte arme de moarte purtătoare poartă, precum ieste Pardosul, Ursul, Lupul, Hulpea, Ciacalul, Mâța Sălbatecă și altele ca acéstea, carile de vărsarea singelui nevinovat să bucură și viața hireșă în moartea streină le stăruiește. Iară înaintea Vulturului mai aproape sta pasirile, carile sau în clonț, sau în unghi lance otrăvite, aducătoare de rane netămăduite au, precum ieste Brehnacea, Șoimul, Uleul, Cucunozul, Coruiul, Hărățul, Bălăbanul, Blendăul și altele asémenea acestora, carile într-o dzi singe de nu vor <văr>sa și moartea nevinovatului de nu vor gusta, a doa dzi perirea sa fără greș o știu. Aceasta într-acesta chip fietecarea în partea împăratului său și la ceata monarhiii sale locul cel mai de frunte și stepăna cea mai denainte ținea. Aședară era orânduiala dintâi.

Iară orânduiala a doa la Leu o ținea câinii, ogarii, coteii, mâțele de casă, Bursucul, Nevăstuica, Guziul, Șoarecele și alte chipuri asémenea acestora, carele pre cât sint vânătoare, pre atâta să pot și vâna, și precât iele pre altele în primejdiia morții pot duce, pre atâta și nu mai puțin de la alții lor li să poate aduce. Iară de la Vultur, a doa tagmă, cuprindea Corbul, Cioara, Pelicanul, Coțofana, Puhacea, Cucuvaia, Caia și altele lor asémenea, carele mai mult de prada gata cu truda altora agonisită, fie macară și împuți tă, decât de proaspătă, cu a lor ostenință gătită, să bucură.

Iară a triia tagmă și céle mai de gios praguri (căci acéstea în scaune a ședea nu să învrednicesc) le ținea jiganiile și pasirile, carile în sine vreo putére nu au, nici duh vitejesc sau inimos poartă, ce pururea supuse și totdeauna în cumpăna morții dramul vieții li se spândzură (că sufletul supus de țénchiul negrijei departe stă), precum ieste Boul, Oaia, Calul, Capra, Râmătoriul, Iepurile, Cerbul, Căprioara, Lebăda, Dropiia, Gânsca, Rața, Curca, Porumbul, Găina, Turtureaoa și alalte, cineși după neamul și chipul său. Ce pre acéstea nu pentru altă ceva le-au adunat, ce numai pentru ca nu cumva vreuna să dzică că de acea adunare știre n-au avut, nici în ceva pricină să poată pune, ca cum la acea adunare neaflându-să, sfatul cel de pre urmă ce s-ar fi ales n-au înțeles. [...]

„Și așé, Struțocamila în mijlocul teatrului chemară. Căriia întrebarea pentru sine înainte-i pusără: „Și ce? Și cine ieste?” o întrăbară.

Iară Struțocamila răspunsă, dzicând: „Eu sint un lucru mare și voiu să fiu și mai mare, căci aceasta chipul îmi vrăjește, de vré me ce tuturor celor ce mă privăsc mierare și ciudésă aduc. În palaturile împăraților de pururea mă aflu, putérea stomahului atâta îmi ieste de vârtoasă, cât și pre fier, și pre foc a amistui poate. Acéstea vrednicii la mine aflându-să, au nu toate laudele Cucunozului și sămălurile Corbului mi să cuvin? Așijderea, agiutorind priința și ocroteala Vulturului, de m-ași putea în aer înălța decât toate zburătoarele, așéși și decât Vulturul, mai arătoasă ași fi.”

Toate dihaniile, la răspunsul ei, râsul cu hohot își clătiră, numai Corbul și Cucunozul stomahul își tulburară. Deci unii de mânie și de năcaz pre nări pufniia, alții de rușinea în inimă ascunsă pe obraz să aprindea, iară alții cu batgiocură în laude și cu mascara în pofală o lua (că cu cât știința rea într-ascunsul inimii năcăjește, cu atâta la ivala tuturor ieșind, rușinea în față îi pedépséște).

Iară unul dintre gloate (din ceata dobitoacelor poate) glas ca acesta râdică: „O, priietini și frați, la aceasta adunare împreunați! Dumneaiei Struțocamila, precum în părțile de gios (și poate fi sau supt, sau aproape supt brâul ars) să naște și trăiește tuturor știut ieste. În capul ai căriia soarele lucru împotrivă au lucrat. Că de s-ar fi născut în părțile crivățului și să fie trăit în părțile austrului, căldura soarelui umedzala crierilor i-ar fi mai uscat, și așé tidva capului spre îndesarea crierilor și cuprinderea înțelegerii o ar fi silit. Ce ea poate fi din fire capul uscat având, în carile de au și fost vreo umedzală firească, arșița soarelui și căldura austrului porii pieii și încheiturile osului tidvei mai mult decât au trebuit i-au deșchis. Și așé, putérea căldurii cu puțină umedzală și a crierilor materie pre o parte îi scotea, iară pre altă parte, în locul crierilor, vântul sau aierul clătît întra și [și] lăcaș vécinic în căpățînă-i își afla (căci, precum fără prepus știm că în fire loc

ceva deșert a să da nu să poate) și așe din vântul strâns, vânt sloboade (că cineva ce nu are a da nu poate). Însă, oricum ar fi, prostimei ei iertăciune a să da să cade, de vrème ce poate fi că categoriile loghicăi n-au citit și în cărțile științei nu s-au zăbăvit (că celor ce multe lumânări în citeala cărților topesc, ochii trupului la videre să tâmpăsc. Iară celora ce niciodată pre slove au căutat, macar că viderea ochilor mai ascuțită ș-au păzit, însă neștiința în întunericul și în tartarul necunoștinții i-au vârat). Iar amintrilea de ar fi fost, după categoria ce o ați întreat, după acéia ar fi și răspuns. Ce acmu ea la întrebarea ceinții, dă răspunderea câtinții și féldeinții. Așjiderea voi o întreați ce ieste, iară ea va răspunde cât ieste și în ce féliu ieste (că răspunderea când nu să dă după întrebare, puțin deosăbêște din voroava mutului cu a surdului), și iarăși voi o întreați ce dzice pentru sine, iară ea va răspunde ce cére, poftêște și pune în sine. De care lucru socotesc urechile de grețoasă cuvintele ei, cu alt chip să vă curățîți (că, pe cât greu bucatele vârtoasă stomahului slab aduc, pre atâta nesuferire aduce și cuvântul nealcătuit la urêchea bine ascultătoare). Adecă, întâi, de ieste cu puțință, așeși de tot și în- trebarea voastră, și răspunderea ei de tot să să curme (că sufletul înțelept pre cât gura cuvinte réle a nu grăi, pre atâta și urechile voroave fără folos a nu audzi își oprêște). Iară acesta de nu ieste cu puțință, ași sfătui ca nu după a voastră cunoștință, ce după a ei prostime și neștiință să o întreați, nici ce și cine ieste, căci bine știți (că tot capul și sfârșitul filosofiei ieste cineva pre sine ce ieste a să cunoaște), ce cum o cheamă o întreați. Și de-și va ști numele, precum oarece sămn de cunoștință să fie având ieste nedéjde, de nu mai multă, încaiiea cât fietecare dulău numele de pe sunetul glasului își simpte. Iară de nici a numelui hiriș în- sămnare în fantazie nu va fi păzit, așeși de tot nedéjdea curmați, precum de la cel neștiutoriu știință a vâna viți putea (căci vânătoriu științii socoteala, iară măiestriile simțirea ieste).”

Așeadară, după socoteala și sfatul acestui înțelept și anonim sfétnic, „Cum te cheamă?” pre Struțocamilă întreată. Iară ea răs punsă: „Eu pe mine niciodată nu mă chem (au în locul numelui gramatica n-ați citit, unde arată că *mă* în locul numelui, *eu*, de căderea chemătoare să lipsêște?), ce alții pre mine, „o, dumneata” mă cheamă.”

Iarăș o întreată: „Dară numele îți ieste, o, au pe alt nume de cheamă?” Iară ea răspunsă: „Când strigă cătră mine cineva, atuncea audzu, precum și pe voi acmu, când m-ați chemat, v-am audzit. Deci acmu, vă rog, spuneți-mi, ce m-ați chemat?”

Cu toții deodată cunoscură (că nu în chipul arătos, nici în dobitocul căpăținos, ce în capul pedepsit și cu multe nevoi domirit crierii cei mulți sălășluiesc), în care chip și tâmpă mintea săracăi Struțocamilii să arată. De care lucru mai mult a o cerceta și

în zădar cuvintele a-și lepăda să părăsiră și acmu cu a tuturor tăcerea mai mai a Corbului siloghizm și a Cucunozului sentenție să mărturisiia (căci tăcerea multă la răspunderea de treabă în locul m ărturisirii să ține)". [...]

PARTEA A DOA

Odânăoară era un om sărac, carile într-o păduriță, supt o colibiță era lăcuiitoriu. Acesta, mai mult de dzéce găini, 2 cucoși, doi miei și un dulău altăceva după sufletul său nu avea. Deci dulăul atâta era de bun păzitoriu și atâta de tare în giur împregiurul casii străjuitoriu, cât nici frundză de vânt să să clătească și el asupra sunetului să nu năvrăpască cu putința nu era (că mai bunu-i și mai de nedéjde ieste dulăul deșteptat decât străjériul însomnorat sau cu vinul îngropat). Dulăul așé pre dinaintea casăi pururea să afla, iară găinile în podul colibii să culca, mieii noaptea dinaintea ușii în tindiță, iară omul ostenit și obosit, dacă viniia de la lucru, în colibiță spre odihnă să aședza. Ce cât au fost despre partea mea, macar că, precum să dzice dzicătoarea, nici o piatră neclătită n-am lăsat. Însă nu numai de vrăjmășiia dulăului, cât de gardul denafară nu m-am putut lipi, nu numai cât la găini în pod nu m-am putut sui, ce așéși nici pre acolea pre aproape de fricos glasul lui nici a mă opri, nici a mă odihni am putut. Și așé, or cu câte meștersuguri am ispitit și cu cât mai cu dor dulce carnea găinușilor am poftit, nicum poftii și izbândii inimii nu m-am învrednicit (căci norocul așé de aspru cu muritorii suguieste, cât, de multe ori, céla ce și cu ochii le-ar înghiți nici cu nasul nu-i lasă a le mirosi). Iar o dată mi să tâmplă cu Lupul a mă împreuna, căruia traiul omului și vrăjmășiia dulăului a-i povesti mă luiau și precum în multe noți fără somn și cu stomahul deșert împreună și cu mare groază a primejdiii vieții pregiur colibița săracului în deșert în preajma găinușilor am cutreierat. Cătră aceasta, precum și doi miei are, îi pomeniiu. De carea el audzind, îndată sculându-să, unde ieste coliba cu miei cum mai curând să mérgem tare mă îndemna. Căruia eu îi răspunș, că într-acea parte de loc a méрге, până nu va însăra, de frica dulăului primejdiii vieții îmi prepuiu. Deci trebuie să aibă îngăduință, îi dziș, până soarele vă scăpăta, și atuncea la pomenitul loc îl voi duce. Cu mare, pieire spre îngăduință, a-l pleca putuiu și încă și cetatea mărciunilor lângă mine aveam (căci lăcomiia, de ieste în săturare nesăturată, cu cât în foame mai nesățioasă va fi), de vréme ce bine îl cunoșteam că dulceața a fragedii cârnișoarei mielului în fantazie mai tare foamea lăcomiiei și în stomah lăcomiia foamei mai vârtos clătindu-i, mă temeam, perii miei în lână să nu-i întoarcă și carnea mea în oină să nu o prefacă. (Căci filosofii obiciuți sint cu socoteala, aierul în apă și apa în aier a întoarce, macară că lucrul socotélii n-ar răspunde.) Deci sosind cea mie pentru frica, iară Lupului pentru

foamea multdorita și așteptata sară, amândoi împreună porceasăm și, în preajma locului apropiindu-ne, de departe casa omului cu degetul îi arătaiu. Atuncea Lupul, cu chipuri filosoficești și țărâmonii politicești înainte-adulmecând, porceasă. Ce dulăul nici chipurilor cucerite, nici [nici] cuceriturilor lingușite se uită, ce îndată toată pădurea de lătrături și de brehăituri împlu, așé cât nu numai codrii să răzsuna nu numai cât omul din greu somn să scula, ce încă și pre micii în scutece învăliși copilași spăimânta și îi deștepta. Deci omul, de pre așé tare lătrăturile dulăului, precum o jiganie rea la miei să fie vinit pricepu. Carile în grabă afară ieșind și încă mai tare pe dulău asmuțind și îmbărbătând, atâta cât căută Lupului a da dos (că de multe ori fuga fortuna biruinții, și biruința primejdiia fugăi aduce). Iar după ce câni fugi Lupul, cât ar fi socotit că de supt adulmăcarea dulăului a fi ieșit, socoti că firea dulăului de la Lup nici schimate filosofești, nici cucirituri politicești priiméște, și așé cu puterea și cu vârtutea înainte a méрге și cu vitejia lucrul a isprăvi din inima aleasă (că de multe ori cei împietroșéți la socoteală cu blândétea mai tare să simețesc. Iară apoi vădzind si la și nevoia, ca varga de căldură, încotro îi iese voia să îndoiesc). Așé Lupul, această socoteală la inimă puind, iarăși spre dulău să înturnă, ca norocul monomahiii să ispitească. Dulăul, îndată ce venirea Lupului simți (căci grijivul pururea treaz și deșteptat iese), iarăși cu buciunele, dobele și trâmbițile céle mai denainte încă la gardul cel dinafară în timpinare îi ieși. Spre carile Lupul, vitejește răpizindu-să, el macară cum dos nu déde, ce de războiu vitejește și de luptă bărbătește să apucă. Câtăva vréme norocul biruinții în cumpăna îndoinții sta, până când Lupul nedéjdea îndelungată a fi simți, și așé Lupul, de vârtutea firească părăsindu-să, la puterea meștersugească alergă (căci de multe ori ce iese scădzut în fire, meștersugul cumsăcade plinéște), ca macar că nu până într-atâta Lupul era biruit, ce să făcea că așéși de tot iese biruit (că adése s-au vădzut mai cu norocire izbândeale a vini, când cu supuneri și cu dosiri asupra nepriietinului să purcéde, decât când cu dobe și cu surle alaiurile șicuind, pentru biriiința în mare numărul oștilor sale cineva să încréde). Lupul așé dintr-acea dată, ca cum de tot biruit ar fi fost, tare înapoi fugiia, și cu fuga semințele meștersugulu sămăna, carile a doa noapte viptul copt deplin le era a da. Lupul așé cam trist, pentru lipsa putinții, iară dulăul de tot vésel pentru părerea biruinții, cineși la locul său să înturnară. Iară când făcliia cea de aur în sféșnicul de diiamant și lumina cea de obște în casele și mésele tuturor să pune, Lupul și altă soție își cercă și pre altul ca sine află, căruia lucrul și fapta, carea într-acea noapte s-au lucrat și nenorocit norocul ce i s-au tâmplat, pre amănuntul povesti (căci a tot tiranul una și acéia iese socoteala, ca ori cu ce mijloc ar putea streinele ale sale a face și, când tâmplarea nu răspunde pof tei,

celea ce n-au dobândit i să pare că cu mare nenorocire de la sine le-au pierdut). Așijderea, vitejiia dulăului adăogând, dzicea că nu ieste dulău ca acela carile de la un lup numai să să biruiască, ce doară numai de la doi izbânda asupra-i să să nedejduiască (că a firii orânduială ieste doi deopotrivă pre unul deopotrivă să biruiască, iară meșterșugul face ca această axiomă de multe ori să nu să adeverească). Aședară, ei înde ei tocmindu-să și însoțindu-să, încă din bârlog mielușeii săracului om împărția.

Deci, după ce părintele planetelor și ochiul lumii radzele supt ipoghei își sloboade și lumina supt pământ își ascunde, când ochiul păzitoriului să închide și a furului ca a șoarecelui să deșchide (că toată fapta grozavă și ocărăță precum cu întunérecul să acopere și să ascunde socotéște, macar că și noapte <a> are lumina sa, precum și pădurile urechi și hudițoși păreții de piatră și adâncă peșterea de vârtoapă la vidére ascuțiți ochi au), lupii împreună spre locul știut să coborâră. Deci unul cu înceată călcare și cu furească îmblare, pre pântece furișindu-să, supt gardul dinafară bine aproape să lipi, și acolea ca mortul să trânti. Acesta așé alcătuindu-să și mulcomiș la pământ ascundzindu-să, celalalt cât ce putea ciritéiele scutura și cu picioarele uscatele frundze tropșind, stropșind, le suna încă și un feliu de scânciitură ca acela da, cât dulăul deșteptat să să stârnească, iară omului adormit simțirea audzului să nu lovască. Ce nu multă a frundzelor sunare și a pădurii răzsunare la ascuțită și deșteptată simțirea dulăului pururea străjuitoriu trebuia, și nici scâncitura Lupul a poftori apucă, când dulăul, îndată și tot deodată denaintea ușii sculându-să, asupra Lupului, ce viniia, sări (îndrăznirea luând din sara trecută) (căci puțini sint carii tâmplările în vremi schimbătoare a fi știu, însă prea puțini să află carii cu norocul de ieri astăzi să nu să îndârjască). [...]

Deci, după ce părintele planetelor și ochiul lumii radzele supt ipoghei își sloboade și lumina supt pământ își ascunde, când ochiul păzitoriului să închide și a furului ca a șoarecelui să deșchide (că toată fapta grozavă și ocărăță precum cu întunérecul să acopere și să ascunde socotéște, macar că și noapte <a> are lumina sa, precum și pădurile urechi și hudițoși păreții de piatră și adâncă peșterea de vârtoapă la vidére ascuțiți ochi au), lupii împreună spre locul știut să coborâră. [...]

Odânăoară era un boier carile avea câtăva herghelie de iepe. Avea la iepe și un herghelegiu, carile pre cât era de bun păzitoriu, pre atâta era la vin tare băutoriu. În iepe era și un armăsariu preafumos, carile cu cât era la chip de iscusit, încă mai mult era cu vitejești duhuri împodobit. Căci atâta de tare nu numai al său, ce și a celorlalți armăsari cărduri păziia, cât herghelegiul din toate vredniciile numai cu bețiia îl întrecea (că mai vrédnic să poate numi un dobitoc carile slujbele firii sale păzéște decât un om carile céle pre mână-i credzute cumsăcade nu le

otcârmuiește). De care lucru jiganiia rea nicicum în herghelie să năvrăpască, au macară să să lipască nu putea. Căci armăsariul, coada pre spinare rădicându-și și urechile înainte buârându-și și tare nechedzind și rânchedzind, toată herghelia nepărăsit ocolii, și pre Lup, cum îl vide, îndată, fără nici o frică, asupra-i să răpedziia și de multe ori mai până la moarte cu picioarele îl stropșii. Aceasta hergheligiul, de câteva ori la armăsariu vădzind și toată nădejdea în bună pază armăsariului lăsând, pre dobitoc cât pre sine a fi socoti și pre sine mai rău decât dobitocul a să face priimi. Și așé, fără nice o grijă, mai de multe ori, de drojdiile vinului amețit, de pre cal să răsturna decât de strajea nopții obosit spre dormire și odihnă să culca. Deci armăsariul și hergheligiul într-acesta chip să avea.

Acum să vedem și Lupul ce face. Întâiași dată cunoștea când hergheligiul de bat răsturnat și când treaz de somn culcat era. Căci avea Lupul un loc înalt în vârful unui deal însămnat, de unde în toate dzilele oglindii încotro herghelii imbla și dincotro hergheligiul bat sau treaz vine. Că oricând hergheligiul bat să culca, niciodată gâlceava în herghelie a lipsi nu să tâmpla și nicicum armăsariul de vrăjmaș războiul Lupului nu scăpa. Care lucru, hergheligiul cunoscându-l, de multe ori, într-adins, treaz fiind, ca batul de pre cal cu capul în gios să răsturna și ca doară Lupul după obicéiu la armăsariu ar alerga, câte cinci și șése ceasuri de la pământ nu să rădica, ce în zădar. Iară amintrilea, bat fiind, oricând să deștepta, de pe forăitul iepelor, spaima mândzilor și sudorile carile de pre armăsariu ca șirlaiele curea, precum iarăși bătaie și războiu cu Lupul să fie avut cunoștea. Deci o dată așéși de tot în mormântul drojdiilor îngropat și în savoanele vinului tare înfășurat și legat fiind, Lupul îndată la herghelie și la armăsariului monomahie sosi.

Lupul, dară, de departe prin iarbă șipurindu-să și pre pântece târându-să, ca doară armăsariul nu l-ar simți, spre herghelie să trăgea. Ce în deșert, căci armăsariul (precum ochiul pazii totdeauna deșchis avea) cât decii și apropierea Lupului simți și fără nici o zăbavă asupra i să răpedzi. Că acum așé cu Lupul să deprinsése, cât nicicum în samă îl băga (că deprinderea din toate dzile nu numai pre oameni la minte îi coace, ce și pre dobitoace mai omenite și mai cunoscătoare le întoarce). Lupul în războiu pre cât putea de copitele armăsariului tare să păzii, dară și cu meșterșug, ca doară de bot l-ar putea apuca în toate chipurile să siliia, carea până mai pre urmă o și făcu (că nemică în lume așé de cu greu între muritori nu să află căruia nepărăsita nevoie mijlocul și modul lesnirii vreodată să nu-i nemerească). Că armăsariul, oarecum mai mult decât pravilele vitejii poftesc, asupra Lupului cu picioarele denainte, ca să-l stropșască și cu copitele osul capului în crieri să-i prăbușască. Lupul cu iute fereală lovitura în deșert îi scoasă, și vrăjmaș colții prin nări pătrundzind, dinte cu dinte își împreună și falcă cu falcă își încleștă

(că precum la viteji îndrăzneala cu socoteală vrednicie, aşé, fără socoteală fiind, nebunie ieste şi să numéşte). Iară armăsariului inimii vitéze durére pintinii dându-i (că durérea în grabă mare vârtute duhurilor şi deznedejduirea mare vitejie inimilor aduce), aşé ca cum preste simţirea sa ar fi fost (că întâmplările de năprasnă întâi purced fapturile, decie urmadză simţirile şi gândurile), aşé de cu mare siială capul în sus ş-au ridicat, cât pre Lup mai sus decât sine l-au aruncat, apoi aşé de sus, atâta de tare în pământ l-au buşit, cât ca o căldare crăpată, de foame deşert coşul Lupului cu sunet au zvânănit. Lupul întâi vădzind, dară acmu şi pricepând a armăsariului mai nebiruită vârtute, socoti că de-l va mai rădica o dată aşé şi de-l va mai trânti şi de a doa oară într-acesta chip, nici picioarele îl vor mai ţinea, nici vreun os sănătos şi nezdrobot îi va rămânea (căci ispita o dată făcută a înţeleptilor, iară de multe ori poftorită a nebunilor dascal ieste) (că cine cu sorbirea dintâi preste ştiinţă să arde în lingura de pre urmă de da-ori şi de trii ori a sufla i să cade). Şi aşé, Lupul de botul armăsariului lăsându-să, puţinţeluş într-o parte să déde. Herghelegiul de aceasta nicicum macară simţire luând, căci cu mlădiţele viţei şi cu cârcéiele mlădiţelor tare era cezluit (că de multe ori ce nu biruieşte omul biruieşte pomul, şi împăraţi, carii toată lumea în robia sa au adus, pre aceiaşi, amin trilea nebiruiţi fiind, vinul în robia sa i-au râpit şi beţia cu mâna muierii i-au biruit. Şi pre cât era întâi lăudaţi, pre atâta mai pe urmă s-au ocărât). Aşé, Lupul, după aspru războiul acesta oarecum în sinul întristării capul slobozindu-şi, spre chipurile meşterşugurilor chiteala îşi aruncă şi, singur cu sine vorovindu-să, într-acesta chip să socoti, dzicând: „Eu, acmu de atâtea dzile flămând şi de-atâtea nopţi de privighére obosit fiind, oarecum vârtutea mi-au scădzut. Aşijderea, în maţă de atâta vréme cevaş macară nepuind şi stomahul după a sa fire fără hrană a fi neputând, în locul hrani singur singele său a amistui s-au nevoit, de unde aieve urmadză că şi duhurile să-mi fie lipsit şi mare iuşurime trupului de vitonime să-mi fie vinit. (Căci foamea în toate dzile muritori a fi ne învaţă, şi ieste o boală carea nedespărţit tovarăş tuturor părţilor trupului şi pururea să află de faţă.) Că de-aşi fi fost (dzicea Lupul) în statul puterii méle, armăsariul aşé tare nu m-ar fi purtat şi de n-aşi fi fost de vitioan aşé de iuşor, atâta de sus nu m-ar fi rădicat (acmu, dară, ce lipséşte în fire pre cât poate meşterşugul să plinească trebuie). „ Şi aşé Lupul socotindu-să, la un mal să dusă, şi cu toată pofta ţârna, ca cum carne de cârlănaş ar fi, înghiţia şi cu atâta lut să îndupăcă, cât ca cum ar fi un sac, peste tot tare şi de greu să îndesă (că din fire Lupul, ca şi lacomul, acesta dar are, ca când mult să mănânce poftéşte, întâi maţele, apoi stomahul îşi plinéşte. Căci carnea nemistuită la maţă a o triméte poate şi apoi, oricând îi ieste voia, o boréşte şi afară o scoate). Aşédară Lupul, dacă cu atâta de

multă țărână tot coșul își împlu, decât armăsariul mai, mai greu să făcu. Și decia, de abia clătindu-să, iarăși cătră herghelie asupra armăsariului purceasă (cu sufletul neprietten într-altă nu, fără numai în biruință să odihnește). Armăsariul, după deprinsul obicéiu, îndată înainte îi ieși. Lupul acmu, de țărână îngreuiat, precum sprintină fereală a face cu greu îi va fi, și de copitele armăsariului așé pre lesne ca mai denainte cu anevoie să va feri socoti, de care lucru meșterșug ca acesta scorni (căci toată simceaoa minții ieste la nevoie lesnirea a nemeri și la lesnire de nevoia fără veste tare a să păzi). Dacă pre cât mai aproape putu, lângă stavă să apropie, pre coaste într-o parte să culcă, picioarele țapene înainte își lăsă, gura își căscă, dinții își rânji, limba afară își spândzură, ochii cu albușurile în sus își întoarsă și oarecum uscați și paiejinți îi arată, muștele în gură îi intra, viespiile de ochi și de melciuri îl pișca, iară el cu mare răbdare acéstea toate, ca cum ar fi mort, le răbda. (Că mulți, vădzind că viața le aduce primejdie de moarte, morțilorasămânându-să și din moarte au scăpat, și pe alții cu piciorul pre cerbice au călcat.) Armăsariul, vădzind că Lupul nu ca dintâi vrăjmaș năvălește, ce ca stârvul mort pământului să lipéște, întâi de departe pre nări forâia, apoi mai cu îndrăzneală de Lup să apropiia. Decia (după cum a tuturor dobitoacelor obicéiul ieste, când vreun stârv mort află, a-l amiroși), dincoace și dincoale a-l adulfăca începu. Lupul, cu moartea mincinoasă, hirișă și adevărată prostului armăsariu moarte acmu-acmu gătiia și cum îl va apuca și cum îl va birui și cum va sări, numai din gând să chibzuia.

Deci armăsariul, precum am dzis, din toate părțile amirosindu-l, și despre partea botului vini. Atuncea Lupul, după greuimea ce avea, cu cât mai mult putu să sprintini și de năprasnă pre săracul armăsariu de nări apucă. Carile, și de spaimă, și de durere, macar că peste puterea sa să sii și cu picioarele în toate părțile azvârli, dară cu aceasta puțin lucru și așéși cevași macară nu spori. Căci îndesată greuimea lutului în mațele Lupului, iarăși la pământ atârnă și capul, și genunchele armăsariului. Câtăva vréme Lupul altăceva nu făcea, fără numai, ca o piatră în gios, tot la pământ să trăgea. Armăsariul acmu, icoana morții în oglinda vieții sale privind și din toate părțile deznedejduind, mai mult de groaza morții decât de mușcătura Lupului, din toate mădulele să slăbia. (Că precum apelpisia câteodată inimile îmbărbătează, așé mai de multe ori toate nedejdile curmă și toate puterile ca cu paloșul deodată le rătează.) Aședară, armăsariul, ticălosul, în toată slăbiciunea aflându-să, Lupul, cum mai fără veste și mai în pripă de nări lăsându-l, de ii îl apucă, și, îndată bândăhanul spărgându-i, mațele la pământ îi vărsă.

După ce Lupul cu acesta meșterșug pe armăsariu îl întoarsă în țințariu și pe poarta întunérecului îl băgă (că moartea dobitocului altă nu ieste, fără numai lipsa

luminii vieții întunérecul neființei aduce), îndată țărna ce mai denainte nu pentru sațiul, ce pentru greuimea o înghițisă, a vărsa începu, într-a căriia loc, cu mare veselie, carnea armăsariului pusă.

Ca acestea și altele mult mai mari și mai minunate înțelepciuni, o, fraților, Lupul în capul său poartă, carile adevărate izvoară de știință și sémne de multă cunoștință sint (căci nici nebunul coarne, nici înțeleptul aripi are, de pre carile de înțelept sau de nebun să să cunoască, ce pre amândoi cuvântul și lucrul veri așé să fie, veri așé îi arată. Că amintrilea mulți înțelepciunea cuvântului îndestul au, iară de lucrul ei prea lipsiți sint, și împotrivă, mulți de pompa și frumsétea cuvântului [cuvântului] sint depărtați, iară faptele îi arată precum cu înțelepciune a fi încorunați). De care lucru, o, prietinelor, fără nici un prepus să fiți, că Lupul aceasta a isprăvi va putea, însă numai de va vrea. Numai și aceasta a socoti vă trebuie, că siiala Lupului fără vreo adevărată pricină să fie nu poate. Că amintrilea (înțelepții precum de laudele lumii fug, așé pentru ca lumea de buni să-i laude, înțelepți a să face s-au nevoit). Așijderea, cel mai suptire al înțelepților meștersug ieste (ca lauda numelui de la dâșii pre cât pot gonind, ea singură pre atâta asuprăle să alérge fac), nu într-alt chip (ce ca cum inima carea în dragostea cuiva ieste lovită, cu cât îndrăgitul să ascunde și să feréște, cu atâta dragostea cuprindzându-l îl topéște). Deci cât despre siiala lui ar fi și pre cât proasta mea socoteală agiunge, socotesc (că de multe ori ce nu să încépe cu cuvântul să sfârșéște cu bățul)”.

Cu acest féliu de învăluri și cu acéste sule de bumbac, după ce Vulpea pre Lup împunsă, pătrunsă și pre cât putu în ura și zavistiia a multora îl împinsă (căci mulți era carii nici cuvântul dreptății a ști, nici pre Lup a filosofisi a audzi poftiia) (că câtă înăcăjire bolbăitura minciunii în uréchea dreaptă, atâta nesuferire săgetătura adevărului în inima necurată aduce) și în tot chipul cu podoabe îl învăscu și-l desvăscu, îl îmbracă și-l dezbracă, până mai pre urmă nu într-alt chip, ce vădzind că mulți uréchea ascul țării despre mulțimea vorovirii ei a întoarce începuse, cuvântul își curmă (căci gura desfrânată mai tare aleargă decât piatra din deal răsturnată, pe care un nebun cu piciorul poate a o prăvăli și o mie de înțelepți a opri nu o pot).

După acéste a Vulpiei pentru a Lupului filosofie dovéde, cu toții cunoscură că în capul Lupului ieste și siială, și socoteală. [...]

„O, Doamne și toți cereștii, lucru ca acesta cum și în ce chip a-l suferi ați putut? Unde ieste cumpăna ceriului cu carea trageți și aședzați fundul pământului? O, dreptate sfântă, pune-ți îndreptariul și vedzi strâmbe și cârjobe lucrurile norocului, ghibul, gâtul, flocos pieptul, botioase genunchele, cătălige

picioarele, dințoasă fălcile, ciute urechile, puchinoși ochii, suciți mușchii, întinse vinele, lăboase copitele Cămilei, cu suleștec trupul, cu albă peliță, cu negri și mângâioși ochii, cu suptiri degéțelele, cu roșioare unghișoarele, cu molcelușe vinișoarele, cu iscusit mijlocelul și cu rătungior grămăgiorul Helgii, ce potrivire, ce asemănare și ce alăturare are? O, noroc orb și surd, o, tiran nemilostiv și păgân fără lége, o, giudeț strâmb și fățarnic, pravilă strâmbă și fără canoane! Ascultați, morților, și priviți, viilor: Cămila cu Helge să împreună, filul și șoarecele să cunună și dealul cu valea să iau de mână. Ce uréche au audzit, ce ochiu au vădzut sau ce gură din véci lucru ca acesta au povestit? (Tacă, dară, pripitorile unde cântă ursitorile, că nici neam cu neam, nici chip cu chip, nici féliu cu féliu a potrivi caută, ce numai ce va face și lucrează ce-i place). Norocul, dară, într-acesta chip pre Helge după Cămilă aședzind, țințarii cu fluiere, grierii cu surle, albinele cu cimpoi cântec de nuntă cântând, mușițele în aer și furnicile pre pământ mari și lungi danțuri râdicară, iară broaștele toate împreună cu broatecii din gură cântec ca acesta în verșuri tocmit cânta:

Prundul Evfrathului mărgăritariu naște, Cămila din iarbă céle scumpe paște.

Mâna Afrodittii cunună împletește, Evfrathul Evropii nou lucru scornéște.

Din céle cu soldzi Helgile ivéște.

Norocul ce va toate biruiește. Cununa împletită norocul o tinde,

Capul fără crieri cu mâna o prinde. O, Helge ficioară, frumosă nevastă,

Nevastă ficioară, ficioară nevastă, Cămila să ragă, tâlcul nu-nțăleagă.

Margă la Athina ce ieste s-aleagă. Ficioară nevastă, nevastă ficioară,

Peste șése vremi roada să-i coboară, Fulgerul, fierul, focul mistuiască,

Patul nevăpsit nu să mai slăvască.

PARTEA A PATRA

[...] Odânoară pentru hrana tâmplându-mi-să peste creșteturile munților a zbură și peste toți câmpii cu ochii a mă primbla, într-un mușinoiu un guziu de cu vară, ca peste iarnă hrană să-i fie, de prin țarini grăuncene culesése și cu multe nevoi și ostenéle în mișina ce făcusă le strânsése, și așé, cu linește și cu odihnă viața trăgându-și, o furnică de mișina guziului déde, carea, un grăunți râdicând, la mușinoiul său îl dusă, pre carea alalte furnici, cu dobândă și pradă gata ca aceasta vădzind-o, cu toatele după dânsa să luară și dacă la casa bietului guziu agiunsără și de strânsă grămada grăunțelor déderă, îndată a o prăda, a o încărca și a o căra începură. Guziul, săracul, în vréme ca acéia de tot agiutoriul scăpat și de rădăcinile curechiului ce mai denainte stricase blăstămat simțindu-să, din toată

nedéjdea să scăpă și cu mare foamete din fălcile morții nu scăpă. Iară furnica, care întâiu pricina prădzii, foamei și mai pre urmă și a morții guziului era, de bișugul și bivul carile peste toată iarna avusese îngrășindu-să și îngroșindu-să, cu aripi ca pasirile se într-aripă și ca muștele în aer cu mare slobodzenie zbură. Iară lângă mușinoiul furnicelor, de cu primăvară, în spinii carii acoloa aproape era, o păsăruică mititelușă cuibul a-și face și puii a-și scoate să tâmplă, carea tot cu furnici mititele puișorii a-și hrăni și a-i crește era obiciuită. Căci amintrilea nici ea alte lighioi mai mari a prinde, nici puii ei a le înghiți sau a le amistui putea. Iară într-o dzi cea îndestulită nafaca uitându-și și a firii sale hotare trecându-și, furnica cea mare și cu aripi prinsă (căci și furnica atuncea își găsește peirea, când îndobândește aripile), pre carea, după câtăva luptă și trudă biruind-o, mâncare puilor săi o dusă. Furnica, de primejdiia vieții cuprinsă și de amărăciunea ceii mai de pre urmă suflare, cu duios și mișelos glas cătră păsăruică dzisă: „Nici tu, o, lacom, fără plată vii rămânea”. Ce păsăruica, milos și jélnic cuvântul ei în samă nebăgând, fărâmi, fărâmiile făcând-o, puilor o împărți. Eu, patima furnicăi vădzind și cuvântul cel cu moarte amestecat din gură audzind, cu tot deadinsul sfârșitul la ce ar ieși și asupra păsăruicii izbânda, când și răsplătirea în ce chip ar fi ca să cunosc, a oglinde mă pusăiu. Deci pasirea dacă furnica omorâ și puilor o împărți, îndată, după obicéiu, la câmp, pentru ca alt vânat hrană puilor să prindă, să dusă. Așé, ea în câmp lipsind, un șoarece pe spini urcându-să, cuibul cu puii păsăruicăi află. Cari, încă golași, fără tulée fiind și putérea aripilor de zburat încă neavând, pradă șoarecelui să făcură, pre carii șoarecele înecându-i, câte unul, câte unul, mâncare puilor săi îi cără. Iară când șoarecele, pentru ca și cel mai de pe urmă puiu să ia să întoarsă, iată și maica lor din câmp cu hrana în gură sosi. Carea, de puișori sărăcită cunoscându-să și pre prădătoriu încă în cuibul ei vrăjmășéște pre puiul carile încă cu suflet rămăsése, a încolți și a răni vădzind, pentru viața lui cu mare umilință pre șoarece a ruga începu: „Lasă-mi, tiranule, pre unul. Cruță-mi, vrăjmașule, pre acest mai mic macară. Nu mă lăsa așé de tot arsă și înfocată, fie-ți milă de lacrimile și tânguirile méle, nu-mi pierde toată ostenința tineréțelor, nu mă despărți de toată nedéjdea bătrânéțelor méle! Adu-ți aminte că și tu părinte a fii și născătoriu a născuți ești. Socotéște a inimii durére, care maica pentru rodul pântecului său pătimește. Eu păcatul mieu cunosc și în oglinda fărălegii méle acmu mă privăsc, pentru carea astăzi cea cădzută plată îmi iau și dreaptă izbânda furnicăi întreit asupră-mi să face, ai căriia, o, ticăloasa, jélnicul glas n-am ascultat și peste putințele și hotarale firii méle trecând, trag ce trag și pat ce pat. Ia pilda mea asupra ta, o, nemilostivule, și cu pedeapsa la mine sosită de cea la tine viitoare a scăpa te învață. Că precum mie întreit, așé ție îndzăcit pricina pricinelor să

nu-ți răsplătească preste firea ei ieste. Și precum eu pre puii furnicăi i-am făcut fără maică, așé pre mine, maica, tu m-ai făcut fără pui. Așijderea, precum tu pre mine maica oțaroasă și jealnică moartea puilor miei astădzi a privi m-ai făcut, așé mâne sau poimâne de neagră și cumplită moartea ta a să olecăi și a să sărăci pre puii tăi va face. Și precum și tu pre mine mă deficiorești, așé altul pre puii tăi va despărinți”. Acéstea și altele ca acéstea ticăită păsăruica cu olecăioase viersuri și cu miloase glasuri pamintea și moartea puilor săi cu jéle cânta:

A lumii cânt cu jéle cumplită viață,

Cum să trece și să rupe, ca și cum am fi o ață.

Tânăr și bătrân, împăratul și săracul, Părintele și fiul, rude ș-alalt statul,

În dzi ce nu gândește, moartea îl înghite, Viilor rămași otrăvite dă cuțite.

Țărna tiranul, țărna țăranul astrucă, Izbânda, dreptatea, în ce-l află-l

giudecă, Unii fericiți să dzic într-a sa viață,

După moarte să cunoaște c-au fost sloi de gheață.

Ce șoarecele nici de verșul, și de viersuri în ceva înduplecându-să, nici de fierbinți lacrămile și duioase suspinurile păsăruicăi cevași milostivindu-să și pre cel mai mic puiu omorând, cu mare veselie la cuibul său îl dusă. Vésel acmu șoarecele, și de bișugoasă prada ce dobândisă mai îndrăzneț și mai simet făcându-să, mai tare a îmbla și mai fără sială prin toți spinișorii a să urca începu, socotind că tot spinul cuibu și tot porumbrieriul pui de pasire va avea (ce precum apelpisia de multe ori mari vrednicii lucrează, așé afthadia singură cu sabiia sa capul își rătează). Că într-acea dată o mătă sălbatecă pentru hrana prin spini șorecând, sunetul îmbletului șoarecelui la urechi îi vini. Carea, după al său obicéiu, mai cu deadins a să tupila și a să șipuri începând, șoarecele cel ce sunetul făcea printre frundze zări, și așé, mâța totdeodată și fără véste sărind, șoarecele, blăstămatul, toată sărita își pierdu (că când mințile de spaimă să uluiesc, atuncea și picioarele a fugi să împiiedecă și în toate ierbușoarele să învălătucesc). Așé mâța pre șoarece întâi în brânci, apoi în fâlcii apucând, cu mormăieturi trufașe și mândre i să lăuda. Șoarecele între céle puține olecăituri ce făcu, întâi era aceasta („cine face, face-i-să, cine înghite undița, fier de corabie boréște): osinda păsăruicăi m-au aflat”. Șoarecele încă bine cuvintele nu-și încheie, și mâța în oala stomahului a-l fierbe și în tigia maiurilor a-l prăji și în vasele mațelor a-l scoate începu. Așé mâța, spre vânătoarea șoarecelui cu totul tot dându-să, ce o aștepta nici știia, nici să gândia.

Că într-acea ună dată un dulău ciobănesc, pre lângă spini pentru paza oilor îmblând, mirosul mâții aduimăcă, după miros urma luă, după urmă cu ochii de mătă déde. În scurt, mâța șoarecele încă bine nu înghițisă, și ea acmu în fâlcile dulăului sosisă, care nu de cuvânt, ce așéși mai nici de gând vréme a avea putu. Că

vrăjmași și ascuțiți colții dulăului îndată toate oșcioarele îi zdrumicară și toate mățișoarele îi deșirară. Dârz dulăul și cu coada bârzoiată, ni la un spin, ni la altul piciorul după obiceiul rădica și precum și el altuia vânat și colac să găta, nicicum în minte îi era.

Că pre acea vreme un lup, după oi cu mare meșterșug și mulcomiș lingușindu-să, asupra dulăului fără veste cădzu. Lupul pre vechiu neprietin așe singur și de tot agiutoriul strein și lipsit vădzind, asupră-i să-l fărâme năvrăpi. Dulăul, macar că cu lătratul cât putea pentru pizmașul de obște ciobanului știre da și cu toată vârtutea, cât prin puțință îi era, cu lupul să lupta, însă agiutoriul ciobanului a sosi, mai mult decât dulăul vârtutea lupului a sprijeni zăbăvind, biruința la lup rămasă și, bucăți-bucățele făcându-l, viermilor îl întinsă masă. Ciobanul până la locul bătăliii a sosi, încă de departe un pardos, frumos la pieele și vrăjmaș la inimă, precum asupra lupului cât ce poate aleargă, vădzu. De carile el spăriindu-să, până va videa între lup și-ntre pardos ce să va isprăvi, după spini să dosi. Pardosul îndată ce la lup fără veste sosi, deodată lupul cu dânsul de luptă să apucă. Ce lupul nici mult lupta sprijenind, nici puțin ceva folosind, în clipala ochiului, biruit, trântit și omorât fu. Pardosul acmu, duhul cel mai de pe urmă de la lup cu cumplită vrăjmășie scoțind, ciobanul de după spini cu palestra sigea print-înimă îi pătrunsă. Pardosul, de moarte rănit și de toate puterile părăsit vădzindu-să, cu glas de moarte și cu cuvinte de singe, într-acesta chip grăi: „Gudziul pentru curechiu, furnica pentru furtușag, pasirea pentru lăcomie, șoarecele pentru simeție, mâța pentru pizmă și viclenie, dulăul pentru vrăjmășie și mândrie, lupul pentru véche dușmănie, eu pentru obraznica bărbăție viața ne-am pus. Iară ciobanul pentru pielea mea capu-și își va da”. Acestea ciobanul nici ascultând, nici în samă cevași macară băgând, macar că trist pentru dulăul ce pierdusă, însă vésel pentru pielea pardosului ce agonisisă era, pre carile în loc despoindu-l și pielea pre umăr aruncând, spre oi și spre stână să margă să întoarsă.

Căruia un voinic oștean bine într-armat în timpinare îi vini, și după ce bună calea după obiceiul ciobanului déde și pre umerii pielea pardosului vădzind, cu plată să i-o vândze, cu blânde cuvinte cerșu. Ciobanul, și pentru pierderea dulăului mânios, și pentru uciderea pardosului simeț, cine de după spini cu palestra odata un pardos au ucis, precum de acmu înainte și lei și paralei și țigan și oștean, tot cu o lovală va prăpădi i să păru. De care lucru, nici dzua bună omenéște luând, nici la cuvântul blând cum să cădea răspundzind, calea să-și păzască oșteanului dzisă, iară amintrilea bine să știe că în câmp ca acesta, cine pre cine a despoia poate, a celuia pieele poartă. Și vedzi aceasta (palestra de-a umăr

spândzurată arătând), nu a vinde, ce în dar a cumpăra s-au învățat. Oșteanul, de aspru cuvântul ciobanului oțărându-să și de batgiocură ce-i făcea cu inima înfrângându-să, mai mult trufașe răspunsurile a-i audzi a suferi nu putu, ce, îndată calul în dălogi strângând și cu picioarele din pinteni întetându-l, asupra lui să răpedzi și sulița prin țița stângă pătrundzindu-i, nu numai de piielea pardosului îl despărți, ce și de haine dezbrăcându-l, numărul dzilelor la sfârșit îi dusă. Așe ciobanul, în darn cumpărătoriu, împreună cu marfa și viața își prăpădi.

Iară oșteanul, pe cal încălecând și piielea pardosului pe deasupra scutului îmbăierând, pe drumu-și purceasă. Așe, el uneori de bună inimă și de izbândă cântând, iară alteori de lucrul și singele ce făcuse gândind și mărgând, de-alătura drumului un iepure sări. Oșteanul bunătății calului bizuindu-să, precum pe iepure ca și pe cioban, în suliță va lua socoti (ce cine alége oasele, péștele cât de mare poate mânca, iară oasele nealegând, piticul cât de mic spre înecarea grumadzilor destul ieste). Și așe, cu sulița buârată pre bietul iepure în goană luă, și acmu din cal pre iepure biruind și în clipală iepurile agiungând, când de când în suliță îl va rădica să chibzuia. Iepurile, într-atâta de mare a vieții primejdie vădzindu-să și precum firea mai mult a-l agiutori a nu putea cunoscându-să, la obiciuitul meșterșugu-și alerga, și așe, cu multe șuvăituri și cohăieturi, spre niște locuri măluroase și țarmuroase a fugi luă. Oșteanul, ochii în dosul iepurelui întinși și înfiți având, de a locului răutate și de priméjdiia viitoare nici grijă, nici pază avea. Și așe, în răpegiunea calului asupra a unui mal înalt sosind, nici vréme de chivernisală, nici loc de fereală mai putu avea, ce în mișelos chip din țarmurile malului fără aripi zbură, și din călăreț alergătoriu, dobitoc fără aripi zburătoriu să făcu, până când greuimea firescă, repegiunea și iușurimea meșterșugească biruind, cu capul în gios, ca cum nu poftiia, în fundul pohârniturii, ca cum nu vrea, asupra colțiroase și simceloase pietri, ca cum nu să gândiia și ca vai de capul lui, cădzu, unde os prin os pătrunzindu-și și mădular prin mădular zdrobindu-și, cu groaznică și strașnică moarte, céia ce i să cădea izbândă și céia ce-l aștepta dreaptă osindă își luă”. [...]

PARTEA A CINCEA

„Această jiganie în părțile calde să naște și mai vârtos cei mari la Barbaria, dară mai mici și la Zmir, în Asia, să află. Chipul decât altor jigăanii mai mult broaștei să asemănă, numai capul spinticătura gurii péștelui ce-i dzic lacherda să răduce. Grumadzi n-are, gura mult spinticată și până la umere agiunge, căci, ca și péștele, grumadzi n-are, ce capul cu spinarea la un loc i să ține. De la cap până la coadă spinarea ca a porcului grebănoasă și gârbovă-i ieste. Peste tot trupul păr sau alt félu de piiele nu are, ce în chipul sagriului soldzi mănunței și în vârș ascuțitei are. La ochi albușuri în giurul împregiurul luminii ca alte jigăanii nu are, ce pre unde ar fi să fie albușul ochiului, iarăși soldzișori ca și peste tot trupul are, numai mai mănunței; tot ochiul în chipul movieliții din melciuri afară ca a broascăi ies și de la rădăcină în sus, de ce mărg să ascut, iară în vârșul ascuțiturii lumina ochiului cât un grăunț de mac gălbînind să véde. Când într-o parte și într-alta va să caute, nu capul, ce melciurile ochilor își întoarce, cu carile în toate părțile slobod caută. Picioare are patru, însă céle denainte la braț cu a moimâței își samănă, dégete cinci și lungșoare are, și, când cu palma prinde ceva, între doaî și între trii dégete palma i să închide și să deschide, de o parte dégetul cel mare și cu cel de lângă dânsul puind, iară de altă parte alalte trii rămâind. Coada cât a șoarecelor celor mari ieste de lungă, cu carea nu mai puțin, decât cu mânule prinde ce ar fi de prins, căci când va să să suie sau să coboare pre varga suptire, precum cu brâncele apucă, așé și coada în giur împregiur își împleticéște, ca din mâni de s-ar scăpa, de coadă spândzurat rămâind, iarăși a să apuca să poată. Limba nu mai scurtă decât coada îi ieste, încă poate și mai lungă să-i fie. Iară în vârșul limbii din fire așé ieste dăruit, ca cum cleiu sau vâsc ar avea. Deci de departe și tot deodată limba scoțindu-și, o lungéște și pre care musă a lovi s-ar tâmpla, îndată pre limbă-i încleită rămâne, de unde nicicum a să mai dizlipi sau a mai scăpa mai poate. În toată viața lui ceva a mânca nu s-au vădzut, ce hrana aierul și văzduhul îi ieste. Căci Hameleonul pre carile a videa ni s-au tâmplat prin vrémea a unui an în cușcă închis, fără mâncare și fără băutură au trăit. A căruia moarte nu de altă, ce de nesufereala gerului s-au tâmplat. Iară când prindea muștele, precum s-au dzis, nu pentru hrana, ce pentru gioaca le prindea, și dacă le înghițiia, îndatăși pre gios le lepăda, nicicum musca betejind, căci musca, dacă cădea, cu picioarele mișca și, multe dintr-însele dezmetecindu-să, iarăși zbura. Alt glas sau cântec nu are, fără numai ca un foale, de văzduh împlându-să, când să răzsufă, ca foalele când să răzsufă, coșul îi răzsună. Cea din fire floare îi ieste albă cu negru picată, precum sint soldzii coștrășului. Iară amintrilea, ori în ce félu de floare va, într-acéia să poate schimba. Deci, când să mânice să face vérdé, când să întristă să face negru, iară când să

veselește, roșiu cu galbăn amestecat să face. Așijderea și fără pricină în tot felul de fete să schimbă, iară mai vartos în floarea ce-i stă denainte, hiriș într-acéia să mută. Pricina aceștii puteri ce are, adecă din nemică flori și fete în divuri, în chipuri a-și agonisi, mulți în multe chipuri a o arăta să nevoiesc, însă, pre cât noi sama a-i lua am putut, ieste aceasta: Grăunțele cele mănunțele carile în chipul sagriului peste piiele îi sint, fietecarile din patru părți, în patru fete ieste din fire vâpsit, adecă alb, negru, roșiu și albastru în floarea ceriului, carile sint vâpséle din fire stătătoare. Deci, când va să să facă negru, toți soldzișorii cu partea cea neagră în sus îi întoarce, așijderea când va să să facă roșiu, alalte dedesupt ascundzind, partea soldzișorilor cea roșie deasupra scoate, și așé la alalte face. Căci toți soldzii lui sint rătundzi și în chipul sferii prin piiele i să întorc și precum îi ieste voia îi mută. Așijderea, când va să să mute într-alte fete, fetele soldzilor amestecă și, în chipul zugravilor, din câteva flori amestecate altă floare scornește”.

PARTEA A ȘEPTEA

„Fă-ți voia, plineste-ți pofta, negura din vârvul munților s-au rădicat, nuării de pe fața soarelui s-au mutat, tot spinul și piiedeca din cale-ți s-au luat, și fără de nice o sială, strânge, îmbrățișadză, dulci sărutări și a trupurilor încăldziture cu acest acmu de curând și proaspăt iubovnic vă împărțiți. Eu m-am vechit, m-am veștedzit și ca florile de brumă m-am ovilit. Soarele m-au lovit, căldura m-au pălit, vânturile m-au negrit, drumurile m-au ostenit, dzilele m-au vechit, aii m-au îmbătrânit, noptile m-au schimosit și, decât toate mai cumplit, norocul m-au urgisit și din dragostele tale m-au izgonit. Iară acesta nou, vios, vlăgos, ghizdav și frumos, ca soarele de luminos, ca luna de arătos și ca omătul de albicios ieste. Ochii șoimului, pieptul leului, fața trandafirului, fruntea iasiminului, gura bujorului, dinții lăcrămioarelor, grumadzii păunului, sprâncénele corbului, părul sobolului, mânule ca aripile, degetele ca radzele, mijlocul pardosului, statul chiparosului, pelița cacu- mului, unghetele inorogului, glasul bubocului și vârtutea colunului are. Lucru ca acesta ți-ai agonisit? Paște-l, poartă-l și în multe dzile cu fericire hrănește-l și îngrașă-l. Iară mie aceasta îmi rămâne, pe blăstămatu lumii năroc plângând, dreptatea mea cătră tine și strâmbătatea ta cătră mine în véci cătră toți și nepărăsit petiutinderile să povestesc. [...]

O mie de sufletele Dumnădzău de mi-ar fi dat, în primejdiia părului capului tău pre fietecarile de o mie de ori jirtfă și giunghére spre plecarea mâinii Dumnădzăului le-ași aduce. Că de ieste în lume vreo fericire, acéia privala ta ieste, și de ieste după lume vreo fericire în carea mie privala ta să-mi lipsască, și ea să

lipsască, că toată munca tartarului mie alta nu poate fi, fără numai minuta ceasului despărțirii tale, că numai cu tine fericirea adevărată, iară fără tine, oricum și oriunde ar fi, minciunoasă ieste”. [...]

„După acéstea Hamleonul de la Șoim ieșind și cum vânatul au pierdut și Inorogul au scăpat, cu mare jéle și a inimii durére gândind, de mare năcaz budzele își mușca și mânule își frângea. Și așé, cum mai degrabă la dulăi și la ogari alergând, cu fața posomorâtă și cu inima înfrântă, în trist chip și jealnică închipuire li să arătă (că a amăgeilor cea mai de frunte învățatură și mai de treabă schimositură ieste ca în inimă pe cacodemonul, iară în față evdemonul să poarte), pre carile ei, într-această formă și arătare vădzindu-l: „Ce poate fi aceasta, o, prietine, dzisără, că chipul urgie și fața bezcisnicie îți arată și lucru peste voie să ți să fie tâmplat mâhnite căutările și fierbinți oftaturile îți mărturisesc? Au spre chedzi răi vrăjile ceva ț-au menit? Au spre pofta inimii noastre de ceva împotrivă și neagră véste ai simțit? Sau de nu ție ceva rău ț-au vinit, altuia vreun bine a să face ai cunoscut (că zavistnicul mâhnirea îndoită poartă, una când lui ceva rău, alta când altuia ceva bine să nu cumva vie să téme). Noi până acmu într-atâta tăcere înfundat a te videa nu ni s-au tâmplat. Limba cea ca clopotul cine ț-au legat? Gura cea ca doba ce ț-au astupat? Voroava cea ca pohoaiete ploilor cine ț-au înghețat? Glasul cel ca tunul fulgerului ce ț-au amorțit? Mulțimea cuvintelor céle ca păcura izvorătoare și ca năboiul pe toate șesurile clevetelor năbușitoare cine ț-au oprit? Fără nici o zăbavă și cum mai curând spune-ne, ca sau mâhnirii împreună părtași, sau, de va fi cu puțință, mângă ietori și gonași să ne facem. (Că cuvântul mângăios la întristare ieste ca numele doftorului la dzăcare), carile macar că îndată toată întristarea n-ar rădica, însă o îndoință oarecare chitélelor aduce. (Iară unde îndoința, acoloa și nedéjdea, și unde nedéjdea, acoloa și începătura mângăierii ieste), precum și doftorul macar că nu într-acea dată toată boala scoate, nici numele lui face minuni, ce nedéjdea bolnavului rădicând, socotéște ca cel ce leacurile dă, de față ieste, așé precum și leacul îi va afla nedejduiește, care nedejduire oarecare chip de oteșire îi aduce”.

Hameleonul, din nări pufnind, pieptul izbînd, din cap tremurând, din mâni aruncând, cu picioarele ca dulăii turbați țarna împrăștiind, din gură aspumând și toată icoana vrăjmășiii de la inimă în față-și zugrăvind: „O, fraților și priietinilor, în mare a inimii strâmtoare mă aflu, dzisă, atâta cât, precum să dzice dzicătoarea că de oi grăi, oi muri, de oi tacea, oi plesni, și din doaă răutăți carea de mai bună să aleg mintea nu-mi poate nemeri. Să încep, tremur, să nu încep de năcaz mă cutremur, să dzic, mă tem, să nu dzic, putére a răbda nu mi-au rămas, ca fătătoarele la ceas am sosit: să făt, durerile și chinurile mă înspăiminteadză, să nu

făt, pânțelece îmi crapă și cuvintele ca puii ohendrii prin treci îmi ies. Să stric doai, tocmesc una, să tocmesc doai, stric o mie. Pentru care lucru, mai denainte, până cuvântul a vă deșchide, pri etinesc sfat să-mi dați și cu mâna frățescă să mă îndămnați vă poftesc. Adecă, întâi să stric doai și să tocmesc una? Au întâi, tocmind una, să stric doai? La aceasta întrebare de voi videa că și voi după a mea socoteală mă sfătuiți, atuncea gura de voi închide, pânțelece să-mi cașce și pre spinare plesnind, povestea prin treci să izbucnească și călcâiul în locul rostului să grăiască voi lăsa”. [...]

Fragmente citate după: Cantemir Dimitrie. *Istoria ieroglifică*. București: Minerva, 1997.

Glosar:

sămălăuitoriu – capabil, destoinic; **hireșă** – naturală, firească; **țenchiul** țintă, exact, la timp, țel; **a năvrăpi** – a se năpusti; **feldeintă** – calitate, categorie a logicii aristotelice; **vitioan** – slab, costeliv, ușor în greutate; **simceaoa** – simțire; **cârjob** – strâmb, întortocheat; **nafacă** – salariu, pensie, întreținere; **paminte** – amintire, memorie; **bișugos** – îmbelșugat, îndestulat, bogat; **afthadia** – îndrăzneală, temeritate; **pardos** – leopard, ghepard; **sagriu** – piele zgrunțuroasă; **ghizdav** – frumos, grațios, plăcut; **treci** – anus; **ipoghei, ipogheu** – construcție subterană unde cei vechi își depuneau morții.

Evaluare:

1. *Identificați* motivele elaborării lucrării ***Descrierea Moldovei***.
2. *Enumerați* principalele surse de documentare utilizate de D. Cantemir la elaborarea ***Descrierii Moldovei***.
3. *Relatați* despre structura cărții.
4. *Realizați* un rezumat al părții politice din ***Descrierea Moldovei***.
5. *Evidențiați* etapele prin care au trecut alegerile domnitorilor în Moldova din vechime până în zilele lui Cantemir, așa cum le prezintă autorul în ***Descrierea Moldovei***.
6. *Demonstrați*, prin analiza unor capitole concrete din ***Descrierea Moldovei***, că autorul a cunoscut profund starea politică, socială și culturală în Moldova.
7. *Redactați* un eseu cu tema: „Valoarea documentară și estetică a ***Descrierii Moldovei***”.
8. *Identificați* motivele elaborării ***Istoriei ieroglifice***.
9. *Reliefați*, exemplificând, rolul inserțiilor narrative în roman.

10. *Rezumați*, în zece rânduri, **Povestea meșteșugului lupului spus de vulpe**.
11. *Identificați și comentați* sugestia contextuală a cinci *sentenții/proverbe/zicători*.
12. *Relevați* valoarea intertextului folcloric în romanul **Istoria ieroglifică**.
13. *Extrageți* din text pasajele ce comportă caracter biografic.
14. *Relevați corespondența* dintre numele personajelor (Inorogul, Struțocămila, Hameleonul, Corbul ș.a.) și trăsăturile lor definitorii.
15. *Caracterizați*, în antiteză, chipul Inorogului și al Corbului.
16. *Reliefați* imaginea simbolică a Inorogului ca un *alter ego* al lui Dimitrie Cantemir.
17. *Argumentați* că **Istoria ieroglifică** este o alegorie.
18. *Comentați* cântecul păsăruicii (din fragmentul **Povestea Guziului orb spusă de Brehnace**) în raport cu motivul *vanitas vanitatum*.
19. *Argumentați*, prin exemple concludente, că **Istoria ieroglifică** este: a) o carte de memorii; b) un pamflet politic; c) un roman autobiografic.
20. *Redactați un eseu*, în volum de 1,5 pag., cu tema: „**Istoria ieroglifică – un roman modern**”, angajând 2-3 opinii ale istoricilor/criticilor literari.

MODEL DE TEST
pentru examenul la disciplina
Literatura română veche
Anul I, Licență

Subiectul I. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, o capodoperă în limba slavonă*

- 1.1. *Reliefați scopul elaborării Învățăturilor lui Neagoe Basarab.* 3 pct.
1.2. *Argumentați opiniile referitoare la paternitatea operei.* 5 pct.
1.3. *Realizați o paralelă între Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie și Sfaturi către Moise Movilă a lui Petru Movilă.* 7 pct.

Subiectul II. *Istoriografia în limba română. Letopisețul Țării Moldovei de Gr. Ureche*

- 2.1. *Identificați motivele care l-au determinat pe Gr. Ureche să elaboreze Letopisețul Țării Moldovei.* 3 pct.
2.2. *Realizați o paralelă între imaginea lui Al. Lăpușneanu din Letopisețul lui Ureche și cea din opera cronicarilor călugări.* 5 pct.
2.3. *Comentați afirmația cercetătorului A. Piru: „Tocmai figuri de eroi ca aceea a lui Ștefan puteau fi date ca exemple demne de urmat, și această grijă pare să fi stăpânit pe cronicar”.* 7 pct.

Total – 30 de puncte

BAREM

Nota	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Punctaj	1	2	3	4-5	6-8	9-11	12-17	18-23	24-28	29-30

Examinator: **conf. univ. dr. Ludmila Usatâi**

Sugestii pentru lucrul individual

Nr.	Produsul preconizat	Strategii de realizare	Criterii de evaluare	Termen de realizare
1	Comentariul unui fragment de text ce aparține perioadei medievale	<ul style="list-style-type: none"> - Lectura textului de referință; - Reliefarea particularităților; - Comentarea unor aspecte specifice; - Argumentarea punctelor de vedere proprii. 	<ul style="list-style-type: none"> - Gradul de complexitate al comentariului; - Citarea surselor critice teoretice; - Logica expunerii conținutului; - Ținuta și prezentarea lucrării în public. 	Martie
2	Eseu: „Istoria ieroglifică – primul roman românesc”	<ul style="list-style-type: none"> - Lectura romanului; - Cunoașterea particularităților lit. române vechi; - Demonstrarea valorilor etico-estetice și literare ale operei; - Reliefarea particularităților operei; - Caracterizarea personajelor principale; - Argumentarea propriilor opinii. 	<ul style="list-style-type: none"> - Lectura integrală sau parțială a romanului; - Sinteza unor puncte de vedere aparținând exegeților; - Complexitatea argumentelor; - Propunere de noi viziuni; 	Aprilie

Sugestii metodologice de predare-învățare-evaluare privind formele de organizare a instruirii

•Formele de organizare a instruirii utilizate în procesul de predare-învățare-evaluare în cadrul cursului dat sunt variate și corespund cerințelor învățământului contemporan axat pe cel care învață. Astfel, în cadrul prelegerilor și ale seminarelor de curs, studenții sunt antrenați în: **Activități frontale** (prelegerea clasică/prelegerea problematizată/prelegerea dezbateri), care asigură învățarea prin receptare/ascultare/interacțiune. **Activități de grup** (lucru în echipă, lucru în perechi) ce favorizează învățarea prin cooperare, transferul de cunoștințe, confruntarea ideilor etc. **Activități individuale** (studiul independent, fișe de lucru, referate, eseu, proiect, studiu de caz etc.) care asigură implicarea activ-participativă la procesul de instruire, conștientizarea efortului propriu în descoperirea cunoștințelor, spiritul de autocritic și de autoevaluare etc. Formele de organizare a instruirii sunt determinate și de metodele didactice contemporane, interactive-formative;

privind strategiile/tehnologiile didactice de predare-învățare a disciplinei

•Strategiile didactice folosite sunt adaptate specificului disciplinei și structurii cursului și implică multiple metode și procedee tradiționale și moderne, formative-participative, interactive. Printre metodele didactice utilizate se regăsesc: *prelegerea, expunerea, demonstrația, conversația euristică, prelegerea problematizată, prelegerea dezbateri/cu oponent, învățarea prin descoperire, studiul de caz; proiectul, brainstormingul, simularea etc.*;

privind evaluarea disciplinei

•**Evaluarea inițială** are ca obiectiv stabilirea nivelului de cunoștințe în domeniul literaturii române al studenților înmatriculați la Facultatea Litere. Ea se desfășoară în formă orală și include un chestionar privind principalele curente/fenomene din literatura română.

•**Evaluarea curentă** (două atestări obligatorii) se realizează pe parcursul semestrului după principalele unități de învățare și are valoare sumativă, ilustrând calitatea asimilării conținuturilor din cadrul cursului. Ea include mai multe variante de teste, cu itemi la nivel de cunoaștere, aplicare și integrare.

•**Lucrul individual** este axat pe studierea independentă a unor aspecte din cadrul cursului. Aprecierea calității produselor se face de către profesor.

•**Evaluarea finală** se desfășoară sub formă de examen și are ca obiectiv estimarea nivelului de cunoștințe și a competențelor achiziționate pe parcursul studierii cursului. Testele de examinare vizează toate problemele abordate în cadrul disciplinei și includ itemi la nivel de cunoaștere, aplicare și integrare

(modelul de test se anexează).

BIBLIOGRAFIE RECOMANDATĂ

Ediții de texte

1. Cantacuzino Constantin Stolnicul. *Istoria Țării Rumânești*. Chișinău: Litera, 1997.
2. Cantemir Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. București: Editura pentru Literatură și Artă, 1956.
3. Cantemir Dimitrie. *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar și indici de Stela Toma. În 2 vol. București: Minerva, 1999-2000.
4. Cantemir Dimitrie. *Istoria ieroglifică*. Ediție îngrijită de P.P. Panaitescu și I. Verdeș. Studiu introductiv de Adriana Babeți. București: Minerva, 1997.
5. Cantemir Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrân*. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1960.
6. *Cronicari munteni* Vol.II. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu. București: Editura pentru Literatură, 1961.
7. *Cronicari munteni*. Texte selectate, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu. București: Editura Științifică, 1970.
8. Greceanu Radu logofătul. *Istoria domniei lui Costandin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*. Studiu introductiv și ediție critică întocmite de Aurora Ilieș. București: Editura Academiei Române, 1970.
9. *Literatura română medievală*. Antologie alcătuită de un colectiv condus de Dan Horia Mazilu. București: Editura Academiei Române, 2003.
10. Ureche Grigore, Costin Miron, Neculce Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*. București-Chișinău: Litera Internațional, 2001.

Izvoare de informare, sinteze

1. Albala Radu. *Anim Ivireanul și vremea lui*. București: Editura Tineretului, 1962.
2. Bobâna Gheorghe. *Umanismul în cultura românească din secolul al XVII-lea-începutul secolului al XVIII-lea*. Chișinău: Epigraf, 2005.
3. Cantemir Dimitrie. *Dimensiuni ale universalității*. Studii. Sinteze. Eseuri. Chișinău: Gunivas, 2008.
4. *Cartea cronicilor* (antologie și comentarii). Iași: Junimea, 1986.
5. Cartoian Nicolae. *Istoria literaturii române vechi*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996.
6. Căndea Virgil. *Stolnicul între contemporani*. București: Editura Științifică, 1971.

7. Chițimia Ion Constantin. *Coordonate ale literaturii române vechi*. În: *Ipostaze ale literaturii române vechi și premoderne (secolele XVI-XVII)*. Chișinău: Elan Poligraf, 2007.
8. Ciobanu Radu Ștefan. *Pe urmele stolnicului Cantacuzino*. București: Sport-Turism, 1982.
9. Ciobanu Ștefan. *Istoria literaturii române vechi*. Chișinău: Hyperion, 1992.
10. Coroban Vasile. *Dimitrie Cantemir – scriitor umanist*. Chișinău: Cartea Moldovei, 2003.
11. Cristea Valeriu. *Introducere în opera lui Ion Neculce*. București: Minerva, 1974.
12. Iorga Nicolae. *Istoria literaturii române din secolul XVIII*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1969.
13. *Ipostaze ale literaturii române vechi și premoderne (secolele XVI-XVII)*. Chișinău: Elan Poligraf, 2007.
14. *Istoria literaturii române*. Vol. I. *Folclorul, literatura română în perioada feudală (1400-1780)* / Sub redacția acad. A. Rosetti. București: Editura Academiei Române, 1964.
15. Manolescu Nicolae. *Istoria critică a literaturii române*. Vol. I. București: Minerva, 1990.
16. Mazilu Dan Horia. *Cronicari munteni. Câteva modele de retorică a povestirii*. București: Minerva, 1978.
17. Mazilu Dan Horia. *Literatura română în Epoca Renașterii*. București: Minerva, 1984.
18. Mazilu Dan Horia. *Proza oratorică în literatura română veche*. București: Minerva, 1987.
19. Mazilu Dan Horia. *Vocația europeană a literaturii române vechi*. București: Minerva, 1991.
20. Negrici Eugen. *Antim, logos și personalitate*. București: Minerva, 1971.
21. Piru Alexandru. *Literatura română veche*. București: Editura pentru Literatură, 1962.
22. Plămădeală Antonie. *Dascăli de cuget și simțire românească*. Alba-Iulia: Reîntregirea, 2004.
23. Sorohan Elvira. *Cantemir în cartea hieroglifelor*. București: Minerva, 1978.
24. Sorohan Elvira. *Introducere în istoria literaturii române*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1998.
25. Ștrempel Gabriel. *Antim Ivireanul*. București: Editura Academiei Române, 1997.
26. Tănăsescu Manuela. *Despre Istoria ieroglifică*. București: Cartea Românească, 1970.

27. Țarălungă Ecaterina. *Dimitrie Cantemir. Contribuții documentare la un portret*. București: Minerva, 1989.
28. Vaida Petru. *Dimitrie Cantemir și umanismul*. București: Minerva, 1972.
29. Zamfirescu Dan. *Contribuții la istoria literaturii române vechi*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

Ludmila USATĂI, Adriana CAZACU-ȚIGAIE

LITERATURA ROMÂNĂ VECHĂ

Suport de curs

Redactor – Antonina Dembițchi
Asistență computerizată – Maria Budan

Bun de tipar 28.04.2022 Formatul 70x100 1/12
Coli de tipar 25,6. Coli editoriale 26,5.
Comanda 95. Tiraj 50 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009